

(grain 509.)

Tablet

1889. A. 909.

dubl. do s. 51708 JK. 6005

GRAMATYKA

ŁACIŃSKA

DLA

UŻYTKU UCZĄCEJ SIĘ MŁODZIEŻY

PRZEZ J. K. TROJAŃSKIEGO

Jeżeli nie co dobrego zbudujemy, przynajmniej
owym, co lepiej rozumieją, damy pobudkę,
aby skarbu swego do ziemi nie kopali.

JAN JANUSZOWSKI.

Starożytność

WYDANIE CZWARTE

PRZEJRZANE I NIECO PRZYKŁADAMI POMNOŻONE.

W WARSZAWIE

NAKŁADEM I DRUKIEM ZAWADZKIEGO I WĘCKIEGO.

1836.

200276

77849

66596

Za pozwoleniem Cenzury Rządowéy.

Wydawnictwo
Książki. 1891. 124-125.

VIRO AMPLISSIMO ET DOCTISSIMO

FELICI TROJAŃSKI

ARTIS MEDICAE UTRIVSQUE DOCTORI

DILECTISSIMO FRATRI

QUI ME TENERA AETATE PARENTE ORBATUM

ANIMO VERE PATERNO COMPLEXUS

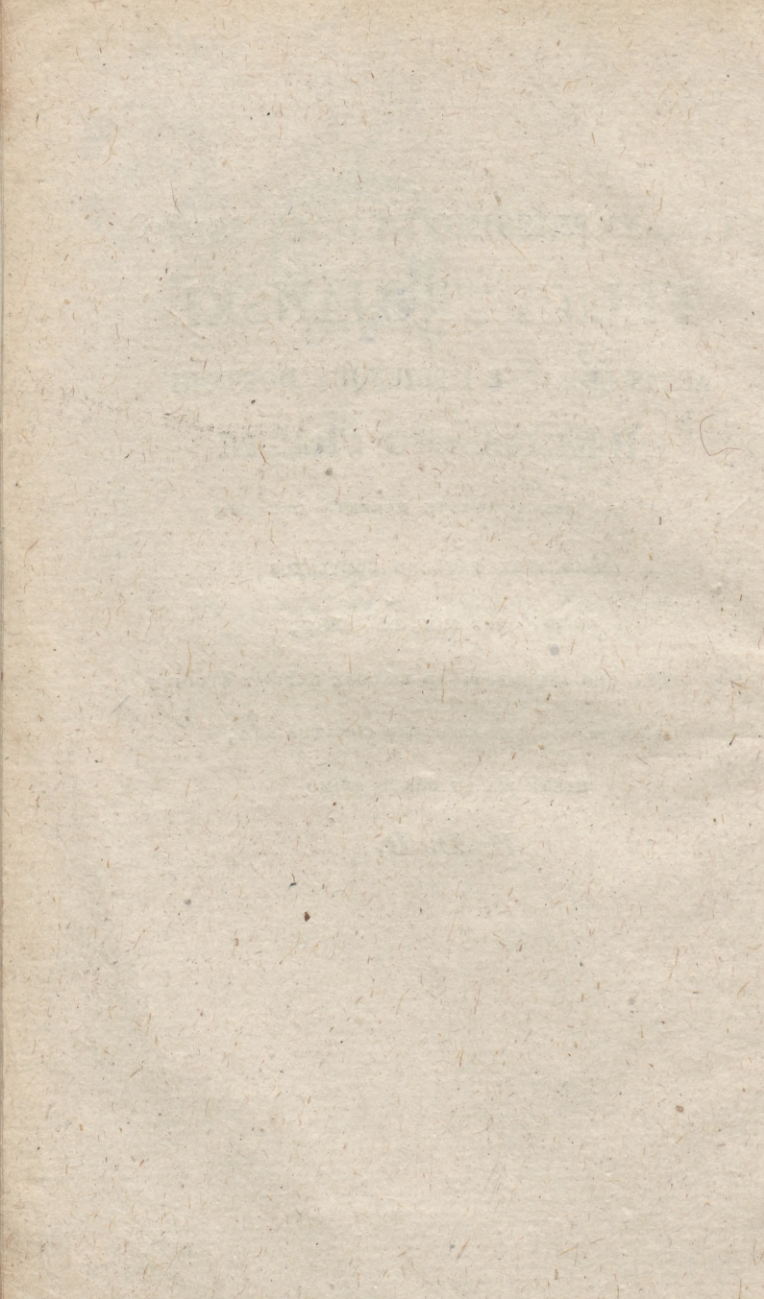
AD ID, QUOD SUM, PRODUXIT,

HOC OPUS, QUO JUVENTUTI AD LINGVAE LATINAE STUDIUM

VIAM PLANIOREM STERNERE CONATUS SUM,

MENTE PIA ET GRATO ANIMO

D. D. D.

PRZEDMOWA.

Dzieło niniejsze przeznaczone będąc do użycia szkolnego w Królestwie Polskiem wymagało koniecznie takiego urządzenia, iżby każde nowe jego wydanie obok dawnego używanem być mogło bez szkody tych, którzyby dawniejsze posiadali. Dla tego dołożyłem wszelkiego usiłowania, pracując nad poprawą trzeciej edycyi, która w roku 1834 wyszła, iżby późniejsze bez wielu odmian obejść się mogły. Jakoż obecnie wychodząca jest tylko powtórzeniem poprzedniej, oczyszczonem od omyłek jużto drukarskich, już moich, pomnożonem kilku przykładami i w niewielu miejscach zmienionem. Nowych błędów nie wiele spostrzegłem przeglądając arkusze wychodzące z druku: ważniejsze są te:

- Na karcie 16 w wierszu 17 po *numum* dodaj przecinek.
- „ 166 w przypisku za *dostateczną* czytaj *dostatecznie*.
- „ 183 w wierszu 15 za *me dla* czytaj *lecz dla*.
- „ 240 „ 9 za *łączy* czytaj *łączy-*
- „ 251 „ 16 za *ażeby* czytaj *ażby*.
- „ 267 w w. ostatnim za pierwsze *quod* czytaj *quo*.
- „ 272 w wierszu 14 za *Eo* czytaj *Ego*.
- „ 273 „ 26 non powinno być kursywą druk.
- „ 295 „ 15 po *ne facias* dodaj lub *feceris*.
- „ 296 „ 12 od dołu za *postanowieniem* czytaj *postanowioném*.
- „ 301 „ 20 za *imperavit* czytaj *impetravit*.
- „ 365 „ 6 w uwadze za *zob. 4* czytaj *zob. 3*.
- „ 367 „ 4 za *de-|dērunt* czytaj *dē-|dērunt*.
- „ tamże „ ostat. za *Priö| müs* czytaj *Priö|-müs*
- „ 372 „ 10 trzecia stopa ma być choriambus.
- „ 378 „ 10 od dołu za 25 czytaj 24.
- „ tamże „ 13 „ za 20tym czytaj 29tym

Pisałem w Krakowie dnia 5 Sierpnia 1836.

Spis rzeczy.

Wstęp o języku łacińskim,
Karta 1 — Co jest Grama-
tyka i jakie jój części. §. 1.
— Ogólne prawidła iloczasu
czyli prozody. 2.

Część pierwsza. Pisownia.

O głoskach czyli literach i
o ich podziale §. 3. — O wy-
mawianiu i czytaniu łaciny.
4. — O pisaniu łacińskich
wyrazów. 5. — Znamięna pi-
sarskie. 6.

Część druga. Etymologia.

O częściach mowy. §. 7.

Rozdział pierwszy.

O imieniu rzeczowném i
przymiotném. §. 8. — Podział
imion rzeczownych i ich od-
miana. 9. — O przypadkach.
10. — Wzór trzech deklinacy-
j polskich. 11. — Deklinacy-
a pierwsza łacińska
12. — Wyjątek imion mają-
cych Dat. et Ablat. plur. na
abus, tamże. — Deklinacy-
a druga. 13. — Skrócony
Genit. plur. tamże Uw. —
Wyjątki imion mających Vocat.
sing. na *e*, tamże W. 1;
na *i*, W. 2. — Odmiana Rze-
czownika *Deus*; tamże W. 3. —

Odmiana Rzeczowników gre-
ckich na *os* i *on*; t. W. 4. —
Deklinac. trzecia. Jój
zakończenia w pierwszym
przyp. i formowanie drugiego
§. 15. — Wzór przypadko-
wania. 16. — Mające Accus.
sing. na *im*; W. 1. — Ablat.
sing. na *i*; W. 2. na *e* lub
i. W. 3. — Nominat. plur. na
ia. W. 4. — Gen. plur. na
ium. W. 5. — Odmiana Rze-
czown. *bos* i *sus*. W. 6. —
O przyp. czwartym sing. na
a, a czwar. plur. na *as*. W.
7. — plur. na *is* lub *eis*. W.
8. — Odmiana imion zakończ.
na *a*. W. 9. — Deklin.
czwarta. §. 18. — O za-
kończeniach Dat. et Ablat.
plur. na *ubus*; tudzież *ubus*
lub *ibus*. 19. — Deklin.
piąta. — Uwaga o jój
liczbie mnogiej. — Wzór
pięciu Dekl. łacińskich. §.
20. — Uwagi o Deklina-
cyach. §. 21. — Jak się wy-
raża w łacinie nasz przyp.
siódmy, tamże 5. — O od-
mianie imion złożonych. t.
8. — O imionach greckich t.
9. — O imion. ułomnych co
do przypadków. 22. — co do
liczb. 23. — O imion. zmie-

Spis rzeczy.

nających znaczenie w liczbie mnogiej. 24. — O odmieniających się podług różnych deklinacji. §. 25. — O rodzajach imion. 26. — które są męsk. rodz. 1) ze znaczenia, 2) z zakończ., 3) z wyjątku. — Żeńsk. rodz. są §. 27. 1) ze znaczenia, 2) z zakończ., 3) z wyjątku. — Nijak. rodz. są §. 28. 1) ze znaczenia, 2) z zakończ., 3) z wyjątku. — O rodzaju imion zdrobniałych. tamże Uw. 1. — O imionach rodzaju dwojakiego i mieszanego. t. Uw. 2. — O zmianie rodzaju w liczbie mnogiej §. 29.

Rozdział drugi.

O imieniu przymiotném. §. 30. — Przymiotniki trzech zakończeń. 31. — Ich przypadkowanie. tamże. — Wyjątek dla *meus*, *ambo*, *duo*, t. W. 1. — De Genit. sing. na *ius*. t. W. 2. — Przymiot. dwóch zakończeń i jednego. §. 32. — Przypadkowanie i Uwagi. tamże. — Stopniowanie Przymiotn. 33. — Jak się robi Comparativ. i jak się odmienia. 34. — Jak się robi Superlativ. 35. — O stopniów. Przym. na *er*; niektórych na *ilis*; na *dicus* i *ficus*; na *us* i *is* purum. 36. — Niektóre osobliwe Superl. tamże. 5. — Nieforemne *bonus*, *malus*, *magnus*, *parvus*, *dives*. t. 6. — Ułomne co do stopni §. 37.

Rozdział trzeci.

O liczbach rzymskich, §. 38. — O gatunkach imion liczbowych §. 39. — Tabela różnych gatunków imion lic-

bowych. §. 40. — O wyrażaniu się w większych sumach. 41.

Rozdział czwarty.

O zaimku §. 42. — Podział na rzeczowne i przymiotne. 43. — Podział podług znaczenia. 44. — Podział na niezłożone i złożone. 45. — Przypadkowanie Zaimków: *ego*, *tu*, *sui*; *hic*, *ille*, *is*; *qui*, *quae*, *quod*; i innych §. 46. z Uwagami.

Rozdział piąty.

O słowie. §. 47. — Co jest Subjekt co obiekt. tamże. — Rodzaje Słów. 48. — Słowa *nijakie* tamże. 1. — *czynne* 2. — *bierne* t. 3. — *zwrotne* t. 4. — *wzajemnie zwrotne* (*reciprocum*). t. 5. *passiva neutra*. t. 6. — *Deponentia* t. 7. — *neutro-passiva* t. 8. — *neiosobiste* t. 7. i §. 50 Uw. — Podział Słów na *pierwotne* i *pochodne*, *niezłożone* i *złożone*. 49. — O osobach §. 50. A. — Trybach, B. — Imiesłowach zwyczajnych i osobliwych. 51. — O czasach 52. — O czasach *omownych* (*tempora periphrastica*) §. 53. — Uwaga o Imperf., Perf., tudzież Fut. simpl. i exact. §. 54. — O słowie *Sum*. 56. — Jego odmiana 57. — Uwagi o *Sum* 58. — Uw. ogólne nad Czasowaniem 59. — Wyprowadzanie form czasowych 60. — Odmiana Słów czynna 61. — bierna 62. — Wzór czterech form czynnych 63. — biernych 64. — O odmianie Słów *Deponentia* §. 65. Uw. 1. —

Spis rzeczy.

niosobistych t. Uw. 2. — o formowaniu Perfect. i Supin. t. C. I.—IV. — Przestrogi o formach polskich i znakach iloczynowych §. 66. — O Słowach nieforemnych 67. — Possum 68, — Fero 69; — Volo, Nolo, Malo 70; — Eo, Queo 71; — Fiō i złożone 72. — O słowach ułomnych 73. — Memini, Coepi, Odi, Novi 74. — Ave, Salve, Ajo, i starych niektórych formach 75. — Inquam 76. — O Słowach niosobistych 77. — O ich trojakim gatunku §. 78 — Uwagi o różnieniu znaczenia i zakończenia i o podziale Słów pod tym dwojakim względem: tudzież które Słowa znaczenie i zakończenie odmieniać mogą 79. A. — O znaczeniu czasów względnie (tempora relativa), i ich nazwiskach tamże. B. z Uwagami.

Rozdział szósty.

O Imiesłowach, co są §. 80. — Ile ich ma każde Słowo i które ma 81. — Imiesłowy od Słów Deponentia activa używane w znaczeniu biernym §. 82, 1. — Adjectiva verbalia na *bundus* i *cundus* tamże 2. — O tłumaczeniu Imiesł. na polskie tamże 3.

Rozdział siódmy.

O Przysłówkach. Ich różne zakończenia §. 83. — Ich stopniowanie 84. — Uwagi 85.

Rozdział ósmy.

O Przyimkach nierozdzielnych i rozdz. §. 86. — O rządzących przypadk. czwartym.

87. — szóstym 88. — tenus. t. Uw. — czwartym lub szóstym 89. — Znaczenie i różne użycie Przyimków rządzących przyp. czwartym §. 90. 1. — szóstym, §. 90. † 2. — czwartym i szóstym §. 90. 3. — O Przysłówkach używanych za Przyimki — karta 123. Uw. 1. — O Przyimkach i Przysłówkach, które się z innymi Przyimkami łączą, tamże Uw. 2. — O Przyimkach używanych za Przysłówki. tamże Uw. 3. — O Przyim., które się po Imieniu kładą, §. 90. Uw. 4. — O zamianie końcówki Spółgłoski Przyimków w składaniu wyrazów §. 90. Uw. 5.

Rozdział dziewiąty.

O spółnikach. Ich różne znaczenia §. 91. — Uwagi 92.

Rozdział dziesiąty.

O Wykrzyknikach 93. Uwagi 94.

Część trzecia, Syntaxis.

Subjekt, Predykat, Objekt. Łącznik, Słowo rządzące. §. 95. Uwagi 96. — Podział składni na prostą i ozdobną; i o szykowaniu wyrazów 97. — Składnia prosta 98.

Rozdział pierwszy.

O zgodzie. §. 99. — Zgoda wyrazów przymiotnych z Rzeczownikiem 100. — Co jest *epitel*, co *adpozycya* §. 100 †. — Uw. o Predykatkach polskich i łacińskich §. 101. — Zgoda z Trybem bezokolicznym lub całkowitym zdaniem 102. — Uwagi o tłoma-

Spis rzeczy.

czeniu na polskie; o Przymiotn. rzeczownie użytych, i niezgadających się w rodzaju 103. Uw. — O kilku predykat. do jednego Subj. należ. 104. Uwagi 105. — O zgodzie z wielu Rzeczownikami różnych rodzajów 106. i 107. — O zgodzie odpowiedzi z pytaniem 108.

Rozdział drugi.

O zgodzie Słowa z Subjektem §. 109. — z domyślnym Subj. przy imionach zbiorowych tudzież z Adpozycją 110. — z wielu Subj. w liczbie 111. — w osobie 112. — ze względu na wyrazy przymiotne 113. — Słów między sobą, czyli o następstwie czasów §. 114 i 115. — Użycie czasów w zdaniach głównych 116. — Czas przeszły dokon. w łac: za nasz niedok. §. 116. 1 — Futur. simp. za nasze Fut. exact. §. 126. 2. — Plusquam. za nasze, Perfect. tamże 3. — Użycie czasów w zdaniach poprzednich i przydanych §. 115. A. — w zdaniach zależnych 118. — Uwagi 119. — Zastosowanie formy Słowa zależnego od Imiesłów i Trybów bezokol. 120. — od czasów warunkowych i Trybu życzącego tamże 6.

Rozdział trzeci.

O używaniu partykuł 121. — 122. — Przy stopniowaniu 123. W pytaniach pojedynczych i złożonych §. 123 a).

Rozdział czwarty.

Składnia rzędu. Rząd Przyminków, Spójników, Słów,

Przymiotników. 124. — Dodatek 1. O Imionach miast krajów, w jakich przypadkach się kładą na pytania *gdzie? dokąd? zkad?* 125. — *Domus, lupus, rus (Bellum, militia)* jak się kładą na te pytania. 126. — Dodatek II Accusativus c. Infinitivo, zkad powstaje, i Uwagi o nim. 127. — Dodatek III. O przyciąganiu rodzajów i przypadków czyli o Attrakcyi. 128.

Rozdział piąty.

Składnia przypadku pierwszego. Przypadek 1. na pytanie *kto?* §. 129. — podwójny Przyp. pierwszy w łacinie przy Słowach mających znaczenie *bycia* 130. — przy Słowie *esse* za *habere* 131; — po Wykrzykuikach, tamże 3.

Rozdział szósty.

Składnia przyp. drugiego. — Przypadek 2gi przy Rzeczowniku, na pyt. *czyj? czego?* §. 132; — przy Zaimeku przywłaszc. 133. — przy *causa, gratia, ergo, instar.* 134. — Genit. partitivus przy wyrazach ilość znaczących: *nemo, nihil; satis, multum; pauci.* cet. 135 i 136. Uwagi 137. Genit. part. nie zawsze stoi przy imionach liczbowych jak w polszczyźnie t. Uw. 6. i §. 138. — Genit. z Przysłówkami miejsca i czasu. 139. — po *pridie* i *postridie.* 140. — przy najwyższym stopniu Przymiotn. 141 i nast. — z Przymiotn. słownymi. 143. — z Przym. *intellectus et animi.* 144. —

Spis rzeczy.

copiae et inopiae 145.— consortii et potentiae. 146. Uwagi. 147.— z Łącznikiem Sum. 148.— Przep. drugi jako Adpozycya. § 149 — Różne wyrażenia na oznaczanie wieku, §. 150. — Przepisek drugi jako predykat ze Słowem Sum przy (domyślném): *negotium, officium, res*, cet. 151. 152.— przy innych Słowach z domyślném *esse*. 153.— Przy Słowach znaczących cenienie. 154 nast.— oskarżanie i t. d. 156.—157.— pamiętanie i t. d. 158. nast.— litowanie się 160.— przy Sł. nieosobistych. 161.— przy *interest* i *refert*, zależy na tém. 162.— Neutra i Adverbia używane do wyrażenia, ile zależy na czém 163.

Rozdział siódmy.

Przypadek trzeci na pyt. *komu? dla kogo?* i inne; (Dativ. commodi et incommodi) 164.— zbyteczny bez znaczenia. 165.— Uw. 2.— przy Wykrzyknikach. t. Uw. 3.— z Przysmiotn. łatwości, wygody cet.; tudzież na *illis*; także zdatności, skłonności cet. 166.— przy Sum za *habeo* 167.— przy Sum znaczącém *stuzyc do czego* i t. p. tamże 2.— Ze Słowami osobist., gdzie się dorozumiewa *esse*. 168.— przy *parco, supplico, studco* cet. 168. 2.— zamiast innych przypadków z Przysimk. 169.— przy Sł. złożonych z *ad, ante, in* cet. 170.— przy *caveo, consulo, cupio* cet. w pewnych znaczeniach. 171.— przy niektórych Słowach stoi Dativ. lub inny bez zmiany znaczenia.

172.— przy *ausculto, palpo* cet. 173.— przy *licet, libet, liquet*. 174.

Rozdział ósmy.

Przep. czwarty przy Sł. czynn. na pyt. *kogo? co?* §. 175. i 176.— niektórych nijakich i Deponentia (np. *pugnare pugnam*) 177.— Accus. pronom. neutr. t. Uw. 4.— Accus. poëticus z Przysmiot. t. 5.— ze Słowem złożoném. 178.— Słowa rządzące w łacinie czwartym, a w polszczyźnie innym przypadkiem. 179 a.— nieosob. *deceat, fugit, latet* cet. t. b.— Przypad. 4. podwójny przy Słowach. 180 i 181.— Accus. graecus przy Słowie bierném 181. Uw. 3.— przy oznacz. czasu i przestrzeni. 182.— z Wykrzykn. 183.

Rozdział dziewiąty.

Składnia przypadku piątego. §. 184.

Rozdział dziesiąty.

Składnia przyp. szóstego Abl. causae i instrumenti §. 185.— przy oznaczaniu stowarzyszenia; 186.— Abl. na pyt. *gdzie? kiedy? skąd?* tamże 3, 4, 5;— po wypuszczeniu *quam*. 187.— przy Słowach biernych i nieprzechodnych. 188.— przy Sł. znaczących cieszyć (się), sycić, być sytym i przeciwnego im znaczenia. t. 8.— przy Deponentor, *frutor, vescor*, cet. 189. przy Słów. i Przysmiotn. *copiae et inopiae*. 190.— przy Sł. z Przysimków złożonych 191.

Spis rzeczy.

Rozdział jedenasty.

Gerundium co jest. §. 192, — jego zamiana na Particip. futuri pass. §. 192. Uw. 2. — o użyciu Ger. na *di*. 193. — na *do*. 194. — na *dum*. §. 194, 3. — o użyciu Gerun. przyp. szóstego §. 195.

Rozdział dwunasty.

Supinum co jest. §. 196. — na *um* kiedy się używa i jak się zamienia. tamże 1. — na *u* z niektórymi Przymiotnikami 197. — jego zamiana t. Uw. 1.

Rozdział trzynasty.

Imiesłowy zkad powstają. Abl. absolut. i Particip. attributivum §. 198. Jak trzeba oceniać czasy Słów, z których się Imiesłowy mają robić. 199. — O wypuszczeniach: *qui*, *quae*, *quod*. 200. — Jak się postępuje z *is* w tej konstrukcyi. tamże Uw. 2. — O wypuszczeniach Spójników 201. — O Spójniku *et*. 202 — Jak się postępuje z Zaimkiem osobistym t. Uw. 2. i 3. — O wyp. *antequam* i *priusquam* t. Uw. 4. — O zastępowaniu Imiesłowa Praes. passivi i Praeter. activi. 203. — Imiesłowy Słowa *Sum* jak zastąpić. 204. — Uw. o Imiesł. na *rus* i *dus*. t. Uw. 1. — Abl. obsol. z samego Imiesłowa. t. 3 — Jak się tłumaczy Abl. absolut. — Kiedy się Imiesłowy łączyć. mogą tłumaczyć przez nasze na *szy*. t. Przestroga.

Rozdział czternasty.

O Trybie oznajmującym i łączącym. §. 206. — które Spójn. kładą się z oznajm., a które z łącz. Trybem i kiedy. 207. — O użyciu Trybu

warunk. i życząc. 207. *b*. — Jak się używa *dum*, *donec*, *quoad*, *postquam*, *ubi*, *ut*, *simulac* cet. 207, 2 — *quum* temporale i *quum* causale t. 3. — O *quod* znaczącem pewną przyczynę. 209.

Ut, po Słowach cel mieszczących w sobie, lub stawiających zdarzenie przypadkowe, tudzież gdzie się domyśla *ita*, *tam*, cet. 220. — w formach przysięgi. 211. 1. — zamienione na *qui*. t. 5, i 12. czasem po *jubeo* 211. 9. — *Tantum abest, ut* — *ut*. 210. c. — *Ut* w pytaniach 217. na końcu — *Ut non*. 214.

Użycie *ne* 213 i 214. — *Quo* za *ut* (*eo*), 211, 12. — *Quin* za *qui non* lub *ut non* po przeczeniach 212. — za *quo uoz.* t. Uw. 1. *Quo minus* gdy się przeszkoda oznacza. 213. — za *nie ue* lub *quin* t. — *Qui* za *ut* przy porównaniu 211. 5. — po *dignus* cet. t. 4. — po *is*, *talis* cet. t. — po *Sum* t. 7.

Si, nisi, etsi, quia, quod, cet. cum Indic. v. Conj. 207, 1.

Dum cum Indic. 207. Uw. 3.

Znaczenie i użycie Spójników *ac*, *atque*, *et*, *-que*, *etiam*, *quoque*, *nec*, *neque*, *nequidem* 215. 1. — *sive, vel, aut*, t. 11. — *si, nisi, si non, quodsi*. t. 111.

Accusat. c. Infin. po Słowach *cognosc.*, *declarandi* et *sentendi* 216. — przy Impersonalia i Deponentia 221. — w pytaniach 217 na końcu. — Różne znaczenie Spójn. *quod* t. Uw. 1. — Jak tłumaczymy Acc. c. Infin. t. Uw. 2. — *Fore ut* po *spero*. 217

Spis rzeczy.

Po Sł declar. et sent. ut c. Conj. 217.

Serino obliquus 218 nast.

Dodatek Nominat. c. Infiu. przy Słowach-declar. i sent. czynnych biernie położonych, lub nieprzechodnych 220 i 221 Uwag.— Indicativus za czas warunkowy 222.— Praes. Conj. za Fut. Indic. t.— Futur. simpl. jak się różni od Fut. exact, 223.— Perfectum od Imperfect. 224.— Praes. (historicum) za Praeter t. b.— po niém Imperfect. Conj. t.— Czasy przeszłe za terażniejsze w pisaniu listów 225.

Rozdział piętnasty.

Trybu rozkazującego użycie 226;— za niego Futur. t. 2.— Opisany przez inne Słowa z Conj. t. Uw.— Użyty za Futurum t. Uw. 3.

Rozdział szesnasty.

Użycie Trybu bezokół 227, 1.— u poetów t.— Infiu. historicus t. 2.—

Dodatek. O używaniu *sui, suus*. 228. nast.— *is* t. 3.— Treść tych prawideł z Uwagą 230.— O używaniu Zaimk. skazujących *hic, is, iste* za nasze *to, a qui* za nasze *co*. 231.— Różnica *hic i ille* t. 2.— w listach t. 3.— *ille, iste* t. na końcu.

Na czém zależy piękność mowy. 232.— O szykowaniu wyrazów. 233. nast. w łacinie 235.— wyrazów lub zdań przyczynowych. 257.— O harmonii 238.— O pleonazmie muiemany

i prawdziwym. 239.— *hoe, id, illud* cet., *si, vero, autem* zbyteczne t. 3.— O elipsie. 240 — Wypuszczone: *locus, tempus, verba, filius, aqua* cet. 241.— *ali...* w *aliquis* i t. p. t. Uw. 2.— *Sum; adeo, ita, ait; dico* cet. 242.— Wyp. przeczenie po *haud scio, an i non modo*. t. 4 — Spójników znaczących *i, alho, zaś*. 243.— *Co mówię?* jak Łaciniak. wyraża. t. 7.— O zamianie wyrazów. Za jeden Rzeczow. dwa 244. 1.— Concretum pro abstracto t.— Zamiana Przymiotn. na Rzeczow. t. 2.— Przysł. na Przym. t. 3 i 5.— *Nemo non za nullus, a to za non* t. 4.— Zam. *quam* na *ac, atque, et* t. 6.— *Alius aliud* i t. p. t. 7.— O przeczeniach t. 8.— *neque, neve, nisi* za *et non, et ne, si non*. 245.— Który wyraz ma być przeczącym, t. U. 4.— zamiana Rzeczow., Przym., Przysł., na inne 246.

Dodatek. O figurach etymologiczne. 247.— syntaktyczne. 248.— Praenomina rzymskie 249.

Rozdział osmnasty.

Wstęp do prozodyi 250.— głoska długa, krótka, przedłużać, skracać; i o wymawianiu 251.— dyftong 252.— *positio firma et liquida* 253.— Samogłoska przed Sam. 254 — o pochodnych 255.— złożonych 256.— akcent 257.— Perfecta et Supina dyssyllaba t. 4.— *reduplicatio* 258.— *imus, itis* t. 8.— przed *do, go, ..* 7.— *p. cus, a, um* t. 8.— *inus, a, um; lis, ris; al, ar; sus, a, um i tus, a, um; rus*

Spis rzeczy.

i vus, a, um. 259.—przyp. 2gi
dekl. III. 260.— Monosyllaba
261.— Zakończ. na *a, e, i,*
o, u, t — *d, l, t, m; n;*
r; s; 262.— niedostateczność
podanych prawideł 263.— O
Wierszach. Stopy, miary.
Gatunki stóp: o 2, 3 i 4ch
głoskach 264.— arsis thesis.
265. 1.— caesura t. 2.— eli-
sio v synalaephe t. 3.— li-
centia poetica t. 4 — Crasis
s. syniresis t. b.— synecpho-
nesis i dialysis t. c.— epi-
synalaephe t. d.— hiatus t.
e.— versus hypermeter. t.
f.— catalecticis, hypercatal.,
acat. g.— versus concatenati.
t. h.— jak czytać elizyą t.—

O czytaniu wierszy i ich ro-
dzaje 266.— Hexameter 267.
— jego części 268.— Penta-
meter i Archilochius. 269.—
Wiersz jambowy 270.— jego
części 271.— Versus trocha-
icus 272.— Sapphicus 273.
— Phalaecius 274.— Cho-
riambicus 275.— Alcaicus.
276.— Anapaesticus 277.—
Jonicus a minore 278.—
Wiersze składane 379.— ba-
sis t. 2.— O strofach 280.
— Wiersze mieszane czyli
dytyramby 281.— O kalen-
darzu Rzymskim. 282.—
Calendarium Romanum 283.
Versus memoriales 284.

W S T Ę P.

O j ę z y k u ł a c i ń s k i m.

JĘZYK łaciński ma swe nazwisko od krainy Lacyum, leżącej w średniej części Italii, gdzie się Rzym znajdował. Z rozszerzeniem się panowania Rzymian, rozszerzyła się i ich mowa po całej Italii, a nawet w Galii i Hiszpanii, i stała się matką tych języków, któremi dotąd w tych krajach mówią. Łaciński język wziął swój początek z tego samego źródła, co i grecki (*): został wykształcony od Rzymian, gdy ci zaznajomiwszy się z Grekami, polubili umiejętności tego oświeconego narodu.

Najdokładniejszą i najczystszą łaciną mówiono za czasów Cesarza Augusta. Wtenczas żyli pisarze, których klasycznymi, to jest najprzedejniejszymi (auctores classici) nazywają; i z których dzieł wyborniej łaciny uczyć się musimy. Dla tego ich pisma w szkołach częścią całkowiecie, częścią w wyimkach wykładać się zwykło.

(*) Nie z języka Germanów, jak to niektórzy utrzymywali dawniej, i teraz jeszcze dowieść usiłował Jackel w piśmie: *der germanische Ursprung der lateinischen Sprache*. Bresl. 1830. (Ob. Recenziją w powszech. liter. Gaz. halsk. z r. 1830 num. 160.) i Ramshorn we wstępie do dzieła: *Latteinische Synonymik nach Dumesnil und Ernesti*. Leipzig 1831.

O Gramatyce.

1. Gramatyka jest porządnym zbiorem uwag nad mową ustną i pisaną, podająca do tego sposobu, aby się ludzie jak najjaśniej między sobą rozumieli. Gramatyka łacińska jest zbiorem uwag nad mową łacińską, podająca sposób rozumienia mówiących i piszących po łacinie, tudzież ucząca dokładnie mówić i pisać tym językiem.

Jej części są:

1. *Pisownia* (Ortographia), która uczy dobrze pisać wyrazy. Ta mieści w sobie *Ortofoniją*, czyli *Ortoepeję* (Orthophonia, Orthoëpia) to jest naukę dobrego wymawiania onych.

2. *Źródłostów* (Etymologia) wykłada pochodzenie i własności szczególnych wyrazów.

3. *Składnia* (Syntaxis) naucza, jak mamy zgadzać i wiązać z sobą szczególne wyrazy, aby mowa dobrą i jasną była.

4. *Iloczas* (Prosodia) daje poznać, które zgłoski z przeciągiem wymawiać mamy, a które skracać w wymowieniu. W łacinie bowiem nie zawsze przedostatnia zgłoska przedłuża się, jak zazwyczaj w polszczyźnie. Gdy zaś ta przedostatnia się skraca, wtenczas głosu uderzenie (accentus) pada na trzecią zgłoskę od końca; np. *advena*.

2. Ponieważ na samym dopiero ostatku podamy prawidła poznawania długości lub krótkości liter, i dokładnego ich wymawiania; pamiętajmy więc tymczasem na następujące przestrogi:

1. Każda przedostatnia samogłoska mająca po sobie spółgłoskę, przedłuża się z polska n. p.: *beatus, infelix, honestus*.

2. Każda samogłoska, po której znowu samogłoska następuje, wymawia się krótko; a zatem rzuca się ton na trzecią od końca: *opinio, per-*

flectio. Dwugłoski jednak długie są i w takim położeniu: *Mathæus, Eubœa*.

3. Gdzie od tych prawideł trzeba będzie w wymawianiu odstąpić, kłaść będziemy na znak długiego wynówienia linijkę —, na znak krótkiego takie półkole o; n. p. *homīnes, totīus*, wymów: *hómīnes, totīus*.

Podług tych prawideł czytamy następujące wyrazy:

Schola, quam oboeo, appellatur gymnasium sive liceum. — Diligenter do operam literis et domi et in schola. — Quum loquitur praeceptor, ego attentus audio; si me interrogat, respondeo. — Omnium animalium fortissimi sunt leones. Homīnes fortes et simul consilio praediti vocantur herōes. — Solius simiae figura humanae formae similis est. Simiae imitantur etiam hominum facta, id est, eadem faciunt, quae homīnes. — Fugitivi sunt, qui ex aliquo loco in alium perfugiunt, neque redeunt. — Qui vult fieri doctus, diligenter literis studeat. Labore unius diei aut paucorum dierum nemo sibi sapientiam comparavit.

CZEŚĆ PIERWSZA GRAMATYKI.

Pisownia.

W łacinie też same co i u Polaków są głoski czyli litery; lecz nie mają łacnicy *q, e, ł, n, ś, ć, ź, ż* i innych z Słowiańszczyzny pochodzących, a zamiast polskiego *w* mają *v*. Łacińskie *Q, q* (ku) waży nasze *k*; *qu* znaczy *kw*; n. p.: *qui* (kwi); wyjąwszy w *Quum* i *Supinach* z ich pochodnemi, gdzie brzmi jak samo *k*. n. p. *Quum, sequutum, loquutus*, czytaj *kum, sekutum, lo-kutus*.

Głoski w łacinie, tak jak w polszczyźnie, dzielą się na:

1. *Samogłoski* (*vocales*), to jest takie, które same bez pomocy innéj litery wynówić można, jest ich pięć: *a, e, i, o, u*. Greckie *y* także do samogłosek się liczy. Każda samogłoska sylabę stanowić może; *o-bóz, a-ra* (ostarz).

2. *Spółgłoski* (Consonantes), które z samogłoską tylko brzmieć mogą; n. p. gdy wymawiam *d*, słyszeć się daje na końcu *e*; przy wymówieniu *s* słyszeć *e* na początku. Do spółgłosek należą wszystkie litery nie będące samogłoskami, jako to: *b, c, d, f, g* i t. d.

3. *Dwugłoski* (Diphthongi) to jest dwie samogłoski w jednej zgłosce. Łacińskie dwugłoski są: *ae, oe* (te brzmią jak nasze *e*), *au, eu*, czasem *ui*, które się wymawiają jak w polszczyźnie; także w starych pismach *ai, ei, oi*.

4. Jak dawni Rzymianie łacińskie wyrazy wymawiali, nie o wszystkich z pewnością powiedzieć możemy. Trudno nawet podać prawidła dzisiejszej ortofonii; gdy każdy prawie naród inaczej wymawia, stosując łacinę do swego języka. *Schola, neuter, magnus, agit, vir, coena, statum, gratia, sanus* — wymawiają Niemcy: *Szola, noi-ter, mangnus, ahghit, fyr, cena* (z grubém *e*), *szlatum, zanus*; Francuzi: *nēter* (z grubém *ē*), *manius, ażyt, sena, statom*; Węgrzy: *Skola*; Włosi: *czena*; Anglicy jeszcze inaczej. Nie wiele na tém zależy, jaki kto ma wymawiania sposób, gdyż wszystkie od znającego język zrozumiane być mogą. Polacy wymawiają łacinę na wzór polszczyzny, to jest jak się pisze. W czém zaś różnica zachodzi, zobaczymy zaraz.

1) *c* brzmi jak nasze *k*, które w starój tylko łacinie w niektórych wyrazach używaném było, (n. p. *Karthago*), a później całkiem ze zwyczaju wyszło. Kiedy zaś po *c* następuje Samogłoska *e, i, y*, albo dwugłoski *ae, oe*, wtenczas wymawia się jak *c* polskie; n. p.: *Cicuta*, (Cykuta), *Cecrops*, (Cekrops), *concedo*, (koncedo), *caecus*, (eekus), *accido*, (akcydo), *coena*, (cena).

2) *h*, po spółgłoskach *r, t*, używane tylko w wyrazach greckich nie brzmi; n. p.: *rhythmus*.

3) *ph* brzmi jak *f*; n. p.: *philosōphus*. Jest tylko w słowach z greckiego pochodzących.

4) *i* krótkie ze spółgłoską *s*, *c*, brzmi jak *y*; n. p.: *sincĭput*; ani się łączy w zgłoskowaniu z następującą samogłoską; n. p.: *dĭ-es*; chyba że między dwiema samogłoskami stoi, a wtenczas położone jest *zaj* (jota), które już teraz z łaciny niemal całkiem jest wyrugowane; n. p. *Caius* zamiast *Cajus*; *maior*, *proiecit* za *major pro-jecit*.

5) *q*. ma zawsze po sobie *u*, z którym wymawia się jak nasze *kw*; n. p.: *quisque*; wyjąwszy Spojnik *Quam* i *Supina* z pochodnemi (ob. wyżej §. 3).

6) *s* między dwiema samogłoskami, czasem także gdy jest poprzedzone od spółgłosek *l*, *m*, *n*, *r*, a po sobie ma samogłoskę, brzmi jak *z*; np. *casus*, *alsi*, *sumsit*, *pransus*, *arsi*.

7) Zgłoska *ti* między dwiema samogłoskami wymawia się jak nasze *cy*; np.: *gratia*, (*gracya*). Tak samo brzmi, gdy przed sobą ma jedną z tych spółgłosek *c*, *l*, *n*, *p*, *r*, po sobie zaś samogłoskę; np. *actia*, *prudentia*, *allior*, *aptior*, *solertia*; w wyrazach jednak greckich brzmi jak *ty*; np. *Amphiction*, *Miltiades*, *Spartiātes*. Mówią jednak Polacy także *Milcyades*, *Sparcyates*.

Prawidła pisowni łacińskiej też same są, co i 5. polskiej. Różnica zasadza się na dopiero podanych uwagach, i jest następująca:

1) Nad żadną samogłoską ani spółgłoską nie kłaseć znamion, lubo się one w niektórych starych drukach znajdują; wyjąwszy *Rozdzielnik* (..) i *Daszek* (Λ) nad skróconym przypadkiem drugim liczby mnogiej w Deklinacyi drugiej; np. *poĕta*, *deŭm*.

2) Dwugłoski łacińskie *ae*, *oe* piszą się lepiej dwiema osobnemi głoskami, aniżeli jedną *æ*, *œ*;

np. *Oeconomiae* nie *œconomice*. Gdzie się na początku lub we środku pisze *ae*, *oe*, nauczycie nas Słownik łaciński. Piszemy zaś *ae* na końcu wyrazów, naprzód w Przyimku *prae* i w Wykrzykniku *vae*; powtóre w Imionach pierwszej Deklinacyi w drugim i trzecim przypadku liczby pojedynczej, a w pierwszym i piątym liczby mnogiej: czego się przy Deklinacyach nauczycie.

3) *c* pisze się, gdzie w wymawianiu brzmi *k* (podług §. 4., 1); np. *lactuca*, *crocus*, *Cocleus*, gdzie zaś brzmi *kw* pisze się *qu*; np. *quinque*.

4) Za *f* pisze się *ph* tylko w wyrazach greckich; np. *philosophia*.

5) Długie *j* można pisać w zgłoskach: *ja*, *je*, *ji*, *jo*, *ju*, np.: *jacio*, *jeci*, *projicio*, *jocus*, *justus*.

6) Po spółgłoskach *r*, *t*, dodaje się *h* tylko w wyrazach greckich; nie zawsze jednak, lecz po *r* tylko tam, gdzie greckie *ρ* ma nad sobą przydech ° (*ρ̄*) a po *t* tam, gdzie w greczyźnie stoi *σ* nie *τ*; np. *rhetor*, *thesaurus* (*ῥητωρ*, *θησαυρος*).

7) Pisze się *s* lubo brzmi *z*, tudzież pisze się *ti* lubo się mówi *cy*, w przypadkach wymienionych w §. 4 pod liczbą 6 i 7.

8) Po spółgłosce pisze się *u* chociaż brzmi *w*; na początku zaś zgłoski piszemy *v*; np. *sua-vis*, *veritas*, *ar-va*.

9) *y* i *z* używane są tylko w wyrazach greckich lub z greckiego pochodzących; np.: *zythum*, *sylva*, *crystalus*.

10) *j* i *v* są Spółgłoski; zaś *h* nie tylko za Spółgłoskę, lecz nawet za literę się nie uważa, i jest tylko znakiem przydechu czyli aspiracyi; np. w zgłosce *ha* oznacza, że przydech ma poprzedzić samogłoskę *a*; w *the* okazuje, że ten przydech ma się dać słyszeć pomiędzy *t*, i *e*.

11) Spółgłoski dzielą się w łacinie na *płynne* (*liquidae*), do których liczą te cztery *l*, *m*, *n*, *r*;

i nieme (*mutae*), do których reszta należy oprócz *s*, *x*, *z*. Z tych pierwsza (*s*) zowie się syczącą (*sibilans*), a dwie ostatnie (*x*, *z*.) podwójnemi (*duplices*): *x* powstaje zwykle z *cs*, *hs*, *gs*, *qs*, (lub *qus*) np. *cinxi* za *cingsi*, *adspexi* za *adspeksi*, *traxi* za *trahsi*, *coxi* za *coqsi*.

12) Na końcu zgłoski mogą w łacinie stać najwięcej dwie tylko Spółgłoski, a trzy tylko wtenczas, kiedy ostatnią jest *s*; np. *stirps*. Podobnie zaczynać sylabę mogą najwięcej dwie, a trzy jedynie wtenczas, kiedy pierwszą jest *c*, *p* lub *s*, po których następuje niema z płynną (*muta cum liquida*); np.: *do-ctrina*, *corru-ptrix*, *ve-stra*.

13) Względem zgłoskowania wyrazów zachowajmy sobie następujące prawidła 1) Spółgłoska stojąca między dwiema Samogłoskami, bierze się zawsze do następnej; np. *ma-ter*. 2) Podobnie należeć mają do następującej Samogłoski takie dwie Spółgłoski, które mogą wyraz zaczynać czyli to w łacinie, czyli w polszczyźnie; np. *pa-tres* (dla *tres*), *li-bri* (dla *brevis*), *pro-pter* (*Ptolemaeus*), *pe-ctus* (*Ctesipho*), *ma gnus* (*gnavus*), *a-gmen* (*gmina*), *smara-gdus* (*gdę*). Złożone jednak wyrazy dzielić należy podług ich części. Ztąd *ab-rado*, *inter-eram*, *abs-condo*, *dis-qui-ro*, *red-ire*. Piszą jednakże: *po-tes i t. d*, *ani-mad-vertō*, *ve-neo*, *ma-gnanimus*, *lon-gaevus*.

Starym Rzymianom nieznanne były nasze znamiona pisarskie, wyjąwszy kropkę, którą w napisach rozdzielali wyrazy. Słusznie jednakże uczeni wprowadzili je do pism łacińskich dla lepszej zrozumiałości. Te znamiona pisarskie w łacinie używane są następujące:

- 1) , *Przecinek* (*Comma*, *Incisum*).
- 2) : *Dwukroppek* (*Duopuncta*, *Colon*, *Membrum*).
- 3) ; *Średnik* (*Semicolon*, *media nota*).

- 4) . *Kropka* lub *kres* (Punctum).
- 5) ? *Znak pytania* (Signum interrogationis).
- 6) ! *Znak wykrzyknienia* (Signum exclamationis).
- 7) = albo - *Łącznik* (Signum divisionis) kładzie się na końcu wiersza na znak, że wyraz rozdzielony został; ostatni (Hiphēn) używa się także w wyrazach złożonych; np.
pi-	scri-	polsko-łaciński,
sze,	bit,	Gallo-graecus.
- 8) () *Nawias* (Parenthesis).
- 9) *, a, 1) lub *nb.* *Odsyłacz* (Signum notationis).
- 10) ' *Odcinek* (Apostrophus) znak opuszczenia jednej lub więcej liter; np. *tun'es, viden'*, za *tunes, videsne*.
- 11) ^ *Daszek* (Accentus circumflexus) znak skrócenia wyrazu; np. *deum*, za *deorum*.
- 12) .. *Rozdzielnik* (Diaeresis) oznacza, iż Samogłoski, nad którymi jest położony, rozdzielić, to jest każdą z osobną wymówić należy; np. *pöeta, äer, iambus*; (*po eta, a er, i ambus*).
- 13) ,, *Cudzysłów*, znak słów cudzych w mowę wtrąconych.
- 14) —, ∘ *Cechy iloczynowe* (Signa quantitatis Syllabarum); o których było wyżej w §. 2 num. 3.
- 15) § *Paragraf* (Paragräphus) znak oddziału w piśmie.

DRUGA CZĘŚĆ GRAMATYKI.

Źródłosłów czyli Etymologia.

7. Ta wykładu rodzaje wyrazów, ich pochodzenie i odmiany.

Wszystkie wyrazy, z których się mowa łacińska składa, równie jak w polskim języku, na ośm klas podzielić można. Zowiemy je pospo-

licie częściami mowy (*partes orationis*) Jedne z nich zmieniają swą postać w zakończeniu; np. *Pan, Pana, Panowie; dobry, dobrzy, dobrym, najlepsi; piszę, pisali, napiszemy, i t. d.* dla tego zowiemy je odmiennymi (*partes flexibiles*): drugie zaś swój kształt zawsze zachowują; np. *pod, bez, dobrze, ach! i, z, a:* i te zowią się nieodmiennymi (*partes inflexibiles* albo *particulae*). Wyrazów odmiennych jest cztery i tyleż nieodmiennych. Do pierwszych należą: *Imię (Nomen), Zaimek (Pronomen), Słowo (Verbum), Imiesłów (Participium)*; nieodmienne są: *Przysłówek (Adverbium), (*) Przyimek, (Praepositio), Spójnik (Conjunctio), Wykrzyknik (Interjectio)*.

I. Imię jest albo *rzeczowne (Substantivum)*, które wyraża osobę lub rzecz, np. *Człowiek, homo; książka, liber*; albo *przymiotne (Adjectivum)* oznaczające przymiot osoby lub rzeczy; np. *Dobry, bonus; pożyteczny, utilis*.

II. Zaimek zastępuje miejsce Imienia, i jest *rzeczowny (Pronomen substantivum)*; np. *ja', ego; ty, tu; on, ille*; lub *przymiotny (Pr. adjectivum)*; np. *mój, moja, moje; meus, mea, meum*.

III. Słowo oznacza bytność lub stan Imienia rzeczownego, albo czynność jakową; np. *Ojciec jest, pater est; matka siedzi, mater sedet; brat pisze, frater scribit; dom upada, domus cadit*.

IV. Imiesłów jest Słowo zamienione na Imię przymiotne; np. *Syn ukochany, filius amatus; córka płacząca, filia lacrimans; brat mający jechać, frater profecturus*.

(*) Niektórzy Przysłówek liczą do części odmiennych, przeto iż się odmienia przez stopnie, np. *Stósownie, stósowniej, najstósowniej*. Gdy jednakże te odmiany różne są od owych, przez jakie przechodzą wyrazy odmiennie, zostawiłem im zatem dawne ich umieszczenie.

V. Przysłówek oznacza okoliczność czyli jakość czynności; którą wyraża Słowo; np. *pięknie* pisze, *eleganter* scribit; *prędko* idziemy, *cito* pergimus; *dobrze* czytałeś, *bene* legisti.

VI. Przyimek kładzie się przy imieniu, któremu dopomaga do wyrażenia okoliczności; np. *pod* drzewem, *sub* arbore; *przy* ojcu, *penes* patrem; *nad* łóżkiem, *supra* lectum.

VII. Spójnik spaja między sobą wyrazy lub zdania; np. Niebo i ziemia, *coelum et terra*; mówię ci, *abyś* przyszedł; *dico tibi, ut venias*.

VIII. Wykrzyknik jest wykrzyknieniem oznaczające jakieś uczucie; np. *ach!* *ah!* *przebóg!* *eheu!* *gwałtu!* *veh!*

Rozdział Pierwszy.

O Imieniu w ogólności a w szczególności o Imieniu rzeczowném (De nomine Substantivo).

8. Imię jest każdy wyraz, którym mianujemy osoby, zwierzęta, rzeczy nieżywotne; np. *stół*; a nawet niewidoczne, jako to: *cnota*, *mężtwo*, *poczciwość*; albo też własności czyli przymioty tychże rzeczy. *Kapelusz* jest Imię, bo oznacza rzecz, *czarny* jest także Imię, bo oznacza przymiot tejże rzeczy. Ztąd widzimy, że Imię jest dwojakie, jedno na nazwanie rzeczy, drugie na wyrażenie przymiotu; pierwsze nazywamy Imieniem rzeczowném czyli krócej *Rzeczownikiem* (Nomen Substantivum), drugie zaś Imieniem przymiotném (Nomen adjectivum) czyli *Przymiotnikiem*.

O Rzeczowniku (De Substantivo).

9. Imiona rzeczowne są jedne 1) *pospolite* (Nomina appellativa seu communia), to jest takie,

które wielu osobom lub rzeczom są wspólne; drugie zaś 2) *właściwe* albo *szczególne* (N. *propria*) które szczególnym tylko osobom lub rzeczom dajemy. I tak: Człowiek *homo*. mówimy o każdej rozumnej istocie: góra *mons*, nazywamy każdą znaczną wypukłość ziemi nad powierzchnią: rzeka *fluvius*, jest każda woda płynąca; to więc są Imiona *pospolite*; zaś: Marek *Marcus*, Wiśła *Vistula*, Kraków *Cracovia* są Imiona *właściwe*, bo niemi szczególnych tylko ludzi, jedną rzekę i jedno miasto nazywamy. Uważają się jeszcze 3) Imiona *zbiorowe* (N. *collectiva*), które wystawiają niejako zbiór wielu osób lub rzeczy w jednym nazwisku; np. lud *populus*, naród *natio*, trzoda *grex*, mnóstwo *multitudo*, Senat *Senatus*.

Rzeczowniki, jako odmienne części mowy przechodzą przez trzy odmiany:

1) przez *liczby* (per *numeros*), których jest dwie: *pojedyncza* (*singularis*), gdy jedną osobę lub rzecz wyrażamy; np. Nauczyciel *praeceptor*, pióro *calamus* i *mnoga* (*pluralis*), gdy o wielu osobach lub rzeczach jest mowa; np. Nauczyciele, pióra.

2) przez *przypadki* (per *casus*) na rozmaite pytania; np. *kto?* Pan (*dominus*), plur. *Panowie*; *czyj?* *Pana*, plur. *Panów*; *komu?* *Panu*, *Panom* i t. d.

3) przez *rodzaje* (per *genōra*). Wiemy, iż nazwiska osób żyjących i zwierząt różnią się od siebie rodzajami. Jedne bowiem oznaczają męczyzn, np. *człowiek*, *lew*, *szczygieł*; drugie niewiasty, jako to: *matka*, *sarna*, *mucha*; inne zaś niepewny mają rodzaj, takimi są: *dziecko*, *szczenię*, *cielę*. Taż sama różnica rodzajów zachodzi i we wszystkich rzeczach nieżyjących i umysłowych. Jakoż *stół*, *ból* oznaczają męczyzn, *książka*, *cnota* niewiasty; zaś *okno*, *mężtwo* i t. d.

do I. Dekl. należą Rzeczowniki mające 2gi przyp. na <i>ae</i> ,					
do II.	-	-	-	-	<i>i</i> ,
do III.	-	-	-	-	<i>is</i> ,
do IV.	-	-	-	-	<i>us</i> , (<i>u</i>),
do V.	-	-	-	-	<i>ei</i> ,

Deklinacya pierwsza.

12. Imiona téj Deklinacyi kończą się najczęściej w Im przyp. na *ā*; z greckiego jednak wzięte mają zakończenia *ē*, *ās* i *ēs*. Zakończone na *as* i *es* są zazwyczaj imiona własne, i dla tego nie mają liczby mnogiej; mogą ją jednak w potrzebie formować podług ogólnego wzoru.

Wzór przypadkowania.

	Singularis.		Pluralis.	
Nom.	Scholā,	Szkoła,	Scholae,	Szkoły,
Genit.	Scholae,	Szkoły,	Scholārum,	Szkoł,
Dativ.	Scholae,	Szkołe,	Scholīs,	Szkołom,
Accus.	Scholam,	Szkołę,	Scholās,	Szkoły,
Vocat.	Schola!	Szkoło!	Scholae!	Szkoły,
Ablat.	Scholā,	Szkołą.	Scholīs;	Szkołami.

	Singularis.		Pluralis.	
Nom.	Terra,	Ziemia,	Terrae,	Ziemie,
Genit.	Terrae,	Ziemi,	Terrarum,	Ziemi,
Dativ.	Terrae,	Ziemi,	Terris,	Ziemiom,
Accus.	Terram,	Ziemię,	Terras,	Ziemie,
Vocat.	Terra!	Ziemi!	Terrae,	Ziemie,
Ablat.	Terra;	Ziemią,	Terris;	Ziemiemi.

	Singularis		Pluralis	
Nom.	Herba,	Zioło,	Herbae,	Zioła,
Genit.	Herbae,	Zioła,	Herbarum,	Zioł,
Dativ.	Herbae,	Ziołu,	Herbis,	Ziołom,
Accus.	Herbam,	Zioło,	Herbas,	Zioła.
Vocat.	Herba!	Zioło!	Herbae!	Zioła!
Ablat.	Herba;	Ziołem.	Herbis;	Ziołami.

Które przypadki w téj Deklinacyi jednakowo się kończą, każdy z wzoru łatwo poznać może.

U w a g i.

1) Niektóre mają 3ci i 6ty przypadek liczby mnogiej na *abus*, a to dla rozróżnienia ich od zakończonych w tychże samych przypadkach na *is* Rzeczowników drugiej Deklinacyi; te są: *dea* bogini, *socia* towarzyska, *anima* dusza, *nata* albo *filia* córka, *domina* albo *hera* pani, *serva* niewolnica, *famula* służąca, *liberta* wyzwolenica, *equa* klacz, *asina* osłica, *mula* mulica, *cerva* łania, *clava* pałka: Dat. et Abl. *deabus*, *sociabus*, *animabus*, cet. Wszakże gdy te zakończenia mają jedynie służyć do uchronienia dwójznaczności, gdzie więc o takową obawiać się niema przyczyny używać można zakończeń *is*, (*) *dea* i *filia*, starożytni najczęściej kończyli na *abus*, gdy tymczasem od *anima*, *domina* i *equa* znajdują się tylko zakończenia *is*.

2) Dawni Łaciniacy kończyli także Genitiv. sing. na *ai* albo *as*, np. *terrās*, *familias*, *fortunas*. Ostatnie zakończenie (na *as*) używane jest teraz tylko w wyrazie *familias*, kiedy się łączy z Rzeczownikami *pater*, *mater*, *filius*, *filia*, np. *paterfamilias*.

3) Zakończone w Im przyp. I. pojed. na *e*, kończą czwarty na *en*, zakończenie na *es* mają 4ty na *um* lub *en*, a kończące się w pierwszym na *as* u poetów tylko znajdujemy w 4tym na *an* zakończone. Podług téj uwagi można dla wprawy przedklinować: aloë, *aloes*: *crambe*, *zajmuż*; Phoenice, *Fenicya*, *Aenēas*, *Perdiccas*. (imiona własne), *boreas*, *wiatr południowy*; *pyrites*, *krzemień*; *anagnostes*, *czytelnik*; *comētes*, *kometa*; *Anchises*, *Tydides*, *Pelides*, (imiona własne).

Deklinacya druga.

Do téj Deklinacyi należące Imiona kończą się 13. w Im przyp. na *us* (Genit. *i*), *er* (Gen. *eri* inne *ri*) na *ir* (Genit. *iri*, jest tylko *vir* ze złożonemi z niego np. *Duumvir*); tudzież nijakie na *um* (Genit. *i*); a greckie na *os* i *on*.

(*) Osobliwie kiedy przydany Przymiotnik rodzaj okazuje, jak w *duabus libertis, cum ambabus filiis*.

Wzór przypadkowania.

Singularis.

N.	Puer, Chłopiec	Vir, Mąż	Ovum, Jaje
G.	Puĕrī,	Viri,	Ovi,
D.	Puĕrō,	Viro,	Ovo,
A.	Puĕrum,	Virum,	Ovum,
V.	Puer!	Vir!	Ovum!
A.	Puĕrō.	Viro.	Ovo.

Pluralis.

N.	Puĕrī,	Viri,	Ovā,
G.	Puĕrōrum,	Virorum,	Ovorum
D.	Puĕrīs,	Viris,	Ovis,
A.	Puĕrōs,	Viros,	Ovā,
V.	Puĕrī!	Viri!	Ovā!
A.	Puĕrīs.	Viris.	Ovis.

Uwaga. Genitivus pluralis skraca się czasem; np. *deūm* za *deorum*. Osobliwie często stoi *numm* *sestertium*, *jugerum*, *modium*, *talentum*; tudzież *virum* w złożonych np. *duumvirum*; i *fabrum*, *socium*, przy Rzeczowniku *praefectus*.

Wyjątki.

14.

1) Zakończone na *us* mają przyp. 5 *e*; np. *Agnus*, V. *agne* lecz *Deus* zostaje nieodmienne, i czasem *populus*.

2) Imiona własne na *ius* i *jus* (ale nie *tus* np. *Darius*) odrzucają w 5tym przyp. *us*; np. *Virgilius*, *Pompejus*, V. *Virgili*, *Pompēi*. Imiona zaś pospolite mają *e*; np. *Nuncius* V. *nuncie*. Wyjątkiem są *filius* syn i *genius* duch, które mają *filii*, *geni*.

3) *Deus* ma w liczbie mnogiej Nom. *Dei*, *dii* lub *dī*; Gen. *deorum* lub *deūm*; Dat. i Abl. *diis* lub *dis*, czasem *deis*.

4) Greckie zakończone na *os* i *on* mają przyp. 4 l. pojed. na *ōs*, a 2 l. mn. na *ōn*; np. *barbitōs*, *epodōn* mają Accus. s. *barbitōn*, *epodōn*; Gen. pl. *barbitōn*, *epodōn*.

Deklinacja trzecia

15.

Tu należące zakończone na *a*, *e*, *o*, *c*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*, *x*, rozmaitym sposobem formują przypadek

drugi, ale zawsze na *is*; np. leo (lew), leōnis; caput (głowa), capitis; grus (żuraw), gruis; foedus (przymierze), foederis; virtus (cnota), virtutis; aetas (wiek), aetatis; anas (kaczka), anatis; elephans (słoń), elephantis; nubes (obłok), nubis; eques (jeździec), equitis; heres (dziedzic), heredis; pes (noga), pedis; quies (spokojność), quietis; paries (ściana), parietis; magnes, magnētis (podobnie Chremes, ētis; Thales, ētis lub Thalīs), lapis (kamień), lapidis; sanguis (krew), sanguinis; Salamis, mīnis; cinis (popiół), cinēris i t. d. Tego z użycia i Słowników nauczyć się trzeba.

Wzór przypadkowania.

Singularis.

N. Homo, Człowiek	Virtūs, Cnota	Genūs, Rodzaj	16.
G. Homīnis,	Virtūtis,	Genēris,	
D. Homīnī,	Virtuti,	Genēri,	
A. Homīnem,	Virtutem,	Genus,	
V. Homo,	Virtus!	Genus!	
A. Homīnē.	Virtute,	Genēre.	

Pluralis.

N. Homīnēs,	Virtutes,	Genērā,
G. Homīnum,	Virtutum,	Genērūm,
D. Homīnībūs,	Virtutībūs,	Generībūs,
A. Homīnēs,	Virtutes,	Genērā,
V. Homīnēs,	Virtutes,	Genērā,
A. Hominībūs.	Virtutībūs.	Generībūs,

Wyjątki.

1) Niektóre parisyllaba t. j. mające w drugim przyp. tyle 17. zgłosek co i w pierwszym, kończą 4ty p. l. poj. na *im*; te są:
 a) Vis *moć*, tussis *kaszel*; sitis *pragnienie*; pelvis *mie-
 dnica*; cannābis *konopie*; ravis *chrypka*; cucūmis *ogórek*;
 praesepis *ślób*; amussis *sznur ciestelski*; sināpis *gorczyca*.

b) Złożone z *as* (gen. *assis*) np. *centussis sto asów*.

c) Rzeczowniki greckie np. *Tiberis*, *Charybdis*, *Tigris* i t. d.

d) Często także: *puppis tył okrętu*; *securis topór*; *turris wieża*; *restis powróz*; i czasem: *navis okręt*; *clavis klucz*, *febris febra*; *aqualis konewka*.

2) Szósty przyp. liczby poj. mają na *i*:

a) *Neutra* na *e*, *al*, *ar*; np. *mare morze*; *vectigal opłata*; *calcar ostroga*; lecz nie: *sal sól*; *far* (gen. *farris*) *mąka*; *jubar blask*; *nectar napój stodki*; i *hepar* (*hepātis*) *wątroba*.

b) Imiona miesięcy na *is* i *er*; np. *Aprilis*, *December*; także Przymiotniki na *is*, gdy je za imiona rzeczowne uważamy; np. *Atheniensis*.

c) Te, które w 4tym przyp. mają *im*; np. *vis*, *sitis*. (*)

3) *e* i *i* razem mają, w przyp. 6tym:

a) Te, które w 4tym kończą się na *em* i *im* razem. *

b) Czasem: *anguis* wąż, *unguis* paznokieć, *amnis* rzeka, *ignis* ogień, *avis* ptak, *classis* flota, *vectis* drag, *fustis* kij *postis* podwój, *imber* deszcz, *rus* włos.

4) *ia* mają w 1szym, 4m i 5m przy. l. mn. te imiona nijakie które w 6m l. poj. *e* i *i* razem, albo *i*, tylko miały; * wyjąwszy *far*.

5) Genitivum Plur. mają na *um*:

a) Wszystkie, które prz. 1, 4 i 5 l. mn. mają na *ia* *

b) Niektóre jednozgłoskowe; *mus* mysz, *lis* sprzeczka, *glis* szczur, *vis* moc, *cor* serce, *nix* śnieg, *nox* noc, *ius* prawo, *faux* paszcza *cos* oselka, *dos* posag, *os* (*oris*) ust, *vas* (*vadis*) ręczyciel; także wielozgłoskowe nie powiększające się w drugim przypadku; np. *nubes* obłok, *nubis*. Zatrzymują jednak *um*: *vates* wieszcz, *canis* pies, *panis* chleb, *juvēnis* młodzieniec, *pater* ojciec, *mater* matka, *accipiter* jastrząb; i inne niektóre.

c) Niektóre dwiema lub więcej spółgłoskami zakończone; np. *animans* zwierz, *cohors* kompania (żołnierzy),

6) *Bos* wół ma Gen. pl. *bovm*, Dat. i Abl *bobus* lub *bus*. *Sus* świnia G. pl. *suvm*, Dat. i Abl. *subus* lub *suibus* (**)

7) Imiona na *os* z greckiego wzięte mają czasem 4 prz. l. p. na *a*, Acc. plur. na *as*; np. *heros* bohater, Acc. sing. *herōa*, pl. *heroas*,

(*) Można je tu uczniom kazać powtórzyć z powyższego wyjątku dla lepszej wprawy.

(**) *bos*, *sus* i *heros* mogą uczniowie dla wprawy całkiem przedeklinować.

8) Imiona które drugi prz. l. mn. mają na *ium*, znajdują się niekiedy in Accus. Plur. zakończone na *is* lub *eis* zamiast *es*; np: *partis* lub *parteis* zamiast *partes*, (*)

9) Zakończone w pierwszym przyp. liczby pojedynczej na *a* są greckie, i mają Dat. i Abl. Pluralis na *tibus*, *tis* lub *si* (*n*); np: *poëma*, Dat. Plur. *poëmatibus*, *poëmatis*, *poëmasi* (*n*). Greckie na *as* mają Voc. sing. na *ã* długie; np. *Pallas*, Voc. *Pallã*.

Czwarta deklinacja.

Podług następującego wzoru odmieniające się 18. Rzeczowniki mają przyp. pierwszy na *us* lub *u*. Ostatnie są rodzaju nijakiego, i w liczbie pojedynczej przez wszystkie przypadki zostają nieodmienne. W liczbie mnogiej odmieniają się podług ogólnego wzoru, zachowując w przyp. 1, 4 i 5 nijakie zakończenie na *ã*.

Wzór przypadkowania.

Singularis.

N.	Fructūs, Owoc.	Magistratus, Urzędnik.	Cornū, Róg
G.	Fructūs,	Magistratus,	Cornu,
D.	Fructui, lub ū,	Magistratui, u,	Cornu,
A.	Fructum,	Magistratum,	Cornu,
V.	Fructūs!	Magistratus!	Cornu!
A.	Fructū.	Magistratu.	Cornu.

Pluralis

N.	Fructūs,	Magistratus,	Cornua,
G.	Fructuum,	Magistratum,	Cornuum,
D.	Fructibus,	Magistratibus,	Cornibus,
A.	Fructūs,	Magistratus,	Cornua,
V.	Fructūs!	Magistratus!	Cornua!
A.	Fructibus.	Magistratibus.	Cornibus.

(*) Sallustynsz historyk i Cezar, tudzież poeta Horacyusz kończą go na *is*.

19. **W y j ą t e k.** Niektóre mają **Dativum** i **Ablativum** plur. na *ubus*, a to częścią dla dwójznaczności z wyrazami na *ibus* III. Deklinacyi) np. *artus członek ciała*, *partus ptód*, *arcus tuk*; (w IIIciéy *ars*, *pars*, *ars.*); częścią, aby uniknąć monotonii lub złagodzić ostre brzmienie głoski *ci*: *tribus oddział ludu*, *acus igła*, *quercus dąb*, *lacus jezioro*, *figus figa*, *specus jaskinia*; **Dativ.** i **Ablat.** *artibus* i t. d. Zaś *portus port*, ma *ibus* lub *ibus*. — *Domus dom* odmienia się podług drugiej i czwartej dekl., lecz nie ma zakończeń *me*, *nu*, *ni*, *nis*; albowiem *domi* używa się tylko jako Przysłówek miejscowy w znaczeniu *w domu*. Odmienia się więc tak:

Singularis

Pluralis.

N. domus,	N. domus,
G. domus,	G. domum i domorum.
D. domui i domo (rzadko)	D. domibus,
A. domum,	A. domus i (częściéj) domos,
V. domus,	V. domus,
A. domo.	A. domibus.

Deklinacya piąta.

20. Wszystkie imiona téj Deklinacyi mają w pierwszym przyp. *es*, a w drugim *ei* powiększając się o jedną zgłoskę,

Wzór przypadkowania

N.	Diēs, Dzień.	Diēs,
G.	Diēī,	Diērum,
D.	Diēī,	Diēbūs,
A.	Diem,	Diēs,
V.	Diēs,	Diēs!
A.	Diē.	Diēbūs.

U w a g a. Z téj deklinacyi tylko *dies* i *res* mają całą liczbę mnogą; od *acies* (szyk wojskowy), *species* (rodzaj), *facies* (twarz) i *spes* (nadzieja) używa się tylko 1 i 4ty przyp.; inne nie mają liczby mnogiej wcale.

Wzór pięciu Deklinacyj łacińskich
wystawia następująca Tabela.

Singularis.

	I.	II.	III.	IV.	V.
N.	a, (e, as, es)	r, us (os) um (on)	a, e, o, c; l; n, r, s, t, x.	us, u,	es,
G.	ae (es)	i,	is, (os.)	us, u,	ēi,
D.	ae	o,	i,	ui, u,	ēi,
A.	am (en, an)	um (ōn)	em, im, (a) rodzaj ni- jaki jak Nom.	um, u,	em,
V.	a (e)	r, e, um (on)	a, e, o, c, l; n, r, s, t, x,	us, u,	es,
A.	a (e).	o.	e, i.	u, u.	e.

Pluralis.

N.	ae,	i, a,	es, a, ia,	us, ua.	es,
G.	arum,	orum, (um, ōn)	um, (ōn), ium,	uum,	ērūm,
D.	is, ābus,	is, (ōbus)	ibus,	ibus, (ūbus)	ēbus,
A.	as,	os, a,	es (as) a,	us, ua,	es,
V.	ae,	i, a,	es, a, ia,	us, ua,	es,
A.	is, ābus.	is, ōbus.	ibus.	ibus, (ūbus)	ēbus.

Uwagi dodatkowe do Deklinacyj
łacińskich.

1) Imiona rodzaju nijakiego odnieniąją się tylko podług trzech środkowych Deklinacyj; zakończone na *um* podług II, na *u* podług IV; wszystkie inne podług III.

2) Wszystkie Rzeczowniki nijakie mają 4ty i 5ty przyp. jak pierwszy; a w mnogiej liczbie te trzy przypadki kończą się zawsze na *ā*.

3) Nominat. i Vocativ. zowią się *casus recti*, ponieważ wprost rzecz wskazują; pozostałe cztery są *casus obliqui*; bo zależą od innych wyrazów.

4) Przypadek 5ty jest jak pierwszy w obudwóch liczbach, wyjąwszy niektóre Imiona drugiej Deklinacji (§. 14. W. 1, 2).

5) Siódmy przypadek polski (*miejscowy*, *localis*) po łacinie wyraża się przez 6ty z Przyimkiem *in* (*w*) albo bez Przyimka (§. 125, 1), lub przez 2gi (*tamże*) np. w mieście, *in urbe*; w Atenach, *Athenis*; w Krakowie, *Cracoviae*; w domu, *domi*.

6) W ostatnich trzech Deklinacyach są pierwszy, czwarty i piąty przypadek liczby mnogiej zawsze równe.

7) I, II i III Deklinacya są najważniejsze, bo najczęściej Rzeczowników, i wszystkie inne wyrazy mogące się deklinować, podług nich się odnieniają.

8) Gdy Rzeczownik złożony jest z dwóch Imion, z których każde jest w pierwszym przypadku, odmieniają się te Imiona każde podług swojej Deklinacyi; np. *respublica* (*res* podług V *publica* podług 1); czasem ostatnie tylko, np. *leopardus*. Gen. *leopardi*; albo wreszcie na obadwa sposoby; np. *rosmarinus*, Gen. *rosmarini* lub *roris marini*; jak u nas: Wielkanoc, lub Wielkiéjnocy. Jeżeli zaś nie obadwa są w przyp. I, to, które jest w innym przypadku, nie odmienia się wcale; np. *Paterfamilias* (*familias* dawny Genitivus 1. Deklinacyi) Gen. *Patris familias*.

9) Wszystkie Imiona greckie odmieniają się także podług Deklinacyi greckich; np. *poëma*, Gen. *poëmatos* albo *poëmatis*; w liczbie mnogiej Gen. *poëmaton*, albo *poëmatum*, Dat. *poëmati*; (u) albo *poëmatibus* (*poëmatibus*) i t. d. Potrzeba się przeto obok łacińskich Deklinacyi także greckich nauczyć koniecznie. (*)

Rzeczowniki ułomne (*defectiva*).

22. Są także w łacinie, jak i w polszczyźnie, Imiona ułomne (*defectiva*), to jest takie, którym albo kilku przypadków, albo całej liczby nie dostaje.

Ułomne co do przypadków (*defectiva casibus*) są:

a. Które jeden tylko przypadek mają (*monoptōta*); np. *ostentūi*, *insicīas*; osobliwie wiele jest 6tych przypadków dekl. 4tej: *jussu*, z rozkazu; *mandatu*, ze zlecenia; *cessu*, *permissu*, za pozwoleniem; *monitu*, za napomnieniem; *rogatu*, na prośbę i t. d.

b. O dwóch przypadkach (*diptōta*): *vesper*, *vespère*; *fors*, *forte*; *suppetīae*, *suppetīas*; także *fas*, *nefas*, *instar*, *nihil* używane w 1m i 4tym przyp. l. poj.

(*) Najgruntowniej wyłożyli deklinacyą łacińskich Imion: *Schneider* (*Konr. Leop.*) w dziele *Formenlehre der latein. Sprache* Berlin. 1819, i *Struve* (K. L.) *Ueber die lateinische Deklination und Conjugation*. Königsberg 1823 ob. pag. 1-54.

c. O trzech przypadkach (triptōta); są to po większej części takie, które w poj. liczbie 3 mają przypadki, ale mnogą liczbę zupełną; np. opis, opem, ope; vicis, vicem, vice; precis, precem, prece.

d. O czterech przypadkach (tetrapōta); situs, situm, situ; plur. Nomin. situs.

e. Polypōta, to jest, którym w jednej liczbie jednego przypadku nie dostaje, ale w drugiej są zupełne: Jest np. kilka jednozłgłskowych Imion dekl. trzeciej, których drugi przyp. I. mn. nie był w użyciu, jako to: fax, faex, fel, lux, nex, os (oris), pix, sal, strix. Od innych nie znajdujemy Igo przyp. poj. liczby; jak od dapis, dicionis, feminis (uda) cet.

U w a g a. Z przytoczonych tu przykładów łatwo każdy się przekona o potrzebie radzenia się dokładnych łacińskich słowników względem używania form Rzeczownika, o których nie wiemy z pewnością, czy były w użyciu u dobrych pisarzy.

Ułomne co do liczb są:

a. Tylko w pojedynczej używane; np. wiele imion własnych, nazwisk cnot, występków, pór życia, zbóż, ziół, korzeni kuchennych, metalów i minerałów. W tém łacina zgadza się po większej części z polszczyzną; bo np. wyrazy *honestas* poczciwość, *senectus* starość, *sanguis* krew, *aurum* złoto, *piper* pieprz, — również w polskim jak łacińskim języku nie mają mnogięj liczby. Jednak tu bardziej na zwyczaj niż na prawo uważać należy; gdyż jako w polszczyźnie można powiedzieć: *Chodkiewiczze, gniewy, owsy, grochy, żelaza*, tak i w łacinie na *Scipiones, iras, vina, auicilius, pisa*, cet. napadamy.

b. Pluralia tantum są te, przy których tylko wielość się rozumieć; np. *divitiae* bogactwa, *arma* broń, *moenia* mury, cet. także Imiona wielu miast: *Athenae, Parisii*; nazwiska dni u Rzymian dawnych: *Calendae, Nonae; Idus*; — *nuptiae*, weselny dzień; nazwiska igrzysk i uroczystości: *Isthmia, Nemēa, Olympia, Saturnalia, Bacchanalia*; wreszcie książek niektórych: *Georgica* sielanki, *Bucolica* skotopaski, *biblia, Genit. biblicorum*.

Niektóre Rzeczowniki albo się wcale nie deklinują (in-23. b. *declinabilia*), albo w części tylko, a jednak się używają we wszystkich przypadkach. Do pierwszych należą *cepe*, cebula (od którego jednak jest inna forma *cepa*, *ae* przez wszystkie przyp. przechodząca), *gummi*, guma; *pondo*, funt; *sinapi*, gorczyca; *frut*, koniec kłosa; *gausepe*, purpurowa szmata; tudzież Przymiotniki *nequam* i *quot* (ilu) i imiona liczbowe od *quatuor* aż do *centum*; do drugich *Jesus*, które w czwartym przyp. ma *Jesum*, w innych *Jesu*.

Są znowu Rzeczowniki z podwójną formą przypadku Igo (*abundantia*) np. z Iej Dekl. imiona własne Persa, Perses; Scytha, Scythes, Ariadna, Ariadne, Philocteta, Philoctetes; z IIgiej na *er* i *us*; Evander, Evandrus; tudzież *us* i *um*; acinus, acinum: z IIIciej np. arbor, arbos; honor, honos; cucumer, cucumis, z IVtej cornus, cornu; tonitrus, tonitru cet.

24. Niektóre w liczbie mnogićj zmieniają znaczenie, jak w polskim np. *srebro* (metal), *srebra* (srebrne sprzęty); *brud* (nieczystość na sukni lub sprzęcie), *brudy* (bielizna zbrudzona); takie są:

In Singulari.

In Plurali.

<i>rostrum</i> , dziób,	<i>rostra</i> , mownica w Rzymie,
<i>castrum</i> , warowne miejsc,	<i>castra</i> , obóz,
<i>auxilium</i> , pomoc,	<i>auxilia</i> , posiłki wojenne,
<i>copia</i> , obfitość,	<i>copiae</i> , wojsko,
<i>opis</i> , (Genit.) pomoc,	<i>opes</i> , bogactwa, moc, potęga,
<i>bonum</i> , dobro,	<i>bona</i> , majątek, dobra,
<i>carcer</i> , więzienie,	<i>carceres</i> , szranki,
<i>comitium</i> , miejsce obrad sejmowych,	<i>comitia</i> , sejm,
<i>facultas</i> , zdolność, sposobność,	<i>facultates</i> , możność, majątek,
<i>pars</i> , część,	<i>partes</i> , partya, rola,
<i>opëra</i> , usiłowanie, praca,	<i>opërae</i> , robotnicy,
<i>litëra</i> , głoska,	<i>litërae</i> , list, nauki, pismo,
<i>fortuna</i> , szczęście,	<i>fortunae</i> , dobra, majątek
<i>gratia</i> , łaska, sprzyjanie,	<i>gratiae</i> , dzięki,
<i>aedes</i> , (<i>is</i>) świątynia,	<i>aedes</i> , (<i>ium</i>) dom,
<i>finis</i> , koniec, granica, cel;	<i>sines</i> , posiadłość wewnątrz granic.

Jednakże, jako w polskim *brudy*, *srebra*, używamy czasem i w tém znaczeniu, które miały w pojedynczej liczbie; tak i łacińskie *opërae*, *litërae*, *aedes* cet. w znaczeniu *prace*, *litery*, *świątynie* znaleźć można.

Niektóre podług różnych Deklinacyj odmieniać się dają (heterochita); np. *materia* Gen. *materiae* albo *materies* Gen. *materiei*; *elēphas* słoń Gen. *elephantis* albo *elephantus* Gen. *elephanti* cet. Takie są:

1) Odmieniające się podług dwóch dekl. zupełnie; np:

<i>esseda</i> , wóz	—	—	i	<i>essedum</i>
<i>juventa</i> , młodość	—	—	i	<i>juventus</i> , tūtis
<i>luxuria</i> , zbytek	—	—	i	<i>luxuries</i> , ei
<i>menda</i> , błąd	—	—	i	<i>inendum</i>
<i>senecta</i> , starość	—	—	i	<i>senectus</i> , ūtis
<i>materia</i> , materjał	—	—	i	<i>materies</i> , ei
<i>colus</i> , i, wrzeciono	—	—	i	<i>colus</i> , us
<i>delphīnus</i> , i, delfin	—	—	i	<i>delphin</i> , īnis
<i>elephantus</i> , i, słoń	—	—	i	<i>elēphas</i> , antis
<i>glomus</i> , i, kłębek	—	—	i	<i>glomus</i> , ēris
<i>quercus</i> , i, dąb	—	—	i	<i>quercus</i> , us
<i>requies</i> , etis, spoczynek	—	—	i	<i>requies</i> , ei;
<i>balteus</i> , i, pendent	—	—	i	* <i>balteum</i>
<i>clipeus</i> , i, tarcza	—	—	i	<i>clipeum</i>
<i>pileus</i> , i, czapka	—	—	i	<i>pileum</i>
<i>baculum</i> , i, kij	—	—	i	* <i>baculus</i> , i
<i>palatum</i> , i, podniebienie	—	—	i	* <i>palatus</i> , i

i wiele innych, których używanie i badanie Słownika nauczy. Nie trzeba jednak mniemać, aby obudwóch form użycie równie było dobrém. Z przytoczonych np. oznaczone gwiazdką rzadko natrafiamy u dobrych pisarzy, lepiej więc się ich wystrzegać.

2) Niektóre podług jednej tylko formy idą całkowicie, ale z inną mają niektóre przypadki; np. *jugerum*, morg, ma u poetów także *jugere* i *jugeribus*; *laurus*, laur idzie podług drugiej, lecz ma także z 4tej zakończenia na *us* i *u*; podobnie *pinus*, *ficus* i *cupressus* (*sosna*, *figowe drzewo*, *cyprys*); *vespēra*, wieczór z 1ej, ma także Acc. *vesperum*, i Abl. *vespere* lub *vesperi*.

3) Inne znowu w pojedynczej liczbie podług innej deklinacyi się odmieniają a w mnogiej znowu podług innej; np. *vās*, *vasis*, naczynie; plur. *vasa*, *orum*; *epulūm*, *epuli*, bankiet; plur. *epulae*, *arum*, ob. jeszcze §. 29, b.

O Rodzajach Rzeczowników (Genēra Substantivorum).

Łatwo jest Polakowi poznać, jakiego jest rodzaju Rzeczownik w polskim języku; a to przez dodanie wyrazów *ten*, *ta*, *to*; np. *ten pies* jest

rodzaj męski, *ta ławka* żeński, *to męstwo* nijaki. Ze zaś nie wszystkie Rzeczowniki są tego samego rodzaju w łacińskim, co i w polskim języku; np.: *ten miód*, *mel* (nijaki); *ta ryba*, *piscis* (męski); *to mnóstwo*, *multitudo* (żeński); dla tego potrzeba wiedzieć pewne prawidła poznawania rodzaju Imion łacińskich. Poznajemy go zaś albo fizycznie, to jest ze znaczenia, albo gramatycznie to jest z zakończenia.

Męskiego rodzaju są:

26. 1) *ze znaczenia* Imiona męczyzn, urzędników, miesięcy, wiatrów, rzek, gór, narodów, do której bądź Deklinacyi należące; np. *vir*, mąż; *scriba*, pisarz; *Persa*, Pers; *Aprilis*, Kwiecień; *Aquilo*, wiatr północny; *Tiberis*, rzeka Tyber; *Sequana*, Sekwana; *Garumna*, Garona; *Vistula*, Wisła; *Aventinus*, góra Awentyu (we Włoszech) i t. d. Żeńskiego rodz. są jednak rzeki *Allia*, *Albula*, *Mosella*, *Lethe*, i *Matrona*, (Marna).

2) *z zakończenia*. Kończące się na o (lecz nie *io*, *do*, *go*), *er*, *ir*, *or*, *os*, także na *es* lecz te tylko, które należą do trzeciej Deklinacyi i w drugim przypadku o jedną zgłoskę dłuższemi się stają; np.: *pes* noga, G. *pedis*; tudzież te, co w II. i IV. Deklinacyi na *us* się kończą; np.: *hortus*, ogród; *fluctus*, bałwan wodny; wyjątki ob. §. 27, 3, *a*, *b*, *c*; i §. 28, 3, *a* i *b*.

3) *z wyjątku*. Następujące, które podług prawidła żeńskiemu być powinny:

a) Nazwiska drzew: *oleaster*, dzika oliwa; *pinaster*, dzika sosna; *dumus*, cierni; *rubus*, jeżyna.

b) Nazwiska miast: *Gabii* (we Włoszech) Genit. *orum*; *Philippi* (w Macedonii); *Parisii*, Paryż.

c) *Harpago*, osiek (drag z hakiem żelaznym); *ligo*, motyka; *margo*, brzeg; *ordo*, porządek; *cardo*, zawiasa; *pugio*, sztylet; *scipio*, laska; *tilio*, główńia gaszoua; *papilio*, motyl; *vespertilio*, niedopierz; *unio*, perła; i wszystkie leczbowe na *io*, *ternio*, trójka; *quaternio*, czwórka i t. d.

d) Niektóre na *is*: *panis*, chleb; *piscis*, ryba; *crinis*, włos; *cinis*, popiół; *ignis*, ogień; *funis*, powróż; *glis*, szczur; *vectis*, drąg; *fascis*, wiązka, pek; *lapis*, kamień; *amnus*, rzeka; *fustis*, kij; *postis*, podwój; *axis*, oś; *vermis*, robak; *unguis*, paznokciec; *collis*, pagórek; *follis*, miech; *callis*, ścieżka; *sanguis*, krew; *ensis*, miecz; *mugilis*, głowacz (ryba); *mensis*, miesiąc; *pollis*, pszenna mąka; *caulis*, głąb; *canalis*, kanał; *puleis*, proch; *cucumis*, ogórek; *sentis*, cierni; *finis*, koniec; *orbis*, krąg; *cassis*, szyszak; *torris*, głownia.

e) Na *es*, nie powiększające się w drugim przypadku: *verres*, dzik; *acinaces*, szabla; także z piątej, *meridies*, południe; i *dies* dzień. Ostatnie jest w pojed. liczbie zazwyczaj rodz. męskiego, a żeńskiego tylko wtenczas, kiedy wyraża jaki dzień oznaczony t. j. termin; np. *die statuta*, *constituta*, *dicta venerunt*: w mnogiej liczbie jest zawsze męskiego rodzaju.

f) Na *s*, mające przed sobą spółgłoskę, tudzież na *x*: *mons*, góra; *pons*, most; *fons*, źródło; *dens*, żąb, ze złożonymi; *rudens*, lina okrętowa; *chalybs*, stal; *thorax*, pancerz; *apex*, śpiczasta czapka; *grex*, trzoda; *pollex*, wielki palec; *pulex*, pchła; *latex*, płyn; *vertex*, wierzchołek; *vortex*, wir; *verrex*, skop; *calix*, kielich.

g) Niektóre, co podług prawidła miały być nijakiego lub męskiego rodzaju, kończące się na *l*, *n*, *ar*, *ur*, *us*: — *sol*, słońce; *sal*, sól; *mugil*, głowacz (ryba); *ren*, nérka; *splen*, śledziona; *lichen*, porost na korze drzew; *attāgen*, jarząbek (ptak); *pecten*, grzebień; *delphin*, delfin (ryba); *lar*, bożek domowy; *turtur*, sinogarlica; *furfur*, otręby; *vultur*, sęp; *mus*, mysz; *tripus*, trzynożek; *lepus*, zając.

Ze *Consul.* urzędnik najwyższy w dawnym Rzymie, *Flamen*, kapłan jakiego bóstwa, *augur*, kapłan wieszczbiarz, *haruspex*, wróżek, *fidicen*, muzykant, *fur*, złodziej, i t. p: są rodzaju męskiego, wiadomo ze znaczenia.

Rodzaju żeńskiego są:

1) ze znaczenia. Imiona niewiast, krajów, 27.
miast, wysp; np.: *mater*, matka; *Aegyptus*, *Carthāgo*, *Athēnae*, *Cyprus*; a po większej części i drzew, jako to: *quercus*, dąb, (które zaś są męskiego, ob. §. 26, 3, *a*, *b*, a które nijakiego ob. §. 28, 2, *a* i 3 *a*).

2) z zakończenia.

a) Z I. Deklinacyi kończące się na *a*, *e*: *mensa*, stół; *epitome*, treść; także rzeka *Mosella*, *Lethae*, *Albula*, *Alia*, i *Matrona*, (*Marna*).

b) Z III. Deklinacyi zakończone na *as, io, do, go, is, ys*, tudzież *es* nie powiększające się w drugim przypadku, i *us*, które *u* zachowują w innych przypadkach np.: *bonitas*, dobroć; *conciō*, zgromadzenie; *hirundo*, jaskółka; *imago*, obraz; *avis*, ptak; *chelys*, lutnia; *nubes*, obłok; (Gen. *nubis*); *tellus*, (Gen. *telluris*) ziemia. (Wyjątki ob. §. 26, 3, c, d, e, g).

c) Z V. Deklinacyi wszystkie oprócz *meridies*, południe, i *dies*, dzień w liczbie mnogiej, ob. §. 25, 3, e.

d) Zakończone na *aus, x*, tudzież *s* przed którym jest spółgłoska np.: *fraus*, oszukaństwo; *arx*, zamek; *mens*, umysł (Wyj. ob. §. 26, 3, f.)

3) z wyjątku:

a) *caro*, mięso; *echo*, odgłos; *arbor*, drzewo; *linter*, czółno; *diameter*, średnica; *cos*, osełka; *dus*, posag; *glos*, świeć (męża siostra).

b) Z III. Deklinacyi na *es*, powiększające się w drugim przyp. *seges* G. *ētis*, zasiew; *teges*, mata; *quies*, spoczynek; *compes*, ogniwo; *merces*, nagroda; *merges*, snop.

c) na *us* z II. Deklinacyi: *alvus*, brzuch; *humus*, ziemia; *vannus*, opalka; *papyrus*, roślina, z której robiono papier egipski; *diphthongus*, dwugłosek, i na *odus* z 2gój dekl. np. *epodus*. Podobnie z IVój *manus*, ręka; *porticus*, krużganek, (t.j. podsień do przechadzania się); *tribus*, pokolenie; *acus*, igła.

U w a g a. *Socrus*, *świekra*; *nurus*, *synowica*; *anus*, *baba* są feminina z ogólnego prawidła 1.

Rodzaju nijakiego są:

23. 1) *ze znaczenia*. Wszystkie części mowy, nieodmienne, także całe zdania, gdy je za jeden wyraz uważamy, i jakiegokolwiek wyrazy rzeczownie położone; wreszcie Imiona warzyw i liter alfabetu; np.: *bene*, dobrze; *nosce te ipsum*, znaj siebie; *salve*, witaj; *facere*, robić; *cicer*, groch; *a, b, d*, i t. d.

2) z zakończenia:

a) zakończone na *um, u, c, l, n, t, ar, ur*; np.: *lignum*, drzewo; *cornu*, róg; *lac*, mleko; *mel*, mąka; *flumen*, rzeka; *caput*, głowa; *calcar*, ostroga; *sulphur*, siarka; nawet drzewa: *ebenum*, heban; *robur*, dąb; i nazwiska miast: *Frankfurtum*, Frankfurt; *Lublinum*, Lublin; *Hierosolyma*, (Gen. *erum*), Jerozolima. (Wyj. ob. §. 26, g.)

b) Z III. Deklin. na *a, e*: *poëma*, poema; *mare*, morze; także miasto *Praeneste*, jednozglóskowe na *us*: *crus*, goleń; tudzież wielozglóskowe nie zachowujące *u* in Genitivo, np.: *genus*, rodzaj (Gen. *genëris*). Wyj. ob. tamże.

3) z wyjątku:

a) na *us* i *er*: *virus*, jad; *pelägus*, morze; *vulgus*, społstwo (męsk. i nijak.) *cadaver*, trup; *iter*, droga; *ver*, wiosna; *sister*, pasternak; *uber*, wymie; *tuber*, guz; *verber*, bicz; z drzew także *acer*, klon; *suber*, korkowe drzewo.

b) *Cor*, serce; *marmor*, marmur; *aequor*, równina; *ador*, zboże czyste; *aes*, (G. *aeris*) szpiż; *os* (G. *assis*) kość; *os*, (G. *oris*) usta; *vas*, (G. *vasis*) naczynie.

U w a g i.

1) Zdrobnięte (deminutiva) zachowują rodzaj tych od których pochodzą; np. *avis*, *avicula*; *navis*, *navicula*; *baculus*, *bacillus*; *venter*, *ventriculus*; *navigium*, *navigiolum*; *scamnum*, *scabellum* (za *scamuellum*); *cor*, *corculum*.

2) Są jeszcze w łacinie Rzeczowniki dwojakięgo rodzaju (*generis communis*); np.: *lepus* (masc. i femin.) *zając*; tudzież takie, które będąc jednego tylko rodzaju, dwojaką płć oznaczają. Zowią je Łaciniicy *Substantiva genëris promiscui* lub *epicoeni*, rodzaju mięszanego czyli dwupłciste. Pierwszych Polacy nie mają; bo nie masz w naszym języku Imienia, któremuby razem *ten* i *ta* przydać można; (*) ale mamy bardzo wiele Imion dwupłcistych między zwierzętami czworonożnemi, i wszystkie prawie Imiona ptaków: bo lubo *ten* ryś, *ten* paw, *ta* sójka, są tylko płci męskiej lub żeńskiej, też same służą jednak i dla drugich rodzajów. Dla oznaczenia zaś w jakiej to lub owo Imie płci bierzemy, dodają się zwykle w polskim języku wyrazy *samiec*, *samica*. Tym samym sposobem rozróżniamy je i w łacinie przez dodanie *mas* lub *femina*; np.: *passer mas*, wróbel *samiec*; *passer femina*, wróbel *samica*.

Co się tycze Imion *generis communis*, tych najwięcej jest w łacinie rodzaju męskiego i żeńskiego razem:

(*) Takie jest ogólne zdanie X. Kopczyńskiego; tak utrzymuje i Bandkie. Zdaje się jednak, że wyrazy niektóre, jak: *stuga*, *szewezyna*, *gawęda*, *szkapa*, *plotka*, *sierota*, *niecnota*, *holota*, *bestya*, *gidya*, *gamuta*, *niechlaja* i t. p. wzięte być powinny od tego prawidła; gdy mówimy: *wielki* z ciebie *plotka*; *nedźny* *szewezyna*; *nie zty* *szkapa* i t. d.; -- *wielka* *plotka* i t. d.

adolescens, młodziwiec i panna dorosła; *bos*, wół i krowa; *canis*, pies i suka; *civis*, obywatel i obywatelka; *sacerdos*, kapłan i zakonnica; *parens*, ojciec i matka, i t. d.: — mało męskiego i nijakiego np.: *vulgus* lud. — *Dies* jest in Singulari masculi, i femin., in Plur. tylko masculini generis. Ob. §. 26, 3, e.

29. Niektóre Rzeczowniki w liczbie mnogiej odmieniają rodzaj (heterogena) np. nijakie: *coelum*, niebo; *cicer*, groch; *siser*, kuczmerka (ziele); plur. masc. *coeli*, *ciceres*, *siseres*; — *tartarus*, piekło; *locus*, miejsce (masc.); plur. *tartara*, *orum*; *loca* (lub *loci*) *orum*; (*) *epulum*, bankiet; plur. *epulae*, *epularum*, (fem.).

Rozdział drugi.

O Imieniu przymiotném (de Nomine adjectivo).

30. Ponieważ Przymiotniki służą do wyrażenia własności lub przymiotów Imion rzeczownych, muszą się więc stosować zawsze do Rzeczownika, któremu są dodane; a zatem przechodzą z nim przez wszystkie odmiany, a w szczególności odmieniają się przez rodzaje, liczby i przypadki.

Polskie Przymiotniki mają trzy zakończenia dla trzech różnych rodzajów Imion; łacińskie zaś mają ich trzy, dwa, lub jedno; a zatem jedno zakończenie dla dwóch i trzech rodzajów.

31. 1. Przymiotniki trzech zakończeń mają na rodzaj męski *us* albo *er*, na żeński *a*, na nijaki *um*; np.: *bonus*, *a*, *um*; *piger*, *gra*, *um*. Odmieniają się podług dwóch pierwszych Deklinacyj: rodzaj żeński podług pierwszej, skrajne podług drugiej.

U w a g a. Co się w §. 12 w wyjątku powiedziało o zakończeniu niektórych Rzeczowników Dekl. I. w 3im i 6im przyp. I. mn. na *abus*, nie tyczy się bynajmniej Przymiotników żeńskich na *a*. Ale Przymiotniki męskie na *us* kończą Przyp. piąty na *e*: do tego należą i zakończone na *ius* lub *us* (które przeto 5ty przyp. mają na *e*, a nie na *i* podług

(*) *loca* używa się we właściwem znaczeniu, *loci* w przenośnem, np. o miejscach w autorze jakim.

§. 14, 2). Nie stanowi tu żadnej różnicy, że się Przymiotnik jaki rzeczownie używa: np. *Cynthius*, *Delius*, (cyntyjski, delijski) za *Apollo*, *Tirynthius* za *Hercules*. Te więc mają w 5tym przyp. *Cynthie* i t. d.

Wzór przypadkowania Przymiotników o trzech zakończeniach.

Singularis.

N. Bonus, a, um, Dobry, a, e,	Piger, gra, ūm, Leniwy, a, e,	Egregius, a, um, Wyborny, a, e,
G. Boni, ae, i,	Pigri, ae, i,	Egregii, ae, i,
D. Bono, ae, o,	Pigro, ae, o,	Egregio, ae, o,
A. Bonum, am, um,	Pigrum, am, um,	Egregium, am, um,
V. Bone, a, um,	Piger, a, um,	Egregie, a, um,
A. Bono, a, o.	Pigro, a, o.	Egregio, a, o.

Pluralis.

N. Boni, ae, a,	Pigri, ae, a,	Egregii, ae, a,
G. Bonorum, a- rum, orum,	Pigrorum, a- rum, orum,	Egregiorum, a- rum, orum,
D. Bonis, is, is,	Pigris, is, is,	Egregiis, is, is,
A. Bonoŝ, as, a,	Pigros, as, a,	Egregios, as, a,
V. Boni, ae, a,	Pigri, ae, a,	Egregii, ae, a,
A. Bonis, is, is,	Pigris, is, is,	Egregiis, is, is,

W y j ą t k i.

1) *Meus* mój, ma in *Vocativo* na rodz. męski *mi*: *Ambo*, *ae, o*, obadwa (Przymiot. nieforemny liczby mnogiej) ma *Dativ.* i *Ablat* *ambobus, ambabus, ambobus*: *Duo, duae, duo* dwaj, ma *duobus, duabus, duobus*; — *Acc. masc. duos* lub *duo*; *ambos* lub *ambo*.

2) Następujące mają *Genit. Sing.* na *ius* z długiém *i*, *Dat. i*: *Unus jedcn, nullus który, nullus żaden, solus samy, totus cały, alius inszy, neuter żaden z obudwóch, uter który z obudwóch*; — *unius, alius* i t. d. *Dat. uni, alii* i t. d. *Alter* ma i krótkie: *alterius, alteri*. *Alius* ma rodzaj nijaki *aliud* nie *alium*.

U w a g a. Znajdują się niekiedy drugie i trzecie przyp. 1. poj. foremnie zakończone np. *G. alteri, ae, i*; *D. altero, ae, o*; ale rzadko w dobrej prozie (wyjąwszy *alterae* u Cezara i

Korneliusza), zazwyczaj u poetów komicznych; których w tém naśladować nie należy.

32. II. Przymiotniki dwóch zakończeń mają w rodzaju męskim i żeńskim *is*, w nijakim *e* (oprócz Comparativum §. 35; zaś Przymiotniki o jedném zakończeniu rozmaicie się kończą. Idą wszystkie razem podług trzeciej Deklinacyi, z zachowaniem następujących uwag.

I. Adjectiva dwóch zakończeń mają Abl. sing. tylko na *i*; Adjectiva zaś jednego zakończenia na *i* lub *e*.

2. Wszystkie in Neutro mają Nominativum plur. na *ia*; Genitivus jest we wszystkich rodzajach na *ium*.

Wzór przypadkowania Przymiotników o dwóch i jedném zakończeniu.

O 2ch zakończeniach.

O jedném zakończeniu.

Singularis.

N.	Fortis, e, Mocny, a, e,	Felix, Szczęśliwy, a, e,
G.	Fortis, is,	Felīcis,
D.	Forti, i,	Felici,
A.	Fortem, e,	Felicem, ix,
V.	Fortis, e,	Felix,
A.	Forti, i,	Felici, (e)

Pluralis.

N.	Fortes, ia,	Felices, ia,
G.	Fortium, ium,	Felīcium,
D.	Fortibus, ibus,	Felīcibus,
A.	Fortes, ia,	Felices, ia,
V.	Fortes, ia,	Felices, ia,
A.	Fortibus.	Felīcibus.

U w a g i.

1) Princeps, *pierwszy*; pauper, *ubogi*; puber, *dorosły*; hospes, *goszczący*; sospes, *nieuszkodzony*; compos, (up: mentis);

władzący (rozumem); impos, niewładzący; bipes, dwunożny; quadrupes, czworonożny; senex, stary; dives, bogaty; — części mają Abl. S. na *e* niż na *i*.

2) Niektóre dwóch zakończeń mają rodzaj męski na *er* zamiast *is*; np. alacer, ochoczy; alacris, alacre; celēber, sławny; equester, konny; acer, ostry; campester, polny; celer, celeris, *e*; szybki; paluster, stris, *e*, bagnisty; pedester, pieszy; terrester, ziemski; silvester, lesny; saluber, zdrowy; volūcer, lotny. Są to więc właściwie Przymiotniki o trzech zakończeniach (*er*, *is*, *e*). Bo chociaż w męskim rodzaju mogą mieć także *is*, to jednak w dobrej prozie rzadko się natrafia. Odmienia się zaś zakończenie *er* podług III. dekl. nie podług II. (*).

3) Z przymiotników o jedném zakończeniu nie wszystkie są trzech rodzajów (*gen er is om nis*), lecz niektóre tylko *gen er is com m un is*, to jest męskiego i żeńskiego: np. memor, pamiętny, *a*; particeps, uczestnik, iczka; supplex, pokorny, *a*; i t d.

4) frugi, skromny; i nequam, niepoń są indeclinabilia w obudwóch liczbach; np. homines nequam, ab hominibus frugi cet. Podobnie mille (*mile*) w liczbie pojed.

5) Niektóre Przymiotniki podwójną mają formę: albo z trzema zakończeniami na *us*, *a*, *um*, albo z dwoma na *is*, *e*. Te są: hilārus i hilāris, wesoły; imbecillus i imbecillis, niedotężny; inermus częścię inermis, bezbronny; semisomnus i s - mnis, napoń spiący; exanimus, i exanimis, bezduszny; semianibus i s - nimis, napoń umarty; unanimsus rzadko unanims, jednomyślny; bijūgus rzadko bijūgis, parokonny; quadrijugus i qu - gis, czworokonny; multijugus i m - gis; wielokonny. Zaś acclivus, posuwisty (wzgórek), declivus, spadzisty i proclivus pochyty, bardzo rzadko stoją za acclivis cet.

6) Inne znowu napotykamy z trzema lub jedném zakończeniem; np. opulentus, *a*, *um* i opulens, majątny.

Odmiana przymiotników przez stopnie porównania (*gradus comparationis*).

Oprócz tych odmian, mogą jeszcze Przymiotniki stopniować się, to jest przez porównanie stopniami się wznosić; ale tylko te, których zna- 33.

(*) Dla wprawy wypada zadać do deklinowania kilka takich Przymiotników.

czenie zwiększać lub zmniejszać się daje. Stopni takich jest trzy:

1) Stopień pierwszy wyraża po prostu, jaką jest ta lub owa rzecz lub osoba; np.: czapka *czarna*, *pileus niger*; *dobra* matka, *bona* mater; albo przyznaje osobie lub rzeczy przymiot jaki w różnym stopniu co i drugićj; np.: Mój brat jest *tak dobry* jak ojciec; *Frater meus aequè bonus* est, ac pater. *Tak czarny* jesteś jak murzyn; *tam niger* es, quam Aethiops: i dla tego zowie się *stopień równy* (Positivus).

2) Drugi stopień wyższość przyznaje jednéj osobie lub rzeczy lub kilku osobom lub rzeczom ale razem wziętym nad inne, i jest stopień właściwie porównywający czyli *wyższy* (Comparativus); np.: Grecy *mężniejsi* niż Persowie, Graeci *fortiores* quam Persae. *Róża piękniejsza* niż lilia; *Rosa pulchrior* quam lilium.

3) Stopień trzeci *najwyższy* (Superlativus) porównywa jednę lub więcej rzeczy lub osób z wielą innych, i tamtym *najwyższość* nad wszystkiemi przyznaje; np.: Sokrates *najmędrszy* z Greków, *Socrates sapientissimus* Graecorum; Murzyni *najczarniejsi* ze wszystkich ludów, *Aethiopes nigerrimi* omnium populorum: albo też nie porównywając z innemi, przyznaje przymiot jakićj rzeczy lub osobie w *najwyższym* stopniu. Ostatni ten przypadek wyrażamy po polsku przez przydanie wyrazu *bardzo* do stopnia pierwszego; np.: *Vir fortissimus, doctissimus, benignissimus*; mąż *bardzo* mężny, uczony, łaskawy.

Stopniowanie Przymiotników łacińskich odbywa się przez zmianę zakończeń.

34. 1) *Comparativus* formuje się od stopnia Igo dodając *or, us* do przypadku zakończonego na *i*: np.:

doctus, a, um, od *docti* (genit. masc.) doctior, doctius.
 fortis, — e, od *forti* (dat. singul.) fortior, fortius.
 felix — — od *felici* (dat. singul.) felicior, felicius.

Zakończenie na *ior* służy rodzajowi męskiemu i żeńskiemu, zakończeniu na *ius* jest nijakie. Adjectiva przeto w drugim stopniu są o dwóch zakończeniach, idą więc podług trzeciej Deklinacyi; lecz Ablat. sing. mogą kończyć na *i* rzadko na *e*; in Plurali zaś mają Nominativum neutr. na *a*; Genit. na *um*, lecz nie *ia*, *ium*. Odmieniają się więc jak następuje:

	Singularis.	Pluralis.
N.	Doctior, doctius,	Doctiores, doctiora,
G.	Doctioris,	Doctiorum,
D.	Doctiori,	Doctioribus,
A.	Doctiorem, doctius,	Doctiores, doctiora,
V.	Doctior, doctius,	Doctiores, doctiora,
A.	Doctiori, (re).	Doctioribus.

2) Superlativus formuje się także od pierwszego stopnia przez dodanie do przypadku zakończonego na *is*, zakończeń *simus, sima, simum*. Tak więc: 35.

Doctus, a, um, od *doctis* (Dat. plur.) ma *doctissimus, a, um*,
 Fortis, e, od *fortis* (Gen. sing.) ma *fortissimus, a, um*,
 Felix, od *felicitis* (Gen. sing.) ma *felicissimus, a, um*,

Adjectiva w stopniu trzecim mają trzy zakończenia; odmieniają się więc jak Przymiotniki o trzech zakończeniach podług prawideł podanych w §. 31, i tamże znajdującego się wzoru.

Nieforemności w stopniowaniu Przymiotników.

1) Przymiotniki zakończone na *er* robią Superlativum dodając do tego zakończenia *rimus, rima, rimum*; np: *Pulcher*, piękny, (*chra, chrum*), Superl. *pulcherrimus, a, um*. 36.

Także *vetus* dawny i *nuperus* niedawny mają (od dawnego *veter* i *nuper*) Superl. *verterrimus*, *nuperrimus*.

2) Niektóre na *ilis*: *facilis* łatwy, *difficilis* trudny, *gracilis* wysmukły, *humilis* niski, *similis* podobny, *dissimilis*, niepodobny, mają Superl. na *limus*, *a*, *um*, np.: *facillimus*, *a*, *um*.

3) Przymiotniki na *dicus*, i *ficus*, odrzucają *us*, a wybierają in Comparativo *entior*, in Superl. *entissimus*: *maledicus* złorzeczący, *maledicentior*, *maledicentissimus*; *beneficus* dobroczynny, *beneficentior*, *beneficentissimus*. Podobnym sposobem stopniują się *benevolus* i *malevolus*: *benevolentior*, - *entissimus*.

4) Te które przed zakończeniem *us* i *is* mają Samogłoskę, nie formują stopni przez zmianę zakończenia, lecz oznaczają je przez dodanie do pierwszego *magis* (bardziej) i *maxime* (najbardziej); np.: *pius* pobożny, *idoneus* zdalny, *tenuis* szczupły, mają in Comparativo *magis pius*, Superl. *maxime pius* cet. Jednak znajdujemy *tenior*, *tenuissimus*, *piusissimus* albo *pietissimus*. I stopniujące się Przymiotniki znajdują w wyższych stopniach opisane przez *magis*, *maxime*; np.: *doctus* Comparativ. *doctior* lub *magis doctus*, Superl. *doctissimus* lub *maxime doctus*.

5) Osobliwe są Superlativi: *extremus*, *postremus* ostatni, *supremus* albo *summus* najwyższy, *infimus* lub *imus* najniższy; od *exterus*, *posterus*, *superus*, *inferus*.

6) Nieforemne są:

Bonus, a, um <i>dobry</i>	Comp. melior, us.	Superl. optimus, a, um
Malus, a, um <i>zły</i>	peior, —	pessimus, a, um
Magnus, a, um, <i>wielki</i>	major, —	maximus, a, um
Parvus, a, um, <i>mały</i>	minor, —	minimus, a, um
Dives, <i>bogaty</i> , (od dis)	ditior, —	ditissimus, a, um.

Przymiotniki ułomne co do stopni:

37. 1) Nie mają wcale Positivum: *ocior*, *ocissimus*, prędki; *potior*, *potissimus* lepszy; *interior*, *intimus* wewnętrzny; *citerior*, *citimus* bliższy; *ulterior*, *ultimus* ostatni; *prior*, *primus*, pierwszy; *propior*, *proximus* bliski; *deterior* *deterimus* zły.

2) Nie mają Comparativum, lubo stopień trzeci formują po prostu: *apertus* grzany od słońca; *diversus* różny; *falsus* fałszywy; *fidus* wierny; *sacer*, *święty* (np. *locus*); *vetus*, *stary*, *dawny*; *pius*, *pobożny* (ob. wyżej §. 36, 4); *par* równy; *invictus* niezwyciężony; *novus* nowy; *persuasus* przekonany; *inclitus* sławny; *bellus* ładny.

3) Dwa pierwsze stopnie tylko mają: *adolescens* dorosły; *juvenis* młody (Comp. *junior* czasem *juvenior*); *senex* stary

(Comp. *senior*); *declivis* spadzisty; *enormis* ogromny; *grandis* wielki; *ingens* bardzo wielki; *longinquus* oddalony bardzo; *propinquus* bliski; *satur* syty; *salutaris* zbawienny.

4) W drugim tylko stopniu używają się: *anterior*, przedni (z przodu będący) i *licentior*, wolniejszy (t. j. rozpuśtny). Jednak poeci używają także *licens*.

5) Od *nullus*, *a*, *un*, rodzaj męski i żeński w poj. licz. nie ma 2go i 3go stopnia; w liczbie zaś mnogięj są stopnie we wszystkich rodzajach: Comparativus *plures a*, Superl. *plurimi, ae, a*. *Nequam* niegodziwy (nieodinienne) ma *nequior*, *nequissimus*; *maturus* dojrzały, ma *maturissimus* i *maturrimus*.

6) Nie stopniają się wcale Przymiotniki, które mają przed sobą *prae* lub *per*: *praedives* bardzo bogaty; *perdoctus*, b. uczony; także *mutus* niemy, *canorus* śpiewny, *claudus* kulawy, *dispar* nierówny, *perfidus* zdradziecki. *infidus* niewierny, *memor* pamiętny, *immemor* niepamiętny, *balbus* zająkliwy, *almus* dobrotliwy, *cicur* łaskawy (zwierz), *canus* siwy (włos, głowa), *mirus* dziwny, *lacer* i *mutilus* poszarpany, *vulgaris* pospolity, *nefastus* (np. *dies*) zakazany, *barbarus* dziki.

Prze str o g a. Rozumieją się tu wyrazy, które i bez tego *prae* i *per* są zupełnemi Przymiotnikami, a zatem np. nie *praestans* i *perspicax*, bo same *stans* i *spicax* nie są Adjectiva. Te więc mogą się stopniować.

U w a g a. Że *nullus* żaden, *omnis* każdy, *solus* sam *totus* cały, *duplex* podwójny, *triplex* potrójny, *innumerus* niezliczony, *hesternus* wczorajszy, i t. p. nie mogą się stopniować, rozumie się z §. 33 początek.

Rozdział Trzeci.

O Imionach liczbowych (de Numeralibus).

Do Przymiotników należą także Imiona liczbowe, o których nim obszerniej pomówimy, musimy wprzód poznać znaki liczebne od dawnych Łaciników używane. 38.

Najglówniejszą tu jest rzeczą pamiętać, że znak I znaczy jedno, V zn. pięć, X zn. dziesięć, L pięćdziesiąt, C sto, D pięćset, a M tysiąc. Teraz uważmy:

1) Że znak każdej liczby powtórzony po sobie powtarza ważność swoją. A więc I położone trzy razy znaczy 3; C powtórzone dwa razy waży dwieście i t. d.

2) Znak liczby mniejszej położony po większej, powiększa ją o tyle, ile sam znaczy. A więc V położone po L powiększy je o 5; X położone po C powiększy je o 10; L po M powiększy je o 50. Zatem LV jest 55. CX jest 110, ML jest 1050. Ileż jest MDLXIII?

3) Przeciwnie liczba mniej ważąca przed więcej ważącą położona, zmniejsza ją o tyle, ile waży sama. A więc XL jest 50 zmniejszone o 10, czyli jest 40; IXC jest sto bez dziewięciu, czyli jest 91; CDXLIV jest 444. Ileż jest CMXCIX? Jak się rzymskimi liczbami pisze rok terażniejszy?

Imiona liczbowe są różnego rodzaju:

39. I. Cardinalia (pierwotne) na pyt. *quot?* ile? np. jeden, dwa, trzy. Z tych tylko *unus*, *a*, *um*, (§. 31, Wyj. 2.), *duo*, *duae*, *duo* (tamże W. 1.) i *tres*, *tria* odmieniają się; ostatnie jak Przymiotnik liczby mnogiej o dwóch zakończeniach. Inne od *quatuor* cztery, aż do *centum*, sto, są nieodmienne; *ducenti*, dwieście, aż do *nongenti*, dziewięćset, znowu się odmieniają jak Przymiotniki trzech zakończeń w liczbie mnogiej. *Mille* (lub *mile*), tysiąc, jest nieodmienne, lecz in Plurali *Milia* idzie podług III. Dekl. jak Rzeczownik nijaki.

II. Ordinalia (porządkowe) na pytanie *quotus?* który (z porządku)? np. *primus*, pierwszy.

III. Distributiva (podziałowe) na pytanie *quoteni?* po ilu? np. *bini*, *ae*, *a*, po dwóch; *terni*, po trzech; *deni*, po dziesięciu.

IV. Multiplicativa (ilorakie) na pytanie *quotūplex?* iloraki? np. *triplex*, trojaki.

V. Proportionalia (stosunkowe) na pytanie *quotūplus?* ilokrotny? albo ile razy wzięty? np. *dūplus*, dwukrotny.

Liczą jeszcze:

VI. Temporalia (czasowe), które pewny przeciąg czasu oznaczają; np. *bimus* albo *biennis*, dwuletni, *vicenarius*, dwudziestoletni; *quinquimestris*, pięćmiesięczny i t. d.

Dla uzupełnienia szeregu imion liczbowych dodamy tu zaraz.

VII. Przysłówki liczbowe (Adverbia numeralia) na pytanie *quoties?* ile razy? np. *semel*, raz; *bis*, dwa razy; *decies*, dziesięć razy.

Uwaga. Ordinalia, proportionalia, temporalia na *us*, *a*, *um*, i distributiva odmieniają się jak Przymiotniki trzech zakończeń, ostatnie tylko w liczbie mnogiej; bo tylko o więcej niż jednej rzeczy użyć ich można; zaś multiplicativa i temporalia na *is*, *e*, podług trzeciej Deklinacji jak Adjectiva o dwóch zakończeniach. Sposób liczenia pokaże nam następująca tabella:

1 Liczby Arabskie i Rzymskie.	2. Cardinalia pierwotne.	3. Ordinalia porządkowe.
40 1. I.	unus, a, um, <i>jeden, a, o,</i>	primus, a, um, <i>pierwszy, a, e,</i>
2. II.	duo, ae, duo, <i>dwaj, dwie,</i> <i>dua,</i>	secundus, a, um, <i>drugi, a, e,</i>
3. III.	tres, tria, <i>trzy,</i>	tertius, a, um,
4. IV. (IIII).	quatuor,	quartus, a, um,
5. V.	quinque,	quintus, a, um,
6. VI.	sex,	sextus, a, um,
7. VII.	septem,	septimus, a, um,
8. VIII.	octo,	octavus, a, um,
9. IX. (VIIII).	novem,	nonus, a, um,
10. X.	decem,	decimus, a, um,
11. XI.	undecim,	undecimus, <i>cel.</i>
12. XII.	duodecim,	duodecimus,
13. XIII.	tredecim,	tertius decimus,
14. XIV. (XIIII.)	quatuordecim,	quartus decimus,
15. XV.	quindecim,	quintus decimus,
16. XVI.	sexdecim <i>lub</i> sedecim,	sextus decimus,
17. XVII.	septendecim,	septimus decimus,
18. XVIII.	octodecim <i>l.</i> duodeviginti,	duodevicesimus,
19. XIX. (XVIIII.)	novendecim <i>l.</i> undeviginti,	undevicesimus,
20. XX.	viginti,	vicesimus,
30. XXX.	triginta,	tricesimus.
40. XL. (XXXX.)	quadraginta,	quadragessimus,
50. L.	quingenta,	quingessimus,
60. LX.	sexaginta,	sexagesimus,
70. LXX.	septuaginta,	septuagesimus,
80. LXXX.	octoginta,	octogesimus,
90. XC. (LXXXX)	nonaginta,	nonagesimus,
100. C.	centum,	centesimus,
200. CC.	ducenti ae. a,	ducentessimus,
300. CCC.	trecenti, ae, a,	trecentessimus,
400. CCCC.	quadringenti, ae, a,	quadringentesimus,
500. D. (ID).	quingenti, ae, a,	quingentesimus,
600. DC.	sexcenti, ae, a,	sexcentessimus,
700. DCC.	septingenti, ae, a,	septingentesimus,
800. DCCC.	octingenti, ae, a,	octingentesimus,
900. CM.	nongenti, ae, a,	nongentesimus,
1,000. M.	mille (mille)	milesimus,
2,000. MM. (II. M.)	duo milia (bis mille),	bis milesimus,
3,000. III. M.	tria milia (ter mille)	ter milesimus,
10,000. X. M.	decem milia,	decies milesimus,
30,000. XXX. M.	triginta milia, (le,)	tricies milesimus,
100,000 C. M.	centum milia, (centies mi-	centies milesimus,
500,000 D. M.	quingenta milia,	quingenties milesi:

4. Distribu tiva podziałowe.	5. Multiplica tiva ilorakie.	6. Proporlio nalia stosun'owe.	7. Adverbia numer. Przystówki.
singuli, ae, a, <i>po jednemu, ej, emu</i>	simplex, <i>poje dynczy,</i>	simpulus, a, um, <i>jednokrotny,</i>	semel, <i>raz.</i>
bini, ae, a, <i>po dwóch, dwie</i>	duplex, <i>dwójaki,</i>	duplus, cet. <i>po dwójny,</i>	bis, <i>dwa razy.</i>
terni, <i>po trzech,</i>	triplex, <i>trojaki,</i>	tripulus, <i>potrójny,</i>	ter, <i>trzy razy.</i>
quaterni,	quadruplex,	quadruplus,	quater.
quini,	quintuplex,	quintuplus,	quinqüies.
seni,	sextuplex,	sextuplus,	sexies.
septēni,	septimplex,	septuplus,	septies.
octōni,	octuplex,	octuplus,	octies.
novēni,	novemplex,	noncuplus,	novies.
deni,	decuplex,	decuplus,	decies.
undēni,	undecimplex,	undecuplus,	undecies.
duodeni,	duodecimplex,	duodecuplus,	duodecies.
terni deni, ae, a,	tredecimplex,	tredecuplus,	tredecies.
quaterni deni,	quatuordecimplex	quatuordecuplus,	quatuordecies,
quini deni,	quindecimplex,	quindecuplus,	quindecies.
seni deni,	sexdecimplex,	sedecuplus,	sedecies.
septeni deni,	septendecimplex,	septendecuplus,	decies-septies.
octoni deni,	octodecimplex,	duodevicuplus,	duodevicies.
noveni deni,	novemdecimplex,	undevicuplus,	undevicies.
viceni, ae, a,	vicesuplex,	vicesuplus,	vicies.
triceni, ae, a,	tricesuplex,	tricesuplus,	tricies.
quadrageni, ae, a,	quadragesuplex,	quadragesuplus,	quadrages.
quingageni,	quingagesuplex,	quingagesuplus	quingages.
sexageni,	sexagesuplex,	sexagesuplus,	sexages.
septuageni,	septuagesuplex,	septuagesuplus,	septuages.
octogeni,	octogesuplex,	octogesuplus,	octoges.
nonageni,	nonagesuplex,	nonagesuplus,	nonages.
centeni, ae, a,	centuplex,	centuplus,	centies.
ducenti,	ducentuplex,	ducentuplus,	ducenties.
trecenti,	trecentuplex,	trecentuplus,	trecenties.
quadringeni,	quadringsuplex	quadringsuplus	quadringsies
quingeni,	quingsuplex,	quingsuplus,	quingsies.
sexcenti,	sexcentuplex,	sexcentuplus,	sexcenties.
septingeni,	septingsuplex,	septingsuplus,	septingsies.
octingeni,	octingsuplex,	octingsuplus,	octingsies.
nongeni,	nongensuplex,	nongensuplus,	nongensies.
mileni, ae, a,	milesuplex,	milesuplus,	milies.
bis	bis	bis	bis
ter	ter	ter	ter
decies	decies	decies	decies
tricies	tricies	tricies	tricies
centies	centies	centies	centies
quingenties	quingenties	quingenties	quingenties

U w a g i.

41. 1) Mówi się także *vigesimus*, *trigesimus*, za *vicesimus* etc. *noningenti* za *nongenti*; *quincuplex*, *septuplex*, *decuplex*, za *quintuplex*, *septemplex*, *decuplex*, 1,000,000 (M.) wyraża się przez *decies centena milia* np. *equitum*; lub *decies centies mileni* np. *equites*; *decies centies milies* np. *numum*; wyrażają także (lecz mniej dobrze) przez: *milies mile*; *mile milia*, *milena milia*, *mile chiliades*, *centum miriades*, i t. p. W większych rachunkach można zachować nowe nazwiska *milio*, *bilio*, *trilio*, *quadrilio* i t. d. (zwłaszcza że i w podanej Tabeli *vicesuplex*, *vicesuplus*, aż do *nonagesuplex*, *nonagesuplus*, także: *milesuplex* i *milesuplus* są nowego wynalazku przez podobieństwo do innych liczb), albo użyć w powyższy sposób Przysłówków liczbowych do mnożenia przez nie stu tysięcy np. Jako *milion* wyraża się przez *decies centena milia* (t. j. 10 razy 100,000); tak *dwu miliony* wyrażamy przez *vicies centena milia* (20 razy 100,000), 10 *milionów* przez *centies centena milia* (100 razy 100,000); a 15 *milionów* przez *centies et quinquages centena milia* (t. j. 100 razy i 50 razy 100,000); *piętnaście milionów* przez *quindecies cent. m.* (15 razy 100 tys. *piętnaście milionów* przez *quinquies et vices cent. m.* (25 razy 100 tys.) i t. d.

2) Liczby, którym do okrągłej brakuje tylko jednego lub dwóch, lepiej się wyrażają przez *duode* i *unde* (t. j. *dwadzieścia* i *jedenaście*) np. *duodetriginta*, *undetriginta*, niż przez *viginti octo* i *novem*; i od nich też lepiej wyprowadzać inne rodzaje (np. *duodetricesimus*) jak od zwyczajnych np. *vigesimus octavus*).

3) W rzędcie porządkowych od 13 do 17 lepiej kłaść *tertius decimus*, *quartus decimus*, i t. d. niż *tredecimus*, *quatuordecimus* i t. d. albo *decimus tertius* i t. d.

4) Liczba M. powstała z CIO, a to z [I]; i dla tego w starych pismach jeszcze je tak wyrażone znajdujemy, niekiedy zbite jest na greckie Φ . Na ten sposób wyraża się 10 tysięcy przez CCIOO lub [II], sto tysięcy przez CCCIOOO lub [III] i t. d.

Rozdział Czwarty.

O Zaimku (de Pronomine).

42. Zaimek (Pronomen) ztąd ma nazwisko, iż się pospolicie za Imię (pro Nominē) kładzie, którego powtórzenie w mowie czyniłoby ją przewlekłą, niemłą, ciemną, a często nawet niepojętą. Tak np. gdy mówimy:

„*Cyceron* nie tylko *Cycerona* wymową, ale i znajomością *filozofii Cycerona* wstawił; *filozofiją* ziomkom *Cycerona* prawie wcale nieznaną z Grecyi do Rzymu przeniósł. *Cycerona* więc uważać można jeżeli nie za twórcę *filozofii* rzymskiej, to przynajmniej za *filozofii* wskrzesiciela między *Cycerona* ziomkami;“ lub

„*Cyceron* nie tylko swoją wymową, ale i znajomością *filozofii* się wstawił; *którą* ziomkom *swoim* prawie wcale nieznaną z Grecyi do Rzymu przeniósł. *Jego* więc uważać można jeżeli nie za twórcę *filozofii* rzymskiej, to przynajmniej za *jéj* rozkrzewiciela między *swymi* ziomkami;“ pierwsze wyrażenie nie tylko brzmi przewlekłe i nieprzyjemnie, lecz nawet jest niezrozumiałe i fałszywemu wykładowi podpada. Ile bowiem razy powtórzone jest Imię *Cyceron*, *filozofija*, tyle razy rozumieć można coraz innego *Cycerona*, i w każdym razie inną *filozofiją*. Ostatnie zaś wyrażenie mające *Zaimki*: *którą*, *swoim*, *Jego*, *jéj*, *swymi*, zamiast przykrego powtarzania *Cyceron* i *filozofija*, daleko jest krótsze, brzmi łagodniej i żadnej wątpliwości nie podpada.

Nie jest jedno powiedziéć: „Jak często mniema człowiek, że Bóg nienawidzi *Człowieka!*“ albo: „Jak często mniema „Człowiek, że Bóg go nienawidzi.“ Mówiąc pierwszym sposobem, zwracamy wyobrażenie nienawiści boskiej na jakiegokolwiek człowieka, a zatém na wszystkich ludzi; w drugim razie zaś na jednego tylko, to jest na tego, którego wystawiamy mniemającym.

Zaimki jedne są rzeczowne (substantiva), przeto, iż zawsze się za Rzeczowniki kładą, takie są: *ja*, *ego*; *ty*, *tu*; *się*, *se*; drugie zaś z Rzeczownikiem kłaść się mogą jako Przymiotniki, i dla tego zowią się *Zaimki* przymiotne (Pronomina adjectiva); np. *meus*, *tuus*, *suus*, *noster*, *vester*; *mój*, *twój*, *swój*, *nasz*, *wasz*; jak: *mój* Ojciec, *meus* pater; *wasza* siostra, *ve-*

stra soror. Inne albo za Imię rzeczowne kładą się rzeczowne, albo z Rzeczownikiem lub Zaimkiem rzeczownym przymiotnie: mogą więc być Zaimkami *rzeczownemi* lub *przymiotnemi*. Takie są: *hic, haec, hoc; iste, a, ud; is, ea, id; ten, ta, to; ille, a, ud* (rzeczownie: *ten, ta, to* lub *on, ona, ono*; przymiotnie: *ów, owa, owo*); *ipse, a, um; on, lub sam, sama, samo*; np: *Hic* homo, *ten* człowiek. Tu *hic* stoi przymiotnie z Rzeczownikiem; zaś: *Eccc hic est, quem amo.* Oto jest *ten*, którego kocham; *hic, ten.* stoi za Rzeczownik, jest więc Zaimek rzeczowny. Toż samo o innych Zaimkach mówić: w zdaniach np. *Ille* fuit apud me; *On* był u mnie; *Non ego, sed ipse* hoc dixit; Nie *ja*, lecz *on* to powiedział; *Iste* est, qui me adduxit tibi; *Ten* to jest, który mnie do Ciebie przyprowadził, *ille, ipse, iste* są Zaimki rzeczowne; w zdaniach zaś: *Ille* ego, qui haec quondam dixeram, nunc taceo. *Ow* to *ja*, com niegdyś to powiedział, teraz milczę. *Ips*e pater mihi librum dedit. *Samo* ojciec dał mi książkę. *Iste* homo bonus est. *Ten* człowiek dobry jest; — też same Zaimki są przymiotnie położone.

44 Co do znaczenia dzielą się pospolicie Zaimki na 5 klas czyli rodzajów:

1) *Pytające* (interrogatīva): kto? *quis?* co? *quid?* czyj? *cujus?*

2) *Osobiste* (personalis): *ja, ty, on; ego, tu, ille*

3) *Ukazujące* (demonstratīva) jakoby palcem coś pokazujące: *ten, ta, to; hic, iste.*

4) *Dzierżawcze* (possessiva) posiadanie, czyli dzierżenie czego wyrażające, np. *mój, twój, wasz; meus, tuus, vester.* Zastępują one zawsze przypadek drugi Rzeczownika; np. Jeżeli ojciec mówi: *meus* liber, jest to tyle co: *patris* liber.

5) *Względne* (relatīva), które się zawsze do poprzedzającego Imienia lub Zaimka odnoszą: który, która, które; *qui, quae, quod*, np. Człowiek, *którego* widziałeś; *homo, quem vidisti*. Ten, *który* stoi; *is, qui stat*.

U w a g a. Ścisłe biorąc, wszystkie Zaimki są względne; albowiem rzeczowne mają zawsze wzgląd na Rzeczownik, za który są położone; przymiotne zaś na Imię, do którego należą. *Sui* siebie zowie się także Zaimkiem zwrotnym (reflexivum), przeto iż zwraca czynność na osobę lub rzecz, od której ta czynność wychodzi. W łacinie także *ego* i *tu* mogą być za względne uważane; np. *Ego me amo, ia się* (siebie) *kocham*; *tu te perdis, ty się* gubisz; *ille se jactat, on się* chełpi.

Co do zewnętrznej budowy czyli kształtu, Zaimki są albo *niezłożone* (simplicia), do których należą wszystkie dotąd wspomniane; albo *złożone* (composita), a to na rozmaity sposób: np. *egomet, tute, equis*; kto; *quidam*, ktoś; *quilibet*, każdy; *aliquis*, ktoś; *unusquisque*, każdy; *idem*, (za *isdem*) ten sam; *hiccine*, tenżeto? *cet*. Także *hujusmodi, hujuscedmodi*, taki; *cujusmodi*, jaki; *ejusmodi*, taki; *nieodmiennemi* zwane, które jednak są drugie przypadki skupione od *hic* *modus cet*. np. *ejusmodi verbis me allocutus est, takimi wyrazami mówił do mnie*; zamiast: *ejus modi verbis, tego rodzaju wyrazami*.

Przypadkowanie Zaimków. (Declinatio Pronominum). 46.

	1.	2.	3.
	Singularis.		
N.	Ego, ja,	Tu, ty,	nie ma.
G.	Mei, mnie,	Tui, ciebie,	Sui, siebie,
D.	Mihi, mnie, mi,	Tibi, tobie, ci,	Sibi, sobie,
A.	Me, mnie, mię,	Te, ciebie, cię,	Se, siebie, się,
V.	Ego, ja,	Tu, ty,	nie ma,
A.	Me, mną,	Te, tobą,	Se, sobą.

Pluralis.

N.	Nos, <i>my</i> ,	Vos, <i>wy</i> ,	Tak, jak w pojedyn- czej liczbie.
G.	Nostrum albo nostri, <i>nas</i> ,	Vestrum l. ve- stri, <i>was</i> ,	
D.	Nobis, <i>nam</i> ,	Vobis, <i>wam</i> ,	
A.	Nos, <i>nas</i> ,	Vos, <i>was</i> ,	
V.	Nos, <i>my</i> .	Vos, <i>wy</i> ,	
A.	Nobis, <i>nam</i> ,	Vobis, <i>wami</i> .	

Zamiast cum me, te, se, nobis, vobis, mówi się: mecum, tecum, secum, nobiscum, vobiscum, ze mną, z tobą, z nami, et. także quicum, za cum, quo, qua, quo; cum quibus.

4.

5.

6.

Singularis.

N.	Hic, haec, hoc; <i>ten, ta, to</i> ;	Ille, a, ud; ów, <i>oswa, owo</i> ;	Is, ea, id, <i>ten, ta, to</i> ;
G.	Hujus,	Illius,	Ejus,
D.	Huic,	Illi,	Ei,
A.	Hunc, hanc, hoc;	Illum, am, ud;	Eum, eam, id,
V.	<i>nie ma.</i>	<i>nie ma.</i>	<i>nie ma.</i>
A.	Hoc, hac, hoc;	Illo, a, o;	Eo, ea, eo;

Pluralis.

N.	Hi, hae, haec,	Illi, ae, a,	Ii, eae, ea,
G.	Horum, harum, horum,	Illorum, arum, orum,	Eorum, ea- rum, eorum,
D.	His,	Illis,	Eis, l. iis,
A.	Hos, has, haec;	Illos, as, a,	Eos, eas, ea,
V.	<i>nie ma.</i>	<i>nie ma.</i>	<i>nie ma.</i>
A.	His,	Illis.	Eis, l. iis.

7.

	Singularis.	Pluralis.
N.	Qui, quae, quod, <i>któ- ry, która, które,</i>	Qui, quae, quae,
G.	Cujus, {	Quorum, quarum, quo- rum,
D.	Cui, {	Quibus (<i>poët. queîs, l. quîs</i>),
A.	Quem, quam, quod,	Quos, quas, quae,
V.	<i>nie ma.</i>	<i>nie ma.</i>
Λ.	Quo, qua, quo;	Quibus (<i>queîs, quîs</i>).

U w a g i.

1) Podług *hic* odmieniają się złożone: *hicce, hiccine*, których dodatkowe zgłoski *ce* i *cine* nieodmienne, w każdym przypadku przyczepiają się. Podług *ille* idzie *iste, a, ud*; także *ipse, a, um* (nie *ud*). Podług *is, ea, id* odmienia się *idem, eadem, idem*; Genit. *eiusdem*, Dat. *eïdem*, Accus. *eundem, eandem* (albo lepiej *eundem, eandem*), *idem*. Reszta podług wzoru; lecz Genit. plur. znowu *eorundem* lub *eorundem* cet.

2) Zaimek pytający *quis?* kto? idzie podług *qui*; a *quid?* co? podług *quod*, lecz w 4m przyp. ma znowu *quid*. Wszystkie z *quis* albo *qui* złożone, mają w rodzaju, nijakim *quid* lub *quod*; jako to: *aliquis, quisquis, quisque, quisquam, quisquam, quispiam, quilibet, quidam, quivis* cet. Nominat. i Accus. neutr. *aliquid* lub *aliquod*; *quidquid* lub *quodquod, quidpiam* lub *quodpiam, quidlibet* lub *quodlibet* cet. (*quid* mają używając się rzeczownię, *quod* stojąc przymiotnie). Jedno tylko *quicumque* ma *quodcumque* (a nie *quidc.*) *Quidam* in Accus. sing. i Genit. plur. zamienia za zwyczajm na *n*; np. *quemdam* lub *quendam, quorundam* lub *quorundam*. Mówi się także *quenquam* za *quemquam* cet. *Aliquis* ma na rodzaj żeński *aliqua* nie *aliquae*, co też i w rodzaju nijakim liczbie mnogiej pospolicie używa się.

3) Zaimki dzierżawcze: *meus* (nb. zob. §. 31. Wyjąt. 1.) *tuus, suus, noster, vester*, odmieniają się jak *Adjectiva* trzech zakończeń. Podług trzeciej zaś Deklinacyi idą: *cujas* (*generis omnis*) Gen. *cujatis*, z kąd? z jakiego kraju? z kąd rodem? *nostras* (*gen. omni.*) nasz krajowy, rodak, *vestras* (*masc. i femin.*) lecz rzadko używane) wasz krajowiec; np. *Cujates estis?* z kąd jesteście? *Nostratia verba*, nasze (narodowe) słowa.

Rozdział Piąty.

O Słowie (de Verbo).

47. Słowem (Verbum), zwiemy wyraz, który oznacza bytność, stan lub czynność jakiej osoby lub rzeczy; np. być, siedzieć, pisać.

Słowo nader ważną jest częścią mowy, bo bez niego żadnej myśli ani żadnej czynności wyrazić nie podobna; gdy tymczasem samo słowo bez pomocy innych wyrazów myśl całkowitą wydać może. Wszakże gdy do wyrazów: *Syn Ojca*, *pater filium*, nie dodam słowa np. *kocha*, *amat*; żadnej nie będzie myśli; zaś Słowa: *Veni*, *vidi*, *vici*, *przyszędłem*, *zobaczyłem*, *zwyciężyłem*, zamykają całe zdania w sobie. Do poznania rozmaitych znaczeń Słowa potrzebna jest znajomość wyrazów Podmiot, *Subjectum* i Przedmiot, *Objectum*.

1) *Subjectum* zwiemy osobę lub rzecz, którą sobie wystawiamy jako będącą, działającą coś bezwzględnie, albo działanie swoje na inną rzecz lub osobę wywierającą. W polszczyźnie kładzie się zazwyczaj Subjekt przed Słowem w pierwszym przypadku na pytanie *kto?* —

2) *Przedmiotem* zaś (*objectum*) jest każda rzecz, na którą czynność Subjektu zwróconą bywa; np.: Gdy mówimy: *Ojciec kocha syna*; *Ojciec* jest Subjektem, *Syna*, przedmiotem, *kocha* jest Słowo wyrażające czynność kochania, czyli pokazujące stosunek, jaki zachodzi między Subjektem i przedmiotem. W wyrażeniu zaś: *Ojciec siedzi*, *chodzi*, *Ojciec* jest Subjektem bezwzględnie działającym, bo czynność jego nie jest zwrócona na żaden przedmiot. Słowa *siedzi*, *chodzi* wyrażają stan i bezwzględną czynność Subjektu.

W tym przykładzie poznaliśmy dwa rodzaje 48.
Słów:

1) Nijakie czyli nieprzechodne (Neutrum, s. intransitivum) t. j. *siedzi, chodzi*, które wyraża albo stan, albo czynność jakąś czyli działanie Subjektu, ale odbywające się w nim samym i żadnego przedmiotu się nie dotyczące (*).

2) Czynne czyli przechodne (Activum s. transitivum) t. j. *kocha*; wyrażające czynność Subjektu dotyczącą się przedmiotu *Syn*, i na niego przechodzącą, czyli takie Słowo, za pomocą którego czynność działającego subjektu przechodzi na przedmiot, który to przedmiot dla zrozumienia myśli koniecznie w mowie wyrażonym być musi; np.: *Bóg stworzył, Deus creavit; co? Niebo i ziemię; coelum et terram. Ojciec kocha, Pater amat, kogo? syna; filium. Do poznawania Słów ze znaczeniem czynnem przechodnem posłużyć to szczególniej może, kiedy mogą mieć przy sobie przypadek czwarty.*

Uwaga. Słowa przechodnego czynność spływać powinna na przedmiot; są jednakże niektóre tego rodzaju Słowa, które się użyć dają bez względu na przedmiot t. j. do wyrażenia bezwzględnej czynności: mogą więc być w użyciu i przechodnemi i nieprzechodnemi, chociaż z natury swojej do rzędu przechodnych należą; np. *Siostra śpiewa, i siostra śpiewa piosnkę; Ojciec pisze, i Ojciec pisze list. Podobnie grać, tańcować i t. d.*

3) Słowo czynne może jeszcze odwrotnie być użyte, t. j. może wystawiać osobę lub rzecz jako odbierającą działanie od innej osoby lub rzeczy, które nań działają, np. *Syn jest kocha-*

(*) Niektórzy różnią Słowo nijakie od (czynnego) nie przechodnego: pierwszym nazywają to, które stan Subjektu wyraża bez czynności (*siedzieć*), drugim to, które wyraża czynność Subjektu w nim się odbywającą, ale nie wywieraną na żaden obiekt (*chodzić*).

nym (np. od Ojca); syn był bity (od kogo). *Filius amatur, percutiebatur*. W ten sposób użyte Słowo przechodne nazywamy bierném (*passivum*).

U w a g a. Słowo bierne nie jest osobnym gatunkiem, ale tylko odmienném znaczeniem Słowa czynnego; np. gdy mówię: Ja kocham Ojca, *Ego amo patrem*, i Ojciec jest kochany odemnie. *Pater amatur a me*; *amo* i *amatur* jest toż samo Słowo raz w czynném drugi raz w bierném znaczeniu wzięte (*). I to właśnie jest najdokładniejszą cechą do poznawania Słów czynnych, gdy się w obudwóch tych znaczeniach użyć dają. Taż sama uwaga służy i dla Słowa zwrotnego.

4) Czasem działanie Subjektu na niego samego zwrócone być może; to jest Subjekt działający może być razem przedmiotem czynność odbierającym. Słowo, które działanie takowe wyraża, zowiemy z a i m k o w é m *reflexivum*. W polszczyźnie Słowa zaimkowe są też same co i czynne, którym dodaje się Zaimek zwrotny *się*: *podnoszę się, podnosisz się, podnosi się; podnosimy się, podnosicie się, podnoszą się*. Podobnie formują Łaciniacy Słowo zwrotne z czynnego; lecz mu dodają nie, jak my, samo *se*; ale *me, te, se; nos, vos, se*, podług zakończenia osoby; np.: *attollo me, podnoszę się, attollis te, podnosisz się, attolit se* i t. d. Nie zawsze jednak nasze czynne Słowo z Zaimkiem *się* wykładają Łaciniacy przez dodanie *me, te, se* i t. d.; lecz tylko w ten czas, kiedy w istocie przedmiot, którego się czynność dotyczy, jest razem Subjektem tę czynność wywierającym; np. *przewożę się przez rzekę*, wtenczas się wyłomaczy przez *veho me trans flumen*, kiedy ja sam jestem wio-

(*) Słowem bierném właściwie należałoby takie nazwać, które oprócz biernego znaczenia innego mieć nie może: Takich jest w łacinie bardzo mało; np. *vapulo* biją mnie; *vaneo*, przedają mnie.

zającym t. j. sam prowadzę łódź, na której jadę: jeśli się zaś rzecz ma inaczej, zamiast dodawania Słowa Zaimka, robi się z niego Słowo bierne, np. *vehor* trans flumen. Tak różnić się będą formy: *lavo me*, ja się (sam) myję, od *lavor*, myję się t. j. kąpię się, lub ktoś mnie obmywa; podobnie *tego me* i *tegor*, ukrywam się; *ungo me* i *ungor*, smaruję się i t. d. *Oblecto me ludis scenicis* i *oblector ludis scenicis*, znaczą: bawię się teatrem; lecz pierwsze się użycie, gdy ja sam gram komedye, a zatém sam siebie tém bawię, drugie, kiedy się bawię grą innych. Ze jednak Słów zwanych Deponentia (o których pod liczbą 7 będzie mowa) do wyrażenia naszego *się* tylko z dodaniem *me*, *te*, *se* cet. użyć można, skoro one biernymi być nie mogą, rozumie się samo przez się, np. bronili się murem i rzeką, będzie: *defendebantur muro et flumine*, albo: *tuebantur se muro et fl.* Jednakże bardzo często zastępuje w łacinie Słowo bierne miejsce zwrotnego bez potrzeby przydawania Zaimków: np. *lavor*, myję się, zamiast *lavo me*; *tegor*, ukrywam się; *ungor*, smaruję się, za *tego me*, *ungo me*.

5) Kiedy Słowo czynne wyraża wzajemne działanie Subjektu i przedmiotu między sobą, t. j. gdy obadwa są i Subjektami działającymi na przedmiot i przedmiotami odbierającymi toż działanie, zwiemy je wzajemnie z wrotném (reciprocum) np. *kochamy się* t. j. ja jego a on mnie. Tu Łacinik dodaje formie czynnej Słowa przechodnego Zaimki *nos*, *vos*, *se* z Przyimkiem *inter* np. *kochamy się*; *amamus inter nos*; *kochacie się*; *amatis inter vos*; *kochają się*; *amant inter se*.

6) Niektóre Słowa mają tylko czynne zakończenie (na *o*), a znaczenie tylko bierne; np. *capulo*, bity jestem, albo mnie biją. Takie zowią *Passiva neutralia*. (Ob. notę na str. poprzedz.)

7) Inne przy zakończeniu tylko bierném (na or) czynne lub nieprzechodnë mają znaczenie, biernego zaś mieć nie mogą. Te zowiemy Depo-
nentia; np. *hortor*, napominam kogo; *profici-
scor*, jadę.

8) Słowa które częścią czynne, częścią bierne zakończenie mają nie zmieniając znaczenia, zowiemy Neutro-passiva (*). Te są, *Audēo* (ausus sum), ośmielam się; *gaudēo* (gavisus sum), cieszę się; *solēo* (solitus sum), zwykłem; *fīdo*, fīsus sum), ufam; *prandeo*; (prandus sum), jem obiad; *revertō* (reversus sum), wracam.

9) Nieosobiste (Impersonalia) zob. §. 50. A. Uwagę i §. 77.

49. Dzielią się jeszcze słowa:

1) Na pierwotne (Primitiva), które od innych nie pochodzą, i pochodne (Derivativa), które od innych Słów lub Imion pochodzą; np. *libēro*, uwalniam, od *liber* wolny; *vendīto*, sprzedaję (chępię się czem) od *vendo*. Tutaj należą w szczególności częstotliwe (frequentativa, iterativa), jak *lectito*, czytuję; *dicīto*, (często) mawiam; *cantīto*, często śpiewam; od *lego*, *dico*, *canto*; tudzież Słowa wyrażające pragnienie czego (*desiderativa*) zakończone na *ūrio* z krótkim *u*) i pochodzące od *Supinum* Słów pierwotnych; np. *esūrio*, chce mi się jeść (od *edo*, *esum*, jem); *emturio*, mam chęć kupować. (od *emo*, *emtum*, kupuję); *coenaturio*, chce mi się obiadu (od *coeno*, *coenatum*, jem obiad). Takich Słów jest bardzo mało.

2) Na niezłożone (Simplicia); np. *facio*, czynię, i złożone (Composita); *benefacio*, *vivifico*, *perficio*, *belligero*.

(*) Dawne ale niestosowne nazwisko; gdy te Słowa niekomicznie potrzebują być nijakimi (np. *Audeo*, które jest czynnem), a biernemi wcale być nie mogą.

Słowo, jako odmienna część mowy, przez 50. rozmaite przechodzi odmiany:

A. Przez osoby (personas), których jest trzy; pierwsza, która mówi, to jest *Ja*, ego: druga, do której się mówi, to jest *Ty*, tu: trzecia, o której się mówi, to jest *On*, *ona*, *ono*, *ille*, a, ud; lub jakikolwiek Subjekt. W łacinie, tak jak w polszczyźnie, te osoby nie kładą się wyraźnie, lecz się ich domyślamy; np. (*ja*) cieszę się, że (*ty*) prosisz ojca, aby (*on*) przyszedł; (*ego*) laetor, quod (*tu*) rogasti patrem, ut (*ille*) veniret. Toż samo i o więcej niż jednej osobie powiedzieć można; np. (*my*) cieszymy się, że (*wy*) prosiliście Ojców, aby (*oni*) przyszli. Więc Słowo i przez liczby odmienia się.

U w a g a. Jest pewny rodzaj Słów nijakich, które się przez osoby nie odmieniają, lecz tylko z zakończeniem trzeciej osoby liczby poje. w rodzaju nijakim kłaść się mogą, np. *oportet* trzeba; *oportebat*, *oportuit*, *oportuerat* trzeba było; *oportebit* trzeba będzie etc. Takie się zowią nieosobiste (Impersonalia) ob. §. 77.

B. Przez Tryby (modos), to jest pewne sposoby wyrażania czynności jakiej. Jest ich 4.

1) Oznajmujący (Indicativus), który po prostu oznajmuje, iż kto jest, coś czyni, albo jaką czynność odbiera; np. *Pater amat*, ojciec kocha; *Pater amatur*, ojciec jest kochany.

2) Łączący (Conjunctivus), rzecz niepewnie i niejako warunkowo wystawia; dla tego ma często przy sobie Spójnik; np. *Si scirem*, gdybym wiedział; *utinam amarer*, oby mnie kochano.

3) Rozkazujący (Imperativus) albo napędzający, oznacza prozienie, napominanie lub nakazywanie; np. *Disce*, ucz się. Jest dwojaki: pierwszy nazywamy *Jussivus*, zalecający, drugi *Imperativus* właściwie.

U w a g a. Słowo w tych trzech Trybach będące, zowie się Słowem okolicznem (Verbum finitum).

4) Bezokoliczny (Infinitivus) mówi o czynnościach bezokolicznie, nie wyrażając żadnej osoby; np. *Amare*, kochać; *percūti*, być bitym.

Tutaj należą:

51. a. Imięstowy (Participia), to jest Przymiotniki od Słów pochodzące, o których w osobnym Rozdziale mówić będziemy.

b. Imięstowy osobliwe (Gerundia), które są na wzór Rzeczowników polskich od Słów pochodzących (Substantiva verbalia); np. *kochanie* od *kochać*. W łacinie kończą się one na *ndum* i odmieniają podług II. Deklinacyi jak Neutra; np. *amandum*.

52. C. Przez czasy (Tempora), których jest w ogólności trzy, terażniejszy, przeszły, przyszły

1) Terażniejszy (Praesens) wyraża, iż coś teraz się dzieje; np. *kocham*, *amo*; *kochają* mnie, *amor*.

2) Przeszły (Praeteritum), wyraża czynność już uptynioną.

Ten trojako uważa się:

a. Gdy wyraża, iż się coś działo, ale się jeszcze wtenczas nie stało zupełnie (nasz Przeszły od Słowa niedokonanego; — *pisałem* — rozumie się, ale nie skończyłem, t. j. nie napisałem zupełnie) — zowie się przeszły niedokonany — Praeteritum imperfectum. (To samo biernie; list *pisano*, lub *był pisany*).

b. Gdy czynność przeszłą już dokonaną, czyli zupełnie już ukończoną wystawia, zowie się dokonany (Perfectum; nasz przeszły od Słowa dokonanego); np. *scripsi*, *napisałem*; *scripta est* epistola, list *jest napisany*.

c) Gdy znaczy, iż coś bardzo dawno już się stało; albo czynność wystawia, która się dawniej odbyła, niż inna czynność, która już teraz także jest przeszłą, nazywa się *zaprzeszły* (*Plusquam perfectum*); np. *Amaveram* kochałem (ukochałem) był: *amatus eram*, kochany (ukochany) byłem. — *Quum ad me venisti*, jam *scripseram* epistolam: Gdyś do mnie przyszedł, już *byłem* list *napisał*. — albo *jam scripta erat* epistola: już list *był napisany*. Albo *Quum epistolam scripsissem*, tu ad me venisti: Gdym był list *napisał*, przyszedłeś do mnie.

2) Przyszły (*Futurum*), który służy do oznaczenia tego, co się dopiero stać ma. Jest

a. prosty albo niedokonany (*Futurum simplex s. Imperfectum*) po prostu czynność jaką oznaczający, która ma nastąpić i trwać w przyszłości; np. *amabo*, będę kochał; *amabor*, będę kochany.

b. Przyszły dokonany (*Futurum exactum*), który czynność już dokonaną, skończoną lub odbyłą w przyszłości wystawia. Jest to na sz przyszły od Słowa dokonanego, np. *Amavero*, ukocham; *amatus ero*, ukochany będę.

Do przyszłego czasu należą tak zwane Czasy 53.
omowne (*Futura periphrastica*) wystawiające niepewną przyszłość w obecności, przeszłości i przyszłości; t. j. wyrażające iż się co stać ma, miało, lub będzie miało. Wyrażają to Łaciniicy przez Imięstów czynny na rus i Słowo *esse*; a w biernym znaczeniu opisują przez *Infinitivum futuri activi* i *ut* z Trybem łączącym w ten sposób: 1) *Futurum periphrasticum Praesentis Amaturus sum*; mam kochać; biernie *Futurum est, ut amer*, mam być kochanym. 2) *Futur. periphr. Praeteriti Amaturus eram, fui, fueram* miałem kochać; biernie *Futurum erat, fuit, fuerat, ut amorer*, miałem być kochany. 3) *Fut. per. futuri Ama-*

dy nie samę tylko bytność Subjektu oznacza, ale bycie czém, t. j. kiedy jest użyte do połączenia z Subjektem tego wyrazu, który wyraża, czém Subjekt jest, zowie się łącznikiem czyli Kopułą (Copula, Assertio) np. Ojciec jest sędzią. Wreszcie używa się jeszcze Słowo *Sum* do posiłkowania innych Słów, które nie będąc w stanie przez własne formy wyrazić wszelkich okoliczności, do których wyrażenia są przeznaczone, niejako na pomoc go wzywają do tego; i z tego to względu nazwano je Słowem posiłkowym (Verbum auxiliare). Takiem jest jeszcze w polskim języku Słowo *mieć*; np.: *będę kochał*; *miałem pisać*.

Nim więc do czasowania innych Słów przystąpimy, wprzód nam się nauczyć potrzeba odmieniać słowo *Sum*.

Sum, Fui, Esse. Supinum nie ma.

57.

I. P r a e s e n s.

Indicativus.		Conjunctivus.	
Sing.	Sum, <i>Jestem</i> ; Es, <i>Jesteś</i> ; Est, <i>Jest</i> .	Sing.	Sim, Sis, Sit.
Plur.	Sumus, <i>Jesteśmy</i> ; Estis, <i>Jesteście</i> ; Sunt, <i>Są</i> .	Plur.	Simus, Sitis, Sint. (*)

(*) Różnie się tłumaczyć może Tryb łączący podług Spójnika, który mu jest przydany; np. ut sim, *abym był*; quum sim, *ponieważ jestem*; utinam sim, *abym był*. I dobrzeby było, gdyby Nauczyciele, każąc uczniom odmawiać łączące Tryby, przydawali zawsze stosowny Spójnik; ażeby tłumacząc np. Sim przez *abym był*, lub *że jestem* nie nawykał uczeń do mniemania, że znaczenie tych konjugacyj już jest zawarte w samym Słowie.

II. a. Imperfectum.

Eram, <i>Byłem, am, om,</i>	Essem, <i>abyłem był, obym był *)</i> <i>byłbym; gdybym był, i t. d.</i>
Eras, <i>Byłeś, aś, oś,</i>	Esses,
Erat, <i>Był, a, o,</i>	Esset,
Eramus, <i>Byliśmy, tyśmy,</i>	Essemus,
Eratis, <i>Byliście, tyście,</i>	Essetis,
Erant. <i>Byli, ty.</i>	Essent, lub <i>Forem i t. d. ob.</i> §. 58, 9.

II. b. Perfectum.

Fui, <i>byłem, am, om,</i>	Fuërim, <i>że byłem, am, om,</i>
Fuisti, i t. d.	Fuëris, (i t. d.)
Fuit,	Fuërit,
Fuimus,	Fuërimus,
Fuistis,	Fuëritis,
Fuërant.	Fuërint,

III. Plusquamperfectum.

Fuëram, <i>Byłem, był, am, by-</i>	Fuissem, <i>obym był *) był-</i>
<i>ła, tam, było i t. d.</i>	<i>bym był, że byłem i t. d.</i>
Fuëras,	Fuisseš,
Fuerat,	Fuisset,
Fueramus,	Fuissemus,
Fueratis,	Fuissetis,
Fuërant.	Fuissent.

IV. Futurum simplex.

Indic. sing.	Indic. plur.
Ero, <i>Będę,</i>	Erimus, <i>Będziemy,</i>
Eris, <i>Będziesz,</i>	Eritis, <i>Będziecie,</i>
Erit, <i>Będzie,</i>	Erunt, <i>Będą,</i>

Conjunctivus ten sam co Praesentis.

*) *Obym był* oznacza życzenie i ztąd Trybu łączącego forma do takiego wyrażenia użyta, zowie się Trybem życzącym (modus optativus). *Byłbym* lub *Gdybym był*, *essem*, *fuissem*. *Si essem*, *Si fuissem*: znaczą warunek: ztąd znówu te formy zowią się Trybem warunkowym (Modus conditionalis). Ob. jeszcze notę poprzedzającą.

V. *Futurum exactum.*

Indic. sing.	Indic. plur.
Fuero, (<i>gdy</i>) <i>będę</i> ,	Fuerimus,
Fueris, i t. d.	Fueritis,
Fuerit.	Fuerint.

Coniunctivus ten sam co Perfecti.

VI. *Futurum periphrasticum Praesentis.*

Indic. Sing.	Indic. Plur.
Futurus, } <i>sum, Mam być,</i>	Futuri, } <i>sumus, Mamy</i> } <i>być,</i>
ra, } <i>es, Masz być,</i>	rae, } <i>estis, Macie</i> }
rum, } <i>est, Ma być,</i>	ra, } <i>sunt, Mają</i> }
Coniunct. Futurus, a, um, Futuri, ae, a, simus, sitis, sim, sis, sit.	Futuri, ae, a, simus, sitis, sint.

VII. *Futurum periphrasticum Praeteriti.*

Indic. Sing.	Indic. Plur.
Futurus, } <i>eram, Miałem,</i>	Futuri, } <i>eramus, Mieliliśmy,</i>
ra, } <i>eras, Miałeś,</i> } <i>być</i>	rae, } <i>eratis, Miałeście,</i>
rum, } <i>erat, Miał, a, o</i>	ra, } <i>erant, być i t. d.</i>
Conj, Futurus, a, um essem, Futuri, ae, a, essemus et. esses, esset.	

VIII. *Futurum periphrasticum Futuri.*

Indic. Sing.	Indic. Plur.
Futurus, } <i>ero, Będę miał,</i>	Futuri, } <i>erimus, Będziemy</i>
ra, } <i>eris, a, o, być,</i>	rae, } <i>eritis, mieli, miaty</i>
rum, } <i>erit, i t. d.</i>	ra, } <i>erunt, być i t. d.</i>

Coniunctivus równy Coniunctivo Futuri Periphr, Praesentis.

Imperativus.

Jussiv. Es, *będź*, Este, *będźcie*.
 Imper. Esto, *będź*; Esto, *niech (on) będzie*; Estote, *będźcie*; Sunt, *niech (oni) będą*.

Infinitivus.

Praesentis. Esse, *być*; *że jestem, eś i t. d. abym był, a, o, i t. d.*

Praeteriti. Fuisse, *że byłem, am, om i t. d.*

Futuri. Futurus, *a, um esse, Accus. Futurum, am, um esse; Plur. Futuri, ae, a esse, Accus. Futuros, as, a esse; że będę i t. d.* Także *fare*, gdy po niém *ut* następuje; np. *Spero fare, ut me ames; Spodziewam się że mnie będziesz kochał.*

Participia.

1) Praesentis. Ens. Od terazniejszych tylko filozofów i teologów używane jako Rzeczownik rodz. nijak. znaczący *istność*.

2) Futuri. Futurus, *a, um; mający, ea, ce być.*

Supinum i Imiesłowów osobliwych od *Sum* nie ma wcale.

U w a g i.

58. 1) Podług *Sum* odmieniają się złożone: *absum, adsum, intersum, desum, obsum, insum, subsum, praesum, prosum, supersum* i z małą odmianą *possum*, o którym będzie osobno. Gdy zaś w *prosum* po *pro* następuje Samogłoska, wtenczas po niém dodaje się *d*; np.: *prodest, proderat i t. d. za proest, i t. d.* Od *Absum* i *Praesum* znajdują się formy Imiesłowu terazniejszego *Absens* i *Praesens*; które jednak nie za Imiesłowu lecz za Przymiotniki uważać należy w znaczeniu *Obecny* i *nieobecny*.

2) Niektóre czasy (jak widać z wzoru), formuje *Sum* od dawnego Słowa *Fuo*, którego Imperfectum Coniunctivi: *forem, fores, foret* i t. d. często się używa zamiast *essem, esses, eet*. osobliwie zaś infinitivus *fore* za *futurum esse*.

3) Wszystkie formy Słowa *esse*, które się od *es* zaczynają, używane są także jako skrócone formy Słowa *edere*, *jeść* i z niego złożonych np. *es* za *edis, essem* za *ederem, esse* za *edere* i t. d.

Ogólne Uwagi nad Czasowaniem.

Cheąc Słowo jakie podług niżej podanych wzorów odmieniać: potrzeba koniecznie wiedzieć Iwszą osobę czasu teraźniejszego i przeszłego dokonanego w Trybie oznajmującym, Supinum i Praesens Infinitivi. Z tych czasów całą Konjugacją wyprowadzić można: i dla tego zowią się one czasami pierwotnemi (Tempora primitiva s. thematica).

Wszystkie słowa foremne mają w znaczeniu czynném, In Praesente Infinitivi jedno z tych czterech zakończeń: āre, ēre, ěre, ĭre; Supinum wszystkie kończą na um, najwięcej na tum. Pierwsza osoba Perfecti Indicativi u wszystkich jest na i, to jest na āvi, ůi, i, ĭvi, (ĭi).

Stosownie do tych postrzeżeń wszelkie Słowa co do zakończeń na 4 główne klasy podzielić można.

	<i>Praes.</i>	<i>Perf.</i>	<i>Supin.</i>	<i>Praes. Inf.</i>
I.	o	āvi	ātum	āre
II.	ěo	ůi	ĭtum	ěre
III.	o (ĭo)	i	um	ěre
IV.	ĭo	ĭvi (ĭi)	ĭtum	ĭre

Cztery więc są wzory na odmianę Słów, które abyśmy tém łatwiej pojęli, zastanówmy się nieco nad cechami ogólnemi wszystkich form.

I. II. Indicativus et Conjunctivus 60. Vocis activae et passivae.

1) Praesens kończy się w pierwszej Konjugacyi Indic. na o, Conj. em;—w drugiej na ěo, Conj. ěam;—w trzeciej na o, Conj. am;—w czwartej na ĭo, Conj. ĭam.—W znaczeniu bierném robi się Tryb oznajmujący od oznajmującego dodając r, łączący od łączącego zamieniając u na r.

2) Imperfecta wszystkie zakończone są na *bam* (w I. *abam*, II. i III. *ēbam*, w IV. *iēbam*), Conj. *rem*, formuje się dodając *m* do Trybu bezokol. Praesentis (zob. IV. 1); (więc będzie w I. *ārem*, II. *ērem*, III. *ērem*, IV. *īrem*); w znaczeniu bierném zamienia się to *m* na *r*.

3) Perfekta wszystkie w znaczeniu czynném kończą się na *i*; Conj. zamienia *i* na *ērī*m. Niektóre podwajają początkową zgłoskę, te są: *cado* padam, *cecīdi*, casum; *caedo* tnę, *cecīdi*, caesum; *canto* śpiewam, *cecīni*, cantum; *curro* biegnę, *cucurri*, cursum; *disco* uczę się, *didīci*; *do* daję, *dedi*, datum; *fallo* oszukuję, *fefelli*, falsum; *mordeo* kąsam, *momordi*, morsum; *pango* układam, *pepīgi*, pactum; *parco* oszczędzam, *peperci*, parsum; *pario* rodzę, *pepēri*, partum; *pedo* smrodzę, *pepēdi*; *pello* pędzę, *pepūli*, pulsum; *pendeo* wiszę i *pando* opłacam, *pependi*, pensum; *posco* żądam, *poposei*; *pungo* kłuję, *pupūgi*, punctum; *pondeo* przyrzekam, *spopondi*, sponsum; *sto* stoję, *steti*, statum; *tango* dotykam, *telīgi*, tactum; *tendo* daję, *telendi*; *tondeo* strzygę, *totondi* tonsum; *tundo* tłukę, *tutūdi*, tusum. W Słowach zaś złożonych to podwojenie nie ma miejsca, np. *occīdo*, *zabijam*, (od *caedo*), *occīdi*, *occīsum*; *accīdo*, *przypadam* (od *cado*), *accīdi*: wyjąwszy złożone z *do*, *sto*, *disco*, i *posco*; np. *reddo*, *oddaję*, *reddīdi*, *reddītum*; *praesto*, *wyświadczam*, *okazuję*, *praestīti*, *praestītum*; *addisco*, *douczam się*, *addidīci*; *reposco*, *żądam na powrót*; *repoposci*. *Resisto*, *opieram się*, ma *restīti*, *restītum*; *conciuo*, (od *cano*), *śpiewam razem*, *conciīni*, *concentum*. Złożone z *pungo* mają Perf. na *unxi*, *unctum*; np. *compungo*, *zektuć*, *pokłuć*. Te, które się składają z *curro*, i z *ac*, *con*, *de*, *dis*, *ex*, *in*, *per*, *prae*, *pro*, znajdujemy bez *i* z podwojeniem; np.: *accurro*, Perf. *acucurri* i *accurri*. — W znaczeniu bierném składa się Perfertum z dwóch wyrazów, to jest z Imiesłowu Perfecti passivi (zob. niżej V. 2. b) i Słowa *sum*, *es*, *est*, cet. Conj. *sim*, *sis*, *sit*.

4) Plusquamperfecta robią się a Perfecto, zamieniając w Trybie oznajmującym *i* na *ērām*, Conj. na *issem*. W znaczeniu bierném dodaje się do Imiesłowu Perfecti in indicativo *eram*, cet. Conj. *essem*.

5) Futurum simplex robi się z Praesens przez zmianę ostatniej samogłoski w dwóch pierwszych Konjugacyach na *bo* (w I. *ābo*, II. *ēbo*), w dwóch drugich na *am* (III *am* (*iam*) w IV. *iam*). W znaczeniu bierném I. i II. Konjugacyi dodaje się *r*, w III. i IV. *m* zamienia się na *r*. Tryb łączący jest w obudwóch znaczeniach ten sam co Coniunctivus Praesentis.

6) Futurum exactum robi się zamieniając i Perfecti na *ero*; biernie składa się z Imiesłowu Perfecti passivi, któremu dodane jest *ero, eris, erit*, cet. Coniunctivus jest w obudwóch znaczeniach równy Coniunctivo Perfecti.

7) Futura periphrastica składają się wszystkie z Imiesłowu Futuri activi (niżej V. 1. c), któremu dodajemy in Praesente *sum, es*, cet. Conj. *sim*, cet. in Praeterito *eram*, Conj. *essem*; in Futuro *ero*, Conj. *sim, sis, sit*, cet. W znaczeniu bierném opisuje się Futur. periphr. przez *fore* lub *futurum esse*, po którym następuje *ut* z Trybem łączącym ob. §. 53.

III. Imperativus.

1) Jussivus formuje się a Praesenti Infinitivi (niżej IV. 1) odrzucając *re*; w znaczeniu bierném znowu to *re* przybywa.

U w a g a. *Facere, ducere, dicere*, mają *fat, duc, dic; ferre* ma podług prawidła *fer*; a to zapewne dla uniknięcia dwóznaczości z podobnie brzmiącemi szóstymi przypadkami od *fax, dux, dictis*. (Gen), i Przysłówkiem *fere*. U Pisarzów Komedyj znajdujemy także *duce, face*.

2) Imperativus robi się, do trzeciej osoby Singularis Praesentis Indicat. dodając *o*, a w znaczeniu bierném *or*.

IV. Infinitivus.

1) Praesentis kończy się w Konjugacyi pierwszej na *are*, w II. na *ere*, w III. na *ere*, w IV. na *ire*. W znaczeniu bierném zmienia się w I. II. IV. końcowe *e*, na *i*; w III. zaś Konjugacyi zmienia się *ere* na *i*.

2) Praeteriti powstaje, do pierwszej osoby Perfecti Indicativi przyczegając *sse*; w znaczeniu bierném dodając *esse* lub *fuisse* do 1go i 4go przypadku liczby pojed. i mnogiej Imiesłowu Perfecti Passivi.

3) Futuri składa się w znaczeniu czynném: a) z 1go i 4go przypadku Singularis i Pluralis Imiesłowa Futuri activi (niżej V: 1. c.), któremu dodaje się *esse*; b) opisuje się przez *fore* i *ut* z Trybem łączącym; c) czasem go znajdujemy wyrażony przez Supinum na *um* z dodaniem *ire*. W bierném znaczeniu albo się wyraża przez Supinum na *um* z dodaniem *iri*, albo się opisuje przez *fore* i *ut* z Tr. łącz. biernój formy.

Uwaga. Infinitivus Futuri umieszczony pod a) jest razem Trybem bezokol. czasów omownych Praesentis i Futuri, także Praeteriti, lecz z dodaniem *fuisse* za *esse*. Umieszczonego pod b) używa się wyłącznie wtenczas, kiedy Słowo nie mając Supinum nie może też mieć Imiesłowa na *rus* potrzebnego do formowania Trybu bezokolicznego na sposób pierwszy: jakimi są mianowicie Słowa nieosobiste

V. Participia.

1) W znaczeniu czynném:

a) Praesentis robi się w I. II. Konjugacyi a Praesenti Indicativi, w III. IV. a Futuro simplici od drugiey osoby liczby pojed. wsadzając *n* przed *s*.

b) Praeteriti, w formie czynnej nie ma.

c) Futuri, który razem jest Imiesłowem wszystkich bez różnicy czasów omownych; formuje się dodając do Supinum na *u* zakończenie *rus, ra, rum*.

2) W znaczeniu bierném:

a) Praesentis, nie ma wcale.

b) Praeteriti robi się z Supinum na *um* zamieniając *um* na *us, a, um*.

c) Futuri powstaje z Imiesłowu czynnego Praesentis (wyżej V. 1. a) zamieniając *s* na *dus, da, dum*.

VI. Gerundia.

Składają się z 1go, 2go, 3go, 4go i 6go przypadku Singular. rodzaju nijakiego Imiesłowa biernego Futuri (V. 2. c.).

Konjugacya pierwsza, 61.
 mająca służyć za wzór ogólny odmiany
 czynnej wszystkich Słów czynnych.

I. Praesens.

Ind. S. Amo,	kocham,	Con. S. Amem,
Amas,	kochasz.	Ames,
Amat,	kocha,	Amet;
Pl. Amāmus,	kochamy,	Pl. Amēmus,
Amātis,	kochacie,	Amētis,
Amant,	kochają.	Ament. *

II. a. Imperfectum.

Ind. S. Amābam,	} kochałem	Conj. S. Amārem,	
Amābas,		} tam, tam,	Amāres,
Amābat,		} i t. d.	Amāret;
Pl. Amabāmus,	} kocha-	Pl. Amarēmus,	
Amabātis,		} liśmy,	Amarētis,
Amabānt,		} tyśmy.	Amārent. *

II. b. Perfectum.

Ind. S. Amāvī,	ukochałem,	Conj. S. Amavērim,	†
Amavisti,	† am, om,	Amavēris,	
Amāvit,	i t. d.	Amavērit;	
Pl. Amavīmus,		Pl. Amaverīmus,	
Amavistis,	†	Amaverītis,	
Amavērunt (vēre).	†	Amavērint. *	

III. Plusquamperfectum.

Ind. S. Amavēram,	} kocha-	Conj. S. Amavissem,	†
Amavēras,		} tem był,	Amavisses,
Amaverat,		} i t. d.	Amavisset;
Pl. Amaverāmus,		Pl. Amavissēmus,	
Amaverātis,		Amavissētis,	
Amavērant.		Amavissent. *	

† Amavisti, Amavistis i Amaverunt mogą być skrócone na Amasti, Amastis i Amarunt. Podobnie można skracać cały Coniunct. Perfecti i Plusquamperf. wyrzucając głoskę *ve* i *vi*. Cyceron tych skróceń nie używa tak często jak inni pisarze.

* Conj. różnie się tłumaczy: ob: wyżej Przypiski do §. 57.

IV. *Futurum simplex.*

Ind. S. Amabo, będę kochał,	Ind. Pl. Amabimus,
Amabis, i t. d.	Amabitis,
Amabit,	Amabunt.

Tryb łączący ten sam, co Conj. Praesentis.

V. *Futurum Exactum.*

Ind. S. Amavero, ukocham,	Ind. Pl. Amaverimus,
Amaveris, i t. d.	Amaveritis,
Amaverit;	Amaverint.

Tryb łączący ten sam, co Conj. Perfecti.

VI. *Futurum periphrasticum Praesentis.*

Ind. Amatūrus, a, um sum cet. będę (mam, chcę)	
	kochać,
Conj. — — — sim, sis, sit, simus, sitis, sint.	

VII. *Futurum periphrasticum Praeteriti*

Ind. Amatūrus, a, um eram cet. miałem (chcia-	
	łem) kochać,
Conj. — — — essem esses, esset, cet.	

VIII. *Futurum periphrasticum Futuri.*

Ind. Amaturus a, um ero, cet. będę miał kochać.	
Tryb łączący ten sam, co Conj. Futuri	
periphr. Praes.	

Imperativus

Juss. S. Amā, kochaj,	Pl. Amāte, kochajcie,
Imp S. Amāto, kochajże,	Pl. Amatōte, kochajcież,
Amāto, niech kocha,	Amānto, niech kochają.

Infinitivus.

Praesentis: Amāre, kochać; *)
 Praeteriti: Amavisse, lub Amasse, kochać *)
 Futuri: Amatūrus, a, um esse; Acc. um, am,
 um, esse; Pl. i, ae, a (Acc. os, as, a) esse, kochać *);
 także fore, ut amem i Amatūm ire (rzadko).

Participia.

Praes: Amans, kochając, kochający, a, e;
 Futuri: Amatūrus, a, um, mający (chcący) a, e,
 kochać

*) Te Tryby bezokol. wykładają się także w polskim przez Spójnik z Trybem oznajmującym lub łączącym. Scio, eum amare, wiem, że (on) kocha. Scio, eum amavisse, wiem, że kochał. Scio, eum amaturum esse: wiem, że będzie kochał.

Konjugacya pierwsza, 62.
mająca służyć za wzór ogólny odmiany biernéj
wszystkich Słów czynnych i Deponentia.

I. Praesens.

Ind. S. Amor, <i>kochany, a, e, je-</i>	Conj. S. Amer,
Amāris, * <i>stem; mnie ko-</i>	Amēris, *
Amātur; <i>chaja i t. d.</i>	Amētur;
Pl. Amāmur,	Pl. Amēmur,
Amamīni,	Amemīni,
Amantur.	Amentur.

II. a. Imperfectum.

Ind. S. Amābar, <i>kochany, a, e,</i>	Conj. S. Amarer,
Amabāris, * <i>bytem, mnie</i>	Amarēris, *
Amabātur, <i>kochano i t. d.</i>	Amaretur,
Amabāmur,	Pl. Amaremur,
Amabāmīni,	Amaremīni,
Amabāntur.	Amarentur,

II. b. Perfectum.

Ind. S. Amātus, a, um sum, es,	Pl. Amāti, ae, a sumus,
est.	estis, sunt.
<i>Ukochany jestem, jesteś i t. d. albo mnie, ciebie i t. d. ukochano.</i>	
Conj. Amatus, a, um sim, sis, cet. <i>że mnie i t. d. ukochano.</i>	

III. Plusquamperfectum.

I. S. Amātus, a, um eram, cet.	Pl. Amāti, tae ta eramus cet.
<i>bytem, (był) kochany, byteś (był) kochany i t. d.</i>	
Conj. Amatus, a, um essem, cet. <i>że bytem kochany, byłbym</i>	<i>był kochany i t. d.</i>

IV. Futurum simplex.

Ind. S. Amābor, <i>mnie będą ko-</i>	Ind. Pl. Amabimur,
Amabēris, * <i>chali, ty i t. d.</i>	Amabimīni.
Amabūtur.	Amabūntur.

Tryb łączący ten sam, co Coniunctivus Praes.

V. Futurum exactum.

Ind. Amatus, a, um ero, cet. <i>Mnie ukochają i t. d.</i>
Tryb łączący ten sam, eo Coniunctiv. Perfecti.

* Zakończenie na *ris* może się też zamienić na *re*. Ztąd Amare, Amere, Amabare, Amarere, Amabere. W których to formach szczególnie mają upodobanie klasyczni pisarze; jeżeli następujący wyraz nie zaczyna się od Samogłoski. Zbiegu bowiem samogłosek troskliwie unikają.

V. *Futurum periphrasticum praesentis.*

I. S. Futurum est, ut amer cet. *mam być kochany* i t. d.
 Conj. — sit, — — *że mam być kochany* i t. d.

VII. *Futurum periphrasticum praeteriti.*

I. S. Futurum erat, ut amarer, *miatem być kochany* i t. d.
 Conj. — esset — *miałbym być kochany* i t. d.

VIII. *Futurum periphrasticum futuri.*

Ind. Futurum erit, ut amer cet. *będę miał być kochany.*

Tryb łączący ten sam, co Conjunctivus Futuri
 periphr. Praes.

Imperativus.

Juss. Sing. Amare, *bądź kochany, niech cię kochają.*
 Pl. Amamini, *bądźcie kochani, niech was kochają.*
 Imp. Sing. Amator, *masz być kochany, a, e,*
 Amator, (on, ona, ono) *ma być kochany, a, e.*
 Pl. Amamini, *macie być kochani, ne.*
 Amantor, *mają być kochani, ne.*

Infinitivus.

Praesentis: Amāri, (a u postów także Amari) *być kochanym, a, em. **

Praeteriti: Amātus, a, um esse; Acc. um am, um esse; Plur. i, ae, a; (Acc. os, as, a) esse; *być kochanym a, em. **)*

Futuri: Futūrum esse (fore), ut amer cet. albo. Amātum iri **), *mieć być kochanym, a, em. **

Participia.

Praeteriti: Amātus, a, um; *ukochany, a, e.*

Futuri: Amandus, a, um; *mający być kochanym, którego kochać należy; kochaniu godny.*

Gerundia.

Genit. Amandi, *kochania (np. chciwy),*

Dativ. Amando,

Accus. (ad) Amandum, } *do kochania np. { skłonny,*

Ablat. Amando, *kochaniem, kochając.* } *namawiać.*

Supina.

Accus. Amātum, *kochać, aby kochać;*

Ablat. Amātu *do kochania.*

*) Infinitivi w polskim wykładają się także przez Spójnik z Trybem łączącym; zob. w §. 61 notę-trzecią.

**) Amatum jako Supinum zostaje tu nieodmienne.

§. 63.

Wzór czterech form czynnych dla Słów czynnych.

I. *Præsens*

Ind. Placo, cas, cal, cūmus, cūtis, cant.	Moneo, nes, nel, nēmus, nētis, neut.	Lego, gis, git, gīmus, gītis, gunt.	Audīo, dis, dit, dīmus, dīs, dunt.
Conj. Placem, es, et, cōmus, cōtis, cent.	Moneam, eas, eat, eūmus, eatis, eant.	Legam, gas, gal, gāmus, gatis, gant.	Audīam, ūas, ūal, ūāmus, ūalis, ūant.

II. a) *Imperfectum*.

Ind. Placabam;	Monēbam;	Legēbam;	Audīebam, bas, bat; bāmus, bātis, bant.
Conj. Placarem;	Monērem;	Legērem;	Audīrem, res, ret; remus, retis, rent.

II. b) *Perfectum*.

Ind. Placavi;	Monuī;	Legi;	Audīvi, lub Audīi, īsti, it; ūmus, ūtis, ūanti, ūere).
Conj. Placaverim;	Monuērīm;	Legērīm;	Audīverim, lub Audīerim, ris, rit; rīmus, rītis, rint.

III. *Plusquamperfectum*.

Ind. Placaveram;	Monuēram;	Legeram;	Audīveram, lub Audīeram, ras, rut; rāmus, rātis, rant.
Conj. Placavissem;	Monuissēm;	Legissem;	Audīvissem, lub Audīissem, także Audissem es, et; ūmus, ūtis, ent.

IV. *Futurum simplex*.

Ind. Placābo, ābis, ābit; abimus, ābitis, ābunt	Monēbo, ēbis, ēbit; eōmus, eōtis, eōbunt.	Legam, ges, get; gēmus, gētis, gent.	Audīam, ūes, ūet; ūimus, ūētis, ūent.
---	---	--------------------------------------	---------------------------------------

Tryb łączący ten sam, co Coniunctivus Præsentis.

V. *Futurum exactum*.

Ind. Placavēro, Monuēro, Legēro, Audivēro, eris, erit, erīmus, eritis, erint.

Tryb łączący ten sam, co Coniunctivus Perfecti.

VI. *Futurum periphrasticum Præsentis*.

Ind. Placaturus, Moniturus, Lecturus, Auditorus, a, um, sum, es, eet, sumus, estis, sunt.
Conj. — — — — — sim, sis, sit, simus, sitis, sint.

VII. *Futurum periphrasticum Præteriti*.

Ind. Placaturus, Moniturus, Lecturus, Auditorus, a, um, eram, eras, erat, eramus cet.
Conj. — — — — — essem, esses, esset; cet.

VIII. *Futurum periphrasticum Futuri*.

Ind. Placaturus, Moniturus, Lecturus, Auditorus, a, um, ero, eris, erit; erīmus cet.
--

Tryb łączący ten sam, co Conj. Fut. periph. Præs.

Imperativus.

Juss. 2. Placa; 2. placate; 2. Mone; 2. monēte; 2. Lege; 2. legite; 2. Audi; 2. audīte.
Imp. 2 i 3. Placato, Monēto, Legito, Audīto; Plur. 2. tōte; 3. aūtō, entō, untō, iūntō.

Infinitivus.

Præs. Placāre;	Monēre;	Legere;	Audīre.
Præt. Placavisse;	Monuisse;	Legisse;	Audivisse (isse).
Fut. Placaturus, Moniturus, Lecturus, Auditorus, a, um; Acc. um, am, um, esse; Pl. i, ae, a;	Acc. os, as, a, esse.		

Participia.

Præs. Placans; G. antis	Monens; G. entis	Legens; G. entis.	Audīens; G. entis
Fut. Placaturus, a, um;	Moniturus, a, um.	Lecturus, a, um.	Auditurus, a, um.

§. 61.

Wzór odmiany biernej Słów czynnych; tudzież Deponentia.

I. Praesens.

Ind. Placor, <i>āris</i> , * <i>atur</i> ;	Monēor, <i>ēris</i> , * <i>etur</i> ;	Legor, <i>ēris</i> , * <i>itur</i> ; īmur,	Audīor, <i>īris</i> , * <i>itur</i> ; dī-
āmur, amīni, antur.	ēmur, emīni, entur.	imīni, ūntur.	mur, imīni, iūntur.
Conj. Placer, <i>ēris</i> , * <i>etur</i> ;	Monēar, <i>ēris</i> , * <i>eatur</i> ;	Legar, <i>āris</i> , * <i>atur</i> ; āmur,	Audīar, <i>iāris</i> , * <i>iatur</i> ; iā-
ēmur, emīni, entur.	eāmur, eamīni, eantur.	amīni; antur.	mur, iamīni, iantur.

II. a. Imperfectum.

Ind. Placābar, Monēbar, Legēbar, Audiēbar, bāris, * <i>batur</i> ; banur, bamīni; bantur.
Conj. Placārer, Monērer, Legērer, Audiērer, rēris, * <i>rētur</i> ; rēmur, remīni, rentur.

II. b. Perfectum.

Ind. Placātus, Monītus, Lectus, Audītus, <i>a, um, sum</i> ; cet. Conj. <i>sint</i> ; cet.
--

III. Plusquamperfectum.

Ind. Placātus, Monītus, Lectus, Audītus, <i>a, um, eram</i> ; cet. Conj. <i>essem</i> ; cet.
--

IV. Futurum simplex.

Ind. Placābor, Monēbor, bēris, * <i>bītur</i> , bīmur, Legar, Audīar, <i>ēris</i> , * <i>etur</i> ; ēmur, emīni, bīmīni, būntur.	ēntur.
--	--------

Tryb łączący ten sam, co Conjunctivus Praesentis.

V. Futurum exactum.

Ind. Placatus, Monītus, Lectus, Audītus, <i>a, um, ero</i> . Conj. jak C. Perf.

VI. Futurum periphrasticum Praesentis.

Ind. <i>Futurum est</i> ; (Conj. <i>sit</i>), ut placer, monēar, legar, audīar.
--

VII. Futurum periphrasticum Praeteriti.

Ind. <i>Futurum erat</i> (Conj. <i>esset</i>), ut placārer, monērer, legērer, audīrer.

VIII. Futurum periphrasticum Futuri.

Ind. <i>Futurum erit</i> , ut placer, monēar, legar, audīar; Conj. jak C. Fut. periphr. Praes.
--

Imperativus.

Juss. Sing. 2. Placāre, Monēre, Legēre, Audīre; Plur. 2. Placāmīni, Monemīni, Legimīni, Audimīni.

Imp. Sing. 2. Placātor, 3. tor; 2. Monētor, 3. tor; 2. Legītor, 3. tor; 2. Audītor, 3. tor;

Plur. 2. Placāmīnor, 3. ntor; 2. Monēmīnor, 3. ntor; 2. Legimīnor, 3. untor; 2. Audimīnor, 3. iuntor.

Infinitivus.

Praes. Placārī; Monērī; Legī; Audīrī.

Praeter. Placātus, Monītus, Lectus, Audītus, <i>a, um</i> ; Acc. <i>um, am, um</i> ; Plur. <i>i ae, a</i> ; Acc. <i>os, us, a, esse</i> .

Futuri. Placatum ** cet. irī; albo <i>Futurum esse (fore)</i> , ut placer; cet.

Participia.

Praeter. Placātus, <i>a, um</i> ; Monītus, <i>a, um</i> ; Lectus, <i>a, um</i> ; Audītus, <i>a, um</i> .
--

Futuri Placandus, <i>a, um</i> ; Monendus, <i>a, um</i> ; Legendus, <i>a, um</i> ; Audiendus, <i>a, um</i> .
--

Gerundia.

Genitiv. Placandī, Monendī, Legendī, Audiendī.
--

Dativ. Placando, Monendo, Legendo, Audiendo.
--

Accus. (ad) Placandum, Monendum, Legendum, Audiendum.

Ablativ. Placando, Monendo, Legendo, Audiendo.
--

Supina.

Accus. Placātum, Monītum, Lectum, Audītum.
--

Ablat. Placātu, Monītu, Lectu, Audītu.
--

* Także na *re* ob. w §. 62. notę pierwszą.

** *Placatum* cet. jako *Supina* zostają tu nieodmienne.

U w a g i.

A. 1) Słowa Deponentia odmieniają się tylko podług formy biernej, ale z czynnej biorą Imiesłowy Praesentis i Futuri; Intransitiva zaś nie mają Imiesłowa na dus (ob. niżej §. 81.) a Infin. futuri są tylko z formy czynnej. Idą więc podług *Placor*: hortor, *napominam*; arbitror, *mańmam*; apitor, *grzęę się na stońcu*; auxilior, *pomagam*; conor, *usiluję* cet. — podług *Moneor*: polliceor, *przrzekam*; tueor, *strzęę*; vereor, *obawiam się*; cet. — podług *Legor*: fungor, *sprawuję (urząd)*; nanciscor (Perf. nactus sum), *dostaję*; proficiscor (P. profectus sum), *udaję się (dokąd)* cet. — podług *Audior*, blandior, *pochebiam*; mentior, *zmyślam*; partior, *dzicę*; cet. (ob. i niżej).

2) Nieosobiste Słowa odmieniają się podług wzorów czynnych, biorąc zakończenia osoby trzeciej liczby pojedynczej z każdego czasu i Trybu. Z natury swojej Imiesłowa mieć nie mogą, (bo w Imiesłowie mieści się Subjekt, a zatem osoba). Wyrazy: libens, *chętny*; decens, *przystojny*; pudens, *wstydlivy* i t. p. chociaż się zdają być Imiesłowami od słów nieosobistych: libet, *chce się*; decet, *przystoi*; pudet, *wstyd jest*; są przecież, jak widzimy, Przymiotnikami. Infinit. Praes. mają zwyczajnie, ale Infin. Futuri opisują przez *fore. ut* (ob. §. 60. IV. 3. Uw.); a Tryb rozkazujący przez *łącący*; np. pudeat te, *wstydź się*. Impersonalia najczęściej idą podług Konjugacyi II, np. oportet, *trzeba*; libet, *chce się*; taedet (me) *przykrzy (mi) się* (od którego znajduje się także podług formy biernej Perf. *perhuesum est*, *sprzykrzyło się*). Zresztą podług Iej Konjug. odmienia się np. grandinat, *grad pada*; podług IIIej np. pluit, *deszcz pada*; podług IVej np. evēnit, *zdarza się*. O słowach nieosobistych pomówimy jeszcze w §. 78.

B. Gdy jakowemu Słowu nie dostaje którego czasu pierwotnego; nie może więc mieć i tych czasów, które się z tamtych wyprowadzają; np. *Batuo*, bić, nie ma Supinum, więc nie ma Participium Futuri activi, nie ma więc i Infinitivum Fut. activi i Tempora periphrastica cet. Jednakże znajdują się Słowa złożone w znaczeniu nijakiem, które lubo Supinum nie mają, formują jednak czasy od niego pochodzące; np.: emicos, *emiciturus*. Takim jest także Słowo *Sum*.

C. W formowaniu się Perfecti i Supini wielka zachodzi niejednostajność. Albowiem 1) Słowa z I. Konjugacyi mają czasem Perfectum i Supinum podług II. np. cubo, *cubui, cubitum*. 2) Niektóre z IIej mają Perf. i Supin. podług IIIej; np. jubeo, *jussi, jussum*; maneo, *mansi, mansum*. 3) Z IIIej Konjugacyi Słowa mają także Perfectum i Supinum podług IIej, np. gemo,

Perf. *gemui*, S. *gemitum*; podług IV.; jako to: *peto*, *petiui* (*ti*), *petitum* cet. także podług Iszėj; np.: *sterno*, *stravi*, *stratum*. 4) Z IVtėj Konjugacyi niektóre mają Perf. i Supin. na wzór III; np. *sentio*, *sensi*, *sensum*.

O formowaniu się Perfecti w III. Konjugacyi w krótkości uważać można: a) Niektóre zachowują ostatnią Spółgłoskę Praesentis (głoskę cechową; *litera characteristică*; albo cechę, *character*); np.: *lego*, *legi*; *emo*, *emi*; *defendo*, *defendi*. b) Inne przybierają *s*; np.: *scribo*, *scripsi*; *repro*, *repsi* cet. albo Spółgłoskę ostatnią zamieniają na *s*, np.: *ludo*, *lusi*; *mergo*, *mersi*; *spargo*, *sparsi*. c) Cechy *g*, *h*, *c* zamieniają się na *x*; np. *ligo*, *vixi*; *velo*, *vexi*; *duco*, *duxi*. d) *n* i *sc* zamienia się na *v*; np. *sino*, *sivi*; *nosco*, *novi*, Supinum jest najczęściej na *tum* także *sum*, *czasen xum*; np. *lectum*, *defensum*, *fixum*. Lecz gdy te prawidła podlegają rozmaitym wyjątkom; dla tego wyliczymy wszystkie nieforemne Perfecta i Supina czterech Konjugacyj dla poznania i nauczania się ich dokładnie na pamięć.

I. Z Konjugacyi pierwszėj.

A) Nie Deponentia.

1) formują Perf. i Sup. na *ui*, *itum*; *crepo*, *brzmię*, *brzęczę* ze złożonemi (lecz *discrepo*, *różnię się* i *incrēpo*, *taję* mają także *avi*, *atum*); *domo*, *uśmierzam*; *sono*, *brzmię*, *dźwięk wydamę* ze złożonemi (ale *resono nie ma* Perf. i Sup.); *tono*, *grzmię*; *veto*, *wzbraniam*; *frico*, *trę*, *nacieram*; *mico* (bez Sup.) *btyszczę*; (z pochodnych *dinico*, *walcę* ma foremnie *avi*, *atum*); *uoco*, *zabijam* (częścić jednak ma *avi*, *atum*; a pochodne i *ui*, *itum* i *avi*, *atum*, np. *eneco morduję*); *plico*, *składam* (we *fałdy*; ma także *avi*, *atum*, równie jak z niego złożone, ale *replico*, *odwijam*, *otwieram*, ma tylko *avi*, *atum*, a i to rzadko: te zaś, co pochodzą od Przymiotników zakończonych na *plex* nie mogą mieć *ui*, *itum*, ale foremnie; np. *supplico*, *btagam*; *multiplico*, *mnożę* o. i *suplex* i *multiplex*); *seco*, *tnę*.

2) *do*, *daję* ma *dēdi*, *dātum* (podobnie złożone z dwuzgłoskowych wyrazów: *circundo*, *otaczam*; *pessundo*, *niszczę*; *venundo*, *przedaję*; *satisdo*, *ręcę*; — ale złożone z jednosylabowych mają *dēdi*, *dītum*, np. *condo utwarzam*; *reddo*, *oddaję*; *addo*, *przydaję*); *sto*, *stoję* ma *stēti*, *stātum* (a złożone *stēti*, *stītum*, rzadko *stātum*; np. *adsto*, *stoję* przy *czém*. *Circumsto*, *otaczam* ma *circumstēti* bez Sup.); *juvo dopomagam* ma *jūvi*, *jūtum*; a *lavo*, *myję* *lavi*, *lautum* albo *lotum*, *lavatum*.

B. Deponentia Konjugacyi pierwszėj idą wszystkie foremnie.

II. Z Konjugacyi drugiej:

A) Nie Deponentia :

1) na *veo* zakończone idą foremnie ale doznają kontrakcyi; *caveo, strzegę się; faveo, sprzyjam; paveo, lękam się* (mają *avi, autum; np. favi, faultum; paveo* nie ma Sup.); *foveo, choduję; moveo, poruszam; voveo, sługuję* (mają *ōvi, ōtum* np. *vovi, votum*); *ferveo wrę* ma *fervi* czasem *ferbui, Sup.* nie ma.

2) *ēvi, ētum* mają: *deleo mażę, niszczę; fleo, płaczę; neo, przędę; sveo (Praes. nieużywane) zwyktem; vico, wiążę, splalam; exoleo, wychodzę ze zwyczajū; obsoleo, starzeję się* (ale *oleo, pachnę* ma *ui, itum; a doleo, podra- stam, adolēvi, adultum*); nareszcie pochodzące od nieużywanego *pleo*; *impleo, repleo, expleo, napetuiam; suppleo, dopetuiam, uzupetuiam.*

3) mają Perf. na *si*, Sup. na *tum*; *indulgeo, pobłażam; (indulsi, indultum); mulgeo, daję* (*inulsi, multum*); *sorbeo, wciągam w siebie* (np. *powietrze, sorpsi* także *sorbui, sorptum*); *urgeo, nagłę* i *turgeo, nabrzmiwam* (*ursi* i *tursi* bez Supin.)

4) mają *xi tum*: *augeo, powiększam (auxi, auctum); conniveo, przez szpary na co patrzę* (*connixi* czasem *connivi, connictum*); *lugeo, optakuję* (*luxi, luctum*); *frigeo, marznę* i *luceo, świecę, błyszczę, (frixi i luxi* bez Sup.)

5) *di* i *sum* mają następujące na *deo* zakończone: *sedeo, siedzę, (sedi, sessum); prandēo, śniadam; video, widzę* (o *mordeo, pendeo, spondeo tondeo* ob §. 60, 3.)

6) *si* i *sum* mają te: *algeo, marznę* (*alsi, alsum*); *fulgeo, błyszczę* (*fulsi, fulsum*); *ardeo, palę się, palam* (*arsi, arsum*); *haereo, tkwię* (*haesi, haesum*); *mulceo, głaszczę* (*mulsi, mulsum*); *rīdeo, śmieję się* (*risi, risum*); *suadeo, radzę* (*suāsi, suasum*); *tergeo, trę, obcieram* (*tersi, tersum*); *torqueo, kręcę* (*torsi, torsum*) częścię *tortum*.

7) O *audeo, gaudeo, soleo* ob. §. 48, 8.

8) Następujące mają Perf. foremnie na *ui*, ale Supinum nieforemnie: *censeo, cenię, wniemam, censum* (ze złożonych *recenseo, wyliczam, badam* ma Sup także *recensitum*; a *percenseo, wyliczam, i succenseo gniewam się* nie mają Sup.); *lorreo, piekę, tostum*; *misceo, mięszam, mistum* lub *mixtum*.

9) *Jubeo, rozkazuję; jussi, jussum; maneo, zostaję, czekam, mansi, mansum; cieo, wznieciam, cīvi, cītum* (lecz *cīvi, cītum* jest od *cio*); *verro, zamiatam, verri, versum; vorto, obracam verti, versum.*

B. Deponentia: *fateor, wyznaję, fassus sum* (złożone mają *fessus sum* np. *confiteor, profiteor; a diffiteor, zapieram,*

przeczę nie ma Perf.); misereor, *lituję się*, misertus sum; medeor, *leczę*, nie ma Perf.

III. Z Konjugacyi trzeciej:

A. Nie Deponentia :

1) Następujące zamieniają w Perf. *o* na *si* (a więc na *xī* z poprzedzającym *c, g, h, qu*, ob. §. 5 11), a w Sup. mają *tum* (lub *ctum*, gdy przez *tum* stoi *g, h, qu*); carpo, *zrywam*; cingo, *otaczam*; coquo, *gotuję, piekę*; demo, *odejmuję*; dico, *mówię*; duco, *wiodę*; affligo, *zasmucam*; confligo *walczę*; frigo, *smażę*; (ma także frigitum); jungo, *łączę*; allicio, illicio, pellicio, *zwabiam* (P. allexi, illexi, pellexi, S. allectum i t. d.); lingo, *liżę*; mungo, *smarkam*; nubo, *idę za mąż*; (nupsi, nuptum; i tak wszędzie zamienia się na *p*, stojąca przep *t* spółgłoska *b*); plango, *żale rozwodzę*; promo *wydobynam*; rego, *rzędzę* (pochodne pergo, *idę dalej* i surgo, *wstaję*; mają perrexī i surrexi, perrectum i surrectum); rēpo, *czotgam się*; scalpo, *skrobie*; scribo, *piszę*; sculpo, *ryję dłutem*; serpo, *suwam się (jak wąż)*; ad-picio, conspicio, *spostzegam* (adspexi, adspectum i t. d.) *distinguo, rozróżniam*; extinguo, *gaszę* (distinxi, netum i t. d.); sugo, *ssę*; sumo *biorę*; tego, *nakrywam*; tingo, *farbuje*; traho, *ciągnę*; velo, *wiozę*; nungō, *namaszczam*.

2) Następujące zamieniają *do* i *go* na *si, sum*: claudio, *zamykam*; divido, *dzielę*; laedo, *obrażam*; ludo, *gram, igram*; plando, *klaszcze (w ręce)*; explōdo, *odrzućcam*; rado, *skrobie*; rodo, *ogryzam*; trudo, *popycham*; vado, *idę*; (bez Perf. i Sup.); evādo, *uchodzę*; invado, *uderzam*; mergo *zanurzam*; spargo *rozrzucam*, mergo, *obcieram*.

3) Następujące zamieniają *do* na *di, sum*; accendo, *incendo, zapalam*; cudo, *kuję*; edo, *jem* (ze złożonych comedo ma Sup. także comestum); defendo, *bronię*; offendo, *obrażam*; mando, *żuję*; pando, *otwieram, rozpuszczam* (np. *wołosy, żagle* ma Sup. passum i passum); prehendo, *imam*; scando, ascendo, *wchodzę (na górę)*.

4) Następujące (na *uo*) zamieniają *o* na *i, tum*, i mają w Sup. *u* przedostatnie długie: aeuo, *ostrzę*; arguo, *obwińzam*; delibuo, *namazuję*; exuo, *zdejmuję (su-nia)*; induo, *przywdziewam*; inbuo, *napawam*; luo, *przyplacam*; metuo, *boję się* (bez Sup.); minuo, *zmniejszam*; nuo, *migam*; ruo, *padam* (S. ruitum, Partic. fut. ruiturus); spuo, *pluję*; statuo, *stanowię*; suo, *szuję*; tribuo, *udzielam*; solvo, *rozwiązuję, ptacę* i volvo, *toczę* (solvi, solutum i volvi, volutum).

5) W następujących zamienia się *o* na *i, tum*: bibo, *piję*; fugio, *uciekam*; lambō, *liżę*; leco, *kupuję*; ico, *uderzam*, i lego, *czytam*, zbieram wyrzućają *i* w Sup. (centum,

ictum, lectum). Złożone z lego tym samym sposobem formują P. i S., np. colligo *zbieram*; collēgi, ectum; wyjąwszy diligo, *kocham*; intelligo, *rozumiem* i negligo, *zaniedbuję* mające *exi, ectum* (dilexi, dilectum cet.).

6) Ago, *pędzę, działam*, ma ze złożonemi ēgi, actum; np. circumāgo, *obracam (na około)*, circumēgi, circumactum; abigo, *odpędzam*, abēgi, abactum: eūgo, *spędzam (do kupy)*, przymuszam (ściągnięte z eoāgo lub eoīgo), eoēgi, coactum. Capio, *łapię* ma cepi, captum (a pochodne ceptum); facio, *robię*, ma feci, factum (złożone podobnie formują Perf. i Sup., jeżeli zachowują a np. calefacio, *ogrzewam*; ale gdzie a zmienione jest na i, tam jest Sup. factum; np. perficio, *uskućczam*, perfecti, perfectum. Złożone, które facio przeistaczają na fīto, idą foremnie podług Konj. I. np. nidifico, *robię gniazdo*).

7) Mają ui, ūtum: depso, *gniołę (ciasto)*; fremo *szemrzę*; gemo, *wzdycham*; molo, *miełę*; strepo, *szeleszczę*; tremo, *drżę*; vomo, *wyrzucam z siebie, womituję*. Lecz następujące odrzucają i w Sup.: consūlo, *radzę (consultum)*; occūlo, *kryję (occultum)*; rapio, *porywam (raptum; arripio ma arripui, arreptum)*; sero, *porządkuję, uplatam (sertum)*; texo, *tkam (textum)*. Inne mają ūtum i tum: alo, *żywię (alitim i altum)*; pinso, *piekę (piusitum i pistum)*. Zaś sapio, *smakuję Sup.* nie ma wcale; a colo, *czczę* ma cultum.

8) Te, które w Perf. pierwszą zgłoskę podwajają np. sto, steti ob. w §. 60, 3; którym nie przydaliśmy Supin., tego nie mają wcale. Pochodzące od tendo i estendo, *wyprężam*; intendo, *napinam (tūk)*; ostendo, *pokazuję*; praetendo, *rozciągam z przodu*, mają Sup. na tum i sum; a następujące pięć: contendo, *walczę, spieram się*; distendo, *rozciągam*; obtendo, *rozciągam przed czēm*; pertendo, *upieram się przy czēm*; retendo, *spuszczam (tūk)* mają tylko tum nie sum.

9) Biorą Perf. i Sup. z 4tej formy, zamieniając o lub io na iui, ūtum: peto, *zmierzam do czego*; arcesso, *przywołuję*; capesso, *imam*; facesso, *sprawuję, zarządzam*; lacesso, *drażnię*; cupio, *pragnę*; quaero, *szukam* ma quaesivi, quaestum; a tero, *trę, kruszę* ma trivi, tritum.

10) Na xi, xum (właściwie si, sum, ob. §. 6, 11) mają: fīgo, *utykam, wbijam (fixi, fixum)*; fluo, *płynę (o wodzie i t. p.)* pecto, *czeszę (pexi także pexui, pexum)*; necto, *spajam (także nexui)*; plecto, *plotę (także plexui)*; flecto, *gnę, krzywię*.

11) Seo zamieniają na ri, tum: cresco, *rosnę (erēvi, cretum)*; quiesco, *spoczywam*; consuesco, *przywykam*; podobnie adsuesco, insuesco; tudzież desuesco, *odwykam*; nosco, *poznaję (nōvi, nōtum)*; podobnie ignosco, *przebaczam* i dignosco, *rozpoznaję, roziożniam*: ale agnosco, *uznaję*; cognosco, *poznaję*; recognosco, *rozpoznaję* i praecognosco,

rozpoznają naprzód mają *Sup.* na *Itum*; *pasco*, *pasę*, ma *pavi*, *pastum*; *glisco* bez *P.* i *S.* *zwiększani się*; (o innych na *sco* ob. niżej *D.* 1.

12) *Cerno*, *sieję*, *sperno*, *pogardzam* i *steruo*, *ściełę* mają: *crēvi*, *crētum*; *sprēvi*, *sprētum* i *strāvi*, *strātum*.

13) Zamieniają *ngo* na *nxi*, *ctum*; *tingo*, *zmyślam* (*finxi*, *factum*); *pingo*, *maluję*; *stringo*, *ściągam*.

14) *Struo*, *ustawiam*, *buduję* i *vivo*, *żyję* mają *struxi*, *structum* i *vixi*, *victum*. — *Gero*, *noszę* i *uro*, *pule* mają *gessi*, *gestum* i *ussi*, *ustum*. *Lino*, *smaruję* i *sino*, *dozwalam*, mają *līvi* (*lēvi*); *litum*, i *stīvi*, *sītum*, a złożone *desīno*, *przestaję*, *kończę się* częściej ma *Perf.* *desii* niż *desīvi*.

15) Reszta formuje *Perf* i *Sup.* w sposób następujący: *findo*, *roztupuję*, *fīdi*, *fissum*; *scindo*, *rozszarpuję*, *rozdzielam*, *scīdi*, *scissum*; *fodio*, *kopię*, *fōdi*, *fossam*; *frendo*, *zgrzytam*, *frendi*, *fressum*; *fundo*, *leję*, *fudi*, *fusum*; *frango*, *łamie*, *fregi*, *fractum*, *linquo*, *zostawiam*, *līqui*, *lictum*; *rumpo*, *zrywam*, *rozrywam*, *rūpi*, *ruptum*; *vinco*, *zwyciężam*, *vīci*, *victum*; *excello* i *antecello*, *celuję*, *ex-antecellui* bez *Sup.*; *percello*, *przerażam*, *percūli*, *perculsum*; *gigno*, *rodzę*, *wydaję*, *genui*, *genitum*; *meto*, *rzucę* (*zboże*) *messui*, *messum*; *mitto*, *posęlam*, *rzucam*, *mīsi*, *missum*; *pūno*, *kładę*, *posui*, *positum*; *sēro*, *sieję*, *sēvi*, *sātum* (złożone *sītum*, wyjąwszy *resero*, *sieję* *powtórnie*); *sisto*, *stawiam*, *sīti*, *stātum* (pochodne *sītum*); *tenno*, *contemno*, *gardzę*, *contemsi*, *contemtum*; *tollo* i *suffēro*, *podnoszę*, *sustūli*, *sublatum*; *vello*, *skubię*, *velli*, *vulsum*; *viso*, *oglądam*, *visi*, *visum*; *fero*, *niosę* ob. § 69. na końcu; *cedo*, *ustępuję*, *cessi*, *cessum*; *quatio*, *potrzęsam*, *quassi*, *quassum*; *concutio*, *wstrząsam*, *concussi*, *concussum*; *jacio*, *rzucam*, *jeci*, *jactum* (pochodne *jectum*); *premo*, *gniotę*, *pressi*, *pressum*.

B. Deponentia: *apiscor*, *aptus sum* i *adipiscor*, *adeptus sum*, *osiągam*; *defetiscor*, *defessus sum*, *męczę się*; *expergiscor*, *experrectus sum*, *budzę się*; *fruor*, *fructus* lub *fruitus sum*, *kosztuję*, *doznaję*; *fungor*, *functus sum*, *sprawuję*; *gradior*, *gressus sum*, *idę*, *stapam*; *ira-cor*, *iratus sum*, *gniewam się*; *lābor*, *lapsus sum*, *upadam*; *loquor*, *locutus sum*, *mówię*; *comminiscor*, *commentus sum*, *wymyślam*; *reminiscor* bez *Perf.*, *przypominam sobie*; *morior*, *mortuus sum* (*Partic.* *moriturus*), *umieram*; *nanciscor*, *nactus sum*, *dostaję*; *nascor*, *natus sum* (*Partic.* *nasciturus*); *nitor*, *nixus* lub *nisus sum*, *opieram się*, *usiluję*: *obliscor*, *oblītus sum*, *zapominam*; *paciscor*, *pactus sum*, *zawieram układ*; *pascor*, *pastus sum*, *pasę się*; *patior*, *passus sum*, *cierpię* (*perpetior* ma *perpessus sum*); *amplector* i *complector*, *am-complexus sum*, *obejmuję* (*rekami*); *profiscor*, *profectus sum*, *udaję się*, *idę*, *jadę*; *queror*, *questus sum*,

żalę się; sequor, secutus sum, *idę za kim*; ulciscor, ultus sum, *mścę się*; utor, usus suus, *używam*; revertor, reversus sum, *wracam*; zas vescor, *jem i ringor, żłoszczę się* nie mają *Perf.*

IV. Z Konjugacyi czwartéj.

A. Nie Deponentia; aperio, *otwieram*, aperui, apertum, comperio, *dowiaduję się*, compēri, compertum; facio, *na-dziwiam*, farsī, fartum lub farctum; fulcio, *podpięram*; fulsi, fultum; haurio, *czępam*, hauri, haustum; rancio, *chraplicie gadam*, rausi, rausum; salio, *skaczę*, salui i salii, saltum (złożone fultum); sancio, *uchwalam*, sanxi, sanctum i sancīvi, sanctum; sarcio, *zaprawiam*, sarsi, sartum; sentio, *czuję*, *umięmam*, sensi, sensum; sepelio, *grzebię*, *chowam (umort:)* sepelivi (lub ii), sepultum; sepio, *ogradzam*, sepsi, septum; venio, *przybywam*, vēni, ventum; vincio, *wiążę*, vixi, vinctum; amicio, *ubieram, okrywam*, amixi lub amicui (obadwa rzadko używane), amictum; ferio, *biję uderzam*, nie ma *P. i Sup. eo, idę i queo, mogę* ob. §. 71.

B. Deponentia: adsentior, *zgadzam się, przystaję*, ad-sensus sum; experior, *doświadczam*, expertus sum; metior, *mierzę*, mensus sum; opperior, *wyglądam (kogo)*, oppertus sum; ordior, *zaczynam*, orsus sum; orior, *powstaję, wscho-dzę (o słońcu)*, ortus sum (*Partic. oriturus*. To słowo ma oprócz tego Praes. Indic. i Imperf. Coniunct. także podług 3ciej formy: orēris, oritur, orimur; orērer i t. d.)

Uwagi o zakończonych na *seo, io*.

1) Największa część zakończonych na *seo* oznacza za-częcie czynności, której odbywanie wyraża toż samo Słowo bez *sc*: np. adolesco, *zaczynam dorastać*, adoleo *dorastam*. Słowa takie na *seo* zowią się *Inchoativa*, i czasów doko-nanych z natury swojej mieć nie mogą, ale je biorą od odpowiednich Słów bez *sc*, np. extimesco od timeo; ado-lesco od adoleo; intinesco, *zaczynam nabrzmiewać* od tumeo; putresco, *zaczynam gnić* od putreo; aresco, *zaczynam schnąć* od areo; incresco, *rozjaśniam się* od luceo.

2) Kończące się w 1ej osobie Praes. Indic. na *io* Słowa Konjugacyi trzeciej, tylko w tej pierwszej osobie i 3ciej l. mn. zatrzymują to *i* w innych osobach odmieniają się, jakby się kończyły na samo *o*. Lecz w czasach, które się wyprowadzają od Praes. Indic. (t. j. Imperf. Indic. i Fut. simpl.) zachowują i we wszystkich osobach obudwóch liczb. To samo w hierném znaczeniu i u Słów Deponentia. Ma więc np. moror, patior-morēris, patēris ne morieris i t. d. a w 3ej l. mn. moriuntur, patiuntur; Imperf. jest patiebar, moriebar, moriebaris i t. d., Fut. s. moriar. morieris i t. d.

3) Pochodne Słowa formują Perfectum i Supinum podobnie jak te, od których pochodzą, combūro jak uro, effingo jak fingo, digredior jak gradior, eligo jak lego, abigo jak ago i t. d. Gdzie zaś zachodzi różnica, wymieniliśmy to zawsze na słownym miejscu.

4) Znajdują się Słowa w I. i III. Konjugacyi, które pierwszą osobę Praes. zupełnie jednakowo mają, np. *dico*, (*dicāvi*, *dicātum*, *dicāre*); poświęcam; *dico*, (*dixi*, *dictum*, *dicere*) mówię; *edūco*, I. wychowuję; *edūco* III. wyprowadzam; *fundo* I. zakładam, III. leję; *aggēro* I. składam na kupę, III. zanoszę; *appello* I. nazywam, III. przybijam do ładu; *compello* I. łaję, III. spędzam; *colligo* I. związuję razem, III. zbieram do kupy; *deligo* I. przywiązuję, III. wybieram; *cōlo* I. cedzę, *cōlo* III. uprawiam, czcę; *consteruo* I. w zachwycenie uprawiam, III. posypuję; *effero* I. ździechałym robię, III. wynoszę; *lēgo* I. wysyłam, *lēgo* III. czytuję; *mando* I. nakazuję, III. żuję; *pando* I. zginam, III. rozwijam; *obsēro* I. zamykam, III. posuwam; *resēro* I. otwieram, III. powtórnie sięję; *vōlo* I. latam, III. chcę.

5) Inne znowu Słowa mają jednakowe Perfecta. Te są: *aceo* jestem kwaśny i *acuo* ostrzę P. *acui*; *ceruo* sięję i *cresco* rosnę, P. *crevi*; *deleo* mażę i *delino* ścieram, P. *delevi*; *fulceo* podpieram i *fulgeo* błyszczę, P. *fulsi*; *luceo* świecę i *lugeo* opłakuję, P. *luxi*; *mulgeo* duję i *mulceo* głaszczę, P. *mulsi*; *pasco* pasę i *paveo* trwożę się, P. *pavi*. Podobnie wszystkie złożone ze sto, *sedeo*, *pendeo*, *cubo* (stoję, siedzę, wiszę, leżę) i *sisto*, *sido*, *pendo*, *cumbo* (stawiam; sadowię, wiem, kładę się) np. *Accubui mensae* położyłem się przy stole i leżałem przy s.; *restiti* zostałem (od *resto*) i oparłem się (od *resisto*) i t. p.

6) Jednakowe Supina mają: *maneo*, zostaję i *mando* żuję, *mansum*; *pango* układam i *paciscor* zawieram umowę, *patum*; *teneo* trzymam i *tendo* wyprężam, *tentum*; *verio* zamiatam i *verto* obracam, *versum*; *video* widzę i *viso* nawiedzam, *visum*; *vivo* żyję i *vinco* zwyciężam, *victum*.

P r z e s t r o g i.

66. 1) Do form polskich, które obok łacińskich położyliśmy, przywiązywać się nie można, gdy też same formy łacińskie rozmaicie się używać dają, a ztąd rozmaicie wykładać je potrzeba. I tak Imperfectum w Trybie łączącym: *Amarem* (że) kochałem, a bym kochał; w znaczeniu warunkowym wykładać musimy: kochał bym; wzięte za Tryb życzący tłumaczmy: obym kochał i t. d.

2) Na znaki iloczasowe, które nad każdą formą pokładaliśmy, uważać trzeba przy uczeniu się Konjugacyi; gdyż każde Słowo zachowuje we wszystkich czasach iloczas tej for-

my, podług której się odmienia; np. w Konjugacyi 3ciej osoba pierwsza i druga liczby mnogiej Praesentis Indicativi ma w zakończeniu *imus, itis*, przedostatnie *i* krótkie, w czwartej Konjugacyi jest toż *i* długie; np. *agimus, agitis*; zaś: *sentimus, sentitis*; należące do formy drugiej mają in Imperfecto Coniunctivi *ē* długie, zaś Słowa, które się podług trzeciej odmieniają, mają je krótkie; *docerem, praebērem, studērem*; zaś *agerem, fugerem, acciperem*. Supinum *itum* w drugiej formie ma *i* krótkie, w czwartej je przedłuża; np. *Monitum, praebitum, debitum*; zaś: *auditum, vestitum, custoditum*. W znaczeniu bierném druga osoba Futuri simplicis ma w dwóch pierwszych Konjugacyach *ē* krótkie; w trzeciej zaś *i* czwartej *ē* jest długie; np. *amaberis, praebaberis*, zaś *traheris, audieris* (*ētur, ēmur*). A więc i Deponentia: *hortaberis, fateberis, loqueris, experiēris* i t. d.

O Słowach nieforemnych.

67.

Słowa nieforemne (*irregularia* albo *anomala*), to jest te, które w czasowaniu odstępują od podanych wzorów, są w IIIciej Konjugacyi *esse, posse, ferre, velle, nolle, malle*; w IVciej zaś *ire, quire, fieri*, tudzież z tych złożone.

Esse jako Słowo posiłkowe już wyżej nauczyliśmy się odmieniać.

1.

Słowo *possum, potui posse*, odmienia się po- 68.
dług *sum*, jak następuje.

Indicativus.

Coniunctivus.

Praesens.

Possun,	<i>mogę,</i>	Possim, że <i>mogę, abym mógł,</i>
Potes,	<i>możesz,</i>	Possis, <i>i t. d.</i>
Potest,	<i>może,</i>	Possit,
Possimus,	<i>możemy,</i>	Possimus,
Potestis,	<i>możecie,</i>	Possitis,
Possunt.	<i>mogą.</i>	Possint.

Imperfectum.

Poteram, ras, rat; rāmus,	Possem, es, et; ēnus, ētis,
ratis, rant.	

Perfectum.

Potui, uisti, uit; uimus, istis, uerunt.		Potuerim, ris, rit; rimus, ritis, rint.
--	--	---

Plusquamperfectum.

Potueram, ras, rat; cet.		Potuissem, es, et; cet.
Futurum simplex Indicativi.		Futurum exactum Indicativ.
Potero, eris, erit, erimus, eritis, erunt.		Poturo, eris, erit; erimus, eritis, erunt.
Conjunct. jak Praesentis.		Conjunct. jak Perfecti.

Infinitivus.

Praesens. Posse, *módz, że mogę.*
 Praeteriti. Potuisse, *módz, że mogłem.*
 Futuri. Nie ma; ale się opisuje przez fore (futurum esse), ut.

Participia.

Praes. Potens, używa się za Przymiotnik *możny*, nie za Imiesłów *mogący.*
 Futuri. Nie ma.
 Supina, Gerundia, Imperativum nie ma także to Słowo.

2.

69. Fero, tuli, latum, ferre, *nieść*; odmienia się podług wzoru Konjugacyi trzeciej.

A. Znaczenie czynne.

Indicativus.

Conjunctivus.

Praesens.

Fero, fers, fert; ferimus, fertis, ferunt. <i>Niosę.</i>		Feram, as, at; amus, atis, ant.
--	--	---------------------------------

Imperfectum.

Ferēbam, ferebas, ferebat; ferēbamus, ferebatis, ferebant.		Ferrem, es, et; emus, etis, ent.
--	--	----------------------------------

Perfectum.

Tuli, tulisti, tulit; tulimus, tulistis, tulerunt.		Tulerim, is, it; erimus, eritis, erint.
--	--	---

Plusquamperfectum.

Tulëram, tulëras, tulërat; ramus, ratis, rant.	Tulisse, es, et; emus, etis, ent.
Futur. simplex Indica- tivi.	Futur. exactum Indi- cativi.
Feram, feres, et; ëmus, ëtis, ent.	Tulëro, ëris, ërit; erïmus, erïtis, erïnt.
Conj. jak Praesentis.	Conj. jak Perfecti.

Imperativus.

Jussiv. Fer, *nies*; Ferte, *niescie*.

Imper. Ferto, *nies*; Ferto, *niech niesie*; Fertote, *niescie*;
ferunto, *niech niosq.*

Infinitivus.

Praesentis Ferre, *niesć, że niosq.* Praeter. Tulisse,
niesć, że niosł. Futuri. Laturus, a, um esse;
Accus, um, am, um (Plur. i, ae, a, Accus.
os, as, a) esse; *niesć, że poniosq.*

Participia.

Praesentis. Ferens, *niosąc, niosący, a, e.*

Futuri Laturus, a, um; *mający, a, e, niesć.*

B. Znaczenie bierne.

Indicativus.

Conjunctivus.

Praesens.

Feror, ferris, fertur; erïmur, | Ferar, aris, atur; amur, amï-
imïni, untur. | ni, antur.

Imperfectum.

Ferebar, aris, atur; amur, ami- | Ferrer, eris, etur; emur, emï-
ni, antur. | ni, entur.

Perfectum.

S. Latus, a, um, sum cet. | Pl. Lati, ae, a, sumus cet.
(Conj. sim). | (Conj. simus).

Plusquamperfectum.

S. Latus, a, um, eram cet. (Conj. essem);	Pl. Lati, ae, a, eramus cet. (Conj. essemus).
Futurum simpl. Indic. Ferar, ēris, ētur; cet. Conj. jak Praesentis.	Futur. exact. Indic. Latus, a, um, ero, eris, erit; cet. Conj. jak Perfecti.

Imperativus.

Jussivus. Ferre, *bądź niesionym*; Ferimīni, *bądźcie niesieni*; *niech was niosą*.

Imper. Fertor, *bądź niesionym*; fertor, *niech będzie niesionym*; Feriminor, *niech was niosą*; feruntor, *niech ich niosą*.

Infinitivus.

Praes. Ferri, *być niesionym*; *że mnie niosą*.

Praeter. Latus, a, um esse; Acc. um, am, um.
(Plur. i. ae, a, Acc. os, as, a) esse.

Futuri. Latum iri.

Participia.

Praeter. Latus, a, um, *niesiony, a, e*. Futur. Ferendus, a, um, *mający być niesionym*.

Gerundia.

Genit. Ferendi. Dat. Ferendo. Acc. Ferendum. Abl. Ferendo.

Supina.

Latum; Abl. Latu.

U w a g a. 1) U Komików natrafiamy także *tetuli, tetulisse* zamiast *tuli, tulisse*.

2) Według fero idą wszystkie złożone: *adfero, przynoszę, confero, przyktadam się, differo, odktdam, essero, wynoszę, offero, ofiaruję, refero, odnoszę, aufero, unoszę*; lecz *con* w *Sup.* zamienia się na *col.* (*collatum*); *dif* w *Perf.* na *dis*, w *Sup.* na *di* (*distuli, dilatatum*); *ef.* w *P* na *ex* w *S.* na *e* (*extuli, elatum*); *of* w obojgu na *ob* (*obtuli, oblatum*); *au* w *P.* na *abs*, w *S.* na *ab* (*abstuli, ablatum*),

3.

Volo, volui, (Supinum nie ma), velle, *chciéć*;Nolo, nolui, (Supinum nie ma), nolle, *nie chciéć*;Malo, malui, (Supinum nie ma), malle, *woléc*;

idą podług trzeciej Konjugacyi foremnie Nieforemność tylko zachodzi w czasie teraźniejszym, tudzież że tylko *nolle* ma Imperativum; zaś Supinum i eo od niego pochodzi, wcale nie mają.

70.

Indicativus.

Praesens.	Volo, <i>chcę.</i>	Nolo, <i>nie chcę.</i>	Malo, <i>wolę.</i>
	Vis,	Non vis,	Mavis,
	Vult;	Non vult;	Mavult,
	Volūmus,	Nolumus,	Malumus,
	Vultis,	Non vultis,	Mavultis,
	Volunt.	Nolunt.	Malunt.

Conjunctivus.

Praesens.	Velim,	Nolim,	Malim,
	Velis,	Nolis,	Malis,
	Velit;	Nolit;	Malit;
	Velimus,	Nolimus,	Malimus,
	Velitis,	Nolitis,	Malitis,
	Velint.	Nolint.	Malint.

Imperfectum.

Indicat.	Volebam,	Nolebam,	Malebam,
Conjunct.	Vellem,	Nolleam,	Malleam cet.

Imperativus.

Jusivus.	Nie ma.	Noli, Nolite,	Nie ma.
Imperat. S.	—	Nolito; Nolito;	—
Pl.	—	Nolitate, Nolunt.	—

Infinitivus.

Praesentis	Velle,	Nolle,	Malle,
Praeteriti.	Voluisse.	Noluisse.	Maluisse.
Partic. Praes.	Volens,	Nolens,	Nie ma.

4.

71.

Eo, īvi (īi), ītum, īre, iśc; i
 Qveo, quīvi (īi), quītum, quīre, mōdz

z swemi złożonemi, nequēo, *nie mogę*; vneeo (venum eo) *przedają mnie*; abēo *odchodzę* i t. d. idą podług IV. Konjugacyi, lecz mają Imperfectum, *ibam, quibam*, Futurum simplex: *ibo, quibo*. Od eo i qveo, używane jest Perfectum *ivi, quivi*, złożone zaś częścię znajdujemy zakończone na īi, np.: *abii, nequii*. Vneeo nie ma Supinum, Trybu rozkazującego, Gerundium i Imię słów. Trudnoby było także od qveo znaleźć Participium, Imperativum i Gerundia. Eo z zakończeniem biernym używa się bardzo często nieosobiście, to jest z zakończeniem trzeciej osoby liczby pojedynczej: *itur, ibatur, itum est, ibitur*, idzie się, szło się, pójdzie się cet. przez wszystkie czasy. Ambio idzie foremnie podług czwartej; znajdujemy jednak *ambibam* zamiast *ambiebam*; tudzież od transeo, niekiedy *transiet* zamiast *transibit*. Formy nie-regularne są następujące:

Indicativus.

Praes. Eo, idę,	Veneo, idę na przedaż,	Qveo, mogę,	Nequeo, nie mogę,
is,	Venis,	Quis,	Nequis,
it;	Venit;	Quit;	Nequit;
imus,	Venimus,	Quimus,	Nequimus,
itis,	Venitis,	Quitis.	Nequitis,
eunt.	Veneunt,	Queunt.	Nequeunt.
Imperf. Ibam.	Venibam,	Quibam,	Nequibam.
Fut. sim. Ibo	Venibo,	Quibo,	Nequibo.

Imperativus od Eo.

Jussiv. I, ite; Imper. Ito, ito; itote, eunto.

Participia od Eo.

Activ. Praes. iens, Genit. euntis. cet.
 Futur. Iturus, a, um.

Gerundia od Eo.

Genit. Eundi, Dat. Abl. eundo. Acc. Eundum.

5.

Fio, factus sum fiēri stać się.

72.

Używane jest także jako bierne znaczenie od *facio*, *feci*, *factum*, *facere*, uczynić. *Fio* idzie w Praesens i pochodzących od niego czasach foremnie podług czwartéj Konjugacyi, lecz przed *r* bierze zawsze *e*; np. *fiērem*, za *firem*; odmienia się częścią podług czynnego, częścią podług biernego wzoru; odmiana czynna jest jak następuje:

Praes. *Indicat.* Fio, fis, fit; simus, fitis, fiunt.*Conjunct.* Fiam, fias, fiat; siamus, fiatis, fiant.Imperf. *Indicat.* Fiēbam, bas, bat; bamus, batis, bant.*Conjunct.* Fiērem, res, ret; remus, retis, reat.Futur. *Indicat.* Fiam, fies, fiet, siemus, fietis, fient.*Imperat Jussiv.* Fi (*stań się*), site, Imper. Fito, sito; fitote, fiunto. (nb. wszystko to rzadko używane).*Infinit.* Praes. Fiēri, stać się, być zrobionym; że się staje; cet.

Praeter. Factus, a, um, esse (z zwykłemi odmianami);

Futur. Factum iri, jako *Transitivum passivum*; zaś futurum esse, (fore), jako *Intransitivum impersonale*: np. hoc a te factum iri spero; spodziewam się, że to przez ciebie działaném będzie; i hoc ita futurum esse spero; spodziewam się, że się to tak stanie; gdyż futurum, a, um (przyszły) uważa się także za lmiestów od *fiēri*, stać się; np.: Quid fiat, factum, futurumve sit.

Odmiana bierna wyprowadza się foremnie od *facio*; np.: Perfect. *factus sum* cet. Futur. exact. *factus ero* cet. Particip. Futuri pass. *Faciendus a, um* cet. Wielozgłoskowe formy od *fi* z Samogłoską się zaczynające mało są używane, np. *fiēremus*. Od Słów złożonych: *confit*, *defit*, *infit*, oprócz *confiēri*, *defiēri*, *confiērent*, *defiunt*, nie się więcej nie znajduje w klasycznych pisarzach.

U w a g a. Słowa złożone z *facio*, które zachowują *a*, odmieniają się in Passivo podług *fio*, np. *calescio*, *malefacio*, *liquefacio*, passive: *calesco*, *liqueco* cet. te zaś, które *a* zamieniają na *i* mają odmianę bierną foremnie podług III. Konjugacyi. I tak *efficio*, *perficio*, *conficio*, mają passive: *efficior*, *perficior*, *conficior*.

O Słowach ułomnych.

Słowa ułomne (Defectiva), które nie wszystkie Czasy, Tryby, albo Osoby mają, znajdujemy we wszystkich Kon-

73.

jugacyach. Niektórym nie dostaje tylko szczególnych osób; np. dare nie ma tylko *dor, der, fari, for, fer*, Scio nie ma Jussivum *sci*, za który używamy *scito, scias*. Inne mają tylko niektóre osoby, np. *confit, confierent, confieri*; *quaeso* proszę, plur. *quesumus*; *cedo*, pójdź tu; daj; powiedz, pokaż, plur. *cedite (cette)*; *apage*, przez ztąd! Inne nie mają Praesens i z tém co od niego się wyprawdza, jako to: *coepi*, zacząłem, *memini*, przypominam sobie, *odi* nienawidzę; z których dwa ostatnie używają się w znaczeniu Praesentis, chociaż się jako Perfecta odmieniają. Innym wreszcie brakuje Perfectum i Supinum z czasami od nich pochodzącymi; takimi są: *furere* szaleć i *ferire* bić, którym dodajemy jako Perfecta *insanii* od *insanire* i *percussi* lub *verberavi, cecidi*, albo je opisujemy za pomocą *coepi*; np. *furere coepit*, zaczął szaleć, zamiast: szalał.

74. Memini, *pamiętam*; *coepi zacząłem*; *odi nienawidzę*; *novi znam*; odmieniają się jak następuje:

Indicativus.		Conjunctivus.			
Perfect.	Memini	} isti,	Meminērim	} is,	
	Odi		Odērim		it,
	Coepi		Coeperim		cet.
	Novi		Noverim		
Plusq.	Meminēram	} as,	Meminissem	} es,	
	Odēram		Odissem		et,
	Coeperam		Coepissem		cet.
	Noveram		Novissem		

Futur. exact. Meminēro, is, it, cet. odēro, coepēro, novēro, Conj. Meminerim cet.

Imperativus jest tylko od Memini.

Jussiv. nie ma. Imperat. Memento, Mementote.

In finitus.

Pract. Futuri.	Meminisse, Nie ma.	Odisse. Osurus, a, um esse.	Coepisse. Coepturus, a, um esse.	Novisse.

z zwykłemi odmianami.

Participia.

Perf. pass.	Nie ma,	Osus, a, um;	Coeptus, a, um.	Notus jest raczej Przi: znajomy.
Futuri act.	Nie ma.	Osurus, a, um;	Coepturus, a, um.	Nie ma.

U w a g a. Memini jest Perfectum od starego Meminisco zapisuję sobie w pamięci, Perf. Memipi, zapisałem w p., a więc pamiętam. Podobnie pochodzi Odi od zastarzałego Odio, powziąć nienawiść, Perf. Odi, powziąłem n., a więc nienawidzę. Coepi znaczy zacząłem jako Perf. wyszłego z użycia Coepio; nareszcie Novi jest Perf. Słowa Nosco, poznaję, P. Novi, poznałem, a więc Znam. — Odi i Coepi mają Coniug. periphrasticam; Osurus, coepturus sum, eram; ero cet. Chcę; mam nienawidzić, myślę zacząć. Coepi używa się tylko z Tryb. bezokol. (np. legere coepit); z 4m zaś przyp. kładzie się incipio (np. incepit opus; zaczął robotę); od którego to Słowa pożyczają sobie Coepi wszystkich form, na których mu zbywa (np. legere incipit, incipiebat, incipiens cet.) Ma zaś Coepi także odmianę bierną z Imiesłowem coeptus, która się w miejscu czynnej używa przy Trybie bezokol. biernym Słowa czynnego; np. Tę rzecz w senacie rozbiierać zaczęto; haec res in senatu agitari coepta. Gdy list czytać zaczęto, quum literae recitari coeptae sunt. Podobnie nieosobiście: zaczęto iść, iri coeptum est.

Od *avēre* i *salvēre* jest tylko Imperativus *avē, salvē*; 75. bądź poźdrowiony. Podług starych form znajdujemy także: *ausim; axim; faxim, faxem, faxo; fuam, forem; duim, creduim, perduim* cet.; za *ausus sim, egerim, fecerim, fecissem, fecero, sim, essem; dem, credam, perdat* cet. Od *ajo* rzekę, natrafiamy tylko w klasycznych pisarzach *aīs, ait; ajunt*; Coniug. *ajam, ajas, ajat, ajant*; tudzież Imperfectum Indicativi *ajebam* cet. Więcéj jest w użyciu *inquam, rzec*, które się zazwyczaj nawijasowo kładzie. Następną ma odmianę (w której kreski poptreczne wskazują formy, których brakuje):

Praes. Ind. Sing.	Inquam,	inquis,	inquit,	76.
	Plur. inquāmus,	inquitis,	inquant.	
Conj. Sing.	—	inquās;	inquant;	
	Plur. —	inquātis;	inquant.	
Imp. Ind. Sing.	inquiebam,	inquiebas;	inquiebat;	
	Plur. inquiebamus,	inquiebatis;	inquiebant.	
Futur. Ind. Sing.	—	inquies,	inquiet,	
	Plur. —	—	inquent.	
Perf. Ind. Sing.	inquii;	inquisti,	inquit,	
	Plur. —	inquistis,	—	
Jussivus. Sing.	Inque.	Pl. inquite.	Imp. S. inquito.	
	Gram. tac. Troj; wyd. 4		12	

O Słowach nieosobistych

77. Słowanieosobiste (Impersonalia) są takie, które tylko zakończenie trzeciej osoby in Neutro Singularis mają. Rozmaicie je po polsku wykładamy; np. *pluit*, deszcz pada; *tonat*, grzmi; *fulgurat*, błyska się; *oportet*, trzeba; *decet*, przystoi.

Impersonalia są trojakiemu gatunku:

78. 1) Właściwie nieosobistemi zwane t. j. takie, które z żadnym Subjektem a zatem z żadną osobą łączyć się nie mogą, jakimi są: np. *oportet*, trzeba; *fulgurat*, błyska się, *pluit*, deszcz pada.

2) Niewłaściwie nieosobistemi zwane t. j. takie, które z Subjektem trzeciej osoby łączyć się mogą, a któreby właściwiej trzecio osobowemi nazwać można. Takie wyprowadzają Łaciny od wielu Słów osobistych; np. *fugit me hoc*, uchodzi to mojej wiadomości — od *fugio* — i *juvat*, *delectat me hoc*, miło mi to jest i lubię to — od *juvo*, *delecto* — i t. p.

3) Takie, które się od Słów czynnych lub nijakich (nie Deponentia) tworzą przez nadanie im zakończenia biernego osoby 3ciej liczb. pojed. np. *bibitur*, pije się, piją; *venitur*, przychodzi się, przychodzą; *editur*, je się, jedzą i t. p.

Uwaga. O Konjugacyi Słów nieosobistych mówiło się już w §. 65, A. 2. Tutaj robimy jeszcze tę uwagę, iż nieosobiste z Konj. IIgiej mają zazwyczaj przy sobie Zaimnek osobisty w przyp. czwartym; np. *puget me*, wstydz mnie.

Uwagi nad Słowami.

79. A. Poznawszy rozmaite Słów gatunki, ściślej się wypada nad ich naturą zastanowić. Naprzód pilnie w gatunkowaniu Słów rozróżniać musimy *znaczenie* od *zakończenia* czyli *formy*; gdy ani ze znaczenia Słowa nie można wnosić o jego zakończeniu w łacinie, ani podług zakończenia tłumaczyć Słowa w tém lub owém znaczeniu. Słowo *hortor*, *napominam kogo*, zakończone podług formy bierniej, oznacza przechodzenie czynności z Subjektu na przedmiot; jest więc znaczenia czynnego. *Proficiscor*; *jadę*; przy za-

kończeniu formy bierniej, oznacza stan Subjektu, a nie przechodzenie, ani odbieranie czynności; jest więc znaczenia nijakiego, czyli nieprzechodne (intransitivum). *Sedeo, siedzę*, zakończone czynnie jest nieprzechodnego znaczenia. *Vapulo, jestem bity*, ma przy czynnem zakończeniu biernie znaczenie.

Podług téj uwagi zrobimy dla tém łatwiejszego zrozumienia podwójny podział Słów, raz mając na uwadze zakończenie, drugi raz ich znaczenie:

1) Co do znaczenia są Słowa:

a. *Activa niedeponentia: appello*, nazywam kogo.

b. *Activa deponentia; hortor*, napominam kogo.

c. *Intransitiva niedeponentia: sedeo*, siedzę.

d. *Intransitiva deponentia: proficiscor*, jadę.

2) Co do zakończenia są Słowa:

a. *Niedeponentia activa: appello*, nazywam kogo.

b. *Niedeponentia intransit.: sedeo*, siedzę.

c. *Deponentia activa: hortor*, napominam kogo.

d. *Deponentia intransit.: proficiscor*, jadę.

U w a g a. Słowa właściwie biernemi zwane (ob. Uwagę i Przyp. * do §. 48, 3) mogą być tylko nie Deponentia; np. *vapulo*, biją mnie; albowiem passiva z zakończeniem bierném są tylko biernie formy i znaczenia Słowa czynnego Niedeponents.

Pamiętajmy wreszcie:

a) iż, ponieważ zmiana znaczenia Słowa wymaga zamiany zakończenia jego, w łacinie także tylko Słowa ze znaczenia czynnego na biernie zamieniać się dadzą, które zakończenia czynne

i bierne mieć mogą; a zatem nie są Deponentia. Słowo np. *hortor*, *napominam*, przy znaczeniu czynnym ma już zakończenie formy biernej; ze zmianą więc znaczenia na bierne, zakończenia na bierną formę zamienić nie da. Słowa więc: *napominany jestem*, przez łacińskie *hortor* nie można wcale tłumaczyć; lecz trzeba użyć innego, np. *meneo* (ob. jednak §. 81).

b) Ponieważ Słowo *Intransitivum* nie może mieć ani czynnego ani biernego znaczenia, ale zawsze tylko nieprzechodne czyli nijakie; nie potrzebuje więc i zakończenia zmieniać; odmienia się więc tylko podług jednej formy, t. j. czynnej, jeżeli jest *niedeponens* jak *sedeo*, albo podług biernej, jeżeli jest *deponens*, jak *proficiscor*; ale nigdy podług obudwóch (ob. jednak §. 81).

c) Samo więc tylko Słowo *activum niedeponens* podług obudwóch form odmieniać się może; bo przy zakończeniu czynnym mając i znaczenie czynne, z zamianą znaczenia na bierne, może i zakończenie na bierne zamienić. Dobrze więc są z tego względu nazwane *czynnobiernemi*.

B. Poznaliśmy w §. 52 bezwzględne znaczenia wszystkich czasów Konjugacyj łacińskich (*tempora absoluta*); tutaj się zastanowimy nad ich znaczeniem względnym (*tempora relativa*) t. j. poznamy jakie jest znaczenie każdego czasu uważanego w porównaniu z drugim. Np. w zdaniu: „Gdym czytał książkę, zaboląta mnie głowa” Słowo *zaboląta* (mnie gł.) ma bezwzględne znaczenie, ale Słowo (gdym) *czytał* ma znaczenie względne do tamtego; bo, ponieważ zdanie to: *gdym czytał książkę* samo przez się zupełnej myśli nie może stanowić, lecz jest tylko przydanym drugiemu (*zaboląta mnie głowa*), aby wyrazić jego okoliczność czasową; i Słowo też *czytał* służy jedynie Słowu *zaboląta* jako

podrzędne głównemu, do niego się więc zastosować musi. Mogą zaś Słowa w tém trojakim do siebie zostawać stosunku, iż jedno wyraża czynność dawniejszą od drugiego, albo równoczesną, ale późniejszą, czyli względem tamtego przyszłą. Czynność dawniejszą od drugiej zowiemy zawsze Praeteritum, obecną jej czyli równoczesną Praesens, a późniejszą od niej Futurum, dodane zaś na końcu *in* z nazwiskiem czasu głównego okazuje, od jakiej tamta jest dawniejszą, jakiej obecną, od jakiej późniejszą; i tak Praeteritum *in* Praesente (dawniejsza od terażniejszej) oznacza, że główna czynność jest terażniejsza, a porównana z nią jest od niej dawniejsza; np. *gdym ja przeczytał, ty skaczesz: przeczytał* jest Praeteritum *in* Praesente (*skaczesz*);— Praesens *in* Praesente oznacza, iż główna czynność jest terażniejsza, a porównana z nią jej obecna: np. *Gdy ja siedzę, ty skaczesz: siedzę* jest Praesens *in* Praesente (*skaczesz*);— Futurum *in* Praesente oznacza, iż główna czynność jest terażniejsza, a porównana z nią od niej późniejsza czyli względem niej przyszła t. j. po niej mająca nastąpić; np. *Gdy ja mam wyjść, ty zaczynasz czytać: mam wyjść* jest Futurum *in* Praesente (*zaczynasz*) t. j. ty zaczynasz czytać, ja nie wychodzę, ale dopiero mam wyjść. Podobnie gdy główna czynność jest przeszła (nie zaś na tém nie zależy, przez jaki czas przeszły wyrażona); nazwie się porównana z nią Praeteritum *in* Praeterito, jeżeli jest od niej dawniejsza, Praesens *in* Praeterito, jeżeli jej obecną, Futurum *in* Praeterito, jeżeli od niej późniejszą; np. „*Gdym ja przeczytał, tyś usiadł; Gdym ja czytał, tyś usiadł; Gdym ja miał czytać, tyś usiadł.*” A gdy czynność główna jest przyszła, będzie z nią porównana Praeteritum

in Futuro, dawniejsza od niej, Praesens in Futuro, jej obecna, a Futurum in Futuro, od niej późniejsza; np. „Jak ja przyjdę, ty pójdziesz; Gdy ja będę śpiewał, ty będziesz grał; Jak będę miał przyjechać, doniosę ci wprzód o tém.” Do wyrażenia czynności, która obecna jest głównej, używamy jak w polszczyźnie tak i w łacinie form Słowa niedokonanego (Verbum actionis imperfectae): *Praesens, Imperfectum, Fut. simplex*, tak iż Praesens-amo, amem, znaczy czynność obecną terażniejszą (Praesens in Praesente), Imperfectum-amabam, amarem-czynność obecną przeszłą (Praesens in Praeterito), a Futurum simplex-amabo, amem obecną przyszłą (Praesens in Futuro): do wyrażenia zaś czynności dawniejszych od głównej używamy w obudwóch językach form dokonanego Słowa (Verbum actionis perfectae) *Perfectum, Plusquamperfectum* i *Futurum exactum*; z których pierwsze jest Praeteritum in Praesente, drugie Praeteritum in Praeterito, trzecie Praeteritum in Futuro, t. j. pierwsze się kładzie, kiedy główne Słowo stoi w czasie terażniejszym, drugie wtenczas, kiedy główne Słowo stoi w czasie przeszłym, trzecie zaś, kiedy gł. Słowo stoi w cz. przyszłym. Nareszcie czynność późniejszą wyrażamy w polszczyźnie za pomocą Słowa posiłkowego *mieć*, w łacinie przez Futurum periphrasticum (§. 53.), z których Fut. perip. Praesentis znaczy Futurum in Praesente (*amaturus sum, sim*; mam kochać), Fut. per. Praeteriti znaczy Fut. in Praeterito (*amaturus eram, essem*; miałem kochać), Fut. per. Futuri znaczy Futur. in Futuro (*amaturus ero, sim*; będę miał kochać); a zatem pierwsze się położy w znaczeniu późniejszej czynności, gdy Słowo główne stoi w terażniejszym, drugie gdy w przeszłym, trzecie gdy w przyszłym czasie.

U w a g a. 1) Kiedy Słowo główne stoi w czasie przyszłym, może z nią porównana czynność od niej w ten sposób być dawniejszą, iż nawet wcześniejszą jest od obecnego czasu; t. j. nie tylko jest Praet. in *Futuro*, ale nawet Praet. in *Praesente*; w ten czas się musi wyrazić przez *Perfectum*, nie przez *Fut. exactum*; np. Ponieważesmy wczoraj późno w noc *pisali*, dziś wcześnie pójdziem spać — quoniam *scripsimus*, quum *scripscerimus*. — 2) Spójniki znaczące *Skoro*, *Jak skoro*, *Skoro tylko*, jakimi są: quum primum, ubi, ubi primum, postquam, ut, simul ac, simul atque, mają tę własność, iż czynność dawniejszą od przeszłej (Praet. in Praeterito) wyrażają nie przez Plusquamperfec. ale przez Perfectum Indicativi. np. Quod ille *ut audivit*, in fugam se coniecit; skoro to usłyszał, zaraz uciekł. — 3) Czasem zdania są tak przełożone, iż Słowu głównemu dodany jest Spójnik, a nie temu, które się z niem ma porównać; na co bacność mieć trzeba, aby nie sądzić błędnie o względnem użyciu czasów, albo ich nie użyć błędnie; np. quum socii auxilio venerunt, jam expugnatum erat oppidum, zamiast quum expugnatum esset oppidum, tum demum socii venerunt; t. j. wprzód było miasto zdobyte, potem przyszła pomoc. 4) Że czynność porównana nie może się wyrazić przez Plusquamperf., kiedy główne Słowo jest Praesens, wypada to oczywiście ze znaczenia czasu Plusquamperfectum (t. j. więcej niż przeszły), który tylko czynność dawniejszą od przeszłej znaczyć może: gruby to więc byłby błąd, gdybyśmy np. tak się wyrazili Quum hostes *abiissent*, nos domus *revertimur*. Lecz się i Imperfectum nie da położyć w znaczeniu czynności dawniejszej od terażniejszej; co bowiem jest dawniejszem od obecności, to musi być koniecznie skończonem (Perfectum); gdyby bowiem skończonem nie było, musiałoby być trwającym, a trwając w obecności (którą przypuszczamy w Słowie głównem), musiałoby i samo być obecnem czyli terażniejszym (Praesens in Praesente a nie Praeter. in Praes.). Samo więc tylko Perf. z czasów przeszłych może być użyte do wyrażenia czynności dawniejszej od Praesens. 5) Pamiętajmy jednak, że w poprzedzającej uwadze mowa jest o czasie terażn., który stoi w swoim właściwem znaczeniu. Wszakże kiedy jest położony w znaczeniu Praes. historicum (ob. §. 224, b) t. j. kiedy jest tylko terażniejszy co do formy, co do znaczenia przyszłym, wyraża się dawniejsza przez Plusquamperf.; np. Diu et acriter utrinque pugnatum est; neque nostri prius quam equites auxilio *venissent*, victoria *potiuntur* (odnieśli zwycięstwo); t. j. nostri tum demum victoria *potiti sunt*, quum equites auxilio *venissent*.

Obaczymy teraz wszystkie czasy względne, w ogólnej formule podług gatunków ułożone, raz uważając różne stosunki

do Praesens, Praeteritum i Futurum; drugi raz stosunki do Słowa głównego czynności równoczesnych, dawniejszych, i późniejszych.

1) a) Praesens in Praesente, Praeteritum in Praesente, Futurum in Praesente-*amo, amavi, amaturus sum.*

b) Praesens in Praeterito, Praeteritum in Praeterito, Futurum in Praeterito-*amabam, amaveram* (lub *amavi* podług wyżej Uw. 2), *amaturus eram.*

c) Praesens in Futuro, Praeteritum in Futuro, Futurum in Futuro-*amabo, amavero, amaturus ero.*

2) a) Praesens in Praesente, Praesens in Praeterito, Praesens in Futuro-*amo, amabam, amabo.*

b) Praeteritum in Praesente, Praeteritum in Praeterito, Praeteritum in Futuro-*amavi, amaveram* (*amavi* podług wyżej Uwagi 2), *amavero.*

c) Futurum in Praesente, Futurum in Praeterito, Futurum in Futuro-*amaturus sum, amaturus eram, amaturus ero.*

Rozbierzmy teraz następujące przykłady:

Homines quum *docent, discunt.* Epaminondas quum *vicisset* Lacedaemonios apud Mantinēam atque (t. j. et quum) se gravi vulnere exanimari *videret*, *quaesivit*, salvasque esset clypeus. Dum Lycurgi leges *vigebant*, gens Lacedaemoniorum fortis fuit. Donec *eris* felix, multos habebis amicos, ubi felix *desieris* esse, solus manebis. Fugio societatem istorum, quorum malam mentem *cognovi*, illorum appeto, qui me *sunt* meliorem *facturi.* Quum ad te *venturus ero*, faciam te ante certiozem. Jam Annibal scalas urbi *admotus erat*, quum subito Romani omnibus portis *erumpunt* (t. j. wypadli, za eruperunt). Dum tu virtutem *amabas*, mihi carus eras; postquam (ubi, simulatque cet.) virtutem *deservisti*, animus quoque meus a te alienatus est (serce moje odwróciło się od ciebie).

Rozdział Szósty.

O Imiestowie (de Participio).

80. Poznaliśmy w Konjugacyach rozmaite rodzaje Imiestów w znaczeniu czynnym i biernym; zastanówmy się teraz nad niemi:

Imiestów (Participium) jest Imię przymiotne pochodzące od Słowa; przypadkuje się więc jak wszystkie Przymiotniki o trzech lub je-

dném zakończeniu, i różni się tém od właściwych Przymiotników, że będąc częścią Słowa, ma znaczenie czasu. Różnią się jeszcze Imiesłowy od Przymiotników, że się nie odmieniają przez stopnie. Niektóre jednakże dają się stopniować; bo jak po polsku mówimy: *uczony, uczeńszy, najuczeńszy*, tak i Łaciniacy używają *doctus, doctior, doctissimus; sapiens, potens, amans, -ntior, -ntissimus*; lecz natenczas tracą znaczenie czasu, i stają się doskonałemi Przymiotnikami, które nawet z Przyimkami łączyć można; np. *praepōtens insipiens, perdoctus*.

Imiesłowy na *ns* odmieniają się zupełnie, podług wzoru Przymiotników o jeduém zakończeniu: lecz szósty Przyp. mają tylko na *e*; np. *Tarquinio regnante*, gdy T. panował, nie *regnanti*. Lecz gdy Imiesłów wzięty jest za Przymiotnik, kończy się óty przyp. na *i*; np. *a viro sapienti*, lepiej niż *sapiente*.

Słowa czynne niedepōn. mają w łacinie cztery 81. Imiesłowy, dwa w czynném, na *ns* i *rus*, a dwa w bierném znaczeniu, na *tus* (lub *sus, xus*) i *ndus*. Deponentia activa mają ich także cztery, z których ostatni tylko na *ndus* ma znaczenie bierne: *hortans*, napominający; *hortatus*, napomniawszy, lub ten, który napomniał; *hortaturus*, mający napominać; *hortandus*, mający być napominanym. Ponieważ zaś to jest wyłączną własnością Imiesłowu na *ndus*, iż ma do siebie przywiązane znaczenie bierne nawet u Słów Deponentia; wypada ztąd, iż Słowa niezdolne przyjąć biernego znaczenia, jakimi są Intransitiva (chociaż Deponentia, które zresztą wszystko mają, co się w formie biernej zwykła, oprócz Trybu bezokol. czasu przyszłego złożonego z Supinum i *iri*, do którego także przywiązane jest znaczenie bierne) tego Imiesłowu formować nie mogą. Muszą więc Intransitiva mieć tylko dwa Imiesłowy: *sedens, sessurus*; a Depo-

nentia trzy: *proficiscens, profectus, profecturus*; Neutro-passiva nijakiego znaczenia mają także trzy Imiesłowy dwa z czynnej formy np. *gaudens, gavisurus*, jeden z biernej *gavisus* (który dla tego mieć mogą, że w przeszłych czasach są Deponentia); wszystkie trzy są znaczenia nijakiego (co ze znaczenia nijakiego Słowa wypada); *audeo* ma ich cztery, bo jako czynne Słowo może mieć Im. na *ndus* ze znaczeniem biernym, inne jego Imiesłowy są czynnego znaczenia.

82. 1) Od niektórych Słów Deponentia activa znajdujemy Imiesłów przeszły nie tylko w czynnym, ale nawet w biernym znaczeniu użyty; te są: *adeptus*, od *adipisci osiągnąć*; *comitatus*, od *comitari towarzyszyć*; *commentatus*, od *commentari rozważać*; *complexus*, od *complecti objąć (rękami)*; *confessus*, od *confiteri wyznać*; *contestatus*, od *contestari świadkami udowodnić*; *detestatus*, od *detestari w obrzydzeniu mieć*; *populatus* i *depopulatus*, od *depopulari pustoszyć*; *emensus*, od *emetiri wymierzyć*; *effatus*, od *effari wyrzec*; *ementitus*, od *ementiri zmyślić*; *emeritus*, od *emereri wysłużyć*; *expertus*, od *experiri doświadczyć, wypróbować*; *exsecratus*, od *exsecrari przekląć*; *imitatus*, od *imitari naśladować*; *interpretatus*, od *interpretari tłumaczyć*; *meditatus*, od *meditari rozważać*; *metatus*, od *metari rozmiernić*; *moderatus*, od *moderari umiarkować*; *opinatus*, od *opinari mniemać*; *pactus*, od *pacisci umówić się*; *partitus*, od *partiri podzielić*; *perfunctus*, od *perfungi sprawić, dokonać*; *periclitatus*, od *periclitari na niebezpieczeństwo wystawić*; *stipulatus*, od *stipulari umówić się o co*; *testatus*, od *testari udowodnić świadectwem, na świadectwo brać*; *veneratus*, od *venerari czczyć*. Zazwyczaj się one jednak używają w Konstrukcyi Participii attributivi, rzadko jako Ablativi absoluti (ob. §. 198). Najwięcej z tych mają powagi dobrych pisarzy za sobą: *adeptus, depopulatus, dimensus, ementitus, emeritus, expertus, meditatus, pactus, partitus*.

2) Od Imiesłowów na *dus* odróżniać należy Przymiotniki słowne na *bundus*, które się od wielu Słów wyprowadzać zwykły, osobliwie pierwszej Konjugacyi, i dadzą się w ogólności tłumaczyć przez Imiesłów na *qc, qcy* bez znaczenia czasu, leczi innemi sposobami opisać się dadzą; np. *errabundus*, błakający się, błędny, błędliwy; *cogitabundus*, zamysłony; *populabundus*, pustoszący, jak pustoszyiciel; *mirabundus*, podziwieniem zjęty, pełen podziwienia; *lacrima-*

bundus, łzami zalany, zapłakany; laetabundus, z wesołą miną, twarzą; fremebundus, szemrząc; gemebundus, jęcząc, z jękiem; furibundus, jak szalony; ludibundus, jakby bawiąc się, jakby przez igraszkę; moribundus, bliski śmierci, już na pół umarły. Od Słowa trzeciej formy jest tylko pudibundus, wstydlivy, rumieniący się (od wstydu), a z 4tej tylko lascivibundus (u Plauta), z rozpustną miną, płócho.

Podobne są także Imiesłowom Przymiotniki na cundus; np. verecundus, bojaźliwy, bardzo skromny; rubicundus, rumiany; iracundus, gniewliwy, do gniewu skłonny i t. p. oriundus, rodem z kąd, pochodzący z jakiego kraju np. Graeciā, Athenis, Romā.

3) Nie zawsze jednak Participia łacińskie przez polskie Imiesłowy wykładać się dają. Do omówienia Imiesłowu Futuri activi używamy często Słowa *chcieć*; inne wyrażany przez Słowo okoliczne z Zaimkiem lub Spójnikiem, często także przez Rzeczowniki, najwięcej Verba lia.

Historiam scripturus, vacuus sit a partium studio. *Chcący pisać dzieje, powinien być bezstronnym. Non concupiscentibus multa, non multa desunt. Tym, którzy nie wiele pragną, nie wiele brakuje. Talia meditantem Caesarem mors praevēnit. Gdy to Cezar zamyslał czynić, śmierć go zaskoczyła. Consulatus Ciceronis non mediocre adiecit decus natus eo anno Augustus. Nie mało się do uświetnienia Konsulatu Cycerona przyczyniło narodzenie się w tym roku Augusta. Coelum mutatum non mutat mores. Zmiana miejsca nie zmienia obyczajów. Legendis libris te perficis. Czytaniem książek doskonalisz się. Pileus capituli legendo inservit. Czapka służy do nakrycia głowy.*

Czasem kilka wyrazów trzeba do omówienia jednego Imiesłowu; np. Romani ad nobilitandas clade Romana Cannas, urgente fato, profecti sunt. Poszli Rzymianie pod Kanny, które miały stać się stawnymi ich klęską. Datus pervenerat ad Arbela viciniam, nobilem sua clade facturus. D. przyszedł pod miasteczko A., które miał wstawić swoją klęską.

Rozdział Siódmy.

O Przysłówkach (de Adverbiis).

Przysłówek, (Adverbium) tak jest nazwany, że się pospolicie kładzie przy Słowie, dopomagając mu do wyrażenia okoliczności jakiej; np. 83.

- a) Okoliczność miejsca na pytanie *gdzie?*
ubique est, wszędzie jest; *nullibi fuit*, nigdzie go nie było;
hic sedet, tutaj siedzi, *nusquam est*; nigdzie go nie ma.
- b) Okoliczność czasu na pytanie *kiedy?*
semper audit, *nunquam respondet*; zawsze słucha, nigdy nie odpowiada; *heri fuit*, *hodie non venit*; wczoraj był, dzisiaj nie przyszedł; *aliquando venit*, czasem przychodzi
- c) Okoliczność pytania:
cur taces? czego milczysz? *num fuisti?* czy byłeś? *ubi est?* gdzie jest? *quando venies?* kiedy przyjdiesz?

I. Przysłówek oznacza właściwie przymiot czynności, którą wyraża Słowo. Od wszystkich prawie części mowy, odmiennych mamy Przysłówki. Z tych najważniejsze są, które od Przymiotników albo Imięstwowów stopniujących się pochodzą (przymiotne, *adjectivalia*), te bowiem stopniują się także. — Zakończenia Przysłówek są rozmaite. 1) Od Przymiotników i Imięstwowów czasu przeszłego pochodzące, kończą się najczęściej na *e*; *alte*, *wysoko*; *longe*, *daleko*; *molesté*, *przykro*; *docté*, *uczenie*; *emendate*, *poprawnie*; *ornate*, *ozdobnie* (od Przymiot. *altus*, *longus*, *molestus* i Imięst. *doctus*, *emendatus*, *ornatus*). 2) Wiele jednak jest zakończonych na *o*; np. *arcano*, *secreto*, *potajemnie*; *cito*, *prędko*; *continuo*, *zaraz*; *crebro*, *często*; *falso*, *fałszywie*; *liquido*, *manifesto*, *jasno*; *necessario*, *koniecznie*; *perpetuo*, *ciągle*; *precario*, *proszonym sposobem*; *raro*, *rzadko*; *sero*, *zapóźno*; *sedulo*, *pilnie*; *serio* *szczerze* t. j. *bez żartu*; *subito*, *nagle*; *tuto*, *bezpiecznie*; *consulto*, *umyślnie*; *festinato*, *spiesznie*; *inopinato*, *necopinato*, *niespodzianie*; *improviso*, *zniecka*; *iterato*, *powtórnie*; *merito*, *stusnie*; *optato*, *podług życzenia*; *sortito*, *losem*. Na ostatku przytoczone (od *consulto* aż do końca) są właściwie szóstymi przypadkami Przymiotników. 3) Niektóre kończą się na *e* i na *o*; np. *vere* i *vero* (*vero* jest częścią Spójnik znaczący *zaś*); *certe* i *certo*. 4) Od nie-

których Przymiotników na *er* dekl. II. np. liber, aeger, wyprowadzają się także Przysłówki na *e* zamieniając *a* rodzaju żeńskiego na *e* (libere, wolno, otwarcie; aegre z trudnością). 5) Ale od Przymiotników na *er*, *is*, *e*, tudzież od tych, które są dwóch zakończeń albo jednego, podobnie od Imiesłowów czasu teraźniejszego wyprowadzone kończą się na *iter* i *nter*; np. celeriter, *prędko* od celer, *eris*, *e*; fortiter, *mężnie* od fortis, *e*; feliciter, *szczęśliwie* od felix; sapienter *mądrze* od sapiens; prudenter, *roztropnie* od prudens. 6) Niektóre Przymiotniki na *us* mają także Przysłówki na *ter* obok innych na *e*; np. dure i duriter od durus, *twardy*; firme i firmiter od firmus, *trwały*; humane i humaniter od humanus, *ludzki*. 7) Często rodzaj nijaki Przymiotnika zastępuje miejsce Przysłówka osobliwie u poetów. W prozie używane są następujące: facile *łatwo*, difficile *trudno*, sublime *górnio*, impūne *bezkarnie*, recens *świeżo*, ceterum *z resztą*, naresczie, nimium lub nimis *zbyt*, potius *raczej*, potissimum (czasem potissime) *szczególniej*, tantum, solum *tylko*, multum *bardzo*, także numeralia na *um* np. primum *naprzód*, secundum, iterum *powtórnie*, tertium *po trzeci raz* i t. d., które się także kończyć mogą na *o*; równiejak postrēmum i ultimum *ostatni raz*, *naostattek*. Tutaj należy abunde *dostatecznie*, obficie od nieużywanego abundis, (*opływicie*). 8) Przysłówki na *im*, osobliwie na *atim* pochodzą w znacznej części od Imiesłowów przeszłych i Rzeczowników, i dla tego do ich tłumaczenia używamy często Rzeczowników; np. caesim, punctim (aliquem petere, godzić na kogo) *ostrzem*, końcem (pałasza, t. j. chcieć go rąbnąć, przebić), conjunctim *łącznie*, contentim *z pogardą*, cursim *biegiem*, w biegu, nominatim *mianowicie*, po imieniu; passim *tu i owdzie* po różnych miej-

seach, praesertim zwłaszcza, sensim znacznie; ceteratim gromadami, gregatim kupami, cuneatim klinem, kliniasto w kształcie klina, curiatim podług kuryj, centuriatim podług centuryj, tribūtim podług pokoleń, virītim podług głów, osób, furtim ukradkiem. 9) Od Rzeczowników pochodzi także kilka Przysłówków na itus np. funditus z gruntu (zniszczyć), radicitus z korzeniem, divinitus z boskiego zrządzenia, humanitus w ludzki sposób, po ludzku, penitus całkiem, zupełnie (właściwie wewnątrznie, od penus wnętrze). 10) Nareszcie różne przypadki Rzeczowników używają się za Przysłówki częścią same, częścią złożone; np. noctu w nocy, vesperi w wieczór, mane rano, quotidie codzień, pridie dniem wprzód, postridie, nazajutrz, perendie na trzeci dzień, nudiustertius (z nunc dies tertius) onegdaj, podobnie, nudius quartus, quintus cet. cztery dni temu, piąt dni temu i t. d. diu długo, interdū w dzień, aliquandiu przez niejaki czas. 11) Na at kończy się samo duntaxat tylko, którego pochodzenie niewiadome. O Przysławkach, które się za Przysłówki kładą, ob. §. 90, 3.

2. Stopniowanie Przysłówka odbywa się w ten sposób: na wyższy stopień bierze się rodzaj niejaki Comparativi tego Przymiotnika, od którego Przysłówek pochodzi; a na stopień najwyższy piąty przypadek rodz. męzk. Superlativi tegoż Przymiotnika ale z długiemi ē na końcu. A tak od docte, utiliter, bene, male, honorifice będzie doctius, doctissime; utilius, utilissime; melius, optime; pejus, pessime; honorificentius, honorificentissime (od Przymiotników doctus, utilis, bonus, malus, honorificus).

U w a g a. Rozumie się samo przez się, iż, kiedy Przymiotnikom nie dostaje jakiego stopnia: nie mogą go mieć i Przysłówki; a kiedy się Przymiotnik stopniuje przez dodanie magis, maxime, tak samo się stopniowanie odbywa w Przysłówku.

Przykłady Przymiotników z ich stopniami.

- Od Przym. *doctus, tior, tissimus*: pochodzi 84.
docte, tius, tissime;
 od *bonus, melior, optimus; bene, melius, optime*;
 od *malus, pejor, pessimus; male, pejus, pessime*;
 od *serus, serior, ———; sero, serius, ———*
 od *novus, —, novissimus; nove (noviter), —*
novissime;
 od *solus, —, —, solum, —, —*,
 od *pius, magis pius, maxime p.; pie, magis pie,*
maxime pie;
 od — *potior, potissimus; — potius, potissime*;
 od *fortis, fortior, fortissimus; fortiter, fortius,*
fortissime;
 od *audax, audacior, audacissimus; audacter,*
acius, acissime.
 od *acutus, acutior, acutissimus; acute, acutius,*
acutissime.

P r z e s t r o g a.

Nie od wszystkich Przymiotników wyprowadzali Łaciniacy 85.
 Przysłówki; od niektórych weale nie były w użyciu, jak
 np. od tych które znaczą kolor, farbę (*candide vestitus* u
 Plauta jest może jedyny przykład: ale i tu *candite* nie
 tak znaczy *biało*, jako raczej *czysto, pięknie, chędogo*); od
 innych chociaż mogły być używane, to nam pisma łacińskie
 nie podają przykładu; np. od *dirus, gnarus, discors, rudis,*
inbellis. Od niektórych znowu znajdujemy wyższe stopnie,
 chociaż pierwszego nie ma przykładu; np. *fusius, obszerniej*
 (od *fuse*), *uberius, uberrime, obficiej* i t. d. (od *ubere*),
tristius, smutniej (od *tristiter*).

Od *magnus, major, maximus*, jest tylko *magis, maxime*;
 nadstawia się wtenczas innemi; np. *magnopere, valde*. Z tej
 uwagi oczewisty wypada wniosek, iż bardzo ostrożnie po-
 stępować należy w używaniu Przysłówek, jeżeli chcemy
 pisać czystą łaciną, i nie spuszczać się na analogią w two-
 rzeniu Przysłówka, o którego użyciu przekonani nie jeste-
 śmy; ale zawsze zasięgać rady dokładnych Słowników.

O Przysłówkach liczbowych ob. jeszcze §. 39. VII. i §.
 40, 7.

Rozdział Ósmy.

86. O Przyimkach (de Praepositionibus).

Przyimki mają swe nazwisko, że się pospolicie kładą *przy* albo raczej *przed* Imieniem dla dokładniejszego wyrażenia okoliczności jakiej. Są dwa rodzaje Przyimków:

I. Nierozdzielne (inseparabiles), które się oddzielnie nie kładą, lecz są zawsze skupione z innymi wyrazami. Takie są np. u nas *roze*, (*roz*), *prze* w wyrazach *rozedrzyć*, *rozwiązać*, *przeczytać*. Łacińskie są: *amb*, *am*, *an*, *con*, *co*, *di*, (*dis*, *dif*, *re*, *se*, *ve*; np. *ambustus*, *ampūto*, *comēdo*, *confundo*, *coacervo*, *dirīmo*, *dissēco*, *dissīdo*, *repello*, *sepono*, *vecors*.

II. Rozdzielne (separabiles). Te lubo się skupiają z innymi wyrazami; (np. *advōlo*, *pervōlo*, *transvōlo*, *invōlo*, *circumvōlo*, *praetervōlo*, *devōlo*, *subvōlo*, *supervōlo*), stoją jednakże i same; wtenczas rządzą czwartym albo szóstym przypadkiem w łacinie; to jest to Imię, do którego te Przyimki należą, stać musi w czwartym lub szóstym przypadku. Są następujące:

87. a) Czwartym przypadkiem rządzi trzydzieści:

ad	extra,	post,
adversus (adversum),	infra,	praeter,
ante,	inter,	prope,
apud,	intra,	propter,
circiter,	juxta,	secundum,
circum (circa),	ob,	supra,
cis (citra),	penes,	trans,
contra,	per,	ultra,
erga.	pone.	versus.

88. b) Dziesięć następujących kładzie się z szóstym przypadkiem:

a (*ab*, *abs*); *absque*; *coram*; *cum*; *de*; *e* (*ex*); *prae*; *pro*; *sine*; *tenus*.

89. c) Czwarty lub szósty przypadek kładzie się po pięciu następujących:

clam; *in*; *sub*; *subter*; *super*.

Zastanówmy się teraz nad znaczeniem i użyciem Przyimków.

1.

Ad 1) znaczy *do*, stojąc przed imieniem osoby, do której zmierzanie oznacza; np. *ire ad aliquem*: o trwaniu do jakiego czasu; *ad centesimum annum vivere*; *ad summam senectutem scribere tragoedias*; *ad lucem*, do białego dnia; *ad vesperam*, *ad multam noctem*, do późnej nocy; *perturbatio animi brevis est et ad tempus*, trwa do czasu t. j. krótko. O liczbach przy ich niepełnym oznaczeniu: *ad quatuor milia perierunt*. W sposobie mówienia *ad unum omnes*, znaczy *co do jednego*. Podobnie: *ad verbum exprimere*, *co do słowa* t. j. *dosłownie*. 2) Przy oznaczaniu miejsc, w bliskości których się co stało, znaczy *blisko*, *przy*; lecz się także wyraża przez *pod*, gdy jego Rzeczownik znaczy przedmiot nad powierzchnią wzniesiony, (np. *górc*, *miasto*) a przez *nad*, gdy znaczy przedmiot niższy od powierzchni (dolinę, rzekę, jezioro): *ad urbem*, *ad portas urbis pugnare*; *ad Alliam*, *ad lacum Trasimenum victi sunt*; *urbs ad mare sita*. 3) *Podług*, gdy mowa jest o zastosowaniu się do czego: *ad normam*, *ad similitudinem*, *ad praescriptum*, *ad exemplum*, *ad voluntatem*, *ad arbitrium alicujus facere aliquid*; *aliquid effingere ad speciem*, *ad modum* (podług miary) *alicujus rei*. *Ad speciem* znaczy także *na pozór*. 4) *W porównaniu z czem*: *terra ad universum coeli complexum quasi puncti instar obtinet*. *Nihil ille ad hunc hominem*, *hoc nihil ad illud*. 5) *w*, *o*, gdy się co dzieje w wyznaczonym, umówionym czasie: *venire ad horam*; o wyznaczonej godzinie; *ad diem*, w dniu wyznaczonym; *ad tempus*, w sam czas.

Adversus, *naprzeciw*, *ob*. *Contra*.

(*Apud* 1) *przy*, o miejscu, np. *apud oppidum* (pod miastem, blisko m.) 2) *u*, z imieniem oso-

by: *apud* Metellum educatus, est *apud* me, *apud* hunc nihil valet hominum opinio. Czasem *przed*, accusare *apud* aliquem; niekiedy *do*: loqui *apud* populum. 3) *w*, stojąc przed imieniem autora; *apud* Xenophontem hoc legitur, scriptum est *apud* Ciceronem (nb. *in* Xenophonte, *in* Cicerone znaczący: w osobie X., Cycerona).

Ante, *przed*, o miejscu i czasie: *ante* urbem, *ante* me constitit; venit *ante* lucem, *ante* meridiem. Przy wyznaczeniu pierwszeństwa lub wyższości znaczy *przed* lub *nad*: hoc mihi *ante* omnia agendum videtur, przedewszystkiém, nadewszystko; hic erat gloria militari *ante* omnes. (O *Ante* z 6m przyp. ob. niżej Uwagę 3, a).

Cis i *citra* o miejscu użyte znaczą z *téj* strony: *cis* Taurum, *citra* Rubiconem. Klasyeczni pisarze srebrnego wieku używali *citra* także przenośnie za *sine*: aliquem nominare *citra* invidiam; *citra* scientiam musices bene dici non potest; grammaticae non potest esse perfecta *citra* musicen; liberalis sed *citra* damnum rei familiaris.

Circa i *circum* 1) *kolo*, *naokolo*, o miejscu: urbes sunt *circa* Capuam; multos canes *circa* se habebat; *circum* haec loca commoratur. *Circa* także przenośnie o czasie znaczy *koło*: *circa* lucem, *koło* świtu, *koło* wschodu słońca; *circa* eandem horam; *circa* aequinoctium. Także przy liczbach *koło*, *blisko*: panis *circa* selibram sumebat quotidie; *circa* quingentos capti sunt. 2) *po*, o miejscu, wyrażając przenoszenie się od miejsca *do* miejsca: *circa* domos ire, *po* domach t. j. od domu *do* domu; *circa* vias discurrere; *circa* omnia fana deorum supplicare, *po* wszystkich kościołach t. j. chodząc *od* kościoła *do* kościoła 3) mniej poprawni pisarze używali *circa* także za *in* w znaczeniu *względniém*: socordia *circa* bonas artes: error *circa* literas; quomodo animati sunt *circa* se; *circa* caerimonias (w ob-
rządkach religijnych) quaedam correxit.

Circiter, koło, o czasie nieoznaczonym za *circa*: *circiter* meridiem, *circiter* Idus Martias, *circiter* octavam horam. Najczęściej jest Przyśłówkiem.

Contra i *Adversus* 1) o miejscu znaczą *przeciwko*, *naprzeciw*, *naprzeciwko*; ztąd także *ku*: *adversus* clivum ducere, Britannia *contra* eas regiones posita est. 2) Te dwa Przyimki a z niemi i *Erga* i *In* (z 4m przyp.) często się kładą przenośnie z tą różnicą, że *Erga* bierze się w przychylnym rozumieniu *ku*. *Contra* w rozumieniu nieprzyjawném, *przeciwko*, *naprzeciw*; zaś *Adversus* i *In* w obudwóch się użyć dają. Ztąd *amor erga* (*in*, *adversus*) *te meus*; podobnie *animus paternus*, *benevolentia* i t. p. *erga* *aliquem*; i *exercitum comparare contra* (*in*, *adversus*) *aliquem*. Ztąd *reverentiam*, *severitatem* *adhibere adversus* *aliquem*; *justum*, *severum esse adversus* (*in*) *aliquem*. 3) *Contra* przenośnie jest *przeciw*; np. *contra naturam*, *contra legem agere*.

Erga, *ku*, przenośnie, w przychylnem znaczeniu: *amor erga patriam*. ob. poprzedzające.

Extra 1) za czém t. j. zewnątrz czego (uważając z miejsca wewnątrz będącego): *extra vallum*; *urbem*, *portas*. 2) Rzadko stoi w znaczeniu *bez*, np. *extra ludum*, *jocum*; bez żartu, serio.

Infra, pod, t. j. niżej niż: *infra lunam omnia sunt mortalia et caduca*; *infra oppidum*, *infra eum locum*. Także o miarach: *Uri magnitudine sunt infra elephantos*, t. j. mniejsze niż. I przenośnie; np. *res humanas infra se positas arbitrari*; *infra se ducere*, *judicare aliquid*, uważać za niższe od siebie t. j. niegodne siebie.

Inter, 1) pomiędzy, wśród (w którym znaczeniu ma często przy sobie Przyimiotnik *medius*): *inter primos esse*, *inter homines versari*, *inter me et te hac est discrimen*, *Romulus inter me*

dios pastores educatus. 2) Czasem się da tłumaczyć przez *za*; np. *aqua inter cutem*, za skórą t. j. między ciałem i skórą 3) *wśród*, *podczas*: *inter coenam*, *proelium*, *tumultum* 4) *przez*, *w przeciągu*, kiedy stoi z Rzeczownikiem wyrażającym przeciąg czasu i Imieniem liczbowem, oznaczając jedną okoliczność, chwilę, lub jedno zdarzenie w tym całym przeciągu czasu; np. *inter decem annos semel gessit bellum*, Germani *inter annos decem lectum non subierunt*, t. j. ani razu przez 10 lat nie schronili się pod dach. 5) *inter se*, ze Słowem przychyłość lub nieprzychyłość znaczącem, jest *wzajemnie*: *amare*, *odisse inter se*; *obtrectare inter se*, wzajemnie sobie uwłóczyć, okazywać zawzięć.

Intra 1) *w czém*, t. j. wewnątrz: *intra vallum*, *intra munimenta*, w warowni, t. j. wewnątrz warowni, wewnątrz wałów. Zład także *za* uważając rzecz ze stanowiska zewnętrznego: *Antiochus intra montem Taurum regnare jussus est*; *venit intra hostium praesidia*. Podobnie da się wyłożyć przez *na*: *intra Oceanum nulla navis praedatoria visa est*, na oceanie t. j. wewnątrz jego granic 2) o czasie użyte znaczy *w przeciągu*: *intra paucos dies*, *intra decem annos* (porównaj *Inter* 4).

Juxta 1) *przy*, *obok*, *blisko*, o miejscu: *juxta me constitit*, *juxta urbem praesidia locavit*, *diem agunt juxta focum et ignem*. Także przenośnie: *periculosiores sunt inimicitiae juxta libertatem*; przy wolności. Mniej były od dobrych pisarzy używane następujące znaczenia 2) *po*. *Figulus juxta Varronem doctissimus*; *juxta deos in tua manu positum est* 3) *stosownie do*, *podług*: *juxta praeceptum alicujus facere*; *convivium juxta regiam magnificentiam exornat*.

Ob 1) *koło*: *sibi follem obstringere ob gulam*, koło szyi; *ob oculos mors versata est*, uwijała

się koło oczu, t. j. była, stała na oczach. 2) za: pecuniam accipere ob rem judicandam; ager pignori oppositus ob decem minas. Quam ob rem (quamobrem) znaczy i dla tego, i z tego powodu.

Penes, przy, za *Apud*: *penes* quem miles est. Częścićj przenośnie, np. *penes* regem summa potestas, *penes* me arbitrium hujus rei est.

Per 1) przez o miejscu, czasie i innych okolicznościach; np. *per urbem ire*, *per tres dies*, *aliquem per fraudem capere* 2) podczas, w: *per noctem cernuntur sidera*; *per comitia*, *per tot bella*; *per secessionem plebis*, w czasie buntu; *aliquid per otium facere*, w wolnym czasie. 3) przy wyrażaniu sposobu, jakim się co dzieje, kładzie się za *per* czasem przez, czasem przyp. 6, czasem się opisuje przez w sposób: *sposobem*: *per injuriam*, *per scelus*, *per latrocinium*, *per potestatem alicui eripere aliquid*, w sposób krzywdzący, przez zbrodnią, *sposobem* łotrowskiem (po łotrowski), za pomocą najwyższej władzy wydrżć co; *per jocum ac ludum facere*, w żarcie, żartem, żartobliwym *sposobem*; *per simulationem amicitiae prodere*, *per fidem ac jusjurandum decipere*, udawaniem przyjaźni, danym słowem i przysięgą; *per iram facere aliquid*, w gniewie; *per speciem auxilii ferendi*, pod pozorem; *per literas aliquem edocere*, listownie; *per occasionem facere*, za podaną sposobnością. 4) Ze Słowem *jurare*, obtestari i t. p. znaczy *na*, ze Słowem *orare* i t. p. przez lub *na*; np. *jurare per caput patris*, obtestari *per amicitiae jura*, zaklinać *na pr. p.*; *orare per amicitiam patris*. 5) ze Słowem *licere, posse* i t. p. opisuje się *per* przez pozwalając, dać i t. p. *hoc per leges non licet*, nie pozwalają na to ustawy; *cum potero per valetudinem*, jak mi zdrowie pozwoli, *qui per aetatem arma ferre poterant*, którym wiek pozwalał broń nosić; *si per te*, *si per occu-*

pationes tuas licuerit, jeżeli pozwolisz, jeżeli ci zatrudnienia nie przeszkodzą; *per* Antonium quietus non fui, Antoniusz nie dał mi być spokojnym, nabawiał mnie niepokoju; *trahantur per* me pedibus omnes; pozwalam aby ich ciągniono za nogi, dla mnie można ciągnąć. 6) *per me stat*, z następującem *quo minus*, *quin*, *ne*, znaczy: *ja jestem na przeszkodzie, przeszkadzam*; np. *per me non stetit, quo minus hoc fieret*, jam temu nie był na przeszkodzie; *non per milites stetit, quin vincerent*, żołnierze nie przeszkodzili do zwycięstwa, t. j. nie ich to wina, że nie odniesiono zwycięstwa; *non per Afranium stetit, quin potiremur urbe*, Afraniusz nie winien temu, że i t. d. 7) *po*, z Rzeczownikiem znaczącym miejsce, położonym zazwyczaj w liczbie mnogiej: *milites per proximas civitates dilapsi sunt, per domos hospitaliter invitantur, per municipia in vinculis detinebantur, vagabantur per agros; errare per urbem, per multa maria vectus.*

Pone; za czém, w tyle czego, rzadko używane za *post*; np. *pone aulaea collocavit elephantos*, za zastonami; *manus pone tergum vinetae*, w tył, na plecach związane; zamiast *post tergum*.

Post, 1) za czém, za kim t. j. w tyle, o miejscu: *post me constitit, post montem, post castra* 2) *po*, o czasie lub następstwie czasowém: *post aliquot menses, post Annibalem victum, post cladem ad Cannas acceptam, post me consul factus est.* Często się da tłumaczyć przez *od czasu jak*: *post natos homines*, odkąd ród ludzki exystuje; *maxima post hominum memoriam classis*, jak ludzie zapamiętają; *post hanc urbem constitutam*, od czasu jak to miasto urządzoném zostało.

Praeter 1) *koło, mimo*, ze Słowem poruszenie znaczącém: *exercitum praeter castra hostium ducere, praeter oculos Lollii ferebantur pocula*

2) *oprócz*, w dwojakim znaczeniu, t. j. albo wyłączać (*wyjawszy*): *nemo praeter Platonem; in hoc legato vestro nec hominis quidquam est; praeter figuram et speciem, neque romani civis, praeter habitum et sonum linguae latinae;* — albo dołączając, t. j. do jednego przydając drugie, w którym razie zazwyczaj następuje etiam: *praeter auctoritatem etiam vires ad coërcendum habet, praeter ingentem populationem agrorum pugnatum etiam egregie est.* 3) *nad*, wyrażając wyższość, pierwszeństwo: *praeter ceteros, praeter alios excellere, facere aliquid; praeter, aetatem tuam fecisti, nad wiek; praeter modum, nad miarę; praeter expectationem, nad spodziewanie; praeter consuetudinem, nad zwyczaj; praeter aequum et bonum, nad słuszość.* 4) *przeciw*, z niektórymi Rzeczownikami, jak *natura, mos, consuetudo, opinio, voluntas, aequum et bonum* i t. p.

Prope, (*propius, proxime*), *blisko (bliżej, najbliżej)* czego, kogo: *prope urbem, prope me; propius solis occasum, proxime Carthaginem.* Czasem się używa w polszczyźnie Przymiotnika: *res erat prope metum*, rzecz była bliską obawy. Także przez *prawie* niekiedy się wykłada: *agebant proxime morem romanum, prawie według zwyczaju rzymskiego: res erat proxime speciem navium muros oppugnantium, stawiała prawie przed oczy postać okrętów* i t. d.

Propter 1) *blisko*, za *prope*: *propter Siciliam insulae Vulcaniae sunt; duo filii propter patrem cubantes.* 2) *dla*, przy oznaczaniu celu lub przyczyny: *propter humanitatem te diligo; salvum me cupit propter usum suum; propter hoc, propter quae, lub quapropter, dla tego, i dla tego* 3) *z przyczyny, przez*: *propter te liber sum; przez ciebie, z twojej przyczyny, t. j. tobie winien jestem żem wolny; bestias immanitate*

vincit, qui eos, *propter* quos hanc lucem adspexit, luce privat, t. j. którym życie winien; *praemium* dat servis, *propter* quos vivit, t. j. którzy mu życie ocalili.

Secundum 1) *po czém*, *kim*: o następstwie w czasie, lub co do godności, kolei, i t. p. *secundum* comitia; *secundum* tam prosperam pugnam; Praetor *secundum* consulem dignitate princeps; *secundum* fratrem tibi plurimum tribuo; *secundum* Deum homines hominibus maxime utiles esse possunt, maximum imperium *secundum* opes deorum 2) *wzdłuż*, *nad*: *secundum* flumen navigare, aedificare, stationes disponere; libadion *szcundum* fontes nascitur; *secundum* parietem ire, blisko ściany, przy ścianie. 3) *podług*, *stosownie do*: *secundum* naturam vivere, *secundum* arbitrium alicujus facere aliquid; consules decreverunt *secundum* Caesaris decreta. *Ztąd* znaczy często: *na* czyją korzyść, *stronę*: *secundum* te decrevit, s. libertatem judicavit, s. causam nostram disputavit, t. j. za naszą sprawą, na korzyść sprawy.

Supra 1) *nad*, t. j. wyżej niż: *supra* terram nubila pendent, *supra* caput alicujus ensem vibrare, *supra* me cubat Atticus. Także o miarach właściwie i przenośnie: *supra* modum, *supra* vires, juvenes *supra* humanam formam, nadludzkiej postaci; potentia *supra* leges. Przy liczbach znaczy *przeszło* t. j. więcej niż: *supra* novem milia caesa sunt; sapor *supra* duos menses integer manet 2) *oprócz*: *supra* belli metum fame premebantur. 3) o przeszłości użyte znaczy niekiedy *przed*: paulo *supra* hanc memoriam, nieco przed naszą pamięcią, t. j. niedawno,

Trans, *za czém*, lub *za co* t. j. z tamtej strony: *trans* montem Taurum de tuis rebus gestis est auditum; nuntios *trans* mare mittere. Jak się różni od *Ultra* ob. *Ultra*.

Versus, ku, Brundisium versus, Italiam versus: zazwyczaj o miejscu tylko: ob. niżej Uw. 4.

Ultra 1) o miejscu, *za czém, za co*, t. j. dalej niż: Caesar *ultra* eum locum castra transtulit; *ultra* Silianam villam est villula valde pusilla; hostis *ultra* Caesarem consedit. (Uwaga. *Trans* z tamtęj strony oznacza położenie jakiej rzeczy za drugą w ten sposób, iż chcąc się dostać do tamtęj, przez tę przebywać trzeba; *ultra* (dalej niż) wyraża tylko, iż się rzecz jaka w dalszej odległości znajduje, niż druga; ztąd *trans montes, trans fluvium, trans mare* i *ultra domum, ultra eum hominem*) — 2) o miarach i liczbach użyte tłumaczy się jak *supra*, czasem przez *nad*; np. aquae non *ultra* heminam somito; nie więcęj weź jak półkwarty, nie bierz *nad* półkwarty; przenośnie o miarach najczęściej się bez Przyimka tłumaczy: hoc *ultra* vires meas, *ultra* fidem est, przechodzi siły, wiarę; *ultra* modum progredi; przejść miarę; *ultra* feminam mollis, miękkością przewyższa kobietę; *ultra* fortem temerarius, zuchwałą śmiałością odważnego przewyższający.

2.

A, ab, abs, (*A* stoi przed Spółgłoską; *Ab* przed Samogłoską lub Spółgłoską, osobliwie *j, r, s, t*, ale nie *b, p*; *Abs* czasem przed *q, t*, najczęściej przed Zaimkiem *te*) 1) *od*, ze Słowem czynném biernie użytém lub nijakiém (ob. §. 188): amari, laudari, vituperari *ab* aliquo; discere *a* praeceptore, cadere *a* viro forti, dolet *a* sole caput. O odległości: passus sexcentos *a* castris abesse. O dawności: *ab* initio, *ab* origine mundi, *ab* adolescentia, *a* puero; *ab* hora tertia, *a* meridie bibebatur. Oddalenie, ogołocenie, wolność od czego: hostem *a* castris arcere, liber *a* metu, vacuus *a* negotiis. Przy wyrażaniu powinności lub zatrudnień, do których jest kto przeznaczony:

servus a rationibus (od rachunków t. j. rachmistrz),
a commentariis (dziennikarz); *medicus ab oculis*
 (okulista). Przy wyrażaniu strony lub okolicy
 znaczy *od*, *ze*, *ze strony*, *od strony*: *ab oriente*
sole, *nudatus a pectore*; *hostem aggredi a latere*,
a fronte, *a novissimo agmine*, *non a (ab) re* erit
 i t. p. nie od rzeczy będzie np. *hujus quoque rei*
mentionem facere. 2) *przez*: *liber a te editus*,
lingua latina ab Ennio excoli coepta est 3) *z*, *ze*
 (zkaąd, za *E*, *Ex*): *a fano sustulit pecunias*, *a*
gallicis armis cognovi hostem; *z bronii*, po bronii
 poznałem. 4) *dla*, *z powodu* (zam. ob. *propter*):
Gallia a paludibus inopia, *scribere ab singulari*
amore, *urbs inops erat ab longinqua obsidione*.
Alexander vates adhibere coepit a superstitione
animi. 5) *po*; t. j. *zaraz po*, o czynnościach:
ab his praeceptis concionem dimisit, *a funere*
rus secessit, *Caesar proelia saepe statim ab iti-*
nere (po marszu, z drogi) *sumebat*. *A praefec-*
tura cohortis Praetorianis praepositus est. Po-
 podobnie: *recreari a labore*; *acquiescere a lassitu-*
dine, *vixdum firmus a gravi morbo*. O po-
 rządku następstwa: *secundus a rege*. 6) *pod*
względem, *ze strony*, *co się tyczy*: *Antonius ab*
equitatu firmus esse dicebatur, *imparati sumus*
a militibus et a pecunia, *inops ab amicis*, *a*
doctrina mediocriter instructus, *felix ab omni*
laude. 7) *a se*, *ab aliquo* ze Słowami *solvere*,
numerare, *dare* i t. p. znaczy *placić ze swego*
lub wziętemi od kogo (pieniędzmi). *Praetor a*
quaestore numeravit pecuniam; *wyliczył pienią-*
dze wzięte od kwestora; *dicebant se a me sol-*
vere. 8) Słowa *esse*, *stare*, *facere*, *ab aliquo*
lub ab aliqua re, znaczy *być za kim*, *za czém*;
sprzyjać komu, *czemu*; *należć do jego partyi*;
bronić kogo, *czego*; np. *stare a senatu*, *a hono-*
rum causa, *a mendacio contra verum*; *haec fa-*
citis a nobis (na naszą stronę, korzyść) *contra*
vosmet ipsos; *hoc facit (intransitiv.) a nobis*, *nam*

sprzyja. Quid sentiunt ii, qui sunt *ab* ea disciplina, stronnikami są téj sekty. Podobnie: qui sunt *a* Platone, *ab* Aristotele 9) *ze strony* lub *przez*, o związkach pokrewieństwa: Augustus *a* matre Magnum Pompejum arctissimo contingebat vinculo. *Absque*, w znaczeniu *bez* nie było wcale używane; wyjąwszy komików, u których *absque eo esset* stoi zamiast *nisi is (id) esset* bez niego, bez tego. W czasie psującej się łaciny używano *Absque* w znaczeniu *oprócz*, *wyjąwszy*: idem versus *absque* paucis syllabis.

Clam, ob. niżej Uwagę I.

Cum, z kim, z czém, znacząc stowarzyszenie pod jakim bądź względem: *cum* aliquo ire, proficisci, venire, facere; Verres Lampsacum venit *cum* magna calamitate et prope pernicie civitatis; hostes *cum* detrimento repulsi sunt; Praetor sedebat *cum* tunica et pallio; *cum* aliquo bellum gerere; *cum* aliquo queri (*swarzyć się, kłócić się z kim*).

De 1) *z czego, z kąd* (zazwyczaj z wyższego miejsca, czasem i z wewnętrznego): w którym razie stoi za *e*, *ex*: de monte lapsus, descendere *de* rostris, *de* tribunali pronuntiare; effugere *de* manibus, auferre *de* delubro 2) *z, ze*, t. j. *z pomiędzy*: homo *de* plebe, unus *de* septem. Podobnie homo *de* schola, declamator *de* ludo; partem *de* istius impudentia reticebo; i dare, largiri i t. d. *de* meo, tuo, suo, *de* alieno, *de* publico. Dalej o zewnętrznej postaci i przyczynie: aliquem *de* facie nosse, znać z twarzy; qua *de* re, qua *de* causa, *z jakiej przyczyny, z której to przyczyny, dla czego*. Czasem się wraz z Rzeczownikiem tłumaczy przez Przysłówek, który niekiedy złożony jest z *z*: *de* improsivo, z nienacka, niespodzianie; *de* integro, denuo, znowu na nowo; *de* industria, umyślnie. 3) *o czém, o kim* (jako przedmiocie mówienia, myślenia, i t. p.):

multa *de* te audivi, librum scribere *de* contemenda morte. Także *o kogo, o co*, ze Słowem *agere*, układać, unawiać się; np. *de pace, de captivis commutandis*. Czasem znaczy *względem, co się tyczy*: *de fratre confido ita esse, ut semper volui; de me autem, finge eum esse te, qui ego sum*. 4) z Rzeczownikami *nox, dies* i t. d. różnie się tłumaczy, lecz wyraża zawsze końcową porę temi Rzeczownikami oznaczoną: *Milo de nocte venit in comitium*, jeszcze w nocy, t. j. jeszcze noc była, przededniem; *de nocte vigilare* jeszcze przededniem, a więc od końca nocy zacząć czuwać; *de die convivia inire*, jeszcze za dnia; *de multa nocte*, późno w nocy; *de media nocte*, po północy; *navigare de mense Decembri*, w końcu Grudnia 5) *od* z imieniem osoby: *hoc de parente meo audivi* (za *a* lub *ex* parente), *emere* lub *mercari de aliquo*. 6) *podług, stosownie do*: *de consilio meo, de amicorum sententia, de sententia consilii, de communi sententia, de more* 7) *nad*, ze Słowem *triumphare* lub *triumphum agere*, np. *de Gallis, Aetolis cet.* (albo *ex G. cet.*).

E. ex (*E* tyłko przed Spółgłoskami, *Ex* przed Samogłoskami i Spółgłoskami) 1) *Z czego*, t. j. z czego wyższego lub z wnętrza czego; np. *ex loco superiore dicere; ex equo pugnare, colloqui; e domo exire, ex arca pecuniam promere ex vinculis causam dicere*. Na pytanie z kąd? z której strony? *ex urbe venire; ex propinquo, e loginquo videre; ex transverso, ex obliquo petere aliquem; ex adverso* lub *e regione*, z przeciwnej strony, naprzeciwno. Dalej *ex aqua, ex vivo coquere; e servo liber factus, ex beato miser*. Nareszcie, *ex animo laudare* i t. p. 2) *od*; np. *ex aliquo audire, scire*. Podobnie o czasie: *ex illo die, ex hoc tempore, ex quo*, odkąd t. j. od czasu jak, np. *ex quo te vidi; dalej, ex*

consulatu Marci, *ex* praetura Caesaris t. j. od czasu jak Markus konsulem został; *diem ex die expectare*, ode dnia do dnia. 3) *podług, stósownie do, na mocy: ex lege, ex decreto, ex testamento, ex senatus consulto; ex consuetudine, more, podług zwyczaju*. Podobnie *ex voluntate, ex sententia, ex voto omnia fluunt, podług życzenia, p. myśli; e natura vivere; ex composito, ex praeparato, podług układu, przygotowania; ex aequo, p. słuszności. Ex improviso, ex inopinato* znaczy niespodzianie. 4) *dla, z powodu* czasem (w tém znaczeniu) *po: ex lassitudine arctius dormire, e via languere, ex quo* np. vereor, i dla tego obawiam się 5) *po, t. j. zaraz po: ex quaestura consulatum gessit, ex itinere urbem opusgnare incipit*. 6) *nad*, w wyrażeniach *victoriam reportare, triumphare, triumphum agere lub ducere ex aliquo*. 7) *aliquid est e re mea, e republica*, znaczy jest pożytecznym, korzystnym dla mnie, dla kraju; jest zgodne z interesem czyim.

Prae 1) *przed*, (zam. *ante*) ze Słowem poruszenie t. j. oddalanie się ciągle dwóch przedmiotów znaczącem: *armentum prae se agere; argentum, pugionem prae se ferre; exercitum prae se mittere*. Przenośnie *prae se ferre* znaczy: okazać, oświadczać, dać poznać i t. p. np. *facinus, gaudium*; także *ego semper, me didicisse prae me tuli*, t. j. nie tałem, nie kryłem się z tém, że i t. d. Podobnie *res utilitatem quandam prae se gerit*. 2) *w porównaniu z czém: Campani Romam prae sua Capua irridebant; prae se omnes contemnit; in hac causa consul prae me minus etiam, quam privatus, esse videbatur*. 3) *dla, z powodu, od, czasem z; solem prae sagittarum multitudine non videbitis; non possum prae fletu et moerore diutius in hoc loco commorari, prae lacrimis reliqua nec cogitare nec*

scribere possum, *prae gaudio vix sum mei compos*; tak *prae ira*, *prae laetitia*, *prae metu*, *prae lassitudine loqui non poterant*.

Pro 1) *przed*, kiedy się wyraża znajdowanie się (nie oddalanie się) jakiej rzeczy przed jakim niewzruszonym przedmiotem: *Antonius stabat pro aede Castoris*, *rex sedens pro curia*, *hasta posita est pro aede Jovis*, *copias pro oppido collocare*, *pro castris aciem instruere*, *pro vallo tendere* (mieć namiot, być w namiocie przed w.). O miejscach wyższych (np. *rostra*, mównica; *suggestus*, miejsce podwyższone; *tribunal*, trybunał, tłumaczy się przez *na* (czém) lub *z* (czego); np. *pro rostris dicere*: *edicere*, *laudare*, mówić z mównicy, *na mównicy*; *praetor pro tribunali copiam sui faciet*, dawać będzie posłuchanie *na trybunale*. Rzymianie tu używali *pro* ze względu na osoby *przed* mównicą i t. d. stojące. 2) *za*, t. j. *zamiast*, *jak*: *unus Cato est pro centum milibus*, stoi za 100 tys.; *Marcelli statua pro patibulo fuit*, służyła za szubienicę; *se gerere*, *esse pro cive*, udawać się, uchodzić za obywatela; *aliquem pro hoste habere*; *pro nihilo ducere*, *aestimare*, *habere*; *pro certo*, *pro explorato nuntiare*, za rzecz pewną, wybadaną. Także o płaceniu: *solvere pro vectura*, *talentum dare pro carmine*; podobnie *opus facere pro mercede*, *pro praemio*. 3) *za*, t. j. *na obronę*, *w obronie*: *pugnare*, *mori pro patria*; *dicere pro aliquo*, *oratio pro Archia poeta*; *hoc pro me est*, mówi za mną; *hoc pro te valere debet*, na twoją stronę i obronę mówić powinno. 4) *podług*, *według*, *w miarę*, *stosownie do*: *pro magnitudine provinciarum tributum imponere et milites imperare*; *ego vos pro mea in rempublicam diligentia moneo*, *pro auctoritate consulari hortor*, *pro magnitudine periculi obtestor*, *ut pro facultatibus quisque suis in commune conferat*

et pro virili parte (albo *pro viribus*, *pro virium* suarum modulo, ile możności, według sił) rem publicam sustentet. *Pro tempore* lub *pro temporibus* t. j. *pro conditione* temporum, stosownie do okoliczności; toż *pro re* lub *pro re nata*. *Pro eo ac* lub *quod* lub *quantum*, w miarę tego jak; np. *gratiam refero pro eo ac* *meritus es*; *res quaeque pro eo quantum* ponderis habet, aestimanda est, t. j. w miarę (stosownie do) ważności swojej; *ego pro eo, quanti* te facio, *tua facta* probabo, w miarę mego szacunku ku tobie. *Pro mea, tua, sua parte*, z mojej strony, albo stosownie do mojej części, stosownie do części, jaka na mnie przypada; *pro portione*, w stosunku; *pro rata portione*, w należytych stosunku, toż samo *pro rata parte*. *Pro se quisque*, każdy z swojej strony.

Sine, bez. *Tenus*, po, t. j. tylko po, aż po, aż do, przy oznaczaniu granic; np. *Antiochus Tauro tenus* regnare jussus est. *Verbo tenus* znaczy tylko słowem, a *titulo tenus*, *nomine tenus*, tylko co do imienia, tytułu, np. *hoc ille in me magis verbo tenus* jecit, quam ut re insimularet; ten zarzut raczej słowami tylko (t. j. byle gadać) mi uczynił, niż aby mnie w istocie obwiniął *Consulatum titulo tenus* gessit, tylko z nazwiska.

3.

In 1 z 4m przyp. 1) *do*, o miejscu, t. j. *wewnątrz* czego: *in aedem* ire; *in Graeciam* proficisci; *in civitatem* recipere, do obywatelstwa t. j. w liczbę obywateli 2) *na*, przy wyrażaniu celu, na jaki co jest przeznaczony: *pecunia in stipendium* data, na żołd; *imperator in poenam* exercitui impositus; *aliquem in consilium* vocare, *in contumeliam* (na pohańbienie) *per fugam* appellare; *in speciem*, na pozór. Przy podziale (najczęściej z *singuli*): *in singulas civitates* bi-

na talenta tributi imponere; *in modios singulos duos sestertios exigere; in capita praetium statuere. In singulos dies terna jugera arare. Zaś in dies* ze Słowem znaczącem powiększanie, jest: co dzień bardziej, coraz bardziej, np. *crescere, augere.* O czasie, na który co jest przeznaczone: *in praesens tempus, in hodiernum diem; in posterum diem, nazajutrz; in diem tertium, quartum cet. in posterum (sc. tempus),* na później; *in futurum,* na przyszłość; *in aeternum, in perpetuum,* na wieki, na zawsze, na wieczne czasy. *In incertum eventum aliquid facere,* na niepewny wypadek. *In diem vivere* znaczy, żyć na dziś, t. j. nie myśleć o jutrze. 3) *in* lub *na,* przy wymiarach: *decem pedes in longitudinem, in altitudinem, in latitudinem;* w dłużej lub na długość i t. d. 4) *in modum* z Przymiotnikiem znaczy *spůsobem, w sposób,* lub się tłumaczy przez Przysłówek z *po:* *hunc in modum,* w ten sposób; *servilem, hostilem, mirum, horrendum, miserum in modum,* niewolniczym sposobem, po niewolniczemu. *In universum* znaczy w ogólności; *in commune,* wspólnie; *in vicem,* wzajemnie lub zamiast (kiedy ma 2gi przyp. np. *in vicem mellis*) 5) O treści jakiego pisma, mowy i t. p. użyte znaczy *in;* np. *epistola in hanc formulam scripta,* w tej treści; *in hanc sententiam disputavit,* w tej treści; *in haec verba juravimus, foedus factum est,* w tych słowach. Zaś: *jurare in verba Pompeji* i t. p. na wierność Pompejuszowi.—II z 6m przyp. 1) *na* czém t. j. na wierzchu lub zewnątrz czego: *in ripa fluminis, in litore maris, in jugo montis urbs condita est; pons in flumine factus; aliquid in humeris ferre, coronam in collo habere, custodias in vallo disponere, vas in mensa ponere.* Podobnie: *equites in custodia, in statione locare; aliquid in manibus habere, własc. i przen.*

np. spem. 2) *w* czém t. j. wewnątrz: *in* urbe, *in* agro habitare; *in* curia habetur senatus. Podobnie *in* eo homine, *in* ea re hoc admiror; dalej numerari; poni, haberi, esse *in* bonis civibus, *in* magnis viris, *in* mediocribus oratoribus, *in* septem sapientibus, t. j. w liczbie dobrych obywateli i t. d. O czasie z liczbami podziałowemi: *ter* *in* anno, w rok, na rok; *semel* *in* vita, raz w życiu. Podobnie *in* praesentia, *in* praesenti (tempore), w obecnym czasie; ale *in tempore* znaczy: w sam czas, właśnie w porę, a *in hoc* lub *in eo*, *in illo* tempore, w tém przykrém położeniu, w tak niedogodnych okolicznościach i t. p. Z resztą różnie się da tłumaczyć *in* przy wyrażeniu okoliczności czasowych: *in* meo consulatu, za mego konsulostwa, *in* primo conspectu, za pierwszém widzeniem; *in* meo reditu, w czasie mego powrotu; *in* principio, na początku, z początku. 3) *podczas*, *w* czasie, *czasem* *przy*, kiedy stoi Imięst. na *dus*: *in itinere* faciendo, *in urbe* oppugnanda, *in legendo*. 4) *przy*, *po* *mimo*, gdy następuje (wyraźnie lub domyślnie) *tamen*: *in tanta* oratorum copia, nemo tamen Ciceronis laudem aequavit; *in summis* occupationibus meis crebras ad te do literas; *in hac tanta* omnium rerum ad vitam necessariorum penuria, nemo de deditone cogitavit. 5) *in eo est*, *ut* znaczy *właśnie ma się co stać*; np. quum jam *in eo esset*, *ut* dimitteretur exercitus, gdy właśnie wojsko rozpuszczoném być miało.

Sub 1. z 4 przyp. 1) *pod* *co*: alicui scamnum *sub* pedem dare, se conijcere *sub* scalas, redeo *sub* potestate tuam; res quae *sub* aspectum, *sub* oculos, *sub* sensum cadunt; podpadają pod; hoc cadit *sub* iudicium, delectum, intelligentiam sapientis; podpada pod sąd t. j. zależy od sądu, wyboru, rozwagi. *Sub* iugum mittere, *właść*, *postać pod jarzmo*, znaczyło u Rzymian prze-

prowadzić pod szubienicą (w kształcie jarzma). 2) *koto, okoto*, o czasie, t. j. albo zaraz po: *sub haec dicta ad genua procubuerunt; senatum non putabamus esse posse frequentem sub dies festos; sub eas literas recitatae sunt tuae*; albo *krótko przed, przed samym* np. wschodem słońca: *sub ortum lucis, sub noctem, sub vesperam; sub tempus comitorum pueros venatum ablegavit.*— II. z 6 przyp. *znaczy pod czém: sub nubibus volat ales; milites sub armis stabant; sub dio morari, pod gołym niebem: sub lege albo sub conditione, pod warunkiem; sub poena; sub hoc magistro belli artes edoctus est; esse sub imperio, sub potestate cet.*

Subter I. z 4 przyp. *pod co lub pod czém: Plato cupiditatem subter praecordia locavit; amnis subter mare fluit.* II. z 6. prz. *zazwyczaj tylko poeci używają w znaczeniu pod czém: hunc subter litore Trojana tellus tegit.*

Super I. z 4 prz. 1) *nad czém, t. j. wyżej niż, o miejscu: super flumen instruit aciem; Aeneas sepultus super Numicium flumen; domos super se ipsos lub super capita sua concremaverunt przenośnie: hoc illi est super pecuniam; omnia super vota fluunt, nad życzenie; super omnia, nadewszystko. Ztąd o kolei np. w siedzeniu przy stole *znaczy przed t. j. na wyższym (co do porządku) miejscu: is super regem cubabat; obsides super se collocavit.* Przy liczbach *przeszło (jak supra): super X milia.* 2) *na t. j. na wierzch: alii super alios lub super aliorum corpora cadebant.* 3) *przy, t. j. podczas: super coenam, vinum et epulas.* 4) *oprócz: super bellum etiam re frumentaria premebantur; super morbos etiam fames.* II. z 6m prz. 1) *nad czém, rzadko w prozie: super navi turrim opposuit; super tecto aliquid aedificare.* 2) *o czem, względem czego (zam. de): super ea re scripsi**

ad Curionem; *super* hac legatione, quid nobis agendum; multus erat *super* ea re rumor.

U w a g i.

1) Przysłówki *clam*, potajemnie, *palam* otwarcie, *simul* razem i *procul* daleko, znajdujemy u poetów i prozaików, którzy żyli w czasie psującej się łaciny, użyte za Przyimki z 6m przy.; *clam* w znaczeniu *bez wiedzy* lub *potajemnie* przed kim, np. *clam* uxore; *palam* w obec, w oczach np. *palam* populo; *simul*, razem z kim, np. *Septemviris simul*; *procul*, daleko od, np. *procul urbe*, *mari* cet., *procul dubio* lub *dubio procul*, bez wątpienia. *Clam*, u komików także *clanculum*, łączy się i z 4m przyp. np. *clam* patrem. *Usque*, ciągle, używano także w znaczeniu *aż do* z 4tym przyp. np. *corpora usque pedes carbaso velant*. Lecz ob. następ. 2 na końcu.

2) Niektóre Przyimki i Przysłówki łączą się z innemi Przyimkami; np. *prope* i *non procul* z *a* (*prope a castris*, *non procul ab urbe*, blisko obozu, niedaleko obozów); *usque* z *a*, *ex*, *ad*, *in*, *sub*; np. *opinio ducta usque ab* heroicis temporibus (aż od); *usque ex* ultima Syria (aż z); *usque ad* Capitolium (aż do); *usque in* Pamphiliam legatos miserunt (aż do); *usque sub* extremum brumae tempus (aż koło). Niekiedy samo *usque* stoi za *usque ad*; ob. w poprzedz. 1) na końcu.

3) Wiele Przyimków używanych do oznaczania miejsca jest razem Przysłówkami, a mianowicie: a) *ante*, w znaczeniu *wprzód* i *post* w znac. *potém*, *później*, kładą się w tyle po 6m przypadku, albo między Rzeczownikiem i Przyimotnikiem: biennio *ante*, paucis mensibus *ante*, paucis *ante* diebus; paulo *ante*, nieco wprzód; multo *ante*, daleko wprzód; aliquanto *ante*, cokolwiek wprzód; tanto *ante*, na tyle czasu wprzód; podobnie: biennio *post*, we dwa lata potém; paucis *post* diebus, w kilka dni później i t. d. O *ante* quam i *post* quam ob §. 182. Uw. 3. b) *adversum* lub *exadversum*; np. *ire* alicui *adversum*, naprzeciw; *exadversum* est fabrica, naprzeciwko (używane zazwyczaj od pisarzy komedyi), c) *circa* lub *circumcirca*, *naokoto*; np. *montes*, qui *circa* sunt; *regiones* prospicere *circumcirca*. d) *coram*, w obec, w oczy: *commodius* fortasse erit de hac re *coram* loqui e) *extra*, zewnątrz: *quum extra* et *intus* hostem haberent. U Jurystów *extra* quam znaczy *wyjąwszy*, *chyba*, po którym następuje *si*: *extra quam si* negotium ita gestum est; *wyjąwszy jeżeli* lub *chyba że*; także z *qui*: *Campanos omnes, extra quam qui* in hostium potestate essent, *liberos esse* iusserunt, *wyjąwszy tych którzy* i t. d. *infra*, *niżej*: *hujus epistolae exemplum infra* scripsi. Także *infra*

quam, niżej niż: ne *infra quam* rami fuere, praecidatur abies. g) *juxta, obok*: legio quae *juxta* constitit. Często znaczy *równie, zarówno* (za *aeque*): *juxta* periculosum erat, seu ficta seu vera promeret; alia quoque castella expugnata sunt *juxta* ignobilia; eorum ego vitam mortemque *juxta* existimo. Zład *juxta ac, atque, et, quam, równie jak* (za *aeque ac*); i z opuszczoném *ac*: res parva *ac juxta* magnis (za *aeque ac magnae*) difficilis. h) *prope i propter, blisko*: volebam *prope* alicubi esse. i) *pone, z tytu, w tyt, pone* movetur, *pone* respicere. k) *supra (superius)*, wyżej: de quo *supra* dixi.—*Supra* repetere aliquid, jest dalej sięgnąć, wyżej zacząć (w opowiadaniu) Czasem znaczy *więcej*: tribus milibus, aut etiam *supra*, ager emtus; czasem *lepiej, nadto*: librum absolvi ita accurate, ut nihil possit *supra*. *Supra quam* np. credible est, quam fieri possit cet., jest bardziej niż t.j. nad wiare, nad podobieństwo. l) *ultra*, o miejscu znaczy *dalej*, o czasie *dtuzej*, o ilości *więcej*: *ultra* progressi non sunt; non se plebs *ultra* decipi patietur; nil *ultra* desidero; a z następującém *quam* znaczy *dalej niż, dtuzej niż, więcej niż*, np. potione utendum est non *ultra quam* sitis cogit. m) *super, z wierzchu, na wierzchu, u góry*. *Satis superque* znaczy *dosyc i aż nadto dosyc* np. dictum est. n) *subter u spodu*: sol mediam regionem obtinet *subter*. o) *circiter*, czasem i *ad*, używają się przy liczbach w znaczeniu *blisko, okoto*: ex omni copia *circiter* pars quarta erat armis instructa; occisis *ad* hominum milibus quatuor, reliqui in oppidum rejecti sunt. p) *contra* *przeciwie*: ego *contra* puto. Czasem znaczy z przeciwnej strony: aliquem *contra* intueri. *Contra, ac, atque, quam*, jest *przeciwie niż, inaczej niż*: evenit *contra ac* speraveram. q) *praeter* stoi czasem za *praeterquam, oprócz, wyjąwszy*; np. ceterae multitudini ab armis discedere licuit, *praeter* rerum capitalium *condemnatis* (gdzie *condemnatis* zależy od *licuit*, a *praeter* stoi bez rzędu jako Adverbium).

4) Niektóre Przyimki kładą się po Imionach, których przypadkami rządzą; a mianowicie: *tenus* zawsze; dwuzgłoskowe *ante, contra, inter* i *propter* stoją czasem po Zaimku względny; np. diem statuunt, *quam ante* cet.; quos *inter, quem propter, quam contra*; rzadko się to zdarza z Przyimkami *circa, penes, ultra*, a z Przyimkiem *de* prawie tylko w formie prawniczej: homo, *quo de* agitur; res, *qua de* agitur. Wszystkie jednakże te Przyimki tudzież *ob, post, ex, in, cum* mogą się kłaść ozdobnie pomiędzy Rzeczownik i jego Przymiotnik; np. medios *inter* hostes, certis *de* causis, hac *in* arbore, maxima *cum* gloria, magna *ex* parte, paucos *ante* dies, aliquot *post* menses i t. d.; osobliwie zaś między Rzeczownik i Zaimek względny; np. quod *propter* studium, *qua in* re, *quam ob* rem, *quam ob*

causam: Kiedy *cum* należy do *me, te, se, nobis, vobis*, zawsze się im z tyłu przyczepia: *mecum, nobiscum* i t. d.; do *quo, qua, quibus* może się przyczepić, lub stać przed niemi zwyczajnym sposobem: *quocum* lub *cum quo* i t. d.— Zresztą cośmy tu powiedzieli o Przyimkach umieszczanych po swoim przypadku, tyczy się wyłącznie poprawnej prozy; albowiem poeci, i ci pisarze późniejszych od złotego wieków, którzy w stylu naśladowali poetów, pozwalali sobie kłaść w tyle i inne Przyimki oprócz przytoczonych, w czém ich przeto naśladować nie należy; np. *Misenum apud, viam propter, Scythas inter, Euphratem ultra, cubiculum juxta, litora contra, ripam ad Araxis*. Porównaj §. 234, 3.

5) Niektóre Przyimki na Spółgłoskę zakończone, gdy się łączą z innymi wyrazami, mogą zamieniać swoją końcową literę na tę Spółgłoskę, od której się tenże wyraz zaczyna, takimi są: *con, in, ad*, i niektóre inne; np. *affinis* lub *adfinis*; *appello*; lub *adpello*; *inruo* lepijć *irruo*; *conlatum* lub *collatum*. Zważać tu jednak należy na użycie wzorowych pisarzy; nie zawsze bowiem ta zmiana miejsce mieć może. Mówi się np. *intuli*, nie *ittuli*; *contuli* nie *cottuli*; zaś: *attulit* lub *adtulit*. Gdzie się jakie Przyimki kładą, i kiedy zamiana ostatniej ich Spółgłoski może nastąpić, w krótkości uważmy jak następuje:

a) *A* stoi przed *m*; np. *amoveo*; *ab* zostaje przed wszystkimi literami, wyjąwszy przed *f*; np. *abripio, abjicio*, lecz *Aufero*. *Abs* stoi przed *c, t*; np. *abscondo, abstraho*.

b) *Ad* może zostać przed *d, f, g, n, p, q, s*; przed *m* zostaje zawsze; np. *addo, adfectus, adgredior, adinoneo, adnitor, adpēto, admiro, adsideo*; albo *affectus, aggredior, annitor, appeto, acquiro, assideo*, lecz nie *aminoneo, ammoveo*, i t. d.

c) *Circum* zachowuje *m*, oprócz w *circuītus*.

d) *Con* zostaje przed *c, d, f, g, i, n, q, s, t, u*; np. *concido, conduco, confēro, congrēgo, conjicio, connecto, conquiro, conspicio, contēro, convōco*; przed *l* może zostać, np. *conlūco, częścię collūco*.

e) *Ex* stoi przed *s*; np. *exspecto*; podobnie przed *c, p, q, t*. *E* kładzie się przed *b, d, g, l, m, r, v*; np. *eruo, egredior, elūgo* i t. d.

f) *In* zostaje nieodmienne przed *c, d, f, g, h, q, s, t*; np. *incido, induco, infringo*, cet. przed *l, m* zamienia się na *m*; np. *illudo, impius*, rzadko *inludo, inpius*.

g) *Inter* tylko się odmienia w *intelligo*.

h) *Ob* zostaje przed *d, i, l, m, n, r, s, t, u, e*. Przed *c, f, p*, zamienia się zawsze na *oc*, często na *of*, czasem na *og*, i prawie zawsze na *op*; np. *occido, oficio, oggēro, oppūno*.

i) *Per* czasem się odmienia; np. *pellicio*.

k) *Sub* może zostać przed *m*, *r*; musi zostać przed *d*, *l*, *n*, *s*, *t*: np. *subdo*, *sublego*, *submoveo*, *subnitor*, *subripio*, *subsęquor*, *subtęro*: albo *sumovęo*, *surripio*; lecz nie *suddo*, *sullego*, *sunnitor*, *sussequor*, *sullero*.

l) *Trans* zostaje prawie zawsze, oprócz czasem w *trado*, *traduco*, *trajicio*, *tralatus* (od *transfero*), albo *translatus*; *transdo* i t. d.

Rozdział Dziewiąty.

O Spójnikach (de Conjunctionibus).

91. 1) Spójnik (Conjunctio) służy do spajania między sobą wyrazów szczególnych, myśli, i całkowitych okresów; znaczy

a) *złączenie*, (złąd Conjunctiones copulativę): et, atque, ac, -que, etiam, quoque, nec, (neque), cum, dum, postquam, ubi, simulatque, tum, tam, quam; np. *coelum et terra*, niebo i ziemia.

b) *rozłączenie*, (Conjunctiones disjunctivę): sed, aut, vel, ve, sive (seu); np. *aut da aut accipe*, albo daj albo weź.

c) *Okoliczność czasową* (Conjunctiones temporales): quum, postquam, ubi, simulac, ut, w znaczeniu *gdy*, *skoro tylko*.

d) *przyczynę lub powód* (Conjunctiones causales): quum, quoniam, quia, quod, quandoquidem cet. w znaczeniu *ponieważ* i t. p.

e) *warunek*, (Conj. conditionales): si, sin, nisi, ni, dummodo, siquidem; np. *Si vales*, bene est, *jeżeliś zdrów*, dobrze jest.

f) *przeciwstawienie* (Conj. adversativę): etsi, tamen; licet, attamen, quidem, equidem, etiamsi, tametsi, quamquam, quantumvis; at, sed, verum, vero, autem, atqui; np. *quomvis aberat*, *tamen* cet. *lubo* go nie było, *jednak* i t. d.

g) *pytanie* (interrogativę); utrum, an, num, ne, nonne.

h) *wniosek* (Conclusivę): ergo, igitur, ideo, idcirco, itaque, hinc, inde, proinde, propterea, quapropter, quocirca, quare, quamobrem, unde; np. *Quum illud verum non sit*, *igitur* ne hoc quidem.

i) *porządek* czyli następstwo (Ordinativę): praeterea, insuper, primo, deinde, tum, porro, postea, denique, postremo, postremum, tandem.

h) *przypuszczenie* (Conj. concessivae a. hypotheticae): etsi, etiamsi, quamquam, licet w znaczeniu chociaż, chociażby.

U w a g i.

1) Czasem dla pełności w mowie dwa lub więcej Spójników się kładzie; np. *verum tamen* albo *verum tamen*, *verum enim vero* albo *verum enim vero*. Czasem i inne wyrazy jako Spójniki się używają; np. *nihilominus tamen* albo *nihilominus tamen*. 92.

2) Jak Przyimki Przypadkami Imion, tak Spójniki Trybami rządzą; t. j. Słowo do Spójnika należące w Trybie pewnym (oznajnującym lub łączącym) się kładzie. Niektóre zawsze mają Tryb łączący; jako to: *ut, ne, quo, quin, quominus, licet*; inne czasem tylko; np. *quod, quum, dum* i t. d. o czém w Składni Trybów mówić będziemy.

3) Niektóre Przyimki są Przysłówkami; np. *ante, post*; i nawzajem Przysłówki są razem Przyimkami; np. *infra, supra, prope, ultra, intra, extra, clam*; albo są z Przyimków złożone, np. *antea (ante ea)*, i t. d.

4) Spójniki są także Przyimkami, albo też składają się z Przyimków; np. *cum, propterea (propter ea), quapropter (propter quae), quoniam (quam ob rem), quocirca, idcirca, praeterea* i t. d.

5) Spójniki są jeszcze Przysłówkami albo się z Przysłówkami składają; np. *quando, gdy; simul, simulac, simulatque, gdy; primum, primo, postremum, postremo; postquam, (postea quam), ante quam (antequam) praeterquam, quominus, nonnisi* i t. d.

6) Trudno więc jest oznaczyć granice między temi trzema rodzajami wyrazów nieodmiennych; osobliwie między Spójnikami, które Gramatycy sami mieszają częstokroć z sobą. Najlepiej będzie dawać im zawsze nazwisko stosownie do miejscowego użycia; np. *Ubi est pater tuus?* gdzie jest twój ojciec? *Nescio ubi sit meus pater*, nie wiem, gdzie jest mój ojciec — tu *ubi* jest Przysłówek pytający. *Zas: Hoc ille ubi animadvertit, horrore peresus est*, gdy to spostrzegł, dreszcz go przejął — tu *ubi* jest Spójnik czasowy. — *Ante tres annos hoc factum est*, stało się to przed trzema laty — i *hoc accidit tribus annis ante*, wydarzyło się to na trzy lata wprzód — w pierwszym zdaniu jest *ante* prepozycją, w drugim Adverbium.

7) O umieszczaniu Spójników w zdaniach ob. niżej §. 121.

Rozdział Dziesiąty.

O Wykrzyknicach (de Interjectionibus)

93. Wykrzykniki (Interjectiones) są nieodmienne części mowy, których używamy do wyrażenia rozmaitych uczuć, czyli afektów, jakimi są:

- 1) radość: *evax! jo! ho! ju! evoë!*
- 2) śmiech: *ha! ha! he!*
- 3) płacz: *hej! hoi! ohe!*
- 4) żal i smutek: *heu! au! vac! ah! cheu!*
- 5) niechęć: *cheu! oh! proh! vah! hem!*
- 6) przymilenie: *eja! age! cedo! sodes (si-audes)!*
- 7) wołanie: *heus! eja! o! cho! ohe! chōdum! sis (si vis), sultis (si vultis)!*
- 8) chwalenie i zachęcanie: *euge! agēdum! macte!*
- 9) podziwienie: *o! hui! ehem! papae!*
- 10) uprzykrzenie i ganienie: *phui! apāge!*
- 11) nakazywanie milczenia: *st! (silentium!).*

U w a g i.

94. 1) Niektóre Imiona i Słowa używają się także zamiast Wykrzykników; takie są oprócz przywiedzionych (*sodes, sis, sultis*): *indignum* (apfe)! *infandum* (szkaradnie)! *misērum* (biada)! *turpe* (pfe wstyd)! *precor* (proszę)! np. *dic sodes*, wszakże powiedz; *amabo!* adjuta me, *jakeś dābry*, pomóż mi wtém; *amabo!* desinas; *proszę cię*, skończże już; *amabo!* veni; *no pójdzże*, pójdzże przecie. *Mediusfidius* (t. j. me Jovis filius), *Hercle*, *Mehercle*, *Hercules*, *Mehercules*, a u komików *Pol*, *Edepol*, *Mecastor*, za nasze *Dalibóg*; np. *Hercle vero*, *Hercules sane*; *dalibóg prawda*.

2) Od Wykrzykników różnić jeszcze potrzeba wyrazy głoś lub dźwięk następujące, jakimi u nas są: *hom*, *dyn*, *dyn*, *trutru*, *pif*, *paf*, *puf*, *klap*, *hop*, *rym*, *puk*, *kukuryku*, *fiufiu* i t. p. np. o wodzie *Glut glut*, *murmurat unda*; o trąbie: *At tuba terribili sonitu tarantura dicit*; o uderzeniach: *tax, tax tergo meo erit*, *klap*, *klap* będzie na moim grzbiecie.

CZEŚĆ TRZECIA.

Składnia (Syntaxis) czyli Nauka
o związku wyrazów.

Uwagi poprzednicze.

Składnia uczy nas, jak mamy składać czyli 95.
łączyć z sobą szczególne wyrazy, abyśmy myśli
nasze jak najjaśniej i najdokładniej wyrazić zdo-
łali. Myśl słowami wyrażona nabywa pewnego
kształtu, który zowiemy *sensem* czyli *zdaniem*.
W każdym zdaniu następujące rzeczy rozróżnia-
my:

- 1) Osobę lub rzecz, którą wystawiamy ja-
ko będącą t. j. znajdującą się gdzie, albo
będącą czym, lub co-działającą albo działa-
nie jakie odbierającą, którą gramatycznie
zowiemy Subjektom czyli Podmiotem (*Sub-
jectum*) i która jest zasadą całej myśli;
- 2) Przymiot, który Subjektowi przyznajemy za
pomocą Słowa *Sum*, zwany w Gramatyce Pre-
dykatem (*Praedicatum, Atributum*); albo
- 3) Osobę lub rzecz, na którą spływa lub
której się dotyczy czynność lub stan Subje-
ktu wyrażony przez Słowo; a którą Grama-
tycy zowią Obiektem czyli Przedmiotem
(*Objectum*);
- 4) Słowo, za pomocą którego Subjektowi przy-
łączamy Predykat, od tego łączenia nazwa-
ne Łącznikiem czyli Kopułą (*Copula, cza-
sem Assertio*); albo
- 5) Słowo, które wyraża stan lub czynność
Subjektu dotyczącą się przedmiotu lub na
niego spływającą, które w ogólności zowie
się Słowem rządzącym (*Verbum regens*).

W każdym zdaniu zupełnym muszą być razem
te trzy rzeczy: Subjekt, Łącznik i Predykat (np.
Bóg-jest-naszym oycem), albo Subjekt, Słowo

rzządzące i Przedmiot (np. Bóg - stworzył - świat; Ojciec - mieszka - w mieście; wojsko - dobywa - twierdzy).

U w a g i.

96. 1) Subjekt wyraża się pospolicie przez Rzeczownik, Predykat przez Przymiotnik, lub Rzeczownik, Łącznik właściwie tylko przez Słowo posiłkowe *być*, i te, które to znaczenie mieszczą w sobie; np. *Syn stał się pociechą* rodziców, a zatem: *jest* ich pociechą. *On się urodził Książęciem*, a więc *jest* Książęciem i t.d. Każde inne Słowo da się rozebrać na Łącznik i Predykat razem; np. *Ojciec pisze*, t. j. *Ojciec jest* piszący. W łacinie zaś równie jak w polszczyźnie, jeszcze i Subjekt może w sobie Słowo mieścić, tak iż całe zdanie w jednym się zamyka wyrazie: np. *Amo*, kocham; zamiast: *ego sum amans; ja jestem kochający*.

2) Nie zwykło się jednak takich Słów uważać za złożone z Łącznika i Predykatu, ani na te pierwiastki rozkładać; ale je zawsze uważamy ze względu na Przedmiot czyli Objekta, którym rządzą, który z tej przyczyny nazywa się ich rządem (*regimen*). Poznamy to na swoim miejscu (w §. 124).

Składnia dzieli się na

97. 1) prostą czyli zwyczajną (*Syntaxis simplex, recta seu ordinaria*), w której mowa jest o poznawaniu szczególnych części mowy, spajaniu z sobą, i porządném szykowaniu onych;
2) *Syntaxis ornata*, która uczy nie tylko dokładnie, ale i ozdobnie pisać. Do niej należy *Syntaxis figurata*, to jest nauka o figurach czyli postaciach gramatycznych w mowie używanych.

Nie we wszystkich językach jednakowym porządkiem następują po sobie wyrazy w zdaniu jakim. Sposób szykowania tychże wyrazów stosownie do natury języka, zwiemy Konstrukcją. Ogólnie mówiąc; w każdej mowie z kilku zdań złożonej, na początku każdego zdania kładzie się Zaimek względny iub jakibądź

wyraz względny (Pronomen relativum *qui, quae, quod*; Particula relativa np. *ubi, unde, quare, quo*, i. t. d.), jeżeli jest w zdaniu; po nim Spójnik, jeżeli się w mowie znajduje; za nim Subjekt, jeżeli jest wyraźnie położony, a nie domyślny tylko; dalej Łącznik ze swoim Predykatem, albo rządzące Słowo ze swoim rządem, czyli objektem. Przykłady: Bóg jest dobrotliwy, — który gdy stworzył świat, — opiekuje się nim — i opatruje ludzi we wszystko, — co jest potrzebnem do życia.

U w a g a. Język polski wolny jest jednak po większej części od tak niewolniczego ustawiania wyrazów. Albowiem czy w nim Predykat na początku położymy, czy Łącznik; Subjekt w środku lub na końcu, nie to nie szkodzi Konstrukcyi, byleby jasność i zrozumiałość mowy na tem nie traciła. I tak równie dobrze powiedzieć można: Stworzeniem najpiękniejszym jest człowiek, jak i: Człowiek jest najpiękniejszym stworzeniem. Równa wolność zachodzi w szyku mowy łacińskiej. W zdaniu np. *Cyceronā: animantium formam vincit hominis figura*, wyrazy są zupełnie w porządku przeciwnym Konstrukcyi naturalnej. Jednakże względne wyrazy stać muszą koniecznie na początku, a Spójniki przynajmniej przed Słowem do którego należą. Nie możnaby np. w powyższym przykładzie ani w polszczyźnie, ani w łacinie, tak położyć: gdy *który* stworzył świat, albo: który stworzył *gdy* świat.

Składnia prosta.

Ta uczy *a)* jak jedna część mowy zgadzać się 98. powinna z drugą, *b)* jak jedna część mowy zawisała od drugiej, to jest, jak od niej jest rządzona. Jest przeto dwojaka: 1) Składnia zgody (Syntaxis congruentiae). 2) Składnia rządu (Syntaxis dependentiae seu rectionis).

Rozdział Pierwszy.

Składnia zgody.

O zgodzie w ogólności.

99. Prawidło powszechnie zgody jest, iż każdy wyraz odmienny zgadzać się musi, ile to być może. w swych odmianach z tym wyrazem, do którego należy, t. j. z którym go myśl najbliżej łączy i niejako z nim na jedno wyobrażenie zamienia. A mianowicie zgadzać się musi Predykat z Subjektem, wyraz przymiotny z rzeczownym, odpowiedź z pytaniem.

Ponieważ wszystkie części mowy w ogólności na trzy klasy podzielić można, to jest: Imię, Słowo *) i części mowy nieodmienne, czyli Partykuły: stósownie przeto do tego podziału uważać będziemy: a) Zgodę Imion, b) zgodę Słów, c) zgodę Partykuł.

I Zgoda Imion.

100. 1) Wszystko to, co się Rzeczownikowi (to jest każdemu rzeczownemu wyrazowi) przydaje w znaczeniu Adjectivum, czyli to jako Predykat (Attributum), czyli jako Epitet tylko t. j. prosty Przymiotnik (Epitheton) lub Adpozycya, † zgadzać się z nim powinno podług prawidła w rodzaju, liczbie i przypadku.

a) Przymiotnik i Imiesłów: *Parva scintilla contemta excitavit saepe magnum incendium.*

b) Adpozycya: *Romulus condidit Romam, caput civitatis romanae.*

c) Zaimek: *Eos libros lubentissime lego, quos facillime intelligo.*

*) Zaimek należy do Imienia, Imiesłów częścią do Imienia, częścią do Słowa.

Uwaga, Rozumie się samo przez się, że, jeżeli Zaimek nie przy swym wyrazie rzeczownym stoi, ale w osobnej części zdania od innego Słowa rządzonej, nie może się z nim w przypadku zgadzać, ale tylko w rodzaju i liczbie; np. *Maxima nunc urbs est, quam Romulus condidit parvam. Demosthenes et Cicero multum eloquentia sua patriae profuerunt; quae postea ipsis pernicioso fuit.*

† Epitet zowie się każdy Przymiotnik należący do Rzeczownika, lecz nie będący Predykatem jego, to jest nie spojony z nim łącznikiem ani wyraźnym, ani domyślnym. Graeci tum *fortissimi* erant. Graeci *fortissimi* vincunt Persas. W pierwszym zdaniu *fortissimi* jest Predykat, w drugim Epitet. Gdy zaś dodaje się Rzeczownikowi inny Rzeczownik lub Przymiotnik w osobnym zdaniu dla wyjaśnienia onego lub wzmocnienia, takowy Epitet zowie się Adpositio; np. *Pompejus, lux civitatis, est extinctus. Cicero, eloquentissimus omnium Romanorum, misera morte perit. Adpozycya daje się łatwo poznać przez domysłny Zaimek który ze Słowem być. Pompejusz (który był) światło kraju, umarł. Cycero, (który był) najwymowniejszy z Rzymian, nędzną śmiercią zginął.*

U w a g i.

1. Polski Predykat nie zawsze się zgadza z Subjektem w przypadku. Często Rzeczownik (także Przymiotnik, a nawet Imiesłów i Zaimek) w 6tym stoją przypadku, chociaż Subjekt, do którego należą, jest w pierwszym położony; np. *Bóg jest stwórcą* wszystkich ludzi. Adpozycya jednak zawsze przybiera przypadek swego Rzeczownika; np. *Cycerona, najstawniejszego mówcę, zamordowano.*

2. Gdy Rzeczownik ma być Predykatem innego Rzeczownika, to się dobiera zazwyczaj taki, któryby był tego samego co i tamten rodzaju: jednakże z rodzajem nijakim łączy się męski, który się także kładzie gdy o męskim i żeńskim rodzaju razem jest mowa; np. *Eventus studiorum magister est. Tempus est magister* multarum rerum. *Parentes nostri sunt pater et mater.* Adpozycya także w przypadku (nie konieczne w liczbie i rodzaju) ze swoim Rzeczownikiem się zgadza; np. *Tulliola, deliciae nostrae, tuum munusculum flagitat.*

3. Widzimy jeszcze z tych przykładów, że gdy Predykat lub Adpozycya ma przy sobie Przymiotnik, ten podług ogólnego prawidła przybiera jego rodzaj, przypadek i liczbę.

4. Słowo w Trybie bezokol. także czasem Predykat lub Subjekt, nawet Subjekt i Predykat zastępować może; np. *Principium et fons recte scribendi est sapere. Contentum suis rebus esse maximae sunt divitiae. Beate vivere, est recte vivere. Zamiast: Vita beata est vita honesta.*

102. 2) Przymiotniki, Zaimki, Imiona liczbowe i Imiesłowy ściągaające się do Trybu bezokolicznego, lub do jakiegokolwiek części mowy lub zdania całego rzeczownie położonego, kładą się w rodzaju nijakim (co już z §. 28 gdzie się powiedziało, że takowe wyrażenia są rodzaju nijakiego, tudzież z §. 100 w którym o zgodzie Imion z Rzeczownikiem jest mowa, oczywiście wypada).

Sci re tuum nihil est (twoje umienie). Multi ipsum vinci contemnunt (samo stanie się zwyciężonym). Vivere ipsum turpe nobis est (samo życie). Tam est tibi vile mori? (tak mało wartem jest u ciebie tracenie życia?) Nescio, quid sit illud iners quidem, jucundum tamen nihil agere, nihil esse. Meminisse debes, quale quantumque sit ordinare statum civitatis.

U w a g i.

103. 1. Imiesłów często się zgadza z Adpozycją, osobliwie przy wyrazach *civitas*, *urbs*, *oppidum*, *gens* i t. p., gdy te są appozycją Rzeczowników tylko w liczbie mnogiej używanych. *Volturni oppidum Tuscorum opulentissimum, totum concrematum est fulmine.* Toż samo po zamianie Subjektu na inny przypadek: *Corinthum, totius Graeciae lumen, patres nostri extinctum voluerunt.* *Commentarii Caesaris nudi sunt, recti et venusti, omni ornatu orationis tanquam veste detracta.* *Castra dicebant non urbem positam in medio.* Ob. więcej w §. 110.

2. Gdy łaciński Tryb bezokol. tłumaczymy na polskie przez Rzeczownik, Przymiotnik nijaki lub Przymysłówek zamienia się na Przymiotnik, który z tymże Rzeczownikiem zgodzić należy; np. *Bene et beate vivere, nihil est aliud quam honeste et recte vivere.* Życie dobre i szczęśliwe nic innego nie jest, jak życie poczciwe i proste.

3. Gdy Przymiotnik rzeczownie się używa; kładzie się w rodzaju domyślnego Rzeczownika; np. *Familiarissimus noster* (sc. *amicus*). *Respice praeteritum (tempus), praesens rege, cerne futurum. Mortalis (homo). Patria (urbs s. regio). Dextra (manus), cet.* Często jednak rodzaj nijaki nie ma nie domyślnego, ale jako doskonały Rzeczownik uważa się. *Ultimum omnium mors est. Altum quiddam est virtus, excelsum et regale. Omne trinum bonum est.*

4. Czasem Przymiotnik w innym stoi rodzaju, niż Rzeczownik, do którego zdaje się należeć. Wtenczas inny Rzeczownik jest domyślny, z którym Przymiotnik tenże w rodzaju się zgadza. Co ma osobliwie miejsce przy Rzeczownikach zbiorowych (§. 9. 3.) *pars, plebs, populus*; np.

Vespertilio sola (volucris) volucrum lacte nutrit. (jak u nas: Jaszczurka jest jedném z najjadowitszych zwierząt). *Pars (nonnulli milites) inermes Romam delati sunt.* Ex maxima invidia in gratiam et favorem *nobilitatis* Jugurtha venit, *quorum* (nobilium) pars spe, alii proemio inducti sunt.

3) Jako do jednego Subjektu wiele Predykatów lub Epitetów przydać można, tak też nawzajem kilka Subjektów jeden Predykat lub Epitet mieć może. W tym razie następujące prawidła zachować potrzeba:

a) Gdy Przymiotnik, Imięstów, Zaimek lub Imię liczbowe ściąga się do wielu Rzeczowników jednego rodzaju, kładą się w tymże rodzaju, co i Rzeczowniki, w liczbie zaś mnogiej. 104.

Lucullus Mithridatem adeo cecidit, ut Granicus et Aesopus cruenti redderentur. Matrem et sororem tuam quas valde amo, meo nomine salutabis. Fama atque fortuna non semper pares sunt.

U w a g i.

1) Gdy Predykat do ostatniego tylko Subjektu się ściąga, albo w wyrażeniach oderwanych (t. j. gdy się wyrazy odrębnie uważają), kładzie się czasem liczba pojedyncza. 105.

Invidus, iracundus, iners, vinosus, amator, nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit. Carum esse civem, bene de republica mereri, laudari, coli, diligi gloriosum est; t. j. Carum esse civem, gloriosum est; bene de rep. mereri, gloriosum est; laudari glor. est cet. Albo też raczój całe to ostatnie zdanie za jeden Rzeczownik rodz. nijak. uważać można. (§ 28 i 102).

2) Czasem nawet, znajdując się te Przymiotniki w liczbie mnogiej i rodzaju nijakim, chociaż Rzeczowniki innego i jednakowego są rodzaju, a to zazwyczaj wtenczas, kiedy nieżywotne rzeczy znaczą; np. *Nox atque praeda castrorum hostes remorata sunt.*

b) Jeżeli Przymiotnik i t. d. ściąga się do wielu Rzeczowników równego rodzaju, natenczas 106.

a. Gdy Subjektami są osoby żyjące, kładzie się w rodzaju męskim, jeżeli z Rzeczowników chociaż jeden jest męski; albo w żeńskim kiedy żeń-

skie Rzeczowniki z nijakimi są pomieszczane: gdy zaś Subjektami są rzeczy nieosobiste, kładzie się Przymiotnik w rodzaju nijakim; zawsze w liczbie mnogiej.

Juventus Terminusque se loco moveri non sunt passivi. Ancillae, quae tum erant domi, reliquumque vulgus illum recipere prohibitae sunt. Catilinae bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis, grata fuere.

β. Gdy osobiste przedmioty z nieosobistymi są pomieszczane, kładzie się Przymiotnik w rodzaju nijakim, liczbie mnogiej; np. *Naves et captivi ad Chium capta. Labor voluptasque dissimilimã naturã* (najniepodobniejsze do siebie z natury) *societate quadam sunt naturali inter se conjuncta. Multa castella vicique aut deleta, aut integra in potestate venere. In dando consilio intuenda sunt sexus, dignitas, aetas.*

107. Przy takowej mięszaninie kładzie się czasem rodzaj męzki, jeżeli osobisty subjekt jest męzki; np. *Servi atque arma sunt traditi.*

Przymiotnik zgadza się czasem z najbliższym sobie Subjektem; np. *Tibi omnium salus, liberi, fortunae sunt carissimae* zamiast: *sunt carissima.*

Jeżeli Przymiotnik nie stoi na początku przed wszystkimi Subjektami, albo na końcu po wszystkich, ale w środku t. j. po pierwszym zaraz Subjekcie, musi się Przymiotnik zgodzić z tym tylko jednym, a przy reszcie być tylko domyslnym; np. *In dando consilio sexus intuendus est, dignitas, aetas; albo aetas intuenda est dignitas, sexus i t. d.*

Qui, zgadza się także często z następującym Predykatem; np. *Domicilia, quas urbes dicimus, za quae u. d.* Osobliwie lubi takową konstrukcyę Cyceron: *Nihil est Deo, quod quidem in*

terris fiat, acceptius, quam coetus hominum, quae civitates appellantur. Homines enim sunt hac lege generati, qui (za ut) tuerentur illum globum, quae terra dicitur; hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera vocatis (Somn. Scip. 3.)

4) Odpowiedź z pytaniem zawsze się zgadzać musi; t. j. w jakim jest przypadku Zaimek lub Przymiotnik pytający, w takim stać powinien Rzeczownik lub wyraz przymiotny, którym odpowiadamy.

a) Gdy odpowiadający wyraz ma być osoba jakiegokolwiek rodzaju, pytamy się przez quis? cujus? cui? cet; gdy rzecz nieżyjąca, pytaniem takowem jest Zaimek nijaki quid? cujus? cet. Pytania te są dla obudwóch liczb jednakie.

Quis adtulit hoc et cui? — Ego vobis; filius matri; sorores meae patri. = Quid hic jacet? — liber. = Cujus? — fratris. = Quid tibi adtulit? — libros. = A quo mundus est creatus? — a Deo.

b) Gdy jest pytanie o przymiot rzeczy; wyraz, przez który się pytamy i odpowiadamy, zgadzać się ma w rodzaju, liczbie i przypadku z Rzeczownikiem, do którego się ściąga.

Quid mihi adfers? — Libros et vestes. = Pulchrasne? — pulcherrimas. = Libri quales sunt? — Boni et pulchre vestiti. = Editio quae? Veneta, indice instructa, et annotationibus illustrata.

U w a g a. Zaimki przywłaszczające zastępują zawsze przypadek drugi, gdyż przez nie odpowiadamy na pytanie cujus? Przybierają one także rodzaj, przypadek i liczbę swego Rzeczownika. Cujus est liber? — meus. = Cujus vestes adfers? tuas. = Cujus (cujum) atramentarium? fratris mei an tuum? — meum, credo, suum enim frater manu tenet.

Rozdział Drugi.

II. O zgodzie Słowa.

O Zgodzie Słowa w ogólności trzy prawidła podać można; 1) o zgodzie z Subiektem, 2) z Przedmiotnikiem do jednego lub wielu Subjektów należącym, 3) o zgodzie Słów między sobą, czyli o następstwie czasów.

109. **Prawidło Pierwsze.** Każde Słowo zgadzać się musi ze swoim Subiektem w osobie i liczbie. (Tu uważać należy, iż łacińskie Subjekty *ego, tu, nos, vos*, jak polskie *ja, ty, my, wy*, prawie zawsze są tylko domyślne przy Słowach, i wtenczas dopiero wyraźnie się kładą, kiedy na nie przycisk czyli natężenie mowy padać powinno, lub gdy słowa w różnych osobach położone, w jednym zdaniu po sobie następują. Każdy inny Subjekt ma znaczenie osoby trzeciej).

Si (tu) valet, bene est, ego quidem valeo. Nos hominem accusavimus, vos damnastis, illi necaverunt. Caesthenem Alexander non solum occidit, sed etiam torsit. Aborigines, genus hominum agreste, in Italiam venerunt. Omne trinum bonum est. Nescio, quid sit illud nihil agere.

U w a g a. Zaimki rzeczowne pierwszój i drugiej osoby używają się tylko jako Subjekty, nigdy zaś jako Predykaty lub Adpozycye. Słowo przeto z niemi, nie zaś z przydanym Rzeczownikiem zgadzać się powinno. Ztąd wypada, że gdy w mowie Zaimki *ego, tu, nos, vos* znajdują się, Słowo w trzeciej osobie stać nie może. Zaimki zaś trzeciej osoby *is, ille, ipse*, et., wyjąwszy Zaimek zwrotny, lubo się także rzeczownie kładą; zawsze jednak uważają się tylko jako Predykaty lub Adpozycye poprzedzającego lub następującego Subjektu, do którego należą; Słowo zatem nie z niemi, lecz z Subiektem, którego miejsce zastępują, zgadza się.

Ego Consul internecione rempublicam liberavi (nie liberavit). Ego imperator in exilium mitto, tu plebejus Consulatu fungeris (nie mittitur, fungitur)? Nisi tu, deliciae meae, visui paterno evanuisses (nie evanuissent). Nos Consules desumus (nie desunt). Ibam, quo me (tu) ipsa

misisti — Viro forti nihil difficile est: is (t. j. vir fortis) *contemnit pericula, delectatur labore, captat occasionem exercendae virtutis, cet.* Cur frater tuus appellor (nie *appellatur*, bo się rozumie *ego*). Pullus gallinaceus in sterquilinio margaritam reperit, et, tanta res, inquit, *jaces indigno loco* Hoc tibi juvenus romana *inducimus bellum*. Trecenti *conjuravimus* principes juventutis romanae, ut in te hac via *grassaremur*.

1) Czasem Słowo nie z formą Subjektu, lecz 110.
z domyślném znaczeniem jego zgadza się w liczbie. To najczęściej zdarza się przy Imionach zbiorowych (nomina collectiva) plebs, vulgus, turba, nobilitas, pars cet. także często przy quisque, uterque cet.

Turba *ruunt* (i. e. *multi homines*). Plebs *habitant* diversis locis. Quid hic tantum hominum (i. e. *tot homines*) *incēdunt*. Uterque *insaniunt*. Utrāque *festinant*. Oscula quisque suae matri *tulerunt*.

Podobnie często znajdujemy Słowo zgodzone z Appozycją; np. *Tungri, civitas* Galliae, fontem *habet* insigne.

Uwaga. Więcej przykładów umieściliśmy w §. 103, 1, gdzie Słowo stoi w kształcie Imiesłowu. Co się zaś tyczy tej zgody, o której tu mowa, znaczenie Słowa może nam być przewodnikiem, tak iż je zgadzać należy z tym Rzeczownikiem, do którego się lepić da przystosować. I tak w przytoczonym przykładzie *habet* stosowniejsze jest do *civitas* znaczącego kraj, niż do *Tungri*, które, chociaż jest nazwiskiem tego kraju; jednakże znaczy i mieszkańców jego; chociażby zaś kraj, nie miał mieszkańców, źródłoby przecię w nim być nie przestało. Podobnie w przykładzie: *Corinthum, Graeciae lumen, patres nostri extinctum voluerunt*, stosowniejszem jest *extinguere* (zgasić) do *lumen* niż do *Corinthum*; a w przykładzie: *Caesaris commentarii nudi sunt, omni ornatu tanquam veste detracta*, stosowniejsze *detrahere* (zdjąć, zciągnąć) do *vestis* niż do *ornatus orationis*. I tak u Cezara (b. c. 2, 19): *Carmonenses, quae est longe firmissima totius provinciae civitas, per se cohortes eiecit portasque clausit* — stosowniejby było obadwa Słowa zgodzić z *Carmonenses* niż z *civitas*. — Gdzie znaczenie Słowa skazówką być nie może, tam się ono zazwyczaj zgadza z najbliższym Subjektem; np. *Catilinae cariora semper omnia, quam decus atque pudicitia fuit. Nihil gravius,*

quam destitutae spes torquent, albo Nihil gravius torquet, quam spes destitutae. Numidas in omnibus proeliis pedes magis quam arma tutata sunt. Antonium quis consulem, nisi latrones putant?

111. 2) Jeżeli Słowo do wielu Subjektów się ściga, stoi podług prawidła w liczbie mnogiej. Gdy jednak te Subjekty oderwanie t. j. każdy z osobna są uważane i stoją w liczbie pojedynczej, Słowo może się zgodzić z ostatnim.

Hinc pater hinc conjux miseram solantur et orant, indicet causam tristitiae, *fleat* tamen ipsi. Non diu dubitatum de conditionibus, cum alter facilitate alter fraude cuncta inter se *concederent acciperentque*. — Mens et ratio et consilium in senibus est. Cibo et potione fames sitisque *depellitur*. Societate sublata, beneficentia, libertas, bonitas, justitia funditus *tollitur*; t. j. beneficentia tollitur, libertas tollitur i t. d.

112. 3) Gdy dwa lub więcej jest Subjektów, W różnych osobach, wtenczas osoba druga ma pierwszeństwo nad trzecią, pierwsza nad obiema temi. Liczbę zaś ma Słowo pojedynczą lub mnogą, podług tego, co się dopiero powiedziało.

Si tu et Tullia, lux nostra *valetis*, bene est; ego et suavissimus Cicero *valemus*. Ego fratresque mei pro vobis arma *tulinus*.

U w a g i.

1) Często jednak Słowo bez względu na takowe osób pierwszeństwo, z najbliższym Subjektem się zgadza.

Ego et Cicero meus *flagitabit*. Utrum vos au, Carthaginienses principes orbis terrarum *videntur*? Urbis miserimis querelis aliquid opis fortasse ego pro mea, tu pro tua, pro sua quisque parte ferre *potuisset*, si auctor affuisset Caesar, (za *flagitabimus, videmini, potuissemus*).

2) Czasem nawet Słowo z Predykatem się zgadza; np. Omnia *pontus erat*.

1) Godnym jest jeszcze uwagi, iż Słowo w liczbie mnogiej kładzie się z *aliquis*, co w prędkiej mowie niekiedy ma miejsce; np. *Aperite aliquis. Aliquis evocate*. Wszakże i po polsku mówić się zwykło w takim razie: *otwórzcie tam kto; zawołajcie, pójdźcie tam kto; i t. p.*

Prawidło drugie. Gdy do jednego lub 113.
wielu Subjektów należy Przymiotnik, Zaimek
przymiotny, lub Imię liczbowe, Słowo zawsze
do nich stosować się musi w liczbie.

Omnis eques mistāque gravis cum plebe Senatus *obvius*
ad Tusci fluminis ora *venit*. Lucullus Mithridātem adeo
Cecidit, ut Granicus et Aesopus *cruenti redderentur*. Tanta
celeritate conveniebat miles, ut eo die jam plus *ducenti*
essent.

Ponieważ Imiesłów pod względem zgody jest tylko Przymiotnikiem, kiedy więc forma Słowa składa się z Imiesłowu i Sum, Imiesłów zgodzić się musi z Subjektem jako Przymiotnik, a Sum z tymże Imiesłowem w liczbie; np. Labor voluptasque societate quadam naturali inter se *junctas* u n t. Jednak Imiesłów i z Predykatem zgodzić się może; np. Manlii popularitas *signum* affectati regni *visum* est. Podobnie z Appozycją, o czém była mowa w §. 103. 1 i §. 110.

Prawidło trzecie. O zgodzie Słów między 114.
sobą, czyli o następstwie czasów (de consecutione temporum).

Zastanawiając się nad Słowem, poznaliśmy nazwiska i odpowiadające im znaczenia czasów i bezwzględne i względne (tempora absoluta i relativa); wiemy np. iż czynność obecnie trwającą przez Praesens, czynność upłynioną zupełnie przez Perfectum, a wystawiającą ciągle i nieukończoną jeszcze w przeszłości trwanie przez Imperfectum wyrażać należy. Wiemy, że Słowo wystawiające czynność, która się dopiero stać ma, kłaść trzeba w czasie Futurum. Wiemy dalej, że czynność obecną względem drugiej wyrażać należy przez Praesens, Imperfectum lub Futurum simplex; dawniejszą od niej przez Perfectum, Plusquamperfectum i Futurum exactum; a późniejszą przez Futurum periphrasticum: (ob. §. 52. i 79. B). Tutaj zastanowimy się obszerniej nieco nad tym użyciem różnych form czasowych.

Nauka o następstwie czasów do najważniejszych części Składni należy; raz, iż bez jej gruntownej znajomości dwóch nawet Słów należycie zgodzić nie bylibyśmy wstanie; drugi raz, iż na niej w znacznej części zasadza się nauka o Imiesłowach. Jak najdokładniej przeto nad nią zastanowić się nam wypada. Dla tém łatwiejszego pojęcia téj zawitej na pozór, ale dla zastanawiającego się rozumu bardzo prostej nauki, podzielimy ją sobie na części, i pomówimy osobno o zgodzie Słów w zdaniach głównych, a osobno w pobocznych, dawszy wprzód wyobrażenie o różnych zdań gatunkach.

115. 1) Gdy myśl jaka podzielona jest pomiędzy kilka zdań, to zdanie, które najważniejszą jej część w sobie mieści, to jest taką, bez której wszystkie inne nie mogłyby stanowić całości, gdy tym czasem ona sama i bez dodania tamtych myśli zupełną stanowiłaby mogła, nazywa się od głównego swego znaczenia *zdaniem głównym*; wszystkie zaś te, które albo temu zdaniu, albo sobie nawzajem (ale zawsze z powodu głównego zdania) są przydane, a zatém albo bezpośrednio albo pośrednio jemu służą do wyrażenia pewnych okoliczności, nazywamy *zdaniem pobocznymi*, przeto iż są niejako głównemu do pobocznego użycia przeznaczone. Np. gdy powiem:

„Bóg wszechmocny *gdy stworzył z niczego świat i wszystko*, co się na nim znajduje, ulepił z gliny człowieka, ożywił go duchem nieśmiertelnym, i obdarzył rozumem, *aby mógł poznawać niewidomego Stwórcę*, i dochodził, dla czego jest stworzonym.”

Bóg wszechmocny z gliny ulepił człowieka, — jest główne zdanie, bo może i bez tych, co mu są przydane, zupełną myśl stanowić.

2) Zdania poboczne od miejsca, jakie w gramatyczném porządkowaniu zdań do jednéj myśli należących zajmują, mają rozmaite nazwiska. A najprzód *a)* to, które bezpośrednio głównemu jest przydane i zazwyczaj przed niém się kładzie, zowie się *poprzedniem* (a wtenczas główne, ze względu na nie, może się nazwać zdaniem następném). Takim poprzedniem zdaniem jest w powyższym przykładzie: *Gdy Bóg stworzył z niczego świat* (a jego następném: *ulepił z gliny człowieka*). *b)* Zdanie zaczynające się od Zaimka względnego, który w polszczyźnie także przez *co* zastąpionym być może, przydane drugiemu dla wyjaśnienia, o jakiej osobie lub rzeczy jest mowa, i po niém zazwyczaj stojące, zowieiny zdaniem *przydaném*, albo, jeżeli nie po swoim zdaniu stoi, ale w jego środek jest wsadzone, zdaniem *wtrąconém*. Takim przydaném zdaniem jest w naszym przykładzie: *co (t. j. które) się na nim znajduje*” a nazwałoby się *wtrąconém*, gdybyśmy tak położyli: *Gdy Bóg świat i wszystko, co się na nim znajduje, stworzył i t. d.* *c)* Nareszcie zdaniem *zależniem* nazywamy takie przydane zdanie, które wyraża cel lub skutek (np. *prosiłem cię, abyś przyszedł; z tąd poszło, iż się rzecz zmieniła*), myśl pytającą, która jednak pytaniem nie jest (np. *nie wiem, czy to jest prawda*), nareszcie proste jakie oświadczenie (np. *dowiedziałem się, że się rzecz ma inaczej*). W naszym przykładzie *zależniem* jest zdanie: *aby mógł poznawać stwórcę i dochodził*, i znowu zależące od tego: *dla czego jest stworzonym*.

3) Każdy gatunek zdań może się składać z dwóch i więcej części połączonych z sobą wyraźnym lub domyślnym Spójnikiem łączącym lub rozłączającym (§. 91. a. b) w znaczeniu *i*, *a*, *lecz*, *zaś*, *albo* i t. p. Takowe ponieważ so-

bie niepodlegają wcale, ale wspólnie jednego pilnują rządu, zowiemy zdaniaми współrzędnymi (enunciationes coordinatae). Takie mi są wyżej: „Bóg ulepił z gliny człowieka” — (Bóg) ożywił (człowieka) duchem nieśmiertelnym” i „(Bóg) obdarzył (człowieka) rozumem” a wszystkie trzy są zdaniaми głównymi; podobnie: „aby (człowiek) mógł poznawać niewidomego stwórcę” i „(aby człowiek) dochodził” które obadwa są zależnymi. A tak zdanie główne składa się tu z trzech współrzędnych, zależne z dwóch.

4) Każde zdanie poboczne jakie bądź, ponieważ nigdy nie stoi dla siebie, ale zawsze dla tego, z którym jest najbliżej myślą połączone, uważa się więc za jemu uległe, i zowie się zdaniem podrzędnym (enunciatio subordinata). Ze zaś wszystkie takowe zdania głównemu służą, czy to bezpośrednio czy pośrednio, każde więc zdanie podrzędne pobocznego, jest tém samym podrzędne głównego; np. gdy powiem:

„Gdy cię proszę, abyś przyszedł do mnie i przeczytał list, odmówiłeś mi tego;”
zdania: „abyś przyszedł” i „(abyś) przeczytał list” współrzędne względem siebie, są podrzędnymi zdania poprzedniego „gdy cię proszę” lecz to jest podrzędnym głównego („odmówiłeś mi tego”); a więc pośrednio i tamte.

5) Zdanie poprzednie tylko do głównego należeć zwykło, każde inne poboczne może być jakiemu bądź przydane. Poprzednie ma zazwyczaj na początku Spójnik czasowy, przyczynowy lub przypuszczenie znaczący (ob. §. 91. c, d, k); zdanie przydane lub wtrącone zaczyna się od Zaimka *qui* (dla tego ma także nazwisko: zdanie względne, zaimkowe); nareszcie zdanie zależne zaczyna się od *aby*, *ut*, *quo* lub *za* nie *qui*; *aby nie*, *ne*, *quo minus*, *quin* lub *za*

nie ut non, qui non; albo od wyrazów pytających *kto, co, kiedy, czemu, czy, dla czego* i t. p.; w polszczyźnie także od *że*, a w łacinie stoi niekiedy konstrukcyja Accusativi lub Nominativi cum Infinitivo, które poznamy niżej.

Przestroga do N. 5. Nie trzeba téj zależności zdań męsząc z owém zależeniem wyrazów, o którym będzie mowa w §. 124. O każdym bowiem wyrazie lub sposobie mówienia, którym jaki wyraz rządzi, zwykło się mówić, iż od niego zależy; np. *Czytatem książkę*, przypadek 4ty *książkę* zależy od Słowa *czytać*, t. j. od niego jest rządzony. Za zdania zaś przydane lub wtrącone nie należy uważać tak zwanych zdań nawijasowych, które zazwyczaj w zdaniach nie są grammatycznym związku z temi, przy których się znajdują, lubo czasem od *qui* się zaczynają; np. *Nerviū quū equitatu nihil possent* (neque enim ad hoc tempus ei rei student), *sepibus se munierunt. Advatuci, de quibus supra scripsimus*, (t. j. de his autem jam s. scr.) *Nerviis auxilio venerunt*. Takie zdania uważać będziemy za osobne główne.

Dla tém łatwiejszego pojęcia nauki o następstwie czasów, do której po tych ogólnych uwagach przystępujemy, podzieliliśmy ją sobie w ten sposób, iż mieliśmy mówić 1) o użyciu czasów w zdaniach głównych, 2) pobocznych.

1. Użycie czasów w zdaniach głównych.

W zdaniu główném czy to pojedynczém, czy 116.
z kilku złożoném (§. 115. 3), każdego Słowa czynność ma się wyrazić bezwzględnie t. j. bez żadnego względu na inne Słowa; kłasc się więc będzie każde Słowo w téj formie, jaka jest właściwa do wyrażenia okoliczności czasowej, którą właśnie chcemy przez nią wyrazić (ob. §. 52. i 53). A mianowicie: *a*) Czynność w obecności trwającą (Praesens rei infectae) wyrazimy przez Praesens Słowa niedokonanego, a czynność w obecności skończoną (Praesens rei perfectae) przez Praesens Słowa dokonanego, czyli Perfectum; np. *Cicero rempublicam administrat* albo *reipu-*

blicae praeest (rządzi), i Cicero factus est civitatis rector albo reipublicae praefectus est (został rządcą, przetożonym jest nad). b) Czynność w przeszłości trwającą (praeteritum imperfectum) wyrażamy przez Praeteritum Słowa niedokonanego, a czynność w przeszłości skończoną (Praeteritum perfectum) przez Praeteritum Słowa dokonanego; np. Post Ennium multi viri nobilissimi literis operam dabant (przykładali się do), i sermo latinus a Cicerone potissimum excultus est (wykształconym został). c) Czynność w przyszłości trwającą lub skończoną (Futurum imperfectum et perfectum) zwykle wyrażamy przez Futurum simplex; np. Cras veniam ad te sed nihil edam (przyjdę, jeść nie będę).

To samo da się zastosować do czasów konjugacyi omownej (conjugatio periphrastica) o której ob. §. 53.

U w a g i.

Jednakże nie zawsze zgadza się polszczyzna z łaciną w użyciu bezwzględnych czasów. Porównamy więc oba te języki, dla wykazania istotnej różnicy.

1. Czas przeszły dokonany w łacinie za nasz niedokonany.

Nasz przeszły dokonany czas wyrażają Łaciniacy zawsze przez Perfectum; np. Napisałem list (scripsi) i posłałem książkę (misi); poszedł (abiit), przyszedł (venit); Alexander zwyciężył Dariusza (vicit); Romulus założył Rzym (condidit). Ale bardzo często kładą Perfectum tam, gdzie my zazwyczaj niedokonanego używamy. I tak:

1) My kiedy mówimy o czynności przeszłej, zwykliśmy myślać przenosić się w przeszłość i ztamtąd na tę czynność się zapatrywać, i dla tego wtenczas tylko czynność przeszłą wyrażamy przez Słowo dokonane, kiedy ona w przeszłości nie trwała, ale się tylko odbyła, a raz odbywszy się na zawsze została ukończoną (np. wczoraj ojciec odjechał, matka umarła, brat sobie nogę złamał); każdą zaś czynność, z którą wyobrażenie trwałości jest połączone, oddajemy przez czas niedokonany, chociaż nam wcale nie idzie o wyrażenie tej trwałości np. państwo rzymskie najbardziej kwitnęło pod Augustem; Konstantyn mieszkał w Bi-

zancyum); Łaciniacy przeciwnie zapatrywali się na przeszłość z obecności, i dla tego wszystkie upłynione czynności uważali za skończone i wyrażali przez Perfectum, a przez Imperf. tylko wtenczas, kiedy właśnie szło o to, aby ich trwanie w przeszłości wystawić. I tak: Wirgiliusz żył za czasów Augusta (*vixit* nie *vivebat*; bo tu nie idzie wcale o oznaczenie tego, że jego życie trwało przez czas niejaki, lecz tylko o wyrażenie epoki, w której przypadło). Mieszkańcem Cesarzów rzymskich był Rzym (*fuit R.*, sed *Constantinus habitavit* — nie *habitabat* — *Byzantii*). *Civitas Romanorum maxime floruit* (nie *florebat*), albo *florentissima fuit* (nie *erat*) *civitatis romanae conditio Augusti tempore*. Prosiłem go wczoraj o przysłanie książki (*rogavi*). Kaligula chwalił się (*gloriatus est*) przed żoną, ile zrobił podczas gdy ona spała po południu.

2) Kiedy Słowo w przeszłym czasie stojące ma sobie przydany Przysłówkę jaki (albo inne wyrażenie w znaczeniu Przysłówka) do oznaczenia trwania czynności, zdaje się, iżby wtenczas słowo koniecznie w niedokonanym czasie położone być powinno, jak to zwykliśmy czynić w polszczyźnie, przeto iż takie Przysłówki okazują widocznie, że idzie właśnie o wyrażenie trwania; Łaciniacy jednakże dla tego samego, że już ta trwałość oznaczona jest Przysłówkiem, nie wyrażają jej w Słowie, ale kładą Perfectum, uważając to całe wyrażenie jakoby w jeden punkt zebraną sumnę trwałej czynności, na którą z obecności się zapatrują (porówn. num. 1). — Marcellus przez trzy lata Syrakuzę oblegał (*circumsedit*) lub w oblężeniu trzymał (*obsessas tenuit*). Romulus panował (*regnavit*) 37 lat. Przez długi czas z niepewnym skutkiem walczono (*pugnatum est*). — Więcej przykładów z. Gr. §. 182, a.

3) Nasze upodobanie wyrażania się przez Słowo niedokonałe sprawia, iż chociaż o czynności przeszłej mówimy, która przez niejaki czas trwała, ale się zupełnie ukończyła; chociaż nie mamy żadnego względu na jej trwałość, lecz tylko wyrazić chcemy, że się odbyła; przecież niedokonany czas kładziemy, jeżeli tylko wyobrażenie trwałości da się z nim połączyć, a ukończenie czynności albo się samo przez się rozumie, albo też o jego wyrażeniu nie idzie. Łaciniacy tylko Perfectum w takim razie kładź mogą (porówn. num. 1). — Cezar uważał to za rzecz najlepszą (*optimum esse duxit, putavit, censuit*). Czyś czytał tę książkę (*legisti* — bo się rozumie zupełne przeczytanie)? Wczoraj chodziłem na przechadzkę (*ambulavi, ambulatione usus sum*), a na wieczór biesiadowałem (*coenavi, epulatus sum*) u twego brata. Pisałem wczoraj do ojca (*scripsi*, bo się rozumie zupełne napisanie listu) i t. d.

2. *Przyszły niedokonany za nasz dokonany.*

Dowolność języka naszego wyrażenia niekiedy przez Słowo niedokonane czynności skończonych, spostrzegamy w tym samym sposobie u Łaciniaków pod względem czasu przyszłego. Z powodu albowiem iż Futur. exactum nie będąc czasem bezwzględnym, używa się tylko do wyrażenia czynności porównanych z drugą, a zatem nie czynności zdań głównych, przynuszeni są każdą czynność przyszłą zdania głównego czy dokonaną czy trwającą wyrazić przez Słowo niedokonane, t. j. przez Futur. simplex. = Jutro przyjdę do ciebie (*veniam* nie *venero*) i zaśnie wam ci (*canam*). Przyślę ci książkę (*mittam*), albo ją sam przeczytam (*legam*) Jutro list napiszę (*scribam*). — Jednakże każde się Futur. ex. w zdaniu głównym:

1) Gdy głównemu zdaniu przydane jest poboczne mieszczące w sobie Futur. exactum, a czynność główna przyszła nie ma się odbywać po ukończonej pobocznej, ale z nią razem skończyć. = Kto Antoniusza pognębi (*oppresserit*). najszkarsadniejszą wojnę ukończy (*confecerit* — nie *conficiet* — bo ukończenie wojny nie ma nastąpić po pogiębieniu Antoniusza, lecz to pogiębienie będzie razem ukończeniem wojny). Jeżeli ten list do niego pošlesz (*miseris*), bardzo mi przyjemną rzecz uczynisz (*feceris* — bo pošłanie listu będzie uczynieniem téj grzeczności, nie zaś. aby ta grzeczność po pošłaniu listu dopiero miała nastąpić). Kto jego zwycięży (*vicerit*), wielki da dowód inęstwa (*dederit*) Gdy ty czytanie skończysz (*legeris*), list już będzie napisany (*scripta erit*).

2) Można w głównym zdaniu użyć Fut. exact, wtenczas, kiedy chcemy z dobitnością wyrazić czynność przyszłą dokonaną, a obawiamy się, aby użycie formy Fut. simpl. dla jej niedokonanego znaczenia nie sprawiło wątpliwości względem ukończenia czynności; np. robiącemu zarzut w ten sposób: „Kiedy też ty napiszesz do brata“ — można odpowiedzieć: *Cras scripsero* t. j. nie tylko się zajmę pisanie, ale je i ukończę. — Osobliwie często używano w ten sposób *videro* za *videbo*. Zobacze, czy do wiedzy tego (*videro*, num sit evictum daturus. Podobnie nawijasowe: powie kto (*dixerit quispiam*); np. Ale czemuż to, powie kto, sam nie uczyniłeś tego, coś innym czynić kazał.

3. *Czas zaprzeszły za nasz przeszły dokonany.*

Czas zaprzeszły, t. j. więcój niż przeszły (*plus quam perfectum*), jest, jak już samo nazwisko jego pokazuje, czasem względnym wyrażającym czynność dawniejszą od przeszłej (*Praeteritum in Praeterito*); nie powinien więc

miejsca mieć w zdaniu główném, którego czynności bezwzględnie wyrażać się mają. Może jednakże być użyty i w główném zdaniu.

1) Gdy zdaniu głównemu, zawierającemu czynność przeszłą, przydane jest poboczne, którego czynność wyrażona jest przez Plusquamperf. (podług niżej §. 117. A), czynność zaś głównego zdania nie taka jest, iżby się dopiero po skończeniu tamtéj odbyła, ale owszem z nią razem; kładzie się w zdaniu główném czas zaprzeszły w miejscu naszego dokonanego; np. Gdyś ty list pisać skończył (*scripseras*), i ja też przeczytałem książkę (*legeram*).

2) Do oznaczenia czynności przeszłej bardzo dawnéj, gdy się znajduje przy Słowie wyrażenie tę dawność oznaczające, można użyć Plusquamperf.; np. Bóg przed wieki ten świat stworzył (*ante multa secula creaverat*). *Anta quingentos annos condita erat Roma, caput civitatis Romanae. Jam dudum abierat ille.*

3) W zdaniach głównych tylko co do kształtu, aie pobocznych co do znaczenia wyraża się dawniejsza od przeszłej czynność przez Plusquamperfectum (ob. niżej §. 117 Uwagę 5).

II. Użycie czasów w zdaniach pobocznych.

A. W zdaniach poprzednich i przydanych.

Kiedy głównemu zdaniu przydane jest zdanie 117. poprzednie (§. 115. 2), najprzód się wytłumaczyć powinno bezwzględnie Słowo głównego zdania, a potém Słowo zdania poprzedniego do niego zastosować w ten sposób, iż a) kiedy w zdaniu główném stoi czas *teraźniejszy*; w zdaniu poprzedniem i pośredniem czynność od tamtéj dawniejsza wyraża się przez *Perfectum*, obecna jéj przez *Praesens*, późniejsza od niéj przez *Futurum periph. praes.* — a zatém kiedy w zdaniu główném jest *Praesens*, będzie w tamtych *Praeteritum in praesente*, *Praesens in Praes.* lub *Futurum in Praes.* — b) Kiedy w zdaniu główném stoi jaki czas *przeszły*; w zdan. poprz. czynność dawniejsza wyraża się przez *Plusquamperfectum*, to jest; *Praeter. in Praeter.* obecna przez

Imperfectum, to jest: Praesens in *Praeter.*, późniejsza przez Futurum periph'r. praeteriti, to jest: Futurum in *praeterito*; — nareszcie c) kiedy w zdaniu głównym jest czas *przyszły*, ma w pop. zdaniu stać Futur. exactum, Fut. simplex, lub Futurum periph'r. Futuri, to jest: Praeter, Praes, lub Futurum in *Futuro*, podług tego, jak czynność jest dawniejsza od głównej, jój obecna, lub od niej późniejsza (porównaj §. 79. B.)

Cheąc np. tę myśl wyrazić: „Co on gdy usłyszał i do mnie udać się zamyslał, dla choroby nie mógł uczynić, co sobie ułożył“ najprzód przetłumaczy się przez. *Perfectum* Słowo główne, jako czynność przeszła skończona (*non potuit*); potem się do niej zastosuje osobno Słowo *usłyszał*, osobno *zamyslał*, pierwsze przez *Plusquam.* jako czynność dawniejsza od głównej, drugie przez *Imperf.* jako czynność głównej obecna, a naostatku Słowo *ułożył* będące częścią zdania przydanego głównemu i wyrażające czynność dawniejszą od głównej, położy się ze względu na *potuit* w *Plusquam.* — Będzie więc: *Quod ille quum audiisset, et ad me adire pararet, morbo impeditus, quod statuerat, perficere non potuit.*

Podług tego wzoru, rozbierzmy następujące przykłady:

Quum Caesar in Gallia bellum gereret, 1) Sabinum misit, 2) qui ejus erat, 3) legatus, contra Vercingetorigem, quem Arverni ducem creaverant, 4) Sabinus collem occupavit, 5) quem antea exploraverat, 6) et tutum esse putabat, 7) et quanquam Vercingetorix cum longe majori militum numero, quam ille habuit, 8) appropinquabat, 9) non recessit; 10) quod Caesar eodem die venturus erat, 11) cum tribus legionibus: ita enim promiserat 12) illi, quum discederet, 13) tribus diebus ante.

- 1) jako czynność obecna głównej przeszłej *misit* 2) jako czynność przeszła skończona 3) jako czynność obecna głównej *misit* 4) jako czynność dawniejsza od *misit*, do którego się musi zastosować Słowo (*creare*) zdania jemu przydanego 5) jako czynność główna przeszła skończona 6) jako czynność dawniejsza od *occupavit*; bo zdanie, w którym jest *explorare*, przydane jest temu, w którym jest *occupavit*; do niego więc zastosować się musi 7) jako czynność obecna czynności *occupavit* ob. notę poprzed. 8) za *habebat* (podług wyżej §. 116. Uw. 1. 1) jako czynność obecna czynności *appropinquabat*, z którą się musi porównać (jako ze swoją główną), bo z nią, najbliżej jest połączona myślą 9) jako czynność obecna głównej *recessit* 10) jako czynność przeszła skończona 11) jako czynność późniejsza od *recessit* (Futurum in Praeterito) 12) jako czynność dawniejsza od *venturus erat*; z którym ją porównać należy jako z nim myślą najbliżej złączoną 13) jako obecne czynności *promiserat*.

Simili ratione Vercingetōrix, summae potentiae adolescens, cujus pater principatum totius Galliae obtinuerat et ob eam causam, quod regnum appetebat; ab civitate erat intersectus clientes convocavit et contra Romanos incendit.

Usipētes et Tenchthēri, de quibus supra diximus, complures annos Suevorum vim sustinuerunt; ad extremum tamen agris expulsi, ad Rhenum pervenerunt: quas tum regiones Menapii incolebant et ad utramque ripam fluminis agros, aedificia vicosque habebant; sed tantae multitudinis adventu perterriti, ex iis aedificiis, quae trans flumen habebant, demigraverunt, et praesidiis dispositis, Germanos transire prohibebant.

Illi, quum transire non possent, reverti se in suas sedes simulaverunt, et tridui viam progressi rursus reverterunt, atque inopinantes Menapios oppresserunt; qui sine metu in suos vicos remigraverant. His interfectis, priusquam illi, qui citra Rhenum quieti in suis sedibus erant, certiores fierent * lumen transierunt, et reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.**

* jako czynność obecna czynności głównej transierunt; bo priusquam certiores fierent (nim się dowiedzieli) znaczy tyle co: podczas gdy tamci nie o tém nie wiedzieli.

** nie alebant ob. §. 116. Uw. 2.

Suevi hac sola de causa mercatores ad se adire patiuntur, ut quum quid bello ceperint * vendant, ad se nihil importari desiderant; quin ne jumentis quidem importatis utuntur; sed quae sunt apud eos nata, quamquam deformia sunt ac prava, quotidiana exercitatione ad bellum utilia reddunt. Quoties cum peditibus proelianturi sunt ex equis desiliunt, eosque eodem vestigio, quo collocati sunt, remanere assuescunt.

* jako czynność dawniejsza od vendant, z którymże związek myśli porównać każe (his vendunt Germani, quum quid bello ceperint.)

U w a g i.

1) Trzeba szczególnież na to mieć bacność, aby się nie dać zwieść polszczyźnie, która nie zawsze zachowuje te prawidła tyczące się następstwa czasów; ale dla uniknienia nieprzyjemnego brzmienia formy bytem, bylam bytom i. d. przy inném Słowie, często prosty czas przeszły kładzie za zaprzeszły; podobnie często czas teraźniejszy za przeszły (praeter. in praes); np. Gdy ojciec przyjechał (zam. gdy o. był przyjechał) siedliśmy do stołu. Często ci, którzy z niskiego stanu do znaczenia przychodzą (zam. przyszli), wstydzą się swego rodu.

2) Jakkolwiek uważne zastanawianie się łatwo każdemu da poznać przez porównanie pomiędzy sobą czynności, jaki

czas w zdaniu poboczném zawsze kłaść się powinien; przecież i nowa polska ułatwia to badanie przez to, że czynność obecną głównęj wyrażamy zazwyczaj przez Słowo niedokonałe, dawniejszą przez dokonane, a późniejszą opisujemy przez *mieć* i t. d.; np.; gdy miałem jechać, gdy zamyslałem jechać, gdy chciałem jechać i t. d.

3) Przypomnijmy tu sobie zrobioną już wyżej Uwagę (§. 79, B. Uw. 2), że gdy czynności tak szybko po sobie następują, że po odbyciu się jednéj bez żadnéj przerwy następuje druga i prawie się z nią styka, zamiast Plusquamperfectum kładziemy Perfectum Indicativi. Spójniki w takim razie używane są: postquam, simul, simulac, simul atque, ut, ubi, ut primum, quum primum, ubi primum, ex quo, znaczące *gdy*, t. j. skoro, jak, jak tylko, skoro tylko, i t. p. (porównaj niżej Uw. 5).

4) Aby zaś czynność dawniejszą od przeszłej nie taką uważać, która się wprzód zaczęła od drugiey, ale się i skończyła zupełnie przed jęj zaczęciem. = Gdy przez siedm godzin ciągle walczono, spostrzegli nasi tuman kurzu (cum pugnaretur — jeżeli jeszcze bitwa wtenczas trwała; a pugnatum esset, jeżeli przed spostrzeżeniem kurzu już była ustała. Gdym go zbliżającego się widział (*viderem*), stach mnie ogarnął. — (*Vidissem, conspexissem, conspicatus essem* rozumiałoby się tylko o pierwszėj zobaczenia chwili). — Ale przy volo, nolo, libet, licet, placet, kładą często Łaciniicy Plusquamperfect., gdzieby dla ciągłego trwania czynności pobocznej obok głównéj tylko Imperfectum stać powinno; a to dla tego, że wtenczas mają wzgląd tylko na pierwszą chwilę chcenia i t. p. czyli na jego powstanie; jak nam to okazuje Słowo *zachcieć*. = Ile razy chciał (*quoties vellet; qu. liberet, placeret*) — albo ile razy mu się zachciało, spodobało (*qu. voluisset; qu. collibuissest, placuisset, placitum esset*), przychodził do mego domu. Gdy tedy nie było wolno jechać (*quum hac iter facere non liceret*) albo wzbroniono było (*non licuisset, licitum non esset*), puściłem się inną drogą. Gdyś tego wziąć nie chciał (*nolles* — albo o pierwszėj chwili, w której dał poznać że nie chce — *noluissest*), przymuszony byłem odesłać na powrót. Porówn. wyżej 3.

5) W ciągłym opowiadaniu lub opisywaniu napotykamy często zdania, które głównemi są co do kształtu, jednakże pod względem stosunku czasowego tak je myśl wiąże z inném jakimś zdaniem, iż za jego poboczne uważaumi być muszą, i w czasie do niego się zastosować; np. Caesar in fines Sigambrorum contendit. Interim a compluribus civitatibus ad eum legati veniunt. At Sigambri finibus suis excesserant seque in silvas abdidexant (t. j. już byli Sy-

gambrowie wyszli z kraju w ten czas, kiedy Cezar do nich dążył, i posłowie doń przybyli). *Aduatici sua omnia in oppidum, egregie natura munitum, contulerunt; quod una ex parte leniter acclivem aditum habebat. Hunc illi duplici altissimo muro munierant et magni ponderis saxa in muro collocarant* (t. j. dawniej niż się wydarzyły inne okoliczności, które właśnie opisuje autor).

6) Że Praeteritum in Praesente może być tylko Perfectum, nigdy Imperfectum lub Plusquamperf., tudzież że w zdaniu głównem Praesens historicum uważa się za przeszły, mówiliśmy o tém w §. 79, B. Uw. 4 i 5.

B. W zdaniach zależnych.

118. O Spójnikach *ut, quo, ne, quin, quominus*, Zaimku *qui*, który w polskim przybiera *by*, i wszystkich wyrazach pytających, kiedy zaczynają zdania zależne, ogólne jest prawidło: iż Słowo do nich należące stać musi w Trybie łączącym; pod względem zaś czasu Słowo stosować się musi zawsze do czasu Słowa zawartego w tém zdaniu, od którego te wyrazy zależą; a to w ten sposób. *a)* Jeżeli Słowo rządzące Konjunkcją stoi w czasie teraźniejszym lub przyszłym jakim bądź, Słowo zależnego zdania ma stać in *Conjunctivo praesentis*; *b)* jeżeli tamto w jakim bądź przeszłym czasie jest położone, Słowo do Spójnika należące może stać tylko in *Imperf. Conjunctivi*. Krócej ale mniej dokładnie to prawidło wyrażają tak: Po Praesens i Futurum ma następować praesens *Conjunctivi*, po Praeteritum jakim bądź musi stać *Imperfectum Conjunctivi*.

a) Praesens, Futurum. *Homo improbus semper timet, ne scelus emanet* (aby zbrodnia nie wyszła na jaw). *Nulla civitas est, quae non aliquando improbos cives, et imperitam multitudinem semper habeat.* (Nie masz państwa, któreby nie miało). — *Nemo dubitat, quin beneficium sit, etiam invito prodesse.* — *Te rogare nunquam desinam, ut fratrem ad me mittas.*

b) Imperfecti Perfecti. Plusquamperfectum; *Romae in Capitolio canes alebantur, ut significarent, si faures venerint.* — *Ante senectutem curavi, ut bene viverem.* — *Quam Annibal apud suos perfecisset, ut Romanis bellum inferreretur, in Italiam trajecit.*

U w a g i.

Ścisłe biorąc ma się i tu zachować ten sam stosunek czasowy, jakiśmy wyłożyli przy zdaniach poprzednich i przy-
danych; i dla tego

1) Jeżeli czynność zależąca od Praesens lub Futurum do przeszłości należy (t. j. dawniejszą jest od obecności), nastąpi po tych czasach Perfectum Coniunctivi jako Praeteritum in Praesente (lecz nie Imperf. ob. §. 117 Uwaga 6); położy się zaś Futur. periphr. praesentis, jeżeli Słowo zależne nie wyraża celu lub zamiaru głównego Słowa, ale to, co się stać ma lub może.

Quis est tam miser, ut Dei munificentiam non senserit (aby nie uczuł kiedy dawniej). *Metuo, pater ne intus sit, porro autem frater ne rure redierit* (nie aby nie przyszedł później, lecz czy już nie przyszedł). *Nemo reperietur, qui (któryby) sit studio nihil consecutus.* — *Res per se tam absurda apparet, ut paucos sit inventura defensores. Nihil invenies tam pravi, quod non homines improbi defensuri sint* (czego by nie mieli, nie byli gotowi bronić).

2) Podobnie po przeszłych czasach następować może Praesens, jeżeli Słowo wyraża czynność, która do obecności należy nie do przeszłości, albo plusquamperfect., jeżeli dawniejszą od téj, którą oznacza Słowo głównego zdania; (Praeteritum in Praeterito) szczególnież zaś Perfectum, jeżeli taką, która się zupełnie odbyła, raz jeden się tylko zdarzyła, lub raptownie stała (zazwyczaj tu w polszczyźnie stoi Słowo dokonane).

Trajanus rem publicam ita administravit, ut omnibus principibus merito praeferatur (i teraz go przekładamy i zawsze przekładać będą t. j. zawsze mówić: *przekładamy*). *Atticus fecit, ut vere dictum videatur* (zawsze się zdaje): „sui cuique mores fingunt fortunam“ — *Unum illud extimescebam, ne quid turpiter facerem aut iam fecissem* (aby już nie było zrobione wtenczas, gdym się obawiał). — *Alexander tanto impetu hostes aggressus est, ut extemplo eos fugavit. Ille nullam gentem adiit, quam (któregoby) non statim subjecerit, nullam urbem oppugnavit, quam non expugnavit.* Ztąd może od jednego Słowa i Perfectum i Imperf. zależęć pierwsze oznaczające czynność skończoną drugie w przeszłości trwającą; np. *Copia frumenti tam exigua erat advecta, ut eam milites eo die consumserint* (spotrzebowali) *et omne reliquum tempus pecore famem sustentarent* (głód opędzali). (cf. Caes. b. g. VII. 17. gdzie caruerint stoi podług §. 116. Uw. 2.

3) Prawidła któreśmy tu o niektórych koniunkcjach, o *qui* i wyrazach pytających wyłożyli, służą dla wszystkich partykuł mogących się użyć w zdaniu zależnem, a w ogół-

ności dla wszystkich zdań zależnych, t. j. kiedy polszczyźnie w tém zdaniu jakiemu bądź wyrazowi można przydać *by*: to bowiem jest oznaką zależności zdania, dla której w łacinie Coniunctivus koniecznie być musi.

Homo improbus nunquam ob eam causam scelere *abstinet*, quod id natura turpe *judicet* (że to sądzi być szpetném, albo iżby sądził t. s.); sed timore poenae. Patrem *quaerebam*, quia *ignorabam*, ubi *esset* (gdzieby był). Tacui quod non *suppetebat*, quomodo rem *expedirem* (jakbym rzecz załatwił). Diu *dubitavi*, aequum hoc *esset*, an iniquum (czyby to było sł.). *Venias*, necesse est, si tibi hoc dari cupis. (Trzeba, abyś przyszedł).

4) Jeżeli zdanie zależy od czasu Futurum periphrasticum, czas ten oznacza dodane Imiesłowowi *esse*. Jest więc *Amaturus sum Praesens*, *Amaturus eram*, *fui*, *fuera*m, *Praeteritum*; a *Amaturus ero*, *fuero*: Futurum; np. *Rogaturus sum*, *ut facias*. *Rogaturus eram*, *ut faceres*.

120. 5) Ponieważ Imiesłowy równie jak i Tryby bezokoliczne powstają, jak się niżej nauczymy, z zamiany czasów względnych; ile razy więc Tryb łączący zależy będzie od Imiesłowu lub Trybu bezokol., zważyć należy, za jaki czas położony jest ten Imiesłów lub Tryb bezokol., i do tego jego znaczenia zastosować Tryb łączący zależnego zdania; np.

Venit ad me rogans, *ut eum pecunia iuvarem* (*iuvarem* bo *rogans*, od którego *ut* zależy stoi za Imperf. et rogabat). — *Profectus est ad patrem rogaturus*, *ut sibi veniam peccati tribueret* — (aby mu błąd przebaczył; *ut* z Imperf. *tribueret*, bo *rogaturus* stoi za *ut* rogaret, albo et rogaturus erat). — Podobnie: *Putavi te id agere* (t. j. *tu*, *ut* *putabam*, *id* *agebas*), *ut pax conveniret* (aby zawarto pokój. Ten bowiem Infinit. zależąc od *putabam*, jest Praesens in Praeterito, a zatem stoi za Imperfectum). *Nunquam credidi fore* (albo futurum esse), *ut supplex ad te venirem*, (bo *tu fore* zależące od *credidi* jest Futurum in Praeterito). *Exaudita vox est futurum esse*, *ut Roma caperetur*. — Zaś: *Valde suspicor fore*, *ut infringatur hominum improbitas* (bo *tu fore* jest Futurum in Praesente).

Czas tych form Imiesłowowych i bezokolicznych daje się więc poznać z stojących obok Słów okolicznych, które nimi rządzą; jakimi są w powyższych przykładach, *Venit* — *Profectus est* — *Putavi* — *credidi* — *Exaudita est* — *Suspicio*.

6) Jeżeli Tryb łączący zależy od warunkowego terażniejszego lub życzącego terażniejszego wyrażonego przez formę Imperfecti Coniunctivi, stosuje się zwykle do jego formy,

nie do znaczenia Praesentis, t. j. czynność jemu obecna wyraża się przez Imperfectum Conj. (nie przez Praesens), a dawniejsza przez Plusquamperfectum Conjunct. (nie przez Perfectum).

Mullem (ut) Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres (nie metuas, dicas). Nollem (ut) accidisset tempus, in quo huic amare desineres. Cohortarer vos, quo animo fortiore essetis, nisi vos fortiores cognoscerem, quam quemquam virum. Utinam viveret pater, ut me ex ista miseria eriperet: Utinam facere possem, ne ista a me dicta essent.

Rozdział Trzeci.

III. Składnia Partykuł.

1) Partykuły różne w zdaniu zajmować mogą 121. miejsce; a mianowicie:

a) Niektóre kładą się zawsze na początku zdania (*praepositivae*): *nam, namque, sed, at, verum, enimvero, ac, nec, neque, sin, sive, i* pytające *quare, cur, num, utrum, an.*

b) Inne nigdy nie zaczynają zdania, ale zazwyczaj kładą się po tym wyrazie, z którym je myśl łączy, t. j. na który przyeisk w wymówieniu pada: (*postpositivae*) *enim, autem, quidem, vero, quoque.*

c) Inne znowu mogą stać na początku zdania lub w tyle (*communes*); takimi są czasowe, przyczynowe, przypuszczeniowe znaczące; tudzież *ergo, igitur, itaque, tamen.*

d) *Que, ve* i pytające *ne* przyczepiają się zawsze do swego wyrazu (*encliticae*); np. *paterque, materve* (t. j. *vel mater*), *nonne?*

U w a g a. *Igitur* stoi na początku tylko w znaczeniu *Atak, Tak więc, Tak tedy*, t. j. w ogólnych wnioskach z poprzedzającego; tudzież w rozumowaniach w kształcie syllogizmu; np. *si illud verum, etiam hoc: illud autem verum esse non potest, igitur ne hoc quidem potest.* — *Itaque* z powodu znaczenia swego *Atak, tak więc* (jako złożone z *ita* i *que* t. j. *et ita, atque ita*) rzadko u wzorowych pisarzy znajduje się w tyle położone. — *Tamen* najlepiej kłaść w tyle, a na początku *Atamen*: *Ne-quidem* i *nec-quidem* biorą zawsze między siebie wyraz, na który ton pada, (nasze *ani-nawet, i ani-nawet*).

Decorum ab honesto non potest separari. Nam et quod decet, honestum est, et quod honestum est, decet. Multi

sunt senes morosi et anxii, et iracundi et difficiles. *Sed* haec morum vitia sunt, non senectatis. *Nisi* Deus te corporis custodiis liberaverit, in coelum tibi aditus patere non potest.

Multa sunt civibus inter se communia. Arctior *vero* colligatio est societatis propinquorum. — Magnes lapis est, qui ferrum trahit; rationem *autem*, cur id fiat, asserere non possumus. — Etiam si corpus constringatur, animo *tamen* vincula injūci nulla possunt.

Nobilis equus umbra quoque virgae regitur, ignavus *no* calcari *quidem* concitari potest. — Erudito homini esse ego iratus, *ne* si cupiam *quidem*, possum.

122. 2) Spójniki łączące i rozłączające, niekiedy i te, które przeciwstawienie wyrażają, tudzież Przysłówki i Imiona zamiast Partykuł użyte, spajają, ile to być może, też same przypadki, i jednakie formy Słów.

Dedit natura bellis *et* sensum *et* appetitum, ut *et* conatum haberent ad naturales pastus capessendos, *et* se cernerent pestifera a salubribus. Itaque *neque* injucundum aut pestiferum cibum capiunt, *neque* spernunt salubria. Lex naturae est, ad quam *non* docti *sed* facti, *non* instituti *sed* imbuti sumus. Alcibiades majora bona non poterat consequi, quam *vel* natura, *vel* fortuna tribuerat. — Nemo *aut* miles *aut* eques bello civili a Caesare ad Pompejum transiit. Nemo unquam *neque* poeta *neque* orator fuit, qui quemquam meliorem quam se arbitraretur. Qui *tum* hoc, *tum* illud expetunt, inconstantes sunt (*raz* to, *drugì* *raz* owo). Senectus *et* vires minuit, *neque* procul abest a morte. *Neque* tibi infensus est, *et* mihi amicus.

123. 3) W stopniowaniu Przymiotników i Przysłówków odpowiadają sobie przy drugich stopniach *quo - eo* (rzadko *hoc*), *quanto - tanto*; przy trzecich *ut - ita*; np.

Homines *quo* plura habent, *eo* ampliora cupiunt. *Eo* minor est arcus, *quo* altior est sol. *Quanto* diutius considero, quid Deus sit, *tanto* mihi res videtur obscurior. *Quo* quisque est solertior *et* ingeniosior, *hoc* docet iracundius *et* laboriosius. *Ut* quisque est vir optimus, *ita* difficillime esse alios improbos suspicatur.

4) Mówiąc o następstwie czasów poznaliśmy już po części niektórych Spójników użycie; poznamy ich więcéj w nauce o użyciu Trybów: tutaj nad temi się zastanowimy, dla których indziej nie będzie stosownego miejsca.

Oprócz wyrazów pytających: *quis, qualis, cur, quomodo, quot* i t. d. używamy w zdaniach pytających Spójników (czyli Przysłóweków pytających) *num, nonne, ne, an, i utrum*. Może zaś pytanie być albo pojedyncze, np. Czy przyjdiesz do mnie? albo złożone (z dwóch, trzech i więcéj części), np. czy jemu zrobić każesz, albo też sam się tém zajmiesz? Wszystko to jedno, czy złotym kubkiem, czy drewnianym, albo też ręką naczepasz wody do picia.

a) W pytaniu pojedynczém używa się *num* w przeczącém znaczeniu, t. j. kiedy przeczące zdanie wyrażamy w kształcie pytania, i znaczy nasze *albo, alboż*; np. Num ego hoc feci? alboż to ja zrobiłem? t. j. przecież to nie ja zrobiłem. Przeciwnie *nonne* kładzie się w pytaniu twierzącém, i znaczy *czyż nie, alboż nie?* np. Canis nonne Iupo similis est? czyż nie jest pies do wilka podobny? t. j. wszakże jest podobny. W pytaniach obojętnych (ani przeczących ani twierzących) używa się *an* lub enklityczne *ne*; np. Tuusne liber is est? t. j. czy twoja, czy nie twoja? An tu illum hoc facturum censes? t. j. czy myślisz że robi, lub myślisz że nie robi? Często także An zaczyna pytanie w znaczeniu *Albo może*, t. j. wyraża niejako ironicznie tyle to *a przecież nie*; np. Si scisset, quam sententiam dicturus essem, non perseverasset profecto in sua sententia senatum cogendi. An me censetis decreturum fuisse, ut cet—*albo może* myślicie (t. j. przecież nie będziecie mniemali), że ja i t. d.— *Utrum* (od *uter, utra, utrum*, który z dwóch), nie może być użyte w pytaniu pojedynczém.

b) W pytaniach podwójnych (czy wprost pytających, czy zależnych) kładzie się na początku pierwszego *utrum, num*, enklityczne *ne* (nigdy *an*), albo się nic nie kładzie, a drugie zaczyna się Spójnikiem *an*; enklityką *ne* tylko wten czas, kiedy przy pierwszym pytaniu nie ma wcale Spójnika; np. Regibus exactis *utrum* vobis dominatio, *an* omnibus aequa libertas parata est? *Utrum* aquam bibis, *an* vinum?— *Num* id juste fecit, *an* impröbe? Noli quaerere, *num* dives sit *an* pauper.— *Unusne* mundus est, *an* plures. Quae—*ritur*, *unusne* mundus sit, *an* plures — *Elöquar*, *an* *sileam*? *Incertum* fait, *vicissent*, *victine* essent Romani.

c) Gdy się pytanie z więcéj niż dwóch częściami składa, zaczynają się następane części (2ga, 3cia i t. d.) od *an*;

np. *Utrum (num) aquam (albo aquamne lub samo aquam) bibis, an cerevisiam?* — Si sitis (kiedy masz pragnienie), nihil interest, *utrum aureo poculo aquam haurias, an vitreo, an manu concava.*

d) Kiedy druga część pytania znaczy *czy nie, albo nie, albo też nie*; wyraża się przez *nec ne*, albo *an non*, przy którym (*an non*) zazwyczaj powtarza się poprzedzające Słowo; np. *Dic, quaeso, sitne venturus, nec ne, albo sitne venturus an non (sit).*

U w a g a. *An* rzadko zaczyna pojedyncze pytanie, kiedy to jest zależne; np. *Quaero, an ei argentum dederis?* (lepiej *num dederis* albo *dederisne*). Wyjątek tu jednak stanowią wyrażenia wątpliwości jak *dubito, haesito, delibero, dubium est, incertum est*, osobliwie *nescio i haud scio*; o których będzie mowa w §. 242, 4, a. — *Ne* przyczepione do głównego Słowa często nadaje także twierdzące znaczenie pytaniu (*czy nie*); np. *videtisne, ut in proverbio est ovorum inter se similitudo?*

Rozdział Czwarty.

Składnia Rządu.

124. Wyraz jeden rządzi drugim wtenczas, gdy sprawia, iż tenże wyraz jeżeli jest nieodmienny, koniecznie powinien się znajdować, a jeżeli odmienny, pewną formę przybrać musi. Wyrazem rządzącym jest ten, który w drugim tę odmianę sprawia; rządzonym zaś zowie się wyraz, który tę odmianę cierpi. Wyraz rządzi przypadkiem, gdy mieści w sobie powód, dla którego drugi wyraz w tym przypadku stać musi; rządzi zaś Trybem, gdy sprawia, iż Słowo w tym a nie innym Trybie się kładzie, np. *dignus* rządzi Spójnikiem *ut*, albo Zaimkiem *qui*, albo przypadkiem 6m; a znowu *ut* rządzi Trybem łączącym, t. j. po *dignus* trzeba położyć *ut* lub *qui*, albo zależącemu Rzeczownikowi nadać kształt przypadku 6go, a należące do *ut* Słowo położyć w Trybie łączącym; np. *dignus es laude; dignus es, ut lauderis; dignus es, qui lauderis.*

Wyrazy rządzące są: 1) Przyimki, 2) Spójniki, 3) Słowa, 4) Imiona przymiotne.

1) Przyimki rządzą przypadkami, t. j. Imiona jakiegokolwiek bądź, które przy sobie Przyimek mają, stać muszą w tym przypadku, którym ten Przyimek rządzi. (Jakim przypadkiem rządził który Przyimek, podaliśmy w §§. 87-90.)

Nunquam accedo ad te, quin abs te abeam doctior. Latrocinia apud Germaniam nullam habent infamiam, atque extra fines cujusque civitatis fiunt. Sidera ab ortu ad occasum commeant. Pariter cum vita sensus amittitur. Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

U w a g a. Rozumie się samo przez się, iż Przyimek stać także może przed Imiesłowami osobliwemi (Gerundium), gdyż te, ważą tyle, co Imię; np. Bene sentire recteque facere satis est *ad bene beateque vivendum.*

2) Spójniki rządzą Trybami.

Tryb oznajmujący oznacza zawsze coś pewnego i wyraźnego; a przeto Spójniki, które się w podobnej mowie używać zwykły, rządzą zawsze Trybem oznajmującym; takie są: quia, quoniam, nam; Spójniki zaś ut, ne, quo, quin, quo minus, ponieważ się używają w mowie, która niepewność lub zawistość jakąś oznacza, co się przez Tryb łączący wyraża, kładą się przeto zawsze z Trybem łączącym. Inne Spójniki, ponieważ w pewnej i niepewnej mowie się używać zwykły, kłaść się więc mogą stosownie do tego z oznajmującym lub łączącym Trybem.

Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Gallinae pullos, cum excluderint, ita tuentur, ut et pennis foveant, ne frigore laedantur, et si est calor a sole, se opponant. Quum audio aliquem ad te ire, literas ei dare soleo.

3) Słowa rządzą przypadkami Imion: np.

a) niektóre Deponentia przypadkiem szóstym; Hannibal, cum *victoriā* posset *uti*, *frui* maluit.

b) Wiele Słów złożonych z Przyimków, rządzi przypadkiem trzecim: *Romulo Remoque lupa ubera admovit.*

c) Słowa czynne kładą się z przypadkiem czwartym: *Discipulos moneo, ut praeceptores suos non minus, quam ipsa studia ament.*

4) Przymiotniki rządzą Przypadkami, np. *dignus* przypadkiem szóstym: *Quem non pudet, hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto.*

Dodatek I.

O Imionach miast i krajów.

125. Przy Imionach miast Przyimki pospolicie się nie kładą, lecz przypadek tychże Imion zależy od pytań, jak następuje:

1) Imiona miast liczby pojedynczej należące do pierwszej lub drugiej Deklinacyi, stoją na pytanie *gdzie?* w przypadku drugim; te zaś, które są w liczbie mnogiej używane, i te, które się podług trzeciej Deklinacyi odmieniają, stoją na to pytanie w przypadku szóstym.

Talis Romae Fabricius, qualis Aristides Athenis fuit. Ut Romae Consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur.

2) Na pytanie *z kąd?* stoją wszystkie Imiona miast w szóstym, na pytanie *dokąd?* w czwartym przypadku.

Damarathus Tarquinii regis pater, fugit Tarquinius Corintho, et ibi suas fortunas constituit. Hannibal Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venit.

3) Imiona całych krajów i części ziemi, kładą się na pytanie *dokąd?* w czwartym przypadku z Przyimkiem *in*; na pytanie *gdzie?* w szóstym z Przyimkiem *in*; na pytanie *z kąd?* w szóstym

z Przyimkiem *ex*. Tutaj należą także Imiona narodów, kiedy się za Imiona krajów biorą; np. *Bruttii, Peligni, Volsci, Atrebrates, Nantuates, Senones, Morini* i mnóstwo innych.

Quum haec in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati in Asiam pervenerunt. Ex Hispania alter Consui venire dicebatur. Scipio posteaquam in Siciliam venit, frumentum Siculorum civitatibus imperat: ex Italia advecto parci: veteres naves reficit, et cum iis C. Laelium in Africam praedamum mittit. — Bos miranda magnitudine in Sabinis nata. Caesar in Carnutes, Andes, Thronosque legionibus in hiberna deductis, ipse in Belgas proficiscitur. Ex Andibus crebri afferebantur nuntii.

U w a g a. Imiona miast często znajdujemy z Przyimkami, również jak Imiona krajów bez Przyimków; np. Ut in Ephesum hinc abii, ex Epheso huc literas misi. Gdy Imiona miast kładą się z Przyimiotnikiem jakim, powinny mieć Przyimek, którego przy Imionach krajów także opuszczać nie należy. — Annibal putabat protectionem suam abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanos. Iter ad doctas facere Athenas.

4) Rzeczownik *domus* używa się jak Imiona miast; *humus* na pytanie *gdzie?* kładzie się w drugim, na pytanie *z kąd?* w 6m, na pytanie *dokąd?* w 4m przyp. z Przyimkiem *ad* lub *in*; albo także w drugim: *rus* stoi na pytanie *dokąd?* w czwartym, na pytanie *z kąd?* *gdzie?* w szóstym przypadku na *i* lub *e* (na pytanie *z kąd?* częścię na *e*, na pyt. *gdzie?* częścię na *i*).

Atticus neminem servorum nisi *domi* natum habuit. Socrates eundem vultum *domum* referebat, quem *domo* extulerat. *Humi* nascuntur fraga. Oculos attollit *humo*. Ad *humum* delucit. In *humum* abiecit. Nec prius absistit, quam septem ingentia victor corpora fundat *humi*. Laelius et Scipio *rus* ex urbe tanquam e vinculis evolabant. Cum Tullius *rure* redierit, mittam eum ad te. Quintus *ruri* agere vitam constituit.

U w a g i.

1) Lubo *domus* i z Zaimekiem *meus, tuus* cet. także często z Przyimiotnikiem *alienus* kładzie się jak Imiona miast (Nonne inavis cum timore *domi* tuae esse, quam cum periculo *alienae?* Me *domo* mea expulstis, Cn. Pompejum

domum suam compulstis), jednak drugi przypadek *domi* uważać zawsze potrzeba jako Przysłówek miejsca, wyrażający w ogólności, iż się coś znajduje w domu t. j. w domowym miejscu (nie koniecznie w samym domu, lecz w kraju, mieście, na wsi, gdzie mieszkamy) Odpowiada on naszemu dawnemu *doma* (zamiast *w domu*). Gdy zaś *domus* bierzemy w właściwem znaczeniu, rozumiejąc przezeń budynek, albo też przenośnie ród, rodzinę, natenczas należy kłaść Przyimek, jak zwykle przy Imieniu pospolitem. Różnica ta jasno się pokazuje z przykładu następującego (Quintil. V. 10, 14):

In domo furtum factum est ab eo, qui domi fuit; to jest: Złodziej, który w tym domu kradzież popełnił, był *domi*, t. j. był domowy złodziej. Z tej przyczyny mówi się: *Oratio in domo ejus reperta*. *Clodius in domo Caesaris fuit*. *Catilina in Luceae domum venit*. *Ille in domo mea convaleuit*, *Luculli Archiam in domum suam receperunt*. *Regem gravi morbo aegrum ver primum ex domo excivit*. A w znaczeniu familii: *Ille in suam domum Consulatum primum adtulit*; hic *clarissimi viri filius, in domum multiplicatam, non repulsam solum retulit, sed ignominiam*. Cic. Off. 1, 39. Za co Tacyt (hist. 2, 48) *Otho primum in familiam novam imperium intulit*.

2) *Rus* z Przymiotnikiem także bez Przyimka się używa: *Rus urbanum contendit*. *Rure paterno est tibi far modicum*. *Rure meo possim quidvis perferre*. Lecz nie w liczbie mnogiej; *Ubi vos dilapsi domos et in rura vestra eritis*.

3) Przy *Domī* także *militia* stoi w 2gim przyp. na pytanie *gdzie?* A *Romanis nihil publice sine auspiciis nec domi nec militiae gerebatur*. Także niekiedy *belli*; np. *domi spectata bellique virtus*.

D o d a t e k II.

O przypadku czwartym z Trybem bezokolicznym, zwanych pospolicie
Accusativus cum Infinitivo.

127. 1) Polskie *że* zaczynające zdanie, które w sobie mieści jakieś wiedzenie (czy to nabywanie go, *cognoscere aliquid*, czy posiadanie już lub czucie, *scire, sentire aliquid*, czy udzielenie go drugim *declarare*) nie kładzie się *weac*le w łacinie; ale Subjekt tego zdania (wraz z Pre-

dykatem i Apozycyą) przybiera formę przypadku czwartego, a jego Słowo formę Trybu bezokolicznego. Ta Konstrukcyja zowie się *Accusativus cum Infinitivo* i używa się nie tylko po Słowach dowjadującym się, wiedzenie lub oświadczenie znaczących (*Verba cognoscendi, sentiendi, declarandi*; np. *dom yślam się, czuję to, donoszę ci i t. p.*): ale i po wszelkich wyrażeniach to znaczenie w sobie mieszczących; np. *prawda jest, verum est; jest podobne do prawdy, verisimile est; wiadomo jest, patet, constat; jasna jest rzecz, manifestum est, liquet; ztąd wypada, ztąd się pokazuje, inde patet, liquet, sequitur, consequens est, efficitur; pożyteczne jest, utile est, expedit; słuszną jest, aequum est; potrzeba jest, necesse est*;— dalej po Słowach *patior, sino, concedo, cupio, opto, postulo, volo, nolo, malo*; po których jako w polszczyźnie *aby*, tak i w łacinie *ut* stać może. Wszakże tylko Konstrukcyja z *ut* stać musi i po Słowach *cognosc. sent. i declar.* gdy zależące od nich zdania nie mają wymienionej wyżej cechy, ale cel w sobie mieszczą, i w polszczyźnie nie *że*, lecz *aby* po sobie mają; np. *Pisał do mnie brat, abym do niego przyjechał.*— Wreszcie, *Acc. c. Inf.* powstać może z opuszczenia *num* po *dubito* i *quin* po *non dubito*.

Vide o ex literis tuis, nos funditus perisse. Ita prorsus existimo, *hominem mercede conductum omnia habere venalia.* Scribis, te Marcello non mediocriter *delectari.* Constat, *leges ad salutem civium inventas esse.* Aequum est, *cives civibus parcere* (albo ut cives e. parcant). *Nefas est filium in conspectu matris considere.* *Philosophos quosdam turpiter vivere videmus*; num quis hoc argumenti loco sumit (czy to kto weźmie za dowód, albo num quis inde colliget, czy kto wniesie z tego albo num inde sequitur), *philosophiam nihil prodesse?* Non dubito *Deum illud exauditurum esse*; Quis dubitat *Deum esse?* Non est rectum *minori parere majorem.*

U w a g i.

1) Widzimy tu z trzeciego przykładu, iż, chociaż przy Słowie okolicznoóm Zaimek osobisty jest tylko domyslnym Subjektem, takowy jednak przy Infinitiwie na przypadek 4ty zamieniony, wyraźnie stać musi; rzadko sobie takowego wypuszczenia i tu pozwalano; i to tam tylko, gdzie domysł bardzo łatwy; np. pytającemu. *facietne frater, quod promiserat? odpowie się: puto facturum, zamiast cum facturum esse; lubo samo esse często się wypuszcza.* Gdy zaś przy Słowie domyslny jest Zaimek osoby trzeciej, która jest razem Subjektem zdania, takowy się w tej konstrukcyi wyraża przez *se*; lub, jeżeli przy pierwszym przypadku miał stać taki Zaimek in Genitivo, przez *suus, a, um*, zgodzone z Rzeczownikiem, do którego należy. Tak za: brat mi powiedział, że przyjedzie, powiemy: *Dixit frater, se venturum esse* (bo w on przyjedzie domyslnie *on* ściąga się do Subjektu *brat*). A za: brat mi powiedział, że jego siostra przyjedzie, powiemy: *Dixit frater, suam sororem venturam esse* (bo drugi przypadek *jego* ściąga się do Subjektu *brat*).

2) Gdy w zdaniu kilka się znajduje pierwszych przypadków i Słów do jedneć należących Konjunkcyi (*že*) wszystkie te Słowa na Tryby bezokoliczne, a pierwsze przypadki ze swojemi Przymiotnikami i Adpozycyami zamieniają się na czwarte.

Sentimus calere ignem, nivem esse albam, dulce mel. Pompejos, celebrem Campaniae urbem, desedisse terrae metu audivimus. Hadrianus finem imperii esse voluit Euphratem.

3) Nie wszędzie jednak jest *Accusativus cum Infinitivo*, gdzie Tryb bezokoliczny z czwartym przypadkiem stoi, a zatem nie wszędzie czwarty przypadek na pierwszy się w polszczyźnie zamieni przy Spójniku *že*, lecz tam tylko, gdzie tenże *Accusativus* nie od swego Słowa jest rządzony, ale jest działającym Subjektem; jak w zdaniu: *Orphëum diripuisse ajuñt Bacchas*, wyraz *Bacchas*; przeto to zdanie przetłumaczymy: Mówią, że Bacchantki rozszarpały Orfensza. Dla uniknięcia zaś wątpliwości przy zbiegu dwóch takich czwartych przypadków, który z nich ma być Subjektem przy rozwiązaniu zdania, należy się biernie wyrażać; np. „Widzę, że Filipa, Macedońskiego króla, dzielni i chwają syn przewyższył“ wyrazimy przez Infinitivum: *Philippum, Macedonum regem, — video superatum a filio*; lecz nie: *Philippum video superasse filium*. Choćby nawet nie miała ztąd wyniknąć wątpliwość, lepiej jest wyrazić się biernie, niż przez dwa czwarte przypadki. np. *Dixit frater sibi* (podług Uw. 1.) a *patre librum datum esse*, lepiej niż: *dixit frater, patrem sibi librum dedisse*.

2) W poprzedzającym numerze mówiliśmy o takich Słowach i wyrażeniach, po których polskie *że* nie może się wyrazić w łacinie przez *quod*, ale tylko przez konstrukcyę Accusativi cum Infinitivo. Lecz są przypadki, gdzie *że* może się wytłumaczyć przez *quod*, a nawet czasem musi. Chcąc więc to prawidło dokładnie poznać, uważmy sobie, co następuje:

Jeżeli polskie *że*, nie tak jest Spójnikiem o z u a j m u j ą c y m (*quod declarativum*), jak raczej p o w o d o w y m (*quod rationem exprimens*); to jest zaczynającym zdanie mieszczące w sobie p o w ó d uczucia wyrażonego przez Słowo rządzące; można je przetłumaczyć w łacinie przez *quod* (z Trybem oznajm. lub łącz. podług §. 200. albo opuściwszy *quod* położyć Accus. c. Inf. — a mianowicie po Słowach wyrażających mocniejsze uczucia (*Verba affectuum*) *doleo*, żal mi, żałuję; *gaudeo*, *laetor*, cieszę się, kontent jestem; *miror*, dziwię się; *aegre fero*, przykro mi; *in malam partem accipio*, za złe biorę; *vitio verito*, za występki poczytuję; *laudi duco*, za zaszczyt uważam; *indigne fero*, gniewam się; *angit me*, boli mnie to; *mordet me*, gryzie mnie; i w ogólności po tych, które znaczą chwalić, ganić, oskarżać, uniewinniać, dziękować, winszować, cieszyć, przebaczać i *chelpić się*; któremu to *quod* w poprzedzającym zdaniu zazwyczaj odpowiada wyrażne lub domyślne *id* lub *hoc* — Ale gdy zdanie zaczynające się od *że* nie powód lecz przyczynę (*causa*) wyraża — któreto *że* w takim razie da się wyrazić przez *przeto iż*, *dla tego że*, *bo*, *ponieważ* lub inny Spójnik przyczynowy — nie może stać Accus. c. Inf. lecz *quod* stać musi koniecznie, albo po opuszczeniu jego powstać konstrukcyę Imięstowowa. Różnicę powodu (*ratio*), od przyczyny (*causa*), wyka-

że następujący przykład: — Cieszy się ojciec, iż syn do domu powróci, że mu bez niego bardzo było smutno. — Powrót syna powodem czyli przedmiotem jest do cieszenia się; a przyczyną, dla której się ojciec cieszy z tego powrotu, jest, że mu było smutno bez syna.

P r z y k ł a d y .

Non miror omnia tibi venalia esse. Cato mirari se ajebat, *quod non rideret aruspex, aruspicem quum vidisset.* *Pacis te cupidum esse laetor.* Quod in Mati familiaritatem venisti, tibi gratulor et gaudeo *Quod spiratis, quod vocem mittis, indignantur.* Molesto fero, *te consulatus spe excidisse.*

Facis perjucunde, *quod non solum plurimas epistolas, verum etiam longissimas flagitas.* Magna me affecisti laetitia, *quod de omnibus, quae in urbe agerentur, accurate scripsisti.* Scripsi nonnulla, omnia non potui, *quod quae agerentur, ignorabam plerumque.*

D o d a t e k III.

O Przyciąganiu czyli Attrakcyi. *)

128. Czasem znajdujemy w Autorach łacińskich Imiona położone weale w innym rodzaju, lub przypadku i liczbie, niż wymagają prawidła o Zgodzie Imion podane; to jest, iż Imie stoi w przeciwnym regule rodzaju lub przypadku i liczbie, a to z téj tylko przyczyny, iż inny wyraz w tém zdaniu będący, w tymże rodzaju, lub przypadku i liczbie jest położony. Konstrukcyja ta, którą Łacinię od Greków przejęli, zowie się Przyciąganiem (Attractio), jakoby od tego nazwana, iż rodzaj, przypadek i liczba przyciągana jest od drugiego rodzaju, przypadku i liczby.

*) Dostateczną wyczerpującą naukę o Attrakcyi Krüger w dziele: Die Attraction in der lateinischen Sprache. Braunsch. 1827.

1. Przyciąganie rodzaju.

Ma miejsce w Imięstwach, gdy te nie z Subjektem, do którego należą, lecz z Predykatem lub Apozycją się zgadzają. (o czym ob. §. 103. 1. §. 110 Uw. i 113. na końcu).

Non omnis error stultitia dicenda (zam. dicendus) est. Paupertas mihi onus visum est miserum et grave. Manlii popularitas signum affectati regni est existimatum. Gens universa Veneti appellati. Ludi fuere Megalesia appellata.

II. Przyciąganie przypadku.

Ma miejsce między wszelkimi wyrazami, które się deklinować dają, gdy te na wzajem przyciągane bywają; np. Rzeczownik od Zaimka lub Przymiotnika, Przymiotnik od Przymiotnika, Zaimka i t. d. a mianowicie:

1) Przyciąganie Zaimka względnego: a) od Rzeczownika, gdy ten nie z tym Rzeczownikiem zgodzony jest, do którego się ściąga, ale z następującym jego predykatem; np. *Homines intuentur illum globum, quas terra dicitur.* (O téj w ozdóbnej prozie często używanej Attrakcyi ob. §. 107. na końcu); b) od wyraźnego lub domyślnego *is*; np. *Nihil habeo eorum, quorum antea habueram, za quae hab. — Quum equites romani Albam diruerent, cives raptim, quibus poterant, elatis, exhibant; za iis, quae pot.* (Ta Attrakcyja rzadko się znajduje w wzorowej prozie).

2) Przyciąganie Rzeczownika a) od Zaimka względnego, który się do niego ściąga. W dwojakim się ukazuje kształcie; albo Rzeczownik przeniesiony jest ze swego zdania do zdania względnego i w tym stoi przypadku, co Zaimek (np. *Magna me affecerunt laetitia, quas ad me misisti literas — za literae, quas in. — Quas Caesar in portu repererat naves, ad navigandum inutiles erant — za eae naves, quas r. — Sordidae sunt, quas geritis vestes*); albo też w swoim pozostając zdaniu téj Attrakcyi doznają np. *Urbem, quam statuo, vestra est — za urbs. Naueratam, quem convenire volui, in nave non erat. Eunuchum, quem dedisti nobis, quas turbas dedit.*). W pierwszym kształcie używają jęj wzorowi nawet prozaicy, w drugim tylko poeci. b) Od Zaimka osobistego lub Przymiotnika w Konstrukcyi *nomen mihi est*; np. *Nomen mihi est Petro Numitoris filia duos pueros enixa est: nomina alteri Romulo, alteri Remo inere.* c) Od Rzeczownika lub rzeczownego Zaimka, przy Słowie *licere* i t. p.; np. *Patricio romano non licuit fieri tribuno.* Podobnie

Licet tibi fieri *tribuno* (za *tribunum*, jak: *Is erat annus, quo ei consulem fieri liceret*).

3) Przyc. Przymiotnika podług wyżej 2, *b, c*, np. *Nomen illi est sapienti - Cognomen (illi) forti datum. Licet vobis esse beatis*.

Te *Attrakocy* (2, *b, c* i 3) należą także do dobrej prozy.

4) Do mnóstwa *Attrakocy* poetyckich, które jednak podług przytoczonych przykładów łatwo się wyrozumić dadzą, należy szczególnie częściej w poezji używany piąty przypadek przyciągany od domyślnego *tu*. *Quibus ab ori tam diu expectate venis? t. j. O tu diu expectate quibus est. Często jednak zdaje się, że tylko dla miary ta forma 5go przyp. jest użyta; np. Matutine pater, seu Jane libentius audis. In quoque Poeantie Colchos his Lemnon visure petis*.

Podobnego przyciągania przykłady znajdujemy wszakże i w naszej mowie, np. *Dałem ci co chciałeś; zam. to, czego chciałeś. Płacili, jakiemu kto miał piędzmi; za takimi, jakie kto miał. Czasem nawet; Ow, co (za który) chwalebnie berłem grodów władał, Kreta go cała wielbiła; zam. Owego, co (który) władał, Kreta wielbiła*.

Rozdział Piąty.

Składnia przypadku pierwszego (*Syntaxis Nominativi*).

129. 1) Osoba, lub rzecz, o której mowa, czyli Subjekt, stoi przy Słowie okoliczném w przypadku pierwszym na pytanie *kto? co?* Predykat stoi także w tymże przypadku, gdy jest z Subjektem połączony przez Kopułę *Sum*. (W polskim języku stoi takowy Predykat częściej w przypadku szóstym na pytanie *kim? czém?*)

Verae amicitiae sunt sempiternae. Honestata vita beata vita est. Consuetudo est altera natura. Ptolemaeus tom fuit Aegypti rex.

U w a g a. Przy Słowach domyślny jest zawsze jako Subjekt Zaimek osobisty, a zatem *Nominativus* na pytanie *kto?* np. *Deum (tu) non vides, tamen ut Deum agnoscis ex operibus ejus*.

1) Z podanego wyżej prawidła o zgodzie Predykatu z Subiektem (§. 100.) wypada, iż Słowo *być* (jako Łącznik) i wszystkie jego znaczenie w sobie mieszczące podwójnym rządzą przypadkiem pierwszym, t. j. Subjektu i Predykatu. — W polskiej mowie stoi zazwyczaj Predykat w przypadku szóstym, czasem w czwartym z Przyimkiem za — (*ja jestem uczniem; nikt przez przypadek nie staje się dobrym; brał zdaje się być dobrym; Polska została ogłoszona królestwem; kto został królem? ojciec miany, uważany, uznany jest za dobrego*). — Są to Słowa w łacinie albo intransitiva albo czynne w biernym znaczeniu użyte.

Sum, existo, jestem; fio, reddor, evādo, staję się, zostaję czem; videar, zdaję się; vocor, appellor, dicor, jestem nazywany; habeor, putor, censeor, jestem uważany za co; creor, eligor, jestem obrany; renuntior, ogłaszają mnie czém; designor, przeznaczają mnie i t. p.

Przestroga. Ponieważ w polszczyźnie forma bierna Słów czynnych, jak: — *jestem kochany, książka była czytana, on będzie obrany Królem* i t. d. — rzadko się używa w Trybach, lecz się w takim razie zazwyczaj wyraża nieosobliście: — *mnie kochają, książkę czytano, jego obiorą Królem* i t. d. — wypada złąd, iż się tu składania polska w biernym Słowa czynnego użyciu z łacińską rzadko zgodzić może; np.

Post Alexandrum Magnum *Aridoens* creatus (electus, delectus, destinatus, factus, renunciatus) est rex Macedonum. (Arydeusz był obrany Królem; lepiej: Arydensza obrano, zrobiono, ogłoszono Królem. — Non omnes bellatores dicuntur (vocantur, appellantur) *magni*. (Nie wszystkich wojowników nazywają wielkimi). — *Semiramis* habita (credita) est *puer*. (Semiramidę miano, uważano za chłopca). — *Nuptiae* res honesta putantur, (Małżeństwo uważane jest, lub uważa się, lub uważają za rzecz uczciwą). — *Alii* nascuntur *divites*, alii sicut (evādunt) *labore et industria*. (Jedni się bogaczami rodzą, drudzy się stają przez zabjęgi). — *Doctus* nascitur *nemo*. (Uczonym nikt się nie rodzi).

131. 2) Słowo *esse* używa się w łacninie bardzo często za *habēre, mieć*; wtenczas kładzie się w pierwszym przypadku rzecz, którą się ma, a która-by przy *habere* stała w czwartym. Osoba zaś która tę rzecz ma, kładzie się w przypadku trzecim.

Est homini cum Deo similitudo (człowiek ma podobieństwo z B.) *Dives est, cui tanta res est, ut nihil optet amplius* (który tyle posiada, ma majątku). *Semper in civitate (ii), quibus opes nullae sunt, bonis invident. Non cui sunt divitiae eidem et doctrina est.* (Nie koniecznie ten ma naukę, kto ma bogactwa). *Floribus varii sunt colores. Mihi nomen est Petrus,* (lecz także *Petro*; ob. §. 128. 11. 2. b).

3) Nakoniec stoi *Nominativus* przy Wykrzyknikach; lub bez Wykrzykników, gdy przedmiot jak z natężeniem lub z uczuciem wspominamy.

O festus dies! (o dniu uroczysty! o co za dzień ur.) *Ecce nova turba et rixa! — En dextra fidesque!* (otóż to przyrzeczenie — uczynione podaniem prawicy — otóż to wiara) *Vita brevis, ars longa. Hospes homo, vita peregrinatio.*

Rozdział Szósty.

Składnia przypadku drugiego (*Syntaxis Genitivi*).

- 132 I. Przypadek drugi przy Rzeczownikach, Przysłówkach, tudzież Przymiotnikach i Zaimkach za Rzeczowniki położonych.

1) Gdy dwa Rzeczowniki razem stoją, z których jeden nie jest Predykatem ani Adpozycją drugiego, ani z nim połączony Spójnikiem wyrażnym czy domyślnym; lecz obadwa w jednym Subjekcie lub Predykacie się znajdują; wtenczas jeden z nich (t. j. ten, który od drugiego zależy) kładzie się w przypadku drugim na pytanie *czyj? czego?*

Omnis ars est *imitatio naturae*. Somnus est *imago mortis*. Varia sunt *hominum iudicia*. Magna fuit olim *reverentia capitis canis*. *Conscientia rectae voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum*. Tui *caritas* me evocat, ut te castigem. *Dux Albae*. Romulus *primus rex Romanorum* fuit.

To samo jest, gdy w miejscu Rzeczownika stoi Przymiotnik rzeczownie położony; np. *Apelles Veneris caput et summa pectoris politissima arte perfecit* (*summa* plur. neutr. za *summas partes*). *Darius, Alexandro persequente, interiora regni, petere constituit* (do wewnętrznych części królestwa postanowił się udać).

U w a g a. Takowy Genitivus nie zawsze przez drugi przypadek po polsku się wykłada; np. Wielkie dawniej *uszanowanie* czyniono *sivej głowie* (miano dla *sivej głowy*). Wewnętrzne przekonanie o niewinności największą jest *poctiechą w przykrém położeniu*. Bieda jest *pobudką do cnoty*. *Mitość ku tobie*. *Wódz Albański (Alby)* Romulus pierwszym był *Królem Rzymskim*.

2) Rzeczownikowi z Zaimkiem przywłaszcza- 133.
jącym położonemu, dodaje się często Genitivus Zaimka lub Przymiotnika, ztąd pochodzący, iż Rzeczownik, którego miejsce ten drugi przypadek zastępuje, w drugim przypadku stać powinien.

Meum solus peccatum (mówi Cycero zam. *Meum Ciceronis peccatum*) *corrige non potest Camillus, quae bella suo unius auspicio gesta sunt, memorat. Cogor vestram omnium vicem dolere. Cui nomen meum absentis honori fuit, ei meae praesentis preces non profuerunt. Nostrae duorum vires vestris omnium viribus pares sunt.*

U w a g a. Że takowy Genitivus zastępuje miejsce przypadku drugiego Rzeczownika, przekonywają następujące przykłady, gdzie takowy Rzeczownik wyraźnie stoi.

Tuum Apollinis imperium (twój rozkaz jakby jakiego Apollina) *me hoc facere coegit. Tuae hominis crudelissimi preces in eo simplicis hominis animo terrorem inusserunt. Molesto fero, me consulem studium tuum adolescentis perspexisse, te meum hominis iam proventa aetate perspicere non posse. Ausus est Canulejus in senatu dicere, se, nisi suas leges tanquam victoris patres accipi sinant, delectum haberi prohibitorium* (nie pozwoli na spis wojska),

134. 3) Ablativi: *causā*, *gratia*, i greckie *εργῶ* (*ergō*) dla, tudzież *Accusativus instar nakształt*, gdy mają przy sobie *Substantivum* lub jaki wyraz rzeczowny; ten, jak przy każdym innym Rzeczowniku, w drugim przypadku się kładzie. Gdy drugim przypadkiem ma być Zaimek rzeczowny *mei*, *tui*, *sui*, *nostri*, *vestri*, używa się zawsze *causa* (nie *gratia*, *ergo*); Zaimki zaś te zamienione na Przymiotniki *meus*, *tuus*, *suus*, *noster*, *vester*, zgadzają się z Rzeczownikiem *causa* (*meā causā*, z mojej przyczyny t. j. dla mnie; *vestrā causā*, z waszej przyczyny t. j. dla was i t. d. Podobnie *alienā causā*, z cudzej przyczyny t. j. dla kogo obcego).

Quam multa, quae nostra causa nunquam facerimus, facimus causa amicorum. Bestias hominum gratia generatas esse videmus. Demosthenes corona aurea donatus est virtutis ergo. Omnia alicui officia mihi grata non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum esse non sua. Gratiore sunt audientibus, quae quis aliena potius causa fecisse dicatur, quam sua (dla kogo innego raczej niż dla siebie, t. j. dla obcej korzyści nie dla własnej. Plato est mihi unus instar omnium. Quidam Romani habebant domos urbium instar.

Uwaga. *Causa*, *gratia*, *ergo*, zazwyczaj po Rzeczowniku się kładą. Rzadko *causa* stoi przed swoim rzędem, jak u Seneki epist. 9. *Qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu erit utilis.* U Jurystów znajdujemy *mei causa*; *sui causa*; czego jednak naśladować nie trzeba. Tutaj należeć może eundem *causa*, *videndi gratia*, *studendi ergo*; o czém niżej.

135. 4) *Genitivus partitivus.*

a) *Genitivus* stoi przy wszelkich wyrazach oznaczających ilość, lub część jakiej całości; a mianowicie przy Przysłówkach wielość lub niedostatek wyrażających, tudzież przy rodzaju nijakim Przymiotników i Zaimków, które w tym razie zastępują miejsce Rzeczownika rządzącego tym drugim przypadkiem: *parum*, za mało; *satis*, dosyć; *affatim*, *abunde*, obficie; *plus*, wię-

cěj; *quantum*, ile? *tantum*, tyle; *multum*, wiele; *plurimum*, bardzo wiele; *aliquantum*, *aliquid*, nieco; *minus*, mniej; *minimum* jak najmniej, bardzo mało; *nimum*, za nadto; *quidquid*, ile tylko; *quod*, ile; *quidquam*, cokolwiek, *reliquum*, reszta; i t. p. także *quid* w znaczeniu *jaki*, *co za*.

Affatim est hominum, quibus negotii nihil est. Multis in locis parum firmitatis et parum virium veritas habet. *Quantum* quisque numerum sua servat in arca, *tantum* habet et fidei. Procellae quanto plus habent virium, tanto minus temporis (trwałości; t. j. tém krócej trwają). *Quod auri*, *quod argenti*, *quod ornamentorum* in urbibus Siciliae fuit, id Verres abstulit. Si *quid* (*quidquam*) *argenti* invenero, tibi mittam. Invenit *aliquantum* (*aliquantulum*) *auri*. *Quid mulieris* uxorem habes (co za kobietę masz za żonę)? Exponam vobis, *quid hominis* sit (co to za człowiek). *Quid* ego tibi *aetatis* videor (ile lat zdaję ci się mieć, w jakim wieku być)?

b) Jako taki Genit. part. stać może przypadek drugi przy Przymiotnikach pewną ilość znaczących: *pauci*, *multi*, *quidam*, *nonnulli*, *aliqui*, także *quilibet*, *quisque*, pytające *quis?* *quid?* tudzież przy wszelkich innych wyrazach jako partitiwa użytych, jakimi są *alter—alter*; *jeden* z nich (np. to mówi) *drugi* to; *alii—alii*; *hic—ille*; *ten* (z nich) — *tamten* i t. p. Taki Genitivus pospolicie wyraża się po polsku z Przyimkiem z.

(Przestroga. Gdzie dla ścieśnienia znaczenia wyrazu, myśl tego Przyimka użyć nie dozwala, tam i w łacinie drugi przypadek stać nie powinien; np. *Nonnulli hominum virtutis studiosi sunt*; *niektórzy z ludzi*; zaś: *nonnulli homines*, *niektórzy ludzie*; *Pauci hominum*, *mało kto z ludzi*; *pauci homines*: *mało ludzi*; *Multi hominum*, *wielu z pomiędzy ludzi*; *multi homines*, *wielu ludzi*. Rzadko jednak zdarza się potrzeba oznaczania tej różnicy, przeto też i w łacinie obie konstrukcye najczęściej zarówno się kładą:)

Insectorum quaedam (*nonnulla*, *aliqua*) *binas* habent *pennas*, *quaedam* *quaternas*, ut apes. *Multi* (*pauci*) *hominum* (lub *homines*) *patentibus oculis* dormiunt. *Romana civitas olim cuiuslibet* (*cuique*) *sinitimarum gentium bello par*

erat. *Graecorum oratorum quis non est egregius. Multos antiquitas egregios oratores habuit: alii eorum in Graecia floruerunt, alii apud Romanos: celeberrimi fuere Cicero et Demosthenes; quorum ille Romae, hic Athenis vixit (tamten w Rz., ten w At. albo; alter R. alter At. jeden — drugi).* Alexander *seniores militum in patriam remisit. Feminae piscium majores sunt quam mares. Romanorum militum sexcenti in pugna perierunt, navium quinquaginta captae sunt.*

U w a g i do §. 135. 136.

137. 1) *Nemo i nihil* kładą się z drugim przypadkiem już to dla tego, że są Rzeczownikami, już też że oznaczają ilość: *Nemo mortalium omnibus horis sapit. Omnium rerum nihil est agricultura melius. Lecz nemo* używa się czasem za *nullus*, żaden; natenczas zgadza się z Rzeczownikiem swoim jak Przymiotnik; np. *Adhuc neminem cognovi poetam, qui sibi non optimus videretur.*

2) Gdy *nihil* i rodzaj nijaki Zaimka rządzić mają drugim przypadkiem Przymiotnika; musi się on odmieniać podług drugiey deklinacyi: np. *nihil moesti; si quid boni audiero; Przymiotnik zaś z trzeciey dekl. musi się z niemi zgadzać podług ogólnego prawidła, np. nihil tale (nie talis) audivi; chyba że od tego samego wyrazu zależy także Przymiotnik z drugiey formy np. nihil moesti vel tristis. Nilus quidquid pingue (nie pinguis) secum tulit, arenis locis allinit. Ut adolescentem, in quo senile aliquid, sic senem, in quo est adolescentis aliquid, probamus. Si quidquam in vobis non dico civilis, sed humani est, favere vos obsequio plebis oportuit. Quid illos aliud timuisse creditis, nisi concordiam ordinum.*

3) I Przymiotnik drugiey deklinacyi może się zgodzić ze swoim rzeczownym wyrazem, zamiast stać w przypadku drugim od niego zależącym. jeżeli nie partitive ale przez predykat chcemy się wyrazić; np. *In rerum natura nihil solitarium est (za solitarii, nie samotnego) t. j. nic nie ma w naturze, żeby było samotnem. Quidquid magnificum est ac divinum, ejus ingenio debetur t. j. cokolwiek jest wspaniałem i boskiem, Ztąd mówi się np. Nil ille imperfectum reliquit. nie imperfecti; bo tu się znać musi: nic nie zostawił, żeby nie było ukończonem. Mogą stać zamiast przyp. drugiego Przyimki *ex, de, inter, cetera* z ich przypadkami; np. *Nihil ex his, quae videmus, manet. Nemo de nostris cecidit. Pauci de nostris sunt desiderati.**

4) *Multum, reliquum, nimium, hoc, id, istud, illud, quod*, mogą się także przymiotnie kłaść w tém samym znaczeniu; np. *multum auri lub multum aurum repertum est; reliquum*

tempus lub reliquum temporis in literis consumsit; multum operae lub multam operam impendit huic studio; quod auri lub quod aurum in tota Sicilia fuit, abstulit Verres. Przy czém uważajmy tę osobliwość, że *wiele pieniędzy* nie wyraża się przez *multum pecuniae*, lecz przez *magna pecunia*. — *Quantum, tantum, minus i minimum* inne mają znaczenie użyte rzeczownie cum Genitivo partitivo a inne, użyte przymiotnie; np. *quantum, tantum, minus, minimum*, exemplorum, ile, tyle, mniej, bardzo mało przykładów; zaś *quanta, tanta, minora, minima* exempla; jak wielkie, tak wielkie, mniejsze, bardzo małe przykłady. *Quot, ile, i tot, tyle*, zwykle się używają jako Przymiotniki nieodmienne, nie zaś rzeczownie; np. *quot nares captae sunt* (nie *quot navium*)? *tot hominibus probis vita adempta est* (nie *tot hominum*).

5) Gdy podług powyższego prawidła Zaimki rzeczowne *ego, tu*, mają stać in Genitivo plurali, bierze się takowy Genit. nie *nostrī, vestri*, ale *nostrum, vestrum*; np. *Cui vestrum id contigit? Incertum est, quam longa nostrum cuiusque vita futura sit.*

6) Pod prawidło Genit. partit. nie należy podciągać imion liczbowych (numeralia cardinalia), te bowiem w łacinie jako Przymiotniki z swemi Rzeczownikami zgadzać się muszą, i nigdy się nie kładą rzeczownie z przypadkiem drugim, jak w polskiej mowie zazwyczaj. My np. mówimy: trzech, czterech, pięciu, stu, trzystu, *ludzi* było; łacinnik powie na pytanie *кто?* tres, quatuor, quinque, centum, trecenti *homines* fuerunt. Polska składnia wymaga: Trzystu *ludzi* zabito — i pięciuset *żołnierzy* broń odebrano; łacińska na pytanie *кто?* i *komu?* kłaść każe; trecenti *homines* occisi sunt, quingentis *militibus* arma adempta sunt. *Mille* lub *mile* w pojed. liczbie rzadko się używa jako Rzeczownik, i to zazwyczaj tylko z drugim przyp. miary lub pieniędzy; np. *mile modium, mile passuum, mile denarium*. Zresztą jest zawsze Przymiotnikiem nieodmiennym, który się ze swoim Rzeczownikiem zgadza podług wzajemnego prawidła; np. Tysiąc *żołnierzy*, *mile milites* tysiąca *żołn.*, *mile militum*; od tysiąca *żołn.*, a *mile militibus* i t. d. W mnogiej liczbie *milia* jest doskonałym Rzeczownikiem, z którym się przeto łączy przyp. drugi; np. *duo milia militum, duobus milibus militum* i t. d. Ale kiedy po *milia* następuje inna mniejsza liczba, a Rzeczownik po niej dopiero jest położony, nie kładzie się tenże w przyp. drugim, lecz niezależnie od *milia* w tym przyp., którego sens wymaga np. *tria milia et trecenti equites*; *duo milia et quingenta stadia*; *quinque milia et quadringentos numos*. Gdy Rzeczownik na początku stoi przed *milia*, może albo zależnie od niego

przybrać formę drugiego przyp., albo w innym stać podług wyżej podanego sposobu. *Equites tria milia et trecenti venerunt*, albo *equitum tria m. i t. d.* Skoro zaś Rzeczownik kładziemy po milia, ale przed mniejszą liczbą, może stać tylko w przypadku drugim. *Tria milia equitum* (nie *equites*) *et trecenti*. Lecz gdy imożymy tysiące przez dodawanie do *mile* Przysłóweków liczbowych *bis*, *ter*, *decies* i t. d., zachowuje się powyższa składnia Przymiotnika *Mile*; np. *bis mile juvenes* — albo *duo milia juvenum* — *iverunt ad bellum*.

7) Kiedy Przysłówki ilości zamiast drugiego przypadku inny mają przy sobie, takowy nie do nich, lecz do Słowa należy; np. *Satis pecuniam habeo*, dosyć mam pieniędzy, nie *pieniędzy*, t. j. dosyć dla mnie że mam pieniądze, nie żądam już innych rzeczy np. urzędów, znaczenia; zaś *Satis pecuniae habeo*, oznacza dostateczność ze względu na ten sam przedmiot, t. j. dosyć mam pieniędzy, nie żądam ich więcej.

138. U w a g a. Prawidło tu podane o wyrazach liczbowych zdaje się być w sprzeczności z wyłożonem wyżej w §. 135 i 136; podług którego imiona liczbowe przybierać mogą Genit. partit. Należy nam tę sprzeczność pogodzić, oznaczając użycie każdego prawidła. Język ojczysty najlepiej tę rzecz wyjaśni. Mówimy np. Trzy tysiące nieprzyjacielskiego wojska poległo w tej bitwie, i mówimy znowu: 3,000 z nieprzyjac. w. pol.; pierwsze znaczy, iż ich wszystkich było 3,000 i tyle poległo; drugie, że z całego wojska, pewną liczbę tysięcy wynoszącego, pewna część, t. j. 3,000 poległo. Na tém zasadza się użycie wspomnianego Genitivi partitivi przy imionach liczbowych, które zazwyczaj ma miejsce, gdy Rzeczownik ma Przymiotnika przy sobie jego gatunek oznaczającego.

Sulla in proelio cum Mithridate suorum militum (ze swoich żołnierzy) *centum viginti amisit. Equitum Romanorum sexcenti desiderati sunt* (zginęło 600). *Samnites plura milia desiderarunt, Sullanorum* (scil. militum) *non amplius trecenti perierunt.*

Prze str o g a. Nie sądźmy jednak, aby użycie tego Genit. partitivi koniecznym było; chyba gdyby nieużycie jego wątpliwości stać się mogło przyczyną, lub gdy *suus*, *noster*, *vester*, *meus*, *tuus* w nim stać mają. Ztąd również dobrze powiemy: *Ad opprimendos Romanos Annibal centum naves, decem milia peditum et mille equites ab rege Anticho poscebat* — albo *navium centum — equitum mille.* Lecz *Sulla suorum quinquaginta amisit.* Zwykł się zaś taki Genit. partit. kłaść przed swoim imieniem liczbowym.

5) Przysłówki, które miejsce oznaczają (Ad- 139.
verbia loci) rządzą przypadkiem drugim Rzeczownika wyrażającego okoliczność miejscową. Takimi są: *hic, ubi, quo, unde, huc, eo; cet.*

Ubi loci sunt spes nostrae. (Gdzież, w którym miejscu są)? *Ubi terrarum, ubinam gentium sumus.* (Gdzież to jesteśmy, w jakim kraju, w jakim narodzie)? *Unde hic gentium est* (z jakiego to narodu człowiek)? *Rhodum aut aliquo terrarum migrandum est* (albo do jakiego innego kraju). *An quisquam usquam gentium* (gdzie na świecie) *est aequè miser? Arduum est eodem loci* (w tym samym miejscu — za *eodem loco*) *potentiam et concordiam esse* — *Tudzież: Migravit huc viciniae* (tu w pobliskości). *Huc malorum, eo miseriarum, eo scelerum, eo insolentiae ventum est* (do tego stopnia nieszczęść — przyszło), *Quo dementiae progressus es* (do jakiegożeś to szaleństwa doszedł)?

Uwaga. Mówi się także: *Longe gentium abes*, bardzo oddalony jesteś. *Minime gentium*, wcale nie, bynajmniej; *tudzież u poetów komicznych: interea loci*, tymczasem; *postea loci, postea temporis*, potem; *adhuc locorum*, do tego czasu. Tutaj wreszcie należą wyrażenia *tum i tunc temporis*, wtenczas; *i id temporis; id aetatis; illud horae* (gdzie *id, illud* jako Przysłówki stoją); zamiast: *eo tempore; ea aetate; illa hora.*

6) *Pridie i postridie* kładą się także z dru- 140.
gim przypadkiem. *Pridie* (priore die) *ejus diei. Pridie insidiarum. Pridie Calendarum.* — Oprócz: *postridie* (postero die) *ejus diei*, trudno jest *postridie* z drugim przyp. znaleźć. *Tacyt* mówi tylko: *postero ejus diei.*

Uwaga. *Pridie i postridie* kładą się częściej z czwartym przypadkiem, przy którym *ante i post* są domyślne; np. *Pridie* (ante) *Calendas. Pridie constitutam diem. Postridie* (post) *Calendas. Postridie nuptias.* — Po tych dwóch Przysłówkach, następuje także często, jak po *ante i post*, osobne zdanie mniające *quam*; np. *Caesar pridie* (dniem wprzód niż był zabitym), *in sermone nato super coenam, quinam esset suis vitae commodissimus, repentinum inopinatumque praetulit. Andronicus postridie ad me venit, quam expectaram* (dniem później niżem się go spodziewałem). *Postridie intellexi, quam discessi* (naza- jutrz po odjeździe).

141. II. Genitivus przy Imionach przymi-
otnych.

1) Stopień najwyższy Przymiotnika ma przy sobie ten wyraz rzeczowny, nad który najwyższe wzniesienie wyraża, w przypadku drugim.

Socrates omnium philosophorum fuit sapientissimus. Varonem Romanorum doctissimum fuisse tradunt.

142. U w a g a. 1) Ponieważ stopień najwyższy służy do oznaczania wyższości rzeczy jakiej nad wiele innych, drugi więc przypadek stoi zazwyczaj w liczbie mnogiej; lecz także w pojedynczej, gdy jest imię zbiorowe.

Plato totius Graeciae (t. j. ze wszystkich uczonych Grecyi) *fuit doctissimus. Scipio populi Romani optimus est judicatus, Aristides Graecorum justissimus.*

2) Przypadek drugi niekiedy znajdujemy zamieniony na inny z Przyimkiem *de, inter, ante, praeter*. — *De nostris tu optimus es. Turnus fuit pulcherrimus ante alios omnes. Herba inter paucas utilissima. Porinosissima super ceteras femina. Romani praeter ceteras gentes erant laudis cupidissimi.*

143. Wiele Przymiotników z swojej natury wymaga przypadku drugiego, kiedy im do wyrażenia zupełnej myśli, Rzeczownika lub innego jakiego przypadku potrzeba np. *Wytrzymały, na co?* na zimno, głód, upał; *unikający, czego?* swarów, kłótni, pracy; *przywiązany, do kogo?* do kraju, do pana, do nauk i t. p. Takiemi są w szczególności:

2) Przymiotniki w kształcie Imiesłówów zakończone na *ans, ens, tudzież na ax*, i inne z Słowami spokrewnione; np. *fugitans litium; fugiens laboris; amans virtutis. (Adjectiva participialia et verbalia).*

Est amans sui virtus. Ovis patiens injuriae (cierpliwa na krzywdy). *Quis famulus amantior domini, quam canis? Habes me tui observantissimum* (jestem dla ciebie z największym szacunkiem). *Galba famae nec incuriosus, nec venditans; pecuniae alienae non appetens, suae parcus, publicae curus; amicorum sine reprehensione patiens, et omnium consensu capax imperii, nisi imperasset. Catilina*

patiens inediae, vigiliae, algoris; alieni appetens, sui profusus. Tempus edax rerum. Natura sumus studiosissimi appetentissimique honestatis. Atticus vir fuit omnis officii diligentissimus (bardzo pilny w pełnieniu wszelkich powinności). Germanicus modicus voluptatum (skromny w używaniu niech). *Anxius animi* (strapionego serca). Cyrenaici virtutem ob eam rem expetendam esse censuerunt, quod *efficiens* esset voluptatis (iż zdolną jest do sprawienia rozkoszy).

Przestroga: Pamiętajmy, że tu jest mowa o Imiesłowach jako Przymiotnikach, t. j. bez znaczenia czasu. Wszakże gdy czasu znaczenie mają w sobie, zachowują też i rząd Słowa: *Amans virtutem mihi carus eras*; kochając (to jest gdyś kochał) cnotę,

3) Przymiotniki, które wiadomość, poznanie, pragnienie, niewiadomość albo ostrożną troskliwość o co wyrażają (Adjectiva intellectus et animi). 144.

Nuna Pompilius vir *consultissimus* erat omnis *divini* atque *humani juris* (był bardzo biegłym w znajomości prawa). *Timotheus rei militaris* fuit *peritus*, neque minus *civita'tis regendae*. Multi propter gloriae cupiditatem, *cupidi* sunt *bellarum gereendorum*. Non *ignara mali* (obeznana z niebezpieczeństwem) miseris succurrere disco. *Formica* haud *ignara* ac non *incanta futuri* (świadoma przyszłości i przezorna nadal). *Nescia* mens hominum *fati sortisque futurae*. *Rudis belli* (nieznający się na wojnie); *rudis literarum* (bez nauki); *rudis historiae*, *imprudens legis*, *inscius veri* (nie umiejący, nie znający); *avidus gloriae*; *conscius meorum* (in te *studiarum* (wiedzący o moich dobrych dla ciebie chęciach; znający je); *homo injuriae* sibi *conscius* (czujący, wiedzący, że krzywdę wyrządził; poczuwający się do tego); *mens sibi conscia recti* (umysł przekonany o poczciwości swojej); Lecz ob. §. 147.

4) Przymiotniki obfitość lub niedostatek oznaczające (Adjectiva copiae et inopiae). 145.

Omnia, quae pulchra, honesta, praeclara sunt, *gaudiorum plena* sunt. *Referta* Gallia *negotiatorum* erat, *plena civium Romanorum*. Gallia adeo *frugum hominumque fertilis* fuit, ut abundans multitudo vix regi posse videretur. Non *inopes vitae* sed *prodigi sumus*. *Danaus pauper aquae*. *Homo egenus omnium, indigus consilia*. *Carthago dives opum*.

146. 5) Przymiotniki znaczące uczestnictwo i władzę czyli moc nad czém, podobieństwo do czego, tudzież te, które przeciwne im mają znaczenie (*Adjectiva consortii et potentiae*).

Solus homo rationis est particeps. Bestiae rationis et orationis sunt expertes. Nihil, quod animi, quodque rationis est expertis, id generare ex se potest animantem competentem rationis. Eripite isti, gladium, qui sui est impos animi. Ira ut insania impos sui est. Filius admōdum mei similis est. Affinis alicujus culpaē (winny jakiej zbrodni).

U w a g i do §. 144 - 146.

147. 1) Niektóre z tych Przymiotników kładą się także z trzecim przypadkiem; np. *similis, dissimilis alicui; conscius facinori; affinis facinori*. Dla tego np. *veri similis*, także czasem *vero similis* znajdujemy. Lec. ob. §. 166 Uw. 1.

2) Wiele z tych Przymiotników kładą się także z przypadkiem szóstym; np. *jure consultus, jure peritus; rudis in arte; doctus* także z 4m bez Przyimka; et *graccam et latinam linguam doctus*; inne z Przyimkami; *rudis ad bellum; fortis ad arma, capax ad praecepta*. — *Adjectiva copia* e często mają *Ablativum*: *refertus frumento, plenus auro, onustus cibo, gravis aere, dives agris* cet. o czém ob. §. 190.

III. Przypadek drugi ze Słowem.

I. Ze Słowem *Sum*, (jako Łącznikiem).

148. 1) Gdy przymiot, postać, czas, trwałość, liczba, wielkość lub wartość jakiej osoby lub rzeczy wyrażona jest nie przez sam Przymiotnik, ale przez Rzeczownik z Przymiotnikiem, takowy Rzeczownik kładzie się w przypadku drugim wraz z Przymiotnikiem do niego należącym (co się i w polszczyźnie zachowuje. Często jednak opisujemy przez Słowa *mieć, posiadać, składać się* (z czego); przy liczbach kładziemy ze Słowem *być* Przyimek o) Zowiemy ten 2gi przyp. *Genitivus qualitatis*.

Seneca vir erat excellentis ingenii atque doctrinae (za: valde ingeniosus et doctus). Non contemnet te sapiens, etiamsi fueris minimae staturae (za: admöddum parvus) Caesar annum ad cursum solis accommodavit, ut trecentorum et sexaginta quinque dierum esset (o 365ciu dniach, iż się sktadat z 365 dni) Xerxis classis mille et ducentarum navium longarum fuit. Navis Persei inusitatae magnitudinis fuisse traditur (nadzwyczajnie wielki, nadzwyczajnej wielkości). Philocles sentiebat se nullius momenti apud exercitum futurum (że będzie bezcennym, za nic uważanym).

U w a g i.

1) Z samego znaczenia Słowa *Sum* (Łącznika) wypada, 149. iż taki przypadek drugi zastępuje miejsce Predykatu (porówn. §. 95). Jako zaś z Predykatu robi się Apozycya, kiedy się *esse* opuszcza z *qui* (ob. notę † do §. 100); tak i tu przypadek drugi może być użyty w kształcie Apozycyi np. *Datamas Thyum, hominem maximi corporis* (zamiast *qui erat homo maximi corporis*, ad regem duxit. *Murus Babilonitas triginta et duorum pedum latitudinem amplectitur* (zamiast *latitudinem, quae est cet.*) *Caesar contra hostem pedum quindecim fossam fieri iussit* (zam. *fossam, quae esset p. cet.*).

2) Zamiast drugiego stoi także szósty przypadek: *Sunt mihi his septem praestanti corpore Nymphae. Homo erat maximi corporis terribilitque facie, capillo longo barbaque promissa.* Ablativus używa się najczęściej o przymiotach zewnętrznych; o wewnętrznych zazwyczaj tam, gdzie można myśl uzupełnić przez *praeditus, instructus, ornatus* i t. p.; t. j. o przymiotach wrodzonych, jakimi są *ingenium, dexteritas, facundia* i t. p; nigdy zaś o przypadkowych przymiotach czasu i miary. Ztąd mówiny: *iter paucorum dierum, viam tridui processit, fossa trium pedum, res magni laboris, res magni lub parvi momenti, alia ejus generis lub ejusmodi* i t. d. nie zaś z 6m przyp.

3) W oznaczaniu wieku używa się następujących Kon- 150. strukcyj: *Valerius Corvinus annorum trium et viginti Consul est factus. Cautum est Pompeja lege, ne quis caperet magistratum minor (quam) annorum triginta* (t. j. minor eo, *qui est annorum triginta* albo: *Augustus gerere magistratus minoribus annis triginta permisit* (gdzie *annis triginta* powstało z opuszczenia *quam* podług §. 187, biorąc przenośnie wiek człowieka zaanego człowieka w tym wieku). *Natus est annos triginta, na lat 30; agit annum tricesimum, jest w trzydziestym roku; ingressus est annum tricesimum, zaczął rok 30sty; egressus est* (explevit, ex-

cessit) annum tricesimum, skończył rok 30ty; major natu, starszy (wiekiem); minor natu, młodszy; maximus natu, najstarszy; minimus natu, najmłodszy; aetate lub annis par, równego wieku.

151. 2) Gdy ze Słowem sum (Łącznikiem) mają być połączone w znaczeniu Predykatu Rzeczowniki znaczące własność, dzieło, lub rzecz, przymiot, zwyczaj, obowiązek; takowe jako łatwo domyślne, opuszczają się po spolicie, a zależący od nich Genitivus kładzie się sam ze Słowem Sum. (Zamiast *mei, tui, sui, nostri, vestri*, używa się w tym razie *meum, tuum, suum* cet. sc. *negotium, opus v. officium* cet.

Petulantia magis est adolescentium (sc. res.), quam *senum*: nec tamen *omnium adolescentium*, sed *improborum*. Inter omnes hoc constat, *virorum esse fortium* (sc. opus) et *magnanimorum*, toleranter dolorem pati. *Improbi hominis* (res, negotium) est mendacio fallere. *Adolescentis* (officium) est, majores natu vereri. *Boni pastoris* est, tondere pecus, non deglabere. *Meum puto esse*, quid sentiam, ostendere. Si *cuiusquam*, certe *tuum* est, nihil praeter virtutem in bonis ducere. Quis profitetur *esse suum*, de omnibus quaestionibus dicere? *Nostrum est*, ferre modice populi voluntates; *vestrum est*, principes, decernere, quod optimum vobis, rei publicae sit.

U w a g i.

152. 1) Gdy w podobnych zdaniach Subjektem jest Infinitivus zamiast Rzeczownika w drugim przypadku, można położyć odpowiadający mu Przymiotnik w przypadku pierwszym, rodzaju nijakim; lecz wtenczas tylko, gdy jego zakończenie nijakie różni się od męskiego; np. zamiast *errare hominis* est, sed in errore perseverare *insipientis*, można powiedzieć. *errare humanum* est; lecz nie: in errore perseverare *insipiens* (ale *stultum*).

2) *Officium, munus, res* cet. są także czasem wyrażone przy tym drugim przypadku.

Peregrini et incolae officium est, nihil praeter suum negotium agere. *Principum munus* est, resistere et levitati multitudinis et perditorum temeritati. *Sapientis est proprium*, nihil, quod poenitere possit, facere. *Magnae indolis signum* est sperare semper.

3) Proprium rządzi tu drugim przypadkiem jak użyta rzeczownice w znaczeniu właściwości; jako Przymiotnik (właściwy) rządzić będzie przyp. 3cim podług §. 166.

4) W polskim do wykładania zdań podobnych użyć można często Słów *mogę, zwykłem, muszę, i t. d.*

Cujusvis hominis est errare, nullius nisi insipientis in errore perseverare. Każdy człowiek może zbłądzić, (każdemu się zdarzy zbłądzić), lecz nierozsądny tylko zwykł trwać w błędzie. Młodzieniec starszych szanować powinien. Do mnie należy okazać, co myślę. Divitias sine divitum esse, tu vero virtutem praefer divitiis. Zostaw bogaczom ich dostatki, ty zaś cnotę nad bogactwo przekładaj.

2. Genitivus ze Słowem osobistém.

1) Prawidła, któreśmy dopiero podali, służą 153. nie tylko dla samego Słowa Sum, nie dla wszystkich Słów, przy których Słowa *esse* (w znaczeniu łącznika) domyślać się można, albo w których znaczeniu to *esse* jest zamknięciem. (porównaj §. 149. 1.)

Videmus aliquando nubes ignei coloris (v. igneo colore sc. esse). Esse Deum, ita perspicuum est, ut, qui id negat, vix cum sanae mentis (esse) existimem.

Omnia, quae mulieris fuerunt, viri fiunt (sc. propria) dotis nomine. In palatio Neronis colossus centum viginti pedum stabat. Tarquinius fratrem habuit Aruntem, mitis ingenii juvenem.

Na tém zasadzają się następujące prawidła: 154.

a) Słowa, przy których wartość jaka lub cena kłaść się zwykła (*Verba aestimandi, mercandi*; np. Słowa kupować, szacować, cenić), mają przy sobie Rzeczownik *pretium* i z jego Przymiotnikiem wyrażającym wielkość ceny w drugim lub szóstym przypadku (Przy Słowach cenić i t. p. częściej stoi Genitivus, a przy *esse, facere, fieri* zawsze; przy kupować, sprzedawać, najmować i t. d. częściej Ablativus, osobliwie gdy zamiast *pretio* kładzie się *pecunia* lub inny podobny Rzeczownik; zawsze Ablativus, gdy cena podaje się w oznaczonej monecie).

Pretii i *pretio* pospolicie się opuszczają, sam więc tylko Przymiotnik w drugim lub szóstym przypadku stoi, i zastępuje niejako miejsce Rzeczownika.

Cum faciem videas, videtur *esse quantivis pretii* (bez ceny, nieoceniona, nie wiem jakiej ceny). Non finis amicitiae hic est, ut, *quanti quisque se ipse facit* (ile się ceni) *tanti fiat* ab amicis. Voluptatem virtus *minimi facit*, (małą przywiezuje cenę do rozkoszy, bardzo mało ceni). Si prata et areas quaedam *magni aestimamus*, *quanti est aestimanda* virtus. Nulla pestis humano generi *pluris stetit*, quam ira. Multi sua *parvi pendere*, aliena cupere solent.

Venditori expedit, rem *vendere* quam *plurimo*. Non potest *parvo* res magna *constare*. Coelius *conduxit* in palatio non *magno* domum. Num *minio emtae* (za drogo kupione) tibi videntur domus istae? Graeci turpitudinem summam esse arbitrabantur, *pretio parvo* ea, quae acceperissent a maioribus, *vendidisse*.

Matris magnae fanum *pecunia grandi venditum est*. Multi extulerunt *pretia pavonum* ita, ut ova eorum *denariis veniant quinis* (przedają się po 5 Den.).

U w a g i.

155. 1) Nieoznaczoną cenę wyraża Cynceron zwykle przez te drugie przypadki: *quanti*, *tanti*, *tantidem*, *pluris*, *minoris*, *maximi*; zresztą przez szóste: *magno*, *permagno*, *plurimo*, *parvo*, *minimo*, *nihilo*, *dimidio*. (Wyjawszy Słowa *esse*, *facere*, *fieri*, przy których tylko drugi przyp. stać może); np. *Magno ubique pretio virtus aestimatur*. *Mercatores non tantidem vendunt*, *quanti emerunt*. *Vendo meum frumentum non pluris*, quam ceteri, fortasse etiam *minoris*, cum major est copia. Ob. więcej przykładów u Cyncerona Ver. IV. Rozdz. 7.

2) Do oznaczenia lekceważenia używają się drugie przypadki *assis*, *teruncii*, *nihili*, *flocci*, *nauci* cet. (zamiast *parvi s. nullius pretii*) *habeo*, *duco*, *pendo* cet. Non *assis illum*, imo ne *teruncii quidem facio*; te non *habeo numi*, *flocci non pendo*, *nihili duco*, non *facio pili*. Często się jednak mówi: *pro nihilo habere*, *putare*, *ducere aliquid*. Cato est mihi *pro centum milibus* (stanie mi za 100 tys., znaczy u mnie tyle, co 100 tysięcy).

156. b) Przy Słowach: oskarżać lub obwiniać kogo o co, potępiać, uwalniać lub wybawiać od czego (*Verba accusandi*, *damnandi*, *absolvendi*), stoi rzecz, o którą kogo obwiniamy, w przypadku drugim. Takowy

Genitivus pochodzi od domyślnych wyrazów *crimine, nomine, actione, iudicio*, które także czasem są wyrażone.

Verrem avaritiae nimiae coarguit (obwinia) Cicero. Qui alterum *incusat probri*, ipsum se intueri oportet. Trasybūlus legem tulit, ne quis *anteactarum rerum* (o przeszłe rzeczy) *accusaretur*, neve *multaretur*. L. Cassius alijque Scaurum *pecuniae captae arcessebant* (pozywali). Capitonem *repetundarum interrogant* (pozywają, t. j. sądownie zapytują). *Defertur* (oskarżają go o nieprzychylność ku) *impietatis in principem*. *Impietatis reum postulat*. *Multorum scelerum argueris, mendacii iam convictus es*. Si pignore creditor utatur, *furti tenetur*, (staje się winnym), albo *furti se alligat* (t. j. se reum facit). Ne audacem quidem *timoris prorsus absolvimus*. (Ani śmiałka nie uwalniamy zupełnie od podejrzenia o bojażń).

Notatur (zarzucają mu, ganią w nim) *foedo crimine avaritiae*. *Nomine sceleris conjurationisque* (pod pozorem zbrodni, za zbrodnię) *damnati sunt multi*. Ob pecuniam civitati subtractam *actione furti*, (podlega oskarżeniu o kr.) non *crimine peculatus tenetur* (nie zaś winnym jest zbrodni złupienia kassy rządowej). *Dicendum est, teneri eum furti iudicio* (podlega sądowi o kradzież).

U w a g i.

1) Przy *libero* uwalniam, wybawiam od czego, 157.
stoi to, od czego uwalniamy, częściej w szóstym bez lub z Przyimkiem, niż w drugim przypadku; chyba że przy *libero* jest inne Słowo, które rządzi przypadkiem drugim; np. *liberare aliquem metu, aere alieno, fame, invidia, suspitione; a terrore*. Ego Consul *incensione urbem, internecone cives, vastitate Italiam, interitu rem publicam liberavi*. *Liberare culpa; voti liberari* Liv. *Absolvo* także często ma przyp. 6ty: Ego me etsi *peccato absolvo supplicio non libero*.

2) W ogólności Słowa do prawidła *6* należące kładą się niekiedy z Przyimkiem *in*, częściej z *de*; np. *Non committam posthac, ut me accusare de epistolarum negligentia possis*. *Fuerunt, qui de perduellione anquirent*. *Si qua in pari ante peccato convictus sis* cet.

3) Kara, na którą się wskazuje kogo, stoi in *Ablativo*, czasem in *Accusativo* z Przyimkiem *ad* lub *in*; gdy zaś mowa jest o karze śmierci (*capitis*), lub o dopełnieniu uczynionego ślubu (*voti*) i t. p. kładzie się także *Genitivus*. Mówi się, np. *Multare bonis, exilio, morte; damnare, punire capite; a l mortem damnare; ad metalla*

condemnare. Leczą także: *capitis* accusare, anquirere, damnare, absolvere; *damnare poenae capitalis*; *damnari voti* (być obowiązany do dopełnienia uczynionego ślubu). *Capite damnatos, morte multat*. *Miltiades pecunia multatus est*.

158. 2) Słowa znaczące pamiętanie, przypominanie, lub zapominanie (*Verba memoriae et oblivionis*; np. *memini, recordor, obliviscor*), rządzą przypadkiem drugim, także szóstym z Przyimkiem *de*.

Animus meminit praeteritorum, praesentia cernit, futura praevidet. Homo improbus aliquando cum dolore flagitiorum suorum recordabitur. Dux Helvetiorum mouebat Caesarem, ut reminisceretur et veteris incommodi populi Romani, et pristinae virtutis Helvetiorum. Si veteris contumeliae oblivisci velim, num etiam recentium injuriarum possum? Faciam ut mei memineris. Est operae pretium, majorum diligentiam recordari.

De lacrymis illis recordor, quas pro me saepe, et multum profudistis. Hujus rei meminit (mentionem facit, namięnia o tém) Quintilianus. De his meminerunt (ment. faciunt) multi scriptores.

U w a g i.

159. 1) *Memini* w znaczeniu pamiętać (lecz nie wspominać, wzmiankę czynić), *reminiscor* i *obliviscor*, mają niekiedy Accusativum przy sobie; t. j. kiedy dokładne pamiętanie, przypominanie sobie, i zupełne zapomnienie znaczą; zaś *commemorare*, i (*memoria*) *tenere* zawsze.

Obliviscor injuriam. Amicos reminiscor. Beneficia meminisse (pamiętać) debet is, in quem collata sunt, non commemorare (wspominać, przypominać) is, qui contulit.

2) *Moneo* *przypominam*, z pochodząceni od niego, pod to prawidło się podciąga; np. *Illud me praeclare admones. Putavi ea de re te esse admonendum. Moneo te amicitiae nostrae. Veteris te amicitiae commonefacio (admoneo, commoneo).*

3) Gdy przedmiotem pamiętania lub zapomnienia jest osoba, takowa bardzo rzadko w czwartym przypadku stoi; *memini, obliviscor, cet. patris* nie *patrem*. Chyba przy wyraźnym lub domyślnym Infinitywie. *Memineramus Cinnam nimis potentem sc. fuisse. (Accus. cum Infinit.)*

3) (Verba affectuum) misereri i mi- 160.
 serescere miłować się, litować się nad kim,
 (t. j. czuć litość nad nim), mają tylko Geni-
 tivum przy sobie; miserari i commiserari
 żałować, żalność wynurzać (słowami) Accu-
 sativum.

Miserescite regis; miseremini sociorum. — Non queo satis
communem omnium nostram fortunam (com) miserari, ob-
 jeszczę §. następ. Uw. 1.

3. Genitivus ze Słowem nieosobistém. 161.

1) Przy Słowach nieosobistych, które uczu-
 cie czyli poruszenie umysłu wyrażają
 (Impersonalia pathetica), jako to: *poenitet*,
piget, *pudet*, *taedet*, *miseret*, stoi przed-
 miot uczucia in Genitivo, gdy nim jest lnie;
 in Infinitivo, gdy nim jest Słowo; osoba
 zaś czująca kładzie się w 4m przyp.

(I w polskim języku ten Genitivus objecti ma cza-
 sem miejsce, rzadko Accusativus personae; np.
 Wstyd *mi* Ciebie lub *za* Ciebie. Żal *mi* Ciebie [za co
 pospolicie w ustnej mowie używamy błędnie Żal *mi* Cię,
 jakoby to był Accusativus]. Żal *mi* twego Ojca,
 twojej matki etc.)

Pudet me tui. Tui me miseret, mei piget (Ciebie mi
 żal, z siebie nie jestem kontent) *Nostrum nosmet poenitet*
 (nie jestem kontent). *Malo me fortunae poeniteat, quam*
pudeat victoriae (Wolę być niekontent ze szczęścia, niż wsty-
 dzić się zwycięstwa). *Sunt homines, quos infamiae libi-*
dinisque suae neque pudeat, neque taedet (Są ludzie,
 których nieślawai rozpusta ani wstydzi, ani im się przy-
 krzy). *Taedet nos vitae. Poenitebat modo consilii, modo*
poenitentiae ipsius. (To żałował tego co przedsięwziął,
 to znów nie był kontent z tego, że żałował; albo: dopiero
 żałował—, jużci nie był kontent—). *Pertaesum est levi-*
tatis Graecorum (sprzykrzyła się lekkomyślność). — *Non*
me poenitet vixisse, neque piget mori: morisse mortem
confiteri pudet. (Nie powstydzę się żem żył; t. j. kontent
 jestem z wego życia, i chętnie umieram: ale wstyd *mi*
 wyznać, żem na śmierć zasłużył). *Non me pudet fateri,*
me nescire, quae nesciam. Nemini me miseret, quia mei
miseret neminem.

U w a g a: 1) Także *miseretur* i *miserescit* stoją nieosobiście; np. *Cave, te fratrum pro fratris salute obsecrantium misereatur. Nunc patris me miseretur. Me ejus misertum est. Me miserescit tui. Inspis nunc te miserescat mei.*

2) Rzeczownik czasem znajdujemy opisany przez Słowo z partykułą; np. *Tandiu discere debebis, quoad te, quantum proficias, non poenitebit*—zamiast *quoad te profectus tui non p.* (iżbyś się postępu uczyńskiego w naukach nie powstydził).

162. 2) Przy *interest* i *refert*, *zależy na tém*, stoi osoba, której na czém zależy, w drugim, rzecz zaś, na której zależy, w pierwszym przypadku. Pospolicie to, na czém zależy, jest czynność, a zatem miejsce Imienia zastępuje Słowo. Takowe kładzie się in *Infinitivo*, albo *Accusat. cum Infin.* także *Conjunctivo* z Spójnikami *ut, ne*, lub wyrazami pytającymi. (Zamiast *mei, tui, sui* *cet. interest, refert*; używa się tutaj *mea, tua, cet.*); a kiedy przy nich ma stać *ipse* (sam), kładzie się w przypadku drugim, podług §. 133.

Theophrastus accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum (id) maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset. Interest omnium recte facere. Quid nostra refert victum esse Antonium? Illud mea interest, te ut videam. Vestra commilitones interest, ne hostes imperatorem pessimi faciant. Quid illorum interest, ubi sis? Quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Vestra ipsorum intererat, ne hoc fieret (wam samym zależało na tém).

163. Jak wiele, lub jak mało na czém zależy, wyraża się to albo przez *Neutra* i *Adverbia*: *quid, nihil, tantum, quantum, multum, plus, plurimum, magnopere, magis, maxime; parum, minus, minime; nihil, quiddam, aliquantum, aliquid; vehementer, permultum, infinitum; albo* przez drugie przypadki: *quanti, tanti, tantidem, magni, permagni, pluris, plurimi, parvi, perparvi, minoris, minimi.*

Et tua et mea *maxime interest*, te valere. Tua quod *nil refert*, percontari desinas. Liberorum *magnopere interest*, parentes salvos esse. 'Ipsi animi, *magis refert*, quali in corpore locati sint. Intelligo, *quanti rei publicae intersit*, omnes copias convenire. *Intererit multum*, servusne loquatur an heros,

U w a g a. Mówi się: *Interest mea oratoris*, i: mea, *qui sum orator*. Vehementer intererat vestra; *qui patres estis*, liberos vestros hic discere; — także: *Magis nullius interest*, quam vestra, *judices*, hoc ita fieri.

Przestr o g a. Nie trzeba mięszać *interest* i *refert* o których mówiliśmy dopiero, z *interesse* różnić się, *być gdzie, między czém*; i *referre* *donosić*, albo *se referre* (*referrri*) *ściągac się, stosować się*; np. *Inter inanimam et animal hoc maxime interest* (ta zachodzi różnica), quod inanimam nihil agit, animal agit aliquid. *Via interest* (jest w środku) *perangusta*. *Ipsse interfuit* (Sam tam był). *Nuntius retulit* (przyniósł odpowiedź). *Victus cultusque corporis ad validitudinem referatur* (niech się stósuje) et ad vires, non ad voluptatem.

Rozdział Siódmy.

Składnia przypadku trzeciego (Syntaxis Dativi).

Przypadek trzeci kładzie się na pytanie *komu?* 164. *dla kogo? do czego? dla czyjego dobra? na czy. ją korzyść lub szkodę?* (Dativus commodi et incommodi.)

Plebes Consulatum *L. Sextio*, cuius lege partus erat, dedit. Multi cum opes parant, *cui* (dla kogo) parent, nesciunt. Fas est privata odia *publicis utilitatibus* (dla powszechnego dobra) remittere. Pisistrates *sibi* non *patriae* Magarenses vicit. (sobie, dla siebie t. j. na swoją nie Ojczyzny korzyść). Sic vos non *vobis* mellificatis apes. Vereor, ne *vobis ipsis* hunc juvenem armaveritis (Lękam się, abyście tego młodzieńca nie uzbroili na waszą własną szkodę, zgubę). Cur perdis adolescentem *nobis?* (z naszą szkodą, na naszą szkodę). Ferrum rubens non est habile *tundendo* (do kowania).

U w a g i.

1) Dativus może zastępować miejsce przyp. drugiego 165. lub przywłaszczającego *Zaimka*, *wszędzie*, *gdzie* wymie-

niona pytania uczuwać, lub pomyśleć się dadzą; np. *Nero bonis omnibus* (wszystkich dobrych) *hostis fuit. Ex quibusdam stirpibus et herbis, remedia morbis et vulneribus* (na choroby i rany) *eligimus. Facere amicum tibi* (zam. *tuum*) *me potes sempiternum. Judex saepe amicus adversario, et inimicus tibi est.* Dla tego mówi się: *Amicus Caesaris* lub *Caesari; Ciceronis* lub *Ciceroni* *aequalis, vicinus Aegypti* lub *Aegypto, cet. tudzież przy oznaczaniu urzędów: Praefectus morum, urbis, praetorii, castrorum, classis; albo moribus, urbi, praetorio.* Przy Rzeczownikach ilość pewną osób wyrażających, lub przy których stoi linie mające *Participium futurum passivum* przy sobie, kładzie się pospolicie *Dativus* wyrażający, do czego kto jest przeznaczony; np. *Dictator clavi figendo; Duumviri legibus scribendis; Quindecimviri sacris faciendis, cet.* W zdaniach przeto następujących: *Est a consiliis principis; est ab epistolis, a latere, a rationibus redituum regis, i t. p. principis, regi,* zamiast *principis, regis,* nie słusznie uważają za błąd przeciw dobrej łacinie. Takowa zamiana i w naszym języku niekiedy się zdarza. Wszakże mówimy: Jest nieprzyjacielem *pocziwych,* lub nieprzyjacielem (nieprzyjaznym) *pocziwym ludziom.* Podobnież pytamy się: Czém *Ci* jest, lub co *Ci* jest Pan N? odpowiadamy: jest *mi* Wujem, albo jest *moim* Wujem.

2) Czasem stoi *Dativus* bez znaczenia w mowie, osobliwie *mihi, tibi, nobis* *cet.* dla większej dobitności wyrażenia; np. *Quid mihi Celsus agit? Hor. Ecce tibi repente venit ad me Canisius. Cic. Quid ait tandem nobis Sannio? Ter. Ubi nunc nobis Deus? Virg. Haec vobis ipsorum per biduum militia fait. Liv. Nic nam to dziwnego być nie powinno; mamy bowiem to samo i w naszym języku; np. Cóż *mi* (nam) porabia Pan N? — Cóż *nam* Wp. powiesz? — Otóż masz *tobie.* — Gdzie się *nam* podział Ojciec Waćpana? i t. p.*

3) Wreszcie bardzo często stoi przypadek trzeci przy wykrzyknikach: *hei! misero mihi! vae! miserae mihi! hem! tibi! vae! victis!*

1. Dativus z Przymiotnikami i Przyśłówkami.

166. 1) Wszystkie Przymiotniki i Przyśłówki, które pożytek, łatwość, wygodę, przystojność, przyjemność, sprzyjanie, równość, podobność; albo ich przeciw t. j. bezpożyteczność, nierówność i t. d.

oznaczają, jakimi są: *obnoxius*, (podległy czemu, wystawiony na co, łatwy do czego) *necessarius*, konieczny, potrzebny; *salutaris*, zbawienny; *commōdus*, dogodny; *honestus*, uczciwy; *turpis*, haniebnny; *benignus*, łaskawy; *acerbus*, przykry; *par*, równy; *affinis*, bliski, cct. tudzież *Adjectiva* od Słów pochodzące i zakończone na *bilis* np. *amabilis*, miły; mają przy sobie *Dativum personae*. W polszczyźnie także trzeci przypadek się kładzie, lub czwarty z dla.

Mors omnibus est necessaria, et nos omnes obnoxii (podlegli) *sumus*. *Bellum pestiferum multis, admodum paucis salutare est*. *Verba innocenti reperire facile est, modum verborum misero tenere difficile*. *Mihi commodus uni*. *Non eadem omnibus sunt honesta atque turpia*. *Antoninus Pius nulli acerbus, cunctis benignus fuit*. *Cunctis esto benignus, nemini blandus, paucis familiaris, omnibus aequus*. *Aristides aequalis* (równoczesny) *fere fuit Themistocli*. *Hephaestion aetate par erat regi Alexandro*. *Falsa veris finitima sunt; mala vicina bonis; confinia virtutibus vitia*. *Otho non absimilis facie Tiberio*. *Caesar Alexandro, sed sobrio, neque iracundo simillimus*. *Tribuni sunt Fannio amici*. *Scientiae suavitate nihil est homini jucundius*. *Nobis propria est mentis agitatio atque sollertia*. *Circumspicite hosce homines, qui huic sceleri affines fuerunt*. *Omnis voluptas honestati est contraria*.

U w a g i.

1) *Amicus*, *inimicus*, *familiaris* (poufały przyjaciel), *hostis*, *intimus* (przyjaciel od serca), używają się albo rzeczownie z drugim przyp., albo przymiotnie (jako Predykaty lub Appozycye) z trzecim; zład *patris mei* *amicus*, *intimus familiaris*, *inimicus*; lub *patri meo* *amicus* i t. d.; *Romanorum* lub *Romanis* *hostis*. *Intimus mihi* lub *intimus meus*. Z Przymiotnikami *wielki*, *większy*, *największy* używają się *amicus*, *familiaris*, *inimicus* tylko przymiotnie (np. mój wielki, największy przyjaciel, nieprz.; *homo mihi amicissimus*, *familiarissimus*, *inimicissimus*; — większy twój nieprzyjaciel, przyi., niż mój: *homo tibi amicior familiarior, inimicior*, *quam mihi*); *intimus* i *hostis* nie dadzą się wcale stopniować: lecz *hostis* można opisać przez *hostilis*; (np. *magis hostilem*, *maxime h. esse alicui*, lub *magis hostili animo esse in aliquem*); a *intimus* przez: *arctiori*, *arctissimo* *amicitiae vinculo alicui junctus*.

2) Podobnie *aequalis* w znaczeniu rzeczowném → *rowien-
nik*, *współczesny* — mogą mieć drugi przypadek (*aequalis*
Themistoclis, *aequalis meus* (§. 44, 4). *Proprius* (właści-
wy) także przymiotnie użyte łączyć się może z Zaimkiem
dzierżawczym lub 2gim przyp.; (np. *Ademit nobis omnia,*
quae nostra erant propria. Haec propria sunt senectutis
vilia; lece proprium rzeczownie położone, tylko przybiera
drugi przyp. Rzeczownika: *Sapientis proprium est, recte*
facere.

3) *Similis, dissimilis* kładą się jak wiemy, (§. 146.) także
z drugim przypadkiem. Różnica ma się na tém zasadzać,
iż, gdy o wewnętrznym podobieństwie (co do umysłu, oby-
czajów i t. p.) mowa, kładzie się drugi, gdy o powierzchow-
nym, trzeci przypadek; ztąd *homo semper sui similis*
(stały, niezmienny, niezmiennego sposobu myślenia).

4) Idem prawie u Poetów tylko z trzecim przypadkiem
stoł (na sposób Grecki); np. *Invitum qui servat, idem facit*
occidenti. Hor. *Interpretationi tuae idem existimo.* Czę-
ścićj znajdujemy *idem qui, idem ac, et idem*; np.
Peripatetici quondam iidem erant, qui Academici. Dianam
et lunam eandem esse putant. Idem ego ac Caesar.

2) *Dativum rei* (albo *Accusativum*
z Przyimkiem *ad*) mają Przymiotniki z datność,
lub niezdarność, skłonność lub niechęć
do czego wyrażające (gdzie takowe Przymiotni-
ki nie stoją wyraźnie, ale są domyślne, tam tyl-
ko *Dativus* stać może), a gdzie rządzony Rze-
czownik ma przy sobie wyraz przymiotny, stoł
zazwyczaj *Accusativus* z *ad*, czasem *in*.

*Alius historiae magis idoneus, alius compositus ad car-
men, alius utilis studio juris. Clodii animus omni scelere*
paratus erat. Ad omnem eventum paratus sum. Terra fru-
mentis habilis. Patrono iudicis quoque natura noscenda est,
jurine magis an aequo sit appositus (czy skłonniejszym jest
iść za prawem, lub też za słuszością). *Ager alius est ad*
vitem appositus, alius ad arandum. Oratio haec seditioni-
bus movendis accomodatior est, quam ad conservandam
civium concordiam. Sabinus causatus est inhabilem labori
senectutem. Homines multi ad nullam rem utiles sunt. Ut
ad bella suscipienda Gallorum alacer ac promptus est ani-
mus, sic mollis et minime resistens (nie zdalny do opie-
rania się, do znoszenia) *ad calamitates perferendas mens*
eorum est. In hoc genus pugnae minime apti sunt. Mówi
się także: paratus sum facere aliquid.

Quaedam *esui et potui sunt* (sc. *apta*). Non est *solvendo* (sc. *idoneus, aptus, v. par*). Non est *ferendo oneri*. Apis est *melli gignendo* (*aptissima v. nata*).

II. Przypadek trzeci ze Słowem.

1. Ze Słowem Sum.

1) Gdy przez Słowo Sum chcemy wyrazić 167. *mam*, kładzie się Subjekt, który coś ma w przypadku trzecim, zaś przedmiot, co go ma, tenże Subjekt, w pierwszym przypadku (§. 13.) (Toż samo rozumić o Słowie *desse*, i innych z *esse* złożonych, przez które podobnym sposobem mienie lub brak czego wyrażamy; np. *adesse, deesse*).

Non idem semper *floribus color est*. Nulla potest *esse voluptati* cum honestate *conjunctio*. *Suus cuique mos est*. *Inopiae multa desunt, avaritiae omnia*. Omnia narasset; sed et *os et lingua volenti dicere non aderat*. Lecz także: *Terrenorum commodorum omnis est in homine* (albo *penes hominem*) *dominatus*.

U w a g a. Jeżeli Subjekt mający jest nie osoba, ale rzecz, zamiast trzeciego może w łacinie stać drugi przypadek przy *esse*, szczególnież tam, gdzie się w polszczyźnie da ułożyć konstrukcyę ze Słowem *być za mieć*.

Florum varii sunt colores. (Kwiaty mają — albo — kwiatów, w kwiatach różne są kolory). *Ejusdem vocabuli plures significationes sunt*. *Huius libri multae partes sunt*. Toż samo znajdujemy i przy osobistym Rzeczowniku; np. *Populi romani potentia magna fuit*.

2) Gdy Słowo *Sum* oznacza służyć do czego t. j. sprawiać, jednać, stawiać, przynosić (szkodę, pożytek, pociechę, smutek, wzór, zaszczyt, wstyd i t. p. ma oprócz pierwszego jeszcze podwójny przypadek trzeci przy sobie (w Polszczyźnie to dążenie rozmaicie się wyraża, i pospolicie jeden tylko Dativus personae stoi.)

Potestne bonum *cuiquam damno esse* (czy dobre może komu szkodę przynieść)? *Virtutes hominibus decori glo-*

riaeque sunt (Głota ludzi zdobi i chwałę im jedna). *Fortitudini fortuna quoque esse adjumento solet* (odwładze szczęście czasem pomocą bywa). *Pergite adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incubabite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicae emolumento esse possitis* (abyście sobie sławę zjednać, przyjaciółom pożytek i Ojczyźnie korzyść przynieść zdołali). *Est adhuc curae hominibus fides et officium.* (Mają jeszcze ludzie na pieczy wiarę i powinność). *Spero homines intellecturos, quanto sit omnibus odio crudelitas, et quanto amori probitas et clementia* (w jakiej u wszystkich jest okrucieństwo nienawiści, a jak wiele wszyscy miłują poczciwość i łaskawość). *Hoc mihi cordi est* (To mi leży na sercu). *Turpitudini est* (wstydzę się, hańbę robi); *horrori est* (obrzydzenie wzbudza); *mala est* (szkodę przynosi): cet.

U w a g a. *Dativ. rei* także przez pierwszy przypadek się wyraża, osobliwie kiedy Rzeczownik ma Przymiotnik przy sobie. Mówi się więc: *Ille nobis exemplo est*; lecz: *Ille nobis est exemplum laudabile* — lub *imitatione dignum*.

Tutaj umieścić można formułę, *dicto audiens sum alicui*, jestem komu posłusznym; np. *Ego sum Jovi dicto audiens.* (Rex) *Servio populum dicto audientem esse jubet.* C. *Caesar Senatui dicto audiens futurus est*; gdzie jednak Gramatycy za przypadek szósty uważają *dicto* (na rozkaz).

2. Ze Słowami osobistemi.

168. 1) Prawidła dopiero podane o *Sum*, służą i dla innych Słów, przy których można dorozumiewać się *esse*, albo w których znaczeniu ono jest zawarte.

Gratia fama tibi, virtus contingat (t. j. *sit*) *abunde.* — *Postquam divitiae hominibus honori esse coeperunt, paupertas probro haberi* (t. j. *esse*) *coepit.* *Pausanias rex Laacedemoniorum venit* (t. j. *fuit*) *Atticis auxilio.* *Ampla domus dedecori domino saepe fit.* *Turpe est literas quaestui habere* (t. j. *facere*, ut *sint* *literae quaestui*; szpetnie jest kupczyć naukami). *Quod aliis vitio vertis* (t. j. *esse putas*), *id tibi laudi ne duxeris* (t. j. *ne putes esse laudi*). *Quod illis tribuebatur* (przypisywano, t. j. *putabatur esse*) *ignaviae*, id de nobis existimari posse non arbitror. *Pausanias dux Spartaë, quos Byzantii ceperat, propinquos regi muneri misit*, (t. j. *voluit esse muneri*), *ut daret ipsi filiam matrimonio*, lecz częścię; *in matrimonium.* *Caesar cum non-gentis equitibus, quos sibi praesidio reliquerat* (t. j. *reli-*

querat, ut sibi essent praesidio), in castra pervenit. Pars illa Cimbrorum Teutonumque, qui ab suis in Italiam iter facientibus impedimentis citra flumen Rhenum depositis custodiae ac praesidio erant relictis, pace cum finitimis facta hunc sibi locum domicilio delegerunt.

2) Dativus personae stoi przy Słowach: *parco*, oszczędzam kogo; *supplico*, błagam z pokorą; *succenseo*, urażam się na kogo; *persuadeo*, przekonywam kogo; *studeo*, przykładam się do czego; *nubo*, idę za męż; *irascor*, gniewam się na kogo; *benedico* dobrze mówię o kim; *maledico*, źle o kim mówię, złorzeczę; *invideo*, zazdroścuję; *medeor*, zaradzam, leczę; *pareo*, obsequor, *obedio*, słucham kogo, jestem posłuszny; *operor*, zajmuję się czém; *succedo*, następuję po kim; *assurgo*, wstaję przed kim; *assideo*, siedzę przy kim; *arrideo*, śmieję się do kogo i *convicior* łaję; *patrocinator*, bronię cet.

Bonis nocet, qui malis pareit. Vos quaeso, et mihi absenti benedicite (mówcie o mnie dobrze i za oczy). Nunquam vir perfectus fortunae maledixit. Fortis animus nec metuit, nec cuiquam supplicat. Non est, cur mihi succenseas. Malo mihi invidere inimicos, quam me inimicis. Quid tu aliprimum laudi et gloriae tantopere invides? Non homini patrocinator, sed crimini. Tullus Hostilius quum sacris operari vellet, se abdidit in templo Jovis Elicii. Romulo Numma successit. Tiberius ipse consulibus assurgebat. Tibi persuade, (bądź przekonany) omnes homines libertati studere (są do wolności przywiązani). Si qua velis apte nubere, nube pari. Dies stultis quoque mederi solet. Irasciis nefas, quos amare debemus. Contra sentientibus conviciari inhumanum est. Parebit et obediet (obsequetur) praeceptori illi veteri.

U w a g i.

1) Że te słowa nie mogą mieć biernej konstrukcyi osobistej t. j. z Subjektem, wypada ztąd, iż nie mają czwartego przypadku, któryby w konstr. biernej mógł się stać Subjektem. Mogą się więc biernie użyć tylko nieosobistie (jeżeli nie są Deponentia — ob. §. 78, 3) z tym samym trzecim przypadkiem; up. patri invidetur, assurgitur, supplicatur; victis parcitur; mortuis succeditur; non facile persuadetur invitis auditoribus; conditionibus paratur. Persuadere

przybiera czynnie czwarty przypadek rzeczy (alicui persuadere aliquid): ztąd biernie: jam hoc auditori persuasum videtur; a nawet: animus auditoris persuasus esse videtur. Używano także: persuasum (persuasissimum) mihi est, albo persuasum habeo np. te hoc facturum esse — jestem pewny, przekonany, że to zrobisz. Mówiono: invidere alicui divitias lub alicujus divitiis.

2) Rzadko znajdujemy także w takiój biernój konstrukcyi Subjekt zdania czynnego zamienionuy na przyp. 6ty z *a*; np. Filiis Augusti assurrectum ab universis et plausum est. *A nostris eadem ratione hostibus, qua pridie, resistitur.*

3) *Nubere* ma osobną bierną formę Perfecti i Plusquam, która się używa osobiście z przyp. 3, z 6m z *cum*, rzadko z 4m i apud; np. Regis Parthorum filio (albo *cum filio*) nupta erat regis Armeniorum soror. Plures in India mulieres apud singulos viros solent esse nuptae.

169. 3) Jako czasem miejsce trzeciego zastępuje inny przypadek z Przyimkiem, tak nawzajem Dativus kładzie się niekiedy (na sposób Greeki) zamiast innych przydadków z Przyimkami *a*, *ad*, *apud*, *cum*; a mianowicie:

a) zamiast *a* przy Słowach biernych, osobliwie zawsze przy Gerundium i Participium Futuri, lub gdy inny 6ty przypadek się znajduje.

Barbarus ego hic sum, quia non intelligor ulli. *Plerisque agitur vita per lusum. Honesta bonis viris quaeruntur. Dicendi virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest. Omnia, quae vituperas in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Semper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur. Scripta tua omnibus probantur* (chwalone są od wszystkich, podobają się wszystkim). *Veteris populi romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt. Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est.*

U w a g a. Jednak dla uniknienia dwóch trzecich przypadków potrzeba *a* zostawić; np. *Aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis consulendum*; albo sobie trzeba zaradzić, dając inny zwrot mowie: *Faciendum mihi putavi, ut tuis literis brevi responderem*; zamiast *Tuis literis brevi respondendum mihi putavi*. Zresztą ostróznym być trzeba w używaniu tego greycyzmu, i nie naśladować poetów i tych prozaików, co sobie poetyckich pozwalali wyrażen, jak Tacyt.

b) zamiast *ad* przy Słowach znaczących poruszenie lub zmierzanie, dążenie do czego.

It clamor coelo. Nuntius regi venit, Romanos Dyrachium venisse. Major hereditas venit mihi a jure et a legibus, quam ab eo, a quo bona relicta sunt. Jam hostes appropinquabant Bellovacorum finibus. Annibal muris jam accesserat, quum nostri eruptionem faciunt.

c) zamiast *apud cum* Accusativo personae, osobliwie przy Imionach narodów.

Viris bonis me libenter excuso purgoque. Barbaris ex fortuna pendet fides. Arsaces non minus memorabilis Parthis fuit, quam Persis Cyrus, Macedonibus Alexander, Romanis Romulus.

d) zamiast *cum* przy Słowach porównanie i połączenie wyrażających.

Parva magnis saepe rectissime conferuntur. Parvis componere (comparare) magna solebam. Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. Demosthenes sapientiam eloquentiae junxit.

U w a g a do b, d.

Nie trzeba jednak rozumieć, aby się ten trzeci przypadek dał wszędzie użyć za inny z Przyimkiem bez różnicy znaczenia. *Nuntius regi venit*, znaczy: Król odebrał doniesienie; zaś *nuntius ad regem venit*, znaczyłoby: posłaniec przybył do króla. *Venit ad me aliquis*, ktoś do mnie przybył; zaś, *hereditas mihi venit* (albo *obvenit*). dostał mi się spadek. *Accedere ad aliquem*, przystąpić do kogo, zbliżyć się do niego; *accedere alicui*, pójść za jego zdaniem, zgodzić się na jego zdanie. *Rem rei comparare*, porównać co z czem, t. j. upatrywać jakie podobieństwo między rzeczami; *comparare rem cum re*, znaczy więcéj: porównać rzeczy tak, iż się je za równe uważa.

4) Przy wielu Słowach złożonych z Przyimków stoi Dativus zamiast Przyimka z jego przypadkiem. 170.

Niektóre tu tylko przywodziemy dla przykładu, resztę wprawa nauczyć powinna.

a) Słowa złożone z *ad*: *Aspirat fortuna labori. Aegyptus per Augustum imperto Romano accessit (adjecta est). Sa-*

piens *adjungit* atque *annectit* rebus *praesentibus* futuras. Ut *ridentibus* *arrident*, ita *flentibus* *afflent* humani vultus.

b) *Złożone z'ante*: *Innocentia antestat eloquentiae*. *Amor omnium rebus intevēnit*. *Virtutes, animi bonis corporis antepominus*. *Ratione antecellimus bestiis* Quis potest ignotos *notis*, *impios religiosis anteferre*.

c) *Con, circum*: *Munditiae mulieribus, viris labor convenit*. *Caesar Galliam Romano imperio conjunxit*. *Aër et caelo et terris cohaeret*. — *Circumfusa est lateri meo turba*.

d) *De, ex*: *Liberalis est, qui, quod alteri donat, sibi detrahit*. — *Mors sola innocentem fortunae eripit*.

e) *In*: *Virtutes virtutibus inhaerent*. *Altius praecepta descendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus*. *Gigantes bellum diis intulerunt*.

f) *Inter*: *Deus interest animis nostris, et cogitationibus mediis intervēnit*. *Nasus quasi murus oculis interjectus est*. *Interpone tuis gaudia curis*.

g) *Ob*: *Alexander dum obequitabat moenibus, sagitta ictus est*. *Omni virtuti vitium opponitur*.

h) *Post, prae, pro*: *Hannibal Alexandro non est postponendus*. *Manlius posthabuit filii caritatem publicae utilitati*. — *Pecuniam praeferre amicitiae sordidum est*. *Ut magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus*. *Deus animum praefecit corpori* *Fides praevalet divitiis*. — *Consulite vobis, prospicite patriae*.

i) *Sub, super*: *Succurrite mihi, et labaranti subvenite*. *Si vis tibi omnia subjicere, subijce te rationi*. *Deus omne, quod erat corporeum, substernebat animo*. — *Neque deesse, neque superesse republicae volo*. *Leonidas, dux Sparthanorum, securis Persis supervenit*.

U w a g i.

1) Słowa takowe powtarzają także Przyimek z jego przypadkiem; np. *Ad Claudii senectutem accedebat* etiam, ut caecus esset. *Macedones ad imperium Graeciae brevi tempore adjunxerunt* Asiam. *Hominem cum homine*, et *tempus cum tempore*, et *rem cum re comparate*. *Convenienter naturae vivere, est congruere cum virtute semper*. *Militi de statione decedere non licet*. *Nihil de commodis tuis detraham, eripiam te e miseris, me in medios hostes inferam, propugnabo pro patria*. *In oratore perfecto inest philosophorum omnis scientia*. *Mulier in India cum viro in rogum imponitur*, nb. porównaj Uwagę do §. 169, b, d.

2) U niektórych Słów nie te, z których się Słowo składa, lecz podobne kładą się z Imieniem Przyimki, np. *a i ex* przy *detrahere* i t. d. Mówi się: *Archias adscribi se in eam civitatem voluit*; albo *civitatibus, in civitatibus ad*.

scriptus. Incidere aliquid marmori, in aes, in sepulchro. Niektóre kładą się z tym przypadkiem, którym rządzi Przyimek w Słowie będący, lecz Przyimka tego nie powtarzają; np. *Tanais Europam et Asiam medius interfuit. Amicitia nullo loco excluditur.* Porównaj §. 191.

5) Niektóre Słowa kładą się już z trzecim, już z innym przypadkiem, podług różnego znaczenia. Takimi są s^z zególniej: 171.

Accedere alicui, zgadzać się na czyje zdanie, przystąpić do niego, t. j. do jego zdania; *ad aliquem*, przystąpić, przybliżyć się do kogo. *Ad hoc* albo *huc* *accedebat*, *accessit*, do tego się i to przyłożyło (następuje *quod* lub *ut*). Ob. Uwagę do §. 170.

Cavere alicui, strzedz kogo (od kogo); *alicui aliquid*, zastrzedz, zaręczyć co komu; *sibi* mieć się na ostrożności; *aliquem, ab aliquo*, strzedz się kogo.

Consulere alicui, zaradzić komu; mieć o nim staranie; (*alicuius vitae, salutis*; starać się o jego życie, ocalenie); *aliquem*, radzić się kogo; *in aliquem*, postąpić sobie z kim (np. *gravius*, ostro).

Cupere alicui, sprzyjać komu; *aliquid*, pragnąć czego.

Deficit mihi aliquid, nie mam czego; *deficit me aliquid*, brakuje, zabrakło mi czego. Przenośnie także: *deficio aliqua re* np. *viribus, animo*, tracę, straciłem (odwagę, siły).

Deferre alicui aliquid, donieść co komu (wiadomość); *munus*, powierzyć urząd; *ad aliquem*, zanieść co do kogo. *Convenit aliquid* np. *pax* (bez rządu) rzecz jaka przychodzi do skutku; *convenit mihi aliquid*, przystoi co na mnie; *aliquid convenit ad rem, in rem*, stosuje się do czego, jest podług czego. *Convenit mihi (aliquid) tecum* albo *aliquid convenit inter nos*, zgadzamy się (*na co*). *Convenire aliquum*, pójść, przyjść do kogo.

Horrere alicui, lękać się o kogo; *aliquem, aliquid*; lękać się kogo, czego.

Imponere alicui aliquid, włożyć co na kogo; *alicui aliqua re*, oszukać kogo czém; *aliquem in aliquid, (in aliqua re)* kogo w co włożyć (na czém położyć).

Incumbere rei, na czém się zeprzeć, leżeć na czém, na co się położyć *rei, ad rem, in rem*, usilnie do czego się przykładać, zajmować się czém.

Manet mihi, pozostaje mi; *me*, czeka mnie (np. kara, śmierć).

Petere ab aliquo, alicui, aliquid, prosić kogo, dla kogo, o co; *aliquem*, dążyć do kogo; *aliquem aliqua re* (sc.

lapide), na kogo czém rzucać, godzić; *petere locum*, iść dokoła.

Prospicere alicui, rei, dbać o kogo, o co; *aliquid*, przewidzieć co.

Recipere alicui, dać komu zapewnienie; *se*, schronić się; *aliquid*, odebrać co, wziąć na siebie; *aliquem*, przyjąć kogo.

Temperare rei, oszczędzać, ochraniać czego; *rem*, rządzić, powodować czém; *sibi a re*, wstrzymywać się od czego.

Timere alicui (lub *de, pro aliquo*) bać się o kogo, o co; *aliquem* (v. *ab aliquo*), *aliquid*; bać się kogo, czego, podobnie *metuere*. Ale *vereri aliquem* znaczy: być dla kogo z uszanowaniem.

Vacare alicui, rei, poświęcać się komu, czemu; *re, a re*, być wolnym od czego (nie mieć czego).

Moderari rei, miarkować się w czém (np. orationi, w mowie); *rem*, rządzić, przewodniczyć.

P r z e k ł a d y.

Titus securitati publicae satis cavit. Admonui te, ut considerares, quibus crederes, quos caveres. Consules regem inimicissimum monuerunt, a veneno ut caveret. Non universo hominum generi solum, sed etiam singulis consulit Deus ac prospicit. Male consulit patriae suae Phocion. Nonnulli adeo perterriti erant, ut vitae suae durius consulere cogerentur. In secundis rebus nihil in quemquam superbe ac violenter consulere decet. Athenienses Apollinem consuluerunt qua ratione bellum gererent. Poetae etiam vitiosus quid conveniat, videbunt. Quid in quamque rem conveniat, res ipsa docet. Calcei apte conveniunt ad pedem. Operam dabo, ut Lacedaemoniis conveniat cum rege. Mihi cum Deiotaro convenit, ut ille in meis castris esset. Attilium sua manu semen spargentem, qui missi sunt, convenerunt. Caesar sciebat, Dumnorigem cupere Helvetiis propter affinitatem. Non semper bonum illud est, quod cupimus ardentem. Victorum capitibus coronae imponuntur. Antonius leges civitati per vim imposuit. Metellum filii in rogam imponerunt. Catoni egregie imposuit Milo. Alexander Parthenionis epistolam pulvino, cui incumbere, subiecit. Incumbe in eam cogitationem, quae tibi summam dignitatem afferat. Incumbamus toto pectore ad illa praeclara studia. Manent ingenia senibus, modo maneat industria. Notentem innocentemque idem exitus manet. Timeo Danaos et dona ferentes. Ulysses ab Ajace sibi summum periculum metuebat. Vicinae gentes sibi ac posteris suis metuebant. Verebatur Caesar navibus, quas ad ancoram deligatas

relinquebat. Duo in civitate nostra plurimum possunt, quorum alterum vereor, alterum metuo. De republica quotidie magis timeo. Irae moderari posse non mediocris est sapientiae. Annibal vix lacrimis temperans dicitur verba audisse legatorum in Africam redire iubentium. Res rusticas venti tempestatesque moderantur. Lycurgus Lacedaemoniorum rempublicam temperavit legibus. In concilio Achaeorum ita exarserunt studia, ut vix parentes a liberis temperaverint. Temperare sibi non poterant homines feriae barbari, quin (lub quo minus) esibus suis exirent. Tiberius potestatem tribuniciam Druso petebat ab senatu. Valerius Tarquinium infesto spiculo petit. Annibal Apeninum transit, petens Etruriam. Aquam petens (idac p wode) virgo ab hostibus capitur. Multo ante prospexi tempestatem futuram. Recipio vobis, me hoc negotium ex sententia confecturum. In castris Sabinorum Romani res suas receperunt. Neoptolēmus se ad Antipātrum recepit. Multi peregrini in civitatem recepti sunt. Adventu Caesaris Romani se ex timore receperunt (przyšli do siebie, ochłonegli). Philosophiae semper vaco. Vacare culpā magnum est solatium. Nullum tempus Pisoni unquam vacabat aut a forensi dictione, aut a scribendo, aut a cogitando. Nostros res frumentaria deficere coepit. Non solum vires, sed etiam tela nostros deficiebant. Caesar hortatur suos ne animo deficiant.

6) Niektóre znowu Słowa w tém samym znaczeniu mają trzeci albo inny przypadek. Wyliczymy je tu porządkiem, nie powtarzając tych, o których wyżej już mieliśmy sposobność mówić: 172.

Abhorrere *alicui*, *ab aliquo*, mieć wstręt od kogo; *rei*, *a re*, nie zgadzać się z czém.

Abjudicare *alicui* lub *ab aliquo aliquid*, odsądzić kogo od czego; odjąć mu co, nieprzyznawać mu; np. libertatem.

Accommodare 3 lub *ad*, zastosować do —

Addere, adjicere 3 lub *ad*, przydać do —

Assuescere 3 lub *ad*, *in aliquid*, przywyknąć, przyzwyczaić się do —; także *assu*, *aliqua re*.

Adsuefacere (se) *rei*, *re*, *ad rem*, przyzwyczaić (się) do —

Circumdare *rem re*, albo *rei rem*; otoczyć czém; np. muros urbi, lub *muris urbem*.

Confidere *alicui*, *re*, *in re*; ufać czemu, komu; mieć w kim, w czém ufność.

Congruere 3 lub *cum*, zgadzać się z —, być stosowném do czego.

Desperare *rei*; *rem*, *de re*, zwątpić o czém; np. *saluti*, *pacem*, *de republica*.

Donare *alicui rem* lub *aliquem re*; darować komu co, udarować kogo czém.

Exuere *alicui rem* (np. *vestem*) lub *aliquem re*, zdjąć z kogo np. suknią.

Induere *alicui rem* (np. *tunicam*) lub *aliquem re*; wdziać co na kogo.

Inesse *rei* lub *in re*, znajdować się, być zawartém w czém.

Inhaerere *rei* lub *in re*; tkwić w czém.

Interdicere *alicui rem* lub *aliquem re*; zabronić komu czego, np. *aqua et igni* (t j. na wygnanie wskazać).

Minari *alicui rem*, czasem *re*; grozić komu czém.

Occumbere *mortem* czasem *morte*, u poetów także *morti*; ponieść śmierć, umrzeć, zginąć.

Pluere *aliqua re*, czasem *rem*, np. *lapidibus*, *sanguine*, *lacte*; kamienny, krwawy, mleczny deszcz pada; albo kamienie padają, krew płynie z obłoków.

Supersedere *rei* lub *re*; zaniechać czego, poprzestać.

Adspargere, inspergere *rei rem* lub *rem re*; pokropić, posypać czém co; np. *carne sale*.

Mówiono również: *Puteolus nave appulit*, jak: *Appellere navigia litori*. *Induere vestem*, lub: *indui veste*; lub poetycznie na sposób grecki: *Indui vestem, guleam, clypeum*. *Virg. Communicare cum aliquo*, albo *inter aliquos*, *aliquid*, albo *de aliqua re*, np. *hanc rem* — lub — *de hac re mecum communicavit* (udzielił mi tego, np. téj wiadomości). Wreszcie: *Toti dominabere mundo*, także *in mancipia dominaris*, *in casus et fortuna in nobis dominatur*.

173. 7) Do tego rzędu należą Słowa: *ausculto*, *palpo* (r), *praestolor*, *antecedo*, *praecurro*, *anteceo*, *antevenio*, *antesto*, *praesto*, *praeco*, *antevert*, *praeverto*, *attendo*, *despēro*, *illudo*, *incesso*, *obtrecto*, które się kładą z trzecim lub z czwartym przypadkiem (*Praevenio* i *adulo* *activ.* mają tylko czwarty, ostatnie rzadko używane).

Socrates sapientia praestitit omnibus philosophis (*omnes philosophos* lub *inter omnes ph*). — *Cicero omnes Romanos* (*omnibus Romanis*) *antecessit* (*antevit*, *antevenit*) *eloquentia*. — *Oculorum velocior est sensus, et multum aures* (*auribus*) *antecedit* (*antestat*, *praecurrit*). — *Vér praestit* (*anteit*) *aestatem*, (*aestati*). — *Hannibal captivitatem* (*captivitati*) *veneno antevertit* (*praevertit*). — *Atticus potenti*

Antonio (potentem Ant.) non est adulatus. — Si Dionysium (nie Dionysio) non adularis, ista non esses. — Homo sapiens sermonibus malignis non attendit. — Saepe non attendimus nosmet ipsos. — Bonos viros lugere malo fortunas meas, quam suis desperare. — Simul atque Candidatus accusationem meditatur, honorem desperasse videtur. — Saepe illudit nobis (nos) fortuna. — Gravior cura patribus (patres) incessit, cum prodi causam ab suis cernerent. — Certis rebus certa signa praecurrant. — Ut homo iners hominem diligentem praecurrat, fieri non potest.

3. Ze Słowami nieosobistemi.

Słowa nieosobiste *libet*, chce mi się, mam ochotę; *licet*, wolno jest; *liquet*, widoczne jest; tudzież inne pochodzące od osobistych, które z trzecim przypadkiem kłaść się zwykły (np. od *contingo*; *Volo hoc oratori contingat*); mają *Dativum personae*, przedmiot zaś stoi pospolicie w Trybie bezokol. lub *Acc. c. Inf.* 174.

Non libet mihi deplorare vitam. Civi Romano licet esse Gaditanum. Juste existimantibus liquet regem fuisse. Non cuivis homini contingit (udało się, dostało się to, aby) adire Corinthum. Omnibus bonis expedit reipublicam esse salvam. Nobis venari nec vacat, (ani czas nie pozwala) nec libet. Condūcit reipublicae cives honestos esse. —

Uwaga. Predykat zamiast *Accusativ. cum Infinitivo*, ma często przypadek trzeci przy *Infinitywie*, a to dla *Attrakcyi*, o której obacz §. 128, gdzie znajdziesz przykłady tutaj należące; jako to: *Non omnibus contingit fieri eruditis. Licet, contingit, accidit, convenit* mają także Słowo w Trybie okolicznym z Spójnikiem zamiast Trybu bezok.; np. *Illi contigit, ut patriam in libertatem vindicaret. Nep. Neque convenit tibi, ut animum submittas. Cic. Neque mihi licet, ut non impertiam. Cic.* Dla tego przy Trybie bezokolicznym znajdujemy także przypadek czwarty, który pochodzi z pierwszego w zamianie mowy okolicznej na bezokoliczną; natenczas *Dativus* pospolicie się wypuszcza; np. *Liceat nos esse miseros*, zamiast: *Liceat nobis, ut (nos) miseri simus*. Ztąd mówimy: *Licet tibi vivere*, lub *licet te vivere*. Ostatnia Konstrukcyja używa się szczególniej dla uniknienia zbiegu dwóch 3ich przyp.; np. *Vos (zam. Vobis) his malis mederi convenit*. Mówi się także: *Constat (liquet) inter omnes*.

Rozdział Ósmy.

Składnia przypadku czwartego (Syntaxis Accusativi).

175. Przypadek czwarty wyraża częścią cel do którego czynność zmierza, lub przedmiot, którego się taż czynność dotyczy, częścią przeciąg czasu, lub miejsce; jako to: odległość, przestrzeń: i stoi na pytania: *kogo? co? jak daleko? jak długo?* i t. d.

Stulti nec vitare *venientia* possunt, nec ferre *praesentia*. Amor vincit *omnia*. Marcellus *tertium annum* circumsevit *Syracusas*. Annibal *tria millia passuum* ab urbe *castra* posuit. Fulvius Flaccus porta Capena cum exercitu *Roman* ingressus est.

176. 1) Przy wszystkich Słowach znaczenie czynne mających, stoi przedmiot, na który czynność jest zwrócona, w przypadku czwartym na pytanie *kogo? co?*

Humanitatis studia *adolescentiam alunt*, *senectulem oblectant*, *secundas res ornant*, *adversis perfugium ac solatium praebent*. Heu mihi difficile est *imitari gaudia falsa*. Spes sola *hominem in miseriis consolari* solet. *Exemplum regis milites et duces imitati sunt*.

U w a g a. Aby poznać, który Rzeczownik jest właściwie przedmiotem działania, zamieńmy zdanie czynne na biernie; natenczas takowy przedmiot stać będzie w przypadku pierwszym jako Subjekt (pierwszy przypadek zamieni się na szósty, inne zostają nieodmienne); np. A studiis humanitatis *adolescentia* alitur, *senectus* oblectatur, *secundae res* ornantur, *adversis perfugium* et *solatium* praebetur. Gdy więc w zdaniu czynnym znajduje się Accusativus, który przy tej zamianie nie przechodzi na pierwszy przypadek, takowy nie może być przedmiotem działania, jak np. jest wyraz *Hellespontum* w następującym przykładzie, *Agésilau* exercitum suum *Hellespontum* trajecit; biernie. Ab *Agésilao* exercitus *Hellespontum* trajectus est.

2) Przy niektórych Słowach nijakich i Depo- 177.
nencia, stoją na sposób grecki Imiona w przy-
padku czwartym, gdy te z jednego ze Słowem
pochodzą źródła, lub toż samo albo podobne
mają znaczenie. Tak np. mówi się: *Vivere vi-*
tam, gaudere gaudium, pugnare pugnam v.
praelium, ire (proficisci) iter v. viam, servire
servitutum ect.; która to Konstrukcyja i biernie
jest używana.

Faciám ut mei memineras, dum *vitam vivas*. Nestor *ter-*
tiam aetatem hominum *vivebat*. *Itque reditque viam*. *Olet*
unguenta. *Calidum prandium prandisti*. *Consimilem luse-*
rat jam olim ille *lusum*. *Hostes omnes judicati sunt, qui*
M. Antonii sectam secuti sunt (chwycili się partyi). *Pue-*
ritiae memoriam recordari ultimam. *Simulatque occidimus,*
nox est perpetua una dormienda. *Vixi annos bis centum,*
nunc tertia vivitur aetas. *Haec pugna pugnata ad Cannas-*
Tudzież: Furo furorem; spero spem; somniavi somnum;
noxam nocuerunt; coencre coenam; lucebis facem; redolet
vinum; statuam statuere; messem metere. *Massinissa rex*
Nunidiae multa et praeclara facinora fecit.

U w a g i.

1) Uważać tu potrzeba, iż gdy przy Słowie stoi 4ty
przypadek z jednego z nióm pochodzący źródła, takowy
prawie zawsze ma przy sobie Przymiotnik; np. *Vivo vitam*
jucundissimam. *Juravi verissimum jusjurandum*. *Miram*
somnicivi somnium. Obacz jeszcze wyżej między przykła-
dami dopiero przywiedzionemi.

2) Przypadek czwarty ma często domyślny Przyimek;
np. *Navigat (per) aequor*.

3) Ponieważ taki Accusativus miejsce Przyimka z je-
go przypadkiem zastępuje; więc zamiast niego znajdujemy
także często przypadek szósty bez lub z Przyimkiem, na-
wet przy Słowach tegoż samego co Imie lub podobnego
znaczenia; np.

Praelucet (cum) bona spe. Cic. *Diu videor vita vivere*.
Plaut. Ignotis perire mortibus. Hor. *Bene ei, qui invidet*
mihí, et ei, qui hoc gaudio gaudet. *Plaut. Non licet recta*
ire via. Sen. *Qui pro patria morte non dubitat oppetere*.
Także często ludere *alea* zamiast *aleam*. Wszakże i u nas
mówi się czasem podobnie: iść drogą; płakać rzewnemi
łzami; spać snem nieprzespanym; pisać piękném piśmem;
zgrzeszyć grzechem śmiertelnym i t. d.

4) Pospolicie stoją w czwartym przypadku Zaimki rodzaju nijakiego i Przymiotniki *multa, omnia*, tudzież *nihil* w jakiegokolwiek bądź mowie, i przy jakiegokolwiek bądź Słowach.

Hacc, (za *de his*) nonne turpe est, dubitare philosophos quae (de quibus) ne rustici quidem dubitent? *Id* (in eo) tibi nullo modo assentior. *Idne* (ejusne rei) estis auctores mihi? Num *quid me* (a me) vis? *Quod* (pro quo) Deo gratias agimus. Ne quid plus minusve faxit, *quod (cujus)* nos postea poeniteat. *Illud* (za *de illo*) te admonitum volui. *Hoc* (de hoc) me praeclare admones. *Multa* ostentis admonemur. *Nihil* patri parebat (nulla in re).

5) Tutaj należy przypadek czwarty (pospolicie od Poetów podług greckiego sposobu używany), który w miejscu szóstego przydaje się Przymiotnikom lub Słowom, dla tém dobitniejszego odmalowania tego, co te wyrazy oznaczają; np.

Cressa genus (za *genere*) *Philoe*. *Vitulus* in fronte niveus videtur, *cetera fulvus* (za *ceteris partibus*). *Os humerosque* deo similis. *Omnia Mercurio similis vocemque coloremque*. *Tremunt artus* (za *artibus*). *Aeger pedes* (Porównaj §. 181, 2). Także często *genus* od Prozaików używane bywa zamiast drugiego lub szóstego przypadku; np. *Aves omne genus* (za *omnis generis*). *Varro*. *Aliquid id genus* (za *ejus, hujus generis*) scribere. *Cic*. *Cetera hoc genus*, za *Cetera de genere hoc*.

178. 3) Wiele Słów złożonych rządzi przypadkiem czwartym z przyczyny Przyimków, z których są złożone (jak u nas: *Przejechałem całą* [za przez całą] *Polskę*; *przeskoczyłem* (przez) *mur*; *dopaadłem* (do) *miasta*; *odszedłem* (od) *brata*; *napadłem* (na *nie*)*go* i t. d. np. z *ad*: *adire*, *adjacere*, *adoriri*, *aggredi*, *accedere*; z *ante*: *antegredi*, *antecedere*, *anteire*; z *circum*: *circumstare*, *circumvehere*, *circumcolere*, *circumflectere*, *circumdare*; z *in*: *invadere*, *inire*, *ingredi*; z *inter*: *interfluere*, *interstrepere*; z *ob*: *obire*, *occumbere*, *obequitare*; z *praeter*: *praeterfluere*, *praeterire*, *praetervehere*; z *subter*: *subtervolare*, *subterlabi*; z *sub*: *subire*; z *trans*: *transilire*, *trajicere*, *transnatare*; cet.

Veneris stella Lucifer dicitur, cum *antegreditur solem*. *Scopulos circumvehitur*. Caesar *Britannos invasit* et *inivit* cum iis *proelium*. *Tanais Europam et Asiam* medius *interfluit*. Pythagoras *multas regiones* barbarorum pedibus *obit*. *Solem luna praeterit*. Alpheus *fluctus subterlubi Sicanos* dicebatur. Peccare est tanquam *transilire lineas*. Miserior est, qui suscipit in se scelus, quam is, qui alterius *facinus subtre* cogitur.

U w a g a. Że jednak wiele takich rządzi przypadkiem trzecim, wiemy to z §. 170. Niektóre powtarzają Przyimek częścią z tém samym, częścią z odmienném znaczeniem; np. Adire *ad* aliquem, pójść, przyjsć do kogo. Ingredi locum, wejść do miejsca; in spem, powziąć nadzieję; in bellum, rozpocząć wojnę; orationem lub in or., zacząć mowę; intra munitiones, wejść wewnątrz warowni. Invadere locum lub *in* l. wejść do miejsca; aliquem lub *in* al. uderzyć na kogo; aliquid, opanować co; np. *fortunas alicujus*. *Morbis eum invasit*. i t. d.

4) Niektóre Słowa rządzą w łacinie czwartym 179. przypadkiem, jak czynne, lubo w polszczyźnie z innemi pospolicie stoją przypadkami:

a) Sequor, *iść za kim*; sector *ubiegać się za kim, za czém*; i wszystkie z tych złożone oprócz *obsęquor* (§. 168, 2); *aequo, wyrównyвам komu*; fugio, *uciekam od kogo, unikam czego*; effugio, *subterfugio*; jubeo; *rozkazuję komu*; veto, *zakazuję komu*.

Gloria virtutem tanquam umbra sequitur. *Saepe honestas rerum carsas perniciosi exitus consequuntur*. *Agricolae curvum sectantur aratrum*. *Paucorum virtus famam majorum atque gloriam adaequat*. *Fortes fortuna (ad) juvat*. *Nos patriam fugimus*. *Mortem effugere nemo potest*. *Ulysses in simulant tragoediae, simulatione insaniae militiam subterfugere voluisse* (że chciał uniknąć wojskowości). *Amici omnia sperare patrem jubent*. *Ego te hoc facere veto*.

Te więc Słowa zwykłym sposobem dają się w łacinie używać biernie, jeżeli nie są Deponentia; np. *Pater ab amicis omnia sperare jubetur*. *Omni homini* (§. 169 a) *mors fugitur* quasi *dissolutio naturae* (każdy człowiek unika śmierci). *Jussi sumus Romam reverti* (kazano nam). *Gloria hujus viri a nemine aequata est* (nikt nie wyrównał chwale) — Że w polszczyźnie nie można tu użyć bierniej kon-

strukcyi, skoro te Słowa nie rządzą przypadkiem 4tym rozumie się samo przez się; wyrażany się więc albo nieosobiście, albo czynnie (np. *Jussus sum hoc facere*, kazano mi to zrobić; *Jussus sum a te hoc facere*, tyś mi to zrobić kazał); chyba że *juberi*, *vetari* wytłumaczymy przez *odbrać rozkaz, zakaz*.

U w a g a. *Celare* jako Słowo osobiste: *kryć co przed kim*, ma podwójny przypadek czwarty: *Celabo te res Romas*. Cic. dla tego biernie: *celari videor hoc a te*; lepiej: *Non est profecto de illo veneno celata mater*; (nie ukryło się przed matką o owój truciznie). *Debes existimare te maximis de rebus a fratre esse celatum* (że przed tobą bardzo ważne rzeczy brat ukrył). Jednak *Nepos* mówi: *Id Alcibiadi diu celari non potuit*.

b) Słowa nieosobiste *deceat przystoi*, *delectat*, *juvat*, *miło jest*, *fallit*, *fugit*, *latet*, *praeterit*, *uchodzi wiadomości czyjój* (*nie jest wiadomo*).

Quid deceat vos, non quantum liceat vobis, spectare debetis. Te animo hilari esse, valde me juvat (delectat). Quid sit optimum, neminem fugit (latet) - cet. Pisarze Komedyi pozwalali sobie także: *tibi deceat cet*.

U w a g i.

1) *Oportet* i *necesse est* *trzeba*, ma także *Accusativum* przy sobie; lecz ten nie tak od niego zależy, jak raczej od Trybu bezokół, który przy *oportet* zazwyczaj stoi; np. *Mendacem oportet esse memorem* t. j. *oportet, (ut) mendax sit memor*.

2) O przypadku czwartym przy Słowach nieosobistych *poenitet*, *piget*, *puget*, *taedet*, *miseret*, *tudzież o mea, tua, sua, nostra, vestra*, przy *interest* i *referet* obacz §. 161, 162, 163.

3) *Accusativum* przy Słowach pamiętanie i t. d. znaczących, znajdziesz w §. 158 i 159.

180. 5) Niektóre Słowa podwójny mają czwarty przypadek przy sobie. Uważać tu należy, iż takowe przypadki czwarte albo téj są natury, iż jeden służy drugiemu za Predykat; albo też każdy z nich osobny znaczy przedmiot. W pierwszym więc razie obadwa zamieniamy na pierwsze, gdy zdanie czynne zamienia się na biernic;

w drugim jeden tylko, t. j. ten, który na pytanie *kogo? co?* bezpośrednio od Słowa czynnego zależy.

a) Do pierwszego rodzaju należą Słowa w których znaczeniu zawarty jest Łącznik *esse*; a mianowicie: z znaczeniem mieć, czynić czém, uważać za co, obierać czém, dać za co, brać za co, tudzież sprawiać, iż ja lub kto inny co ma za co, albo czém jest: w ogólności te same, które biernie użyte, miały podwójny przypadek pierwszy: *habeo, puto, facio, efficio, do, addo, reddo, eligo, creo, statuo, adjungo, declaro, renuncio, designo, existimo, appello, i t. p.* (porównaj §. 130, z kąd też i przykłady niektóre tutaj z stósowną zamianą użyć się dadzą).

Epaminondas philosophiae praeceptorem habuit Lysim, Tarentinum, Pythagorūm. Proverbium jactatur: totidem esse hostes, quot servos; non habemus illos hostes, sed facimus. Pyrrhus patriam suam ignobilem claritate nominis sui illustrem reddidit. Thebani Philippum, Macedoniae regem, ducem eligunt (deligunt, faciunt). Romani Aemilium Paullum consulem creant. Propriae telluris herum natura neminem statuit. Augustus filiam suam Juliam Agrippae dedit uxorem. Philippus rex Aristotēlem Alexandro filio doctorem accivit (wezwał na naucz.). Artaxerxes Iphicrātem ab Atheniensibus petivit ducem (wezwał Jf. na wodza). Plato voluptatem escam malorum appellat. Julum gens Julia auctorem nominis sui nuncupat. Aegyptii plantas quam plurimas Deos judicabant (credebant, existimabant).— T. Quinctius A. Postumium Tubertum dictatorem dixit; ab eo L. Julius, magister equitum est dictus.

U w a g i.

1) W polszczyźnie bardzo rzadko w tym razie dwa czwarte przypadki stać mogą, i prawie tylko przy Słowie mieć: [Epaminondas miał *Lyzyasza* Filozofii Nauczyciela (częściiej za *nauczyciela* lub *nauczycielem* Filozofii.)] Jako zaś te Słowa (jak się wyżej mówiło §. 101 Uw. 1. i 130,) mają Predykat w 6tym przypadku, tak i tutaj takowy przypadek szósty często się daje używać, często przez Przyimek *za*

wyrażać; co téż i w bierném zdaniu nieodmienném zostaje; np. Rzymianie Emilego Pawła *Konsulem robią*. August córkę Agrypie *dał za żonę*.— Kwinkyusz Postumiusza *Dyktatorem mianował*, od tego Juliusz *Mistrzem Rycerzów mianowany*. Julia Agrypie *za żonę dała*.

2) Adpozycya objektu daje się także wyrażać przez Przyimek *ex* przy Słowach *facio*, *reddo*; np. *Bibulum ex inimico* (zain. *inimicum*) *amicum mihi reddidi*. *Ex inimico quinque cogita posse fieri amicum*. *Ex sutore medicus factus*. *Tua virtute, Jugurtha, nobis Romanos ex amicis amicissimos fecisti*. *Ex alienissimis sociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos reddidi*.

b) Drugiego rodzaju Słowa są:

a) Niektóre poruszenie, t. j. przeniesienie z miejsca oznaczające. Tutaj jeden 4ty przypadek jako rząd bliższy czyli objekt stoi na pytanie *kogo? co?*— drugi jako rząd dalszy na pytanie *dokąd?* i kładzie się podług potrzeby bez lub z Przyimkiem; przy Słowach zaś złożonych z *trans* rządony jest często od tego Przyimka.

Rex legatos Romanam mittit. Marcellus legiones Baetim) transducit et castra Baetim transfert. Cicero Rhodanum copias trajecit. Caesar omnem equitatum pontem transduxit. Populum omnem Albanum Romanam traduxit rex Tullus.*

Romani legatos Saguntum ad Annibalem, alios in Africam ad Carthaginienses mittunt.

W biernem znaczeniu tylko rząd bliższy na Subjekt się zamienia, inne czwarte przypadki zostają. np. *Ubti ab Agrippa Romanam transducti sunt*. Tak więc powiemy: *A rege legati Romanam mittuntur. A Romanis legati Saguntum ad Annibalem, alii ad Carth. in Afr. mittuntur.*

b) Słowa znaczące prosić o co, żądać czego, pytać o co; nauczać, oduczać czego, przypominać, tać co, napominać w czém.

*) *Baetis* rzeka w Hiszpanii, teraz *Quadalquivir* zwana, od której *Hispania Baetica* miała nazwisko.

Jugurtha *Metellum* per legatos *pacem oravit*. *Posce deos veniam*. *Me frumentum flagitabant*. *Me haec rem interrogavit* (s. *percontatus est*.) *Ciceronem* *Minerva omnes artes edocuit*. *Daedalus Icārum damnosas eruditil artes*. *Eam rem nos locus admonuit* (miejsce zwróciło na tę rzecz uwagę naszą) *Si qua imprudens puer sermonis vitia contraxit (ea) inature dedocendus est*. *Non te celavi sermonem meum*.

U w a g i

1) I te Słowa w bierném znaczeniu zatrzymują jeden przypadek czwarty, t. j. *Accus. rei*, zaś *Accusativus personae* na pierwszy zamienia się. 181.

Cato rogatus est sententiam, testimonium, causam. *Doctus* utramque linguam. *Mutinus Hipponiates* sub *Annibale* magistro *omnes artes belli edoctus est*. *Segetes alimentaque debita dives poscebatur humus* (domagano się od ziemi).

2) Słowa prosić, żądać, używają się biernie także *cum Nominativo rei et Ablativo personae* z Przyimkiem *a*; np. zamiast: *me frumentum flagitabant*; ma biernie *Cicero: a me annona flagitabatur*. — Pytać znaczące Słowa mają w czynném znaczeniu często *Ablativum rei* z Przyimkiem *de*: *Visne ut te isdem de rebus* latine *interrogem*? *Cic. O Słowie petere* ob. w §. 171; o *monere* i pochodzących od niego §. 159, 2; o *celare* §. 179, Uwagę.

Percontari kładzie się także z 6tym przypadkiem osoby z Przyimkiem *ex* lub *a* (*percontari ab aliquo* lub *ex aliquo*), a rzecz, o którą się pytamy, t. j. której się pytanie tyczy, stoi często w 6tym z *de* (*Masinissa me de republica nostra percontatus est*). Podobnie kładzie się z *de* Słowo *docere* i *edocere* w znaczeniu *uwiadomić o czém* (nie *nauczyć czego*); np. *de hac legatione senatum edocuit* lub *senatus edoctus est*. Często stoi przy nich zdanie zależne; np. *centuriones, quae fieri velit*, *edocet*. Mówi się też: *Attici pater omnibus doctrinis, quibus juvenilis aetas imbui* (napawać się) *solet, filium eruditil (instruxit)*. *Orator erudiri debet in jure civili*.

3) Cośmy tu powiedzieli o czwartym przypadku przy Słowie użytém biernie, służy do użycia w prozie: lecz oprócz tych Słów kładą poeci wiele innych biernie z 4tym przypadkiem (*Acc. rei*), chociaż te podwójnym czwartym nie rządzą w czynném znaczeniu. Takowa Konstrukcyja przeniesiona jest od Greków do łacińskiej poezyi.

Coronatus nitentes capillos. Miles fractus membra multo labore. Midas induitur aures aselli. Pueri ibant suspensâ tabulam laevo lacerto. — Co w prozie rzadko się zdarza, jak w następującym przykładzie Swetoniusza: *Augustus dextrum genu lapide ictus, za in dextrum genu.* Tacyt jednakże Greków i poetów naśladowca, obfity jest i w tego rodzaju greczyzny. Lepiej zaś położyć Przyimek, jak: *L. Cotta in adversum os funda vulneratur.* Caes. lub się wyrazić następującym sposobem: *Scaeva transfixus femore et humero portae custodiam retinuit* (Suet.); albo: *Tito Balventio, forti viro, utrumque femur tragula trajicitur* (Caes.) *Aebutio brachium trajectum, Mamilio pectus percussum est.* (Liv.) albo: *Alexandri femur leviter mucrone perstrictum est.* (Curt.).

Uwaga. Taka Konstrukcyja zwyczajną jest u Greków, i ztąd pochodzi, że Grecy oprócz form czynnej i biernej mają jeszcze trzecią *środkującą* (forma media), t. j. między obiema w ten sposób środek trzymającą, iż bierna forma Słowa wyraża czynność Subjektu jego samego się dotyczącą, a czwarty przypadek od Słowa zależący ten przedmiot oznacza, na który czynność spływa. Jako np. mówimy: *lavo caput*; tak Grecy powiedzieć mogą *lavor caput*, myję sobie głowę. Podobnie *induo vestem*, wdziewam *na siebie* suknię i t. p. (*) Powtóre jest w greczyźnie bardzo wiele Słów rządzących w czynnym znaczeniu podwójnym czwartym przypadkiem (w ten sposób, jak

(*) Ztąd łatwo sobie wytłumaczyć, jak się utworzyły w łacinie Słowa Deponentia zwane. Początkowo używano ich na sposób grecki tak, iż np. *nancisco aliquid*, dostać co (w ogólności), a *nanciscor aliquid*, dostać co dla siebie *nu swój* użytek. Powoli wychodziła czynna forma z użycia, a z czasem u niektórych Słów całkiem zaginęła, u innych utrzymała się tylko w niektórych zakończeniach, jak np. *assequi* u Cic. Vers. II. 73; *dignantur* u tegoż Invent. II. 53; *testata erat* u tegoż Ep. fam. V. 20 med; *tuebantur* u Sen. Ep. 90; *ulcisci* u Sall. Jug. 31; *interpretatum esse* Cic. Div. I. 25 i t. d., osobliwie w Imiesłowach przeszłego czasu, o których ob. §. 82. Ztąd także dziwno nam być nie powinno, że niektóre Słowa znajdujemy jako Deponentia i niedeponentia; np. *adulo* i *adulor*, *osculo* i *osculator*, *crimino* i *criminator* i t. d. Doskonałemi więc Deponentia te się nazywają, które formę czynną zupełnie złożyły (*deposuerunt*). Ob. Struve über die latein. Declin. und Conjug. pag. 91 i następ.

przywiedzione tu pod β). Mówią np. *amputare aliquem manus*, obciąć komu ręce; *adimere aliquem vitam*; odjąć komu życie; *coronare aliquem capillos*, uwienczyć komu głowę i t. d. Jako więc w łacinie przy Słowach *rogare*, *edocere*, *celare* i t. p. zostaje w bierném znaczeniu Accus. rei (np. *edoctus a me artes*), tak i w greczyźnie takie Słowa stać mogą biernie z czwartym przypadkiem: np. *amputatus manus*, któremu obcięto ręce; *ademptus vitam*, któremu życie odebrano; *coronabatur capillos*, wienczono mu skronie i t. d. Tę Konstrukcyą, jakieśmy widzieli w §. 180, α , β i 181 poprawna proza łacińska w części tylko przejęła, poeci i ich naśladowcy przyswoili ją sobie całkiem. — Z tego, co się tu powiedziało, wypada, iż zdania tego rodzaju tak tłumaczyć należy: *coronatus capillos*, uwienczywszy swoje włosy; *ibant pueri suspensi loculos laevo lacerto*, zawieszwszy sobie tablice na lewém ramieniu; *membra sub arbore stratus*, złożywszy swoje członki pod drzewem — albo tak: *coronatus capillos*, gdy mu uwienczono włosy, lub ten, któremu uwienczono włosy, — także z uwienczonemi włosami, mając uwienzione włosy (podług tego, jak się snadniej myśl da wyrazić); *amputatus manus*, z obciętą ręką, któremu obcięto rękę, gdy mu obe. r. — i t. d. A tak widzimy, że jako np. w łacińskim zdaniu: *sub Annibale artes belli edoctus est*, nikt nie znajduje potrzeby robić *artes* zależném od domyślnego *secundum* (pod względem sztuk); tak niedorzeczném jest w przytoczonych greczyzmach domyślać się przy takim czwartym przypadku w łacinie *secundum*, w greczyźnie *κατα*; których w ten sposób użytych nie napotykamy nigdzie. Słuszném więc jest zdanie uczonego wydawcy Horacyuszowych satyr (Heindorfa do Sat. 1. 1, 5): man sollte doch endlich aufhören, bei diesem Accusativ im Lateinischen ein ganz unlateinisches *secundum*, im Griechischen ein meistens ungriechisches *κατα* zu ergänzen.

6) Przypadek czwarty używa się jeszcze na 182. oznaczenie czasu i przestrzeni.

a) Przy oznaczeniu czasu stoi na pytanie *jak długo?* przypadek czwarty bez lub z Przyimkiem *per* (tak jak w polszczyźnie), albo szósty bez Przyimka.

Decem quondam annos urbs Troja oppugnata est (dziesięć lub przez dziesięć lat). Annibal Italiam per annos sexdecim variis cladibus fatigavit. Romulus septem et triginta regnavit annos, Numa tres et quadraginta. Mithridates

regnavit annis sexaginta, vixit septuaginta duobus, contra Romanos bellum habuit annis quadraginta. Durant adhuc vina ducentis fere annis. Nocte pluit tota. Nemo est, qui possit biduo aut triduo septingenta milia passuum ambulare.

U w a g i.

1) Gdy chcemy wyrazić w przeciagu jakiego czasu, kładzie się przypadek czwarty z *intra*, zaś z *in* gdy się zapytać można *na kiedy?* *na jaki (jak długi) czas?* także szósty na pytanie *kiedy?* Invicti Germani *intra annos quatuordecim* tectum non subierunt. Multi *intra vicesimum diem* dictatura se abdicarunt. Phaëton currus paternos *in diem* rogavit. Induciae *in centum annos* factae. Pythius ad coenam Canium invitavit *in posterum diem*. Phoenix semel *anno quingentesimo* nascitur. Aestus maris bis semper accidit horarum duodecim spatio.

2) *Jak dawno?* wyraża się przez *ante* lub *abhinc* z 4tym lub 6tym przypadkiem; np. *ante quatuor menses*; *paucos ante menses*; *paucis ante diebus*; *paucis mensibus ante*; *abhinc annos centum viginti*; Cic. *abhinc annis quatuor*. Id. także *biennio ante*; *multo ante*; *quatrduo ante*; *aliquanto, tanto, paulo ante*.

3) *Jak dawno wprzód* lub *potém?* wyrażamy przez *ante* i *post*, z przypadkiem czwartym lub szóstym a potém następuje *quam*; w polskim kładziemy *na - przed* i *w - po*. (np. *na 10 lat przed śmiercią*; *w 10 lat po urodzeniu*); albo *na-wprzód niż* i *w-jak* (np. *na 10 lat wprzód niż umarł*, *w 10 lat jak się urodził*).

Testamentum Augusti *ante annum et quatuor menses, quam* decesserat, factum (na rok przed śmiercią). Aristides decessit fere *post annum quartum, quam* Themistocles Athenis erat expulsus (we 4 lata po wygnaniu Themistoklesa). Condita est Carthāgo *octoginta duobus annis ante, quam* Roma. Carthāgo in Africa jussu Senatus reparata est, *annis duobus et viginti post, quam* a Scipione fuerat eversa. (Kartagina *na* lat ośmdziesiąt dwa *przed* Rzymem [albo *wprzód niż* Rzym] założoną została; a odbudowana *we* dwadzieścia dwa lat *po* swém przez Scypiona zburzeniu). Także przez liczby porządkowe mówimy: *Septingentesimo anno urbis conditae, ab* urbe condita, lub *ante (post)* conditam urbem (siedmsetnego roku *od* założenia, *przed* założeniem, *po* założeniu Rzymu). Roma condita est *post* Trojae excidium *anno trecentesimo nonagesimo quarto*. — Przy liczbach porządkowych stoi czasem samo *quam*, a *post* jest tylko domyślne: Tyrus *septimo mense, quam* oppugnari coepta erat, *capta* est. Anno *trecentesimo decimo, quam* urbs Roma condita erat. Tribuni

militum pro consulibus creantur. Rzadko znajdujemy opuszczone *post* przy liczbie pierwotnej: *Intra decem dies, quam in provinciam venit, bellum confectum est.*

b) Przy oznaczaniu przestrzeni podług jakiego bądź wymiaru, kładziemy przypadek 4ty bez Przyimka na pytania *jak długi? jak szeroki? jak gruby? głęboki?*

Umbilicus, quem gnomonem vocant, *septem pedes longus, umbram non amplius quatuor pedes longam reddit.* Milites aggerem *latum pedes trecentos, altum pedes octoginta duxerunt. Triginta pedes* [(na) trzydzieści stóp] *in terram turrium fundamenta demissa sunt.* *Arbores pedes duos crassae.* In omni vita sua quemque a recta conscientia *transversum unguem* (ani na włos, właściwie ani na poprzeczny paznokieć t. j. na szerokość paznokcia) non oportet discedere. — Gdy wymiar sam wyraża się przez Rzeczownika *longitudo, latitudo* et. takowy stoi także w czwartym przypadku z Przyimkiem *in*; np. *Helvetiorum fines in longitudinem milia passuum ducenta et quadraginta, in latitudinem centum et octoginta patebant.* Na pytanie *jak daleko?* kładziemy czwarty, także szósty przypadek; albo wyrażamy odległość przez *spatio, intervallo* i t. p. z drugim przypadkiem.

Aesculapii templum quinque milibus passuum ab Epidauro abest. Campus Marathon abest ab oppido Atheniensium circiter milia passuum decem. Albani ab urbe Roma duodecimo miliario absunt. A Chalcide Aulis trium milium spatio distat. Unius diei intervallo aberat.

Cezar używa niekiedy szóstego przypadku z Przyimkiem *a*; np. *Naves onerariae ex eo loco a milibus passuum octo vento tenebantur. A milibus passuum minus II. castra posuerunt. Mirabantur hostes, quo tanta machinatio ab tanto spatio institueretur* (za *tanto spatio*, w takiej odległości).

7) Często także stoi Accusativus przy wyrażaniu afektów bez lub z Wykrzyknikiem. 183.

O me perditum! o me afflictum! Ah (heu, eheu) me infelicem! Val (heu) inconstantiam illam! Eui (ecce) miserum hominem! Scitum hanc hominem! (proszę, co za mądry) *Me miserum! Te crudelem hominem!*

8) Nareszcie godnym jest uwagi przyp. 4. przy *quo mihi, tibi*, et. w znaczeniu *na co mi się zda*, rządzony od domyślnego Słowa w Trybie bezokol., który także często wyraźnie stoi; np. *Quo mihi fortunam, si non conceditur*

uti? — *Quo tibi, Pasiphaë, pretiosas sumere vestes? Quo tibi, Tulli sumere depositum clavum (t. j. tunicam laticlaviam), fierique tribuno? Podobnie powie się: Quo illi libros (albo: quo illi tot coëmere libros), quibus uti nescit?*

Rozdział Dziewiąty.

Składnia przypadku piątego (Syntaxis Vocativi).

184. Przypadek piąty ściąga się zawsze do drugiej osoby w znaczeniu gramatyczném, i używa się, gdy do kogo mówimy lub wołamy, bez lub z Wykrzyknikami.

Phoebe silvarumque potens Diana, lucidum coeli decus, dii colendi semper et culti! — Alme sol, vosque veraces Parcae! — Stulte, quid est somnus, gelidae nisi mortis imago? — Heu! fortuna! ut semper gaudes illudere rebus humanis! — Ah! Corydon, Corydon, quae te dementia cepit? — Proh! supreme Jupiter! — Hem! Pamphile! — Ehem! mi vir! — Ehodum! bone vir! — Eho! tu impudens! — Heus Syre! arrige aures! — Ohe! jam satis est!

U w a g i.

Zamiast piątego przypadku znajdujemy czasem pierwszy; osobliwie tam, gdzie piąty nie jest w używaniu; jako przy Zaimkach i innych Przymiotnikach, które się jak unus odmieniają; np.

Audi Jupiter, audi tu *populus Albinus*. Liv. Nate, meae vires, mea magna potentia *solus*.

Poeci zaś zamiast pierwszego i innych, piąty kładą przypadek, zamieniając mowę w tak nazwaną Apostrofę, dla tém wygodniejszego umieszczenia wyrazu w wierszu; np. *Ultimus immenso restabas, Nile, labori*; zam. *restabat Nilus*. Ovid. *Terra quidem nollet, sed te quoque, maxime Python, tum genuit*; zam. (sed *maximum* quoque *Pythōna* genuit. Ov. *Quis et me miseram, et te perdidit, Orpheu?* zam. et *Orpheu* Virg. Porównaj §. 128 na końcu.

Rozdział Dziesiąty.

Składnia Przypadku szóstego. (Syntaxis Ablativi).

Przypadek szósty stoi przy oznaczaniu przyczyny, sposobu (jak się stało), narzędzia (czém się stało), uczestnictwa, przymiotów i innych okoliczności. 185.

1) Gdy oznaczamy przyczynę (*causa*), przez którą co się dzieje, lub narzędzie (*instrumentum*), którym się co odbywa, kładziemy w łacinie przypadek szósty bez Przyimka (*Ablativus causae s. causalis, Abl. instrumenti s. Instrumentalis*). W polskiej mowie ten szósty przyp. także się używa: czasem *causalis* bywa zastąpiony przez przypadek drugi z Przyimkiem *dla, z*; a instrum. przez czwarty z Przyimkiem *przez*.

Improbi sunt, qui metu legum non peccant, non quod id per se turpe putent! Alii pudore infamiae, alii vindictae metu in officio manserunt. — Dei providentia mundus administratur. Concordia res parvae crescunt: discordia et magnae dilabuntur. Nemo ignavia (przez gnusność) immortalis factus est. Naturam expellas furca, tamen usque recurret. Omnia prius experiri verbis, quam armis sapientem decet. Medici graviores morbos usperis remediis curant. Gladio Dion interfectus est. Rem acu tetigisti (utrafiłeś igłą; t. j. na włos trafiłeś; dokładnieś zgadł).

Ten Ablativus wszędzie się kłaść może, gdzie się zapytać można *czém? przez co? jakim sposobem?*

Annibal tanto praestitit ceteros imperatores prudentia, quanto populus romanus antecedit fortitudine cunctas nationes. Multis magnisque pollicitationibus ad proditionem impelluntur improbi cives. Inedia consumitur corpus. Virtus neque naufragio neque incendio amittitur. Voluptate homines capiuntur, ut hamo pisces. Milites corpus otio, animum libidinibus imminuunt. Cicero pollebat virtute, Catilina malis artibus, Crassus pecunia. Aër humorum colligens terram auget imbris.

U w a g i.

1) Przy oznaczaniu właściwego narzędzia (instrumentum,) nie używamy nigdy w polskim języku przez; np. *Gladio Dion interfectus est; Orężem* (nie przez oręż) Diona zabito. Zresztą te przypadki rozmaić można wyklądać. *Nemo ignavia immortalis factus est; Nikt przez gnuśność* nie stał się nieśmiertelnym; albo *gnuśnością* nie zasłużył na nieśmiertelność. (*Gnuśność* nikogo nie zrobiła nieśmiertelnym).

2) Ablativus takowy stoi niekiedy z Przyimkiem *cum*. Jako bowiem po polsku mówimy: *z wielką* (zam. *wielką*) *pracą* tego dokazał; *Cóż chcesz z temi groźbami* sc. robić? i t. p. tak i w łacinie znajdujemy: *Athenas cum maximo labore expugnavit. Liv. Quid incipit facere cum tantis minis? Plaut. Cum meis copiis omnibus* (mojem lub z mojem wojskiem) *vexavi Amanienses. Cic. Magna cum cura et gloria* *trirēmes adegit. Tac. Magna cum diligentia hoc perfecit.* Najczęściej jednak takie Rzeczowniki znaczące przymiot stoją bez *cum* (*magna cura, diligentia* cet.). Rzadko zaś natrafiamy przy oznaczaniu istotnego narzędzia Ablativum z Przyimkiem *cum*; i to u poetów tylko; których naśladować nie należy: *Vidi gladium, cum quo se percussit. Ipse Imperator cum sagitta saucius. Hoc modo verrebat raro cum pectine pratum.*

3) Mogą zaś łaciniicy kłaść instrumentalem za jaki bądź nasz przypadek, skoro się jaka rzecz lub osoba da pomyślic jako użyta za narzędzie do czego. *Ztąd vehi curru, navi, equo; jechać w powozie, na koniu; płynąć na okręcie; lectica gestari* (w l.); *facere aliquid odios, amore, metu* (z nienawiści i t. d.); *facere alicujus rogatu, consilio, jussu* (na prośbę, rozkaz; za radą). *Tua opera* (za twojem staraniem) *consul factus sum. Tua culpa* (z winy) *hoc accidit. Tribus proeliis* (w trzech b.) *Annibal vires Romanorum fregit.*

186.

2) Gdy się wyraża stowarzyszenie osób, rzeczy, lub jakichkolwiek przedmiotów, kładzie się Ablativus z *cum*; w polszczyźnie także przypadek szósty z Przyimkiem *z* na pytanie *z kim? z czém?*

Ibat cum amico. Tarquinius cum conjuge et liberis Roma pulsus. Semper Atticum pedisequi cum numis secuti sunt. In cella Concordiae cum gladiis homines collocati stant. Porcus cum humano capite natus. Podobnie: Simul cum sole expergisci; feritas, cum qua venerant; audire cum si-

lentio s. cum perturbatione animi; cet. O użyciu i znaczeniach Przyimka *cum* ob. §. 90, 2.

3) Na pytanie *gdzie?* (wyjąwszy Imiona miast) stoi pospolicie przypadek szósty z Przyimkiem *in* kiedy się oznacza bytność *wewnątrz*, jak *in urbe*, *in domo*; *in toga*. Przy ogólnych oznaczeniach miejsca opuszcza się Przyimek; np. *hoc loco*, *omni loco*; *terra marique*; *toto orbe*; *tota urbe*; *tota regione*; *codem loco*; zamiast: *in terra* et (*in*) *mari* et.

Uwaga. Często jednak *in* ścieśnia wyobrażenie miejsca. Gdyby np. stojący na polu rzekł: *hoc loco* pugna facta est znaczyłoby na tój przestrzeni; zaś *in hoc loco*, na tój części pola gdzie stoję.

4) Na pytanie *kiedy?* stoi przypadek szósty bez Przyimka; np. *hoc die*, *superiori anno*; *media nocte* hec evenit; *tempore belli Punici secundi*. Tutaj pomieścić można przypadek szósty z Imięstwowem (Ablativus absolutus), o którym na osobnym miejscu mówić będziemy; np. *Imperante Augusto*; *Catone mortuo*; *filio abitu* id evenit. Gdy tempus ma *in* przy sobie, oznacza pewne okoliczności czasu; np. *hoc in tempore*; w tym przeciągu czasu; często także: w tym przykrym czasie, w niedogodnym położeniu; *in tali tempore*, w tak niedogodnym czasie; *in tempore*, w swoim czasie; *in tempore venis*, w sam czas przychodzisz.

Chcąc na pytanie *gdzie?* i *kiedy?* stosunek miejsca i czasu (t. j. bliskość, oddalenie i t. p.) dokładniej oznaczyć, używamy Przyimków: *ad*, *ante*, *post*, *sub*, *apud* et. z ich przypadkami: *ad*, *apud* urbem, flumen; *pod miastem*, *nad rzeką*; *ante fores*, *przede drzwiami*; *post*, *pone aedes*, *za domem*; *inter salices*, *między wierzbami*; *sub monte* (monte), *pod górą* (górzą). Podobnie: *prope urbem* (ab urbe), i *procul* (ab) *urbe*; *blisko miasta*, *daleko od miasta*. — *Ad praestitutum diem*, na dzień wyznaczony; *ante lucem*, przed świtaniem; *post meridiem*, po południu, *inter ludendum*, podczas zabawy; *sub noctem*, pod noc; *de media nocte*, zaraz po północy i t. d. (ob. wszystkie te Przyimki).

5) Na pytanie *z kąd?* kładziemy Ablativum bez Przyimka: *pulsus domo, patria, agro cet;* na pytanie *od kogo?* z Przyimkiem: *a penalibus, a propinquis, ab amicis* divulsus; na pytanie *z czego* (zamiast *z kąd?*) także z Przyimkami: *de rupe praecipitatus, e domo ejectus, ex urbe expulsus, e corpore animus fugit, e navi exit.* Na pytanie *od czego?* stoi 6ty z *ab*: *arcerē, prohibere, defendere frigus a corpore, hostem a castris. Sex milium spatio ab urbe abesse.* Także pytanie *z czego?* gdy rozumiemy materją, z której co się robi, ma Ablativum z *ex*; np. *populum ex auro, vas ex una gemma; statua ex aere facta. Ennius in sepulchro constitutus ex marmore.*

187. 6) Gdy osobę lub rzecz jaką porównujemy z drugą za pomocą *quam, niż, jak;* możemy tę partykułę wypuścić, a Imię wyrażające to, z czém się porównywa, położyć w szóstym przypadku; który przeto zależeć będzie od wyższego stopnia Przymiotnika.

Longobardi fuere gens etiam germana ferocitate ferocior. Virtus est praestantior auro. Honesta mors turpi vita potior. Fama carmine gratior aurem occupat humanam. Risu inepto nulla res ineptior. Nullum officium referenda gratia magis est necessarium.

U w a g i.

1) Takowe *quam*, wtenczas tylko wypuścić można, gdy przypadek szósty z wypuszczenia *quam* pochodzący, do pierwszego przywieść można bez uszkodzenia myśli. Co i w polskim języku ma miejsce. Jako więc u nas, zamiast: *Mój ojciec żadnego syna nie kocha bardziej, niż mnie;* powiedzieć nie można: *bardziej odemnie* (gdyz to znaczyłoby tyle, co *bardziej, niż ja*); tak i w łacinie: *Brutum non minus amo, quam te;* nie należy zamieniać na *non minus te;* bo by to mogło znaczyć *niż ty.* Może zaś być wypuszczone w następujących przykładach:

Neminem Romanorum Varrone (quam Varronem lub quam Varro fuit) doctiorem fuisse existimo. Non ego hac nocte

longiorem me vidisse censeo, nisi unam. Me delectat vivere Attici ritu, nostrum melioris utroque.

Przestroga. Nie potrzeba tu mięszać przypadku 6go, który w znaczeniu Przymiotnika przy innych Przymiotnikach stoi: Majorem corpore hominem non vidi. Corpore nie jest tu większego *od ciała*, ale *co do ciała*. Tak *pedibus longe melior*; immanior *scelere* cet.

2) Zostać powinno *quam*, gdzieby z jego wypuszczenia wątpliwość powstać miała, np. gdy porównane rzeczowniki obadwa są z pierwszej formy: *Hibernia est dimidio major Britannia*. *Multo locupletior est lingua graeca latina*. — Nie można także wypuszczać *quam*, gdy porównywane przedmioty nie do jednego Słowa należą; np. *Plura bella gessit Pompejus, quam ceteri legerunt*; — także gdy porównanie zachodzi w Przymiotnikach do jednego Subjektu należących: *Pestilentia est minacior, quam perniciosior*. *Disertus magis est, quam sapiens*. Może zaś *quam* być wypuszczone, gdy Przymiotniki do różnych przedmiotów należą: *Doctus dicite magis honorandus est*. *Inneste mortuus in honeste vivente beatior*. *Lucilius habet plura tollenda relinquendis*. Zamiast: *quam aequum, justum, solitum*, kładzie się pospolicie: *aequo, justo, solito*: *Plenus aequo laudat venales, qui vult extrudere, merces*. *Membrum orationis longius justo, tardum, brevius, instabile est*. *Est solito tardior orta dies*. — Ztąd owe sposoby mówienia: *plus aequo, justo*, nad słuszność; *longius justo*, za długo; *justo latius*, za szeroko; *solito magis, plus*, nad zwyczaj; *expectatione maturius*, wcześniej niż się spodziewano, *opinionem celerius*, spieszniej niż mniemano; *dicto citius silentium factum est*, umilkli prędzej, nim wypowiedziane były słowa nakazujące milczenie; *spe major*, nad spodziewanie większy; *fide grandior*, większy niżby wierzyć można; *cultus major censu*, strój większy nad dochody — Godne tu jest uwagi, że stopień drugi wyraża się także przez *supra quam*; osobliwie często i ozdobnie ma przy sobie *quam pro*; np. *Corpus patiens inediae supra quam cuiquam credible est Major Romanis, quam pro numero jactura fuit*. Ob. §. 90 Uw. 3 pod *supra* i także *pro*.

3) Zostaje jeszcze *quam*, przy Trybie bezokol.; np. *Majus est certeque gratius prodesse omnibus, quam opes magnas habere*.

3) Tutaj należy przypadek szósty na pytanie *o ile większy? o ile mniejszy?* obok porównania używany, gdzie jednak *quam* najczęściej stoi przy wyrazie, z którym porównujemy.

Caesaris equitatos *multis partibus* erat inferior equitatu Pompeji. Sol *multis partibus* major atque amplior est, quam terra universa. Pompejus *biennio* major fuit, quam Cicero. Filius *altero tanto* amplius habebit quam uxor. Ztąd owe przy stopniowaniu używane: *dimidio, multo, paulo, parvo, nihilo, nimio, aliquanto, tanto, quanto, eo, quo; i t. d.*

Wyraz *jeszcze* przy stopniu wyższym pisarze złotego wieku wyrażali przez *etiam*, albo wcale nie wyrażali; pisarze srebrnego dopiero wieku (np. Kwintyliusz, Swetoniusz, Pliniusz) kładli *adhuc*; np. Dolor nunc *etiam molestior* erat, quam antea. *Etiam gravius* nunc queritur, quam antea. Major est Annibał, quam reliqui imperatores, Scipio *major etiam* ipso Annibale.

5) Niekiedy zdanie porównane jest tylko domyślne, osobliwie po stopniu drugim z *paullo*; np. Locus is *paullo obscurior* est (miejsce nieco za ciemne, sc. quam ut intelligi possit). Opus a militibus *tardius* perficiebatur (za opieszale sc. tardius, quam expectabat Caesar). Omnes *grandiores* natu (sc. quam reliqui) ad urbis custodiam reservati sunt. O stopniu drugim, po którym następuje *quam ut* ob. §. 210, c.

188. 7) Gdy Słowo czynne w bierném znaczeniu jest użyte, wyraz znaczący przyczynę działającą, który jest Subjektem w czynném znaczeniu, kładzie się tu w przypadku szóstym z Przyimkiem *a* lub *ab* (porówn. §. 175. Uw.). Takowy Ablativus stoi też przy Słowach nieprzechodnych (Intransitiva), gdy te bierność czyli cierpienie wyrażają.

Ptolemaeus non possedit divitias, sed *a divitiis possessus* est (czynnie: *sed divitiae eum possederunt*). Eumenes *jugulatus est a custodibus*. *A cive* me spoliari malo, quam *ab hoste venire* (być sprzedanym). — Catilina male *audiebat ab omnibus* (od wszystkich źle był uważany, u wszystkich był w złej opinii). *Salvebis* (przyjmiej pozdrowienie) *a meo Cicerone*. Rem atrocem Larius Macędo *a servis suis passus est*, (doświadczył, doznał). Magnum est solatium *a forti viro cad-re*. Anima *calescit a spiritu*. *Dolet a sole* caput. Mare *collucet a sole*.

U w a g i.

1) W polskim kładziemy pospolicie przypadek drugi z Przyimkiem *od*; jeżeli nie chcemy zdaniu innego nadać zwrotu; np. Ptolameusz nie posiadał bogactw, ale sam był

od nich posiadany; także: cierpieć co od stug swoich; pole-
dź od walecznego męża; boli głowa od słońca.

2) Gdzie w polszczyźnie zamiast drugiego przypadku z Przyimkiem *a*; może stać Instrumentalis po zamianie konstrukcyi czynnej na bierną, tam i w łacinie Przyimek *a* (*ab*) się wypuszcza: a mianowicie kiedy Subjektem zdania czynnego jest nie osoba przez się działająca, lecz rzecz lub osoba za rzecz użyta. Tak więc za: *Tuum scelus nos perdidit*; powiemy; *Tuo scelere perditus sumus* (*perimus*). Podobnie: *Ventis purgatur aër*. *Fraude proditorum discrimini objecti sumus*. *Bubus aratur ager*. *Servorum labore victus paratur domino*. *Nimio frigore plantae perimuntur* (*pereunt*, *intermoriuntur* — zimnem niszczeją, od zimna giną). *Scipionis exercitu Annibal devictus est*. *Romano equitatu diruta Alba*.

3) Że w łacinie zamiast *a cum Ablativo* kładzie się często podług greckiego zwyczaju przypadek trzeci, mówiliśmy już §. 169. *a*, np. *Scriberis Varro fortis — Maeonii carininis aliti*. *Hor. Nulla tuarum mihi visa sororum*. *Virg. Veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt*. *Nep. Mihi consilium captum iam diu est. Cui non sunt auditaë Demosthenis vigilie?* *Semper in studiis laboribusque viventi non intelligitur, quando obrępat senectus. Quidquid in hac cõusa mihi susceptum est, id omne me reipublicae causa suscepisse confirmit. Ut esse possem orator, magno studio mihi a pueritia est elaboratum.*

4) Gdy w zdaniu bierném znajduje się inny Ablativus z Przyimkiem *a*; natenczas dla uniknienia wątpliwości, wyraz, który działającą przyczynę oznacza, kładziemy w przypadku czwartym z *per*. Tak więc zdanie: *Pompejus omnia maria a piratis reddidit tuta*; wyrazimy biernie: *Per Pompejum* i t. d. Podobnie: *Caesar per nuntios ab amicis missos edoctus est de rerum urbanarum statu*.

8) Słowa: nasycać, cieszyć kogo; być sytym, cieszyć się, ze swemi przeciwnemi znaczeniami: smucić kogo; smucić się i t. d. mają przypadek szósty bez Przyimka na pytanie *czém?* (Porówn. wyżej §. 185 na końcu).

Animus pascitur otis. *Juvenes eruditi delectantur lectione librorum utilium*. *Multi homines piscibus vivunt (vescuntur, aluntur)*. *Non possum satiari voluptatibus vitae rusticae. Delicto dolere, correctione gaudere oportet*. *Si animus tuus satius est, aut contentus etiam pecunia, dives es*. Tutaj należy Słowo *afficere*, które rozmaicie się tłumaczy

stosownie do Rzeczownika rządzonego; np. *afficere aliquem gaudio, dolore*, sprawić radość, boleść; *damno*, zrzucić szkodę, *clade, vulnere*, zadać klęskę, ranę i t. d. Toż biernie: *affici gaudio, dolore*, doznawać radości, boleści; *vulnere, clade*, odebrać ranę, klęskę ponieść. Podług §. 175, 2, mówi się też: *gaudere gaudio, doleo vicem tuam*; lecz także *doleo dolore, laude aliena*; tudzież *oculi dolent*; *pes mihi dolet*; *caput a sole doluit*.

189. 9) Deponentia, *utor*, używam; *fruor*, kosztuję, (doznaję); *fungor*, pełnię (sprawuję, odbywam); z pochodzącymi: *abutor*, nadużywam: *perfungor, defungor*, dopełniam (kończę); i t. d. *dignor, glorior*, szczyję się; *potior*, nabywam, (osiągam); — tudzież Przymiotniki z niemi spokrewnione: *dignus, indignus*, godny, niegodny; *laetus*, cieszący się; *fretus*, ufny; mają szósty przypadek.

Utère quaesitis, sed ne videre abuti; — używaj zbiorów, lecz tak, abyś się nie zdawał ich nadużywać. — *Canibus ad venationem et custodiam utimur*. Venando possumus feris (łapiemy i bijamy zwierzynę). *Qui frui reru gloria vult, iustitiae fungatur officio*. *Maximis laboribus et periculis perfunctus Hercules vita defunctus esse dicitur*. Qualemcumque legas, *venia dignare libellum* (uracz przebaczeniem błędów, t. j. nie odmawiaj pobłażania). *Virtute decet non sanguine niti (lactari, gloriari)*. *Quem non pudet, hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto*. Frustra ne sine causa quid facere, *Deo indignum est*. *Quam multi indigni luce sunt, et tamen dies oritur*. *Liberius scribo, fretus conscientia* (ufny w przekonaniu) *officii mei*. *Animal pabulo laetum*.

U w a g i.

1) Gdy *uti* mieć znaczy, bierze także podwójny przypadek szósty (porównaj §. 180 a); np. *Sosilo Laacedemonio Hannibal literarum graecarum usus est docere*.

2) Od przywiedzionych Deponent. znajdujemy niekiedy — jakby od Słów czwartym przypadkiem rządzących — Partic. Fut. passivi: *utendus, fruendus, fungendus*; /eet. *Tradere alicui bona utenda, munus fungendum* (do używania, sprawowania). (Co ztąd pochodzi, że te Słowa początkowo rządziły przypadkiem czwartym; np. *Filius tuus neque boni neque liberalis functus est officium viri*. *Tereut. Hanc rem*

etiam mellici utuntur. Varro. *Frui pabulum* - Cato. Nawet *Nepos* (14, 1): *Datāmes militare munus fangens*. Czego jednak naśladować nie należy). *Potior* ma często *Genitivum* przy sobie; osobliwie, gdy osiągnięcie, posiadanie najwyższej władzy oznacza, co się często przez *rerum potiri* wyraża, np. *Prudentissima civitas Atheniensium, dum rerum potita est, fuisse traditur*. *Dion totius ejus partis potitus est, quae sub Dionysii potestate fuerat*. *Regni potitur Aegisthus. Atheniensium potiti sunt Spartiadae*. *Glorior, laetor, gaudeo* znajdujemy często z *de*: *Laetari (gaudere) de salute omnium. Quis de misera vita possit gloriari, aut non de beata*. Podobnie *laetus (de) aliqua re*.

3) *Dignus i indignus* mają po sobie *ut a* częściej *qui* z Trybem łączącym, gdy miejsce szóstego przypadku Słowo zastępuje; np. *dignus (indignus) cui des, quem ames, cui detur*; za które u poetów stoi *Infinitivus*, np. *Saepe stylum veritas, iterum, quae digna legi sunt, scripturus*. Podobnie *dignus memorari, referri*. *Laetus* ma też przypadek drugi podług §. 143, 2.

10) Z przypadkiem szóstym łączą się jeszcze 190. Słowa i Przymiotniki obfitość, zbytek, napełnienie, lub niedostatek i ogołocenie oznaczające. (*Verba et adjectiva copiae et inopiae*).

Abundarunt semper auro regna Asiae. Nilus scatet piscibus. — *M. Crassus circumfluebat (difflebat, afflebat) omnibus copiis. Vacare culpa magnus est solatium. Sol cuncta sua luce complet. Gravius est spoliari fortunis, quam non augeri dignitate* (niż nie być wywyższonym w godności). *Consilio et auctoritate non orbantur senes, sed augentur* (lecz jeszcze większej nabywają). Tak: *filio auctus est*, syn mu się urodził, synem się powiększyła jego familia. *Exonera (libera) civitatem hoc metu. Corpus nullis rebus eget (indiget), ut valeat. Democritus dicitur oculis se privasse. Orni viduantur foliis. Omni spe salutis orbatus sum. Plenus sum expectatione. Dives agris, dives postis in fenore numis. Mens est praedita motu sempiterno. Nunquam animus agitatione et motu vacuus esse potest. Cato omnibus humanis vitiis immunis, semper fortunam in sua potestate habuit. Animus liber religione. Qui a potentiori premitur, ei auxilio opus est (is opus habet auxilio)*.

U w a g i.

1) Tutaj należą także Słowa czyścić, uwalniać, wstrzymywać, które jednak także z Przyimkiem *a* się kładą; np. *Levare aliquem (a) curis*, *liberare (a) periculo*, *solvere naves (a) litore*, *arcere aliquem (a) tecto*, *purgare aliquid (a) sordibus*; tudzież *vacare (a) metu*, *prohibere (a) finibus*, *intercludere (a) comaeatu*. Przymiotniki *purus*, *liber*, *vacuus* i t. p. mają *a*: *liber (a) delictis*, *vacuus (a) curis*, *immunis (a) vitiiis*, *tutus (ab) heste*, *purus (a) scelere*.

2) *Egeo*, *indigeo*, *impleo*, *expleo*, *compleo*, *satio*, *satur*, *abundo*, tudzież *opus est*, *plenus est*. kładą się także z drugim przypadkiem ob. §. 145.

Si injuriae non sint, haud saepe auxilii egeas. Sall. *Res maxime necessariae non tam artis indigent, quam laboris*. Cic. *Implentur spei animique*. Liv. *Gallia plena civium Romanorum*. Cic. *Mihi pecunia opus est*. Id.

3) Mówiono także *carere aliquem, aliquid*; ztąd też konstrukcyja z *carendus*; np. *vir mihi carendus abest* Ov. Porównaj §. 189 Uw. 2.

191. II) Wiele Słów ma przy sobie przypadek szósty, z powodu Przyimków *a* (*ab*, *abs*), *de*, *e* (*ex*), *super*, z których są złożone.

Teneros animos aliena opprobria saepe absterrent vitiiis. *Fustuarium meretur miles, (qui signa relinquit, aut praesidio decedit. Amicitia nullo loco excluditur. Pedem porta non extulit. Cimón Délopes, qui eo tempore Scyre incolebant, urbe insulaque ejecit. Plurima flumina erumpunt saxis et montibus. Ingenium abhorrens moribus nostris. Sylla dictatura se abdicavit (także: abdicavit dictaturam, złożył dyktaturę); lecz abdicare alicui magistratum, znaczy: z urzędu kogo złożyć.*

U w a g i.

1) Często powtarza się Przyimek osobno, albo na inny toż samo znaczący zamienia.

Mare rubrum colore non abhorret a ceteris. *Vetat Pythagoras injussu Dei de statione decedere. De (lub a) sententia desistere cogor*. *Vivunt ii, qui ex corporum vinculis, tanquam e carcere evolaverunt*. — *Socrates primus philosophiam devocavit e coelo*. *Antonius Atticum de proscriptorum numero exemit*. *Si quid ab homine utilitatis tuae causa detraxeris, inhumane feceris*.

12) O przypadku szóstym zwanym Ablativus qualitatis mówiliśmy w §. 149, 2; a o szóstym przyp. przy Słowach aestimandi, mercandi w §. 154.

Rozdział Jedenasty.

Składnia Imiestwów osobliwych (Syntaxis Gerundiorum).

Gerundium łacińskie jest rodzaj nijaki Imie. 192.
słowu przyszłego w bierném znaczeniu, który się jako Rzeczownik przez wszystkie przypadki (oprócz piątego) w pojedynczej liczbie odmienia, i odpowiada naszemu Imieniu pochodzącemu od Słowa (Substantivum verbale), służąc jak to, do zastępowania przypadków bezokolicznego Słowa. Ponieważ Gerundium jest Słowo i Imie razem, więc jako Słowo rządzi przypadkiem, a jako Imie podlega rządowi, i dla tego się z Przyimkami także łączy.

Voluntas nocendi hominibus (chęć szkodzenia ludziom) in homine solo inest. Charta emporetica inutilis scribendo (Bibuła nie zdalna pisanu). Non solum ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum (do uczenia się i do nauczania). Docendo discimus (Nauczaniem uczymy się). Convenit cum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum (w dawaniu — w wymaganu).

U w a g i.

1) Za Gerundium jest Rzeczownikiem i stoi zamiast Infinitivu, pokazuje się to ztąd, iż Rzeczownik, a u poetów Infinitivus na jego miejscu się kładą; np. *Avidus pugnae*; *avidus cognoscere*; zamiast: *pugnandi, cognoscendi*. Jak i u nas: *cheiwy walki*; także: *cheiwy walczyć o sławę*, zamiast: *cheiwy walczenia*. Nie zawsze jednak łacińskie Gerundium da się wyłożyć przez nasze Substantivum verbale i nie zawsze takowe zgadza się w przypadku z łacińskiem Gerundium; np. *inutilis scribendo*, lepiej jest wyłożyć: *niezdatny do pisanu* niż

pisanu. Przypadek szósty często odpowiada naszemu Imiesłowowi na *qc*; np. *docendo* discimus; *ucząc* uczymy się; przypadek zaś pierwszy tłumaczony przez nasz Tryb bezokoliczny z dodaniem *trzeba* i t. p. i ztąd go Gramatycy zowią *Gerundium necessitatis*; np. *Moriendum est: trzeba umrzeć, musimy umrzeć; utendum* exercitationibus modicis: niernych ćwiczeń ciała *należy używać.* Oratori quid deceat *videndum est: mówca ma baczyć v. powinien mieć* baczość. Apud Pythagoram discipulis quinque annis *tacendum erat: musieli (powinni byli milczeć)*

2) Jakkolwiek Gerundium kładzie się z Przyimkiem, nie może jednak Przyimotnikiem jego być zwyczajny Rzeczowników epitet, ale ten tylko co Słowa, t. j. Adverbium. Ztąd: *ad bene beatęque vivendum*, nie *ad bonum beatumque vivendum.*

Gdy przy Gerundium Rzeczownik od niego rządzony ma stać in Accusativo, Gerundium zamienia się zwykle na Imiesłów fut. pass., który bierze Rzeczownika rodzaj i liczbę i kładzie się wraz z nim w przypadku, w którym miało stać Gerundium.

Np. zamiast: *studium colendi agrum* (gdzie *colendi* jest Gerundium przypadek drugi), mówimy: *agri colendi studium*; podobnie: *Lignum aridum materia est idonea eliciendis ignibus* (zamiast *eliciendo ignes*). *Ad connectendas amicitias* (zamiast *ad connectendum amicitias*) tenacissimum vinculum est morum similitudo. *In spernenda et repudianda voluptate* (zam. in *spernendo et repudiando voluptatem*) virtus vel maxime cernitur. Toż samo ma miejsce, gdy Gerundium jest w przypadku pierwszym (w którym to razie zrobiony z niego Imiesłów na *ndus* ma nazwisko *Gerundivum necessitatis*) np. zamiast: *Virtutem discendum est*, mówi się: *Virtus discenda est. Audiendi non sunt* (nie: *audiendum non est eos*), qui graviter irascendum inimicis putant.

U w a g i.

1) Przy Gerundium na *di* często się zostawia przypadek czwarty, osobliwie w mnogiej liczbie: *studium libros legendi, literas scribendi.* Rzadziej przy Gerund. w przyp. pierwszym: *Aeternas poenas in morte timendum est. Canes paucos et acres habendum.* *Hanc viam nobis ingrediendum est.* Przyczyna zaś zostawiania Gerundium na *di* przy Rzeczownika przyp. 4tym, jest dwojaka; jedna eufoniczna, dla uniknięcia nieprzyjemnego zbiegu zakończeń *orum,*

arum; druga w naturze rzeczy ugruntowana. Gdy bowiem przez zamianę Gerundium na Partic. z Rzeczownika rządzącego robi się Przymiotnik rządowi swęgo Rzeczownika podległy (bo przynuszony do niego się zastosować w formie swej); jeżeli więc czynność Słowa (w Gerundium stojącego) ważniejszą jest niż Rzeczownik (w 4tym przyp. przy nim stojący), musi Gerundium dla téj ważności zachować swoją formę jako Rzeczownik rządzący Np. zostanie Gerundium w zdaniu: *studium libros legendi*; bo chęć (*studium*) dotyczy się czytania, nie książek. Podobnie zostanie: *facultas Deum cognoscendi*, bo zdolność dotyczy się poznawania nie Boga. Przeciwnie powie się: *magna fuit expectatio visendi Alcibiadis*; bo oczekiwano z ciekawością Alcibiadesa nie widzenia.

2) Jeżeli Rzeczownik jest tylko *Adjectivum* rzeczownie użyte, natenczas każde Gerundium się zostawia; gdy nie stoi w czwartym przypadku. Mówimy więc: *Studium inane supervacua discendi*. *Perfidus anicos ulciscimur nihil credendo, atque omnia cavendo*. Lecz zamiast: *Aptus ad intelligendum omnia*, i t. p. częściej znajdujemy: *ad intelligenda omnia*, i t. d.

Przestroga. Pamiętajmy, że się tu tylko mówi o Rzeczowniku, któryby dla rządu Gerundii w 4tym przyp. stać musiał; w innych zaś przypadkach zostaje Rzeczownik i Gerundium nieodmienne, np. *Permittendum erit aliquando juvenibus, sequi impetum animi. Mala et impia consuetudo est contra Deum disputandi*. — Nie trzeba także Rzeczownika rządzącego mieszać z rządzonym; w zdaniu np. *Cupidus gerendi bellum*; jest *bellum* rządzone od Słowa: przeto mówić należy, jak się okazało: *gerendi belli*; lecz w zdaniu: *Demosthenes maximam facultatem dicendi habuit*; *facultatem* jest wyraz rządzący, a zatem mówić tu nie można: *facultatis dicendae*.

O Użyciu Gerundii.

1) Gerundium na *di* jest przypadek drugi, 193. który się kładzie, gdy przed Słowem, które w Trybie bezokolicznym stać miało, stoi Rzeczownik, lub Przymiotnik rządzący przypadkiem drugim.

Legendi semper occasio est, audiendi non semper. Voluptas saepius relinquit causam poenitendi; quam recordandi. Epaminondas erat studiosus (avidus, cupidus) audiendi, ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Veteres Germani periti erant nandi. Podobnie: Venio legendi causa, ergo, gratia.

U w a g i.

1) Gdzie ma stać Accns. c. Infin., takowy przekłada się nad Gerundium, osobliwie przy *tempus est* prawie zawsze: np. *Tempus est, nos de illa perpetua jam, non de hac exigua vita cogitare.* Cic. Sed *tempus est jam hinc abire, me, ut moriar, vos, ut vitam agatis.* Id. Sed *nos tempus est hujus libri facere finem.* Nep. Jam *tempus est, (nos), ad id, quod instituimus, accedere.* Cic. Lecz i tu na różnicę znaczenia względ mieć należy; albowiem *tempus est* znacząc *jest czas t. j. nie zbywa na czasie*, ma Gerundium, a znacząc *już jest czas t. j. już trzeba*, ma Infinit; np. *Tempus est (nobis) abeundi, mamy czas (nie zbywa na czasie) do odejścia; a tempus est (nos) abire; już czas nam odejść.*

2) Uwagi rzecz godna, iż jako w naszej mowie Rzeczowniki od Słów czynnych pochodzące, pospolicie z drugim przypadkiem się kładą, (np. *chęć widzenia ojca, matki, brata, przyjaciół, znajomych; zamiar pisania listu; nadzieja pokonania nieprzyjaciół*), tak i w łacinie Gerundium na *di* znajdujemy z Rzeczownikiem w przyp. 2gim liczby mnogiej; zamiast zamiany tego Gerundium na Imięstów podług §. 192.

Fuit exemplorum eligendi potestas. Cic. M. Antonio *facultas detur agrorum suis latronibus condonandi.* Id. *Permissa licentia diripiendi pomorum.* Suet. *Illorum videndi gratia huc veni.* Plin. *Non est cum alio ullo tanta mihi quanta tecum familiaritas, aut tantus usus studiorum bonarumque artium communicandi.*

3) Zamienia się zaś Gerundium także przy *me, te, se, nos, vos*; z kąd powstaje np. *mei, tui, sui, nostri, vestri, sui videndi causa*, tak iż zakończenie na *di* służy dla liczb obudwóch i równie męskiego jak żeńskiego rodzaju; np. *non verbor, ne quis hoc me vestri adhortandi causa loqui existimet.* *Hostes sui purgandi causa in castra venerunt.* I mówią do kobiety: *non fuit tui videndi potestas.*

194. 2) Gerundium na *do*, jako Dativus Gerundii, kładzie się, gdy przed Słowem, które miało być położone w Trybie bezokolicznym, stoi wyraz trzecim przypadkiem rządzący; a mianowicie Przymiotniki znaczące zdadność lub niezdadność do czego (*aptus, ineptus, utilis, inutilis, idoneus, habilis, par*); Słowo *esse* w znaczeniu *być w stanie, operam dare, praeesse,*

insumere, praeficere, praeponere; osobliwie *indicere* i *habere* (comitia), tudzież *creare, dicere*, obrać, mianować i t. p.

Aqua bituminosa aut nitrosa non est *utilis bibendo*. Mercator non est *solvendo par*. Ferrum rubens non est *habile tundendo*. Podobnie aliquem *plantando* et *serendo praeficere* (*praeponere*); *operam dare scribendo*; tempus *insumere legendo* i t. d.

Uwaga. To Gerundium rzadko jest używane, a kiedy ma przy sobie Rzeczownik, zawsze się zamienia na Imiesłów; np. *Sapiens vires suas novit: scit se esse oneriferendo*. *Indicta sunt* (zapowiedziano) lub *habita sunt* (odprawiano) *comitia consulibus creandis*. *Clavo figendo* dictator dictus est (do wbicia gwoźdźcia). *Triumvir reipublicae constituendae*. *Decemviri legibus scribendis*.

3) Gerundium na *dum*, jako przypadek czwarty, używane jest tylko z Przyimkami niektórymi, które tymże przypadkiem rządzą. Inaczej stoi Tryb bezokoliczny, albo Supinum, o którym w następującym Rozdziale mówić będziemy. Te Przyimki są *ad* (osobliwie po Przymiotnikach, po których Supinum na *u* stać zwykło §. 197), *inter* (tylko w znaczeniu *podczas*, nie *pomędzy*), czasem *ante*, *ob*, *circa*.

Quam multas nobis imagines non solum *ad intuendum*, verum etiam *ad imitandum* fortissimorum virorum expressas scriptores Graeci reliquerunt. Mores puerorum se *inter ludendum* simplicius detegunt. *Ante domandum* ingentes tollunt animos. Pecuniam *ob absolvendum* accepit. Plus eloquentia *circa* (t. j. *ad*) movendum valet. Zaś Philosophus Pyrrho dicebat, nihil interesse *inter optime valere* et gravissime *aegrotare* (nie *valendum aegrotandum*).

Uwaga 1) Ger. na *dum* jest także przypadek pierwszy, zazwyczaj używany z *esse* w znaczeniu *trzeba*; (ob. §. 192, Uw. 1); np. *scribendum est*, trzeba pisać; *veniendum erit*, trzeba będzie przyjść; *legendum erat*, trzeba było czytać.

2) Gdy Ger. na *dum* ma mieć 4ty przyp. przy sobie, zamienia się prawie zawsze na Gerundivum (t. j. Partic. fut. pass. za Gerundium stojące). *Legendi sunt libri*. *Creandus erat consul*. *Res ad bellum gerendum necessariae*. Rzadko znajdujemy: *haec bella nobis gerendum est*, i *ad placandum Deos*.

195. 4) Gerundium przypadku szóstego na *do* używane jest bez Przyimka na pytanie *czem?* *przez co?* t. j. gdy nasz Imiesłów na *ac* wyraża *środek*, przez który co osiągamy. Na pytanie *zaś w czym?* *z czym?* *z czego?* *od czego?* *o czym?* kładzie się z stosownemi Przyimkami (*in, cum, ex, a, de*).

• Nihil agendo male agere discimus. Hominis mens discendo alitur et cogitando. Nimum altercando veritas amittitur. Silentē nemo peccat. Adhibenda est *in jocando* moderatio. Scribendi ratio conjuncta est *cum loquendo*. Ab invidendo recte invidentia dici potest. Multa a Platone *de bene beateque vivendo* disputata sunt. *Ex defendendo* quam *accusando* uberior gloria comparatur. — Rzadko znajdujemy Gerundium z *de, pro*: Tu quid cogites *de transeundo* in Epirum, scire velim. Senex, *pro vapulando* (za plagi, za bicie) a te mercedem petam. Nie należy też używać tego Gerundium zamiast Imiesłowa na *us*; chyba że Imiesłów nie jest w używaniu: Quis talia *fundo temperet* a lacrynis? Virg. Nasz więc Imiesłów osobliwy na *ac* przez Gerund. na *do* oddawać można tam tylko, gdzie go używamy w znaczeniu Instrumentalis; np. *Ucząc* (t. j. *uczeniem, przez uczenie*), doskonalimy się; *zaś śpiewając* (gdym, *podczas gdy śpiewał*) zemdlął; nie możemy tłumaczyć *cantando*, lecz *cantans*, lub *dum cantat*.

Ogólna Uwaga o Gerundyach.

Gerundya Słów czynnych mają zazwyczaj czynne znaczenie czy w swęj pierwiastkowej formie, czy zamienione na Gerundivum w kształcie Pat. fut. pass. Rzadko znajdujemy przykłady, gdzie się zdają być użyte biernie; np. Aliqua mihi *affertur spes mutandarum rerum*, *za fore, ut res mutentur*. *Censena* causa lub *ad censendum* cives ex provinciis convenerunt, *za ut censerentur* (na popis, aby ich stan majątku przejrzano). Vitium *alitur tegento*, *za alitur dum tegitur* (przez to że je ukrywają). Nulla Antonio erat *spes restituendi*, *za fore, ut restitueretur*. Należy więc w podobnych przypadkach użyć stosownego opisu, jak w przywiedzionych przykładach. I tak: *cheiwy czytania*, będzie: *cupidus legendi*; *zaś: książka godna czytania*, wyrazi się: *liber dignus, ut* lub *qui legatur*, albo *lectione, lectu dignus*.

Rozdział Dwunasty.

S y n t a x i s S u p i n o r u m.

Supinum uważać można jako Rzeczownik 196.
słowny czwartéy Deklinacyi, który tylko dwa ma
przypadki t. j. czwarty *um* i szósty *u*, w liczbie
pojedynczój.

1) Supinum na *um* zachowuje rząd Słowa,
do którego należy. Używa się po Słowie wy-
rażającém lub sprawującém poruszenie, to jest
przeniesienie się z miejsca, zamiast polskiego
Infinitywu czynnego, który cel tegoż poruszenia
zawiera, np. przychodząc *pozdrowió* przyjaciół.

Venio salutatum amicos. Philippus a Pausania, cum spe-
ctatum ludos iret, juxta theatrum occisus est. Lacedaemonii
Agesilaum bellatum miserunt in Asiam. Themistocles Argos
habitatam concessit. Annibal patriam defensum revocatus
est, quum Romam oppugnatam venisset.

U w a g i

Na miejscu Supini na *um* można także użyć Imiesłowów
na *rus*, *ut* lub *qui* z Trybem łączącym, także Gerun-
dium na *di*, na *dum* z Przyimkiem *ad*; a gdy się przy
Gerundium znajduje rządzony przyp. 4ty, zamieni się Ger-
undium na Gerundivum (podług §. 192, 1.)

Venio salutatum amicos; inaczej

Venio salutaturus amicos;

Venio amicos (*amicorum* §. 193, Uw. 2.) *salutandi* cau-
sa; albo

Venio amicorum salutandorum causa (gratia);

Venio ad salutandum amicos; (częściój §. 192)

Venio ad salutandos amicos; wreszcie

Venio, ut (*qui*) *salutem* amicos.

Odmiany te pospolicie są ku wygodzie dla braku Su-
pinum przy niektórych Słowach, lub że takowe nie jest
w częstém używaniu. Rzadko zaś natrafiamy (u Poetów
tylko) grecki Infinitivum zamiast Supinam: *Vultisne*
canus visere? Lecz znajdujemy często *ire* z Rzeczowni-
kiem; np. *exequias ire*, iść na pogrzeb, *suppetias ire* iść
na pomoc, *infutias ire* zapierać; także z Przyimkiem: *ad*
pastum prodire; *mittere ad mercatum*, *ferri in exequias*.

Zresztą *ire* z *Supinum* na *um* często używa się do wyrażenia, iż kto ma chęć uczynić co, lub tak postępuje jak gdyby ją miał; np. *cur te is perditum?* czemuż się gubisz (chcesz zgubić)? *urbem oppugnatum itur*, chęć dobywać miasta. Słowa znaczące *spieszyć się*, *pospieszać z czém* (*festinare*, *properare*, *accelerare*, *isaturare*) mają *Infinitivum praes.* za *Supinum*; np. *Caesar: maturat ab exercitu proficisci*. *Scipio urbem oppugnare festinavit*. *Pompejus in patriam redire properavit*. *Pessum ire*, jest gubić się; *venum ire*, iść na przedaż; *aquam petum ire*, iść po wodę.

197. 2) *Supinum* na *u* kładzie się przy niektórych *Przymiotnikach*: *dignus*, *utilis*, *mirus*, *facilis*, *difficilis*, *gratus*, *jucundus*, *ingratus*, *credibilis*, *incredibilis*, *planus*, *manifestus*, *obscurus*, *probabilis*, *decorus*, *decens*, *turpis*, *laudabilis*, *longus* (rozwlekły) i t. p. tudzież czasem po *fas*, *nefas*, *opus* (est). Tłumaczyć je można często na polskie przez *Substantivum verbale*.

Simul flare et sorbere hand facile factu est. *Misanthropus nec visu facilis*, *nec dictu affabilis ulli*. *Cave indigna auditu teneris et integris auribus propōnas*. *Sapiens facile, quid optimum factu sit, videt*. *Ad illam me philosophiam conferam, in qua omnia dictu prona sunt, auditu suavia, facilia intellectu, prona susceptu*. *Foedum inceptu, foedum exitu*: *Mirabile, turpe, incredibile, mirum visu (dictu)!* *Fas (opus) dictu*. *Liber utilis lectu*. *Res jucunda visu*. *Quid melius sit vitatu, quid petitu, ratio quemque docet*.

U w a g i.

1) Zamiast tego *Supinum* kładzie się także *Gerundium* z *ad*; np. *Cibus facillimus ad concoquendum*; *Cic.* I inne zwroty mają tu miejsce; np. zamiast: *Dei natura difficilis est explicatu*: można mówić: *Dei natura difficiles explicatus habet*; *difficilis est explicatio naturae Dei*; *natura Dei difficilis est explicantibus*, *v. non facile explicatur*; *non facilis est explicatio (non facile est explicare), quae Dei natura sit*.

2) Że to *Supinum* za prawdziwy *Rzeczownik* uważać należy, pokazują to następujące przykłady: *Parvum dictu sed immensum aestimatione*. *Pleraque dictu quam re sunt faciliora*.

Rozdział Trzynasty.

Składnia Imiestłowów (Syntaxis Participiorum).

Imiestłowy bardzo ważne są w mowie; one bowiem służą do wyrażania krótko, jasno, i ozdobnie tego, co byśmy, bez ich użycia, wielu wyrazami opisywać musieli; a przez to by mowa na krótkości i zwięzłości, a zatem na ozdobie i mocy traciła.

Zapobiegamy więc téj niedogodności w mowie łącząc dwa zdania w jedno za pomocą Imiestłowu, mówiąc np. *Mors non interitus est omnia tollens atque delens*, zam. *qui omnia tollit atque delet*; albo: *oscitante uno* (za *quum oscitat unus*), *oscitat et alter*.

Przy połączeniu takowych dwóch zdań (z których jedno zdaniem główném, drugie poboczném nazwaliliśmy), Imiestłów łączący zdania albo zgadza się po prostu jak Przysmiotnik z Rzeczownikiem, który zachowuje swój przypadek dawny bez żadnéj odmiany; albo Subjekt zdania ubocznego wraz z Imiestłowem zrobionym ze Słowa w zdaniu témże się znajdującego, kładzie się w przypadku szóstym bez żadnego Przyimka; który to przypadek szósty nazywa się *Ablativus consequentiae* albo *absolutus*, (przeto, iż od niczego nie rządony *), absolutnie t. j. bezwzględnie sam przez się zdanie poboczne stanowi) i zastępuje niejako

*) Nie jest bowiem ani *localis* na pytanie gdzie? ani *instrumentalis* na p. czém? ani zależy od Słowa nim rządzącego, jakim jest np. *utor*, *gaudeo*, *laetor*; ani od Przysmiotnika, jak *dignus*, *laetus*; ani wreszcie od Przyimka.

miejsce prostego Przysłowka. Imiestów zaś zgodzony z Rzeczownikiem po prostu można nazwać *Participium attributivum*. W obudwu razach zachowują Imiestowy znaczenie, czas i liczbę, w których stało Słowo przed odmianą.

Przykład Abl. absol.: *Aenēas, Ilio a Graecis expugnato* (t. j. *postquam Ilium expugnatum est*), *in Italiam venisse dicitur*.

Przykład Partic. attributivi: *Aeneas, Troja egressus* (t. j. *quum egressus esset*), *in Italiam venit. Hominum huc venientium* (t. j. *qui huc veniunt*) magna est turba.

199.

Nim do wykładu dokładniejszego Konstrukcyj partycypjalnych przystąpimy, uważmy sobie dobrze i pamiętajmy tę ważną przestrożę, że czas nowego Imiestowu niema się oznaczać bezwzględnie, czyli ze względu na obecność; lecz zawsze względnie do Słowa w zdaniu głównym zawartego. (Porównaj §. 52. z 115 — 118). Ztąd wypada, że Imiestów *Imperfecti* jest ten sam co *Praesentis*; gdyż *Imperfectum* wyrażając czynność równoczesną czyli obecną czynności przeszłej przez Słowo zdania głównego wystawionej, jest tylko *Praesens* ze względu na toż Słowo, t. j. *Praes. in Praet.*: — podobnie wypada, że *Futurum simplex* wyrażając czynność obecną innej przyszłej czynności (*Praes. in Fut.*) ma zawsze za Imiestów *Partic. Praes.*; i że *Futurum exactum*, będąc względnie do Słowa zdania głównego czasem przeszłym (*Praet. in fut.*) ma to samo *Participium*, co czasy przeszłe (*Perfect. i Plusquam p.*). *)

Wypada ztąd wreszcie, że *Futurum periphrasticum* jakiego bądź czasu ma za *Particip.* zawsze Imiestów *futuri* na *rus* (nie *dus* — ob. niżej §. 205. z Przypiskiem) ponieważ każde z nich z takim tylko czasem się używa, względnie do którego oznacza czynność przyszłą; t. j. *Fut. periphr. praes.* odpowiada Słowu *in Praesenti* stojące.

*) Podobnie jak w przypisku do §. 117, możnaby i tutaj proste podać правило, że, kiedy w polszczyźnie Słowo zdania pobocznego, jest niedokonane, Imiestów w obu językach jest *Partic. praes.* bez względu na czas, w jakim Słowo stoi; Imiestów zaś Słowa dokonanego jest zawsze *Partic. praeteriti*. Imiestów nareszcie Słowa z posiłkowém *nam*, jest *Particip. Futuri*.

mu; F. per. praeteriti, Słowu w czasie przeszłym; — F. p. futuri Słowu in Futuro simplici. — Quotiescumque ad te venturus sum, hoc tibi nuntio. — Quum heri venturus ad te essem (fuissem, fui,) nuntiavi hoc tibi; cras si venturus ero, nuntiabo. Rozumie się zresztą samo przez się, że w zdaniach współrzędnych chcąc z jakiego Słowa zrobić Imięstów, należy je wprzód zamienić na podrzędne, aby poznać, jaki stosunek czasowy wyraża. — Np. Zdanie: Imperatores Romae triumphum agentes per forum vehebantur, adscendebant Capitolium et coronam in gremio Jovis deponabant; tak zamienimy: Imp. Romae quum per forum vecti essent et Capitolium adscendissent coronam cet. — Zdanie: Dabo tibi librum sed statim eum repetam — zamienimy na: Quum tibi librum dedero, statim repetam; — a zdanie: hoc si fecero, magnam acquisivero laudem, — na: quum hoc faciam, laudem merebor. Powiemy więc partycypialnie: Imperatores triumphum agentes per forum vecti adscensu Capitolio coronam cet — Datum librum statim r. — Hoc faciens laudem acquisivero.

Przed spojeniem dwóch zdań za pomocą Imięstów, mogły one być połączone przez Zaimek względny, albo przez Spójniki. 200.

A. O wypuszczaniu Zaimka względnego
qui, quae, quod.

Qui, quae, quod, kiedy się wypuszcza, Słowo do niego należące zamienione na Imięstów zgadza się jako Przymiotnik z Rzeczownikiem, do którego się *qui* ściągało (powstaje więc zawsze Partic. attributivum).

Mors non interitus est omnia tollens atque delens (za *qui tollit — delet*), sed quaedam quasi migratio et commutatio vitae. Annibal omnes in praelio occisos (*qui occisi erant*) sepeliri jussit. Historiam scripturus (za *qui hist. scripturus est*) vacuus sit a partium studio.

U w a g i.

1) Zaimek *qui*, tylko się wtenczas da wypuścić, kiedy stoi w przypadku pierwszym. Przy Słowach czynnych nie-deponentia da się także wypuścić stojąc w przypadku 4tym, przez zamianę pobocznego zdania na bierne: bo wtenczas i Zaimek zamienia swój przypadek na pierwszy. Więc zdanie: Legi librum, quem mihi misisti: zamieniamy na: legi librum, qui mihi a te missus est; a dopiero: legi librum mihi a te missum. Podobnie perdidit anulum a matre mihi datum. Clitum amicum senem et innoxium a se occisum Alexander

lugebat. Toż samo w czasie przyszłym: *legam librum a te mittendum*, zam. *quem mihi missurus es*. Zaś *legi librum, cui nomen adscriperas tuum*, v. *cujus fecisti me dominum*, v. *quo me donasti*, zostać muszą nieodmienne; chyba sobie inueni zwrotami zaradzimy np. *qui nomen tuum praefert*; *qui mihi a te donatus, datus est*. Gdy Słowo przy Zaimku jest Depoens, ten się wypuścić nie da; np. *Vidi juvenem, quem es adhortatus*; za to można mówić: *juvenem a te admonitum*. Ze także Słowo Neutrum nie da się tu przez Imiesłów wyrazić w przeszłym czasie, nie potrzebuje przypomnienia, chyba że jest Neutrum depoens; np. *Fratrem, profectum heri, latrones occiderunt*. Zaś; *fratrem, qui heri discessit*, *latrones occiderunt*, zostać musi nieodmienne. W terażniejszym zaś i przyszłym czasie bez zmiany zdania uczynić to można; np. *Ambas vidi puellas, cantantem et cantaturam*; chyba że Słowu niedostaje Imiesłowu; np. *qui est et futurus. Splendentem, et quae semper splendet virtutem vobis tradidisti. Qui potest, et qui poterit*.

2) Zaimek okazujący *is* przy tej Konstrukcyi wypuszcza się wraz z *qui* i tylko się Imiesłów w jego przypadku kładzie; np. *Proprium est libenter facientis* (zamiast *ejus, qui libenter facit*) cito facere. *Historiam scripturus* zam. *is: qui historiam scripturus est*) vacuus sit a partium studio. *Omnia recte dispensare velis, ac non fugienda petendis immiscere* (t. j. *ea, quae fugienda sunt, is immiscere, quae sunt petenda*).

B. O wypuszczaniu Spójników.

201. Kiedy się wypuszczają Spójniki powstać może Konstrukcyja dwojaka. Jeżeli w zdaniu główném i poboczném wspólny jest Subjekt, Imiesłów zrobiony ze Słowa należącego do opuszczającej się Konjunkeyi zgodzi się z tym wspólnym Subjektem (jako Partic. attrib): jeżeli zaś obadwa zdania nie mają wspólnego Subjektu *), Imiesłów z tego Słowa zrobiony, zgodzony z Subjektem swego zdania w rodzaju i liczbie, kładzie się wraz z nim w przyp. 6tym (Ablat-absol.).

*) Wyrażenie „jeżeli w każdym zdaniu osobny znajduje się Subjekt“ nie byłoby dostateczne, gdyż główne zdanie może być nie osobiste bez Subjektu; np. *Quum multi nostrorum occisi essent, minus acriter pugnari coeptum est*. Jeżeli zaś poboczne zdanie nieosobiste jest, Konstrukcyja Imiesłowowa miejsca mieć nie może.

Przykłady:

1) Zdania połączone Spójnikami czasu, znaczącymi: *gdy, jak, podczas gdy, jak skoro, i t. d.*

a) Gdy w zdaniach jest wspólny Subjekt: *Aër effluens (dum effluit)* huc et illuc, ventos efficit. *Sol vergens (quum vergit)* ad occasum minus virium habet. *Stultus est, qui equum emturus (si, quum, quando emturus est)* non ipsum inspicit, sed stratum ejus ac frenos. *Plura locuturi (quum locuturi essemus)* imbre diducti sumus. *Caesar Alexandria potitus (postquam potitus est)*, regnum Cleopätreae dedit: idem summum imperium *adeptus (postquam est adeptus)* et dictator perpetuus *creatus*, in curia a conjuratis periit.

b) Gdy w zdaniach nie ma wspólnego Subjektu: *Aëre effluente* huc et illuc, venti oriuntur. *Sole ad occasum vergente*, refrigeratur aër. *Alexandria* ab Caesare *capta*, imperium Aegypti Cleopatra accepit. *Caesare* summum imperium *adepto*, conjuratio facta est. *Duce hostium occiso*, eo acrius pugnatum est.

2) Zdania połączone Spójnikami twierdzącymi i warunkowymi: *ponieważ, chociaż, jeżeli i. t. d.*

a) Ze wspólnym Subjektem: *Dionysius cultros metuens tonsorios (quia metuebat)*, candenti carbone sibi adurebat capillum. *Hephaestion carissimus erat Alexandro, cum ipso pariter educatus (nam cum ipso erat educatus)*. *Mendaci homini ne verum quidem dicenti (ne si verum quidem dicat)* credere solemus.

a) Z różnemi Subjektami: *Patre nolente (quia pater volebat)* ad te non veni. *Sorore dissuadente (etsi dissuadebat soror)* profectus sum. *Fratre profecto (si frater fuerit profectus)* potero exire domo. *Mucius in castra Por-sēnae venit, eumque interficere, morte sibi proposita (licet mors sibi proposita esset)*, conatus est.

U w a g i.

1) Gdy zdania są połączone Spójnikiem *et* robi się 202. Participium ze Słowa inniej ważną czynność wyrażającego; t. j. jeżeli *et* znaczy *i*, ze Słowa poprzedzającego. i zgadza się z Subjektem jako Partic. attributivum; np. *Ego sedens* scribo. *Me sedente* tu scribis; a jeżeli *et* znaczy *a* (zaś), robi się Imiesłów ze Słowa do *et* należącego i kładzie Ablat. abs. (bo w tym razie zawsze są różne Subjekty). *Dea Juno in throno sedebat, juxta adstante pavone (a paw*

stał przy niej). Gdy się o pokój układano, a posłowie pytali, jakieby były ludu żądania, odpowiedziano i t. d. *Quum de conditionibus pacis ageretur, quaerentibus legatis, quae cet.* Czasem *et* mieści w sobie oznaczenie zamiaru wyrażonego przez *dla, aby, dla tego aby*; wtenczas się wypuszczając zamienia Słowo na Partic. futuri, np. *Thymodi praecepit Darius, ut milites a Pharnabazo acciperet, opera eorum usurus in bello (za et ut uteretur)* W ogólności kiedy *et* łączą z sobą dwa współrzędne zdania poboczne (w którym to razie zastępuje miejsce mającego się powtórzyć innego Spójnika), przy opuszczaniu jego tak się postępuje, jak gdyby się opuszczał Spójnik, którego miejsce *et* zastępuje; np. *Quum Caesar Rubiconem transgressus esset peteretque urbem cet.* — będzie: *Quum C. R. transg. esset urbem petens cet.*

2) Gdy przy łączeniu takowy. h zdań, w zdaniu poboczném znajduje się wyraźny lub domyślny Zaimek osobisty, ściągający się na Subjekt mający z Imiesłowem stać in Ablativo abs., takowy Zaimek opuszcza się, a Imiesłów wraz z Subjektem przybierają przypadek tegoż wypuszczonego Zaimka; np. *Quum Cincinnatus araret, nunciatum ei est, eum dictatorem esse; zamiast: Cincinnato arante, nunciatum ei est, mówi się: Cincinnato aranti nunciatum est cet. Za Cassandro defuncto (Abl. abs.) ejus filius imperium suscepit; mówimy: Cassandri defuncti filius cet. Za Alexandro defuncto magno sumtu eum sepeliverunt Macedones; powiē się: Alexandrum defunctum cet.* Podobnie: *Expugnatae urbis (za expugnata urbe, ejus) praeda ad milites, deditae ad duces pertinebat. Za oppidani comprehensis iis, quorum opera plebs erat concitata ad Caesarem eos perduxerunt — będzie: oppidani comprehensos (eos), quor. — ad Caes. perd. — (tutaj *eos* stoi za tanto, co w *comprehensis iis* zastępowało miejsce Rzeczownika). — Zaniedbują jednak niekiedy to prawidło i najlepsi pisarze; np. *Pulho unum ex multitudine pilo trajicit: quo exanimato hunc sentis protegunt hostes — za: quem exanimatum sentis pr.**

3) Podobnie kiedy Ablat. abs. ma się składać z Imiesłowu i Zaimka osobistego odnoszącego się do poprzedzającego Rzeczownika, opuszcza się Zaimek a Imiesłów zgadza się z Rzeczownikiem; np. *Za: mendaci homini, ne eo verum quidem dicente, credere solemus, będzie: mendaci homini, ne verum quidem dicenti, cr. sol. — Nie stanowi tu różnicy żadnej, jeżeli miejsce Rzeczownika inny Zaimek zastępuje, do którego się osobisty odnosi. Mendaci homini fides non habetur: huic, ne verum quidem eo dicente, credimus; zamieni się na: huic, ne verum quidem dicenti, credimus. Laudatur abstinentia et probitas Curii Dentati: cui, ad fo-*

cum *sedenti*, Samnites quum aurum adtulissent cet. — za *cui*, eo ad focum *sedente*, S. cet.

4) Wypuszczając *antequam*, *priusquam*; *nim*: potrzeba Słowo do niego należące, bez względu na czas w jakim stoi, zamienić na Partic. futuri. Jeżeli jednak ma stać Part. fut. passivi in Ablat. absol., lepiej go nie wypuszczać, albo część bierną zamienić na czynną. Można jeszcze sobie zaradzić, zamieniając *priusquam* na *postquam*, *gdy*, (jeżeli myśl na to pozwala) a zdanie główne na poboczne, i na wzajem; np. Annibal, *priusquam* in Italiam trajiceret, magnum exercitum collegit. Po wypuszczeniu będzie: Ann. in Italiam *trajecturus*, cet.; albo Annibal *collecto magno exercitu* in Italiam trajecit. — Za — Fornicae arrodunt semina, *priusquam* condant — będzie: Fornicae *condenda* semina arrodunt, albo: *arrosa* semina condunt, albo semina *conditurae* arrodunt. Za — Persae *antequam* mortuos condant, cera circumlinunt — powiemy: P. mortuos *condituri*, c. c.; albo mortuos *condendos* c. c.; albo mortuos cera *circumlitos* condunt. Zaś: *Priusquam* Caesar occideretur, prodigia nunciata fuisse tradunt — zamiast: *Caesare occidendo*, powie się: *Conjuratis* Caesarem occisuris, albo Caesare perituro cet. albo: Caesarem tradunt occisum *prodigiis* antea *nunciatis*.

Imiesłów, o którym mówimy, powinien po połączeniu zdań w tym samym stać czasie, w którym stało Słowo przed zamianą. Lecz żadne Słowo nie ma tyle Imiesłówów, ile ich potrzebuje; jak więc ten niedostatek i kiedy zastąpić można, podamy tu w krótkości. 203.

1) Słowo Intransitivum, jeżeli jest Deponens, ma wszystkie trzy Imiesłowy potrzebne do wyrażenia trzech stosunków czasowych: ale niedepoens nie ma Imiesłowa wyrażającego czynność dawniejszą od drugiej. (Parti. Perfecti); trzeba więc szukać Słowa Deponens odpowiadającego mu w znaczeniu; np. Za quum *abiisset*, *discessisset* praetor, exortus est clamor, powiedzieć można: *praetore digresso*. Quum *exisset* ex urbe consul, fasces sumsit — wyrazi się przez: Consul urbe *egressus*, f. s. — Gdzie nie ma takiego Deponens, nie da się też użyć Konstrukcyja z Imiesłowem.

2) Słowu czynnemu niedepoens zbywa na Imiesłowie Perfecti activi (czynności dawniejszej) i na Imiesłowie Praesentis passivi (t. j. na Imiesłowie wyrażającemu czynność obecną głównej w znaczeniu biernym). Tak sobie tu zaradzić można: Gdy przyłączeniu dwóch zdań, wspólny Sub-

jekt mających, Imiesłów ma stać in Praeterito Activi; dla niedostatku takowego Imiesłowa przy Słowach czynnych, zamienia się zdanie poboczne na bierne; przez co utworzy się nowy Subjekt, z którym Imiesłów zgodzony, położy się podług prawidła in Abl. absol. — np. Zamiast: Caesar, postquam *dimisit* Cossutiam, Corneliam duxit uxorem (albo: Caesar Cossutiam *dimisit*, et Corneliam duxit); powiemy; Caesar postquam Cossutia ab eo *dimissa est*, duxit C.; a z tego powstanie: Caesar, *dimissa Cossutia*, Corneliam duxit. Podobnie: Flaminius, *religione neglecta* (quia neglexerat religionem) apud Trasimenum cecidit. Fabricium Pyrrhus, *parte regni promissa* (etsi promiserat partem regni), ad se pertrahere non potuit. Przy Słowach Deponentia Activa i Neutro passiva zamiany takiej czynić nie można, ani też potrzeba, bo te mają Participium Praeteriti z czynnym znaczeniem; np. Milites *cohortatus*, abiit. — Sabinae mulieres, *ausae* se inter tela volantia inferre, diremere infestas acies. Poeci używali także Imiesłowa Praeteriti passivi w znaczeniu czynnym na wzór Deponentyów; np. Viridi membra sub arbore *stratus* (złożywszy członki) (ob. §. 181 Uw. 3). Jak dla niedostatku Imiesłowa przeszłego w czynnym znaczeniu zamieniamy zdanie na bierne; tak wzajemnie dla niedostatku Imiesłowa terażniejszego biernego zamieniać to trzeba zdanie bierne na czynne; lecz ponieważ przez to powstać ma Subjekt jeden wspólny, można to więc wtenczas tylko uczynić, kiedy czynności obudwu Słów temuż Subjektowi przypisać się dadzą; np. Gdy w Rzymie Emiliusz Paweł odbywał tryumf, *i prowadzono* przed jego wozem zwyciężonego Perseusza — (albo — i prowadził przed swym wozem i t. d.) dały się słyszeć jęki. — Quum Aem. Paullus triumphum ageret, *ducens* ante currum Perseum, audita sunt lamenta. — Jeżeli Słowo łacińskie odpowiada naszemu polskiemu niedokonanemu (actionis infectae; np. habere, *mieć*; oppugnare, *dobyc*; suadere, *namawiać* nie *namówić*; rogare, *prosić* nie *uprosić* i t. p.), Partic. perfecti passivi można użyć za Praes.; np. Melior est (erat, erit) certa pax, quam *sperata* victoria, t. j. quae *speratur, sperabatur, sperabitur*. Można więc zdanie powyższe jeszcze tak oddać: Aem. Paullus triumphum agbat, *ducto* ante currum Perseo. Słowa dokonane, jak expugnare, *zdobyć*; persuadere, *namówić*; impetrare, *uprosić*; comburere, *spalić*; evitare, *uniknąć*, — tak się użyć nie dadzą.

3) Deponens activum da się użyć biernie tylko w Imiesłowie na *ndus*; tudzież w niektórych Imiesłowach Praeteriti, o których ob. §. 82.

Imięśłów Praes. od Łącznika *Sum* (którego 204. weale nie ma) zawsze się wypuszcza a natomiast wyraz odmienny do Rzeczownika należący i stanowiący jego Predykat (Rz. lub Przym.) kładzie się z nim w tym przypadku, w którym miał stać Imięśłów.

Ptolemaeus Ceraunus, Aegypti rex (*qui fuit rex*) a filio occisus est. Non est ab homine nunquam *sobrio* (*qui nunquam est sobrius* — od człowieka nie będącego nigdy trzeźwym) postulanda prudentia. Aeneas, Troja profugus (zbiegiem będąc, t. j. *ujechałszy*), in Italiam venit. Camillus exul patria (jako wygnaniec, t. j. *wygnany*), ad Ardeates venit: idem *redux* in patriam (*powróciwszy*) Gallos vicit. I tak wszędzie, gdzie się w polszczyźnie da położyć *będąc* (czém). Podobnie Ablat. abs.: — *Natura duce* (*dum natura dux est*, — pod przewodnictwem natury) *errori nullo pacto* (żadnym prawem) *potest*. Romani *Annibale vivo* (za życia Annibala — t. j. *quoad Annibal vivus esset* — dopóki by Au. był żywym) *nunquam sese sine insidiis futuros existimabant*. *Caninio Consule* (za Kaninia-za Konsula; — *quum Can. Consul esset*) *scito neminem prandisse*; *nilil tamen eo Consule* (za jego Konsulatu) *vali factum est*. *Magis auctoribus* (za radą Magów) *Xerxes inflammasse templa Graeciae dicitur*. *Tiberius cuncta per consules agebat, tanquam vetere republica* (jak gdyby kraj jeszcze był w dawnym stanie). *Magna est vasto et aperto mari, magnis aestibus* (wylewy morskie), *raris ac prope nullis portibus*, *difficultas navigandi* (t. j. *ubi mare est vastum, aestus sunt magni, portus nulli*). — *Me iudice*, podług mego sądu, zdania; *me inscio, invito*, bez mojej wiedzy, woli i t. d. — Jeżeli więc nie ma takiego przymiotnego wyrazu, *) t. j. gdy *Sum* nie da się uważać za Łącznik, ale jest *Verbum substantivum*; Konstrukcyja partycypialna miejsca mieć nie może. np. *Quum tu apud me esses*, i t. d. Imięśłów przeszły od *Sum* weale się zastąpić nie da; chyba, że jakie adverbialne wyrażenie daje poznać

*) Łatwym jest taki wyraz do poznania dla Polaków, gdyż w dosłownym tłumaczeniu przy Słowie *być* stać musi jako Predykat w przyp. szóstym. *Magis auctoribus* — gdy Magowie byli *doradcami*. *Me iudice*, gdybym ja był *sędzią*. *Caninio Consule* — gdy K. był *Konsulem* Ceraunus Aegypti rex — C. który był Egiptu *Królem*. Podobnie: *me inscio, invito*; gdym ja był *niewiedzącym niechcącym*.

iż się domyśleć trzeba Imiesłowu Perfecti (nie Praesentis) od Sum; np. Caesar, Praetor *antea*, nunc Consul est (który dawniej był Pr.). Może zaś wyraz stanowiący Predykat mieć kształt innego przypadku, niż Rzeczownik, którego jest Predykatem; np. Ad perniciem Alexandri etiam *a latere ipsius sollicitabat hostis*, t. j. etiam eos, *qui a latere ejus erant*; za *ejus comites, satellites*.

U w a g i.

205. 1) Imiesłów na *rus* rzadko się używa w Konstrukcyi Ablativi absoluti; Imiesłów na *dus* prawie nigdy *)

Rex apum non nisi *migraturo agmine* foras procedit. Propalam comprehendi Darīus non poterat, tot Persarum *milibus laturis* opem regi. — Imiesłów *rus*, z którymkolwiek czasem łączony, nie tylko wyraża, co kto chce czynić, lecz także, co ma czynić, lub powinien: podobnie *dus*, co się stać powinno; pierwszy więc może być zawsze użyty, gdy chcemy wyrazić, co kto ma uczynić, i zgadza się z Subjektem działającym; drugi użyć się daje przy wyrażeniu, co się z czem ma stać, i zgadza się z przedmiotem, na który czynność jest zwrócona. Faustulus pueros ab Amulio *occisurus* (aby je zabił, lub *occidendos* dla zabicia ich) accepit. Darīus pervenit ad Arbela vicum, nobilem sua clade *facturus* (albo *faciendum* — mając ją uświetnić — albo — pod wieś mającą stać się świetną). Romani pergunt ad *nobilitandas* clade sua Cannas, (lub ad Cannas clade sua *nobilitaturi*).

2) Ponieważ Przymiotnik rzeczownie ktaś się może, może więc z Imiesłowem stanowić Ablat. absol.; np. *Invitis* Pharum *tenentibus*, non possunt naves intrare in portum Alexandriae; zamiast: *Iis* *invitis*, *qui* Pharum *tenent*, *cet.*

3) Czasem Imiesłów sam jeden stanowi Ablativum absol., gdzie albo *is*, gdy następuje *qui*, albo z poprzedzającego zdania Subjektu domyślać się trzeba. Hannibal Ibērum copias trajecit, *praemissis*, *qui* Alpium transitus specularentur. *Ea* *gessi*, dixit Cicero, *quae* de me, etiam *me* *tacente*, *ipsa* loquantur, *mortuoque* *vivant*. Czasem także

*) To usprawiedliwia nowszych Gramatyków zdanie, że ta forma na *ndus* Imiesłowem nie jest, ale Przymiotnikiem słownym bez znaczenia czasu. Przekona się o tēn każdy ściśle się zastanowiwszy nad naturą tego Przymiotnika. Ja nie chcąc na raz za wiele nowego wprowadzać, zachowałem mu dawne nazwisko i zakończenie.

stoi Imiesłów samotny w liczbie pojedynczej, np. Alexander *audito*, Darium movisse ab Ecbatānis, fugientem insequi pergit. Ex universa Graecia, *cognito*, quod illatum Croeso bellum esset, auxilia confluēbant; gdzie następujący po Imiesłowie Accus. c. Inf. uważany być może za Rzeczownik nie deklinujący się, a tu zastępujący przyp. 6ty należący do Imiesłowa. Wyrażenia niektóre jak *auspicato*, *litato*, uważać trzeba za Adverbia, chociaż się przez Imiesłowy najdogodniej tłumaczą i zdają zastępować Ablat. abs.; np. Tribuni militum non loco castris ante capto, non praemunito vallo, nec *auspicato* nec *litato* instruunt aciem (nie *wybadawszy* woli bogów przez wróżby, nie *złożywszy* przyjemnej bogom ofiary), t. j. *quum* neque *auspicia* cepissent neque *litassent*.

4) Dla uniknięcia niezrozumiałości, nie powinien przy Konstrukcyi Abl. absol. żaden inny szósty, ani nawet trzeci przypadek jednakowo z szóstym zakończony w tym samym rodzaju i liczbie być położony. Jeżeli zaś te przypadki rodzajem i liczbą różnią się od Imiesłowa, tak że żadnej dwójznaczności nie można się obawiać, natenczas Ablativi a b s. nie tylko z trzecimi i szóstymi przypadkami, ale także z innymi Abl. a b s. łączyć się dadzą.

Alexander pervenit ad Euphrātem: *quo* pontibus (nie *ponte*) *juncto*, equites primo ire, phalangem sequi jubet.—Conon *amissa* bello (nie *pace*) *patria*, Cypri exulabat. Aduatici, armorum *magna* *multitudine* de muro (nie *arco*) *jacta*, et tamen circiter *parte* *tertia* *celata* atque in oppido (nie *urbe*) *retenta*, *portis* *patefactis*, eo die pace usi sunt. Sed ante *inito* *consilio*, partim cum his, quae retinuerant, et celaverant, armis, partim *scutis* ex cortice (nie *corticibus*) *factis*, aut *viminibus* *intertis*, quae subito pellibus induxerant, (nie *pellibus* *inductis*) *tertia* *vigilia* omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter ignibus (nie *igne*) *significatione* *facta*, ex proximis castellis eo concursus est, pugnatumque acriter. *His* *rebus* *gestis* *omni* *Gallia* *pacata* est. Caes.

5) W wykładaniu Imiesłków wielka zachodzi różnaitość. O Imiesłkach zwanych attributiva przywiedliśmy niektóre przykłady w §. 97; de Ablativo absoluto wyłożymy kilka; resztę wprawa i własne zastanowienie da poznać.

Jako participia attributiva nie zawsze przez Imiesłów wykladać, albo przez Słowa z partykułami rozwiązywać się dadzą, tak i Participia casus absoluti. Często je musimy przez Rzeczowniki tłumaczyć różnym sposobem, często całkiem inaczej obrócić zdanie.

Lacrimae cadunt *nolentibus nobis* (mimo naszej woli). Romae, *expulsis regibus* (po wypędzeniu Królów) Brutus et Colatinus primi Consules fuerunt. Scipio *duabus urbibus eversis* (zniszczeniem dwóch miast) non modo praesentia, verum etiam futura bella deleuit. Antonius ingens bellum civile commovit *cogente uxore Cleopatra* (zawołony od swęj małżonki). *Sereno quoque caelo* (podczas pogody) aliquando tuat. Quoties Augustus in occidentem atque orientem inuavit *comite Livia* (w towarzystwie Liwii)! Brutus collegam sibi creauit Valerium, *quo adiutore* (za którego pomocą) reges eiecerat. *Quibus rebus gestis, quo hoste suuato triumphum sperare ausus es?* Za jakie dzieła, za jakie zwycięstwa (albo: Cóżżeś to tak sławnego zdziałał, któregoś zwyciężył nieprzyjaciela, iż) śmiesz żądać tryumfu? Neminem, nisi *iuuante Deo*, (tylko komu Bóg dopomógł) singularem virum fuisse, credendum est. *Quo consolante doleres?* któżby Cię w smutku cieszył? *Que numine laeso* (za jakiegoż to Bóstwa obrazę, lub któreż to Bóstwo obraził ów mąż, iż) regina Deum insignem pietate virum tot adire labores impulerit? *Astysage regnante*, za panowania Astyagesa; *me duces*, pod mojem przewodnictwem, za moim przewodem; *me milite*, gdy jestem (byłem, będę) żołnierzem.

Imiesłów przeszły, powstały z opuszczenia Spójnika czasowego (nie Zaimka *qui*) który przez Słowo czynne da się w łacinie rozwiązać, wykładać można po polsku przez Imiesłów osobliwy na *szy*, który jednak dla przykręj jednostajności nie może tak często po sobie następować, jak w łacinie; np. w powyższych przykładach: Alexander peruenit ad Euphratem *et*.

Prze stro ga.

O używaniu naszego Imiesłowa osobliwego przy wykładaniu Imiesłówów łacińskich.

Participia attributiva wiele mają podobieństwa z naszymi Imiesłowami, i dla tego często się z sobą zgadzają. Inaczęj zaś się rzecz ma z przypadkami zwanemi Ablativi absoluti, których Polacy wcale nie mają, a przeto takowe albo przez Partykuły rozwiązywać, albo przez szczególne zwroty wykładać muszą; przez Imiesłów zaś na *szy* tłumaczyć je tylko mogą w razie dopiero wyłożonym, nigdy zaś przez Imiesłów na *ac*. Gdyż Imiesłowy *ac* i *szy* są Imiesłowami przypadku pierwszego, więc tak się tylko używać dadzą, jak każdy Imiesłów w przypadku pierwszym położony, t. j. ściągają się do takiego Subjektu, do którego i Słowo okoliczne należy czyli powstają z opuszczenia Spójnika czasowego, kiedy w zdaniu pobocznem i głównem wspólny jest Subjekt. A zatem nie mogą być w ogólności

użyte tam, gdzie Łaciniicy Ablat. absol. kładą. Jeżeli zaś, jakieśmy to widzieli, przez Imiesłów *szy* dają się czasem wykładać Abl. abs.; to tylko tam, gdzie Łaciniicy dla niedostatku w znaczeniu czynném tego Imiesłowu przeszłego, który w pierwszym miał stać przypadku, zdanie czynne na biernie zamieniają. Przekonamy się o tém oczywiście, gdy zamiast Słowa czynnego na *o*, użyjemy *Depo-nens Activum*; natenczas bowiem *Ablativus abs. Perfecti Activi* zamieni się koniecznie na przypadek pierwszy czynny; np. gdy zamiast: *monere, dicere*, użyjemy *hortari, fari*; zdania: *Filiis monitis abiit*; i *his dictis consedit*, zamienić musimy na: *Filios hortatus abiit*, i *haec fatus consedit*. (Synów napomniawszy — to wyrzekłszy). Nie można zaś zdań następujących:

Oscitante uno, oscitat et alter. Ilio expugnato a Graecis Aeneas in Italiam venit. Rex apum, migraturo agmine, foras procedit, tłumaczyć:

Jeden ziewając, ziewa i drugi. Grecy dobywszy Ilium, Eneasz przybył do Włoch. Królowa pszczół oddała się, rój mając wylecieć.

Są to zwroty w zepsutej nowój polszczyźnie czasem używane na wzór francuzkiego *Nominativi absoluti*: *aimant, ayant aimé*, które naturze języka naszego wcale są przeciwne.

Dla wprawy w naukę o Imiesłowach, służyć może następujący wyjątek z Swetoniusza (Jul. 1):

Caesar annum agens sextum decimum, patrem amisit; Tullio Decula et Cornelio Dolabella Consulibus Flamen Dialis destinatus, dimissa Cossutia, quae familia equestri, sed admodum dives praetextato desponsa fuerat, Corneliam, Cinnae quater Consulis filiam, duxit uxorem, ex qua illi mox Julia nata est; neque, ut repudiaret, compelli a Dictatore Sulla ullo modo potuit.

Rozdział Cztérnasty.

Składnia Trybu oznajmującego i łączącego.

Tryb oznajmujący stoi, gdy o rzeczy ja- 206.
kićj po prostu i z pewnością co oznajmujemy;
także przy pytaniach i Wykrzyknikach,
gdy temi wprost się pytamy lub wykrzykujemy.
Takową mowę zowiemy *Sermo directus*.

Tryb łączący używa się przy pytaniach nie wprost czyli zależnych; lub kiedy o czém z niepewnością mówimy, wyrażając np. iż coś byćby mogło, lub sobie czego życzymy, i t. p. Osobliwie zaś, kiedy się nie wyraża, jak co jest lub staje się w istocie, lecz tylko jak sobie my lub kto wystawia czynność jaką. Mówienie to nie wprost zowią Grammatyce *Sermo obliquus*. W polskim języku ktaść można często w tych przypadkach Słowo z Partykułą *by*, lubo to nie zawsze zwykło się czynić; przy oznajmującym Trybie ta Partykuła stać nie może.

Quod tibi suspectum est, confestim discute, quid sit (co by to byto, lecz także: co to jest). Namque solent, primo quae sunt neglecta, nocere. — Quid agis? Nescio quid agat (co by czynił). Unde venit? Dic, unde veniat? Quanta est in Deo benignitas atque clementia! Dici sane non potest quot et quanta ex ebrietatis vitio nascantur incommoda. Aegyptii nullam belluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, (któryby z niego odnieśli) consecraverunt. Nemo est, qui non liberos suos incolumes et beatos esse cupiat. Nullam virtutem Alexandri magis, quam clementiam laudaverim. Legationi Caesaris Ariovistus respondit; si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Quid dicit? ubi est? quo pergit? Nescio, quid dicat, ubi sit, quo pergat.

W ogólności mówiąc, stoi w łacinie *Conjunctivus*, gdy z dwóch zdań jedno zależące od drugiego, ma na sobie cechę jakiegóś niepewności, dla której wprost go wyrazić nie można; np. *Aequum est, ut mortem cogitemus, cum cani simus.*

207. I. O używaniu Trybu oznajmującego i łączącego u Łaciników w pospolitości.

Naukę o używaniu tych Trybów podzielić można na dwa główne pytania: *a)* które Spójniki, a w ogólności, które wyrazy rządzą jakim Trybem; *b)* kiedy jakich Spójników w łacinie użyć należy.

A. O użyciu Trybów.

1) Oprócz Spójników: *ut, quo, ne, quin, quo minus*, i Zaimka *qui*, którzyby; któreśmy już poznali wyżej, rządzą Trybem łączącym z natury swojej następujące: *dum, modo*, albo razem *dum modo* w znaczeniu *byle, byleby* tylko, *gdyby* tylko (albo samo *byle, gdyby*); — *dum modo ne* (albo samo *dum ne, modo ne*), — *byle nie*; — *quasi, ut si, ac si, tanquam*, (właśnie) jak *gdyby*. — Znaczące przypuszczenie *quamvis, licet, etsi, etiamsi, quum*, chociaż, jakkolwiek, mają najczęściej Tryb łączący, a *quamquam*, pospolicie oznajmujący. Przyczynowe *quoniam* ponieważ; *quando, quia, quod, siquidem*, jak skoro, ponieważ, że, gdyż, przeto iż i t. p. rządzą przez się oznajmującym, łączący przybierają tylko, kiedy sposób wystawienia myśli jakiej przez się tego Trybu wymaga. Nakoniec warunkowe *si, nisi*, kiedy znaczą (lub mogą znaczyć) *gdyby, jeżeliby*; *gdyby nie, jeżeliby nie*, kładą się z łączącym; w znaczeniu *jeżeli i jeżeli nie*, mają oznajmujący. Rozbierzmy teraz następujące przykłady.

Idcirco amicitiae comparantur, ut ad commune commodum plures conferant (*aby, żeby, iżby, ażeby* się wielu przykładało do wspólnego dobra). — *Hoc te rogo, ne demittas animum* (*abyś nie tracił odwagi*). — *Non eo* (dla tego) *rem exploro, quo mihi tua fides suspecta sit* (*aby mi twoja wierność miała być podejrzana*). — *Nemo tam perditus est, quin dicat* (*aby nie miał powiedzieć*) *aut faciat aliquid laude dignum*. — *Senectus non impedit, quo minus literis studemus* (*abyśmy nie mieli trudnić się naukami*). — *Mancant ingenia senibus, modo* (*dum, dummodo*) *permaneant studium* (*byleby* im chęć pozostała). — *Sit summa in jure dicendo severitas, dummodo ne* (*modo ne, dum ne*) *varietur gratia* (*byleby* tylko nie zmieniała się dla względów). — *Tecum agam, ac si* (*ut si, quasi, tanquam*) *meus frater sis*. — *Quod turpe est, quamvis* (*etiamsi, vel si, licet, etiam cum*) *occultetur* (*chociażby* się ukryło, nawet *gdyby* się ukryło, *jakkolwiekby* się ukr.), *tamen honestum esse non*

potest. Homines quum multis rebus infirmiores sint (jakkolwiek, chociaż są), hac re maxime bestiis praestant, quod loqui possunt.

Si potes (jeżeli możesz), tribue illi hoc beneficium; ego si possem (gdybym mógł) facerem libenter. — Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi (kiedy nie ma; — nie: gdyby nie było). Amicitiam tueri non possumus, nisi amicos ut nosmet ipsos diligamus, (jeżelibyśmy nie kochali — albo: jeżeli nie będziemy kochali). — Viri boni faciunt, quod rectum est, etsi (tametsi, etiamsi) nullum consequuntur emolumentum vident (chociaż widzą t. j. chociaż z pewnością widzą). — Fabula nonnunquam, etsi (tametsi, etiamsi) sit incredibilis, tamen homines commovet. (Powieść chociażby nawet niepodobną była do wiary). — Accusate, Socrates, quod juventutem corrumpis (że psujesz młodzież). Socrates, accusatus est, (quod juventutem corrumperet (że psuł — jakoby psuł młodzież). W pierwszym przykładzie mówi oskarżający wprost do Sokratesa; w drugim podajemy tylko ubocznie tę wiadomość o nim; w pierwszym zarzucam mu, że on z pewnością młodzież psuje; w drugim oświadczamy tylko, że mu zarzucano, jakoby ją psuł; lecz my nie twierdzimy, że ją psuł pewnie. Themistocles, quod et liberius vivebat, et rem familiarem negligebat, a patre exheredatus est. Accusant nonnulli senectutem, quod voluptatibus privet, wyraża, że już myślał, jakoby starość pozbawiła rozkoszy, i za to się na nią żałą — quod privat znaczyłoby: że pozbawia (według naszego zdania), i za to się na nią niektórzy skarżą. Succenset mihi, quod ipsum laudare nolui, wyraża: nie chciałem go chwalić (oświadczam to z pewnością), i za to się gniewa na mnie — quod noluerim wyrażałoby, że on jest tego mniemania, jakoby nie chciał go pochwalić, i za to się gniewa. Ob. jeszcze §. 209 na końcu.

2) Przysłówki czasu, które się za Spójniki używają: dum, donec, quoad, dopóki, (aż, gdy); postquam, posteaquam, ex quo (scil. tempore) gdy, (jak, odkąd, odtąd jak); ut, ubi, simul, simulac, simulatque, quum primum (jak tylko, skoro tylko): rządzą Trybem oznajmującym; i biorą zazwyczaj Perfectum Indic., gdzie prawidło o następstwie czasów wymaga Plusquamperfectum; z Trybem łączącym łączą się tylko, kiedy ich używamy do przytaczania cudzych myśli, lub cośmy sami my-

śleli, nie zaś. co w istocie było. — W polszczyźnie pospolicie przydać im można *by*; a przy pierwszych trzech (*dum, donec, quoad*), polskie *dopóki*, dostaje negacyą *nie*; którój w łacinie wleczas *weale* nie potrzeba.

Tiberius egregius fuit vita famęque, *quoad* privatus vixit (dopóki żył prywatnie), occultus ac subdulus, *donec* Germanicus ac Drusus *superfuere* (dopóki byli przy życiu): idem summa saevitia, sed obiectis libidinibus, *dum* Sejanum dilexit *timuitve*. Postremo in scelera simul et dedecora prorupit, *postquam* (*ubi, ut, ex quo, ut primum, simulac*), remoto pudore et metu, suo tantum ingenio uti coepit (*gdy jak tylko, skoro, odkąd* swoim umysłem rządzić się zaczął. — Iratis subtrahendi sunt ii, in quos impetum facere conantur, *dum* (*donec, quoad*) se colligant, (dopóki się nie upamiętają; *aż*by się upamiętali). Tandiu certamen anceps fuit, *quoad* fugeret hostis (dopóki nie zaczął uciekać). Rogavi A'tium, ut, *postquam* (*ubi, simulatque* cet.) *reddisset* Romam, ad me literas mitteret (aby, *jakby* tylko powrócił do Rzymu, i t. d.).

Uwaga. 1) Gdy w zdaniu główném stoi czas przeszły, *donec, dum, quoad* mają Perfectum Indicativi, wyrażając to co się w istocie stało; a Imperf. Coniunct., gdy wyrażają to, co było tylko w myśli, t. j. co tylko było zamierzonym. Mansi apud patrem, *dum* (*donec*) *venit*, dopóki nie przyszedł, a więc przyszedł w istocie; *zaś donec veniret*, dopóki by nie przyszedł, — gdzie nie wyrażam *weale*, czym się go doczekał, *lecz* tylko, *żem* czekał w myśli (w celu) doczekania się go. Milo cum in Senatu fuisset, *quoad* senatus est dimissus, domum venit, vestimenta mutavit. Caesar a Sulla diversarum partium habitus, e medio discedere cogebatur, *donec* per virginum vestales veniam impetravit. Rogavi eum ne abiret, *donec* rediret Lentulus Thessalonicae esse statueram, *quoad* aliquid ad me scriberes. *Quoad* *perventum* sit eo, quo sumta navis est, non domini est navis, sed navigantium. Non faciam sinem orandi, *quoad* *nuntiatum* erit, te id facis-e (*nuntiatum* erit ze względu na to, że niewątpliwie doniesionem będzie, i o tém mówiący nie wątpi; *nuntiatum* sit wyrażałoby tylko jego zamiar proszenia, dopóki by nie doniesiono, że zrobił, ale bez pewnego przekonania, że to nastąpi). — 2) Spójników *dum, donec, quoad* nie należy łączyć z Przysłówkiem *usque ad*, aż do (ob. §. 90 Uw.). Za *dum* znajdujemy czasem *usque dum, tam diu dum* (*donec*), a u Komików *donecum*. — Różnić także należy Spójniki *ut primum, ubi primum, quum primum* od Przysłówka *quam primum*. *Quum primum* potero,

ad te veniam (jak tylko będę mógł). Hoc egi, ut quam primum ad te venirem (abym jak najprędzej przyszedł) — 3) *Dum* używa się także za czasowe *quum* w znaczeniu: dopóki t. j. tak długo jak (za *quamdiu*, któremu odpowiada *tandiu*), o czynności tak długo trwającej, jak główna, i łączy się z Trybem oznajmującym; wyjąwszy kiedy zależność myśli wymaga przez się łączącego Trybu: *Aegrotum dum anima est spes esse dicitur. Dum Carthaginenses incolunt fere, jure omnia saeva patiebamur. Lacedaemoniorum gens fortis fuit, dum Lycurgi leges vigeant. Dum aetas tulit, pugnabamus et armis. Dum aetas feret* (dopóki pozwole), *vacabimus republicae. Sergio mandavi, ut dum abessem, nihil de conditionibus ageret.* — Podobnie *donec* i *quoad*, *Donec eris felix, multos numerabis amicos. Cato, quoad vixit, virtutum laude crevit. Quoad Catilina fuit in urbe, consiliis ejus restiti.* — (Ob. jeszcze §. 229, 1.).

3) *Quum* jako Spójnik czasowy (*gdy, kiedy jak-quum temporale*) rządzi Trybem oznajmującym; łącząc się jednak z Imperfectum i Plusquamperf. ma je zazwyczaj w łączącym Trybie: jako Spójnik przyczynowy (*jak skoro, ponieważ, gdy, kiedy-quum causale*) z jakimkolwiek czasem położone Trybem łączącym rządzi: użyte w znaczeniu *jak tylko, skoro tylko* przybiera zwykle Perf. Indicat. tam gdzie ścisłość następstwa czasów wymaga, Plusquamperf. — *Antequam* i *priusquam* mają zwykle Coniunctivum, lecz także Indicat. praesentis przy sobie. Gdy mają stać z czasem przeszłym, t. j. w opowiadaniach historycznych, używa się Imperfectum (rządzić Plusquamperf.) Coniunctivi.

Annibal quum domo profugisset, ageretque apud Antiochum, Magonem fratrem ad se vocavit; hoc Poeni quum (skoro tylko) resciverunt eadem utrumque poena affecerunt. Facile omnes, cum valemus, aegrotis consilia damus. Cum valeas (jak skoroś zdrów), ad opus intermissum redi. Cum heri facere noluerit, neque hodie facturum spero. Cum Athenas tanquam ad mercaturam bonarum artium sis profectus, inane redire turpissimum est. Ante videmus fulgurationem; quam sonum audiamus. Ante quam maiora hostium agmina obsident iter, erumpamus. Antequam de incommodis dico (lub dicam), pauca mihi videntur de commodis praemittenda. Tregodi quotidiana, antequam pro-

nuntiant, vocem sensim excitant. Annibal omnia in proelio ad Zamam, *ante quam excederet acie*, erat expertus. Mithridates Datānem, *priusquam quisquam succurrere posset*, ferro transfixit. Epaminondas a disputantibus nunquam discessit *priusquam sermo ad finem esset perductus*. Saepe magna indoles virtutis, *priusquam reipublice prodesse potuisset*, extincta fuit. — Ze itu za Plusquam. ze względu na Praesens stać musi Perfectum, rozumie się z ogólnego prawidła o następstwie czasów. Ztąd: Providentia est, per quam animus futurum aliquid videt, *antequam factum sit* (z przeszłym czasem byłoby: Animus ejus multa vidit *antequam essent facta*).

U w a g i.

1) Czasowe *Quum* w następujących przypadkach łączy się z Trybem oznajmującym przeszłych czasów. a) Kiedy przed niem znajduje się wyrażne lub domyślne *tum* (wtenczas), lub *eo tempore*, *illo die*, i w ogólności *tempus*, *dies*, *nox*, *nuper* (niedawno), tudzież iakie wyrażenie, które się wykląda przez: *już temu jest* (np. rok), *jak i t. d.* Fuit quondam tempus, *quum* in agris homines passim bestiarum more *vagabantur*. Res, *quum* haec *scribebam*, erat in extremum adducta discrimen. *Quum* haec in Hispania *gerabantur*, comitiorum jam appetebat dies. Nuper, *quum* te jam adventare *arbitramur*, repente abs te in mensem Quintilem rejecti sumus. Nunquam obliviscar noctis illius, *quum* tibi *vigilanti pollicebar*. Tum *quum* Sicilia opibus *florebat*, magna artificia fuerunt in ea insula. Jam biennium aut triennium est, *quum* virtuti nuntium *remisisti* (jakeś rozbrał wypowiedział enocie). Multi anni sunt, *quum* ille in aere meo est (już od kilku lat jest moim dłużnikiem). b) Ze Słowem oznaczającym czynność częstotliwą, czy dawniejszą od głównej, czy jej równoczesną (Praeterit. frequentativum, po którym przeto Imperfectum następuje: Verres *quum* ad aliquod oppidum *venerat*, spoliabat templa et cives. *Quum* Romae comitia *habebantur*, imponebatur Ianiculo firmum praesidium. *Quum* quaequam cohors ex orbe *excesserat*, hostes velocissime refugiebant; rursus *quum* in eum locum, unde erant progressi, reverti *coeperant*, ab iis, qui cesserant, circumveniebantur. Cf. Caes. b. g. III. 14 i 15. Podobnie *quum interea*: Caedebatur virgis civis romanus, *quum interea* nulla vox *audiebatur*, nisi haec, civis romanus sum. c) Po *jam* i *eix*, gdy dla tém żywszego opisu zdanie poboczne i główne są między sobą przemienione. Jam ver *appetebat*, *quum* Annibal ex hibernis *movit*, za: *Quum* An. ex hib. *moveret*, ver *appetebat*. Vix explicandi ordinis spatium Etruscis fuit, *quum*

pugna jam ad gladios venerat. Takie *jam i viz* mogą także być domyślne: Annibal scalis subibat muros, *quum repente Romani omnibus portis erumpunt*. (Praes. histor.). Haec fatus erat consul, *quum milites gladios stringunt et in hostem ruunt*. d) Z czasem przeszłym nieoznaczonym (*avri-stus* §. 222, 2), którym jest Perfect, gdy w zdaniu głównem stoi czas terażniejszy; a Plusquampl. gdy przeszły. Ager *quum multos annos quievit*, uberiores efferra fructus solet. — Verres *quum rosam viderat*, tunc ver esse arbitrabatur.

O używaniu form Trybu łączącego w znaczeniu Trybu warunkowego i życzącego (Modus conditionalis et optativus).

207. b. W mowie warunkowej i życzącej używają się Tryby łączące od czasów przeszłych; które, stosownie do dawności działania, jakie wyrażają, pomiędzy sobą tylko zgadzać się zwykły, tak iż Imperfect, i Praes. Conjunctivi jako terażniejszy; Plusquamperfect., któremu często Futur. periphr. praeter. odpowiada, jako przeszły się kładzie.

Si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent, quae somniarent: alligandi omnes essent, qui cubitum irent. Si Appius indicta causa in vincula ducatur, tribunorum auxilium implorandum sit. Quodsi tribuni se auxilium ferre posse neget, ad populum provocare oporteat. Quis enim se in hac civitate tutum fore putet, si indemnato indicta causa provocare non liceat? — O si adesset hic pater meus, non te in hoc luctu et sordibus videremus. Consilio, ratione, sententia valent senes. Quae nisi essent in senibus, non summum consilium majores nostri appellassent senatum. Aurum, argentum, aes, ferrum frustra natura genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur. Quae vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos eventus senectutis esset habiturus. Si legibus Solonis uti voluissent Athenienses, sempiternum habituri fuissent imperium. — Utinam tibi ab initio ita visum esset. Utinam aut ego susceptus non essem, aut ne quid ex eadem matre postea natum esset.

Jest więc czasów Trybu warunkowego i życzącego w łacinie dwa: a) Praesens *amarem*, lub za nie *amem*, a w Trybie bezokol. *amaturus, a, um esse*, lub *fore, ut amem*; b) Practe-

ritum *amavissem*, czasem *amaturus fuissem*, a w Trybie bezokol. *amaturus, a, um fuisse*, lub *fore, ut amarem*: w bierném znaczeniu jest Infinit. Praes. *fore* lub *futurum esse, ut amer*; Inf. Praet. *futurum fuisse, ut amarer*. Takowego opisu przez *fore ut* można użyć i w czynnej formie; musimy zaś go użyć koniecznie, jeżeli Słowo mające stać w Trybie bezok. nie ma Imięstowu na *rus*; np. *discere, timere, silere, evanescere, accidere* i t. d. i wszystkie nieosobiste. — Co się tyczy Imięstowu czasów warunkowych, ten jest bez różnicy czasu zawsze na *rus* i powstaje zwykle z opuszczenia *et* lub *qui*. Różnica używania *amarem* i *amem*; zasada się najczęściej na tém, że *amarem* się kładzie, kiedy warunek od możności zawisł; t. j. kiedy spełnienie jego chcemy okazać niepodobnym; forma zaś *amem* używa się, kiedy spełnienie nie jest niepodobnym; osobliwie zaś kiedy od woli zależy; np. *gratum mihi esset, si tuus pater hodie ad nos veniret, i gratum sit, si veniat*; znaczą: *miłoby mi było, gdyby przyszedł, lecz używając tamtej formy uznaję jego przybycie niepodobnym, (t. j. zostawiam tę myśl do uzupełnienia: lecz niepodobieństwem jest, aby mógł przybyć); kładąc zaś *sit* i *veniat*, przypuszczam, że może przybyć, jeżeli zechce. Podobnie się różnią i życzącego trybu formy np. *Utinam pater veniret i veniat*. I dla tego to np. zdania: *Gdyby mój ojciec żył, nie byłbym tak biednym*, nie można wyłożyć przez *vivat* i *sit*, jeżeli mówię o ojcu, który z pewnością umarł (bo jeżeli umarł, niepodobna aby żył); ale mogę wtenczas, jeżeli śmierć jego nie jest jeszcze pewna, a zatem może się jeszcze pokazać, że żyje. — Z tego, co się właśnie o warunkowym terażniejszym powiedziało, wypada, że w przeszłym czasie jedna tylko forma być może (*amavissem*; bo*

amaturus essem za które i *amaturus fui* używają, znaczy to samo); albowiem to, co się stało, nie może się cofnąć; tak jak obecna lub przyszła rzecz może być lub niebyć. Warunek terażniejszy który Łaciniacy przez *Conjunct. Praes.* wyrażają, da się w polskim wyrazić przez *jeżeli* z Tr. ozn. np. (jeżeli przyjdzie, będzie mi miło); i dla tego to i Łaciniacy w następnej części zdania za *Conj. Praes.* mogą położyć *Fut. simpl.* —

Rozważmy sobie jeszcze następujące przykłady. *Si velis ad me venire* (gdybyś chciał, a więc możesz), następuje *gratum mihi sit* lub *erit*; zaś lubenter *venirem*, *si possem* (gdybym mógł, a zatem nie mogę). Podobnie: *Dies deficiat* lub *deficiet*, *si velim* (a więc mogę) *enumerare*, *quibus bonis male evenerit*, *quibus improbis optime.* — *Darem* lubenter, *si copia esset.* — *Dedissem* (albo *daturus fuisset*), *si habuissem.* — *Si tu mihi dedisses* tui, *quum habebas*, *ego nunc tibi darem.* — *Mazaenus si transeuntibus flumen Macedonibus supervenisset*, *haud dubie oppressurus fuit* (t j. *oppressisset*) *incompositos.* — *Utinam ipse Varro hanc nostram causam suscipiat* (a więc może). — *Utinam ne vera scriberem* (lecz nie może być nieprawdą, a przynajmniej ja tak mniemam). — *Utinam minus vitae cupidi fuissenus* (lecz byłem cheiwy życia i dla tego ter. z cierpię). *Saturnus responso velitus esse dicitur mares liberos educare, quod futurum esset, ut a filio pelleretur.* Cf. Quintil. VII. Praef. 3.

Przykłady na Tryb bezokoliczny i Imięśtowy czasów warunkowych: *Neminem provocaturum esse*, ait Appius, *si hoc indemnato indicta causa non liceat.* Cui enim plebejo praesidium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? — *Omnes fatentur, si tuum consilium secutus fuisset, splendidam de hostibus relaturum fuisse victoriam.* — Haec est de illa opinio, nisi Athenas missus fuisset, *futurum fuisse, ut legioni praeficeretur.* — *Certum est, si in eo Senatus consulto, quo rhetores Roma pulsati sunt, patres nostri perstitissent, futurum fuisse, ut nemo disceret.* — *Dubium non est, si magistratus potestate prehendenti spolientur, futurum esse, ut legibus pareat nemo* (że niktby praw nie słuchał. — *Arminius in mediam aciem impetum fecit, rupturus illam* (i byłby go przełamał), *ni gallicae cohortes auxilium tulissent.* — *Magnae facundiae vir fuit, egregium eloquentiae romanae exemplum relicturus,* (który byby zostawił), *si ejus ingenii dotes ad maturitatem pervenissent. Dedit mihi, quantum*

maxime potuit, *daturus* amplius (i byłby dał więcej), si potuisset. Nihil notabile secutum, nisi forte, quod non fui reus, *futurus* (a byłbym sc. miał kryminalny proces), si Domitianus diutius vixisset. Cf. Plin. Epist. V. 9. 5. — VI. 32. 2.

U w a g i.

1) Wydarza się niekiedy, iż w polszczyźnie zwykło się, a przynajmniej może się kłaść forma warunkowa, gdzie Łaciniicy jęj nie używają. Są to takie w ogółności wyrażenia, w których my nie z potrzeby, ale niejako przez nadużycie warunkowo się wyrażamy; np. Trzebaby to zrobić; dużoby czasu wymagało opisanie tego; mógłbym więcej przytoczyć przykładów, i t. p. zamiast: trzeba zrobić, dużo czasu wymaga, mogę przytoczyć i t. d. Są to następujące w łacinie wyrażenia: *oportet*, *neccesse est*, *debeo*, *volo*, *convenit* (przystoi), *licet*, *possum*; *par*, *aequum*, *justum*, *consentaneum est*; albo *aequius*, *melius*, *utilius*, *optabilius est*, — które najczęściej stoją w Imperfectum lub Perfectum (za Imperf. Coniunctivi jako Praes. Condit.), czasem w Plusq. (za Plusq. Conj. jako Praeter. Cond.); niekiedy w Praes. Ind. (za Praes. Coni. jako Cond. Praes.).

*Longum est mulorum persequi utilitates et asinorum. Possum persequi multa oblectamenta rerum rusticarum. Hoc facere debes lub hoc te facere oportet, si te bonum vis civem haberi. In collem exercitum subduxit; at longe utilius fuit angustias occupare. Si nobis a diis immortalibus optio data esset, aut non nasci melius erat in has miseras, aut mori ante quam in hunc casum incideremus. Literis interdum studeo; quod semper facere si non rectius certe beatius erat. Nec ad rempublicam accessit, nisi coactus; aequius autem erat id voluntate fieri. Si homines rationem in malitiam convertunt; non dari illam, quam dari humano generi melius fuit. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam a deis esse, ut et vos Italiae et nos Africae sinibus contenti essemus *).*

2) O Trybie oznajmującym w znaczeniu Trybu warunkowego ob. jeszcze §. 222. 3.

*) Obszernie wyłożył użycie form warunkowych Krüger w dziele: Untersuchungen aus dem Gebiete der lateinischen Sprachlehre. Braunschw. 1821. Zweites Heft. §. 84 i nast. pag. 212 do końca.

O g ó l n a U w a g a.

208.

W paragrafie niniejszym umieściliśmy w zwięzłej, ile to być mogło, krótkości wszystko, cokolwiek w tej materji potrzeba znać każdemu, pragnącemu pod każdym względem nabyć gruntownej znajomości prawideł mowy łacińskiej. Odmiany niezgadające się z temi prawidłami mogące się przydać dla wiadomości tylko, nie dla naśladowania, pominięte są umyślnie, aby zbytnią rozmaitością nie zaciemniały rzeczy, na której jasnym wyobrażeniu tak wiele zależy. Prawidła tu podane oparte są na wyjącznym użyciu wzorowych pisarzy, a mianowicie Cyncerona, Cezara, Korneliusza; i dla tego ściśle ich się trzymać należy i nie dać się uwodzić liczniejszym może mniej poprawnych pisarzy wzorom, i bardzo nielicznym tu i owdzie we wzorowych autorach znajdującym się przykładom, któreby mogły się zdawać obalać podane tu przepisy. Spójnik np. *postquam* od nowszych pisarzy prawie wyłącznie używany z Plusquam. Indic., ledwo w kilku miejscach znajdzie się tak użyty w klasykach, którzy go zwykle łączą z Perfectum Indic. — Czémże zaś jest miejsce kilka w porównaniu z niezliczoną liczbą? Łączyć ten Spójnik z Plusq. Coniunctivi, jest to popełniać błąd, któregooby jedynym dotąd znany w pismach Cyncerona przykładem usprawiedliwić nie było podobna *).

B. O użyciu Spójników.

209.

Nasze *że*, wyrażamy przez *quod* z Trybem oznajmującym, gdy zdanie uboczne, w którym się *quod* znajduje, zamyka fundament, czyli przyczynę, na której się wspiera zdanie główne.

Gaudeo, *quod convaluisti*. Pulchritudo corporis delectat hoc ipso, *quod* inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt. Pergratum mihi est, *quod* tam diligenter libros avunculi mei lectitas. Inter causas malorum nostrorum est, *quod* vivimus ad exempla. Inter inanimum et animal hoc maxime interest, *quod* inanimum nihil agit, animal agit aliquid.

Quod ma często Tryb łączący Słów *dicere*, *putare*, *arbitrari* i t. p., chociaż nie one, ale od nich zależne

*) Pro lege Manilia cap. 5 stoi: qui posteaquam maximas aedificasset ornassetque classes, legatos ac literas misit — miejsce zapewne przez przepisujących rękopisami sfałszowane.

Słowa w tym Trybie staćby powinny. Co ztąd pochodzi, iż niejako zdanie zależne ztém, w którym te Słowa stoją, w jedno jest złączone; np. *Miles quum Annibalis permissu exisset de castris, rediit paullo post, quod se nescio quid oblitum diceret*, zam. *quod oblitus esset*, ut dicebat (jakoby czego zapomniał). *Torquatus filium suum, quod eum Praectorem Macedonum legati pecuniam in provincia cepisse arguerent, causam apud se dicere jussit.* (Cf. Cic. Phil. 2, 35. Off. 3, 31). Podobnie z *qui*: *Ementando, quae se ex Allobrogibus audisse dicerent, consuli invidiam conflaverunt. Antonius etiam literas, quas se mihi misisse diceret, recitavit.*

Podobnie *quod* w znaczeniu *ile, o ile* w zdaniach wtrąconych; np. *quod sciam, ile wiem; quod intelligam; quod salva fide possim; quod commodo tuo fiat, quod commodo reipublicae facere possim; quod sine injuria alterius fiat.*

Kładziemy *ut* z Trybem łączącym:

a) Wszędzie gdzie w polszczyźnie używamy Spójnika *aby* (*by, iżby, żeby, ażeby*) dla oznaczenia zamiaru, jakoto po Słowach żądać, prosić, nakłaniać, rozkazywać, przedsiębrać, starać się o co, i w ogólności czynić co w jakim zamiarze; tudzież po *restat* i *relinquitur*; *reliquum, extremum est*, pozostaje jeszcze; *non committam*, nie dopuszczę tego; *faciendum mihi puto*, mam sobie za powinność; i tych wyrażeniach, któreśmy wyliczyli w §. 127. po których jednak rzadko *ut* stoi, ale zwykle *Accus. cum Infinitivo*; narzeczcie czasem po *integrum non est*, nie może to już być, stać się, *aby*.

Nunquam fere parens potest animum inducere, ut naturam ipsam vincat, ut amorem in liberos ejiciat ex animo. Quem, ut mentialur, inducere possumus; ut pejeret, exorare facile poterimus. Peto a te, vel si patēris oro, ut me absentem diliges. Moneo te, ut te placabilem praestes. Cum praecipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc praecipitur, ut ratio coërceat temeritatem. Ante senectutem curavi, ut bene viverem; in senectute, ut bene moriar. Suscipienda bella sunt, ut sine injuria in pace vivatur. Inventa sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Mortem ut nunquam timeas, semper cogita. Verisimile non est,

ut Hejus monumentis majorum pecuniam anteponat. *Sequitur (restat), ut de altera parte dicendum sit. Reliquum est, ut certemus officiis inter nos. Extremum illud est, ut te orem, animo ut maximo sis. Non committam posthac, ut me accusare de epistolarum negligentia possis: nam profecto non est meum committere, ut negligens fuisse videar. Ei ne integram quidem erat, ut ad justitiam remigraret (t. j. już był za daleko zabrnął, jak aby mógł i t. d.).*

b) Po wyrażeniach zdarzenia przypadkowe wystawiających, jak *fit; factum, futurum est; accidit, contingit, evenit*; po Słowach znaczących sprawiać co, dokazać czego, być powodem, i w ogólności wszędzie, gdzie my do wyrażenia skutku czy to zamierzonego, czy przypadkowego, używamy Spójnika *ze, iż*; a mianowicie po *sequitur, efficitur, consequens est*, ztąd wypada; *necesse est*, konieczny ztąd jest wniosek: nareszcie po (*huc, ad hoc, ad hacc*) *accedit*, i to się jeszcze przykłada, przyłożyło do czego, i opisującym *Infin. Futuri fore, ut*; tudzież *facio, ut* jak w polskiem.

Fit nescio quomodo, (nie wiem, jak się to dzieje, z kąd to pochodzi) *ut magis in aliis cernamus, quam in nobismet ipsis, si quid delinquitur. Exaudita vox est, futurum esse, (że przyjdzie do tego) ut Roma ca peretur. Atticus fecit (lub effecit, to sprawił, dokazał tego), ut vere dictum videatur, „sui cuique mores lingunt fortunam“ Ea causa est (to jest przyczyną, to sprawia, ztąd pochodzi), ut veteres cloacae nunc privata passim subeant tecta. Tuū operā (culpā) factum est, ut homini indignissimo consulatus deferretur. Si hoc verum non est, sequitur (consequens est, necesse est), ut falsum sit: quod si hoc falsum, efficitur, ut ne reliqua quidem, quae inde pendent, vera haberi possint. Ad Appii senectutem accedebat etiam, ut caecus esset. Accedit etiam, ut minor sit fides. Valde suspicor fore, ut infrigatur hominum improbitas. Soli hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus. Persaepe evenit (fit, usu venit, accidit), ut utilitas cum honestate certet. Invitus feci, ut Flaminium e senatu ejicerem.*

e) Wszędzie, gdzie mu odpowiadać może wyrażnie, domysłne, lub w Przymiotniku albo w ogólności w myśli zawarte *tak, tak bardzo, tak*

dalece; po łac. *adeo, tam* lub *ita*; tudzież przy stopniu drugim Przymiotnika po *quam*, niż, gdy rzecz porównana jest przez Słowo wyrażona. W polskiem to wyrażamy przez *za, za nadto* (np. wielki), *jak aby*.

Atticum Cicero *ita* dilexit, *ut* non eum sed virtutem diligere videretur. Non *ita* a natura generati sumus, *ut* ad ludum jocunque facti esse videamur. Heri quidam *tam* sordidi sunt, *ut* victu et vestibus a servis non differant. Bellum *tantum* est, (t. j. *tam* magnum), *ut* vix sustinere possimus. *Talem* te geras (t. j. *tam* bonum), *ut* ab omnibus laudare. *Consuetudo* Lusitanorum est (t. j. *ita* sunt assuefacti), *ut* cum utribus ad exercitum eant. *Jus belli* est (*ita* jure belli constitutum est), *ut*, qui vicerint, iis, quos, vicerint, imperent. *Genus erat pugnae* (t. j. *ita* pugnabant), *ut* magno impetu procurerent neque ordines servarent. Podobnie *mos est* albo *moris est, ut.* —

Dolor *major* est, *quam ut* tolerari possit (za wielki, za nadto wielki, jak aby go znieść można; większy niż zn. m.). — *Tantum abest* ma podwójne *ut* po sobie, z których jedno do *tantum* drugie do *abesse* należy; np. *Tantum abest, ut enervetur* oratio apta compositione verborum, *ut* aliter in ea vis esse non possit (zręczny układ wyrazów tak dalekim jest od osłabienia mowy, iż owszem bez niego mowa mocy mieć nie może; albo: Zręczny ukl. w. nietylko nie osłabia mowy, lecz owszem bez i t. d. Drugie *ut* wypuszcza się czasem, Słowo kładąc in Indicativo; np. *Tantum abfuit, ut inflammaret* nostros animos somnum vix tenebamus; co zdaje się być wygodnem, jeżeli jeszcze raz *ut* ma nastąpić; np. Is enim, qui tectus dicitur, *tantum abest, ut* se indicet, *perficiet* etiam, *ut* dolere videatur. — Nasze *owszem* nie wyraża się po drugiem *ut* przez *potius*, jak to widzimy w przykładzie: lecz można je oddać przez *etiam, contra*.

U w a g i:

1) *Ita* z Trybem łączącym i *ut*, używa się także jako forma przysięgi; gdzie uważać należy, iż, jeżeli używany przysięgi na stwierdzenie życzenia, kładzie się *ut* cum Coniunctivo; jeżeli zaś przysięgamy się dla przekonania, iż co tak jest a nie inaczej, lub że my to za takie niezawodnie uważamy, stoi *ut* cum Indicativo: *Ita me Deus adjuvet, ut diu vivas* (iż Ci życzę, abyś długo żył); zaś: *Ita mihi perfrui liceat, ut ego commoveor. Ita sim felix, ut nihil praeclarior est* virtute. *Ita vivam, ut maximos sumptus facio*. Co nie jest osobliwością żadną, gdy

w ostatnim przypadku *ut* użyte jest do porównania i znaczy *jak*; np. Bogdajem *tak* zdrow był, *jak* to prawdziwie mówię. (*Ut* czasem się wypuszcza: *Ita* me dii juvent, te desideravi).

2) Gdy *sic*, *ita* porównanie tylko wyrażają i następujące *ut* znaczy nie *iż*, a *by*; lecz *jak*, *jak*o; kładzie się cum Indicativo; np. Tu Jupiter populum romanum *sic* ferito, *ut* ego hunc porcum *feriam* (*mactabo*; *jak* ja zabiję). *Ita*, *ut* res sese *habet*, narrato.

3) Kiedy *ita* ma bezpośrednio stać przed *ut* i jest od poprzedzającego odłączone, lubią je Łacinnicy opuszczać: Et Scipio et Cicero reipublicam servaverunt, quamquam alia uterque ratione; *ut* (tak *iż*) dictu difficile sit, utri plus debeamus.

4) Czasem przy wyrażeniach sentiendi, declarandi stoi *ita* zbyt często dla tém większej dobitności; nie nastąpi więc po niem *ut*, ale zwykła Konstrukcya Accers. cum Infinit.; np. ego *ita* sentio. et *ita* (*sic*) *persuasum* habeo, mundum hominum causa creatum esse.

5) Przy porównaniu przez *tak* *iż*, *tak* a *by*, także przy stopniu drugim po *quam*, można *ut* na Zaimek *qui* zamienić w tém samym znaczeniu. Przypadek tego *qui* oznaczony jest Zaimkiem osobistym do *ut* przyłączonym (wyraźnym lub domyślnym).

Talem te esse oportet, *quite* ab impiorum civium societate *sejungas*. Nihil tanti est, *quo* (*zaim. ut eo*) *vendamus* fidem nostram et libertatem. Quae anus tam excors inveniri potest, *quae* (*aby, któraby*) illa quae quondam credebantur, apud inferos portenta *extimescat*? Nihil tam alte natura constituit, *quo* (*z ut eo, aby tam, v. dokądby*) virtus non *possit* eniti. Major sum, quam *cui* (*ut mihi*) *possit* fortuna nocere. — Gdyby jednak miało stać *quam quam*, zamiany téj robić nie można; np. Eloquentia major est, quam *ut eam* intellectu consequi puerilis infirmitas possit.

Takowa zamiana *ut* na *qui* jest bardzo używana po *dignus*, *indignus*, *idoneus*, *quis* i *is* w znaczeniu *cujusmodi*, *ejusmodi* lub *talis*; np. *Idonea* Ciceroni Laelii persona visa est, *quae* de amicitia *dissereret*. Non sum *indignus*, *cui* copiam scientiae *facias*. *Dignus* Roma locus, *quo* Deus omnis *eat*. *Quis* sum, *cujus* aures errore, nec *habeat* unquam, quod *sequatur*. — W dwóch bezpośrednio po sobie następujących zdaniach przemienia się *ut* i *qui*. Roscius cum artifex *ejusmodi* sit, *ut* solus *dignus* videatur esse, *qui* in scena spectetur: tum vir *ejusmodi* est, *ut* solus *dignus* videatur, *qui* eo non accedat.

6) Pronomen relativum i wszystkie particulae relativae stoją z Trybem łączącym, gdy się domyślać można *talis, ejusmodi*; lub *is* w tém znaczeniu osobliwie po *est, habeo, nihil est* et. także tam, gdzie po polsku daje się wyrazić przez *ktoby, coby*.

Sunt philosophi et fuerunt, qui Deum omnino nullam habere censerent humanarum rerum procuracionem: sunt autem alii, qui Dei mente atque ratione omnem mundum administrari et regi censeant. Innocentia est affectio animi (talis), quae noceat nemini. Haec habui, quae dicerem. Mundi administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit (coby można poganić). Ea nolui scribere, quae (czegoby) nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. Non habeo, cum quo (komubym) meum propositum communicem, cujusque opera in eo exsequendo adjuver. Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat. Sunt, qui putent lub Est, qui putet, niektórzy mniemają t. j. są tacy, co mniemają. Fuerunt, qui dicerent lub Fuit, qui diceret. Non defuerunt, quibus videretur, nie zbywało na takich, którym się zdawało. Caesar commentarios scripsit, ut haberent unde sumerent (t. j. ut haberent aliquid ejusmodi, ex quo sum.), qui historiam scribere vellent. Est quod laudes; non est, quod vituperes. Non est, cur mihi succenseas (t. j. non est talis causa, ob quam m. s.). Non habeo, quo confugiam (t. j. non habeo hominem, locum ejusmodi, ad quem). Non habeo, quo me recipiam, unde vivam, unde sumam aliquid. Quid est, quod illi exprobrare possis?

Zamiast *qui* non można tu kłaść *quin*; np. Quis est, quin cernat, quanta vis sit in sensibus.

7) *Sum* jako kopuła użyte (t. j. łączące wyraźny Subjekt z Predykatem) może mieć po sobie *qui* z Trybem oznajmującym. Magni atque nobiles sunt illi philosophi, qui divina mente administrari omnia censeant. Lecz jeżeli nie ma przy sobie Predykatu, częściej łączący niż oznajmujący Tryb się kładzie. Sunt magni atque nobiles philosophi, qui divina mente administrari omnia censeant. Pierwsze znaczy: Owi filozofowie są wielkimi i sławnymi; drugie: Są (znajdują się) tacy wielcy filozofowie. Est, qui, — i Sunt, qui; — bez wyraźnego Subjektu, mają pospolicie Tryb łączący: Sunt, qui censeant, una animum et corpus occidere. Cic. Fuit, qui suaderet, appellationem mensis Augusti in Septembrem transferendam. Suet. Fuerunt, qui dicerent, non coeli motu fieri ortus et occasus, sed nos ipsos oriri et occidere. Sen. Credo fore, qui labori meo nomen inertiae imponant.

8) Po Słowach życzenie, proszenie, żądanie oznaczających; także po *fac*, *licet*, *oportet*, *necesse est* kładą Łaciniacy często Słowo in Coniunctivo bez Spójnika, lecz także Accusativum cum Infinit. (Gdzie którą Konstrukcyą przekładać należy nad drugą, pokazują przykłady):

Rogo venias; velim tibi persuadeas; nolo existimes; non sinum respondeat; dicas licet; fac scribas; Suis te oportet illocēbris ipsa virtus trahat ad verum decus. Quidquid oritur, quaecunquē est, causam habeat a natura necesse est (oportet). W czasie zaś przeszłym stoi częściej Accus. cum Infin. np. *Sed te haec et plura licebat dicere. Necesse fuit nos facere. Pecuniam bis oportuit dare. Id vos ignorare nolui. Filium qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse.*

9) *Jubeo* nakazuję i *veto* zabraniam, biorą Accusat. c. Infin. np. *Non ego avarum cum veto te fieri, nebulonem esse, jubeo.* Rzadko *jubeo* ma *ut* po sobie i to tylko wtenczas, kiedy nie ma osoby, której się rozkazuje; np. *Tibi in mentem non venit jubere, ut haec quaeque referret ad senatum (aby i to przedłożył senatowi)? Populus jussit, ut statuae Verris demolirentur. — Veto* niekiedy znajdujemy z *ne*; np. *Veto, ne hoc facias.* Uważiny sobie jednak dobrze następującą przestrożę:

Lubo nasze *kazac* i *zakazac* — podobnie jak łacińskie *jubere* i *vetare* — z Trybem bezokolicznym się kładą; że jednak te Słowa u nas 4tym przypadkiem nie rządzą, nie mamy przeto wątpliwości, jaka się zdarzyć może u Łaciniaków, gdy w Konstrukcyi *jubeo* i *veto* tylko Accusativus objecti jest wyrażony przy Infinitywie Słowa, które także 4tym przypadkiem rządzi. Gdy np. „Manlius Torkwatus syna swego zabić kazał (lub zakazał)” położymy w łacinie: *M. Torquatus filium suum necare jussit* lub *vetuit*; *Accusativus filium* zależy od Słowa *necare* lub *jussit*; a przeto znaczyć: Torkwatus syna swego, lub synowi (kogo) zabić kazał. Dla uchronienia się tej wątpliwości kładą Łaciniacy w tym razie Infinitivum passivi, mówiąc: *A. Manlius Torquatus filium suum, quod is contra imperium in hostem pugnauerat, jussit necari.* Zaś: *Torquatus filium necare jussit*, znaczyłoby: Torkwatus synowi (kogo) zabić kazał; i musiałby stać jeszcze Accus. objecti. Ztąd mówi się: *Aristippus servos proicere aurum in media jussit Libia*; lecz: *Aristippus proicere aurum jussit.* Rzadko rzymscy poeci pozwalali sobie w takim razie Accusativum objecti kłaść bez przedmiotu, chyba, że o wątpliwość nie potrzeba się obawiać; np. *Anchises dare*

vela jubet. Toż samo przy *vetare*: Cum leges duos magistratus *creari* *velarent*. Zład biernie: *Consules jubentur (velantur)* exercitum scribere.

Uwagę tę o *jubeo* i *veto* także do innych Słów, które ich znaczenie mają; zastosować można; np. *Prohibete jus de pecuniis dici*. Hannibal *imperavit* quam plurimos *venenatas serpentes vivas colligi*. Germani *vinum ad se omnino importari non sinebant* (t. j. *vetabant*). Augustus dominum *se appellari non est passus* (t. j. *vetuit*). Domitianus *statuas sibi poni in Capitolio aureas et argenteas permisit* (t. j. *non vetuit*): bo rozwiązując te Trybny bezokolieczne przez *ut* lub *ne*, które się po tych Słowach kłaść mogą, będzie wszędzie Conjunctionivus passivi.

10) Uważmy jeszcze, że gdy się co za słusne, potrzebne lub pożyteczne (albo przeciwnie) uznaje, w takich sposobach mówienia zamiast *ut* Accusat. cum Infin. albo sam Infinitivus jako Subjekt lepiej położyć.

Non est rectum minori parere majorem. Tres *convēnit res habere narrationem*, ut brevis, ut dillicida, ut verisimilis sit. *Narrationem oportet tres habere res*, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. *Opus est te animo valere*, ut corpore possis. *Omne*, quod gignitur, ex aliqua causa *gigni necesse est*. Lecz także: *Homini necesse est mori*.

11) Gdy *facere*, znaczy tyle, co przypuszczać, ma także Accusat. cum Infinitivo przy sobie.

Plato *construi a Deo mundum facit*. *Fac*, qui ego sum, *esse te*. *Fac animos non remanere post mortem*, cet. *Dicaearchus vult efficere, animas esse mortales*.

12) Gdy *ut* wyraża, w jakim zamiarze co się dzieje, lub na jaki cel jest co przeznaczone, można za nie położyć Zaimek *qui*. Osobliwie często jest *quo* zamiast *ut eo*, aby przez to, lub aby tém.

Verba reperta sunt, non quae impedirent, sed quae indicarent voluntatem. Romanus populus sibi Tribunos plebis creavit, *per quos (ut per eos)* contra Senatū et Consules tutus esse *posset*. Oculi tanquam speculatores altissimum locum obtinent, *ex quo* plurima conspicientes, *fungantur* suo munere. In funeribus sublata erat celebritas virorum ac mulierum, *quo* lamentatio *minueretur*. Ager non semel aratur, sed novatur et iteratur, *quo* meliores fetus *possit* et grandiores edere. Obducuntur libro aut cortice trunci, *quo sint* a frigoribus et caloribus tutiores. Ob. jeszcze §. 214.

212. *Quin, quo minus i ne* wyrażają się w polszczyźnie najczęściej przez *aby nie*; mogą więc być uważane za przeczenia od *ut*. Ich użycie jest następujące:

Quin stoi tylko po przeczeniach.

1) Za *nasze aby nie* z opisującym Tryb łączący mieć, po *nihil, nemo, nullus, nunquam* i t. d., lub równych im *haud quisquam, haud quidquam* cet., albo w kształcie pytania *quis, ecquis, numquis* cet.; dalej (*facere*) *non possum* i t. p. tudzież po *paulum (non multum) abest* *), które także przez *aby* lub Konstrukcyą z Rzeczownikiem wyrazić można.

Nunquam accedo ad te, quin abs te abeam doctior: albo: *Ecquis accedit ad te, quin abeat doctior?* *Nihil tam difficile est, quin quaerendo investigari possit. Numquid in rerum natura tam difficile est, quin quaerendo investigari possit?* *Nemo est tam fortis, quin rei novitate perturbetur.* *Virgili et Titi Livii opera, paulum absuit, quin ex omnibus bibliothēcis amoveret Caligula.* (Mało brakowało, aby powyrzucał). *Caesar oppido Genabi potitur, perpaucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti vivi caperentur* (t. j. *paulum absuit, quin cuncti v. c.*) *Aeanthes negat, ullum esse cibum tam grave, quin is die et nocte concoquatur.* *Nihil praetermisit Cicero, quin Pompejum a Caesaris conjunctione avocaret* (Cyceron nic nie pominął przezco by Pompejusza cet.). *Mater post necem fratris nunquam filium adspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compelleret.* *Omnes Galliae civitates nuntio de Sabini morte accepto, de bello consultabant; neque ullum totius hiemis tempus intercessit, quin aliquem de motu Gallorum Caesar nuntium acciperet.* *Treviri nullum hiemis tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos mitterent.* *Fecere non potui, quin tibi voluntatem declararem meam. Non potuit fieri, quin ad unum omnes perirent.*

U w a g a. *Quin* stoi tu za *qui non* lub *ut non*. Ztąd się też obadwa te wyrażenia za *quin* znajdują: *Quis navigavit, qui non se aut mortis aut servitutis periculo committeret.* *Augustus nunquam filios suos populo commendavit, ut non adjiceret, si merebuntur.*

*) *Parum* abest, *quin* — nie ma za sobą żadnej powagi wzorowych pisarzów; nie należy go więc używać wcale.

2) Po *non dubito, non ignoro* cct. albo *quis dubitat? quis ignorat?* (bo te to samo znaczą, co *nemo dubitat, ignorat*); daléy *tenere me* albo *temperare mihi non possum*, nie jestem w stanie wstrzymać się od czego; *non recuso*, nie wzbraiam się; *non impedio*, nie jestem na przeszkodzie; i w ogólności po wszystkich tych wyrażeniach, które rządzą Spójnikiem *quo minus* (§. 213), skoro tylko przeczącą myśl zawierają:

Non debet dubitari, quin fuerint ante Homērum poëtae. *Non est dubium, quin beneficium sit* etiam invīto prodesse. *Quis dubitare potest, quin Dei immortalis munus sit*, quod vivimus. *Quis ignorat, quin tria Graecorum genera sint*. *Teneri* (albo *tenere me, temperare mihi*) *non potui, quin tibi declararem, quid de te sentirem*. De musicis rebus orator, *quin dicat, recusare poterit*. *Non recuso* (*non impedio*), *quin omnes mea scripta legant*!

Nasze że nie musimy w takim przypadku przez *quin non* wyrażać; np. *Non dubito, quin offensionem negligentiae vitare atque effugere non possim*.

Uwaga 1) Gdy *quo za ut eo* położone (podług §. 211, 12) ma dostać negacyą *non*, zamienia się na *quin* z bezpośrednio przed niém stojącym *non*, z którym wyraża *nie — aby nie* (*non — quo non*): *Agri quiete patimur; non quin* (za *non quo non*) *statim cultus proferat fructus* (*nie dla tego aby nie miał zaraz wydać owoców*), sed *quo uberrimes edat quiete reffectus*. *Crasso commendationem non sum pollicitus, non quin eam valituram apud te arbitrarer* (*nie iżbym inniemiał, że u Ciebie nie będzie mieć znaczenia*); sed *egere mihi commendatione non videbatur*. *Consilium tuum reprehendere non audeo; non quin ab eo dissentiam*, sed *quod meum consilium non anteponam tuo*. — Podobnie po stopniu drugim Przymiotnika *quam ut* z negacyą zamienia się na *quam quin*: *Infirmiores sumus, quam quin fortunae tela timenda sint nobis*.

2) Po *non dubito* stoi czasem *Accusat. cum Infinit.*; np. *Non dubito, hoc verum esse*. Cynceron jednak kładzie zawsze *quin*. Ale *non dubito* w znaczeniu *nie waham się* (np. tego powiedzieć), ma Tryb bezokoliczny: *Non dubito respondere*. Cicero *non dubitabat conjuratos supplicio afficere*. *Quid dubitamus eruptionem facere?*

3) *Non quo* znaczy *nie dla tego aby*; a *nie dla tego że* wyraża się przez *non quod*: *Usum tuum dimiseram, non quod tibi succenserem, sed quod me tui suppudebat*.

213. *Quo minus* używa się po zdaniach, które przeszkodę lub wstrzymywanie, odstraszanie od czynienia czego wyrażają: dla oznaczenia zaś zupełnej niepodobnej do przeciężenia przeszkody może także *ne*, a po zdaniu przeczącem także *quin* mieć miejsce. Najczęściej tu wyrażenia są: *arcere*, *defendere* (wzbraniać), *detertere*, *impedire*, *intercedere*, *obstare*, *officere*, *prohibere*, *recusare*, *repugnare*, *vetare*, *per me stat, mea opera (culpa) sit*, i wszystkie podobne znaczenie mające.

Quid obstat, quo minus Deus sit beatus? Rebus terrenis multa externa, *quo minus* perficiantur, possunt *obsistere*. Non *deterret* sapientem mors, *quo minus* in omne tempus reipublicae suisque *consulat*. Nihilne te fabulae malignorum *terrent, quo minus* offensas Catonis tui *ames*? Isocrati *quo minus* haberetur summus orator, non *officit*, quod infirmitate vocis, *ne* in publico *diceret, impediebatur*. Caesar ubi cognovit, *per Afranium stare* (że A. temu jest na przeszkodzie), *quo minus* proelio *dimicaretur, castra* facere instituit. Aetas non *impedit, quo minus* literarum studia *tenemus*. Epaminondas non *recusavit, quo minus* legis poemam *subiret*.— Per Valerium non *stetit, quin* praestaretur, quod erat *promissum*. Hanno, *quin* erumperet, *prohiberi non* poterat. (I tak wszędzie w powyższych przykładach może stać *quin* za *quo minus*, gdzie jest przy Słowie rządzącym negacya; np. *Nil obstat* albo *quid obstat, quin* Deus sit beatus)? *Quo minus* od *ne* różni się tu w ten sposób, że pierwsze wystawia nie niepodobną do pokonania przeszkodę, ostatnie przeszkodę czyniącą osiągnięcie celu bezwzględnie niepodobnym. Palus Romanis *moram attulit* (*impedimento fuit*), *quo minus* eodem impetu *expugnarent castra* — znaczy, że Rzymianie nie chcąc się narazić na niebezpieczeństwo połączone z przebyciem bagna odłożyli zdobycie obozu na później, lecz gdyby się byli uwzięli, nie byłoby niepodobnym dokazać tego i zaraz — zaś — *ne* *caperent*, okazuje, że przebycie bagna niepodobnym było w tej chwili.

Uwaga. *Prohibere, impedire* i *vetare* mogą stać także z Trybem bezokol.; np. Hoc *fieri (facere)* nulla lex *vetat* (*prohibet, impedit*). Także ma *prohibere, ut*; np. Dii *prohibeant, ut* hoc verum *sit*.

Ne stoi wszędzie, gdzie idzie o odwrócenie, ustrzeżenie lub uchronienie czego, i znaczy *aby nie*, gdy wyraża zamiar, czasem *że (iż) nie*, jeżeli skutek oznacza czynności; (jest to więc przeczenie od *ut* w §. 210 a).

Videndum est, *ne* maior sit benignitas, quam facultates. Nihil magis cavendum est senectuti, quam *ne* languori se desidiaequae dedat. Hoc te rogo, *ne* dimittas animum. Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed *ne* peccetur. Pythagoras unus, *ne* caperetur urbs (*że* miasta nie dobyto), causa fuit.

W tym razie kładzie się *ne quis* zamiast *ut nemo*, *ne quid* za *ut nihil*, *ne nullus* za *ut nullus*, *ne unquam* za *ut nunquam* i t. d. Po *cave* często się *ne* wypuszcza, jak *ut po fac*; np. Quos viceris, amicos tibi *cave* credas. Za *ne* znajdujemy czasem *ut ne*, osobliwie *ut ne quis* u Cycerona: np. *Ut ne* quid meorum tibi esset ignotum, animadverti operam te dare. Opera datur, *ut* judicia *ne* fiant. Quam plurimis de rebus ad me velim scribas, *ut* prorsus *ne* quid ignorem. Także za *ut non*: Tantum a vallo prima acies aberat, *ut ne* in eam telum tormentumve adigi posset *). Za które *ut ne* stoi jeszcze *quo ne* u Horacyusza (Sat. II. I. v. 35): Venusinus colonus missus ad hoc, *quo ne* per vacuum Romano incurreret hostis. Nie należy tu mieszać *quo*, które stoi jako Ablativus Zaimka względnego; jak u Suet. (Jul. 10): Cantum est de numero gladiatorum, *quo ne* majorem cuiquam Romae habere liceret.

U w a g i o *ut*, *ne* i *non*.

1) Spójniki *ut* i *ne* używają się przy okazywaniu troskliwości lub obawy, *aby* się co stało lub nie: a mianowicie po Słowach *timeo*, *metuo*, *vereor*, *timor me incessit* i t. p. *ne* kładziemy, gdy chcemy wyrazić, że życzymy sobie, *aby* się co nie stało; przeciwnie, gdy pragniemy, *aby* się co spełniło, używamy *ut* lub *ne non*.

*) Różnicę między *ne* i *ut ne* trudno jest z pewnością oznaczyć. Podaje ją Ramshorn w Gram. §. 193, 1. Meinert w piśmie: Uebersicht latein. Partikeln. Zeiz. 1807 pag. 559 i Weber w Seebodego Archiv. z r. 1828. Heft. 4. IV. pag. 74. Ja nie dzieląc z nimi przekonania, przestaję na wskazanym tych miejsc.

Vereor, *ne dum minuere velim, labore augeam* (boję się, abym, chcąc umniejszyć pracy, nie powiększył onęj); zaś: *Omnes labores te excipere video: timeo, ut sustineas* (boję się, że im nie wydłóżasz, t. j. abyś nie był za słaby do wydłóżania onym) - *Metuo, ne dolore perferre non possim* (jestem w obawie, czy zdołam boleść wytrzymać). Po *vereor* stoi także Infinitivus: *Istos vereor offendere*. Czasem myśl koniecznie Infinity wu wymaga; np. *vereor dicere* (boję się mówić), *vereor laudare praesentem*. Tutaj przyczyna obawy, nie jest w Słowie ale domyślna; np. boję się chwalić przytomnego, *aby się nie uraził*, lub co podobnego.

2) Między *non* i *ne* ta zachodzi różnica, iż *non* tylko przeczy po prostu, *ne* waruje jeszcze, aby się coś nie stało; np. *Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Nondum* znaaczy jeszcze nie, zaś *nedum (non modo)* nie tylko, a dopieroż: *Nullum meum minimum dictum non modo factum inaccessit. Id. Puer vixdum libertatem, nedum dominationem est laturus. Liv. Nisi* wykładamy często przez *chyba (nisi insano)*; jeżeli nie, gdyby nie.

3) *Ne* (nie *non*) jest przeczeniem Trybu rozkazującego. (*Impius ne audeto placare donis iram deorum. Cic.*) dla tego stoi zamiast *non* przy Trybie łączącym, gdy ten zastępuje miejsce Imperativi; np. *Ne expectes*, zamiast *ne expecta*, albo *noli expectare*. Niektóre (osobliwie jednozgłoskowe) Imperativi nie używają się przecząc; natomiast Tryb łączący się bierze; np. *ne sis, ne fias*, zamiast *ne es, ne fi*. Toż samo ma miejsce w osobie trzeciej, gdzie pospolicie Coniunctivus miejsce Imperativi zastępuje; np. *Donis impii ne placare audeant Deum*.

4) *Ne* używa się jeszcze do zaklinania się: *Ne sim salvus, ne vivam*; także w znaczeniu chociaż (choćby) nie, jak *ut* w znaczeniu chociaż (choćby); np. *Ne sit summum malum dolor: malum certe est. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. Przy utinam* stać może równie *ne* jak *non*, z których pierwsze z *utinam*, *non* ze Słowem się łączy; np. *Utinam ne Phormioni id suadere in mentem incidisset. Ter. Utinam suspectus non essem. Cic.*

O *ut* użytém do wyrażenia podziwienia ob. §. 217 na końcu.

214. Poznaliśmy już użycie Spójników *quin, quominus* i *ne*; teraz więc pamiętajmy, że we wszystkich przypadkach nie objętych prawidłami, dla tych Konjunkcyj podanemi przeczenie od *ut* lub

stojącego za nie *qui* robi się po prostu przez dodanie *non*; a mianowicie oznaczają *ut non*, i *qui non* tylko, co z czego wypada, i odpowiadają naszym (tak) iż nie; aby, iżby (—by) nie.

Nemo adeo ferus est, *ut non* intescere possit. Decōri vis ea est, *ut ab* honesto *non* queat separari. Non possunt upa in civitate multi rem atque fortunas amittere, *ut non* plures secum in eandem calamitatem *trahant*. Nemo est, *qui non* (*aby — nie, któryby — nie*) liberos suos incolumes et beatos esse cupiat. Quis navigavit, *qui non* se aut mortis aut servitutis periculo *committeret*? Alexander M. cum nullo hostium unquam congressus est, *quem non* (*aby go nie, którego by nie*) *vicerit*; nullam urbem obsedit, *quam non expugnavit*; nullam gentem adiit, *quam non subjecerit*.

Wreszcie przeczenie od *quod* jest zawsze tylko *quod non*.

U w a g a Że za *ut non* można *quin* położyć, kiedy Słowo rządzące ma negacyą, wiemy to już z §. 212, 1. Uw. Może zaś negacyą *non* przy *ut* i inny wyraz przeczący zastępować, np. *ut nemo*, *ut nunquam*, *ut nullus* cet. te zostają nieodmienne.

Pozostaje nam jeszcze okazać znaczenie i użycie Spójników. 215.

I. *ac, atque, et, — que, etiam, quoque* i im przeciwnych *nec, neque, ne-quidem*.

1) *Ac* i *atque* są tylko różne co do formy (jak *a, ab; e, ex*): *ac* nie kładzie się przed Samogłoską, tudzież przed *h, c, ch, g, q*; *) *atque* stać może przed Samogłoską lub Spółgłoską; *que* przyczepia się do swego wyrazu, osobliwie używa się przy *quum*, (*quumque, nie et quum, atque quum*); *etiam* stoi przed swoim wyrazem równie jak *et*, a *quoque* zawsze po nim (*pater quoque, bonus quoque, vicit quoque*); *ne quidem* bierze swój wyraz w środek (*ne ego quidem, ne dedit quidem, ne passus quidem est*).

*) Przeciwnie utrzymują: Scheller, Rainshorn i Dr. Gräfenhahn, którego rozprawa w Gazecie szkolnej (Schulzeitung) Oddz. II. z r. 1830 Num. 44 zasługuje na uwagę. Nim się rzecz ostatecznie rozstrzygnie, trzymać się należy większej części sławniejszych Gramatyków.

2) *Ac* (*atque*) łączy z sobą wyrazy bliskoznaczne, t. j. takie, które razem jedno wyobrażenie stanowią, i z których jeden często byłby dostatecznym do wyrażenia myśli; np. *Ego vero omnia; quae gerebam, spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terrarum memoria sempiternam.* Podobnie *reddere ac restituere*, *genus hominum liberum atque solutum*, *adolescens tali ingenio atque animo*, *verbum ex animo ac vere dictum*, *orator perfectus atque absolutus*, *aciem ac tela horrere*, *vitam parce ac duriter agere, facere sedulo ac dare operam* i t. d. — I dla tego używa się *ac* przy porównaniach stopnia równego, a mianowicie po Przysłówkach *aeque*, *pariter*, *perinde*, *iuxta*, *similiter*, *secus*, *aliter*, *contra*, i Przymiotnikach *similis*, *par*, *dissimilis*, *alius*, *contrarius* i t. p.; np. *Et illo aeque, ac tu ipse, gaudeo.* *Hujus ego salutem non secus (pariter, perinde) ac meam, tueri debeo.* *Contrarium decernebat, ac paulo ante decreverat.* (Przy stopniu wyższym nie może stać *ac*; np. *velius, quam speraveram, lecit*). Podobnym sposobem może *ac* (*atque*) połączyć przeciwne sobie znaczeniem wyrazy, lecz uważane pod względem podobieństwa lub równości; np. *caloris ac frigoris aeque patiens*, t. j. zimno i gorąco z równo uważał; *trucidabantur iuxta nobiles atque ignobiles*, t. j. mordowano nie robiąc różnicy między śl. i nieśl.; *his omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat.* — Czasem *ac* (*atque*) używa się do wzniesienia czyli podwyższenia tego samego wyobrażenia, i znaczyć może *a nawet*; np. *pauci atque admodum pauci; in conciliis, atque etiam in conviciis.* — W przejściach od jednej części mowy do drugiej stoi często *ac* na początku zdania za nasze *A, Lecz*: *Ac primum quidem ostendam. Ac jam illa omitto.*

3) *Et* i *que* łączą zwykle wyrazy różnoznaczne w ten sposób, iż *et* stawia je tylko obok siebie, *que* spaja w jedno; to jest połączone przez *et* mają się pod względem jakiejś czynności z osobna uważać, spojone przez *que* uważać trzeba łącznie; np. *pater et mater abierunt*, znaczy: ojciec poszedł (osobno) i matka poszła (osobno); zaś: *pater materque ab.*, znaczy: ojciec i matka poszli (razem), t. j. poszedł ojciec a z nim matka. Podobnie: *genus humanum compositum ex corpore et anima est*, — z dwóch różnych od siebie i odrębnie uważanych części; zaś: *homo constat corpore animoque*, to dwie części razem wzięte i w jedno spojone stanowią człowieka. *Senatus populusque romanus hoc jussit*, *senat* łącznie z ludem (na wspólnej radzie); zaś *senatus et populus* j., osobno *senat*, a osobno *lud*. I ztądto *et* zowie się particula copulativa, *que* p. adjuuctiva. — Kiedy *et* łączy całkowite zdania lub główne

jego części, zazwyczaj te zdania są tej natury, iż drugie zamyka w sobie bliższe oznaczenie czyli dokładniejsze wyszczególnienie poprzedzającego; np. Regnat Mithridātes, *et* ita regnat, ut emergere e patrio regno audeat. Zład często: *et* ita, a to tak, *et* quidem lub *et* is quidem, a to jeszcze, *et* namque, szczególnież zaś, *et* tamen, a jednak. *Et* czyniące zdanie bez łączenia wyraża podziwienie: *Et* vos acta Caesaris defenditis, qui leges ejus dissolvistis? *Et* tu illi credis? I ty mu wierzysz?

4) *Quoque* i *etiam*, tak się różnią, że pierwsze w znaczeniu także łączy zdania, z których ostatnie nie znaczy więcej niż pierwsze; *etiam* kładzie się w zdaniu większe mającém od poprzedzającego znaczenie, i odpowiada naszemu *nawet*. Si amicitia per se colenda est, justitia *quoque* per se expetenda (to i spraw. — t. j. równie jedno jak drugie). Justitiam qui tollunt, *etiam* adversus deos impii judicandi sunt (nawet względem b. — t. j. nie tylko względem ludzi, owszem, co większa jest, *nawet* wzgl. b.). Zład *atque etiam*, *quin etiam*, a nawet, owszem *nawet*. — *Et* zastępuje czasem i *quoque* i *etiam*. Non errasti mater, *nam et* is Alexander est. Id *quoque* perspicio (quod *et* ostendam), pecunias erogatas esse in res inanes. Zład *non modo* — *sed et* (za *etiam*), jak u nas: *nie tylko* — *lecz i* (za *nawet*). *Etiam* używa się też w odpowiedziach w znaczeniu *tak jest*; np. Illic ego: Studes? inquam; respondit: *etiam*. De hac re quaerenti, aut *etiam* aut non respondendum est. Przy stopniu wyższym stoi *etiam* za nasze *jeszcze*. Multo *etiam* *gravius* de ea re questi sunt (jeszcze daleko bardziej). *Etiam atque etiam* znaczy *jak najbardziej*, ale się różnie może tłumaczyć: considera, vide, da operam *atque etiam etiam* (pilnie, jak najusilniej); rogo te *etiam atque etiam* (bardzo, jak najbardziej).

5) Kiedy ma stać *et* z następującém *non*, podobnie za *quoque non*, kładzie się *neque* lub *nec*; np. *neque* ego hoc audivi (*i* ja *nie* słyszałem, ja *także nie* sł.). ale za *etiam non* używa się *ne quidem*; np. *ne* patri *quidem* suo credit (*nawet* ojcu *nie* wierzy). Nasze *i* — *i* (np. *i* to *i* tanto, t. j. *równie to jak* tanto, *nie mniej to jak* tanto), wyraża Łaczinik przez *et* — *et*, czasem przez *et* — *que*, poeci także przez *que* — *que*, które to *que* — *que* niekiedy prozaicy przyczepiają do Łaimka *qui*: *Et* monere *et* moneri proprium est verae amicitiae. Zeno officia *et* servata praetermissaque media putabat. Cic. Laus hominum dividitur in tempora, *quodque* ante eos fuit, *quoque* ipsi vixerunt. Quintil. (Rzadkie są takie przykłady jak *sequē regnumque*. Sall. Tac. — *mittitque domique* Liv.). — Ponieważ *et* z *non* wyraża się przez *nec* lub *neque*, tę zaś negacyą albo obadwa *et et* mieć mogą (np. *i* sam *nie* kłamie, *i* kłamców *nie* cierpi —

albo *ani* s. *kł.*, *ani* *kł.* i t. d.), albo jedno tylko (np. *ę* ciebie poganił, *ę* mnie *nie* pochwalił; albo: *ę* mnie *nie* p., *ę* ciebie p.); ztąd mogą sobie odpowiadać te partykuły w następujący sposób: Atticus mendacium *neque* dicebat, *neque* pati poterat Virtus *nec* tempestatum *nec* temporum perturbatione mutatur. *Neque* irasci Jupiter solet, *nec* nocere (rzadko *nec* - *neque*). Intelligitis *et* animum ei praesto fuisse, *nec* consilium defuisse. Sextus *et* rem agnoscit, *neque* hominem ignorat. *Neque* (*nec*) me laudavit, *et* te (rzadko *teque*) vituperare ausus est. — *Neque* zaczyna często peryod w znaczeniu *non*, osobliwie z *enim*: *Neque enim* hoc indicasse satis est — *nie* jest to *bowiem* dosyć *cet.*

6) Jak *et-et*, tak i *tum-tum* się używa, i znaczy albo *raz*, drugi *raz* (np. *raz* chwali, drugi *raz* gani — co się też przez *nunc-nunc*, *modo-modo*, czasem przez *qua-qua*, *alias-alias*; a przy trzech częściach zdania przez *tum-alias-alias* wyraża); albo znaczy *jak*, *tak* lub *nie tylko-lecz* *ę*, w tym znaczeniu zwykle pierwsze *tum* zamienia się na *cum*, a drugie dostaje często przypadek *vero*, *maxime*, *praecipue*, *multo magis*, *praeterea* i t. p., albowiem druga połowa zdania zamyka zazwyczaj przedmiot ważniejszy: *Cum* multis in rebus negligentia plectimur, *tum maxime* (*multo magis*) in amicis et deligendis et colendis. ob. jeszcze §. 121 i nast.

II. *Sive, vel, aut.*

1) *Sive* (*seu*) jest nasze *czyli* i łączy dwa wyrażenia toż samo znaczące, t. j. będące tylko różnym nazwaniem tej samej rzeczy; np. *Pallas sive Minerva*. Ztąd poprawiając się w nazwanu czego *sive potius*: Perturbatus ab urbe discessus, *sive potius* (a raczêj, albo raczêj) turpissima fuga. O fortunatum hominem, qui ejusmodi nuntios, *seu potius* *pegasos*, habet. — Ponieważ *sive* (z *si* i *ve* złożone) jest tyle co *vel si* (jak np. *paterve* za *vel pater*); ztąd się niekiedy używa za *vel si*: Dehinc postulo, *sive* *aequum* est (albo jeżeli), oro. Cic. *Sive-sive* jest nasze *czy-czy* (albo *czyli-czyli*, *czylito-czylito*; np. *czy* dasz, *czy* nie dasz, gniewać się nie będę): Veniet tempus mortis, *sive* retractabis, *sive* properabis. *Sive* tu medicum adhibueris, *sive* non adhibueris, ex hoc morbo convalesces.

2) *Aut*, nasze *albo*, spaja dwie takie myśli, z których jedna wyłącza drugą tak, iż albo jedna albo druga miejsce mieć może, obie razem nie mogą: Audendum est aliquid universis, *aut* omnia singulis patienda. Redde argentum, *aut* quamobrem reddendum non potes, cedo (powiedz). Id de Metello acceperunt, *aut* etiam (albo też) suspicabantur. Podobnie używa się *aut-aut*: Omnia nobis *aut* prospera *aut*

adversa eveniunt. Multi deserunt officium, quum *aut* inimicitias, *aut* laborem *aut* sumtus suscipere nolunt. *Aut* fatale ipsi erat perire, *aut* si fatale non erat, etiamsi venenum bibisset, non interiisset. *Za et neque-neque* kładzie się *nec aut-aut*: Germani inesse feminis sanctum aliquid putant, *nec aut (i ani)* consilia earum aspernantur, *aut* responsa negligunt.

3) *Vel* także *albo*, łączy takie myśli, z których chociaż jedna wyłącza drugą, przecież z natury swojej mogą obok siebie obiedwie razem mieć miejsce: Tuberonis gloriae faveo, *vel* propter propinquam cognationem, *vel* quod ejus ingenio studiisque delector, *vel* quod laudem illius etiam ad me pertinere existimo. I ztąd *vel-vel* może czasem znaczyć *już to - już też*, jak, *tum, tum*. Może zaś *vel* stać także za *aut* tam, gdzie myśl następna jest niejako sprostowaniem lub dokładniejszém oznaczeniem poprzedzającój: Non sentiunt yiri fortes in acie vulnera, *vel*, si sentiunt, se mori malunt, quam de dignitatis gradu demoveri. Niekiedy stoi *vel* adverbialnie w znaczeniu *nawet (choćby nawet i)*: Te mihi iratum esse, *vel* ex hoc manifestum est, quod tandem nihil ad me (sc. scripsisti). Per me *vel* stertas licet, non modo quiescas (dla mnie choćby i chrapać możesz). Ita ludis tenetur, ut ob eam rem *vel* famem perferat. Ille *vel* solus omnibus resistet. Czasem znaczy tyle co *prawie, niemal*, przy stopniu najwyższym: Pythagoras sophistes temporibus illis *vel* maximus.

III. *si, nisi, ni, si non, quodsi.*

1) *Si* z Trybem oza. *jeżeli*, z Tr. łącz. *gdyby*: Fac, *si* potes. Facerem, *si* possem. — *Si modo, si tamen*, *jeżeli* tylko, chcąc rzecz niejako wątpliwą uczynić: A Deo tantum rationem habemus, *si modo* habemus, bonam autem rationem aut non bonam a nobis. Czasem *si* w zdaniu zależném stoi za *num* lub *ut*, kiedy rzecz chcemy wystawić jako wątpliwą: Non recusavit, quominus *vel* extremo spiritu, *si (num)* quam opem reipublicae ferre posset, experiretur. Nostri exspectabant, *si (ut)* hostes paludem transire inciperent, hostes, ut a nostris initium transeundi fieret. — *Sin* znaczy *jeżeli zaś* (i dla tego dostaje czasem *autem*); odpowiada ono najczęściej zaczynającemu poprzedzające zdanie *si*: Eripe mihi hunc timorem: *si* verus est, ne opprimar; *sin* falsus, ut timere desinam. Luxuria senectuti foedissima est; *sin autem* (lecz także *si vero, quod si vero*) libidinum etiam intemperantiā accesserit, ipsa senectus concipit dedecus. — *Sin minus, sin minus, sin secus, sin contra*, znaczą *jeżeli zaś nie, jeżeli zaś inaczej (przeciwie)*, zawsze ze względu na poprzedzające zdanie; za które może stać *si non*, jeżeli zdanie następne powtarza słowo poprzedzającego

zdania i zawiera myśl w prost przeciwną myśli tamtego zdania: *Senatu consultum si erit factum, scribes ad me; sin minus, rem tamen conficies* (albo: *si non erit factum*). *Si illud, quod volumus, eveniat, gaudebitus; sin secus, (albo sin minus, sin contra), patiemur aequis animis. Si erunt in officio amici, pecunia non deerit; sin non erunt* (albo samo *sin minus*, cet), tu, efficere tua pecunia non poteris. — *Quodsi* najspadniej się da wyrazić przez *wszakże jeżeli* (gdyby), i służy jak to do zaczęcia zdania, przez które się rozumowanie zaczęte dalej prowadzi: *Causam egi fortiter et magno assensu omnium. Quodsi tibi nunquam non sum visus in republica fortis, me certe in illa causa admiratus esses.* — Sepiatur, ut sit utrumque verum, aut falsum utrumque. *Quodsi* illud verum esse nequit, hoc quoque falsum esse necesse est. — Podobnie się używa *Quod etsi*, wszakże chociaż (by); *quod nisi*, wszakże gdyby nie. Nie trzeba tu zaś mieszać *quod* Zaimka; np. *De fratre iterum te rogo. Quod si et nunc mihi abs te negatum videro cet.* (czego jeżeli mi i teraz odmówisz, co jeżeli i teraz odmówionem zobaczę).

2) *Nisi* kładzie się za *si non* w znaczeniu *chyba* (wyjawszy) indziej za *gdyby nie i jak tylko*, gdy poprzedza negacya: *Non venit nisi rogatus. Nisi eum rogayeris, non veniet.* Podobnie *nisi si* (lub za nie *ni*) znaczą: *chyba jeżeli* (że); *nisi quod*, *chyba* (wyjawszy) *to, że, nisi ut*, *chyba to, iżby*; *nisi forte*, *nisi tamen*, *chyba że* (może) lub *jeżeli tylko nie*. — Zresztą używa się *nisi* wszędzie, gdzie się zdanie da przywieść do téj formy: *jeżeli nie — to i t. d*; np. *Memoria minuitur, nisi eam exerceas* (*jeżeli nie będziemy ćwiczyć pamięci, to się zmniejsza*). *Ariovistus respondit, Aeduis se, nisi stipendium pendere recusaverint, bellum illaturum non esse.* Lecz położy się *si non* (podług wyżej 1. na końcu), gdy taki kształt zdaniu nadamy: *Ariovistus respondit: si stipendium penderent Aedui, bellum se illis illaturum non esse; si id non fecissent* (t j. *si stipendium non penderent*), nihil iis Romanos profuturos.

3) *Si non* stoi jeszcze, kiedy mu w następnej części odpowiada: *to przynajmniej* (w łac. *at, saltem, certe, tamen*, lub razem *at certe, at saltem, at tamen*); np. *Perfectionis laudem si non assequimur, at, quid dec eap, videmus. Desiderium amicorum si non aequo animo, at fortiter certe feras.* Malo cum spe *si non* optima, *at aliqua tamen vivere.* — Wyraz *przynajmniej* może w łacinie być tylko domysłny, nie może się zaś położyć, gdy się zdanie ułoży odwrotnie: *dolorem si non potero frangere, occultabo. Qui in eo elaboravit, ut callide arguteque diceret, magnus orator*

est, *si non maximus* (zam. *si non maximus orator, magnus certe est*). *Za si non stōi* czasem *si minus*: *Tu si minus ad nos, nos accurremus ad te.*

O użyciu Accusativi cum infinitivo. 216.

C. Zamiast *quod* cum Indicativo, lub *ut* cum Conjunctivo, używa się Accus. c. Infin. gdy z dwóch zdań między sobą połączonych, jedno nie zamyka przyczyny, skutku, lub zamiaru, lecz tylko wyraża to, co się czuje, myśli, oświadcza, mówi, poznaje, uczy, pisze, i tym podobne przedmioty; (*Verba cognoscendi declarandi et sentiendi*); np.:

Saepe audivi praeclaros viros solitos (że zwykli) *ita dicere: cum majorum imagines intuerentur, vehementissime sibi animum ad virtutem accendi.* *Negant intueri lucem fas esse ei, qui a se hominem occisum esse fateatur.* *Socratem dixisse audio, cibi condimentum esse famem, potionis sitim.* *Serpere anguiculus, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves.* *Lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus.* *Solem Persae unum Deum esse crediderunt.* *Tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari.* *Carthaginem delendam esse censeo.* *Thimotheus patriae sanctiora jura quam hospitii esse duxit.* *Non utilem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam.*

U w a g i.

1) Nie należy tu mieszać *že*, z przyczynowem *quod* za *propterea quod*, dla tego *že*, za to *že*, ponieważ. Pierwsze się wypuszcza podanym dopiero sposobem: po wypuszczeniu drugiego (na wzór *quia*) powstanie Konstrukcyja Participii attributivi lub Ablativi absoluti; np. *Etsi me heri venturum ad te promiseram, non tamen venire potui, morbo tentatus, et patre nondum profecto* (*quod — t. j. quia — morbo tentatus fui et pater nondum erat profectus*).

2) W polskim języku nie mamy wcale Konstrukcyi Accus. cum Infinitivo. Czasem Słowo *esse* (użyte w znaczeniu łącznika) możemy wykladać przez nasze *być*, które, jak wiemy, rządzi w tym razie przypadkiem szóstym; np.: *Difficillimam rem esse puto.* — Mniemam być najtrudniejszą rzeczą. Tymoteusz prawa ojczyste światłem być sądził od praw gościnności. — Gdzie w ła-

cinie daje się Infinitivus przez Imięsłów wyrazić, tam i w polszczyźnie Imięsłów położyć można; a mianowicie po Słowach *styszcć, widzić*; np. Socratem Xanthippe eodem semper vultu vidit *exeuntem* domo et *revertentem* (za *exire* et *reverti*; *wychodzącego* i *powracającego*; lecz nie *wychodzić, powracać*). Tak nawzajem: Fabula Menedemum miserum gnato *vixisse* (za *viventem*) fugato inducit. Zob. wyżej: Serpere anguicolas cet. Lapidum conflictu cet. — W ogólności zaś wykładamy takie Infinitywy przez nasze że, aby; np. *Anaxagoram ferunt, nunciata morte filii, dixisse: sciebam me genuisse mortalem.* — Mówią, iż Anaxagoras, odebrawszy wiadomość o śmierci syna, rzekł: wiedziałem, że go śmiertelnym *sptodził*. — *Aequum est peccatis veniam poscentem reddere rursus.* — Słuszna jest, *aby, kto żąda* cet. — Nasz Imięsłów przeszły bierny od Słów niedokonanych, może w niektórych razach stać na miejscu łacińskiego Infinitivi praes. passivi, mianowicie gdy ten Infinitivus przez *jak* zwykły się rozwiązywać; np. *Video urbem vastari* — widzę *burzone miasto*, albo: widzę *jak miasto burzą*.

3) Wątpliwości, która w Konstrukcyi czynnej dwóch czwartych przypadków z Infinitywem powstaćby mogła, unikamy przez zamianę zdania na bierno. Tak owa wątpliwa wyrocznia Pyrusowi dana: *Ajo, te, Aeacida, Romanos vincere posse* (*ród Eaka zwyciężyć może naród rzymski*), stanie się jasną, gdy ją wyrazimy: *Ajo, a te, Aeacida, Romanos posse fugari.* Gdzie wyrażenie nie jest wątpliwe, może zostać Konstrukcyą czynną; np. *Croesus hostium vim sese perversurum putavit, pervertit autem suam.*

217. Właściwie żadne Słowo nie rządzi przez się Accusativum cum Infinitivo. Powiedzieliśmy bowiem, że Słowa pomienione wtenczas się kładą z Accus. c. Infin., gdy jedno z zdań nie zamyka skutku, przyczyny cet. drugiego zdania: jeżeli zaś przez takowe Słowa nie tylko wyrażamy, co się stało, dzieje lub stanie, ale co się stać ma lub powinno (co, pospolicie wyrażamy przez *aby*), uważamy to jako skutek, a zatem na miejscu Accusat. cum Infinitivo stoi natenczas *ut* z Trybem łączącym, albo sam Tryb łączący; czasem jednak i sam Infinitivus.

Dicam suis, ut librum meum describant, ad teque mittant. Themistocles persuasit populo, *ut pecunia publica classis centum navium aedificaretur.* Caesar ad Liviam scripsit, *ut ad ludos omnia pararet.* Jam saepius rogavi, *veniant* ad me.

Gdy wyrażamy spodziewanie się, stoi Accusat. cum Infin. pospolicie w czasie przyszłym, rzadko w teraźniejszym, a tém mniej w przeszłym. Takowy czas przyszły, można także przez *fore ut*, lub *futurum (esse) ut* opisywać.

Plerique amicos eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. Spero nostram amicitiam non egere testibus. Spero tibi me causam probasse. Ego fide mea spondeo, futurum, ut omnia longe ampliora, quam a me praedicantur, invenias. Magna me spes tenet, fore ut aliquando vobis prosim; — biernie: Otho speraverat, fore, ut adoptaretur a Galba (albo *se adoptatum iri*).

Przy oznaczeniu powątpiewania, stoi podobnie zamiast *quin, num*, lub innego wyrazu powątpiewającego, także Accus. c. Infin; np.:

Deum esse, qui dubitet, haud sane intelligo, cur non idem, sol *sit, an nullus sit*, dubitare possit. *Lunam semper*, si crescat, ortus *spectare*, si minuatur, occasus, haud dubium est.

Wreszcie używamy Accus. c. Infin. w pytaniach, które także przez *ut* wyrażać się zwykły; np. *Mene* (jażbyś miał) *non cum bonis esse? Egone ut te interpellem?*

D. Sermo obliquus seu indirectus.

Gdy cudzą mowę wyrazić chcemy jako zależną 218. od jakiego przedniego zdania (mieszczącego w sobie *verbum cognoscendi declarandi lub sentiendi*, wyraźne lub domyślne); to jest, kiedy nie chcemy wyrazów cudzych przywozić, jak były wprost wymówione lub napisane do kogo, lecz ubocznie tylko: rodzi się natenczas tak nazwana *oratio obliqua s. indirecta*, prowadzona w polszczyźnie przez Spójnik *że*; a w łacinie przez Accusat. cum Infinitivo.

Własności téj mowy ubocznej wykażą się z przykładu:

Ariovistus król Germanów rzekł do Cezara: „nie pojmuję, jakim prawem wy Rzymianie Galii mi chcecie zabronić, „gdym ja do niej wprzód niżeli wy przyszedł; czy nie wiesz, „że zwycięzcy nad zwyciężonymi panować zwykli, jak „tylko sami chcą? a wszakże lud rzymski to samo czyni.

„Jeżeli ja ludowi rzymskiemu nie przepisuję, jakby swego
 „prawa używał, nie powinienem i ja w tej mierze dozwalać
 „od niego przeszkody.

„Equidem non perspicio, Romani, quo jure tota mihi
 „Gallia interdicere velitis, in quam ego prius veni, quam
 „vestrum quisquam; an tu ignoras, victores victis, ut ipsi
 „velint, imperare solere? atqui populus quoque romanus idem
 „facit. Quodsi ego illi non praescribo, quemadmodum suo
 „jure utatur, neque me oportet a populo romano impediri.”

To samo ubocznie te wyrazy przywodząc tak się wyrazi:

„A rzekł do C.: — że nie pojmuje, j kim prawem Rzymianie Galii mu chcą zabronić; gdy on do niej wprzód niżeli oni przyszedł: czyż nie wie (Cezar), że zwycięży, — chcą; a wszakże lud rzymski, — czyni. Że jeżeli on ludowi rzymskiemu nie przepisuje, jakby swego prawa używał, nie powinien i on w tej mierze i t. d. —

219. Widzimy tu z polskiego przykładu; że: 1) nie pojmując (ja), przyszedłem, przepisując zamieniło się na: nie pojmuje (on), przyszedł, przepisuje; — 2) wy Rzymianie (Vocativ.) chcecie; czy nie wiesz (ty) — na: Rzymianie (Nominal.) chcą, czy nie wie (on); — 3) każde Słowo głównego zdania, a teraz w mowie ubocznej zależącego bezpośrednio od stojącego na początku: *Ariovist rzekł* — dostało Spójnik *że* (wyraźny czy domyślny): *że* nie pojmuje: — *że* nie powinien, *że* i lud rzymski to czyni; — będzie tu więc w łacinie Accusativus cum Infinitivo.

Otóż już dwa mamy prawidła wyciągnięte z polszczyzny: 1) że osoba pierwsza i druga zamienia się na trzecią; z których tanta (tertia Subjecti) wyraża się przez *sui*, *sibi*, *se* lub *suus*, *a*, *um* (§. 127. Uw. 1.); ostatnia (tertia objecti) przez *is* lub *ille*; 2) Że słowo okoliczne każdego zdania głównego zamienia się na Infinitivum, a więc Subjekt na Accusativum. Przydać tu jeszcze trzeba:

1) Ponieważ przez zamianę mowy prostéj na uboczną wszystkie całkowite zdania ją składające stają się zależne od jednego zdania głównego, każde więc słowo nie stojące w Trybie bezokol. (jako Accus. cum Infin). musi stać w Trybie łączącym; t. j. każda konjunkcya jakiej bądź natury, równie jak Zaimek *qui* musi mieć Tryb łączący, którego czas stosować się musi do Słowa, od którego zależy.

2) Z potrzeby zaś zachowania ścisłego następstwa czasów, wypływa, że jeżeli przytoczona mowa zależy od głównego Słowa położonego w czasie przeszłym (*np. dixit, locutus est, cet.*), Słowo, które in sermone directo należąc do głównego zdania było w Praesens, in sermone obliquo zamienione na Infinitivum będzie znaczyć Imperfectum (Praes. in Praeterito), i do niego jako takiego zastosować się muszą wszystkie zależące od niego czasy względne; zmieni się więc Perfectum na Plusquam., Praesens na Imperf., Futurum simplex na Imperf. *) Futur exactum na Plusqu. Coniunctivi, **) Futur. periphr. praesentis na F. p. praeteriti i t. d.; *np. Rogo te, ne ipsi mittas, quod postulat; będzie: dixit se cum rogare, ne mitteret illi, quod postularet* (bo *rogare* zależąc teraz od *dixit*, jest Praes. in Praeterito, podobnie *mitteret* zależące od *rogare*, i do *mitteret* należące *postularet*). Z *Noli hoc iam facere, quod antea a te postulavi*, zrobi się *Rogavit eum, nollet iam facere quod a*

*) Bo gdy Coniunctivus Futuri simplicis jest ten sam co Praesentis, więc równie jak on zamieni się w tym razie na Coniunctivum Imperfecti.

**) Bo gdy Coniunctivus Futuri exacti bywa brany od Perfectum, gdzie więc Perfectum zamienia się na Plusquam., tam i Coniunctivus Futuri exacti zamienić się musi na Coniunctivum Plusquamperfecti.

se antea *postulasset*. Z Quum veneris (jak przyjdiesz), *fac me certiozem, ut tibi occurram*, będzie; Mandavit, quum *venisset*, (ut) se certiozem *faceret*, ut ipsi occurreret. Quum tu *cantabis*, ego tibi *sociabo* cantui, zamieni się na: promisit, quum ille *cantaret*, se tibi *sociaturum esse* (bo tu *esse* do *sociaturum* należąca jest *Infin. Imperf.* jako zależąca razem od *promisit*) i t. d.

Powyższy więc przykład łaciński o Ariowicie tak się zamieni:

Dixit Ariovistus, non *perspicere se, quo jure tota sibi Gallia Romani interdicerere vellent*, in quam prius *venisset*, quam illorum quisquam; an *ignoraret* Caesar, victores victis, ut ipsi *velint*, *) *imperare solere?* Atqui populum quoque romanum idem *facere*. Quod si ipse non *praescriberet* illi, quemadmodum suo jure *uteretur*, neque se oportere a populo romano in suo jure *impediri*.

Ariovistus respondit:

„Aeduis ego *obsides non reddam, neque iis, neque eorum sociis injuria bellum inferam, donec in eo manebunt*, quod inter nos *convēnit*, stipendiumque quotannis *pendent*: si id non fecerint, longe ab his *fraternum nomen populi romani aberit*. Quod mihi *denuncias*, te Aeduorum *injurias non neglecturum, nemo mecum sine sua pernicie contendit; (quare,) si vis, congregere...*” *indirecte* tak Cezar wyraził:

Aeduis se *obsides redditurum non esse, neque iis, neque eorum sociis injuria bellum illaturum, donec in eo maneant*, quod *convenisset*, stipendiumque quotannis *pendant*, **) si id non *fecissent*, longe ab his *fraternum nomen populi romani abfuturum*. Quod sibi *denunciaret*, se Aeduorum *injurias non neglecturum, neminem secum sine pernicie contendisse; (quare,) si vellet, congregeretur...*

*) *Velint* powinno zostać; bo tu mowa o czynności niezmienną, zawsze jednakową (*praesens perpetuum*); lecz także może stać *vellent*, stosując do szczególnego przypadku.

**) Powinno być *manerent* i *penderent*. O tych nieformalnościach powiemy zaraz w Uwadze lój.

U w a g i.

1) Jeżeli Słowo od którego cała mowa uboczna ma zależyć, jest Praesens historicum, to je można albo za Praeteritum albo za Praesens uważać, t. j. można cały sermo obliquus albo do znaczenia tego Słowa zastosować, albo do jego formy (pierwszego przykład mamy niżej pod a, drugiego pod b). Czasem dziejopisowie pozwalają sobie w jednym ciągu mowy stosować do niego niektóre formy Słów jak do Praesens, inne jak do Praeteritum ob. przykład c). Wszakże nieforemności takiej dopuszczają się nawet i wtenczas, kiedy Słowo rządzące mową uboczna jest Praeteritum i co do formy i co do znaczenia (ob. przykład d). I ztądto w powyższym przykładzie *maneant* i *pendant* za *manerent*, *penderent*.

P r z y k ł a d y.

a) Divico, princeps legationis ita cum Caesare agit: Si pacem populus romanus cum Helvetiis *faceret*, in eam partem ituros, ubi eos Caesar *constituisset*; sin bello persequi *perseveraret*, *reminisceretur* et veteris incommodi populi romani et pristinae virtutis Helvetiorum. Quod improvise unum pagum *adortus esset*, quum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suae magnopere virtuti *tribueret*, aut ipsos *despiceret*. Se ita a patribus majoribusque suis didicisse, ut magis virtute quam dolo contenderent. Quare ne *committeret*, ut is locus, ubi *constitissent*, ex interneccione exercitus romani nomen *caeperet*. Caes. b. g. 1, 13. Cf. Liv. 4, 24.

b) Tum Liscus, oratione Caesaris adductus, proponit, *esse* nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum *valeat*; qui privati plus *possint*, quam ipsi magistratus. Hos seditiosa atque improba oratione multitudinem *deterre*, ne frumentum *conferant*, quod praestare *debeant*. Si jam principatum Galliae obtinere non *possint*; Gallorum, quam Romanorum, imperia perferre *satius esse*; neque *dubitare* quin, si Helvetios *superaverint* Romani, una cum reliqua Gallia Aeduis libertatem *sint erepturi*. Ab iisdem, quae in castris *gerantur*, hostibus *enunciari*; hos a se coërceri non *posse*: quia etiam, quod necessario, rem Caesari *enunciarit*, *intelligere* sese, quanto id cum periculo *fecerit*, et ob eam causam, quam diu *potuerit*, *tacuisse*. Caes. ib. 1, 17.

c) Tum Scaptius *infit* (t. j. incipit, dicit): annum se tertium et octogesimum *agere*, et in eo agro, de quo *agatur*, *militasse*, quum ad Coriolos *sit bellatum*. Eo se rem vetustate oblitteratam, ceterum suae memoriae infixam *afferre*. Agrum, de quo *ambigatur*, finium Coriolanorum *fuisse*, captisque Coriolis jure belli publicum populi romani *factum*.

Mirari se, quoniam more Ardeates, cujus agri jus nunquam *usurpaverint* incolunt Coriolana re, eum se a populo romano, quem pro domino judicem *fecerint*, intercepturos *sperant* *). Sibi exiguum vitae tempus *superesse*; non potuisse se tamen inducere in animum, quid, quem agrum miles pro virili parte manu *cepisset*, eum senex quoque, voce, qua una *posset*, *vindicaret*. Magnopere se *suadere populo*, ne inutili pudore suam ipse causam *damnaret*. Liv. 3, 71.

d) Ariovistus ad postulata Caesaris pauca respondit: Si per populum romanum stipendium *remittatur*, et dedititii *subtrahantur*, non minus libenter sese recusaturum populi r. amicitiam, quam *appetierit*. Quod multitudinem Germanorum in Galliam *transducatur*, id se sui muniendi, non Galliae impugandae causa *facere*; ejus rei testimonium *esse*, quod, nisi rogatus, non *venerit*, et quod bellum non *intulerit*, sed *defenderit* *). Se prius in Galliam venisse, quam populum romanum. Quid sibi *vellet*? Cur in suas possessiones *veniret*. Ut ipsi (za sibi) concedi non *opereretur*, si in nostros fines impetum *faceret*, sic item nos *esse* iniquos, qui in suo jure se *interpellaremus*. Quod fratres a senatu Aeduos appellatos *diceret*, non se tam barbarum *esse*, ut non *sciret*, nulli usui unquam haec amicitiam aut Romanis, aut Aeduis fuisse. *Debere se suspicari*, Caesarem, quod exercitum in Gallia *habeat* **); sui opprimendi causa habere. Qui nisi *decedat*, sese illum pro hoste habiturum: quod si eum *interfecerit*, multis sese nobilibus populi r. gratum *esse* facturum; id se per eorum nuntios compertum habere, quorum gratiam ejus morte *redimere posset*. Quod si *decessisset*, se, quaecumque bella *geri vellet*, sine ullo ejus labore et periculo confecturum. Caes. b. g. 1, 44.

2) Jeżeli kto własne swoje wyrazy, lub co o nim kto mówił, przywołzi in directe; i jeżeli ta mowa zwrócona jest do pewnej jakiej osoby, a nie w ogólności podana, jak to np. bywa w listach, natenczas pierwsza i druga osoba nie zamienia się na trzecią. „Legi tuas litteras: quibus ad me scribis — gratum tibi esse, quod crebro certior a me

*) Dotąd stosowane było wszystko, jak do Praesens; co następuje, zastosowane jest do Praeteritum.

***) Tu znowu zaczyna mowa być stosowaną, jak do Praesens, i trwa tak aż do Słowa *posset*; od którego zaczyna się na nowo stosowanie do Praeteritum.

fas de omnibus rebus, et meam erga te benivolentiam facile perspicias." Kto trzeci takby to samo wyrazić musiał: Significavit Lentulo Cicero: "se *cjus* literas legisse, quibus scriberet, gratum sibi esse, quod crebro certior a se fieret de omnibus rebus, et suam erga se benivolentiam facile perspiceret.

3) Rozumié się samo przez się, iż jeżeli wśród mowy ubocznej przywodzą się cudze słowa wprost tak, jak wymówione były, żadna w nich odmiana zająć nie może.

Tribuni eludebant dicta Consulis Quinctii: *) quoniam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis vero inquit Quinctius, nihil dilectu opus est, quum omnis plebs in verba juraverunt, conventuros se jussu consulis, nec injussu abituros; edicimus itaque, cras omnes armati adsitis. Cavillabantur tribuni, **) privatum eo tempore Quinctium fuisse, quum sacramento adigerentur. Sed Quinctius: ***) Se consulem comitia non habiturum, dictatore opus esse reipublicae. cet.

4) Może też czasem i ten, który cudzą mowę przytacza, sam swoje własne prawnieszać zdanie w celu wyjaśnienia czytelnikowi rzeczy, o których jest mowa. Takowe zdania nie należąc do mowy ubocznej, nie mogą też ulegać jej prawidłom; np. Caesari nuntius affertur, legionem, quam frumentandi causa miserat, ab hostibus circumventam, aegre resistere. Zdanie *quam-miserat*, jest dodatek wyjaśniający czytelnikowi, o jakiej legii mówili donosiciele, a nie przytoczone ich wyrazy. Bo gdy Cezarowi doniesiono o napadniętej legii, wiedzieć mógł i bez tego dodatku, że o tej legii mowa, którą był wysłał.

5) Zaimek qui w dwóch przypadkach może mieć Tryb bezokol. za łączący; a) Gdy stoi za *et is, isque* (i ten, i on i t. d.); np. Dixit, se Pannio hoc jam imperasse, quem (za eumque), quod jussus esset, jam pridem fecisse. b) Jako Zaimek pytający (tutaj należą także i inne pytające partykuły; np. *cur, quis, quando, quomodo, unde, cet.*), ale użyty nie w istotnych pytaniach, t. j. takich, na które chcemy odpowiedzi, lecz w oratorskich, to jest kiedy

*) Domyślne *dicentes*, od którego zależy następna oratio indirecta (ob. §. 242. Uw. 1)

***) Cavillabantur, wykrecali, domysł. mówiąc.

***) Domyśl. *dicebat*.

twierdzeniom naszym nadajemy kształt pytania, chcąc przez to podziwienie wyrazić; np. któż będzie Trybunów na pomoc wzywał, jak im nie będzie wolno pomagać? t. j. nikt przecie nie będzie wzywał Tr. i t. d. — Albożście nie słyszeli o tém? t. j. wszakżeście słyszeli.

Cogitavit Caligula etiam de Homeri carminibus abolendis: *Cur enim sibi non licere, dicens, quod Platoni licuisset, qui eum e civitate sua eiecerit?* — His Caesar ita respondit: se eas res eo gravius ferre, quo minus merito populi r. accidissent. Quod si veteris contumeliae oblivisci vellet, *num etiam recentium injuriarum memoriam deponere posse?* — Tempus agenda rei quaerebat Sempronius: non esse cum aegro consule senescendum dictitans; *quid enim ultra differri ac teri tempus? quem tertium consulem, quem alium exercitum exspectari? castra Carthaginiensium in Italia esse* *).

D o d a t e k.

O przypadku pierwszym z Trybem bezokolicznym (Nominativus cum Infinitivo).

220. 1) Słowa, które znaczą bycie, rządzą, jak wiemy, podwójnym pierwszym przypadkiem; takowy zostaje im jeszcze wtenczas, kiedy są zamienione na Tryb bezokoliczny. Jako więc mówimy: *Romulus primus fuit rex Romanorum. Balbus tuba belli civilis est appellatus. Nuptiae res honesta sunt putandae* i t. d. — tak równie mówić można:

Homerus solus appellari poeta meruit. Cato esse quam videri bonus malebat. Hercules et Liber reges orientis fuisse traduntur, (feruntur, dicuntur).

- 2) Osobliwie często stoi taki przypadek pierwszy przy Słowach declarandi i sentiendi, zamiast Konstrukcyi Accus. c. Inf.

*) Ob. wyborną rozprawę Krügera: Ueber den Accus. cum Infinit. nach Fragwörtern i t. d. Braunschweig 1820. Tądzież dzieło tegoż autora: Von der Folge der Zeiten in der oratio obliqua. Braunsch. 1821.

Servius magno consensu populi rex declaratus fuisse fertur. Urbs ardere nunciatur. Nuptiae merito res honesta putantur. Tu bonus esse videris.

Względem używania obudwóch Konstrukcyj zachowajmy 221.
w pamięci następujące uwagi:

1) Słowa takowe (sent., declar.) jeżeli są activa nie Deponentia mogą mieć Nominat. cum Inf. tylko wtenczas, kiedy mają zakończenie bierne, np. *Rex advenisse scribitur*; z resztą Accus. c. Inf. np. *Regem advenisse scribis*, (*scribunt, scripsi, scribendum est* cet.).

2) Słowa takowe jeżeli są Intransitiva, lub gdy się za takie kładą, mają Nominat. c. Inf. np. *Ille a nobis laudari cupit. Aelius philosophus esse voluit, orator fieri non cupit* (gdzie *volo, cupio* stoją intransitive); lecz także częściej: *Cupit se laudari: Vult se philosophum esse: Cupit se oratorem fieri*; — są czynne.

3) Ponieważ Słowa nieosobiste z pierwszym przypadkiem stać nie mogą, a więc i Konstrukcyja Nomin. c. Inf. przy nich nie ma miejsca:

Poenitet me hanc fabulam narrasse. Fama est, lupam Romulo et Remo mammas praebuisse. Me hunc librum perlegisse satis est. Te hoc facere non pudet? Vos esse otiosos licet (częściej podług §. 128, 11.: *Vobis esse otiosis licet*).

Toż samo правило służy dla wszystkich Słów osobistych nieosobiste użytych; np. *Ferunt* (*tradunt, scribunt; scribitur; traditur, fertur, dicitur*) *Platonem, ut Pythagorēos cognosceret, in Italiam venisse. Aeolo ventos paruisse existimatum est. Homerum caecum fuisse traditum est. Nunciatur mihi, Faunium decessisse.* — Używają się zaś te Słowa nieosobiste z Accus. cum Inf., gdy stoją w Perfectum i pochodzących od niego czasach; w Praesens i wyprowadzonych od niego formach stojąc mają częściej Nomin. cum Inf.

4) Deponentia mają zazwyczaj Accus. c. Infinit. nawet intransitiva: *Arbitror me tibi esse carum. Laetaris te Consulem esse factum.*

U w a g i.

1) Treścią tego, co się w obudwóch głównych prawidłach podało, jest: że do Konstrukcyi Nom. c. Inf. potrzeba albo a) żeby Verbum finitum było declarandi lub sentiendi activum niedeponens, albo b) żeby Infinitivus był Słowem mającém znaczenie być.

2) Od podanych tutaj prawideł tylko poeci odstępowali niekiedy; np. *Ajax retulit esse Jovis pronepos* (za se

esse pronepōtem). Ovid. *Andregens sensit medios delapsus in hostes* (za *se delapsus esse*). Virg. *Penelope visura quamvis nunquam speraret Ulyxem* (za *se visuram esse*), illum expectando facta remansit anus. Propert. *Viginti minae, quas hodie adolescens ipse daturus dixit* (za *se daturum esse*). Plaut. Także prozaii Tacyt: *Classicus hostis populi romani, quam socius jactabat* (za: *se hostem potius esse, quam socium*).

III. O używaniu form czasowych w Trybie oznajmującym i łączącym, tudzież o zamianie takowych.

Nie tylko zamieniając między sobą mowę prostą i uboczną (*oratio recta et obliqua*), lecz także w wielu innych razach, osobliwie w powieściach i listach, znać dokładnie potrzeba, jak się właściwie używają formy czasowe w rozmaitych Trybach, aby w używaniu onych nie uchybić, a nawet, aby nie wszystko brać za zamianę form, co przy spolszczeniu łaciny nam się nią być wydaje.

222. 1) Gdy z dwóch czynności przeszłych jedna jest ciągle trwającą, a druga podczas jej trwania raptownie się wydarza i trwa momentalnie; tamta zamiast przez *quum* *cum* Imperfecto, wyraża się przez *dum* *c.* Praes. Indicat., a ta przez Perfectum (a czasem Imperfect.).

Dum Caesar ad Rubiconem *cunctatur* (za *quum cunctaretur*, gdy się ociągał), *apparuit* quidam *arundine canens*. *Dum* sacerdos *concepit* preces, et *fundit* vinum inter cornua, *concidit sine vulnere taurus*. *Dum* Caesar apud Vesontionem in Sequanis paucos dies *moratur*, ingens timor animos militum subito *invasit*. Pullus galliaceus, *dum* *escam quaerit*, margaritam *reperit* (Perf.).

Podobnie się kłasić może, gdy druga czynność nie jest wprawdzie chwilowa, lecz dla tego, że krócej trwa od pierwszej, za momentalną się uważać daje w porównaniu z tamtą; np. *Dum* Annibal *elephantos trajicit*, *senatus varia agitabat consilia*. Zgad często u dziejopisów narażamy: *Dum* ea *geruntur*, *aguntur*, *fiunt* i t. p. z następującem praeteritum.

Niekiedy znajdujemy tę Konstrukcyę w ten sposób zmienioną; że Słowo czynność trwającą wyrażające stoi w swoim czasie bez Spójnika, a następne ma *quum* z Praes. lub Perfectum Indicativi; np. Caesar ad Rubiconem stans diu facinus *perpendebat* animo, *quum* ei puer ostenditur (*apparuit*) placem calamo edens cantum. — Toż samo *dum* cum Praesenti używają porci o czynnościach także przyszłych; np. Ego. *dum* nox atra *occupat* (opanoje) omnia, nigraentem nubem desuper *infundam*. Virg. *Dum* tu *procedis* (gdy będziesz przechodził), non semel *dicemus*: Jo triumphe! Hor.

2) Kiedy w główném zdaniu stoi Praesens nie oznaczające, co się dzieje teraz, ale co się w ogólności dzieć zwykło w pewnym przypadku; a w zdaniu poboczném ma stać *gdy* z czasem przyszłym dokonany; używa Łacini *quum* z Perfectum Indicativi, czasem Conjunctivi. To Perf. jest oczywiście czasem nieoznaczonym, i dla tego zowią go Łacini Tempus indefinitum albo z grecka Aoristus.

Homines *quum* se fortunae *permiserint* (oddadzą), etiam naturam dediscunt. Requies tum vere ita appellatur, si quis ea utitur, *quum* est labore *defatigatus*. Ager *quum* multos annos *quievit*, ubiores esse fructus solet. *Quum* terra prodigia *nuntiata sunt*, decemviri libros sybillinos adire iubentur. Nemini est exploratum, *quum* ad arma *ventum est*, quid *futurum sit* (co ma wypaść).

3) Wiemy to już, że łacińskie czasy warunkowe są Imperf. Conj. jako terażniejszy, a Plusq. Conj. jako przeszły. Lecz Łacini używają także niekiedy Imperfectum, Perfectum albo Plusquamperfectum Indicativi zamiast czasów warunkowych, gdy chcą wyrazić, że rzecz, o której mówią, niezawodnieby się była spełniła.

Germanicus ferrum a latere deripuit, elatumque *deferabat* (za *detulisset*) in pectus, ni proximi praesam dextram attinissent. Temere *fecerat* (za *fecisset*) Nerva, si adoptasset alium, quam te. — Antiochus Academicus appellabatur, et *erat* quidem, si perpauca mutavisset, germanissimus Stoicus. — Cf. Cic. Fin. II. 18. i III. 4. (*poterat*). Tusc. III. 1 (*erat*). Quintil. XI. 2. 33. (*erat*). Podobnie używa się: *Vix crediderim* za *credam*; *cave dixeris*, za *dicas*; *ne feceris* za *facias*.

4) Łaciniacy używają niekiedy Praesens Coniunctivi za Futurum Indicativi zalecając co grzecznie; i nawzajem Fut. Ind. za Praesens Coniunctivi przy czynieniu rozsądnych uwag.

Tu ad omnia *rescribes*, et quando te exspectem, *facies* me certiozem (*odpiszesz, uwiadomisz mnie, zamiast: chciej odpisać, uwiadomij mnie też*). Ubi socordiae te atque ignaviae tradideris, nequicquam deos *implōres* (za *implorabis*).

U w a g a. Że *amabo*, *amaturus sum*, i *amawero*, uważane bezwzględnie są od siebie bardzo różne, łatwo poznamy, jeżeli się nad naturą każdego w szczególności zastanowimy: *amabo* będą kochał, znaczy, iż niezawodnie to się stanie; *amaturus sum* mam kochać, chcę kochać, kochałbym, oznacza przyszłość niepewną, lub życzenie tylko na przyszłość się rozciągające; jest to więc *amabo* niepewne. *Amawero* tém jest dla niepewnego *amaturus ero*, czém dla pewnego *amabo* t. j. przeszłością. Widzimy więc, iż błędnie byłoby mniemać, że *amaturus sim*, a tém bardziej *amawero*, może służyć za Tryb łączący czasowi *amabo*. Przykłady dopiero przywiedzione, gdzie *implōres* za *implorabis* stoi, a za *rescribes* i *facies* także *rescribas* i *facias*, lecz nie *rescripturus*, *facturus sis*, ani *rescripseris*, *feceris*, (chyba żebyśmy te od *rescripserim*, *fecerim* wyprowadzali jako Conj. Perfect. za Conj. Praes. — §. 120 i 122.) położycy można; za dowód służyć mogą, że *amen* jest razem Trybem łączącym od *amabo*, a *amaverim* od *amawero*. Cum his versare, qui te meliorem *faciant* (którzyby Cię zrobili), różni się tyle od *facturi sint* (którzy Cię chcą, mają zrobić), ile *facient* od *facturi sunt*. Za: *Donec eris felix, multos numerabis amicos*, mówimy oblique: *Donec sis felix, multos te numeraturum esse amicos* Ovidius canit; zaś: *Apes cum iam migraturae sint, reginam procedere foras dicit Plinius*, za: *Apes cum iam migraturae sunt, regina procedit foras*. Podobnie: za *Contemnendam putat Cicero mortem, quae eum deducat, ubi sit futurus aeternus*; powiemy directe: *aeternus sum futurus in iis locis, in quae deducar* (fut.) post mortem. Przeciwnie za: *Nunquam ego mortem timebo, quae me beatum redditura est*; powie się: *Egone timeam mortem, quae me sit redditura beatum?* Jest więc *amaturum sim*, tylko Trybem łączącym od *amaturus sum*.

223. 5) Futurum simplex *amabo* (będę kochał) — mówi o rzeczy, która w przyszłości

trwać ma ciągle, zaś *Futurum exactum amavero* (ukołham, *placavero* ubłagam) wyraża zdarzenie w przeszłości już przeszłe.

Dla tego więc, gdy o takich dwóch przyszłych czynnościach mówimy, z których jedna w przyszłości już ukończona być musi, gdy druga ma nastąpić; natenczas pierwszą przez *Futurum exactum* wyrażamy; np. *Ut sementem feceris ita metes. Roman cum venero, quae perspexero, scribam ad te. Mihi dolebit, non tibi, si quid ego stulte fecero.*

Conjunctivus Perfecti służy za Tryb łączący czasowi *Futurum exactum*; np. *Videor sperare debere, si te viderim.* Dla tego to *futurum exactum* posuwając się in sermone obliquo o jeden czas w przeszłość, ma za *Conjunctivum* tryb łączący czasu *Plusquamperfecti*. — *Si se Consulē fecissent, brevi tempore aut vivum, aut mortuum Jugurtham se in potestate populi r. redacturum pollicebatur Marius.* — *Amaturus fuerim* jest tém względem *amavero*, czém *amaturus sim* względem *amabo*.

6) Względem czasów przeszłych *Perfectum* 224. i *Imperfectum*, które równe w dawności, trwałością różnią się tylko, uważamy:

a) *Perfectum* wyraża u Łaciniów wypadek momentalny, czynność zupełnie odbytą, albo zdarzenie jakie za główne uważane; zdarzenie zaś poboczne lub długo trwające, wyrażają Łaciniicy przez *Imperfectum*.

Phoebidas Lacedaemonius cum exercitum Olynthum duceret, iterque Thebas faceret, arcem oppidi, quae Cadmea nominatur, occupavit. Tarentini Pyrrhum, Epiri regem, contra Romanos auxilio poposcerunt, qui ex genere Achillis originem trahebat.

U w a g i.

1) Toż samo ma miejsce przy *ut* z Trybem łączącym; np. *In Demosthene tantum studium fuisse dicitur, ut impedimenta naturae diligentia industriaque superaret: cumque ita habilis esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur.*

2) Dla wyrażenia długiego trwania czynności jakiej, kładą czasem Łaciniacy Imperfectum w Trybie łączącym, chociaż Konstrukcyja zdaje się Plusquamperfectum tegoż Trybu wymagać. Osobliwie przy *si, nisi i quum*; np. Non tam facile opes Carthaginiis tantae concidissent, nisi Sicilia classibus Romanis pateret. *Quum* amplius sex horis continenter pugnaretur, animadvertenter nostri cet.

b) W żywém opowiadaniu, używamy w Łacinie, tak jak i w naszej mowie dzieć się zwykło, czasu teraźniejszego równie w głównych jak i ubocznych zdaniach, aby przez to zdarzenie, o którym jest mowa, niejako obecnem zrobić.

Pisidas resistentes Datames invadit, primo impetu petit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Triginta rectores reipublicae Atheniensis constituuntur. (Cf. Sall. Catil. 60. Caes. B. C. II. 10. — 12.). Także z innymi czasami pomieszany bywa Praesens. Redintegrato clamore, undique omnes connixi, hostem avertunt, nec deinde romana vis sustineri potuit. Sabini castra relinquunt. (Cf. Liv. III. 63.)

Ponieważ takowe Praesens historicum miejsce Praeteriti zastępuje, natrafiamy więc po niem często ut wyrażne lub domyslnie cum Coniunctivo Imperfecti, tak jak po czasie przeszłym.

Luto musculus, ut ab igne tutus esset, contegitur. Caes. Caesar a Cn. Pompejo petit, quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire, et ad se proficisci juberet. Id.

225.

7) W pisaniu listów przenosili się często Rzymianie myślą na ten punkt, w którym ich pismo miało być odebrane, i pisali tak, jakby byli mówili przy oddaniu listu o téj chwili, w której go pisali. Dla tego dzisiaj zowie się u nich: *eo ipso die, cum haec scriberem*; wczoraj: *pridie ejus diei, quo haec scribebam*; jutro: *postridie ejus diei, qui erat, tum futurus, cum haec scriberem*. — Ztąd nasz sposób pisania listów nie zgadza się z łacińskim, chyba wtenczas gdy Łaciniak o takiej rzeczy pisał, którą sobie w czasie, gdy list miał być oddany, w tym sa-

mym stanie wystawiał, jak była przy pisaniu onego. Co się zaś od téj chwili, aż do czasu oddania listu zmienić miało lub mogło, to ze względu na ten czas, jak rzecz przeszłą opisywał. Znajdujemy więc:

a) Praesens zamienione na Imperfectum, Perfectum albo Plusquamperfectum, stósownie do tego, jak się rzecz ciągle trwająca lub momentalna, i względnie do innych okoliczności lub sama bez żadnego względu wystawia.

Habes totum reipublicae statum, qui quidem tum erat, cum has literas dabam. Cic. Quum essem in Tusculano (właśnie gdy się znajduje w Tusculanum), Roma puer a sorore tua missus epistolam mihi abs te allatam dedit, nunciavitque eo ipso die (list oddaje i oznajmuje, że dziś jeszcze) post meridiem iturum eum, qui ad te proficisceretur. Cic. Haec scripsi (piszę) subito, quum Bruti pueri me convenissent, et se Romam properare dixissent. Itaque nullas iis, praeterquam ad te, et ad Brutum, dedi literas (tylko do ciebie piszę).

b) Perfectum zamienione na Plusquamperfectum, Futurum in Praesente na Futurum in Praeterito, Futurum simplex na exactum, ze względu na czytelnika.

Nihil habebam, quod scriberem: neque enim novi quidquam audieram, et ad tuas omnes rescripseram pridie. Cic. Scribam ad te plura alias. Paucis enim diebus eram missurus domesticos tabellarios, ut, quoniam sane feliciter rem publicam gessimus, unis literis totius aestatis res gestas ad Senatum perscriberem. Cic. Fam. II. 7. Quum tu haec leges, ego illum fortasse convenero; t. j. Może się z nim zobaczę wprzód nim ten list Cię dojdzie. Cic. Att. IX. 15.

Ujv a g a. Takowy sposób pisania nie jest koniecznym, lecz owszem zależy zupełnie od upodobania piszącego: dla tego znajdujemy go z naszym zwyczajnym pomieszany; np. Haec scripsi ante lucem: eo die Senatus erat futurus. Nos in Senatu, quemadmodum spero, dignitatem nostram retinebimus.

De his rebus pridie quam haec scripsi, Senatus auctoritas gravissima intercessit. Cic. Fam. 1. 2.

Rozdział Piętnasty.

Składnia Trybu rozkazującego (Syntaxis Imperativi).

226. Trybu rozkazującego używamy, aby wyrazić, iż chcemy aby się co stało lub nie; w czem różne stopniowanie zachodzi, do którego oznaczenia dwie szczególniej mamy formy.

1) Pierwsza t. j. *Jussivus*, wyraża tylko żądanie; aby się co stało lub nie, i właściwa jest nie mniej prośbom i błaganiom, jak i rozkazom i ostrym zaleceniom; druga t. j. *Imperativus* używa się właściwie gdy czego z dobitnością i naleganiem żądamy.

Że za przeczenie w tym Trybie używa się *ne*, wspomnieliśmy wyżej.

Nosce te ipsum. Nimum ne crede colori. Obsecro, populares, ferte misero atque innocenti auxilium, subvenite inopi! Di colendi semper et culti, date, quae precamur tempore sacro. Dianam tenerae dicite virgines! Intonsum pueri dicite Cynthium! Faveve linguis! Maleominatis parcite verbis! Quartae esto parvis Ulyxes heres. O parentes estote rogati. Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve urito.

Oprócz wskazanej różnicy ta się jeszcze ważna między formami Trybu rozkazującego spostrzegać daje, że *Jussivus* ogląda się zawsze na obecność, *Imperativus* rozkazuje na przyszłość; np. *Philida mitte mihi* (t. j. nunc, statim); *cum sacra faciam pro frugibus, ipse venito. Bibe aquam* (teraz zaraz); zaś: *si te hoc morbo levare cupis, sedulo aquam bibito* (a zatem nadal, na przyszłość). Ztąd też w ustawach, rozporządzeniach, testamentach i t. d. używana była forma Imperativi na *to* (*tor*), bo tych nakazy i zalecenia zawsze się dotyczą przyszłości. Słusznie więc tę formę zowią *Imperativus Futuri*; tamtę *Imp. Praesentis*. — Ale poeci często obudwóch form bez różnicy używają; dla tego je u nich bez różnicy znajdujemy: *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito. Virg.*

2) Zamiast Imperativ. użyć można Futurum simplex Indicativi lub Conjunctivi; ostatnie, gdy tylko wyrażamy, iż sobie czego życzymy; pierwsze, gdy chcemy przez grzeczność życzenie nasze tak wyrazić, jakobyśmy nie wąpli-
li wcale, iż ono wykonane zostanie. *Conjunctivus Perfecti* może stać na miejscu drugiego Imperatywu.

Przeczenie Trybu oznajmującego jest *non*, Trybu łączącego *ne*.

Salvebis, valebis, meaque negotia non negliges! Tu nihil invita dices faciesque Minerva! Serus in coelum redeas, diuque laetus intersis populo! Quiescat in pace! Molliter ossa cubent! Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborum! Ne facias hoc.

U w a g i.

1) *Imperativus* także często przez pewne Słowa z Trybem łączącym albo bezokolicznym; *ne* osobliwie przez *noli* i inne Słowa opisać można; np.:

Cura, ut valeas! Fac valeas, meque mutuo diligas! Tu velim animo sapienti fortique sis! Fac ne quid aliud cures, nisi ut quam commodissime convalescas. Cave, ne incognita pro cognitis habeas, hisque temere assentiaris. Cave facias. Ne quis humare velit Ajacem. Nolite id velle, quod fieri non potest. Parce privatus nimium cavere: dona praesentis cape laetus horae: cetera mitte loqui. Quid bellicosus Cantaber et Scythes cogitet, remittas quaerere. Quid sit futurum cras, fuge quaerere. Sperne repugnando tibi tu contrarius esse: Conveniet nulli, qui secum dissidet ipse.

2) *Conjunctivus* potrzebny jest, gdy mówiąc w tonie rozkazującym, chcemy i siebie umieścić w liczbie osób, którym co nakazujemy; np. *Moriamur et in media armaruamus!*

Przed jakąkolwiek formą Trybu rozkazującego dodają się często Imperativi *Age (dum)*, *agitedum*; np. *Age! ista divina studia omittamus* (Ej porzućmy). *Procedat agedum ad pugnam* (Nó! niechaj występuje)! *Age vero, considerate! Agedum, hoc mihi expedit primum. Agitedum, clamorem tollite* (Dalej! krzyczcie).

3) Uważamy nakoniec, iż jako Futurum Indicativi zamiast Trybu rozkazującego się nżywa, tak nawzajem Im-

perativus w zdaniach poprzednich miejsce Futuri Indicativi z Spójnikiem warunkowym zastępuje; np. *Tecum habita et noris, quam sit tibi curta supellex*; zamiast: *Si tecum habitabis, noris*.

Rozdział Szesnasty.

Składnia Trybu bezokolicznego (Syntaxis Infinitivi).

227. Infinitivus jest to Słowo ogółoczone z wszelkiego osobowego znaczenia: uważać go można za Substantivum generis neutrius, które posiada rząd Słowa, od którego pochodzi.

Virtus prima potest dici, *compescere* (hamować) linguam; Proximus ille Deo est, qui scit ratione *tacere*.

Fidei nostrae *conveniebat*, notum Senatui *facere*, excessisse Priscum inmanitate et saevitia crimina, quibus *dari* iudices possint.

1) Pospolicie Infinitivus za Subjekt albo przedmiot, zaś w Konstrukcyi Accusativi cum Infinitivo za oboje razem, a nawet (osobliwie u Poetów) za wszystkie Gerundia i Supina używa się.

Rem familiarem *ditābi sinere* (t j. dopuszczenie roztrwonięcia się majątku) flagitiosum est. Improbus est homo, qui beneficium scit *sumere* et nescit *reddere*. (niejako: Który zna brać, nie zna *oddawania* dobrodziejstwa). Mihi stat *alere* morbum *desinere* (niejako: postanowieniem jest u mnie *przestanie* powiększania choroby); Fabius, quam arborem ipse conseruisset, sub ea *legere alium* fructum, *indignum esse dicere* solebat. (Niegodnym nazywał *zbieranie* przez innego owoców). Potestas erat sese gravissima *levare* (za *levandi*) infamia. Cic. Hominum quanta sit mens difficile est *existimare* (za *existimatu*). Id. (Porównaj §. 197 i Uwagę 1).

De Accusativo i Nominativo cum Infinitivo mówiliśmy już wyżej.

2) Praesens Infinitivi stoi często, osobliwie u dziejopisów, zamiast Imperfectum

Indicativi, (lub Praesens, ile to w żywém opowiadaniu miejsce Imperfecti zastępować może) i zowie się *Infinitivus historicus s. narrationis*.

Postquam milites in aedes irrupere, diversi regem *quaerere*; dormientes alios, alios occurrentes *interficere*, *scrutari* loca ablitata; clausa *effringere*; strepitu et tumultu omnia *miscere*. Sall. Jug. 12. (t. i. *szukali, zabijali, szperali* i t. d.)

U w a g i

1) Często przy tym Infinitywie domyślać się można *cepit, coeperunt*; np. Caesar *siccare* Pomptinas paludes, *emittere* Fucinum lacum, *perforare* Isthmum: talia agentem mors praevēnit. — Takowy Infinit. hist. i okolicznemi czasami przepłatany bywa; np. Gladiis *res geritur*. Veterani pristinae virtutis memores, acriter *instare*; illi haud timidi *resistant*. Maxima vi *certatur*. Interea Catilina cum expeditis in prima acie *versari*, laborantibus *succurrere*, integros pro saucis *arcessere*: omnia *providere*: multum ipse *pugnare*, saepe hostem *ferire*. Strenui militis et boni imperatoris officia simul *exsequebatur*. Sallu. Cat. 60.

2) Lwiusz i Tacyt łączą Infinit. historicum nawet ze Spójnikiem *quum*. Tuis Auruncis, victor tot bellis Romanus promissa consulis expectabat: *quum* Appius, et insitā superbiā, et ut collegae vanam faceret fidem, jus de creditis pecuniis *dicere* (L. 2, 27). Aegerime id plebs *ferrebat*, jacere tam diu irritas sanctiones, quae de suis commodis ferrentur, *quum* interim de sanguine et supplicio suo latam legem confestim *exerceri* et tantam vim *habere* (L. 4, 51). Jam legiones in testudinem glomerabantur, et alii tela saxaque *incutiebant*, *quum* lang. *escere* paullatim Vitellianorum animi (T. hist. 3, 31). Cf. Liv. 6, 27. Tac. Ann. 2, 40. 4, 50. 6, 44. — Że zaimek *qui* może mieć Infinit. hist., rozumie się samo przez się.

O używaniu łacińskich Zaimków.

I. O używaniu Zaimków przywłaszczających *sui*, 228.
suus, i innych za nie się kładących.

1) Łaciński Zaimek *sui*, *sibi*, *se*, daleko obszerniejszego jest użycia niż polski się. Albowiem a) my naszego *się* używać tylko możemy, kiedy się takowe ściąga do Subjektu w tymże

samym zdaniu będącego, nie zaś do Subjektu znajdującego się w zdaniu poprzedzającym, chociażby nawet z takowego użycia żadna dwójznaczność powstać nie mogła. Zaś *b)* Łaciniicy odnoszą swoje *sui, sibi, se*, także do Subjektu stojącego w poprzedzającym zdaniu (osobliwie kiedy zdanie następne zamyka w sobie Accus. cum Infin.), nie zważając nawet na wątpliwość, która mogłaby z tąd urosć, byle ta tylko przy małym zastanowieniu się czytającego uprzętnąć się dała, jak np. w zdaniach niżej pod *c)* umieszczonych.

a) Populus ipse moderandi et regendi *sui* potestatem senatui tradidit. Omne animal applicatum est ad *se* diligendum. Dionysius verebatur, ne, si Dionem *se* cum haberet, aliquam occasionem *sui* daret opprimeandi. *b)* Multi nil rectum, nisi quod placuit *sibi* (co się *im* podobało; *sibi* ściąga się nie do Subj: *quod*, ale do odleglejszego *multi*), ducunt. Numa simulat, *sibi* cum dea Legeria congressus nocturnos esse. *c)* Dionysius instituit, ut filiae caudentibus juglandium putaminibus barbam *sibi* (*mi*) et capillum adurerent. Herculi Eurystheos rex imperavit, ut arma reginae Amazonum *sibi* (*mi*) afferret.

Dla tego, kiedy Łaciniicy chcą Zaimek *sui* odnieść do Subjektu w tymże samym co i toż *sui* zdaniu będącego, nie zaś do przypadku pierwszego, który się w poprzedzającym zdaniu znajduje, dodają mu czasem dla dobitności *ipse*; w którym razie nam, jak się dopiero mówiło, dosyć jest położyć samo *się*; np. Paulus Persęo roganti, ne in triumpho duceretur, quod peteret, in sua potestate esse, respondit; quo responso suasisse videtur, ut Persens *ipsi sibi* vinum inferret (aby *sobie* życie odebrał). — Gdzie jednak jasno widać, iż Zaimek do najbliższego Subjektu odnieść należy, takowy dodatek byłby niepotrzebnym; np. Nemo hominum dubitat, animalia *sibi* (*sobie*) victum parare posse.

Gdyby ztąd wątpliwość powstać miała, że Zaimek zdania następnego do poprzedzającego Subjektu się odnosi, używa się *ipse, is, ille*, zamiast *sui*.

Jugurtha legatos ad consulem mittit, qui *ipsi* (*illi*) liberisque vitam peterent. Persae, mortuo Alexandro, non alium, qui imperaret *ipsis* (*eis*), digniorem fuisse profitebantur.

U w a g i.

1) Gdy Subjekt zdania poprzedzającego jest w liczbie mnogiej, lub też w témże zdaniu więcej Subjektów Spójnikiem połączonych się znajduje, używa się także *ipse* (czasem *is*) w liczbie mnogiej; chyba że w zdaniu następnym nie ma innego Subjektu, natenczas stoi *sui*; np. Nabarzanes et Bessus Artabazum orabant, ut causam *ipsorum* tueretur — (nie *suam*, bo w pierwszym zdaniu jest podwójny Subjekt, a w następującym znówu przy Słowie domyślny *ille*). — Germani agriculturæ non student, majorque pars victus *eorum* lacte et caseo et carne consistit. — Ea molestissime ferre homines debent, quæ *ipsorum* culpa contracta sunt; — zaś: quæ *sua* culpa contraxerunt — bo tym sposobem niknie w następnym zdaniu osobny Subjekt.

2) *Meus, tuus, suus*, zastępują jak wiemy, przypadek drugi na pytanie *czyj?* gdy więc stoją w znaczeniu *mój (twój, swój)* własny, i dla dobitności dodaje im się *ipse*, takowe kładzie się w przyp. drugim: *mea ipsius manus, nostri ipsorum liberi, vestris ipsorum virtutibus* cet. Podobnie *unus i solus*: *meum solus (unus) peccatum* cet. (porówn. §. 133): Ale przy *omnium* i Zaimek kładzie się w 2gim przypadku *praeter omnium nostrum (vestrum, albo nostrum omnium* cet.) *expectationem*.

3) *Ipse* w znaczeniu *sam*, zgadza się w przyp. ze swoim Rzeczownikiem lub Zaimkiem i może stać przed nim lub po nim: *pater ipse* lub *ipse pater*, *sam* ojciec (nie kto inny); *ille ipse* lub *ipse ille*, *on sam*. Lecz *ipse* używa się także w znaczeniu *właśnie*, wtenczas w tyle stać musi: *in eo ipso* libro, właśnie w tej książce; *ab illo ipso* venio, właśnie od niego; (*is*) *ipse est*, quem quaero, właśnie ten, którego szukam. Podobnie *nunc ipsum*, właśnie teraz.

2) Nasz Zaimek *swój, a, e*, odpowiada łacińskiemu *suus, a, um*; t j. obadwa ściągają się zawsze do głównego Subjektu. Naszego jednak użycie nie jest tak powszechne, jak łacińskiego: odnosimy go bowiem tylko do Subjektu w tém samym co i on zdaniu stojącego; do poprzedzającego zaś tylko, gdy Rzeczownik w następnym zdaniu będący, z którym tenże Zaimek w rodzaju, liczbie i przypadku zgadzać się ma, nie stoi w przypadku pierwszym. Łaciniacy zaś w tym razie *suus* używają, a Polacy kładą Zaimek *on, ona, ono*, w przypadku drugim. 229.

Jul. Caesar mensem a *suo* nomine appellari passus est — pozwolił miesiącu od *swego* imienia nazwać; — zaś: pozwolił, aby miesiąc od *jego* imienia nazwano; bo tu *miesiąc* staje się przypadkiem pierwszym. — Podobnie: Numērius Colophonii civem esse dicunt *suum*, Smyrnaei vero *suum* confirmant — Kolofończykowie mają Homera za *swego* obywatela; zaś Smyrneńczykowie utrzymują, że Homer jest *ich* obywatelem. — Orator sagaciter pervestiget, quid de *suis* civibus dicat — co o *swoich* obywatelach ma mówić. — Qui totos dies precabantur, ut sibi *sui* liberi superstites essent, superstitosi sunt appellati — aby im *ich* dzieci były ocalone; — zaś ut *suos* liberos salvos redderent — aby *swoje* dzieci ocalić.

U w a g a. Lubo w użyciu naszych Zaimków *się* i *swój* ograniczeni jesteście, gdy więcej niż jedno zdanie razem uważamy, a zatem więcej jest w mowie różnych Subjektów; daleko jednak powszechniejszym jest za to użycie tychże w szczególnych zdaniach; np. możemy mówić: Ja *sobie* przeszkadzam, Ty *sobie* przeszk., On *sobie* przeszk.; Łaciniak musi tu różne kłaść Zaimki według różności osób: ego *me* interpello, tu te, ille *se*. U nas wolno powiedzieć: my *się* rządźmy *swojem* prawami, czy i wy *swoje* prawa macie? — Łaciniacy tu użyć muszą Zaimków; *noster*, *vester*. Lecz właśnie dla tego nie potrzebują się obawiać żadnej dwójznaczności w używaniu *swoich sui*, *suus*, które w naszej mowie użyte wcaleby inne myśli nadały znaczenie; np. Reges ultimi mihi gratias agunt; quod *se* (nie *się* lecz *ich*) mea sententia reges appellaverim. Ariovistus respondit, nos esse iniquos, qui in *suo* jure *se* interpellaremus — że *mu* w *jego* (nie *sobie* w *swojem*) prawie przeszkody robimy.

3) *Is* w znaczeniu Zaimka przywłaszczającego używa się szczególniej względnie do przedmiotu.

Cleopatra sibi a spide admisit, et veneno *ejus* extincta est. Themistocles servum fidelissimum ad Xerxem misit, ut *ei* nuntiaret suis verbis, adversarios *ejus* in fuga esse. Ennius esse deos censet, sed *eos* non curare opinatur, quid agat humanum genus.

Także względnie do Subjektu, gdy ten albo dla zbytniego oddalenia lub zwrotu mowy niejako przestał być głównym Subjektem (jak zaraz niżej w Uwadze w przykładzie Alexander, na końcu: donec liberi *ejus*), albo gdy w następném zdaniu jeszcze inny znajduje się Subjekt mający przy sobie Zaimek przywłaszczający; np.

Alcibiades cum esset projectus inhumatus; ab omnibusque desertus jaceret: amicus quidam corpus *ejus* texit *suo* pallio.

Różnicę użycia *ejus* i *sui*, *suus*, okazują następujące przykłady:

Cyrus rex Sybārim Persis praeposuit, sororemque *suam ei* in matrimonium dedit; — zaś: Sybaris a Cyro Persis praepositus, *ejus* sororem *sibi* matrimonio junctam habuit.

Prawidła te o Zaimkach w tej treści zamknąć można: Za wszelki Zaimek osoby trzeciej (*is*, *ille*, *ipse* cet.) ściągający się do Subjektu tego zdania, w którym stoi, kładzie się odpowiadający przypadek Zaimka *sui*: a gdy taimten stał w przypadku drugim jakiej bądź liczby, bierze się *suas*, *a*, *um*. Toż samo się dzieje nawet wtenczas, gdy Zaimek ściągął się do dalszego t. j. główniejszego Subjektu, jeżeli ztąd żadna wątpliwość nie wynika, albo tylko taka, która przy uważném czytaniu znika.

Quum Romani audissent, Annibalem adversus *se* (przeciw *nim* 1) bellum parare: et ipsi copias paraverunt. Alexander a Lysippo imperavit, ut *suam* 2) (*ejus*) statuam faceret. Ciceronem multi reges rogarunt, ut causam *suam* 3) (ipsorum) apud senatum susciperet. Bomilcar Jugurtham monet, ut aliquando *sibi* liberisque *suis* provideat (*sobie*, *swoin*). Quum Hortensius Sempronio diem dixisset, orabant eum collegae, ne imperatorem *suum* 4) innoxium vexaret. Caesar effecit, ut libera civitas et gentium domina *sibi* 5) serviret. Jugurtha monet milites, ut *se* regnumque *suum* 6) ab avaritia Romanorum defendant. Themistocles professus est, Athenienses *suo* 7) consilio deos patrios muris sepsisse.

U w a g a. W ogólności kładzie się *is*, gdy zamiast naszego, *on* jego i t. d. (wyraźnego czy domyślnego) można położyć albo przynajmniej potwysleć *sobie*: *tenże*, *tegoż*; *onychże*, *onymże* i t. d.

Alexander moriens anulum suum reddiderat Perdicae, ex quo omnes conjecerant, *eum* (iż *tenże*) regnum *ei* (*onemuż*) commendasse, donec liberi *ejus* in suam tutelam pervenissent — dopóki by jego dzieci nie wyszły z pod opieki.

1) Powinnoby należeć do Subjektu *Annibal*, ale myśl pokazuje, że należy do Romani. 2) Nie Lizyp miał *swój* posąg zrobić, ale posąg Alexandra. 3) Nie swoje lecz ich 4) za *corum*, *ich* wodza 5) jemu 6) jego 7) jego.

Podanych tu szczupłych Uwag o używaniu łacińskich Zaimków przywłaszczających trzymać się należy; jakkolwiek one za dostateczne i niezmiennie prawidłą tém mniej uważane być mogą; ile że Łaciniicy sami jednego używania sposobu nie trzymają się stale; i jako Zaimek *sui*, *suus* kładą bardzo często tam, gdzie układ mowy innego wymagać się zdaje: tak znowu nawzajem miejsce *sui*, *suus*, inne czasem zastępują Zaimki; np.:

Caesar victos Nervios diligentissime conservavit; et finitimis imperavit, ut *se* (wyraźnie za *eos*) ab injuria prohiberent. Pausanias dux Spartaee, quos Byzantii ceperat, propinquos regi muneri misit, ut daret *ipsi* (za *sibi*) filiam matrimonio — De Magonis interitu duplex memoria prodita est. Namque alii naufragio alii a servis *ipsius* (za *suis*) interfectum eum, scriptum reliquerunt. Tertiam Galliae partem incolunt, qui *ipsorum* (za *sua*) lingua Celtae, nostra Galli appellantur.

231.

II. O używaniu Zaimków wskazujących i innych.

1) Gdy Zaimki *hic*, *is*, *iste*, *ille*, *idem*, *qui*, *quis*, stoją w znaczeniu Subjektu, to się zgadzają z następującym Rzeczownikiem, jako swoim Predykatem w rodzaju i liczbie.

Sunt morosi et iracundi et difficiles senes. Sed *haec* morum vitia sunt (lecz *to* są przywary obyczajów) non senectutis. — *Is* denique honos mihi videtur (*to* dopiero prawdziwy jest zaszczyt) qui non propter spem futuri beneficii, sed propter magna merita claris viris defertur et datur. — Si amicitiam ad fructum nostrum referemus, non est *ista* amicitia (nie będzie to przyjaźń), sed mercatura quaedam utilitatum suarum. — Et *ea* patria est, ubi nati; et *illa*, ubi excepti sumus (i *to* jest Ojczyzna —, i *to*); — Peripathetici quondam *idem* erant, qui Academici (*ci sami*; lecz także *to samo* byli, *co* i Akad.). *Quis* homo (*co* za człowiek) es?

Uwaga. Że jednak te wyrazy (*to* i *co*) niekiedy się i w łacinie na polski sposób kładą (*Quod* ego ad Caunas fui, *id* tu hodie es. — Non satis acute distinguunt, qui formas *idem* putant esse, *quod* partes); wypada się więc dokładniej nad niemi zastanowić, aby na ich użycie stałe i pewne wprowadzić prawidłó. Dla wykazania różnicy weźmiemy za przewodnika polszczyznę. Kiedy chcąc się od kogo dowiedzieć o nim samym, mówimy: Powiedz, *czém* jesteś? dajemy mu do zrozumienia; że chcemy poznać jego wewnętrzną cechę t. j. istotne znaczenie jego osoby: jeżeli zaś

pytamy: *кто ты jesteś?* badamy tylko o zewnętrzną cechę jego, jaką jest imię, nazwisko, lub zastępujące je oznaczenia np. syn twego sąsiada, brat Piotra i t. p. — Podobnie różni Łaciniak *quis tu es* od *quid tu es*, i *is sum* od *hoc sum*. I tak kiedy kto pokazując na stół kamienny, powie: to jest kamień, wyrazi to Łaciniak przez: *hoc est lapis*; bo tu nie idzie o wskazanie powierzchownej cechy, np. nazwiska, kształtu, lecz przeciwnie o oznaczenie wewnętrznej jego wartości; to jest dajemy przez to poznać, że ten przedmiot, na który wskazujemy, chociaż ani kształtu, ani nazwiska kamienia nie ma, jest przecież kamieniem co do istoty. Zkąd łatwy wniosek, że te same wyrazy: to jest kamień, wskazując na kamień co do kształtu i nazwiska, wyłunaczyć wypadnie przez: *hic lapis est*. Tak Annibal pod Zamą przemawia do Scypiona zwycięzcy: *Quod ego fui ad Cannas, id tu hodie es*; t. j. ja pod Kannami byłem zwycięzcą w tej wojnie, ja miałem wyższość, w moim ręku wasze były losy; to samo dziś o tobie można wyrzec. — *Qui ego fui, is tu es* — znaczyłoby: ty teraz zowieś się Annibalem, dowodzisz Kartagińczykami i t. p. jak ja wtenczas. I ja też czémś jestem (t. j. coś znaczę, *aliquid sum*). Nie to mnie boli, że teraz niczym jestem (*nihil sum*), lecz że pamiętam, czém byłem (*quid fuerim*). — Złąd: powiedz, co jest ślacheństwo (*quid sit nobilitas*); a — powiedz, co jest prawdziwe ślacheństwo (*vera nobilitas quae sit* - bo tu badamy tylko o przyniot rzeczy). I tak zawsze, gdzie Rzeczownikowi przydany jest Przyniotnik, dający poznać, że nie idzie o rzecz, ale o jej przyniot. = To jest moja matka, a tamta jego (*haec — illa mater*). To ja uważam za prawdziwą przyjaźń (*hanc veram amicitiam habeo*). Gdy Symonidesa pytano, co jest Bóg (*Deus quid sit*), nie był w stanie dać odpowiedzi. Co to jest pamięć (*quid est m.*)? Co się teraz zowie miastem, dawniej wsią było. Nie są to wady sztuki ale ludzi. Niemcy nie są już tem, czém byli dawniej (*non idem, qui* — jeżeli rozumiemy odmianę w przyniotach t. j. w obyczajach, w sposobie życia, stroju, nazwiskach i t. p. — ale *non idem, quod* — jeżeliby się rozumiała zmiana ich istoty t. j. wewnętrzne znaczenia np. potęgi, wpływu, zamożności i t. d.

Uwaga. 1) Za ułatwienie służyć nam może ta uwaga, że gdzie Rzeczownik będący Predykatem da się powtórzyć w Subjekcie, polskie *to* i co muszą się z nim zgodzić. = To jest najbliższa droga do sławy (*haec via*; bo tyle znaczy co: ta droga jest drogą najbliższą). To są zupełnie różne zdania. Co to są pisarze klasyczni? Chlubna to jest pochwała, którą dają ludzie pochwały godni. Poczciwym

być człowiekiem, to nasi przodkowie uważali za prawdziwe bogactwo; to za prawdziwe ślacheństwo.

2) Podobnie się tłumaczy *to* i *eo*, kiedy wspomniony Rzeczownik może w polszczyźnie przybrać kształt predykatowi właściwy (t. j. przyp. 6). = To było przyczyną ich sprzeczki. Co jest przyczyną twego smutku? Nie jesteście to gwałt (lub gwałtem)?

3) Nareszcie pytające *eo* za podobnie się wyraża: Co to jest za dobrowolna niedola (*quae est ista v. servitus*)? Co to jest za człowiek (*quis iste homo est*)? Co to jest za sztuka pamiętania, o której mi tyle nagadałeś?

4) *to* partykuła, którą czasem kładziemy po Zaimku, osobliwie po *który*, wyraża się w łacinie przez *quidem*. *Który to* człowiek gdy do mnie przyszedł i t. d.

5) *eo* stojące za *który*, *a*, *e* — czy ma dodany Zaimek *on*, *ona*, *ono*, czyli nie, zawsze się tłumaczy przez *qui*. Ten człowiek, *eo* tu siedzi. Kobieta, *eo* ją widział. Ta siostra, *eo* od niej dostał pierścion (a qua).

6) *to* odpowiadające poprzedzającemu jeżeli, kiedy, gdyby, jak skoro, ponieważ i t. p., lub kiedy po niem następuje przecie, jednak, nie tłumaczy się w łacinie wcale. Gdybym wiedział, *to* bym powiedział (si scirem, dicerem). Jeżeli (kiedy, jak skoro) masz, *to* daj (si, quando, quoniam habes, da). Chociaż wieść nie była podobna do prawdy, *to* oni jednak (przecie) uwierzyli (tamen crediderunt). Podobnie kiedy ma stać między *quam* i *quod* = Nie muie tak nie zamartwido, *jak to*, że (*quam, quod*) od ciebie tak dawno nie miałem listu. — Nie tłumaczy się w wyrażeniu: *eo* innego, jest np. szkalować a *eo* innego oskarżać (*aliud est maledicere, aliud accusare* albo: *aliud est m. et accus.* — tudzież w wyrażeniu *eo* innego robić (*aliud agere* = Opianika czém innym zajętego (łac. *eo* innego robiącego — *aliud agentem*) przynaglił do tej skargi. Tak błędnie list napisany, iż widać było, żeś czém innym był zajęty (*eo* innego myślałeś), gdyś go pisał (ut constaret *alud* egisse te, cum scriberes).

2) *Hic* i *ille* odpowiadają sobie pod względem ściągania się na Imiona poprzedzające, tak, iż *hic* do najbliższego, *ille* do odleglejszego należy.

Idem et docenti et discenti debet esse propositum, ut *ille* proficere velit, *hic* proficere. — Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim: cumque *illud* proprium sit hominis, *hoc* belluarum: confugiendum

est ad posterius, si uti non licet superiore. — Melius de quibusdam acerbi inimici merentur, quam ii amici, qui dulces videntur: *illi* verum saepe dicunt, *hi* nunquam.

U w a g a. Prawidła podanego trzymać się należy, chociaż niekiedy pisarze przeciwie sobie postępują, odnosząc *hic* do odleglejszego, *ille* do najbliższego Imienia; np. Melior tutiorque est certa pax, quam sperata victoria: *haec* (i. e. pax) in tua, *illa* (victoria) in deorum manu est. Liv.

3) W listach odnosi się *hic* do osoby pierwszej lub wszystkiego tego, co z piszącym w najbliższym zostaje stosunku; *iste* do osoby drugiej lub tego, do którego piszemy, albo do miejsca, w które piszemy; *ille* do trzeciej osoby na innym miejscu zostającej. Podobnie w sądowych mowach oznacza oskarżyciel siebie, i to, co się jego strony dotyczy, przez *hic*; oskarżonego, i co się na niego ściąga, przez *iste*; zaś świadków, sędziów, słuchaczy i t. p. przez *ille*.

Haec omnia (scilicet argumenta mea) quemadmodum cum istius (oskarżonego) causa cohaereant, testimonio *illorum* (świadków) demonstratum est. Non est quod te ad *hunc* locum respiciens meliaris; ad *istum* respice, in quo moraris.

Podobnie Adverbia loci od Zaimków pochodzące się różnią: *hic* (*hinc*, *huc*, *hac*) wskazuje miejsce gdzie jest piszący lub mówiący; *istic*, miejsce, gdzie jest osoba, do której się mówi lub pisze; *illuc* et., miejsce, na którym się znajduje kto trzeci.

Między *ille* i *iste* ta jeszcze poniekąd zachodzi różnica; iż pierwsze się często używa z zaszczytem kogo lub co wspominając, ostatnie mówiąc niejako z poniżeniem i pogardą; np.:

Quem nostrum *ille* moriens apud Mantinēam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? Cic. Ubi sunt *isti*, qui iracundiam utilem dicunt? Id.

Rozdział Siedemnasty.

Syntaxis ornata.

Piękność i ozdobność każdej mowy zależy na 232. doborze i zręcznym układzie tak szczególnych

wyrazów, jako i zdań całkowitych; przez co myśli nasze stają się jasne, nabierają mocy, żywości i miłego brzmienia. Prawidła piękności mowy, ile w tém miejscu mówić o niej można, *) zawarte są w części Gramatyki zwanéj *Syntaxis ornata*, do którój wykładu teraz przystępujemy. Nauka ta trudni się szykowaniem, pomnżaniem, zmniejszaniem i zamianą wyrazów i zdań; pod temi więc względami zastanawiać się nad nią będziemy: w dodatku powiemy nieco o figurach gramatycznych.

I. O ustawianiu czyli szykowaniu wyrazów, i łączeniu zdań całkowitych.

Żaden prawie język (polskiego nawet nie wyjąwszy) w szykowaniu wyrazów nie ma tyle wolności, co mowa łacińska. Jedno słowo często na różne miejsca, bez uszkodzenia mowy, przedstawiane być może. Jednakże wolność takowa nie jest bez granic. W wielu przypadkach traci mowa, przez niezręczne ustawienie wyrazów na dokładności i pełności, a prawie zawsze na piękności i ozdobie. Dla tego koniecznym potrzebny być się zdaje podanie pewnych w téj mierze prawideł.

233. *A.* Wielu wyrazom miejsce, które zajmować mają, zwyczaj oznaczyć.

*) Przymiotu pisania stylem pięknym i ozdobnym, nie tak z prawideł, jak raczej przez uważne i pilne czytanie wzorowych pisarzy, tudzież wprawę pod przewodnictwem światłego nauczyciela nabyć można. Wielce pożyteczną w tym względzie jest rzecz, wyimki z autorów na ojczystą mowę tłumaczyć, a po niejakiem czasie też same nazad na język łaciński wyłożone, z oryginałem porównywać. Głośne czytanie wybornych miejsc autorów klasycznych posłużyć może do wprawienia ucha w czucie pięknej harmonii.

1) Tytuły, przysłówia i formuły w powszechném używaniu będące, podług raz zaprowadzonego porządku pisać się powinny.

Jupiter *optimus maximus* (nie: *maximus optimus*); *Pontifex maximus*; *summus Pontifex*; *Pater patralus*; *Senatus populusque Romanus*, *Hodie mihi cras tibi; ferro ignique vastare; sum cuique tribue*. Jak u nas: *Królu nieba i ziemi; Jaśnie Wielmożny; aśnie Oświecony; Pan młody; Wszem w obec i każdemu z osobna*.

2) *Inquam*, czasem *ajo*, które się kładzie, gdy zaczęta mowę dalej ciągniemy, i *inquit*, którego używamy przywołując cudze słowa, po jedném lub więcej wyrazach w zdaniu kłaść się mogą.

Virtus, virtus, inquam, et conciliat amicos et conservat. — Egregie Cicero: *voluptas, inquit, viro forti indigna est. Eunio delector, ait quispiam, quod non discedit a communi more verborum.* — Najczęściej *inquit* używa się in oratione directa, *ait* in obliqua.

3) Zaimki względne i Przysłówki, również jak Spójniki stać powinny na początku zdania; jednak *quisque* (podobnie jak *quidem* i *quoque*, które z początku zdania kłaść się nie mogą) lepiej jest kłaść po wyrazach, z którymi w najbliższym zostaje stosunku, osobliwie po Zaimkach zwrotnych; zaś po Zaimkach względnych, i stopniach najwyższych Przymiotników (po wypuszczeniu partykuł porównania *ut — ita*), tudzież Imionach liczbowych (*numeralia ordinalia* §. 39. II; 40, 3.) zawsze je kłaść należy.

Minime sibi quisque notus est. Longissimae quaeque literae (zamiast: *ut quaeque sunt longissimae literae, ita gratissimae sunt.* In foro vix *decimus quisque* est (z dzieściciu ledwo jeden), qui ipse sese noverit. Podobnie: *Quotus quisque ita vixit, ut tranquillo animo mori possit?* (iluż to jest takich, co tak żyli, iż): — Pro se *quisque* orare coepit. *Tantum quisque* laudat, quantum se posse sperat imitari.

Uwaga. *Non* stoi pospolicie przed Słowem, w ogólności zaś przed tym wyrazem bezpośrednio, do którego należy.

Non quidem może zostać razem; zaś *ne quidem* biorą pomiędzy siebie wyraz, który z przyeiskiem ma być wymówiony. Toż samo mówićby można o polskiem *ani nawet*, gdy przez nie łacińskie *ne quidem* oddajemy.

Non sunt in senectute vires? ne postulantur quidem vires a senectute (ani wymagamy nawet). Itaque *non modo, quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem, cogimur senes.*

4) Przyimki stoją albo bezpośrednio przed swoim przypadkiem, albo je przedziela Genitivus należący do Rzeczownika. (Przez przypadek rozumiemy tu albo samego Rzeczownika, albo Przymiotnika, który mu jest przydany).

Sanguis a corde in totum corpus distribuitur per venas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes. Quid est tam inhumanum, quam eloquentiam, a natura ad salutem hominum et ad conservationem datam, ad bonorum pestem perniciosamque convertere?

U w a g i.

234. 1) Między Przymiotnikiem i rządonym przypadkiem stać tylko mogą (oprócz drugiego przypadku, o którym wspomnieliśmy) wyrazy bezpośrednio i koniecznie do Rzeczownika należące; *inter bis quinos viros; ob non redditos transfugas; de bene beateque vivendo; de magna professis*. Legem doctissimi viri graeco putant nomine a suum cuique tribuendo appellatam. (Perówuaj wyżej A. 1.) Wyjątek tu robi *ait* (*ad, ait, patriae salutem*); tudzież encliticae *re* i *que*, przez które poeci, gdzie miara wiersza wymaga, nawet wyrazy złożone rozłączają. *Lex de actis confirmandis, deve dictatura tollenda, deve coloniis*. *Cic. Inque suo noster pulvere currat equus. Inque vicem. Inque salutata linquo. Virg. (za insalutatam).*

2) Tylko Przyimek *per* może w przysięgach i zaklaniach, gdzie całe nawet zdania za jeden Przypadek uważać się zwykły, od swego przypadku przez jakiegokolwiek wyrazy bez różnicy być odcięty.

Per ego te, fili, quaecumque jura liberos jungunt parentibus, precor, quaesoque. Per ego te deos oro. Per, te, per, qui te talem genere parentes, oro.

3) Mówiliśmy, że Przypadkiem, który podług prawidła po Przyimku stać powinien, może być albo sam Rzeczownik, albo jakiegokolwiek wyraz przymiotny do niego należący. *Ge-*

nitivus zaś Rzeczownikowi przydany zastępuje miejsce jego Przymiotnika. Gdy więc takowy Genitivus zaraz po Prepozycyi następuje, wtenczas poecie, jakoby się prawidłu już zadostyć stało, wolno szykiem wszystkich innych wyrazów podług upodobania rozrządzać.

Tertia post Veneris cum lux surrexerit idus. Pallas de capitis fertur sine matre paterni vertice cum clypeo prosluisse suo.

4) Ponieważ Przypadek drugi Rzeczownikowi przydany tyle znaczy, co Przymiotnik do niego należący; jako więc między Rzeczownikiem i Przymiotnikiem, tak między tamtym i jego Genitywem każda, osobliwie jednozgóskowa Prepozycya znajdować się może we środku Mowy wiec: *Regis ad exemplum totus componitur orbis*; jak: *Multis de causis*; i: *Nomine ab auctoris* ducunt libamina nomen, jak, *Valle sub umbrasa*. Dla tego dźwięk nas nie powinno, gdy przy takim drugim przypadku, równie jak przy Przymiotniku, Substantivum wypuszczone bywa; np. *Peristratan hic Demiphonis* (sc. uxorem) contueor? *Plaut.* Id maxime formidolosum privati hominis nomen *supra principis* (sc. nomen) attolli. *Tac.* jak: *Civile decus supra regium* attollere. *Ubi ad Dianae* (sc. aedem) veneris, ito ad dextram (sc. partem).

5) Zbiegu dwóch Przyimków, ile możności, wystrzegać się należy; chyba że jeden z nich jest częścią słowa złożonego, albo przynajmniej z swoim Rzeczownikiem jeden niejako wyraz oznacza: *Voluptas disciplinarum in postprincipiis existit.* *De Quinto fratre nuntii nobis tristes venerant ex ante diem Nonas Junias usque ad pridie Calendas Septembres.* *Cic.* Podobnie: *Comitia rejecta sunt in ante diem Nonas Augusti*, (bo *ante diem* jest w kalendarzowym rachunku u Rzymian tyle co *dies*). Wreszcie, gdy jeden z nich za Przysłówek uważać można; np. *Pars aequa mundi super subterque terras omnibus sit momentis.* *Plin.* Rzadko w innym razie natrafic można na zbieg takowy, oprócz niekiedy *de sub* (*desub*; nasze *z pod*, lepiej *zpod*) u poetów; np. *Desub faucibus Italiae,* *Hor.*

5) Pisarze łacińscy lubią kłaść (jeżeli inna przyczyna koniecznie innego porządku nie wymaga) Imię lub Słowo rządzone przed rządzącem; a zatem przypadek drugi przed rządzącem Imieniem, czwarty przed rządzącem Słowem, Ablativum przed drugim stopniem Przymiotnika, 235.

a Tryb bezokoliczny przed Słowem okolicznem, które (wyjąwszy Sum) najczęściej zamyka peryod.

Romanorum neminem Varrone doctiorem fuisse existimo.

U w a g i.

1) Język łaciński wykształcił się przez wymowę; z téj przyczyny szyk jego wyrazów do tego zmierza, aby uwagę słuchacza nateżyć i zatrudnić. Chociaż przeto słowa, które główne wyobrażenie zawierają, przed innemi się kładą; wszystko jednakże w takim ułożone bywa porządku, aby nie prędzéj, aż z ostatnim wyrazem zupełną myśl pojąć było można. Słowo zatém aż na samym dopiero końcu bywa kładzione. Z tego samego powodu wszystko, co do uzupełnienia głównej myśli należy, kładzie się, ile możności, pomiędzy dwa przedniejsze zdania. Polska mowa za jasnością się ubiegająca postępuje sobie przeciwnie, kładąc Słowo rządzące, ile być może najwyżej, a jego rząd kolejno w tyle.

Si quis universam et propriam oratoris vim definire complectique vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quaecumque res inciderit, quae sit dictione explicanda, prudenter et composite et ornate et memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Cic. ob. jeszcze niżej przykład do 236, 1.

2) Przymiotnik lub Genitivus jego miejsce zastępujący, może w łacinie stać równie przed Rzeczownikiem jak i po nim, jeżeli tego jasność, dobitność, harmonia lub inne względy wymagają. Między Rzeczownik i jego Przymiotnik dobre jest kłaść wszystko, przez co myśl uzupełnioną bywa, osobliwie przypadek drugi i Przyimki z ich przypadkami (zob. §. 234. Uw. 1.), zaś pomiędzy dwa Przymiotniki przy sobie stojące, Zaimek.

Mea in tuorum erga me meritorum memoriam nulla unquam delebit oblivio. Refectus est miles proelio magis ad eventum secundo quam levi aut facili affectus. Libero tuo et admirabili ingenio delector.

236. B. Dla innych wyrazów oznaczone bywa miejsce przez okoliczności lub zamiar, do którego ich używamy.

1) Co w myśli naszej pierwsze ma miejsce, to też oczywiście i w mowie pierwój położone być

musi: a zatem przyczyna stoi przed skutkiem; warunek przed tém, co się pod warunkiem stać ma; miejsce i czas przed tém, co się na tém miejscu i w tym czasie odbywa.

Vitis, quae natura caduca est, et, nisi fulla sit, ad terram fertur, eadem, ut se erigat, claviculis, quasi manibus, quicquid est nacta, complectitur. Postquam in Catilinae castra nuntius pervenit, Romae conjurationem patefactam: plerique, quos ad bellum spes rapinarum, aut novarum rerum studium illexerat, dilabuntur. Constituta nocte, qua Allobroges proficiscerentur, Cicero praetoribus inperat, ut in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehendant.

U w a g a. My kładziemy Imiona pospolite, oznaczające godności, przed Imionami właściwemi osób, do których tamte należą; tak np. mówimy: Xiążę Sapieha, Biskup Tomicki; — u Łaciniaków przeciwny porządek ma miejsce. Co się tyczy innych Imion pospolitych, te, jak i u nas, już przed, już po właściwych stać mogą, stósownie do tego, jak je porządkujemy w naszej myśli.

Quintus Mucius augur multa narrare de C. Laelio, socero suo, memoriter et jucunde solebat. Nemo unquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paullum, aut duos avos Paullum et Africanum, aut Africani patrem aut patruum, tanta esse conatos, quae ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernent, posteritatem ad se pertinere. Ztąd mówi się: Cicero Consul; Cn. Fulvius Proconsul; P. Sulpicio Praetore; Cl. Marcello et Q. Crispino Consulibus. Rzadko znajdujemy inaczej, i to pospolicie tylko z opuszczeniem poprzedniczych Imion; jak Liv. Consul *Marcellus*, nie Consul *M. Cl. Marcellus*.

2) Wyrazy, które w wymówieniu jako celniejsze, z przyciskiem oddawać się powinny, ile możności przed innemi kłaść należy.

Coelum, non animum, mutant, qui trans mare currunt. *Auri argentique usum*, veluti omnium scelerum materiam, Lycargus sustulit. *Diuurni silentii*, quo eram his temporibus usus, *finem* hodiernus dies attulit.

U w a g i.

1) Partykuły *antequam, priusquam, postquam; non modo, non solum, non tantum; non minus, non magis, sed etiam* biorą często między siebie jeden lub więcej wyrazów, szczególnież takich, na które przycisk w wymówieniu pada. Także

po między Imiona połączone z sobą, dla tém większej dobitności kładzie się czasem Słowo.

Ante revertit, quam exspectaveram. Illud quidem post accidit, quam discesseram. Indus non aqua solum agros laetificat et mitigat, sed eos etiam consērit. Jus bonumque apud Scythas non legibus magis, quam natura valebat. Virtus laudem affert ac dignitatem.

2) Wyrazy podobieństwo lub różnicę znaczące, aby takowe tém widoczniej wystawić, ile być może, blisko siebie się kładą.

Ratio fecit hominem hominum appetentem. Cato mirari se aiebat, quod non rideret *haruspex, haruspice* cum vidisset. Virtutes animi corporis bonis antepōnimus. Nulla salus bello, pacem poseimus omnes. Appētis pecuniam, virtutem abjicis. Multi famam, conscientiam pauci vereantur. Praestare honestam mortem, turpi vitae existimo. Ut in corporibus magna dissimilitudines sunt, sic in animis existunt etiam majores varietates. — Inter multa scelera nullum atrocius videbatur, quam quod in senatu senator senatori, praetorius consulari, reo iudex, manus intulisset.

3) Ażeby mowa dla ucha przyjemną była, przeplatać należy długie wyrazy krótkimi. Ostatnie, osobliwie jednozgóskowe, kładą się przed wielozgóskowymi; na końcu zaś zdań, szczególnież na końcu peryodów, wystrzegać się ich należy.

In Miltiade erat cum summa humanitas, tum mira communitas, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus patēret; magna auctoritas apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima.

Uwaga. Z téj przyczyny nie zwykło się kłaść na końcu Słowa *Sum*; lecz się takowe albo całkiem wypuszczają, albo od Predykatu odłączają: zaś Comparativi i Superlativi często na końcu zdań stoją; np. Xenophontis sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus. — Mówi się diu equidem restiti; zaś: diu sum equidem reluctatus. — Dla nadania mowie miłego brzmięcia, unikać jeszcze należy przykrego zbiegu osobliwie twardych Spółgłosek; np. rex Xerxes, arx extracta, dux strenuus; lecz ile możności przeplatać je Samogłoskami i łagodnymi wyrazami.

4) Do ozdób łacińskiego stylu należy zdanie względne kłaść przed tém, do którego się ściągają, przenosząc do względnego zdania Rzeczownik, do którego się *qui* odnosi, i kładąc go w tym samym przypadku, co ten Zaimek; np. *Zamiast:*

Ei homini, quem ego beneficiis affeci tu omnia sua rapuisti; mówi się: *Quem hominem* ego b. a., *ei* tu o. s. rap. — Mirari se ait Scaptius, quoniam more Ardeates, cujus *agri* jus nunquam usurpaverint, *eum* se a populo romano intercepturos sperent. Non potuisse se in animum inducere, quin, quem *agrum* miles cepisset, *eum* senex quoque voce vindicaret.

5) Wyrazy lub zdania, które przyczynę, czas, miejsce, porównanie, warunek, i t. p. wyrażają, przez co zdanie główne tém dokładniej oznaczone bywa, jeżeli w myśli naszej przed inném zdaniem miejsce mieć mogą, także przed takowém kłaść się powinny; częściej jednak w środek onego bywają wtrącane, i takowy sposób pisania peryodycznym się zowie.

a) zdania przedstawione: — *Cur fleas, nescio. Quando venturus sit pater, ignoro. Ut sementem feceris, ita metes. Num id fieri possit, dubito. Qui alios amat, redamatur.* — Podobnie: *Sine notitia Dei* quae potest esse solida felicitas?

b) zdania wtrącone: — *Alios, si possumus, levare aegritudine debemus. Mors est migratio in eas oras, quas, qui e vita excesserunt, incidunt. Magnitudo maleficii facit, ut, nisi manifestum parricidium proferatur, credibile non sit.* — Czasem i więcej zdań jedno po drugiem jest wtrąconych, tak iż to, które w myśli naszej pierwsze ma miejsce, pierwój też w mowie stoi; np. *Lentulus consul, quo majus suum beneficium faceret, simulatque expedisset, quae essent necessaria, dixit se relaturum.*

U w a g i.

1) W ogólności łacińscy autorowie lubią używać peryodycznego sposobu pisania, tém więcej przeto ćwiczyć się w nim należy. Dla utrzymania peryodów, musiny Spójniki albo też Przyimki na względne partykuły zamieniać, a gdzie zdania względnego z wyrazów do mowy wchodzących wprowadzić nie można, tam całkiem takowe w stosowny sposób wymyślić potrzeba; np.

Zamiast: *ego te semper amavi et per omnem vitam amabo*; mówimy: *ego te, ut semper amavi, ita per omnem vitam amabo.* Zamiast: *multi mentiuntur et hoc sibi honori ducunt*; mówimy: *multi, quum mentiuntur,*

cet. *Zamiast: consilia tua semper quidem probavi, sed multo magis lectis tuis proximis literis; można peryodycznie powiedzieć: consilia tua, cum semper probavissem, tum multo magis probavi lect. cet. Zamiast: Stoici sapientem in summa paupertate felicissimum dicebant; lepiej jest mówić: Stoici sapientem, licet in summa paupertate constitutum, fel. cet. Zamiast: Homerum, quod erat magno ingenio instructus, omn. cet. Zam. miror te meam domum nescire; mówimy peryodycznie: miror te, ubi habitem, nescire. Zamiast: Tactus est etiam de caelo ille conditor hujus urbis Romulus; mówi Cycero: Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus. — Proste wyrażenie: Caesar jure interfectus videtur; można wtrącając zależne zdanie, peryodycznie tak wydać: Caesar, cum patriae libertatem oppressisset, jure interfectus videtur. Podobnie: Jugurtha, homo sceleratissimus, Adherbalem, Massinissae nepotem, regno fortunisque omnibus expulsi; wyraża Salustyusz; Jugurtha, homo omnium, quos terra sustinet, scelerat. — cet.*

Przeostroga. Jakożkolwiek układanie zręczne zdań na sposób peryodyczny wielką czyni zaletę piszącemu mową łacińską, nie należy jednak zbyt się ubiegać za takowym pisania sposobem, mniemając błędnie, iż na tém cała piękność stylu zależy.

2) Uważmy przy tém, iż Racińscy w ogólności lubią zdania połączyć Zaimkami względne, a nawet na początku najdłuższych peryodów one kładą, aby przez nie poprzedzającą mowę z następującem zdaniem spoić. Ztąd: *quod si, quod nisi, quod etsi, quod utinam, quod ubi cet; zamiast samych: si, nisi, etsi, utinam, ubi; lub: si hoc, si id, cet. — quae quum ita sint, zam. itaque; quae dum geruntur, za interea; quo facto, za postea; quo factum est, ut, za igitur; i t. d.*

3) Przeciwnie zaś unikają łacińscy pisarze zbyt skrupulatnych podziałów i wyliczania zdań szczególnych przez wyrazy liczbowe; dla tego lepiej jest używać zamiast liczb porządkowych: *primo, secundo, tertio cet. przy krótszych zdaniach partykuł et — et, neque — neque, tum — tum; partim — partim, vel — vel i t. p., przy dłuższych zaś wyrazów: primum, deinde, tum, praeterea, porro, postremo, denique cet., albo też porządkować je przez użycie szczególnych formuł, jako to: adde, accedit, jam vero, etiam, quid? quod, ne dicam, ut emittam, reliquum est, restat, ut cet.*

4) Budowa polskiego peryodu inna jest zupełnie niż łacińskiego. Polacy np. zwykli główną myśl kłaść na początku

a Słowo główne na jej czele; zdania zaś zależne następują w naturalnym porządku kolejno po sobie; nie lubią też rozdrabniać myśli, ale wszystko, co do jednego wyobrażenia należy, ile możności w jedno zamykać zdanie. U Łacini-ków wszystko dzieje się przeciwnie. Obaczmy przykłady: *Kiż nie zna twego czynu? quis est, qui, quod a te factum sit, ignoret?* — Każdy doznał dobrodziejstw twoich: *nemo est, quem non aliquo beneficio officeris.* Wszędzie byłem: *nullus locus est, in quo non fuerim.* Dla wielu przyczyn nie mogę uczynić tego, czego żądasz: *multae causae sunt, cur quod postulas, facere non possim.* Mało te valetudini tuae servire, quam meis oculis (t. j. niż abym cię miał na oczach, widział przy mnie). *Etsi enim te video lubenter, tamen hoc multo erit, si valebis, jucundius (milej mi będzie, kiedy będziesz zdrow).* — *Isocrati ad virtutem majores iu- dodes: ut minime mirum futurum sit, si, quum aetate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis praestet omnibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiscat. Nec istum cessare, sed celare, quae scribat, existimo (sądzę, że nie próżnuje, ale kryje swoje pisma).* — *Sollicitat, ita vivam, me tua, mi Tiro, valetudo: sed confido, si diligentiam, quam instituisti, adhibueris, cito te firmum fore.*

„Wielce się o to kłopotał, co też o mnie sądzi lud rzymski, przeto iż zawsze ostrym byłem i nieubłaganym dla niegodziwych ludzi: i dla tego skoro mi się podała sposobność bronienia niewinnego, nie omieszkałem z niej korzystać. Uczynicie i wy tak, sędziowie, starając się łagodnym i miłosiernym postępowaniem zwolnić ową ostrość w sądzeniu, której przez te kilka miesięcy daliście dowód na ludziach zuchwałych.” Z tego Cynceron oratorycznym sposobem taki zrobił perypod:

„*Ut ego, quid de me populus romanus existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, et, quae prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi; sic vos severitatem judiciorum, quae per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigare.*”

Przykłady perypodów historycznych.

At hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat quique milium numerus, quum ipsi non amplius octingentos equites haberent, quod ii, qui frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum redierant, nihil timentibus nostris, quod legati eorum paullo ante a Caesare discesserant, atque is dies induciis erat ab iis petitus, impetu facto, celeriter nostros perturbaverunt. *Caes.*

Hoc proelio facto, Caesar neque jam sibi legatos audientes, neque conditiones accipiendas arbitratur ab his, qui per dolum atque insidias, petita pace, ultro bellum intulissent, expectare vero, dum hostium copiae auferentur equitatusque reverteretur. summae dementiae esse judicabat; et cognita Gallorum infirmitate, quantum jam apud eos hostes auctoritatis essent consecuti, sentiebat: quibus ad consilia capienda nihil spatii dandum existimabat. *Id.*

Germani, post tergum clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abjectis signisque militaribus relictis, se ex castris eiecero; et, quum ad confluentem Mosae et Rheni pervenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen praecipitaverunt atque ibi timore, lassitudine, vi fluminis oppressi perierunt. *Id.*

Dla obeznania się z własnościami oratorycznych peryodów, pilnie i z uwagą czytać należy Cyncerona mowy; historycznych peryodów wzory dadzą nam poznać klasyczne dziejopisów rzymskich dzieła, Liviusza, Korneliusza, Sallustysza, osobliwie Cezara.

238. 6) Harmonia czyli liczba krasomowska zależy na jednostajnej gładkości i równości zdań i części je składających; przez to bowiem mowa staje się dobitną, okrągłą i pełną. Do osiągnięcia zaś tego najwięcej pomocą jest jednostajność w wyrażeniu. Uważamy tu, co następuje:

a) Szczególne wyrazy zdań od siebie zależnych, a osobliwie wyrazy przeciwieństwo znaczące, ile możliwości jednakowego rodzaju być powinny, tak, aby Imię lub Zaimek do drugiego Imienia i Zaimka, Słowo do Słowa i t. d. się ściągało. Przez to mowa gładkiej zwięzłości i jednostajności nabywa.

b) Części rozmaite jednego zdania mają być równej długości, a przynajmniej część następna względem poprzedzającej nie nazbyt krótka; owszem dłuższa od niej być powinna; także, gdzie to być może, po dłuższych zdaniach pośrednich więcej niż jedno główne Słowo kłaść należy. To wyrażeniu okrągłość nadaje.

Est haec (prawo bronienia się) non scripta sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus; ad quam

non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti, sumus. Cic.— Haec studia (piękne umięjętności) *adolescēntiam alunt, senectutem oblectant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris; pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* Cic.— Cýceron tłumaczac się, czemu broni Roscyusza, tak mówi: A me autem ii contenderunt, quorum ego, neque *benevolentiam* erga me *ignorare*, nec *auctoritatem aspernari*, nec *voluntatem negligere* debeam. His de causis ego huic causae patronus exstiti, non *electus unus*, qui *maximo ingenio*, sed *relictus ex omnibus*, qui *minimo periculo* possem dicere.

Olim literas amabas, nunc non, byłoby bez liczby, bo część ostatnia jest za krótka względem pierwszej. Lepiej więc powiedzieć: *Olim literas amabas, nunc eas negligis.*— *Assidua lectione magna doctrina paratur*, jest jednostajnie, zwięźle i gładko powiedziane; bo *assidua lectio*. i *magna doctrina* dostatecznie sobie odpowiadają. Piękna jednostajność jest w następującym peryodzie: Non potui inducere in animum, quin, quem agrum miles *pro virili parte* manu cepi, eum senex quoque *voce, qua una possum*, vindicem; — gdzie sobie odpowiadają *miles*, i *senex*, *manu* i *voce*, *pro virili parte* i *qua una possum*, *cepi* i *vindicem*. *Liv.* Zaś wyrażenie: *lectione doctrinae copia paratur*, nie ma ani jednostajności ani liczby. Trzeba więc jaki wyraz wymyślić, któryby słowa *lectio* i *doctrina* do jednakowego przywiódł przypadku; np. *Lectiois assiduitate doctrinae copia paratur.*— W podobnym razie Cýceron tak się wyraża: *In qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore et poetarum salute abhorreere.* — Attamen hoc, Vatini, memento, *omnia ea me pudenter vivendo consecutum esse, quae tu impudenter vaticinando sperare te saepe dixisti.* — Nam ut tu me carum esse dixisti senatui populoque romano, *non tam mea causa, quam rei publicae*: sic ego te— dico esse civitati *non tam tuo, quam reipublicae nomine.* Cic. Nie trzeba jednak zbyt skrupulatnie ubiegać się za takową jednostajnością, gdyby naturalność mowy na tém szkodować miała. Wykwintnie np. nieco brzmi następujący peryod: *Quae ego pro horum auxilio adjunctus sapienter perfeci, ea tu malorum consiliis abreptus perperam* evertere conaris.

II. O zbytku wyrazów czyli Pleonazmie. 239.

Łaciniacy w istocie niektóre wyrazy zbytecznie w mowie kładą; czasem jednak zdaje się tylko,

że co zbyt technicznym jest, chociaż w rzeczy samej niemi nie jest. Następujące tu robimy uwagi:

1) Starzy kładli czasem dla jasności lub dobitności dwa Imiona, Słowa, lub inne wyrazy obok siebie, które toż samo oznaczać się zdają, wistocie jednak różne mają znaczenie.

Jeżeli się takowe powtórzone wyrazy lub zdania w istocie nie różnią co do znaczenia, natenczas powstaie z tąd, jak z każdego niepotrzebnego przydatku, naganna nabrzmiałość mowy, której przeciwnym jest zwięzła dobitność czyli precyzja dokładność z krótkością łącząca.

a) Nie są pleonazmy: *Cassar magna fuit liberalitate et beneficentia*, gdzie pierwsze oznacza przyczynę, ostatnie skutek; *Catonis eximia virtus et integritas laudatur*, gdzie tanto całość czyli rodzaj, to zaś część czyli gatunek wyraża; *Consilia tua aversor, atque execrator*, z których ostatnie mocniejszemu będąc od pierwszego, słabszy wyraz wznosi; jak kiedy Salustyusz o zepsutych Rzymianach mówi: *Cooperunt sibi quisque ducere, trahere, raptare*; lub Cyceron o Katylinie: *abiit, excessit, evasit, erupit*. Podobnie do niego: *Nobiscum te diutius versari non feram, non paliar, non sinam*.

b) Czasem jednak zdają się łacińscy autorowie z niedbalstwa tylko kłaść takowe wyrazy, albo też dla nadania persydowi więcej pełności: np. gdy Cezar mówi. *hostes dispersi dissipatique sunt*, albo *Liscus necessario rem coactus Caesari enunciat*; lub Cyceron: *quoties sica illa ex cecidit e manibus atque elapsa est?* — Podobnie stoi w wyższym stylu: *nemo quisquam* za *nemo*; *nihil quidquam* za *nihil*.

2) Dla oznaczenia osoby lub rzeczy jakiej z tém większą dobitnością, zwykło się czasem Rzeczownikowi dodawać *et is, isque* albo *idemque* (a to jeszcze, a do tego jeszcze). Jeżeli te wyrazy mają się do Słowa ściągać, albo do całego zdania, to się kładzie *idque*, a przecząc, *nec id*.

Filium amisit, eumque unicum. *Unam tantum a te accepi epistolam, et eam perbreve*. *Crassum cognovi optimis studiis deditum, idque a puero*. *Erant in Varone plurimae literae, nec eae vulgares*. *Graviter in te commotus sum, nec id sine causa*.

Uwaga. Takowy dodatek jest potrzebny dla uniknienia nieporozumień, gdybyśmy np. jeden przedmiot za dwa rozmaite brać mogli; np. *Inerant feminae nobiles, inter quas uxor Arminii eademque filia Segestis*; — tu *eademque* daje poznać, że córka Segesta nie była odmienną osobą od żony Arminiusza, ale nią samą. Podobnie: *Ostendite populo romano divi Augusti neptem eandemque conjugem meam*. — Czasem jednak służy *idemque* tylko do oznaczenia tegoż samego przedmiotu, jako to: *Terra salutiferas herbas eademque nocentes nutrit*; — albo do wzmocnienia wyrazu toż samo znaczącego; np. *Uno eodemque tempore venerunt*. — Zaimek *idem* stoi także czasem dla mocniejszego wyrażenia, podobnie jak *et ipse*, w miejscu *etiam* (także, też); np. *Justitiae conjuncta est beneficentia, quam eandem vel liberalitatem appellare licet*. *Vespasiano Titus filius successit, qui et ipse Vespasianus dictus est*.

3) *Hoc, id, illud, ita, sic*, stoją często zbyt często przed *Accus. cum Infin.*; podobnie jak *ille* przed *quidem, id* przed *quod, i ejus* po *quoad*; *mihi, tibi, sibi*, cet. w mowie poufalej; tudzież każda druga *Konjunkcya* w *nisi, si, at vero, sed vero, sed autem, itaque* i t. d.

Inter omnes hoc (id, illud) constat, virorum esse fortium, toleranter dolorem pati. Sic (ita) velim existimes, te mihi nihil gratius facere posse. — *Morositas senum habet aliquid excusationis, non illius quidem justae, sed quae probari posse videatur*. *Xenophontis sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus*. *Hunc video flagitatorum non illum quidem molestum, sed assiduum tamen fore*. — *Patriam defendi decet, id quod factu haud difficile erit*. — *Tu velim ne intermittas, quoad ejus facere poteris (albo fieri poterit), ad me scribere*. — *Videte mihi (patrz jeno)! Ecce tibi Pompejus! Quid sibi volunt haec verba?*

Noli putare, me ad quemquam longiores epistolas scribere, nisi si quis ad me plura scripsit, cui puto rescribi oportere. — *At vero* tenuis homo omnibus gratum se videri studet. — *At enim vero (Verum enim vero)* *Sergius deprecatur hanc ignominiam*. — *Silebitne filius? imo vero* obsecrabit (owszém nawet błagać będzie)! *Ego vero* vellem afuisses. —

Podobnie stoi *is* całkiem zbyt często; np. *Numa regno potitus, urbem novam, conditam vi et armis, jure eam legibusque ac moribus de integro condere parat*. Liv. 1, 19.

Osobliwie przy *qui*: De exercitu Marcelli, qui *corum* ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci placuit. Liv. Quorum *eorum* ope. Id. Quorum *eorum* unus. Plaut.

4) Jedno zdanie często za pomocą Słowa *Sum* i Zaimka *qui* lub jakiegokolwiek względnej partykuły zamienia się na dwa zdania z tém większą dobitnością.

Quam multi *sunt*, qui tibi illudant. Za: Quam multi tibi illudunt. Quid *est*, quod tu alios accusas? za: Quid (lub *cur*) alios accusas? *Quis est*, quin hoc sciat, za: nemo hoc nescit. *Quid est*, cur fleas? za: cur fles? Podobnie: *Sunt*, qui id dicant; zam. Nonnulli id dicunt. — *Sunt*, qui putent, zam. Quidam putant. Także: *Est*, ut philosophi tradant; zam. Phil. interdum tradunt.

5) Podobnie opisuje się często szczególne Słowa przez *accidit*, *contigit*, *evenit*; *fit*; *factum*, *futurum est*, z następującém *ut*.

Putaresne unquam *accidere* posse, ut mihi verba deessent? — zam. Put. unq. mihi defutura verba? — Cum vix domum subissem, *factum est*, ut pater meus gravius affligeretur; — za: Cum — sub., pat. in, gr. afflictus est. — Si perrexeris in audacia, *futurum est*, ut omnium in te odium concitetur; za: Si — aud., omn. in te odium concitabitur.

III. O wypuszczeniu niektórych wyrazów czyli Elipsie.

210. Czasem wypuszczają Łacinię wyrazy, których łatwo się domyślić. Jednak nie wszędzie zaraz Elipsę przypuszczać należy, gdzie z układu wyrazów lub podobieństwa mowy ojczyściej co się nam wypuszczoneń być zdaje.

Tak up. nie potrzeba przy każdym Przyimiotniku nijakim w znaczeniu Rzeczownika użytym dodawać Substantivum gen. neutr. jak np. negotium, officium, pretium; albo Genitivum, który samotnie stoi, zawsze przez dodanie Rzeczownika, lub Ablativum przy drugim stopniu przez domysłne *prae*, wreszcie Accusativum poeticum (§. 181, 2) przez rozmaite Przyimki wykladać.

Prawdziwie zaś wypuszczają się wszystkie gatunki Zaimków skazujących przy odpowiadających im względnych, równie jak Zaimki przywłaszczające lub odpowiadające im

drugie przypadki, gdy ich się łatwo domyślić i przycisk na nich nie leży; np. *Mittam tibi argenti (id), quod albo (tantum), quantum satis est. Victoria in manibus (meis, tuis, suis, nostris, vestris, ejus, eorum) est.*

1) Często Rzeczowniki *locus, tempus, partes, verba*, czasem także *aedes, dies, filius, uxor, aqua*, i inne wyrazy z związku myśli łatwo do domyslenia wypuszczone bywają. 241.

Habes (*locum*), ubi ostendas virtutem tuam. Erit aliquando (*tempus*), quum mei memineris. Romae primas (*partes*) elegantia, secundas (*partes*) juris scientia tenebat. Ne multa albo ne plura (sc. *verba faciam*, albo samo *faciam*); ne multis (sc. *verbis dicam*, lub *dicam* samo; gdzie *nulla* i *multis* uważać można za Substantiva położone, słowem; krótko mówiąc. — *Paucis* (sc. [*verbis*] *alloqui*) te volo; — proszę na słówko. — *Senatus habitus est ad Apollinis* (sc. *aedem*; *septimo (die)* ante Calendas Octobris. *Darius Hystaspis (filius)*, *Ptolemaeus Lagi (filius)*. *Domitia Passieni (uxor)*. Ito ad dextram (*partem*). *Perge, qua (via) coepisti*. *Brevi (tempore)* post. *Ex quo (tempore)* — od czasu jak. *Sudanti frigidae (aquae)*, *polio perniciosissima est*. *Vitulina vesci* (sc. *carne*).

U w a g i.

1) Wypuszczenia takowe osobliwie się czynią, gdy wyraz wypuszczony zawarty jest niejako w znaczeniu następującego wyrazu; jak *locus* w *ubi* (zam. *quo loco*), *tempus* w *quum* (*quo tempore*). *Pars* tak często się wypuszcza, iż Przymiotnik *summa* (sc. *pars*) za doskonały Rzeczownik się uważa; np. *summa rerum*. Częściej jeszcze Genitivus od *pars* zależny, po wypuszczeniu tego, na jego miejscu się kładzie; np. *summus mons* za: *summa pars montis*, *in ultima platēa* za: *in ultima parte platēae*, *postrema in Comœdiæ*, za: *in postrema parte Comœdiæ*.

2) Jak *tempus* i *locus*, tak przed *qui* często się *aliquis* wypuszcza; np. *Habes (aliquem)*, quocum familiariter vivas. Po *ubi*, *si*; *nisi*, *ne*, *num*, *quum*, *qui*, *quanto*, odrzuca się od *aliquis* i pochodzących od niego zgłoska *ali*; np. *Ubi semel quis pejeraverit, ei credi postea non oportet. Quod quis juris in alium statuit, eo ipse utetur. Num quas adfers literas? Quanto (quo) quis doctior, tanto (eo) majori humanitate est. Sicunde* (zam. *si ali cunde*) *potes, erue, qui isti fuerint. Labienus praecipit, ne quis quem prius vulneret, quam ducent interfectum viderit. Si quem, te certe maxime nobis favere decet.*

Jednakże kiedy wyrazy z *ali* złożone z przyciskiem się mają wymówić, t. j. kiedy stanowią przeciwstawienie do innych wyrazów, kładą się całowicie. Timebat Pompejus omnia, ne *aliquid* vos timeretis. Si *aliquid* de summa gravitate Pompejus, multum de cupiditate Caesar remisisset. Si *aliquando* id accidere posse concedis, semper cur ne ges, non perspicio. Aliquem ita sentire dicis; num *aliquem* tantum? (domysl. non omnes albo multos?). Wypada ztad oczywiscie, że takie wyrazy od *ali* się zaczynające, które z natury swojej przeciwstawienie stanowią, swego *ali* nigdy odrzucić nie mogą; np. *aliunde*, z kąd inąd (a zatem nie ztąd); *aliorsum*, dokąd inąd; *aliquatenus*, w pewnym względzie (a zatem nie w każdymi względzie); *aliquandiu*, *aliquantisper* i t. p.

Aliquis stei niekiedy za *alius quis*; np. Tac. A. 1. 4. Tiberium ajunt, ne Rhodi quidem *aliquid*, quam iram et libidines meditantur.

3) Gdy w pierwszém zdaniu samo Demonstrativum z Przyimkiem stoi, takowe się czasem wypuszcza, a następujące Relativum łączy się z Przyimkiem; np. Nunc redeo *ad quae* (zam. ad ea, quae), mihi mandas. Cic. osobliwie gdy Demonstrativum ma stać między *quam* i *qui* ob. §. 231. Uw. 6.

242. 2) Niektóre Słowa wypuszczają się czasem w mowie, osobliwie Słowo *Sum* w znaczeniu Łącznika, kiedy Subjekt oprócz Predykatu ma jeszcze epitet.

Hoc nihil ad me (sc. *pertinet*). Nihil ad rem (*facit*), venia, nec ne. Nihil aliud (*fecit*), quam flevit. Illa quidem nocte nihil aliud (*actum*), praeterquam vigilatum est in urbe. Omnia praeclara, rara sc. *sunt*.

U w a g a. W zdaniach złożonych (przeciwstawienie zawierających) jeżeli to samo Słowo ma być powtórzone przy każdymi Subjekcie, kładzie się tylko przy jednym (zazwyczaj przy ostatnim), przy innych zaś jest domyslane.

Non quid ego, sed quid orator possit, disputo. Non modo tutores, sed etiam puer ipse sibi *persuasit*. Ego Africanum admiratione quadam virtutis ejus, ille vicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me *dilexit*. Podobnie: Querebantur vicinae gentes, castra non urbem *positam* in medio esse.

3) *Adeo, ita, tam* (tak dalece, tak) wypuszczają się często przed następującem *ut* (iż); lecz niekiedy należy do Przymiotnika.

Caesari praeclarum quoddam et paene divinum ingenium natura tribuit, ut (*tak iż*) in eo experiri voluisse videatur, quid efficere posset. Zaś: *Ita (adeo, tam)* multos habemus beneficio tuo conservatos, ut dubitare debeat nemo, quin plerosque, si id fieri posset, ab inferis excitares ob. §. 211. Uw. 3.

U w a g i.

1) Czasem przywodzą Łaciniicy cudzą mowę, nie kładąc *inquit, ait, dicit, responde*; np.:

Imperator milites ad arma redire jubet, *neque enim luxuriae jam locum esse*; zam. *jubet et dicet.* (albo *dicens*) luxuriae jam locum non esse. Cicero olim: *non omnibus servo.* Ennius recte; *Amicus certus in re incerta cernitur.*

Podobnie i inne słowa opuszczać się mogą, kiedy ich z poprzedzającego domyślić się łatwo i w jego znaczeniu są niejako zawarte; np. Hostes omnibus rebus subito perterriti, neque consilii habendi neque arma capiendi spatio dato perturbantur, copiasne educere, an castra defendere, an fuga salutem petere, praestaret — za: *perturbantur, dubitantes* albo *incerti*, copiasne cet.

2) Podobnym sposobem zaczynają w zapale mowę od Accus. c. Inf. lub przez *ut* z Trybem łączącym, nie położwszy wprzód wyrazu, od któregoby takowa Konstrukcyja zawisała.

Adeone homines immutari ex amore? Czy podobna, aby miłość tak ludzi odmieniać miała? — *Tu ut unquam te corrigas?* Tybys się miał kiedy poprawić?

4) Przeczenie wypuszcza się niekiedy po *haud scio an, i non modo*, gdy *ne — quidem* następuje.

a) *Haud scio an, i nescio an*, używa się niekiedy w łacinie w znaczeniu *może, sądzę że, ile mnie się zdaje, mojem zdaniem*; i dla tego nie kładzie się negacyi *non*, która na pozór zdaje się być potrzebna, i stać musi w polszczyźnie, jeżeli to *haud scio an* będziemy tłumaczyć przez *nie wiem czy* (czego jednak w tym razie nie znaczy).

Est aliquis ac nescio an maximus etiam fructus ex secretis studiis. Cicero promeruit, ut sibi tanti honores haberentur, quanti *haud scio an nemini* unquam habiti sint — jakie nie wiem czy *komu* czyniono kiedy (t. j. jakich może nie czyniono nigdy nikomu). *Mea quidem sententia, haud*

scio an vita eorum, qui se agri cultione oblectant, nulla beatior esse possit — nie wiem, czy może być jakie życie swobodniejsze nad wiejskie (t. j. mojemu zdaniem nie ma swobodniejszego). — I u a wzajem: Solon mortem suam dolore amicorum carere noluit. Sed *haud scio an melius* Lucretius, qui non censet lugendam esse mortem — nie wiem czy *nie* lepiej Lucretiusz (t. j. rozumiem że lepiej). Recte tu quidem, sed *haud scio, an melius ille* — nie wiem czy on *nie* lepiej (t. j. sądzę że on lepiej). — Podobnie znajdujemy: *dubito an, incertum an*; np. *Dubito an hunc primum omnium ponam.* — (sądzę że powinienem). Nep. — *Moriendum certo est; et id incertum, an eo ipso die.* Cic. — nie pewno, może jeszcze dziś.

U w a g i.

1) Używają osobliwie tego wyrażenia *haud scio an* Łaciniacy, aby to, co za niewątpliwe mają, przez skromność obojętnie wystawić — *Peripatheticorum princeps Aristoteles fuit, quem excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum* (nie wiem, czy *nie* słusznie nazwę — t. j. który podług mego zdania godzien się nazywać Książęciem filozofów).

2) Kiedy *haud scio (nescio), dubito*, użyte są w właściwym znaczeniu, *niewiem, wątpię*, następuje po nich, jak zwykle w zależnych pytaniach, *num*, enklityczne *ne*, a w podwójnych pytaniach *num-an, utrum-an, ne-an* i t. d. np. *Nescio (dubito, incertum est), venturusne sit, an non venturus. Haud scio, utrum tibi, an illi hoc dandum putem.*

b) Nasze *nie tylko nie, lecz nawet nie*, wyrażają czasem Łaciniacy przez jedną negacyą, opuszczając *non* przy pierwszym wyrazie z dwóch sobie odpowiadających, gdy *sed, ne — quidem* następuje.

Qui magnum scelus commisserunt, non modo sine cura qui es cunct (nie tylko spoczynku nie używają bez trosków) sed ne spirare quidem sine metu possunt. — Indigne ferebant Tarquinii regnare Romae advēnam, *non modo, civicae, sed ne Italicae quidem stirpis* (nie tylko nie obywatelskiego, lecz nawet *nie* italskiego rodu). — *Qui ita magnam ex hostibus retulit victoriam, ut plus damni inde quam commodi in reipublicam redundarit, non modo ei triumphus decernendus est* (nie tylko mu *nie* należy uchwałać tryumfu), *sed ne supplicationes quidem habendae.*

U w a g a. Znajdujemy jednak takie *nie tylko* wyrażone i przez *non modo non*. — Nie trzeba tu zaś mieszać przykładów, gdzie nie ma odpowiadających sobie dwóch wyrazów przeczenie w sobie mieczących, albo też gdy te wspólne Słowem z sobą są połączone, a zatem i przeczenie tego Słowa wspólne być musi; np. *Ad Caesaris trucidati corpus non modo amici, sed ne servi quidem accedebant*. — Wszakże i my powiedzielibyśmy tu bez osobnej negacyi: Do ciała Cezara *nie tylko* przyjaciele, *lecz* i niewolnicy *nawet* nie śmieli przystąpić. — Podobnie z przełożeniem: *Ad Caesaris corpus ne servi quidem, non modo amici accedebant*. — Jeżeli zaś wspólne Słowo stoi przed *ne quidem*, na końcu pierwszej połowy zdania, zwykło mieć przy sobie negacyą: *Ad Caesaris corpus non modo amici non accedebant, sed ne servi quidem*.

5) Przyimki bardzo często się wypuszczają. A mianowicie:

a) Gdy dwa lub więcej Rzeczowników jest z sobą przez *et, vel, i t. p.* spojonych, Przyimek tylko przed najpierwszym się kładzie.

Annus dividitur in ver, aestatem, autumnum et hiemem. Quae de Hercule vel Saturno traduntur, fabulosa arbitror. Etiam sub marmore atque auro servitus habitat.

U w a g i.

1) W wyjaśnieniach zaś, porównaniach lub przeciwstawięniach pospolicie powtarza się Przyimek; np. *Thebani accusantur apud Amphictyōnas, id est, apud commune Graeciae concilium. Ex vita discedo tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo. Plato rationem in capite sicut in arce posuit. Animi piorum, cum e corporibus excesserint, in coelum quasi in domicilium suum perveniunt*. — Podobnie, gdy *et* do objaśnienia służy; np. *Proba vita via est in coelum et (zam. id est) in caelum eorum, qui jam vixerunt*.

2) Przy samej Adpozycyi jednak czasem się Przyimek wypuszcza; np. *Ad remedium jam diu neque desideratum nec adhibitum, (ad) dictatorem dicendum, civitas confugit. Liv. XXVII 8. Przy Gerundium zaś to wtenczas tylko czynić się może, gdy takowe z innym jest przez *et* połączone: *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis; sic homo ad duas res, ad intelligendum et (ad) agendum natus est*.*

3) Przyimek *inter* z natury swego znaczenia zawsze raz tylko przed dwoma czwartymi przypadkami stać powinien;

np. *Inter lucem et tenebras. Irac sunt inter Glycerium et gnatum*; — chyba że tego jasność wymaga, lub czwarte przypadki są innym wyrazem rozłączone; np. *Romae juri dicundo urbana sors Pomponio: inter cives romanos et inter peregrinos P. Furio Philo evenit.* (Bez powtórzenia *inter* można by do *cives* również *peregrinos* jak i *romanos* ściągać). *Nestor componere lites inter Pelidem festinat et inter Atreiem.*

b) Gdy w dwu zdaniach tenże sam Przyimek ma stać, poeci pozwalają sobie w pierwszym go wypuścić; jako to:

Quas ego te (per) oras et quanta per aequora vectum accipio. Virg. Quae (in) nemora aut quos agor in specus. Hor. Stat medius jamque (ad) hos clypeum, jam vertit ad illos. Stat.

243. 6) Spójniki *i, albo, zaś*, w następujących rzeczach wypuszczają się:

a) Łącząc w zdaniu jakim wiele Imion lub Słów z sobą, albo każdemu *et* się dodaje (które to zdanie nateczas Polysyndeton się zowie), albo żadnemu (Asyndeton).

Philosophiae studium longe ceteris et studiis et artibus antecedit. Vescimur bestiis et terrenis et volatilibus. Et discas, oportet, et quod didicisti, agendo confirmes. — Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiae, seditiones, bella nascuntur. Quae res sensibus percipiuntur, eas cernimus, audimus, gustamus, olfacimus, tangimus. — Podobnie neque; np. Sine imperio nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec natura położyć: — Non cani non rugae repente auctoritatem afferre possunt.

U w a g i.

1) Inne Spójniki tego rodzaju, jak *aut, vel, sive*, na pierwszym tylko miejscu, nie zaś całkiem wypuszczone być mogą; wyjąwszy *sive* przy *velim, nolim*; np. *Mihi, velim, nolim, est certa dicenda sententia. Cic. Spero, seu velint, seu nolint, quieturos. Liv.*

Zinnemi partykułami, które się powtarzać zwykły, jak *tum, qua, partim, modo, nunc, jam*, tego sobie pozwalać nie można.

2) Zamiast *et* często inny Spójnik lub Relativum się pojawia z większą dobitnością.

Si mundum efficere potest concursus atomorum, *cur* porticum, *cur* templum, *cur* domum, *cur* urbem non potest? Graecia, *quae* fama, *quae* gloria, *quae* doctrina, *quae* plurimis artibus, *quae* etiam imperio et bellica laude floruit, parvum quendam locum Europae tenuit. Hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, *quam* mors, *quam* paupertas, *quam* dolor. Cic.

b) W przeciwstawieniach opuszczają często Łacini Spójniki znaczące *a*, *zabś*.

Imperatori est gloria, militi (*autem*) labor. Ignoscito saepe alteri, nunquam (*vero*) tibi. Religio Deum colit. (*at*) superstilitio violat. Operum fastigia spectantur, fundamenta latent. Affirmabat Caesar, suam innocentiam perpetuam vitam, felicitatem helvetico bello esse perspectam.

Uwaga. Zamiast łączenia dwu zdań przez podwójne *et*, lub *neque*, można je za pomocą *ut* — *ita* na porównanie, lub przez *non solum* — *sed etiam* lub *ne* — *quidem* na przeciwstawienie zamienić. Dla tém większej dobitności opuszcza się to *etiam*, czasem *solum*, a nawet *sed*; np.

Graecia *ut* literarum laude, *ita* virtutis fama ceteris civitatibus antecelluit. *Non* praeda *solum*, *sed* armati quoque in periculo fuerunt. Liv. Pollio omnibus negotiis *non* interfuit *solum*, *sed* (*etiam*) praefuit. Cic. Infesta nobis civitas *ita* bello afflicta est, *ut non modo* nobis, *ne* posteris quidem timenda nostris esset. Liv.

7) Gdzie Polacy poprawiając się niejako w tém, co powiedzianém było, używają retorycznej figury *co mówię?* tam Łacini za *quid dico?* kładzie samo *dico* w tyle wyrazu, który poprawić chcemy. (Ta figura zow. się Epanorthosis).

Si Hispania cessero, in Africam transscendent. Transscendent *dico?* (co mówię, przejdą?) jam duos consules miserunt — Częścićj jednak za *dico* znajdujemy *autem*. np. Alio me vocat gloria tua: alio *autem?* quasi *vero* cet. — Num quis testis Posthumium appellavit? testis *autem?* num accusator? — Meum est scire et curare, quid in republica fiat: fiat *autem?* imo etiam quid futurum sit. — Quid isti mali non fecissent: non fecissent *autem?* imo quid non fecerunt?

IV. O zamianie wyrazów.

244. Jedno wyobrażenie różnemi wyrazami daje się wykładać; nie tylko zaś jeden Rzeczownik, Przymiotnik lub Słowo za inny Rzeczownik i t. d. kłaść można, lecz nawet jedna część na inną zamienić się daje. Ozdobność mowy zamiany takiej wymaga. Z ostrożnością jednak przy tém postępować należy, uważając pilnie, czyli dwa rozmaite wyrazy w rzeczy saméj jedno znaczą.

1) Rzeczownik czasem na dwa inne się rozkłada, albo na inny zamienia.

Patriciorum superbia plebis animum (zam. *plebem*) offendit. *Multa militum corpora vulnerata sunt. Mucrone gladii ictus*, zam. *gladio*; jak *nunten Deorum*, za *Dii*.

Często stoi Concretum pro abstracto; np. *me consule* za *in meo consulatu*; *a pueris* zam. *a pueritia*; i nawzajem abstractum pro concreto; np. *Juventus, adolescentia, senectus, militia*, za *juvenes, adolescentes, senes, milites*; *nihil* za *nemo*, *servitium* za *servi*. Liczba pojedyncza za mnogą, i wzajemnie; np. *Hannibalis miles alacer arma capit. Pulso equite, cum pedite pugnatum est. Legendus est Gracchus orator juventuti*. In ea, quae non vult, saepe *adolescentia* incurrit. Cogere *militiam*. *Servitia* se movent. *Levem armaturam* (za: *militis levis armaturae*) in prima acie collocare. *Virginium cum ingenti advocacione* (za: *cum multis advocatis*) in forum venit. Nusquam *legatio* benigne audita est. Haec mea *tutela* est (t. j. albo *tutores*, albo *pueri tutelae commissi*). — *Nos consules* u Cycerona, zam. *ego consul*. Ztąd się mówi: *ut supra diximus, infra dicemus, zam. dixi, dicam*.

2) Gdy Łacznik łącząc Przymiotnik z Rzeczownikiem szczególniejsze znaczenie Przymiotnikowi chce nadać, to go pospolicie na Rzeczownik zamienia; Rzeczownik zaś jego w drugim przypadku kładzie, albo z głównym Rzeczownikiem łączy przez *i*. Przeciwnie zaś, co my przez Substantiva (osobliwie *verbalia*) wykładamy, to Łacznik, nie znajdując w swéj mowie dosadnego Rzeczownika, przez Adjectivum opisuje, albo gdy Rzeczownik od Słowa pochodzi, takowy na Gerundium lub Participium zamienia.

Novi animi tui sinceritatem, za animum tuum *sincerum*. Isocrates *nobilitate discipulorum* (zam. *nobilibus discipulis*) floruit. Periculis *vim dicendi terroremque Athenae* timuerunt (za terribilem vim d).

Łatwo poznasz szkodliwość tego, wyraża się: *facile intelliges, quam hoc sit perniciosum*; albowiem *perniciossitas* nie mogą Łaciniacy mówić. Przyczyny *zniszczenia* przyjazni, łobry Łaciniak nie wyłoży: *causae sublationis amicitiarum*; lecz *causae tollendi amicitias*, albo raczej: *causae tollendarum amicitiarum*. Tak: *hunc ego et vivum* (za życia) *dilexi, et mortui* (po śmierci) *memoriam* pie reczłło. *Quae vigilantes* (na jawie) *cogitamus, ea somniamus dormientes* (we śnie). *Neque praesenti adulari, neque maledicere absenti virum probum decet* (w oczy — za oczy). *Litterae tuae mihi cibum cupienti* (podczas jedzenia) *redditae sunt*.

3) Kiedy zamiast Słowa kładzie się Rzeczownik ze Słowem, Przysłówkę zamienia się zazwyczaj na Przymiotnik z tymże Rzeczownikiem się zgadzający; i odwrotnie np.:

Grave vulnus mihi inflixit — zam. *Graviter* me vulneravit. *Assiduam dat operam literis* — zam. *Assidue* literis studet. *Vehementi amore tui flagro* — za *Vehementer* te amo.

4) Czasem Łaciniacy kładą stopień wyższy za równy, a najwyższy za wyższy i na odwrót. A mianowicie:

a) Kładą stopień wyższy za równy: 1) podług §. 187 Uw. 2 i 210, c; np. *Senectus natura sua est loquacior* (za gadatliwa). *Vinum acidius est, quam ut bibatur* (za kwaśne, niż aby można pić) 2) W ogólnych porównaniach (t. j. tam, gdzie nie idzie o ścisłość w porównaniu), lubią Łaciniacy przesadzać, kładąc stopień wyższy tam, gdzie my na równym zazwyczaj przestajemy. = *Rzecz tak jasna jak słońce (sole clarior)*. Nie ma nic tak wyborowego (*praestantius*) jako zdrowy rozum. Żaden kraj na świecie nie jest tak wielki jak Chiny (*Chinensium imperio nullum est majus*). Jak żyję nie widziałem człowieka tak nierozsądnego jak on (*hominem illo stultiorem* — lepiej: *nihil stultius vidi hoc homine*). 3) Nasze porównanie przez *raczej* (*hardziej*) i *niż*, lub: *nie tak — jak raczej* oddają Łaciniacy przez dwa wyższe stopnie, rzadko przez *magis quam* i *minus quam* = Ten człowiek szczęśliwym jest *raczej niż* rozumnym — albo: *nie tak rozumnym jak raczej* szczęśliwym (*felicior quam prudentior*). Pawła Emilego mowa nie tak była ludowi miła, jak prawdę

w sobie mieszcząca (*verior quam gratior populo*). Powietrze morowe nie tak było niebezpieczne, jak groźne (*minacior quam periculosior*). Rzymianie niektóre wojny prowadzili bardziej odważnie niż szczęśliwie (*fortius quam felicius*). Ta rada Alexandrowi nie tak przyjemną była jak raczej pożyteczną (lub mniej przyjemną niż poź. — *utilius quam carius*). — Kiedy Przymiotnikowi zbywa na drugim stopniu, musi się wyrazić porównanie przez *magis* i *quam*. Celer bardziej był wymownym niż mądrym (*magis disertus quam sapiens*).

b) Kładą s^topień najwyższy za wyższy: gdy polskie porównania wyższego stopnia, w które (zazwyczaj) wchodzi: *im kto (im eo, im który, a, e)* — *tém* wyrażają przez *ut quisque* i *ita* z stopniami najwyższymi; np. *In morbis corporis ut quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus et optimus quaeritur* (im trudniejsza choroba, *tém* sławniejszego i t. d.): *Im która sprawa jest zawilsza, *tém* lepszego do niej należy wziąć obronę (ut quaeque causa difficillima est, ita optimus adhibendus est patronus)*. *Im kto uczeńszy tym skromniejszym zwykł bywać (ut quisque est doctissimus, ita modestissimus* cet.). W radzie syrakuzkańskiej kto drugieć godnością i wiekiem przewyższa, ten przed innymi zwykł zawsze mówić (*ut quisque honore et aetate antecedit* t. j. *aetate primus est, ita primus solet dicere*).

Uwaga. Mniej używano w takich porównaniach zwyczajnego w polszczyźnie wyrażania się sposobu przez *quo* i *hoc*, lub *quanto* i *tanto* z *quisque* lub *quis*; jednakże go za błędny uważać nie należy; np. *Im kto jest bardziej utalentowany i im bieglejszy w uczeniu, *tém* pracowniej i uparciej zwykł udzielać nauki — *quo* (lub *quanto*) *quisque* (lub *quis*) *ingeniosior est et sollertior, hoc* (lub *tanto*) *docet iracundius et laboriosius* — albo *ut quisque est ingeniosissimus* cet. Podobnie: *quo quisque doctior, eo modestius se gerit; quo imperitior, eo arrogantior esse solet*. — Znajdujemy też często dwa zdania sciągnione w jedno przez opuszczenie *ut* i *ita*, a wtenczas *quisque* stoi bezpośrednio po pierwszym Superlat = *Im mędrszym jest który człowiek, *tém* spokojniej umiera, im mierzadniejszym, *tém* niespokojniej — *sapientissimus quisque aequissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo*. *Im który list dawniejszy, *tém* wcześniej nań odpowiem — *antiquissimae cuique epistolae primum respondebo*. *Im bardziej nam los sprzyja, *tém* mniej mu ufać wypada — *maximae cuique fortunae minime credendum*.****

c) Znajdujemy na odwrót za nasz stopień najwyższy u Łacinek wyższy tylko wtenczas, kiedy my o dwóch przed-

miotach mówiąc używamy o jednym z nich wyrazu *pierwszy* o drugim *ostatni* = Pierwsze sześć ksiąg Wirgilego Eueidy opisują podróż Eneasza do Włoch, ostatnie sześć jego bohaterskie dzieła (*sex priores — sex posteriores libri* — bo dzieło dzieliny na dwie części biorąc po 6 ksiąg). Zajmiej ty pierwsze miejsce (*priorem locum*), ja sięde na drugim. Pierwsza część tego okresu, nie dobrze jest połączona z ostatnią (*prior pars non apte posteriori*). Mnie (z dwóch Edylów) pierwszym obrał lud rzymski (*me priorem creavit*).

5) *Nemo* i *non* stoją czasem za *nullus*, *nullus* zaś za *non*. — *Omnis* używa się częścią distributive za *quisque* częścią collective za *totus*, za które także *cunctus* się kładzie.

Adhuc *neminem* cognovi poetam, qui sibi non optimus videretur. Alexandriæ nives *non* cadunt. Misericordia per motus hoc feci, quæ tibi *nulla* debetur. Podobnie: *nullus* dubito, wcale nie wątpię: *Nullus* sum, nie ma mnie, zgi-nąłem!

Sanguis per venas *omnes* in *omne* corpus (przez wszystkie żyły po całym ciele diffunditur. *Omnis* (każdy) homo est mortalis, sed non *omnis* (nie cały, nie całkiem, nie zupełnie) moritur.

Osobliwie często stoi *nihil* i *quid* (*quidquam*) za *nemo* i *quis* (*quisquam*) przy porównaniach stopnia równego i wyższego: *Nihil est tam miserabile, quam ex beato miser. Quid est tam dimissile, quam Demosthenes et Lysias. Nihil me infortunatius, nihil fortunatius est Catulo. Homine imperito nunquam quidquam injustius. Quid te potest esse superbius?*

6) Przysłówki *prius* wprzód, *primo* najprzód, *postremo* (*ultimo*) naostatek, i inne niektóre, zamieniają się w łacinie na Przymiotniki, i zgadzają ze swemi rzeczownikami imionami. Podobnie stoi *et ipse* za *quoque*, *idemque* (*et idem*) za *atque*, *solus* (*unus*) za *tantum*, (jedynie), *totus* za *plane* (całkiem).

Uwaga. *Idemque* kładzie się, kiedy Predykatowi lub Appozycyi przydaje się druga, na którą chcemy zwrócić uwagę czytelnika; np. *Caesar dux fuit belli peritissimus idemque nobilissimus orator et grammaticus. Cicero orator idemque philosophus.* — *Et ipse* używa się, kiedy przyznawszy jaki przymiot Rzeczownikowi (w kształcie Apozy-

cyi lub Predykatu), ten sam przymiot drugiemu znowu Rzeczownikowi przyznajemy: Cicero, summus orator patriam servavit; Caesar, et ipse haud contemnendus orator.

Primus venisti, *ultimus* discessisti. Omnium nationum exterarum *principem* (*primam*) constat Siciliam se ad amicitiam fidemque populi Romani applicuisse, Hispaniae *postremae* jugum est impositum. Remo *priori* sex vultures apparuisse ferunt. Omnium amicorum is *solus* (tylko) mihi obviam venit; sed *soli* mihi occurrit. Urbem *totam* (całkiem) ferro ignique vastavit. (ob. jeszcze niżej Uw. 2).

Podobnie *minor*, *pauci* za *minus*, *parum*; *major*, *multi*, *plures* za *multum*, *plus* i t. d.

Haec tibi victoria non *minorem* peperit gloriam, ino *ma-jorem* — nie mniej owszem więcej zjednała chwaly. — *Multi* homines, wielu ludzi; *plures*, *pauciores*, więcej, mniej ludzi. *Plurimi* fuere, quibus haec displicerent; — *najwięcej* było takich, co im się to nie podobało.

Non minus quam lubią zamieniać łaciniacy najczęściej na *non magis quam*, na odwrót kładąc imiona do nich należąca; np. On ciebie nie mniej kocha, jak jego; zam. Te *non minus* amat quam illum, mówi się: illum *non magis quam* te amat. — I tak we wszystkich podobnych przypadkach; np. *Zi*: *Non* tu me es *deterior*, — Hoc non *minorem* illi maestitiam quam mihi laudem attulit; i t. d. kładzie się częścię: *Non* ego te *praestantior*. — Hoc non *ma-jorem* illi laudem cet. *Dimicatum* est *non magis* cum hostibus, quam cum proditione et perfidia sociorum.

U w a g i.

1) *Nemo non*, albo *nullus non*, stoi za *quisque*, zaś *non-nemo* albo *nonnullus*, za *quidam*. *Nemo potest non esse*, tyle znaczy co: omnes sunt necessario; np. *Nemo potest non* beatissimus esse, cui nil deest. — Zamiast: omnes quot-quot sunt, fuerunt; mówi się: *ad unum omnes*; np. *Ad unum omnes* interfecti. — Za *omnis qui*, lub *quisquis*, używano skrótniej: *si quis*; np. *Si quid* est in me ingenii. Po Przymyku *sine* lepiej jest *omnis* na *ullus* zamienić; np. *Nihil est sine ulla* dubitatione (*sine ulla* controversia), quod Deus efficere non possit, et quidem *sine labore ullo* (*sine omni*).

2) Przy Przysłówkach baczyć na to należy, czyli wyłącznie znaczą tylko przymiot czynności wyrażonej przez Słowo, albo też razem i przymiot Subjektu, o którym jest mowa, albo nareście tylko się subjektu dotyczą: stosownie

bowiem do tój różnicy kładzie się w łacinie w pierwszym tylko razie sam Przysłówek, w drugim albo przymiotnik zgodzony z Subjektem albo Przysł., w ostatnim zaś sam Przymiotnik. = Koło szybko się obraca; (*rota cito currit*, lub *cito*; bo i koło można nazwać szybkim i jego obrót). Podobnie starcy powoli chodzą (*tardi* lub *tarde* *incedunt* — bo i oni są powolni i ich chód). Apelles najpiękniej malował ze starożytnych (*pulcherrime*, bo przymiot tylko malowania się dotyczy nie osoby). Po wrzuceniu niektórych towarów w morze, okręt lżej płynąć zaczął (*levior* *incedebat* nie *levius*; bo lekkość się ściera tylko do okrętu, nie do płynienia, które ani lekkim ani ciężkim być nie może.) Wybornie tę myśl wyraziliś (*egregie*; bo mówimy, że wyrażenie myśli jest wyborne, nie myśl, ani ten co ją wyraził). Niewiasta nieustraszenie mówiła (*intrepida* lub *intrepide*, bo nieustraszonność i osoby się dotyczy i mowy). Żyje bardzo nędznie (*miserrimus*). Brat wczoraj zdrowo powrócił do domu i siostry także zdrowo (*salvus* *rediit* fr. et *saluae* sor.). Czemu tak blade, smutno wyglądasz na twarzy (*quid vultu tam pallido es, tam moesto*?) Przebrity strażą Epaminondas wesoło (*laetus*) słuchał doniesienia o zwycięstwie i nieustraszenie (*intrepidus*) wyzionął ducha. Ponieważ mi nie wolno powiedzieć otwarcie (*libere*), co myślę; w milczeniu (*tacitus*) więc słuchać będę, co drudzy powiedzą. Często rozpuszczano wieści (*crebri* lub *crebro* *spargebantur* *rumores*), że Cezar przybywa. Senat tego dnia licznie się zgromadził (*frequens* *convenerat* *senatus*). Rzadko gdzie nazajutrz pokazywali się nieprzyjaciele (*rari* nie *raro*; bo znaczy że ich mało było, t. j. byli rzadcy). Rzadko (*raro* lub *raras*) odbieram od ciebie listy, chociaż wiesz, jak chętnie (*lubens* *lubenter*) z tobą rozmawiam, i dla tego tak często (*crebro* *crebras*, *litteras*) do Ciebie posyłam listy. Ludzie często popijanu (*ebrii*) to czynią, czego się potrzeźwu (*sobrii*) wstydzic muszą. Nie masz człowieka, któremuby wszystko zawsze szło pomyślnie (*cui omnia semper secunda* *eveniant*, *prosper* *cadant*). Sulla i przy robotach i przy wojsku i przy strażach wiele przebywał (*multus*, *frequens* *aderat*).

7) Po wszystkich wyrazach, które równie (podobnie), lub inaczej znaczą, kładzie się *ac*, *atque* (czasem *et*) zamiast *quam*. Pierwszego rodzaju są: *aeque*, *par*, *pariter*, *similis*, *similiter*, *juxta*, *perinde*, *pro eo*, *proinde*, *talis*, *idem*, *totidem*; do drugiego należą: *alius*,

9) Ponieważ w łacinie dwie negacye nie wzmacniają przeczenia, ale owszem całkiem je znoszą; przeto, jeżeli wyraz poprzedzający mieści negacyą w sobie, przeczące Rzeczowniki, Zaimeki i Przysłówki *nemo, nihil, nullus, nunquam, nusquam* i tym podobne wyrazy, wyrażać się zwykły przez odpowiadające im twierdzące (*quisquam, quidquam, ullus, unquam, usquam, i t. d*).

Nemo vir magnus sine aliquo afflatu divino unquam fuit; albo: Nunquam magnus vir quisquam sine aliquo affl. div. fuit. Homo justus nihil cuiquam (ric nikomu), quod in se transferat, detrahet; lub: Homo justus nemini quidquam cet.

Ztądto pochodzi, iż negacya *non* wtenczas tylko przy Słowie stoi, kiedy się nie znajduje w zdaniu żaden twierdzący wyraz, któryby się mógł zamienić na odpowiadający mu przeczący. Tak więc za: *Non vidit eum quisquam*, mówi się: *Nemo vidit*; — za *Non fuit usquam, unquam*, będzie: *Nusquam* (nigdzie), *nunquam* (nigdy) *fuit*, — za: *Dixit se non fecisse*, powie się: *Negavit se fecisse*; — a za: *Jussit non fieri: Vetuit fieri*. Podobnie *et non, ac non* zamienia się na *neque; etiam non* na *ne quidem* (ani — nawet); *et ne* na *neve, si non* na *nisi*; o czém już wyżej mówiliśmy obszerniej.

Dioni maxime indulgebat Dionysius, *neque* eum secus diligebat ac filium. Nihil afferunt philosophi, cur mundum ratione uti putemus, *ne* cur animantem *quidem* esse. Ne longum faciam *neve (neu)* vos nimium morer. Non potest jucunde vivi *nisi* cum virtute vivatur.

U w a g i.

1) Jeżeli łacińskie *et non, ac non*, oznacza przeciwstawienie, i jest tyle co polskie *a nie, nie zaś, ale nie*, natenczas zostaje nie zamienione; np. *Hanc ille injuriam suo nomine ac non meo impulsu fecit. Omnis perturbaretur aequitas, si verbis legum, et non sententiis pareatur.*

2) Jeżeli w zdaniu, gdzie Słowo ma mieć negacyą, znajduje się więcej niż jeden wyraz, który się może zamienić na odpowiadający wyraz przeczący, natenczas tę odmianę z tym zrobić należy, który ma być wprzód położony. Nie powiemy więc: *et nemo fecit*, ale: *neque quisquam fecit*; nie: *et nihil, etiam nullus*, ale: *nec quidquam, ne ullus*

quidem lub *neque ullus*. Podobnie: *Dartus in fuga, quum aquam turbidam bibisset, negavit unquam* (nie *dixit nunquam*) se bibisse jucundius. Bene praecipiunt, qui *vetant quidquam* (nie *jubent nihil*) agere, quod dubites, aequum sit an iniquum.

3) W stylu ozdobnym znajdujemy jednak *haud quisquam, non unquam, non quidquam* i t. p. za *nemo, nunquam, nihil* i t. d.

10) O *dico* zamienioném na *autem*, kiedy się w mówieniu poprawiamy (u nas, *co mówię?*), inówiliśmy w §. 244, 7.

246. 11) Łaciniacy przekładają żywe wyrażenia za pomocą Słowa, nad wyrażenia oderwane, które przeto przez szczególne zdania opisują, zamieniając Przyimki na Spójniki, albo też używają Konstrukcyi Accusativi c. Inf., Gerundyów, Imięstwowów i t. p. (porównaj wyżéj §. 244, 2).

Dla tego, zamiast: *Quantus est amor bestiarum in educatione custodiaque pullorum usque ad defensionis suae* (lub *defendendi sui*) *facultatem*; — mówi Cyceron: *Quantus est amor bestiarum in educandis custodiendisque iis, quae procreaverunt, usque ad eum finem, dum possint se ipsa defendere.*

Złąd pochodzi, iż często się opisują:

a) Rzeczowniki przez Tryby bezokoliczne, Gerundia, Imięstwoy, albo zdania względne; np.

Imperare sibi (panowanie nad sobą) *maximum est imperium*. *M. Tullius est unicum apud Romanos specimen orandi docendique* (mówienia albo wymowy i uczenia) *oratorias artes*. *Sol oriens et occidens* (albo *dum oritur et occidit*, za *ortu et occasu*) *diem noctemque conficit*. *Terra mutata* (zmiana mieszkania) *non mutat mores*. *Magnum beneficium est naturae, quod necesse est mori* (konieczność śmierci). *Democritus dicit innumerabiles esse mundos* (przypuszcza niezliczonosc światów).

U w a g a. Participium Praesentis osobliwie kładzie się in Genitivo plurali, zamiast Rzeczownika słownego na *or*, który mógłby czasem być wzięty za Genit. Participii Praeteriti passivi, np. *victorum* (od *victor*, lub Imięstwu *victus*); a toby wcale przeciwne miało znaczenie. — *Optimus est orator, qui dicendo animos audientium et docet et delectat et permovet.*

b) Przymiotniki od Słów pochodzące przez Słowa.

Potest fieri (zam. nieużywanego *possibile est*), ut fallar. *Non potest fieri* (za *impossibile est*, niepodobienstwem i est) ut dies praeteritus revocetur. Intueri solem adversum *negamus* (niepodobna, jest) *Credi vix potest* (nie do uwierzenia jest). *Animus oculorum effugit obtutum*, albo: cerni non potest (niewidzialny jest). *Dei magnitudinem mente complecti nemo potest* (wielkość Boga jest niepojęta). I ztądto pochodzi, że Przymiotników takich jak *possibilis*, *impossibilis*, *invisibilis* cet., Łaciniicy nie mieli w używaniu.

c) Przysłówki lub Przyimki z swemi przypadkami przez Słowa, Imiesłowy, lub szczególne zdania; np.:

Praeceptores pueris crustula dare solent (zam. dant *plerumque*), ut *elementa discere velint* (za *libenter* discant). *Peripateticorum princeps Aristoteles fuit, quem, excepto Platone (si a Platone discesseris, oprócz Platona), haud scio an (zam. forsitan, może) recte dixerim principem Philosophorum.*

U w a g i.

1) Także same Przyimki przez Imiesłowy opisywać się dają. *Homo carens* (zam. *sine*) *libris non multa discere potest*. *Mens hominis constare potest vacans* (za *sine*) *corpore*. — Podobnie: *spe destitutus*, *pecunia privatus*, *solutus fenore*, *parentibus orbus*, *desertus ab amicis*, cet. — *Plinius instructus* (za *cum*) *magna librorum copia ad naturae studium accessit*. — Podobnie: *divitiis ornatus*, *adjutus auxiliis*, *opibus praeditus* cet., *Amicitiam non spe mercedis adducti* (non *propter* *spem* *mercedis*) *expetendam putamus*. *Virtute excepta (praeter virtutem)*, *nihil amicitia praestabilis puto*.

2) Zamiast *vix* mówi się czasem *tantum quod*; np. *Tantum quod* *hominem non nominat*. *Za valde* albo *vehementer* (bardzo) mówi się często *mirum in modum* albo *etiam atque etiam*; z których tanto ściśle biorąc znaczy tyle co *mirare* albo *incredibiliter*, nadzwyczajnie, (np. *Mirum in modum* *conversae sunt ipentes*); ostatnie tyle co *saepe* albo *instanter*, bezustannie; np. *Etiam atque etiam te rogo*. — Porównaj §. 215, 1. 4.

D o d a t e k.

O Figurach gramatycznych.

W każdym języku znajdujemy pewne nieforności ze względu na zwyczajne prawidła i

wzory; te zowiemy figurami gramatycznymi. Tyczą się one albo szczególnych głosek lub sylab, albo całych wyrazów lub zdań. Tante etymologicznymi, te syntaktycznymi figurami nazywamy.

Figury etymologiczne.

I. Figury, które litery lub sylaby dodają.

1) Prothēsis, gdy jakowemu słowu z przodu się litera lub zgłoska dodaje; jako to: *stlis* za *lis*, *esum* za *sum*, *tetulit* za *tulit*, *Mamercus* za *Marcus*.

2) Epenthēsis, gdy to się robi w środku słowa, np. *siet* za *sit*, *Mapors* za *Mars*, *Induperator* za *Imperator*,

3) Paragōge, gdy się to na końcu słowa dzieje; np. *face*, *puere*, *audirier*; za *fac*, *puer*, *audiri*.

4) Diplasiasmus, gdy się spółgłoska podwaja, aby zrobić długą poprzedzającą zgłoskę; jako to; *relligio*, *quatuor*, *redducit*, za *religio*, *et*.

II. Figury, które głoski lub sylaby odrzucają.

1) Aphaerēsis, gdy z początku słowa odrzuca się litera lub sylaba; np. *navus*, *temnere*, za *gnavus*; *contemnere*.

2) Syncōpe, gdy się to w środku wyrazu dzieje; jako to: *seclun*; za *seculum*; *numūm*, *dixiti*, *amaverunt*, za *numorum*, *dixisti*, *amaverunt*.

3) Apocōpe, na końcu; np. *fide*, *inger*, *famul*, za *fidei*, *ingere*, *famulus*.

4) Synaerēsis, gdy dwie samogłoski albo dwie sylaby na jedną bywają zbite; np. *ingeni* za *ingenii*, *dein* (jedna sylaba) za *dein*, *sodes* za *si audes*.

III. Figury które litery lub zgłoski odmieniają.

1) Diaerēsis, gdy jedna zgłoska na dwie się rozdziela; np. *aquai* (czytaj *aqua-i*) za *aquae*, *siluae* (czytaj *silu-ae*), za *silvae*, *Iacobus* (I-acobus) za *Jacobus*.

2) Tmesis, gdy słowo złożone przez inne rozerwanem bywa; jako to: *super unus eram*, za *supereram unus*, *quo me cunque* (za *quocunque me*) *rapis*; *septem subjecta trioni* za *septem trioni* subj. *Quod ad cunque legis genus me disputatio deducit. Vin' tu te mihi ob esse sequentem? za obsequentem esse.*

3) Antithēsis, gdy jedna samo- lub spółgłoska na inną się zamienia; jako to: *olli*, *voster*, *faciundum*, za *illi*, *vester*, *faciendum*; *plostrum*, *trimpus*, *sepulchrum*, za *plaustrum triumphus*, *sepulcrum*.

4) *Metathēsis*, gdy litery przestawione bywają; np. *Evandre* za *Evander* (in *Vocat*); *tregeminus*, *accerso*, za *tergeminus*, *arcesso*; *porricio* za *projicio*.

Uwaga. Prawie wszystkie wymienione przykłady są Archaizmy, t. j. zastarzałe formy. Nazwiska przytoczonych figur zawierają następujące *versus memoriales*:

Prothesis apponit capiti, sed *Aphaeresis* aufert.

Syncope de medio tollit, sed *Epenthesis* indit.

Aufert *Apocope* finem, sed dat *Paragoge*.

Consona quod gemina in medio est, dat *Diplasiasmus*.

Dicitur e binis conflare *Sinaeresis* unam.

Dicitur in binas difflare *Diaeresis* unam.

Compositae vocis dissectio *Tmesis* habetur.

Antithesin dices, aliam si litera mutat.

Litera si legitur transposta, *Metathesis* extat.

Figury Syntaktyczne.

1. Nieforemności ze względu na przemianę i przestawienia wyrazów i myśli.

1) *Antemeria*, gdy jedna część mowy zamienia się na drugą; np. Rzeczownik na Przymiotnik, Przymiotnik na Przysłówek, Przysłówek na Słowo, i na wzajem (§. 244, 2, 3, 5). Tutaj należeć może zamiana Gerundii na Imiesłów.

2) *Ennalläge* albo *Heterōsis*, kiedy gatunki lub formy słów są przemienione; np. *Abstractum* pro *concreto*, *Singularis* pro *Plurali*. Tutaj w szczególności należy *Antiptosis*, t. j. zamiana przypadku; np. u *Tacyta*: *T. Livius eloquentiae ac fidei praeclarus*, za *praeclarae*.

3) *Hypalläge*, kiedy się Konstrukcyja tak przewraca, że dwa wyrazy między sobą formę przemieniają; np. *dare classibus austros*, zam. *austri classes*. *In nova fert animus mutatas dicere formas corpora*; za *corpora in novas formas*. *Aliqua nos* (*Accus.*) *inde commoda consequentur*; za *nos consequemur commoda*.

4) *Attractio*, gdy wyrazu forma nie taka jest, jak Konstrukcyja wymaga; ale jaką ma drugi blisko stojący wyraz; np. *Istum, quem quaeris, ego sum* (za *Iste dla quem*). ob §. 127.

5) *Hystēron protēron*, kiedy wyraz lub myśl jaka wprzód stoi, która z natury rzeczy później stać powinna; np. *calet atque vivit; moriamur et in media arma ruamus; mecum educatus et natus; castra movere et vasa colligere*. Tutaj należy także *Anastrōphe*, gdy Przyminek po swoim przypadku stoi; np. *maria circum*.

II. Nieforemności ze względu na zbytek lub niedostatek, na krótkość lub rozwlekłość w wyrażeniu.

1) Ellipsis (§. 240 — 243), gdy są w mowie wypuszczone wyrazy, które dozupełniać trzeba; np. *Hoc mea manus tuae* (sc. *manu*) *poculum donat, ut amantem amanti* (sc. *donare*) *decet*. Plaut. — Elipsa zamienia się na *Apopsiopsis*, kiedy w ciągu mowy do innej się zwracamy myśli, nie dokończywszy pierwszej; np. *Quos ego* (sc. *merita afficiam poena*) . . . *sed motus praestat componere fluctus*, Virg. A. I. 139.

2) Pleonasmus (§. 239), kiedy wyrazy zbyt wiele stoją; np. *Perfacile factu esse probat conata perficere*. Caes. Tutaj należy *Epizeuxis*, kiedy się tenże sam wyraz powtarza; np. *Nos, nos consules desumus*. Ta figura zowie się *Anaphora*, kiedy rozmaite zdania od tego samego wyrazu się zaczynają; *Epiphora*, kiedy jednakowo się kończą; np. *Praeside tuta deo, nemorum secreta subibis, nec de plebe deo; sed qui coelestia magna sceptra manu teneo, sed qui vaga fulmina mitto*. Ov.

3) Syllipsis, kiedy kilka Subjektów wspólny mają Predykat (§. 104 — 107). Ta figura zowie się *Zeugma*, gdy się Słowo do najbliższego tylko Subjektu stosuje; np. *Tu quid ego et populus mecum desideret, audi*. Hor. (ob. §. 111).

4) Hendiadyś, kiedy wyrazy do jednej myśli należące, na dwie się rozkładają, a przez to Przymiotnik od zgody z Rzeczownikiem swoim oderwany, sam jako Rzeczownik za pomocą *et* tamtemu dołączony bywa; np. *Pateris libamus et auro*, zam. *pateris aureis*. Virg. *Vitanda est ingenii ostentationisque suspicio, za ostentationis ingenii. Itineris agminumque impedimenta, za agminum iter facientium. E tenebris et carcere procedere, za e tenebroso carcere. Angustiae viarum za viae angustae. Non sine magna spe magnisque praemiis, za spe praemiorum.* — Podobnie isto *animo atque virtute, za animo ista virtute praedito*. Przeciwną tej figurze jest *Hypphen*, która dwa lub więcej wyrazów za jeden złożony uważa; np. *domum itio, obviam itio. Quid tibi hanc rem curatio est?* Plaut.

5) Uważmy nakoniec *Anacoluthon*, to jest Konstrukcyą, której koniec nie jest z początkiem gramatycznie zgodny; gdy pisarz od jednego układu wyrazów do drugiego przechodzi; co osobliwie trafia się po zdaniach wtrąconych, gdzie początek Konstrukcyi niejako się zapomina.

Jest to wada w pisaniu; a przeto tego naśladować nie powinniśmy. Strzedz się także należy, abyśmy każdej Konstrukcyi, która nam się niezwyčajną wydaje, zaraz nie mieli za Anacoluthon. Mnóstwo takowych znajdziemy u poetów, osobliwie komicznych; np. *Istos captivos duos, quos emi de praeda, his indito catenas. Ostium, quod est in angipertu horti, palefeci fores* (za *fores ostii*, quod est cel). — *Rex Juba*, cognitis Caesaris difficultatibus, *non est visum*, dari spatium augendarum ejus opum (Hirt. b. a. 25) — miało być: *Rex Juba non putavit*, albo *Regi Jubae non est visum*: nie zważał autor, że zaczął Konstrukcyą pierwszym sposobem, i zakończył ostatnim. — Najczęściej napadamy tę nieforemność po długich nawiasach, jak u Cycerona Tusc. 5, 29; 5, 19; Fin. 2, 10. Q. fr. 1, 1, 8.

Wykład Imion Rzymskich Praenomina 249. zwanych.

<i>A.</i>	Aulus.	<i>M.</i>	Manius.
<i>App.</i>	Appius.	<i>N.</i>	Numerius.
<i>C.</i>	Cajus.	<i>P.</i>	Publius.
<i>Cn.</i>	Cnacus.	<i>Q.</i>	Quintus.
<i>D.</i>	Decimus.	<i>Ser.</i>	Servius.
<i>K.</i>	Kaeso.	<i>S (Sex).</i>	Sextus.
<i>L.</i>	Lucius.	<i>Sp.</i>	Spurius.
<i>M.</i>	Marcus.	<i>T.</i>	Titus.
	<i>Ti (Tib.)</i>		Tiberius.

Rozdział Ośmnasty.

O zewnętrznej poezyi łacińskiej.

WSTĘP.

Poezya trudni się stwarzaniem myśli, wiersze 250.
są składem słów, któremi poeta myśl wyraża. Nauka przeto o wierszach, którą w tym Rozdziale podać mamy, nie poezya, ale jedynie jój zewnętrznym strojem, to jest podawaniem prawideł układania szczególnych wyrazów w przyjemnie brzmiącą całość, zatrudniać się będzie.

Wykładając takowe prawidła, nie tak mamy na celu, ażebyśmy uczyli robić wiersze łacińskie; jak raczej chcemy postawić uczących się w tym stanie, aby mogli uczuć piękności zewnętrzne poezyi łacińskiej. Samo nawet układanie wierszy, w którym się każdy uczeń ćwiczyć powinien, jest tylko środkiem do tego celu prowadzącym. Znajomość takowa potrzebna jest każdemu uczącemu się łaciny, nie tylko do sądzenia i czucia zewnętrznych poezyi ozdób; ale nawet dla tego, że bez niej częstokroć poety zrozumieć, a prozaika należyte czytać nie podobna. — Wszakże komu do poezyi natura potrzebnych użyczyła zdolności, nie powinien gardzić sposobnością nabycia sławy przez wiersze łacińskie. Chlubą są dla nas łacińskie Sarbiewskiego poezye, zaszczytnie w jego ślady wstępował Konarski, piękne nam swego talentu próbki zostawił Kopeczyński. Czemużby nasz wiek miał być tak upośledzony, iżbyśmy się i w tym względzie przodków tylko zastaniać mieli chwałą?

Ponieważ skład wierszy łacińskich nie na rymowaniu i liczeniu zgłosek się zasadza, ale na łączeniu szczególnych wyrazów w pewne miary podług długości i krótkości każdej zgłoski zosobna; nim więc o wierszach mówić będziemy, wprzód trzeba nam poznać najdrobniejsze części w skład ich wchodzące, to jest: długość lub krótkość szczególnych zgłosek: a zatem naukę o wierszach poprzedzić musi nauka o iloczasiu.

Oddział pierwszy.

O Iloczasiu (Prosodia).

251. Każda samogłoska jest albo długa albo krótka (longa aut brevis). Niektórych jednak używali poci podług upodobania już za długie już

za krótkie; zowiemy je obojętnemi, (litera *a* *n* *c* *e* *p*s). W prozie takowe jednym tylko sposobem wymawiać się mogą; np. *tenēbrae*, w prozie *te-nēbrae*; *illius*, w pr. *illius*. Za znak długię głoski będziemy, jak dotąd, używać —, za znak krótkiej ~; nad obojętną kłascé będziemy obadwa =. Zgłoskę jaką w wymawianiu przedłużać, zowie się *pro* *du* *ce* *re*, skracać *cor* *rip* *ere*.

Ponieważ w wymawianiu łacińskich wyrazów akcent czyli uderzenie głosu pada albo na przedostatnią Samogłoskę, jeżeli jest długa, albo, jeżeli przedostatnia krótka jest, na trzecią od końca bez względu na jej iloczasa; *) zdaje się więc, iż do dokładnego czytania łaciny dosyćby było poznać każdego wyrazu iloczasa przedostatniej zgłoski, resztę zostawując do nauki o wierszach. Lecz gdy powiększanie się lub skracanie wyrazów pociąga za sobą zmianę miejsca Samogłosek i sprawia, że jużto ostatnia, już trzecia od końca staje się przedostatnią: **) widoczną więc jest potrzeba poznania iloczasu zgłosek na różnych miejscach stojących.

Prawidła ogólne.

1) Każdy dwugłoszek czyli dyftong (*a* *e*, *o* *e*, *a* *u*, 252. *e* *u*) jest długi: *le* *a* *e* *n* *a*, *C* *a* *m* *o* *e* *n* *a*, *a* *d* *a* *u* *g* *e* *t*, *e* *u* *r* *u* *s*, *O* *r* *p* *h* *e* *u* *s*, *A* *e* *g* *e* *u* *s* (obadwa wyrazy dwuzgłoskowe).

*) I tak wymawiamy: *per* *e* *n* *n* *i* *s*, *aut* *u* *m* *n* *u* *s*; lecz *h* *o* *m* *i* *n* *e* *s* (choć *o* krótkie). Przyrostki jednak, czyli partykuły enklityczne: *que*, *ve*, *ne*, *i* *t* *d*. nie zmieniają akcentu wcale, chyba że przedostatnia staje się długa. Tak więc wymówimy: *h* *o* *m* *i* *n* *e* *i* *h* *o* *m* *i* *n* *e* *q* *u* *e*, *o* *m* *n* *i* *a* *i* *o* *m* *n* *i* *a* *n* *e*, *l* *e* *g* *e* *r* *e* *i* *l* *e* *g* *e* *r* *e* *v* *e* *i* *t* *d*.; lecz *h* *o* *m* *i* *n* *i* *i* *h* *o* *m* *i* *n* *i* *q* *u* *e*, *o* *m* *n* *i* *u* *m* *i* *o* *m* *n* *i* *u* *m* *v* *e*, *l* *e* *g* *e* *r* *e* *m* *i* *l* *e* *g* *e* *r* *e* *m* *u* *s*, *d* *o* *m* *i* *n* *i* *u* *s* *i* *d* *o* *m* *i* *n* *o* *q* *u* *e*.

**) Ktoby np. w wyrazie *l* *e* *g* *e* *r* *e* *r* *s* znał tylko krótkość przedostatniej, nie umiałby wymówić dokładnie ani *per* *l* *e* *g* *e* *r* *e* *s* ani *l* *e* *g* *e* *r* *e* *m* *u* *s*.

2) Podobnie długie są a) wszystkie samogłoski pojedyncze miejsce dwugłosek zastępujące: *fēmina*, *fēnus*, *fētus*; za *foemina*, i t. d. hic za dawne *heic* (tutaj); b) wszystkie, które powstały ze zbitcia na jedną dwóch samogłosek, czy to bezpośrednio po sobie następujących, czy Spółgłoską przedzielonych; np. *cōgo* za *cōāgo* albo *cōigo*, *dēgo* za *dēāgo*, *tibīcen* za *tibīcen* (od *tibia* i *cāno*), *nīl* za *nīhīl*; podobnie *mōbilis*, *mālo*, *nōnus*, *dēnus*, *jūnior*, *mī*, *nī*, i t. d. za *mōvibilis*, *māvōlo*, *nōvēnus*, *dēcēnus*, *jūvēnior*, *mīhī*, *nīsī* i t. d. c) wszystkie, które w greczyźnie, z której pochodzą, piszą się przez dystong lub długą Samogłoskę: *Aenēas*, *musēum*, *lycēum*, *platēa*, *Alexandriā*, *Antiochiā*, *Iphigeniā*, *Darius*, *Aristīdes*, *Mūsa*. *Αινείας*, *μουσειον*, *πλατειά*, *Ἀλεξάνδρεια*, *Ἀντιόχεια*, *Ἰφιγένεια*, *Δαρείος*, *Ἀριστείδης*, *μουσα*. Podobnie Przymiotniki *aegēus*, *a*, *um*, (*αἰγείος*) *orphēus*, *a*, *um*; *musēus*, *a*, *um*; (*ὄρφεϊος*, *μουσειος*, *a*, *ov*): Dalej: *bibliopōla*, *pharmacopōla*, *bibliothēca*, *hypothēca*, *herōes*, (*βιβλιοπώλης*, *φαρμακοπώλης*, *βιβλιοθήκη*, *ὑποθήκη*, *ἥρωες*).

253. 3) Dwie Spółgłoski po Samogłosce stojące robią ją długą; to się zowie następstwem (*positio*): *pērcūssit sagitta fugiēntem cērvum*.

U w a g a.

a) W wierszach następstwo uważa się nie tylko wtenczas, gdy obie Spółgłoski w tém samym są słowie, ale także gdy jedna wyraz kończy, a druga następnym zaczyna *tempūs fugit, venit mors*. Ale kiedy obie Spółgłoski stoją na początku następującego wyrazu, końcowa krótka Samogłoska poprzedzającego wyrazu nie staje się długą. Jeżeli ją więc niekiedy natrafiamy przedłużoną przez ten rodzaj następstwa (zazwyczaj przed *st*), należy to do wolności

poetyckich, o których niżej będzie mowa; np. date telā scandite muros. *Virg. gladium romanā stringis in ora. Mart.*

b) Za dwie Spółgłoski uważa się tu także podwójne *z* i w greckich Słowach *z* (tamto za *ks*, to za *cs*); *Λ rāxes*, *Trapēzus*. Podobnie drugie *j*, lub za nie stojące *i*: *Pompējus* albo *Pompēius*. Ale nie w wyrazach złożonych: *rējicio*, *bījugus*.

c) *h* nie uważa się, jak wiemy, za literę, a tém inniej za Spółgłoskę, nie robi więc pozycyi: *adhuc*, *serpīt hūni*, *dormītāt Homērus*.

d) *qu* uważa się za pojedynczą Spółgłoskę, sama więc nie robi pozycyi: *collōqui*.

e) Kiedy z dwu Spółgłosek druga jest *r* lub *l*, a pierwsza niema, t. j. jaka bądź, byle nie *l*, *m*, *n*, *r*, *s*, takowe następstwo zowie się miękkie (*positio liquida*), i poprzedzającej krótkiej Samogłoski nie zamienia na długą; chyba że w zgłoskowaniu wyrazu każda z tych Spółgłosek do innej sylaby należy: *volūcris*, *tenēbrae*, *pharētra*, *lugūbris*, *quotūplex*; lecz *ābrumpe*, *Turuo. sūbruo*, *Inlino*; bo tu się czyta *ab — rumpe* i t. d.

f) W wyrazach greckich także litery *m*, *n*, robią miękkie następstwo: *Prōcne*, *Tēcnessa*.

g) Poeci jednak często w wierszach przed taką pozycją przedłużają Samogłoski, kładąc np. *tenēbrae* lub *tenēbrae: cerēbrum* lub *cerēbrum* i t. p.

Przestroga. Nie uważa się za następstwo miękkie, ale za dokładne, to jest przedłużające (*positio firma*), kiedy z dwu Spółgłosek nie druga ale pierwsza jest miękka, podobnie gdy obiedwie: *imbērbis*, *repērtus*, *sepūltus*; *dānuare*.

4) Samogłoska przed Samogłoską stojąca jest 254.
krótka: *docēo*, *audēo*, *restitūo*.

Uwaga. Ponieważ, jak się mówiło, *h* nie jest literą, więc to prawidło ma także ważność przy Samogłoskach niem przegrodzonych: *retrāho*, *pervēho*, *nonnihil*.

W y j ą t k i.

a) Dwugłoski zachowują tu swą naturalną długość, wyjąwszy *prae* w wyrazach złożonych. *Gnaeus*, *pronoea*; zaś *praeit*, *praeacutus*. — Podobnie (podług prawidła 2.) długie są Samogłoski w wyrazach, które w greczyźnie dyftong albo długą Samogłoskę mają: *Aenēas*

(*Alveias*,) Aenēis (*Alvηis*,) herōes (*ἡρωες*)
 Ixion (*Ἰξίων* z długim *i*), Agesilāus (*Ἀγησίλαος*,
 z długim *a*), Menelāus i t. p. (czytaj Agesila — us
 cet.)

b) W Słowie *fio* jest długie *i*, gdzie nie ma *r*: *fīo*,
fīebam, *fīam*; lecz *fīērem*, *fīeri*.

c) W drugich przypadkach na *īus*, jest także *i* długie,
 np. *solīus*, *totīus*, *alīus* i t. d. wyjąwszy *alterīus*.
 W wierszach jednak te wszystkie znajdują się i jak długie
 i jak krótkie.

d) Przypadki na *eī* z piątej deklinacji mają *ē* długie,
 wyjąwszy, gdzie je poprzedza Spółgłoska: *faciēi*, *diēi*,
speciēi; lecz *rēi*, *fidēi*, *spēi*.

e) Dawne zakończenia deklinacji I na *ai* za *ae* mają *a*
 długie: *aulāi*, *terrāi* (czytaj *aulā* — *i*) za *aulae*,
terrae.

f) Podobnie w przyp. 5. dekl. II. imion własnych na *i*:
Pompēi, *Cāi*, *Vultēi*.

Prawidła szczególne.

Prawidła ogólne, któreśmy tu podali, jako dla
 Rzymian dostateczne były, aby im dać poznać
 iloczias każdój w szczególności głoski, tak były-
 by i dla nas, gdyby nam byli zostawili jakie bądź
 znamiona (jak u Greków akcenty) wskazujące,
 gdzie Samogłoskę w wymówieniu z przeciągiem,
 a gdzie ostro wymówić potrzeba. *) Bez takich
 pomocy musimy jeszcze starać się poznać mnó-
 stwo prawideł i wyjątków, które je w znacznej
 części zastąpić mogą. Resztę dopełnić musi
 uważne czytanie poetów, i zasiąganie rady Sło-
 wników.

*) Np. u Greków akcenty w *Σῶραξ*, *μάχαιρα*, *πεῖρα*,
 okazują krótkość, a akcenty *βῶμαξ*, *σοφία*, *Χώρα*,
 długość końcowego *a*; z akcentów w *καρῖνος*, *βάδρον*,
 oczywiście wniesć można, że te Samogłoski na których akcent
 stoi są krótkie; przeciwnie o długości akcentowanych Samo-
 głosek przekonywa nas akcent w *πολιται*, *οὔκον*, *πᾶσι*.

A. O iloczasię głósek średnich.

1) Wszystkie wyrazy złożone i pochodne zatrzymują iloczas swych głósek, jaki był w pojedynczych i pierwotnych, — bez względu czy takowe Samogłoski dawną zachowują postać, lub ją zmieniają na inną. I tak *a* jakim było w *āgo*, takim jest w *perāgo*, *circuāgo*; takim jest zamienione na *i* w *abīgo*, *transīgo*. — Jakim jest *e* w *prēmo*, takim jest *i* w *comprīmo*, *reprīmo*, *exprīmo*. — Z krótkiego *a* w *caedo* (padam), powstaje krótkie *i* w *occīdo* (ginę), *decīdo* (spadam), i *incīdo* (wpadam) i t. d.; z dyftongu *ae* w *caedo* (biję, tnę), powstaje długie *i* w *occīdo* (zabijam), *incīdo* (nacinam), *excīdo* (wycinam) i t. d. — Krótkie *ē* Słowa *vēnio* zostaje we wszystkich czasach od terażniejszego pochodzących: *pervēnire*, *convēniebant*, *invēniant* i t. d.; długie *ē* Perfecti zostaje w czasach od niego się wyprawdzających: *pervēni*, *convēnerunt*, *advēnisse*, *invēnero* i t. d. Tak więc od *āmo* pochodzące zachowują krótkość *ā*; *adāmo*, *redāmo*, *āmor*, *āmabilis*, *āmicus*, *āmator*. Od *fīnis*: *fīnio*, *affīnis*, *fīnitus*, *fīnitimus*; od *fauces* — *suffōco*; od *poena* — *pūnio*; *exclūdo*, od *claudio*, *excūso* od *causa*. *Crēpītus* od *Supinum crēpītum*, *sōnītus* od *sōnītum*; *audītus* od *audītum*, *tinnītus* od *tinnītum*.

Wyjątki. Niekiedy nie sprawdza się to prawidło, jednak bardzo rzadko; np. *hūmanus* od *hōmo*, *sēdes* od *sēdeo*, *mācer* od *mācero*, *persōna* od *persōno*, *rēgis* (Gen. od *rex*), *rēgina* od *rēgo*: *sōpor* od *sōpio*, *mōlestus* od *mōles*; *glōmero* od *glōmus*, *servītus* od *servītum*: *pejēro*, *dejēro* od *jūro*; *dūco* od *dūcis* (Genit. od *dux*); *pronūbus* od *nūbo*, *causidīcus*, *maledīcus* od *dīco*. Trzeba nam jednak przy derywacyach być ostróžnymi, aby tam nie robić

wyjątku, gdzie go nie ma; np. *ōdium* nie pochodzi od *ōdi*, ale od *ōdio* zastarzałego *Praes*; *pōno* ma *o* długie, chociaż w *Perf.* *pōsui* jest krótkie; bo tamta długość powstała ze zbicia *oi* na *o*, od dawnego *pōsīno* (po wyrzuceniu *s* — *pōīno*, przez kontrakcyę *pōno*), od którego *Perf.* *pōstīvi* przeszło na *pōsui*. i. t. p.

256. 2) Przy składaniu wyrazów ze względu na ilość czasu uważamy, co następuje:

a) Przyimki jednozgłoskowe mają w składaniu wyrazów końcową Samogłoskę długą, wyjąwszy *re* i czasem *pro*, osobliwie w greckich wyrazach; *ēvolo*, *dēcido*, *sēpono*, *prōsum*.

b) Przyimki dwuzgłoskowe na *a*. tudzież Przyśłówki na *o* są długie, inne krótkie: *contrādico*, *intrōduco*; — *antōpono*.

c) Z resztą jeżeli w wyrazach złożonych pierwsza część kończy się na *a*, *o*; te są długie; jeżeli na *e*, *i*, *u*, te są krótkie.

Wyjątek. a) Mają jednak *o* krótkie: *hōdie*, *quōque*, *quandōquidem*, *ōmitto*. b) Mają *e* długie: *trēvir*, *venēficus*, *vidēlicet*, *rēfert*, (*impers*), *nēquaquam*, *nēquidquam*, *vēcors*, *vēsanus*. c) Mają długie *i*; *quīvis*, *quīlibet*, *utrīque*, *ibīdem*, *ubīque*, *scīlicet*, *īlicet*; *sīve*, *bīdium*, *prīdie*, *postrīdie*, *merīdies*. d) *Idem* na węgryjskim rodzaju *i* długie, w innych krótkie. e) Krótkie lub długie *e* mają: *liquēfacio*, *calefacio*, *patefacio*. f) Długie lub krótkie jest *i* w *quotīdie*, *quotidianus*, *ubīcunq̄ue*, *ubivis*.

257. 3) Z obudwu podanych prawideł wypada, iż znając akcent, czyli uderzenie głosu Samogłoski jakiego wyrazu, możemy poznać jej ilość czasu we wszystkich innych słowach, w których tamten skład wchodzi, za pomocą składania, rozkładania, derywacyi lub szukania pierwiastku wyrazów; tak jednak, aby Samogłoska, której się iloczemu przez akcent szuka, była przedostatnią sylabą wyrazu przynajmniej trzyzgłoskowego.

Ktoby np. nie wiedział, jaki jest iloczias litery *a* w wyrazie *āgo*, tego akcent Słowa *ābīgo*, *ādīgo*, *pérāgo* o jej krótkości przekona. Szukając ilocziasu głoski *u* w *supero*, głoski *i* w *primus*, głoski *e* w *cedo*, zrobimy *insūper*, *imprimis*, *concedo*, a z akcentu pokaże się krótkość *u*, długość *i* i *e*. Podobnie, że *decet fero* mają *e* krótkie, *scribo*, *dico* (od *dicere*) *i* długie, *sanus*, *clamo* *a* długie, pokazuje akcent słów *dēdecet*, *pérfero*, *describo*, *indico*; *insānus*, *declāmo*. Tym samym sposobem znajdując, że *valitudo*, *impedimentum* mają *i* długie, a *cognitio*, *diligentia* *i* krótkie; robiąc *valére*, *impedire*, — *coguitus*, *diligo*. Podobnie że w *superabilis* krótkie są *u*, *e*, a długie *a*, pokażą to dobrze wymówione, *insūper*, *supéro*, *superāre*. Wyrazu *prēcatōrius* pierwszych trzech Samogłosek iloczias dadzą poznać *deprēcor*, *prēcāri*, *prēcātōris*; a o krótkości *e*, o w *Macedōnia* przekonujemy się z *Macedō* i *Macedōnes*.

Widzimy zt. d. jak wiele na tém zależy, ażeby uczących się języka łacińskiego zawczasu przyzwyczajając do dokładnego czytania. Nawyknienie to ułatwi im w znacznej części naukę prozody; gdy tym czasem przyzwyczajenie do błędnego wymawiania bałamucąc język i ucho, nie tylko utrudnia nauczanie się dokładnego czytania, ale je często zupełnie czyni niepodobnym. *)

*) *Frangas potius, mōvi Kwintilian, quam corrigas, quae in pravum induruerunt.* To zaś jest rzeczą dla mnie niepojętą, jak niektórzy Nauczyciele (mówię to z doświadczenia) nauczywszy uczniów prawideł prozodyi ścierpieć to mogą, iżby czytający łacinę każdy niemal wyraz sprzecznie z prawidełm wymawiał, jakoby ta umiętność do czego innego zmierzała, jak do ułatwienia dobrego wymawiania. Jest to to samo, co obojętnym być na najgrubsze grammatyczne błędy popełniane przez ucznia, przestając na tém, że uczeń przytoczoném prawidełm udowodnić potrafi, iż nie tak być powinno, jak on powiedział lub napisał, ale zupełnie inaczej.

4) Dwuzgłoskowe Perfecta i Supina przedłużają pierwszą Samogłoskę; jeżeli jej bezpośrednio następstwo innej Samogłoski nie przymsza skracać: *video*, ma *vīdi*, *vīsum*; *foveo*, *fōvi*, *fōtum*, *edo*, *ēdi*, *ēsūm*. Podobnie: *ēmi*, *fēci*, *fūdi*, *fūgi*, *fāvi*, i t. d. od *emo*, *facio*, *fundo*, *fugio*, *saveo*. Zaś *luo*, ma *lūi*, *lūtum*; *ruo*, *rūi*.

Wyjmuje się od tego prawidła siedm Perfektów: *dēdi*, *stīti*, *stēti*, *tūli*, *bībi*, *fīdi*, *scīdi*, (od *do*, *sisto*, *sto*, *fero*, *bibo*, *finde*, *sciude*); i dziewięć Supinów: *dātum*, *rātum*, *sātum*, *ītum*, *cītum*, *quītum*; *lītum*, *sītum*, *rūtum*, (od *do*, *reor*, *sero*, *eo*, *cio*, *queo*, *lino*, *sero*, *ruo*). Podobnie w złożonych: *circumdēdi*, *circumdātum* i t. d. *Stātum* od *sisto* (a w złożonych *stitum*), jest krótkie; *stātum* od *sto* jest długie.

258. 5) Perfecta, które pierwszą sylabę podwajają i przez to trzyzgłoskowemi się stają, obie pierwsze zgłoski mają krótkie; wyjąwszy, kiedy drugą następstwo dwóch Spółgłosek przedłuża; *cēcīdi* (od *cado*), *dīdīci*, *tētīgi*, *cēcīni*, *pēpēri*, *pūpūgi*, *tūtūdi*, (od *disco*, *tango*, *cano*, *pario*, *pungo*, *tundo*); — zaś *cūcurri*, *fēfelli*, *mōmordi*, *pēpendi*, *pēperci*, *pōposci*, *tētēdi* (od *curro*, *fallo*, *mordeo*, *pendo*, *parco*, *poseo*, *tendo*). *Cēcīdi* od *caedo* ma i długie podług §. 255.

6) Zakończenia Słów w liczbie mnogiej na *imus*, *itis*, mają przedostatnią zawsze krótką, wyjąwszy Praes. Indic. Konjug. czwartej: *legīmus*, *legītis*; *amabīmus*, *audiverīmus*, *dixerītis* i t. d; lecz *audīmus*, *audītis*, *nescīmus*, *venīmus* (w Perfectum *venīmus*). *Coniunctivi Praes. Słów nieforemnych* także te zakończenia przedłużają: *sīmus*, *posīmus*, *prosītis*, *velīmus*; *velītis*, *noīmus*, *malītis*.

7) Imiona zakończone na *do, go*, mają przedostatnią długą: *cupīdo, dulcēdo, magnitūdo, imāgo, calīgo, orīgo*.

Wyjmują się: *comēdo, spādo, Macēdo, līgo, harpāgo*.

8) Przed *cus (a, um)* głoski *a, u*, są najczęściej długie, głoska *i* krótka: *opācus, cloāca, cadūcus; publicus, fabrīca, tritīcum*. Od tego pravidła odstępują jednak oprócz imion własnych, i ich pochodnych, np. *Divitiācus, Spartācus, Aegyptiācus; Granīcus, Nasīca, Andronīcus, Henricus, Ludovicus*, także i inne: *amarācus; amīcus, aprīcus, pudīcus, mendīcus, postīcus, umbilīcus, caprifīcus, lorīca, vesīca, urtīca*.

9) W Imionach na *inus (a, um)* jest *i* długie: 259.
pulvīnus, divīnus, genuīnus, peregrīnus, vicīnus, matutīnus, vespertīnus, clandestīnus, intestīnus, inopīnus; podobnie w Przymiotnikach od żyjących stworzeń pochodzących: anserīnus, vitulīnus, asinīnus, equīnus, lupīnus. Niektóre jednak mają *i* krótkie: *crastīnus, pristīnus, diutīnus, adamantīnus, crystallīnus, oleaginūsi t. d. podobnie: pampīnus, asīnus, fraxīnus, acīnus, dominūsi, succīnum, coccīnum, femīna, machīna, trutinā, tarcīna, pagīna, buccīna, nundīnae; tudzież niektóre imiona własne; Mutīna, Proserpīna, Catīna, Morīni*. Inne Samogłoski są przed *nus (a, um)* długie: *Germānus, aliēnus, patrōnus, fortunā; wyjąwszy nazwiska rzek gallickich: Rhodānus, Sequāna, Matrōna, (Marna) Eridānus*. — W Słowach na *ino* jest *i* krótkie:

inquino, divīnor; wyjąwszy: festīno, propīno, opīnor, vulpīnor, i clīno ze złożonemi: declīno, inclīno, i t. d.

10) Przed *lis* (*le*), i *ris* (*re*) są wszystkie Samogłoski długie: *aequālis*, *crudēlis*, *subtīlis*, *curūlis*; *solāris*, *triēris*, *Osīris*, *Chlōris*, *secūris*; *novāle*, *cubīle*, *altāre*; wyjąwszy *a* w *hilāris*, *bimāris*, *phalāris*; tudzież *i* w *dapsīlis*, *gracīlis*, *humīlis*, *parīlis*, *sterīlis*, *pestīlis*, *strīgīlis*, *insīle*; i we wszystkich wyrazach na *atīlis*, tudzież tych, które od Słów pochodząc (*verbalia*), kończą się na *īlis*, a osobliwie *bīlis*.

11) Przedostatnia Samogłoska Rzeczowników na *al*, *ar*, długa jest tylko przed *n*, *e*, *g*; z resztą krótka: *Pulvīnar*, *tribūnal*, *baechānal*, *cervīcal*, *vectīgal*; *anīmal*, *capītal*, i t. p.

12) Przed *sus*, (*a*, *um*), a w ogólności przed *s* są wszystkie Samogłoski długie: *aquōsus*, *agāso*, *equīso*, *centēsīmus*; wyjąwszy niektóre greckie: *protāsis*, *synthēsis*, *enclīsis*, *apodōsis*, *analūsis*. Także przed *tim* wszystkie się przedłużają; wyjąwszy *stātim*, *perpētītim*, *affātītim*. Podobnie długie są Samogłoski przed *tus*, (*a*, *um*) w Przymiotnikach, które pochodzą od Rzeczowników, i wyglądają jak Participia: *barbātus*, *crinītus*, *cornūtus*, *facētus*. *Tōtus*, cały, ma *o* długie; lecz *tōtus*, tak wielki, odpowiadające *quōtus*, ma je krótkie. W Przysłówkach przed *tus*, *ter*, *tan*, jest *i* krótkie: *fundītus*, *fortīter*, *for sītan*. Także Rzeczowniki nie pochodzące od Słów mają długie Samogłoski przed *tus*, (*a*, *um*), *tes* i *tis*, lecz krótkie przed *tas*: *grabātus*, *monēta*, *lupātum*, *aconītum*, *ve-*

rūtum, Spartiātes, sorītes, Epirōta, planēta; hereditas, ebrietas. Wyjmują się: arbūtus, defrūtum, sabbātum, navīta, orbīta, amīta, semīta.

13) Przed *rus*, *a*, *um*, jest *a*, *i*, *o*, częścięj długie; *e*, *γ*, *u*, częścięj krótkie: avārus, dīrus, canōrus, numērus, camūrus, satyrus. Imiona własne wyjmują się: Dejotārus, Tartārus cet.

14) Przed *vus* (*a*, *um*) i w ogólności przed *v* są Samogłoski długie, oprócz *u*: furtīvus, salīva, cadāver, Līvius; zaś Pacūvius, flūvius, collūvies i t. d.

15) Jeszcze na oddzielną uwagę zasługuje deklinacya trzecia ze względu na przypadek drugi, do którego się inne stosują. 260.

a) Przed *bis* jest *e*, *u*, długie, inne Samogłoski krótkie: plēbis, nūbis; trābis, scrōbis, caelībis, chalybis.

b) Przed *chis* są wszystkie Samogłoski krótkie; przed *cis* są *a*, *e*, *o*, *i*; po większej części długie: *u*, *γ*, częścięj krótkie: pācis, rapācis, pertinācis; halēcis; vōcis; radīcis, cervīcis, perdīcis; dūcis, calvēcis. Osobliwie imiona zagraniczne, Substantiva verbaalia i Przymiotniki na *ix*: Phoenīcis, nutrīcis, felīcis. Ód tego jednak prawidła nietylko wiele greckich, lecz i łacińskich słów się wyjmuje. I tak krótkie są: fācis, uēcis, resēcis, praecōcis, pīcis; długie: lūcis, Pollūcis, bombvēcis, i inne; *icis* od *ex*, zazwyczaj jest krótkie: frutīcis, cortīcis, ilīcis.

c) Przed *dis* są *a*, *i*, *γ*, krótkie, *e*, *o*, *u* długie: vādīs, lapīdis, chlamydis; herēdis, custōdis, palūdis. Wyjątek robią pecūdis, pēdis albo pōdis ze złożonemi (tripōdis); i obce, jak Davīdis.

d) Przed *gis* wszystkie są krótkie; wyjąwszy lēgis, rēgis, frūgis, mastīgis.

e) Przed *lis* są *a*, *e*, *o*, długie, *i*, *u*, krótkie. Wyjątek *a* i *i* w imionach obcych: Annibālis, Asdrubālis, Tanaquīlis; także *a* w sālis.

f) Przed *mis* jest *e* krótkie w hiēmīs.

g) Przed nis jest każda Samogłoska długa; wyjąwszy w łacińskich imionach na *o i eu*; także *sanguinis*, *peponis*, *senis*; tudzież niektóre obce: *hymēnis*, *daemōnis*.

h) Przed pis i phis są wszystkie krótkie, wyjąwszy *e* w *sēpis*, *o* w *conōpis*, *cyclōpis*, *hydrōpis*, i *y* w *grūphis*.

i) Przed ris jest *y* krótkie; innych liter iloczas niestały. Krótkie są zazwyczaj gdzie się w drugim przyp. Samogłoska zmienia: *robōris* od *robur*; *corpōris*, *Venēris*, *cinēris* od *corpus*, *Venus*, *cinis*. *A* jest krótkie w imionach męskich i żeńskich, a długie w nijakich; wyjąwszy *māris*, *pāris*, *nectāris*, *jubāris*. Długi stopień Przymiotników przedłuża *o*; podobnie *color* w złożonych: *meliōris*; *concolōris*; lecz złożone z *memor corpus* i *decus* mają przedostatnią krótką: *immemōris*, *bicorpōris*, *indecōris*. *U* jest długie u tych, co się w pierwszym przypad. kończą na *us*; zresztą krótkie, wyjąwszy: *fūris*.

k) Przed sis Samogłoska długa jest tylko w *vāsis*.

l) Przed tis jest *a* krótkie w rodzaju nijakim, długie w męskim i żeńskim, wyjąwszy *anātis*. *E* jest krótkie, wyjąwszy w *celētis*, *lebētis*, *locuplētis*, *magnētis*, *quietis*, *tapētis*, i w greckich; np. *Darētis*. Podobnie krótkie jest *i*, wyjąwszy imiona kończące się na *is*: *milītis*, lecz *lītis* (od *lis*). *O* i *U* są długie, oprócz *o* w *compōtis*, *impōtis*; a *u* w *intercūtis*.

m) Przed vis jest Samogłoska krótka tylko w *bōvis*, *Jōvis*, *nīvis*.

17) Imiona familijne rodzaju męskiego na *des* mają przedostatnią krótką: *Aeneādes*, *Naupliādes*, *Aeacīdes*; wyjąwszy te, które od *eus* pochodzą: *Pelīdes*, *Atrīdes*, *Alcīdes*, *Tydīdes*, *Thesīdes* (od *Peleus* i t. d.

Imiona familijne r. żeńsk. na *eis* mają *e* długie: *Aenēis*, *Brisēis*, *Nerēis*, *Pelopēis*.

261. *B.* O iloczasię głosek końcowych. Wszystkie wyrazy jednozgłoskowe, które się kończą na Samogłoskę albo *h* są długie; wyjąwszy przyrostki *quē*, *nē*, *vē*, *tē*, *psē*, *ptē*, i zgłoskę *rē* zaczynającą wyrazy. Przeciwnie te, które na końcu Spółgłoskę mają, są krótkie; wyjąwszy: *cur*, *en*, *non*, *quin*, *sin*, *sic*, *ac*, *cras*,

hic (Adv.), haec, huc; Słowa die, duc, vis, sis, is, quis, his, seis, tudzież jednozgłoskowe Imiona, oprócz fĕl, mĕl, vir, cor, ōs, (ossis), vās, (vadis).

I. O zakończeniach na *a*.

1) *a* długie jest *a*) w szóstym przyp. pierwszój dekl. *b*) w piątym przyp. téjże dekl. od Imion męskich na *as*; *c*) w trybie rozkazującym konjugacyi pierwszój; — np. *Andreā. appellā socios, in mensā longā cibi stant vobis parati*; *d*) w partykułach: *circā, contra, intra, supra, ultra, frustra, antea, praeterea, interea, triginta, quadraginta* i t. d. Lecz krótkie są: *itā, ejā, quiā, postea*.

2) *a* krótkie jest we wszystkich innych przypadkach (w 1m, 4m i 5m wszystkich deklinacyj); np. *Stat mensā, stant scamnā, coenā paratā est; curate corporā vestrā*.

II. O zakończeniach na *e*.

1) *e* długie jest *a*) w 6m przyp. dekl. 5tój; nawet w złożonych Słowach; *b*) w trybie rozkazującym konjug. drugiej osoby 2 l. pojed. wyjąwszy niekiedy *cavē; i valē* przed *dico*; *c*) w Przystówkach pochodzących od Przymiotników dekl. 2giej, wyjąwszy *bēnē* i *mālē*; np. *Studē vir tuti, ne cura valdē faciē probari; quae hodiē venusta, non omni diē eadem erit*; *d*) w Imionach greckich na *e* (*η*): *epitomē, lethē, cetē, Anchisē*.

2) *a* krótkie jest: *a*) w 5m przyp. drugiej, w 6m trzeciej, tudzież w 1m, 4m i 5m Imion nijakich; *b*) w zaimkach *illē, istē, ipsē*; *c*) we wszystkich zakończeniach konjugacyi (wyjąwszy Imperativ. praes. konjug. 2giej); zresztą *d*) w Przymiokach (nie jednozgłoskowych) i innych partykułach, które się nie wyprowadzają od Imion dekl. 2giej; np. *Marcē carissimē, difficilē est*

navigarē adversantē vento; pauci, credē, impunē hoc fecerō.

III. O zakończeniach na *i*.

i długi jest we wszystkich zakończeniach deklinacyj i konjugacyj; wyjąwszy: *a*) w 5tym przyp. deklin. 3ciój w Imionach greckich: Alexi Daphni, Amarylli i t. d.; *b*) w partykułach nisi i quasi; *c*) długi lub krótkie (lecz w prozie się przedłuża) w wyrazach mihi, tibi, sibi, cui, ibi, uti, ze złożonemi, sicubi, sicuti, veluti; np. Audi, mi, fili, Antoni, quod te boni moment; nec cuiquam homini, te salubriter momenti, obsequi, recusa. Ego te, ut semper dilexi, ita omnibus probari et ab omnibus diligē cupio.

IV. O zakończeniach na *o*.

1) *o* długi jest w 3im i 6im przyp. 1. pojed. jakich bądź wyrazów, w Przysłówkach i wszystkich wyrazach, co się w greczyźnie na *o* kończą; np. Didō (Aidō) magnō amore Aeneae capta, regnum ei ultrō dabat, quō ille uti noluit — Fabius cunctandō salutem imperiō romanō adtulit; pro quō meritō gratiae ei actae sunt.

2) długi jest *o* albo krótkie (w prozie się przedłuża) *a*) w 1im i 5im przypadku dekl. 3ciój: *b*) w Praes. Indic. et Imperat Słów; *c*) w wyrazach duō, ambo, octo, modo, imo, illico, cito; np. Quae homō is constituit, irrita suntō; sic volō, sic jubeō.

V. *u* wszędzie jest długi, wyjąwszy niekiedy w starych poetach przy opuszczeniu na końcu litery *s*; np. omnibu, minu; za omnibus, minus.

262. VI. Dłgie są samogłoski przed *c*, oprócz w *nē c* i *dōnēc*, Zaimku *hic* i Słowic *fāc*.

VII. Przed *d, l, t,* są krótkie; podobnie przed *m* w wyrazach złożonych; np. *Consul equites circumequitare jubet Latinorum caput, ipse apud exercitum manet.* Wyjąją się: *söl, säl.*

VIII. O zakończeniach na *n.*

1) Przed *n* Samogłoska krótka jest najczęściej; a mianowicie: *a)* w Rzeczownikach dekl. 3ciój *ua en,* które w 2gim przyp. mają *inis;* *b)* w 4tym przyp. greckich imion na *in* lub *yn,* *c)* w Rzeczownikach na *on,* które w greczyźnie piszą się przez krótkie *o* (*o* nie *ö*); nareszcie w partykułach; np. *Thetis filium habuisse, cui nomen Achilles, tradunt; ab eo Iliön expugnatum esse, ipsum tamén periisse ad Trojam.*

2) Długa jednak jest: *a)* w Rzeczown. na *en,* *euis: attagen, splen, lien;* *b)* w greckich na *an, en, in, iou* (*ov* nie *ov*): *Titän, delphin, Salamän, Actacön;* *c)* w przyp. 4m dekl. 1szój imion greckich *an, en; Aeneän, Anchisen; — n* z apostrofem jest obojętne: *videö', nostin',*

IX. Przed samogłoską *r* wszędzie jest krótka, wyjąwszy jednozgłoskowe, np. *vër, lar, fur, par,* z złożonemi *impär, compär;* tudzież greckie powiększające się; w przyp. 2gim: *aër (aëris), cratër (cratëris).*

X. Przed *s* długie jest *a, e, o;* krótkie *i, u, y;* a mianowicie długie są *as, es, os;* np. *actäs, Aeneäs, mensäs, legäs, amabäs, cräs, aliäs* (Adv.); *nübës: diës, patrës, audies, toties; illös, honos, dominos, nepos, custos, bos;* krótkie są *is, us, ys;* np. *avis, patris, levīs, ameris, amaris; — tempüs, omnibus, magnus, funditus, minus; — chelÿs, Erinnyës.*

W y j ą t k i.

1) *as* krótkie jest *a)* w greckim przyp. 4tym 1. mn. dekl. 3ciój: *heroäs, cyclopäs;* *b)* w łacińskich Imion przyp. 1m, które w przyp. 2gim mają *adis* lub *ätis* z krótkiem *a;* np. *anäs (anätis), Pallas (ädis).*

es krótkie jest a) u Imion, które się w 2gim przypadku powiększają o jedną zgłoskę, a przedostatnią mają krótką (zob. wyżej w §. 260, 14 a. m.); np. milēs, segēs, praesēs (Gen. militīs, segētis, praesīdis); oprócz: Cerēs, abiēs, oriēs, pariēs i pēs ze złożonemi; b) w drugiej osobie ēs, od su in (ale nie ēs od edo), i złożonych: potēs, prodēs, adēs, i t. d.; c) w greckich deklinacyach, gdzie tam stoi ε a nie η lub ει; np. Arcadēs, Troadēs. (Nominat. plur. od Arcas, Troas), Socratēs (Vocat.), w greczyźnie Σώκρατες) Zaś: thesēs (Nom. plur. od thesis), Socratēs (Nominat.); w greczyźnie Δέσεις, Σωκράτης.

os krótkie jest a) w greckim na ος; np. Argōs, melōs (Ἰ' Ἀργος, μέλος), Palladōs, Arcadōs, (Genitivi gr. od Pallas, Arcas; w gr. Ἀρκάδος, Παλλάδος); lecz herōs, poēseōs (ἥρωσ, ποιήσεωσ); b) także w łacińskich na os, mających w przyp. 2gim o krótkie (zob. wyżej 14, 2): compōs, impōs, (compōtis); także ōs (Genit. ossis nie ōris).

2) is długie jest a) w 3cim i 6tym przyp. l. mn; b) w przyp. 1m l. pojed., który się w przyp. 2gim zamienia na entis lub īnis, ītis, z długiem i; c) w czwartej konjugacyi osoba druga Indic. praes., tudzież vis (od volō) i sis (od sum) ze złożonemi; także velīs, malīs, nolīs; np. in mensīs positi sunt cibi vobīs parati, tibi scilicet et filiīs tuīs; tu cura, ut ipse adsīs, aut, nisi venīs, fac filium utrumvis mittere ut possīs. Num bene audīs, aut, ut videris, dormīs? — Simoīs (Gen. oētis) fluvius, et urbs Salamīs (Gen. īnis) testes fuere Graecorum virtutis. Samuīs (Gen. ītis) a Romanīs saepe debellatus est; d) w jednozgłoskowych na is: vīs, līs, glīs; w Przysłówkach gratīs, forīs; i zakończeniach przyp. 4tym dekl. 3ciej is za es; np. omīs res (za omnes), bonos piscis, (za pisces); e) w drugiej osobie l. pojed. futuri exacti jest i s obojętne: amaverīs, fecerīs.

3) us długie jest a) w przyp. 1m dekl. 3ciej Imion zachowujących w przyp. 2gim u długie; b) w dekl. 4tym przyp. 2gim l. pojed. i przyp. 1, 4, i 5 l. mn. (gdź to są właściwie kontrakcyje dekl. 3ciej; Genit. sing. za fructuis; in plurali za fructues); np. senectūs capit fructūs virtute partos vitae anteactae; c) w Imionach greckich na us (ουσ): tripūs, Amathūs (Nominat), Sapphūs (Gen. w gr. τρίπους, Ἀμαθούσ, Σαπφούσ, ab Nominat. Σαπφώ).

4) y tylko w Thetys. czasem stoi za długie.

XI. Przed *x*, jako Spółgłoską podwójną, wszystko jest długie.

U w a g a.

Cheąc wyczerpnąć całą naukę o Iloczasie, 263.
musielibyśmy wiele jeszcze podać prawideł i
mnóstwo drobnych wyjątków, więcej mozolnych
dla uczącego się, niż pożytecznych dla tego,
co je zgłębił i poznał. Wszakże czytanie z za-
stanowieniem i uwagą wzorowych poeów (oso-
bliwie Wirgiliusza, Horacego i Owidiusza) do-
pełni łatwiejszym sposobem tego, czego się w tym
zbiorze uwag nie umieściło. Dodamy jeszcze
na końcu dla usunięcia zarzutu o niestateczności
podanych reguł, że znajduje się bardzo wiele
sylab, których iloczas nie da się niczém uspra-
wiedliwić, jak tylko samym zwyczajem czyli
powagą łacińskich poeów, którzy go tak uży-
wali. W takim razie zwykło się mówić że gło-
ska jest *longa* lub *brevis auctoritate*. I tak w
fāba, jest *a* krótkie; toż samo w *fābula*
długie, *auctoritate*. Dla téjże samój *auctoritas*
jest *fi* krótkie w *fīdes*, długie w *fīdus*; i
znowu krótkie w *perfīdus* a długie *infīdus*,
cofīdo. Ob. jeszcze §. 255. Wyj.

Oddział. drugi.

O W i e r s z a c h.

Uwagi poprzednicze.

Skład wierszy łacińskich nie zależał na odli- 264.
czaniu pewnej liczby głosek i nadawaniu im je-
dnakowego z drugim zakończenia, ale na dobie-
raniu sylab podług iloczasu, na przeplataniu
długich krótkimi, łącząc je w taktowe części
nazwane stopami (*pedes*), dla zrobienia z nich

zupelnéj całości. Wiersze przeto łacińskie, ponieważ się składają z części dobieranych podług pewnéj miary (*metrum*), zowią się miarowe (*versus metrici*). Stopy wchodzące w skład wierszy, podług ilości sylab rozinaicie z sobą łączonych dzielą się na trzy rzędy i mają różne nazwiska.

1. Dwuzgłoskowe.

Spondēus	— —	audax, aestas.
Pyrrhichius	o o	bene, deus.
Chorēus s. Trochaeus,	— o	laetus, fingit.
Jambus,	o —	potens, quies.

2. Trzyzgłoskowe.

Molossus,	— — —	legerunt, audivi.
Tribrachys	o o o	agere, legite.
Dactylus,	— o o	inprobus, legerat.
Anapaestus, Antidactylus,	o o —	legerent, bonitas.
Amphimācer lub Creticus,	— o —	praestiti, legerant.
Amphibrāchys,	o — o	legendus, beatus.
Bacchūs,	o — —	legebant, amavi.
Antibacchūs, lub Palimbacchūs	— — o	legisse, peccata.

3. Czterozgłoskowe.

Dispondēus,	— — — —	perlegisti, audiverunt.
Proceleusmaticus,	o o o o	relegere, memoria.
Ditrochaeus,	— o — o	legeramus, infidelis.
Dijambus,	o — o —	legamini, amoenitas.
Chorianbus,	— o o —	impatiens, constitui.
Antispastus,	o — — o	legebamus, abundare.
Jonicus a majore,	— — o o	incognita, sententia.
Joniens a minore,	o o — —	adamavi, generosi.
Epitritus primus,	o — — —	relegisti, reformidans.
- secundus,	— o — —	perlegebas, comprobavi.
- tertius,	— — o —	lecturus est, dissentiens.
- quartus,	— — — o	ininitus, assentator.
Paeon primus,	— o o o	legeritis, historia.
- secundus,	o — o o	modestia, idoneus.
- tertius,	o o — o	puerilis, legeris.
- quartus,	o o o —	relegerent, celeritas.

U w a g a. Proceleusmaticus może się także zwać Dipyrhichius, a Ditrochaeus także Dichorēus.

Nim przystąpimy do samych wierszy, trzeba się nam wprzód obeznać ze znaczeniem niektórych wyrazów tu używanych.

1) W każdym wierszu niektóre są miejsca, gdzie uderzenie głosu czyli przycisk w wymawianiu pada; takowy przycisk zowie się *ictus* czyli wierszowy akcent. Ta część wiersza albo raczej taktu czyli stopy (*pes*), na którą ten przycisk pada, nazwana jest wzniesieniem, *elevatio* albo z grecka *arsis*, pozostała zaś część stopy niedoznajęca przycisku spadkiem albo zniżeniem, *positio*, *thesis*. I tak w — se|citque tu|um — jest *cit* i *um* *arsis*, *que* i *tu* *thesis*. *Arsis*, czyli przypadający w niej *ictus*, tę ma własność, iż krótkiej znatury głosce może nadać ważność dłuższej: np. *Dona auro gravi|ā sectoque elephanto*. Osobliwie często znajdujemy tak użytą enklitykę *que*; np. *Fauni|que Satyrique*. Bezpośrednio zaś przed sobą stojącą długą niekiedy skraca; np. *Obstupui stelē|runtque comae*.

2) Jako w polskich wierszach wymagamy koniecznie, aby się ku środkowi znajdował wyraz zupełnie skończony, na którego ostatniej głosce mógłby głos czytającego odpocząć, tak i w łacińskich wierszach, z więcej niż czterech stóp złożonych, podobne średniówki być muszą; które że tu zazwyczaj powstają z przecięcia wyrazu uderzeniem taktowem, zowią się przecięciami lub cezurami (*caesura*). Takie cezury są np. w następującym wierszu w zgłoskach *unt, lis, ri, i talia*. *Adspici|unt oeu|lis supe|ri mor|talia justis*. W jednym wierszu może być kilka cezur; niepodobna zaś głosu przy każdej zawieszać, i częstém spoczywaniem ciągłej mowy drobić na małe cząstki; tam się więc tylko spoecznie, gdzie tego myśl dozwala bez przerwania sensu; które to miejsce zowie się dla tego główną czyli właściwą wiersza cezurą; np. w wierszu:

belli ferratos postes portasque refregit
nie spoczniemy po *ferratos*, ale po *postes*, boby się Rzeczownik odciął od swego przymiotnika, czemu się myśl sprzeciwia. Podobnie czytać będziemy:

Fortunam Priami cantabo et nobile bellum.
a nie: *Fortunam Priami cantabo et.*; bo *cantabo* należy do *fortunam Priami*.

3) Kiedy wyraz kończy się na Samogłoskę lub *m*, a drugi zaczyna się od Samogłoski albo *h*, natenczas ostatnia sylaba poprzedzającego słowa niknie w wierszu całkiem; np. *ferenda est, multum erit, nemo habet, nullum hominem*, trzeba czytać: *ferend'est, mult'erit, nem'habet, null'hominem*. To się zowie Wyrzutnią albo *Elizyą (Elisio)*. *) *Elizya* samój Samogłoski zowie się *Synaloepha*, *Elizya* Samogłoski z *m*, *Ecthlipsis*, ob. jeszcze niżej 4. d.

4) Łacińscy poeci pozwalali sobie czasem łamać nie tylko dla wiersza prawidła iloczasowe, ale nawet przepisy samychże wierszy. To się nazywa wolnością poetycką (*licentia poetica*); Takie licencye są np.

a) Że przedłużali sylabę z natury krótką na mocy miękkiego następstwa: Znajdujemy np. bardzo często *tenēbrae, pharētra, cerēbrum, Patrōclus*, za *tenēbrae* i t. d. (zob. §. 253. e, f, g). Ba nawet bez takowej pozycyi gwałcili często i prawidła i wyjątki; kładąc np. *stetērunt, dederunt, totīus, nullīus*; i znów *amaverīmus, dederītis*, i t. d. (Lecz ob. wyżej 1 na końcu).

*) Można by dla zrozumiałości zamiast odcinania ostatniej sylaby, łączyć Samogłoskę końcową z następującą zgłoską jakoby muzyczną odbitkę, np. *magna nr̄sa* czytać: *ma-gnaur-sa*. Lecz takowe czytanie, jakkolwiek od dawna dosyć powszechne między uczonymi, niedogodnym jest dla uczących się, gdy ich przymusza przy łączeniu głosek dłużej się bawić z wymówieniem, niż miara pozwala.

b) Że zbijali dwie Samogłoski na jedną sylabę, co się nazywa *crasis* albo *synūřsis* lub *synaerēsis*, gdy np. *Pha-e-ton*, *al-vē-ō*, *dē-ērit*, czytać trzeba: *Phaeton* (*Feton*) *āi-vēō*, *dē-rit*.

c) Podobnie robili z dwu sylab jedną zamieniając Samogłoskę na Spółgłoskę np. *u* na *v*, i na *z*; np. *āb-jētīs* za *ā-bī-ē-tīs*; *ten-vis* za *te-nu-is*; co zowią *Synecphōnēsis*; i przeciwnie dwie z jednej, kładąc Spółgłoskę za Samogłoskę lub Dwugłoskę rozkładając na Samogłoski; np. *ā-ī-ō* za *ā-jō*; *Or-phēūs* za *Orpheus*; *si-lu-a* za *sil-vā*. To nazywają *Diaerēsis* albo *Dialysis*.

d) Że sobie wyrzutni pozwalali w środku wyrazów: np. *graveolentis*, czytaj *grav'olentis*. To się zowie: *Episynalaeple*.

e) Że znouu zaniędywali wyrzutnią na końcu wyrazów, co się zwało *hiātus*; np. gdy w wierszu następującym Samogłoski *i* (*w conati*) i *o* (*w Pelio*) nie niszczą się przez elizyą, ale się wszystkie wymawiają.

Ter sunt | cona | -tī im | -ponere | Peliō | Ossam.

Taki *hiātus* zowie się właściwym kiedy Samogłoska nie zniszczona zachowuje swój iloczasi; niewłaściwym, kiedy swą długość utraci. Właściwym więc jest przy *ti*, niewłaściwym przy *o* w powyższym wierszu.

f) Znajdują się czasem wiersze sześciomiarowe mające na końcu jedną zgłoskę za wiele, która jednak przez elizyą z następującym wierszem się niszczy; np.

Aut dulcis musti Vulcanō decoquit humorem
Et foliis undam tepidi despumat aheni.

czytaj *humor' Et fōliis* i t. d. Taki wiersz zowie się *hypermeter*, *nadmierny*.

g) Lecz znajdując się także wiersze, które mają jedną sylabę nad miarę, która nie ginie wcale przez elizyą; inne znouu, którym sylaby brakuje. Wiersz ze sylabą zbytnią zowie się *hypercatalecticus* albo *redundans*; ten któremu brakuje, *catalecticus* albo *mutilus*; wiersz zaś zupełny, *acatalecticus* albo *perfectus*.

h) Czém się wiersz *hypermeter* od *hypercatalecta* różni, widzimy z opisu. Kiedy zaś jeden ma sylabę zbyteczną, a następującemu na początku jęj brakuje; wtenczas łącząc je obadwa w czytaniu, zapobiegamy niedostatkowi obudwóch: a wiersze takowe zowią się *wiązane* (*concatenati*).

Resztę licencyi zobaczymy niżej każdą na swoim miejscu.

Prawidła o wierszach.

Poznać tu mamy 1) Sposób czytania wierszy, 2) rodzaje pojedynczych wierszy, 3) łączenie różnych rodzajów.

1. O czytaniu wierszy.

266. Łacińską prozę czytamy pospolicie podług akcentu, uderzając głosem w przedostatnią Samogłoskę, drugą lub trzecią od końca: w czytaniu wierszy łacińskich trzeba jeszcze zachować miarę czyli właściwy iloczas każdej głoski, skracając krótkie a przeciągając długie w ten sposób, iżby sylaby stopy jakiej bądź w czytaniu tyle zajęły czasu, co wszystkie sylaby każdej innej tego wiersza stopy; wszystkie zaś stopy jednostajnie postępując na wzór muzycznych taktów łączyć się powinny w jedną zupełną całość. Takowe łączenie akcentu mowy niewiązanej z akcentem wierszowym czyli miarą, jako jest koniecznie potrzebne, jeżeli rzecz czytaną rozumieć i metru przyjemność uczuć mamy; tak z drugiej strony nie małej potrzebuje wprawy, u tych zwłaszcza co z prawidłami miar muzycznych obeznani nie są. *)

II. Rodzaje wierszy.

Dziesięć jest wierszy rodzajów i siedm gatunków do nich należących. Główne rodzaje są

*) Kto się w takie czytanie wprawił, nie ma ono dla niego żadnej trudności: po uczniach jednak trudno tego wymagać (a przynajmniej nie od wszystkich odrazu), gdy albo pilnując akcentu zwięrsza robią prozę, albo podług miar czytając zaniedbują akcent, zamieniając poezją na jakieś miarowe niby bębnienie niezrozumiałych sylab. Wybierając z dwojga z tego, lepiej ich zostawić przy czytaniu podług akcentu, byleby przez układ miarowy starali się poznać właściwy iloczas każdej głoski.

I. Hexameter, II. Pentameter, III. Jambicus, IV. Trochaicus, V. Sapphicus, VI. Phalaccius, VII. Choriambicus, VIII. Alcaicus, IX. Anapaesticus, X. Jonicus a minore.

1. Hexameter.

Hexameter czyli wiersz sześciomiarowy, także 267. bohaterским zwany, dla tego że go używano do opisywania dzieł bohaterów, jak z samego widać nazwiska, z sześciu się miar składa, z których pierwsze cztery być mogą daktyle albo spondeje piąta musi być daktyl, szóstą spondéj albo trochéj.

1. Heu nihil | invi | -tis fas | quenquam | fidere | divis.
2. Non est | in medi | -co sem | -per rele | -vetur ut | aeger.
3. Indi | -gnor quan | -doque bo | -nus dor | -mitat Ho | -merus.
4. Rusticus | -es, Cory | -don, nec | munera | curat A | -lexis.

U w a g i.

1) Każdy hexameter mieć powinien cesurę w pierwszej sylabie trzeciej stopy (caesura in arsi tertii pedis); ta się zowie Penthemimeris albo po łacinie Semiquinaria (zob. 1. 2. 4.); za którą czasem znajduje się cesura w drugiej sylabie téjże stopy (in ihesi tertii pedis) czyli in tertio trochaeo; (zob. 4.). Obok tych dwóch używa się jeszcze w hexametrach tak zwana Heptemimeris po łacinie Semiseptenaria (in arsi quarti pedis zob. 2. 3.), tudzież (w pieniach pasterskich) caesura in quarto dactylo; np.

Mecum una in silvis imitabere | Pana canendo.

2) Fałszywe jest mniemanie, jakoby piękność hexametru od wielości cesur zależała. Wszakże gdy wszelka jednostajność naganna w nim jest; *) przeto i przy jednostajności cesury, chociażby je każda stopa miała, wiersz równie złym będzie, jak gdyby nie było żadnej.

*) Słusznie np. naganiają wiersze, które się na jednako-
we części dzielą np.

— — | — ◦ ◦ | — — || — — | ◦ ◦ | — —
— ◦ ◦ | — — || — ◦ ◦ | — — || — ◦ ◦ | — — i t. d.

np. Sole ca-|dente ju-|vencus a-|ratra re-|posta re-|linquit.

Urbein | nuper | fortem | cepit | fortior | hostis.

Dobrze jest, jeżeli oprócz głównej cezury (t. j. pentemimery, heftemimery, lub in tertio trochaeo) znajdują się i inne, lecz rozmaitość musi być zachowana, która widoczna jest w następującym wierszu:

Infan | -dum re | -gina ju | -bes reno | -vare do | -lorem;

gdy przy cezurze nie tylko na to zważać trzeba, jakie sylaby do następującej stopy przez odcięcie przechodzą, ale także jakie się w poprzedzającej zostają. Obacz, co się o cezurach powiedziało w §. 265, 2.

3) Zdarza się niekiedy że w piątej stopie zamiast daktyla stoi spondej (hexameter spondaicus), wtenczas czwarta stopa bywa daktyliczna, a ostatni wyraz zazwyczaj czterozgłoskowy:

Cara deum soboles, ma-|gnum Jovis|incre-|mentum.

Takich spondaików, i w ogólności hexametrów obfitujących w spondeje używali poeci do odmalowania, iż się co z godnością lub powolnością odbywa; np.

Constitit atque oculis phrygia agmina circumspexit.

Illi sedato respondet corde Latinus.

Podobnie o Cyklopach ciężką kowania odbywających pracę:

Illi inter sese magna vi brachia tollunt.

Przeciwnie do odmalowania lekkości i szybkości używano szybko i z lekkością postępujących daktyłów: np. szybkość konia i ptaka opisana jest tak.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Radit iter liquidum celeres neque commovet alas.

4) Oprócz tych wierszy zwanych spondaicznymi, nie lubili łaciniacy używać na końcu wyrazów czterozgłoskowych, równie jak jednozgłoskowych, chyba że ich się dwa razem kładło

Principibus placuisse viris non ultima laus est.

5) Szczególniej wystrzegali się starożytni wierszopisowie wszelkiego rymowania wierszy, i tylko przez niedbalstwo czasem się go dopuszczali.

Si Trojae fatis aliquid restare putatis.

268. Częściami hexametru są:

a) Versus adonicus.

który się używa do kończenia saficznej strofy, składa się z ostatnich dwóch stóp hexametru:

Gāndiā | pēllē.

b) Versus Pherecratius

używany w pieśniach choryjambowych, składa się z trzech stóp hexametru:

Annōs | fātā de- | dērūnt

c) heroicus tetrameter i

d) dactylicus alcmانيus:

obadwa składające się z czterech stóp hexametru, i tém od siebie różne, że ostatni ma daktyl na końcu, pierwszy go mieć nie może:

Tetrameter. Crās īn|-gēns ītē|-rābīmus|aequōr.

Alcmانيus. Ancēps|fōrmā bō|-nūm mōr|-tālībūš.

2. Pentameter.

— — | — — | — || — ° ° | — ° ° | °

269.

jest co do ilości zgłosek miary zapełniających pięciomiarowym, co do czasu na czytanie potrzebnego sześciomiarowym; gdyż przestanki w środku i na końcu wiersza zapełniają całą stopę. *) Pierwsza połowa, jak wzór pokazuje, składa się z dwóch daktyłów lub spondejów, po których następuje sylaba długa wyraz kończąca (musi tu więc być caesura in tertia arsi); druga połowa musi mieć koniecznie dwa daktyle z sylabą długą na końcu.

U w a g i.

1) Ponieważ w wierszach miarowych na iloczias ostatniej zgłoski nie zważa się wcale, może więc i tu za długą być krótka; lecz że tu akcent wierszowy na tę ostatnią zgłoskę przypada, musi się więc krótka przynajmniej na Spółgłoskę kończyć dla nabrania męzkości.

2) Rzadko znajdujemy na końcu i w środku pojedynczo zgłoski, a tém mniej stać mogą wyrazy rymujące. Najczęściej koniec pentametru stanowi wyraz dwuzgłoskowy; początek zaś najpiękniejszy jest, gdy po daktylu stoi spondej:

Vix Priā|-mūs tān|-ī || tōtāquē | Trōjā fū|īt.

*) Widać ztąd, że dzielenie pentametru na pięć równych części w następujący sposób jest fałszywe:

— ° ° | — ° ° | — — | ° ° — | ° ° —

3) Elizya w środku wiersza naganna jest, bo tamuje przypadającą tu pauzę; np.

Mi mise | ro eripu | isti omnia | nostra bo | na.

Można zaś dla zrozumiałości zapełnić zbytkującą sylabą pauzę robiąc hiatum.

4) Pentameter zazwyczaj używa się na przemian z hexametrem. Takie dwa wiersze nazywają się *distichon*; a poema z nich złożone *Carmen elegiacum*.

Pentametru częścią jest wiersz używany niekiedy z hexametrem i składający się z drugiej pentametru połowy zwany *Versus Archilochius*.

— o o | — o o | o
Pulvis et | umbra su | mus.

3. Wiersz jambowy.

270. W wierszach jambowych i trocheicznych dwie stopy (*pedes*) jedną stanowią miarę (*metrum*), czyli takt. Wiersz jambowy o czterech stopach, zowie się *quaternarius* albo *dimeter*; o sześciu stopach, *senarius* albo *trimeter*; o ósmiu stopach, którego pisarze komedyj używali, *octonarius* albo *tetrameter*. O tym wierszy rodzaju uważać trzeba w ogólności, że na miejscach parzystych (2. 4. 6.) koniecznie jamby stać muszą, rzadko trybrachy, na nieparzystych zaś (1. 3. 5.) znajdujemy także spondeje, trybrachy, czasem nawet daktyle, anapesty, lecz nie trocheje.

Wyjątek od prawideł stanowi *jambus comicus*, przypuszczający takową i jeszcze wolniejszą zmianę w każdój stopie parzystej lub nieparzystej, i tylko na ostatniem miejscu ściśle pilnujący jamba, po którym się tę miarę poznaje zresztą bardzo podobną do rytmicznie ułożonej prozy. Nie mało i to utrudnia rozdzielenie na stopy komicznego jamba, że komicy nie znali granic w licencyach prozodyjnych; kładąc np. *ecum*, *omnis*, *inter*, *inquit*, *adente*, *Invidia* i t. d.; odcinając sylaby np. *tibi impingam* (czytaj *impingam* po wyrzuceniu *ti*); uważając *v* za *h* dla zrobienia synalefy; np. *vesicam villico* (czytaj *vesic' illico*) i t. d. I dla tego to wydawcy dzieł pisarzy komedyj pokładli na wierszach akcenty, któreby były przewodnikami w czytaniu, ob. niżej 3.

Dymeter nie potrzebuje cezury; trimeter ma najczęściej pentemimerę, niekiedy heptemimerę, często żadnej nie ma. Komicę przecinają wiersz najczęściej ku środkowi. Nareszcie dodać tu wypada, że każdej miary jamby znajdują się catalectici.

1) Jambicus quaternarius.

o —	o —	o —	o —
— —	o o o	— —	— —
o o —		o o —	
— o o		— o o	
o o o		o o o	

Querun - tur in - silvis - aves.
 Fortu - na non - mutat - genus.
 Spēcūlā - tor ad - stat de - super.
 Qui nos - die - bus om - nibus,
 Actus - que no - stros pro - spicit.

2) Jambicus senarius.

Bea - tus il - le qui - procul - nego - tiis
 Pater - na ru - ra bo - bus ex - ercet - suis.
 Libet - jace - re mōdō - sub an - tiqua i - lice,
 Labun - tur al - tis in - terim - ripis aquae,
 Aut tru - dere ob - stantes - apras - hinc in - plagas
 Pāvīdūm - quē lēpō - rem aut ad - venam - lāquēō - gruem.

3) Jambicus octonarius.

Pecū - niam in | locō - negligē | re mā - ximum in | terdum ēst - lūcrum.
 Quid si - tibi vi | ginti minae | argen - ti pro | fērēn - tur,
 Quo nōs - voca | bis nō - mine | liber - tos an | patrō - nos?

Uwaga. Wiersze jambowe te same są co i trochaiczne, o których zaraz powiemy, i różnią się tylko dodaną na początku sylabą stanowiącą jakoby jaką odbitkę taktową.

Do jambowój miary należy:

271.

a) Versus Anacreonticus,
 który jest Jambicus dimeter catalecticus.

o —	o —	o —	o —
— —			
o o —			

Hābēt ōm | -nis hoc voluptas
 Stīmulīs | agit fruentes;
 Apium | -que par volantium
 Ut gra | -ta mella fudit
 Fugit, et | nimis tenaci.
 Ferit ic | -ta corda metu.

b) *Jambicus claudus*, Seazon albo *Choliambus* jest *Jambicus senarius*, który oprócz miejsc parzystych (2. 4.) także na piątym musi mieć jamba, na szóstym zaś go nie ma; dla tego jakoby kulawy (*σκάζων, χωλός*) wygląda.

— — | — — | — — | — — | — — | — —

Nempe[sus|cuique *) at|tribu|tūs est|ērrōr,
Sed non videmus manticæ quod in tergo est.

4. Versus trochaicus.

272. Wiersz trochaiczny jest zawsze *mutilus*; składa się albo ze czterech stóp (*quaternarius seu dimeter*), albo częścięj z ośmiu (*octonarius vel tetrameter*). Jest on właściwie ten sam co *iambicus*, w którym połowa pierwszej *jambicznej* stopy na koniec jest *przeniesiona*. I dla tego w nim służy za *prawidło*, że na nieparzystych miejscach stać muszą *trocheje* (rzadko *trybrachy*); na parzystych zaś także *trybrachy*, *spondeje*, *daktyle* i *anapesty* (ale nie *jamby*). *Cezura* bywa na końcu *czwartęj* stopy.

— — | — — | — — | — — | — — | — — | — — | — —

Stant pa-rati ferre, quidquid sorstulisset ulti-ma,
Seu fo-ret prae-benda cervix ad bi-pennem publi-cam,
Sive pardis offe-rendum pectus aut le-oni-bus.

Uwaga. U *Horacyusza* znajduje się także *trochaicus ternarius*, zwany *Ithypallicus*; także *quaternarius mutilus*: obadwa do miar innych przydane.

5. Wiersz sáficozny.

273. Składa się z pięciu stóp, sylab *jedónastu*, z *cezura* *pentemimerą*, podług *następującej* miary:

*) Czytaj *quiquat*...

— o | — — | — o o | — o | — o czasem
 — o | — o | — o o | — o | — o

Nulla vis major pietate vera.

Używa się ta miara zazwyczaj tak, iż trzem Salskom przydany jest na końcu Adonicus (§. 268, a); i to stanowi wrotkę.

6. Phalaecius.

Różni się od salskiego tém, że pierwszy jego 274. trochój ma na ostatku:

— — | — o o | — o | — o | — o

Si fortuna juvat, caveto tolli.

7. Versus Choriambicus.

275.

Cztery są rodzaje:

a) Dimeter vel Aristophanicus.

złożony z choryjamba i bachija.

— o o — | o — o

Lydia dic amicus

Cur neque militaris

Temperat ora frenis?

U w a g a. Tę miarę możnaby i tak wyrazić:

— o o | — o | — o

b) Choriambicus trimeter s. Glyconicus.

Jego stopy są spondeus, choriambus i jambus.

— — | — o o — | o o

Regem non faciunt opes,

Non vestis Tyriae color,

Non Frontis nota regiae,

Non auro nitidae trabes.

c) Choriambus tetrameter s. Asclepiadēus.

Różni się od tamtego, że za jeden ma dwa choryjamby. Cezura bywa w końcu drugiej stopy.

— — | — o o — | — o o — | o o

Multos castra juvant et lituo tubae

Permistus sonitus, bellaque matribus

Detestata. Manet sub Jove frigidus

Venator tenerae conjugis immemor.

d) Choriambus pentameter.

Ten sam co poprzedzający, lecz ma więcej, jeden choriamb.

— — | — o o — | — o o — | — o o — | o o

Dices heu (quoties te speculo videris alterum),
Quae mens est hodie, cur eadem non puero fuit?
Vel cur his animis incolumes non redeunt genae?

Uwaga. W Horacyuszu znajduje się jeszcze inny rodzaj miary choryjambowej podług następującego wzoru:

— o — — | — o o — | — o o | o — o

Cur times flavum Tiberim tangere? cur olivam?

8. Versus Alcaicus.

276. Miara jego jest:

— — | o — — | — o o — | o o

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem: non secus in bonis.

Jak się używa ob. w §. 280.

9. Versus Anapaesticus.

277. Jest dwojaki:

a) Aristophanicus albo Archilochius. (Anapest tetrameter).

Składa się z czterech anapestów, za które na przemian mogą przy anapestach stać spondeje lub daktyle. Lecz na drugim miejscu zazwyczaj bywa anapest; a z końcem jego cezura.

o o — | o o — | o o — | o o —
— — | — — | — — | — —
— o o | — o o | — o o | — o o

O quam miserum est nescire mori.
Fatis agimur, cedite fatis,
Quidquid patimur mortale genus,
Quidquid facimus venit ex alto.

b) Anapaesticus Partheniäcus.

Jest to trimeter hypercatalecticus, w którym pierwsze dwie stopy są anapesty lub spondeje, trzecia anapest; jak wzór pokazuje:

o o — | o o — | o o — | o

Qui se volet esse potentem,
 Animos domet ille feroces,
 Nec victa libidine colla,
 Foedis submittat habenis.

Uwaga. Dogodniej jest uważać ten wiersz za drugą połowę hexametru z odbitką, dzieląc w ten sposób:

— | — o o | — o o | — o
 o o | — — | — — | — —

10. Jonicus a minore.

Składa się ze stóp Jonici a minore dogodnie na wiersze podzielonych podług treści; to jest tak, iżby się myśl z końcem wiersza kończyła. 278.

Simul unctos Tiberinis humeros lavit in undis,
 Eques ipso melior Bellerophonē,
 Neque pugno neque segni pede victus.

Uwagi o wierszach.

1) Znajdują się także w łacinie wiersze z dwóch połów różnej miary składane; a nawet i takie, których szczególne stopy różnego są rodzaju. Do pierwszych należą np. tak zwany dactylicus alcaicus s. pyndaricus z dwóch daktylów i dwóch trochejów złożony: 279.

— o o | — o o || — o | — o

oraque iungere quaerit ori

i heptameter archilochius, składający się z tetrametru horacjuszego i trzech trochejów; jak następuje:

— o o | — o o | — o o | — o o || — o | — o | — o
 — — | — — | — — | — — || — — | — — | — —

Vitae summa brevis spem nos vetat inchoare longam.

Do drugich należy tak zwany Versus galliambicus, którego miara jest:

o o — | o — | o — | — o o | — o o | o o o

Super alta vectus Attis celeri pede maria,
 Phrygium uenius citato cupide pede tetigit.

także Versus Satadeus od poety Satadesa, podług następującego wzoru:

— — o o | — — o o | — o — o | — —

Has cum gemina compedededicat catena
 Saturne, tibi zoilus, annulos priores.

2) Czasem wirersz dostaje na początku kilka zgłosek z innej miary przydanych, służących niejako do ułatwienia biegu wiersza (jest to muzyczna *odbitka*, *der Auftakt*); tę zowią jego podstawą (*basis*); podobnie dodane na końcu nazywamy *catalexis*; np.

Versus sapphicus basi alcaica.

Pax alta nullos | civium coetus timet nec minaces
Victoris iras.

Sapphica catalexis.

o o | — o | — o Avidumque fatum.

O wrotkach czyli strofach.

Poznaliśmy już rodzaje pojedynczych wierszy 280. łacińskich; teraz mówić będziemy o łączeniu ich w strofy czyli wrotki. Strofy takowe nie z jednakowych wierszy w łacinie się składają zwykły, ale z dwóch i trzech różnych gatunków. Od ilości wierszy, z których się wrotka składa, zowiemy wiersz *distrōphon*, *tristrōphon*, *tetrastrōphon*; od różnych gatunków miar w skład wrotki wchodzących: *dicōlon*, *tricōlon*. I tak pienie sáficozne, gdzie się każda wrotka ze czterech wierszy składa, a z dwóch rodzajów (gdyż pierwsze trzy są sáfico, czwarty *adonicus*), będzie *Carmen tetrastrōphon dicōlon*. Pienie alkaiczne, gdzie po dwóch alkaikach następuje wiersz *iambicus dimeter hypercatalecticus*, a czwarty jest *dactilius alcaicus*, nazwie się *carmen tetrastrōphon tricōlon*.

Carmen alcaicum.

—	—	o — —	— o o —	o —
—	—	o — —	— o o —	o —
—	—	o —	— —	o — o
— o o	— o o	— o	— o	— o

Non semper idem floribus est honos.
Vernis: neque uno luna rubens nitet
Vultu. Quid aeternis minorem
Consiliis animum fatigas?

Takim tetrastrophon tricolon jest rodzaj pień choryjambicznych, gdzie po dwóch Asklepiadeach, Glyconicus mutilus a potem perfectus następuje:

$$\begin{array}{l} \text{— — | — ○ ○ — | — ○ ○ — | ○ —} \\ \text{— — | — ○ ○ — | — ○ ○ — | ○ —} \\ \text{— — | — ○ ○ — | —} \\ \text{— — | — ○ ○ — | ○ —} \end{array}$$

Diagam tenerae dicite virgines
Intensum pueri dicite Cymbium,
Latonamque supremo
Dilectam penitus Jovi.

Carmen elegiacum złożone z hexametrów i pentametrów na przemian stojących, nazwiemy dicolon distrophon. Pienie bohaterkie z samych hexametrów złożone, monocolon monostrophon.

W trajedyach łacińskich znajdujemy czasem pienia do 281.
żadnego pewnego metru nie przywiązane, lecz na przemian różne wierszy rodzaje w sobie mieszczące; te zowią się dithyrambi od nazwiska Bachusa, którego naprzód wielbiono tym wiersza rodzajem. Kładziemy tu za przykład dytyramb z Trajedyi Seneki pod nazwiskiem Oedipus, na pochwałę Bachusa.

Effusam redinite comam nutante corymbo, (Hexam.)
Mollia Nysaeis armate brachia thyrsis! (Hex.)
Lucidum caeli decus, huc ades (Sapph. catalecticus)
Votis, quae tibi nobiles (Glycon.)
Thebae, Bacche, tuae (Pherocr. catal.)
Palmis supplicibus ferunt! (Glycon.)
Huc adverte favens virgineum caput! (Asclep.)
Vultu sidereo discute nubila (Asclep.)
Et tristes Erebi minas, (Glyc.)
Avidumque fatum! (Sapphica catalexis).
Te decet vernis comam (Jamb. dimeter.)
Floribus cingi: (Sapphica basis)
Te caput Tyria cohibere mitra, (Sapph.) *)
Ederave mollem (sapphica catalexis)
Baccifera religare frontem; (Alc. dacti.)
Spargere effusos sine lege crines (Sapph.)
Bursus adducto revocare nodo. (Sapph.)

*) Jest to Sapphicus, w którym za Ty-ri-a czytać trzeba Tyr-ja; albo jest dactilicus alcaicus basi trochaica.

O RZYMSKIM KALENDARZU.

282.

Romulus, założyciel Rzymu, najprzód ustanowił rok o 10 miesiącach, z których cztery pierwsze zwały się Martius, Aprilis, Majus, Junius, inne podług porządku Quintilis, Sextilis, September, October, November, December.— Marzec, Maj, Quintilis i October miały po 31 dni, inne po 30; pierwsze nazwane były miesiącami pełnymi (pleni, πλήρεις), ostatnie wklęsłymi (cavi, κοίλοι). Postrzegłszy niedorzeczność swój rachuby, miał Romulus przydać jeszcze dwa miesiące, które jego następcą Numa nazwał Januarius i Februarius. Januarius jako miesiąc bożkowi początku Janusowi poświęcony, był położony na początku roku. Februarius jako miesiąc oczyszczenia był zrazu na końcu roku przyczepiony. Dla szczęśliwej wróżby dano wszystkim miesiącom niepodzielną liczbę dni; miesiące pełne utrzymały się przy liczbie 31, reszta dostała po 29; tylko Februarius jako miesiąc nieszczęśliwy miał 28 dni. Na rok księżycowy miał tenże rok Rzymski prawie $15\frac{1}{3}$ godzin za wiele, na rok zaś słoneczny niedostawało mu blisko dziesięciu dni: ustanowiono przeto, aby co dwa lata po uroczystości zwanój Terminalia, na dniu 23 Lutego, jeden miesiąc przestępny (mensis intercalaris), Mercedonius zwany, raz o 22, drugi raz o 23 dniach na przemiany, przydawany był. Lecz że tym sposobem w przeciągu czterech lat, cztery dni za wiele przydawano, więc ten miesiąc co 22 lub 24 lat miał być wypuszczony. To urządzenie utrzymało się aż do roku od założenia Rzymu 708, przed Chrystusem 46; z tą tylko odmianą, iż za rządu Decemvirów Luty drugim z porządku stał się miesiącem. Przez rozmaite bałamuctwa Kapłanów, którym staranie o porządek Kalendarza było poruczone, rachuba czasu

tak się pomieściła, iż po upłynionym tymże czasie, 67 dni do zupełnego roku niedostawało, które ówczesny wielki Kapłan Julius Caesar dla zaradzenia złemu, wraz z 23 dniami właśnie pod ów czas przypadającego przestępnego miesiąca, dodał do liczby 355 dni przez Numę postanowionych. Poprawę tę uskutecznił dodaniem pomiędzy Listopadem i Grudniem dwóch bezimiennych miesięcy, z których jeden 31, drugi 33 dni liczył. Tym sposobem dostał ten rok dni 445 i składał się z 15 miesięcy: dla czego go rokiem bałamutnym (*annus confusio-nis*) nazwano. Julius Caesar ustanowił nowy rok słoneczny o 365 dniach, i urządził, aby niedostające 6 godzin nagradzane były dniem przestępnym, który co lat cztery po 23cim Lutego miał być przydawany. Lecz Cezar nie dożył sam takiego dnia przestępnego; wyrazy zaś jego rozporządzenia, *quo vis quarto anno* rozumiano błędnie podług zwyczaju Rzymskiego, podług którego np. *nudius tertius* (*nunc est dies tertius*) *onegdaj*, *nudius quartus* *przedonegdaj* zwano i t. d. Dla tego nieporozumienia dodawali Rzymianie dzień przestępny co trzy lata; i to trwało przez lat 36. Sprostował błąd Cezarz Augustus w 10 czyli 9 roku przed Chrystusem, zakazawszy przez następne lat 12 dodawać przestępnego dnia; tym bowiem sposobem zbyteczne owe 3 dni (gdy co trzy, zamiast co cztery lata dzień doliczano, a zatem w przeciągu lat 36, 12 zamiast 9 dni dodane) odpadły: a zapobiegając dalszemu bałamuctwu, urządzenie względem dokładnego doliczania dni przestępnych na miedzianej tablicy wyrznać kazał.

Liczba dni miesięcznych, którą Cezar ustanowił, do dziś dnia się utrzymuje. Lecz w rachowaniu dni różnili się od nas Rzymianie. Liczyli bowiem odwrotnie, lecz nie od ostatniego aż do pierwszego dnia, ale mieli trzy dni w miesiącu

jako punkta, podług których oznaczali dni poprzedzające. Te trzy punkta zwały się: *Calendae*, *Nonae* i *Idus*. *Calendae* był pierwszy dzień każdego miesiąca, *Idus* był w pełnych miesiącach (Mareu, Maju, Julius i October) dzień 15, w innych 13. *Nonae* przypadały zawsze dziewiątego dnia przed *Idus*, od *Idus* zaczynając rachować. Ponieważ zaś Rzymianie wszystkie dni oznaczali wyrazem *ante diem*, który uważano jako *Substantivum indeclinabile*, większa przeto druga połowa miesiąca rachowała się i cechowała względnie do *Calendae* miesiąca następującego; gdzie jeszcze był zwyczaj, o którym wspomnieliśmy, iż drugi dzień poprzedzający nazywano trzecim, a zatem jeden dzień zawsze zawiele liczono. Każdy dzień poprzedzający *Calendae*, *Nonae* i *Idus* zwał się *pridie*, równie jak następujący po nich, czasem *postridie* (*Calendarum*, *Nonarum*, *Iduum*). Chcąc więc datum jakie Rzymskiego Kalendarza podług naszego wyrachować, lub na odwrót; pptrzeba daną liczbę, zmniejszoną o jeden, odebrać od téj liczby dnia, na który przypadają *Calendae*, *Nonae* lub *Idus*. Dzień 24 Lutego był przeto w Rzymskim Kalendarzu *ante diem sextam (ante) Calendas Martias*: albowiem Luty ma dni 28, pierwszy dzień Marca to jest *Calendae*, jest 20tym dniem Lutego; a zatem daną liczbę 24 zmniejszoną o jedność odebraawszy od 29, otrzymamy 6; to jest $29 - (25 - 1) = 6$. Dla tego dzień przestępny dodany przed 24 Lutego zwał się *bissextus*, a rok przestępny *annus bissextus* czyli *bissextilis*. Miesiąc *Quintilis* na cześć Juliusza Cezara nazwano *Julius*, a *Sextilis* dostał nazwisko *Augustus* na cześć Cesarza Augusta.

Łatwo nam teraz będzie wyrozumić następujący obraz Rzymskiego Kalendarza, gdzie na jeden rzut oka widzieć można, wiele który miesiąc ma (*ante*) *Nonas*, *Idus* i *Calendas*.

Dzień na- szego mie- siąca	<i>Martius, Ma- jus, Julius i October</i> maja 31 dni.	<i>Januarius, Augustus i December</i> maja 31 dni.	<i>Aprilis, Ju- nius, Septem- ber i Novem- ber</i> maja 30 dni.	<i>Februarius</i> 283 ma 28 dni, a co 4 lata 29 dni.
--	---	---	---	---

1	<i>Calendis,</i>	<i>Calendis,</i>	<i>Calendis,</i>	<i>Calendis,</i>
2	VI } ante	IV } ante	IV } ante	IV } ante
3	V } Nonas	III } Nonas,	III } Nonas,	III } Nonas,
4	IV } Nonas	<i>Prid. Nonas.</i>	<i>Prid. Nonas.</i>	<i>Prid. Nonas.</i>
5	III } Nonas	<i>Nonis,</i>	<i>Nonis,</i>	<i>Nonis.</i>
6	<i>Prid. Nonas,</i>	VIII } ante	VIII } ante	VIII } ante
7	<i>Nonis,</i>	VII } Idus.	VII } Idus.	VII } Idus.
8	VIII } ante	VI } Idus.	VI } Idus.	VI } Idus.
9	VII } Idus.	V } Idus.	V } Idus.	V } Idus.
10	VI } Idus.	IV } Idus.	IV } Idus.	IV } Idus.
11	V } Idus.	III } Idus.	III } Idus.	III } Idus.
12	IV } Idus.	<i>Prid. Idus.</i>	<i>Prid. Idus.</i>	<i>Prid. Idus.</i>
13	III } Idus.	<i>Idibus,</i>	<i>Ibidus.</i>	<i>Idibus.</i>
14	<i>Prid. Idus.</i>	XIX } ante	XVIII } ante	XVI } ante
15	<i>Idibus,</i>	XVIII } ante	XVII } ante	XV } ante
16	XVII } ante	XVII } ante	XVI } ante	XIV } ante
17	XVI } ante	XVI } ante	XV } ante	XIII } ante
18	XV } ante	XV } ante	XIV } ante	XII } ante
19	XIV } ante	XIV } ante	XIII } ante	XI } ante
20	XIII } ante	XIII } ante	XII } ante	X } ante
21	XII } ante	XII } ante	XI } ante	IX } ante
22	XI } ante	XI } ante	X } ante	VIII } ante
23	X } ante	X } ante	IX } ante	VII } ante
24	IX } ante	IX } ante	VIII } ante	VI } ante
25	VIII } ante	VIII } ante	VII } ante	V } ante
26	VII } ante	VII } ante	VI } ante	IV } ante
27	VI } ante	VI } ante	V } ante	III } ante
28	V } ante	V } ante	IV } ante	<i>Pridie Calen-</i>
29	IV } ante	IV } ante	III } ante	<i>das Mart-</i>
30	III } ante	III } ante	<i>Pridie Calen-</i>	<i>tias.</i>
31	<i>Pridie Calen-</i> <i>das, (nastę-</i> <i>pującego</i> <i>miesiąca)</i>	<i>Pridie Calen-</i> <i>das (nastę-</i> <i>pującego</i> <i>miesiąca).</i>	<i>das (nastę-</i> <i>pującego</i> <i>miesiąca).</i>	

Uwaga. Co się tu o Rzymskim Kalendarzu namieniło, służyć ma do wykładania dat, które w łacińskich Pisarzach znajdujemy, na naszą rachubę czasu. Co się zaś tyczy wyrażania naszych dat w łacińskim języku, lepiej będzie trzy-

mać się naszego zwyczaju, niż je zamieniać na rzymski sposób. Chcąc bowiem np. zamiast: *die nono Martii*, mówić lub pisać: *die VII. ante Idus Martias*, podobnie jest, jak gdybyśmy pisząc o naszych pieniądzach, wyrażali je przez Rzymskie Sestercyje lub Asy.

VERSUS MEMORIALES.

Wszystkie pojedyncze głoski łacińskiego Abecadła zawarte są w następującym wierszu:

Gazifrequens Libycos duxit Karthago triumphos.

Następujący mieści w sobie wszystkie części mowy:

O si jam post haec sint reddita tempora prisca!

tudzież:

Vaeh tibi, Graja Canens, quia mox post gaudia flebis.

I. Do Deklinacyj.

Cantat *acanthis* avis, sed crescit *acanthus* in agris.

Haec *cassis* galea est, hi *casses* retia signant:

Casside conde caput, capiuntur *cassibus* apri.

Clava ferit, *clavus* firmat, *clavisque* recludit.

Tolle *me*, *mu*, *mi*, *mis*, si declinare *domus vis*.

Haec *ficus* (*fici* vel *ficus*) fructus et arbor:

Hic *ficus* (*fici*) malus est in corpore morbus.

Frontem dic capitis, *frondem* dic arboris esse.

Merx venit numis, operantibus est data *merces*.

Prunus habet *prunum*, *prunam* ignis, et arva *pruinam*.

Os (*oris*) loquitur, sed *os* (*ossis*) roditur ore.

Spondet *vas* (*vadis*), at *vas* (*vasis*) continet escam.

II. Do Konjugacyj.

Cedo facit *cessi*, *cecidi* *cado*, *caedo* *cecidi*.

Vin' tibi *dicamus*, cui carmina nostra *dicemus*?

Edūcat hic catulos, ut eos edūcat in agros.

Robustum *fugio*, fugentem saepe *fugavi*.

Lucteo lac sugo; *lacto*, lac praebeo nato.

Se *parat*, ut *pariat* mulier, nec *pareat* ulli.

III. Do Składni.

Consulo te doctum, *tibi consulo*, dum tua *enso*.

Non licet *asse mihi*, qui *me non asse licetur*.

IV. Wyrazy różnego znaczenia.

Armus brutorum est, *humerus* ratione fruentum.
Tergum hominis dorsum est, *belua* *tergus* habet.
 Est *cutis* in carne, est detracta e corpore *pellis*.
Ungula de brutis, reliquorum dicitur *unguis*:
Ungula concultat; lacerat, tenet, arripit *unguis*.
 Consumunt *ventres*, *uterus* parit, egerit *alvus*.
Forfice fila, pilos cape *forpice*, *forcipe* ferrum.
Fornix est arcus, sed *fornax* saxa perurit.
Fructus arboribus, *fruges* nascuntur in agris.
Prora prior, *puppis* pars ultima, at *ima* carina.
Vas caput, at *nimos* tantum *praes* praestat *anicus*.
 Vir *canus* multos *comites* sibi jungit eundo.
Consortes fortuna eadem, *socios* labor idem;
 Sed *caros* faciunt *schola*, *ludus*, *mensa*, *sodales*;
 Unum *collegas* efficit officium.
 Sunt aetate *senes*, *veteres* vixere priores.
 Ne sit *securus*, qui non est *tutus* ab hoste.
 Quae non sunt *simulo*; quae sunt, ea *dissimulantur*.
 Vir *generat*, *mulierque* parit; sed *gignit* uterque:
Gustat lingua cibum, qui bene cunque *sapit*.

V. Pokrewieństwo.

Conjugio *affines consanguinei* genere exstant.
Agnati patris, at *cognati* matris habentur.
 Dic *patruos* patris fratres, *amitasque sorores*.
 Quos natos fratres generant, dices *patruales*;
 Sed *consobrinos* dic, quos peperere sorores.
 Quos soror et frater gignunt, dices *amitinos*.
 Vir natae *gener* est, *nurus* autem femina nati.
 Uxoris genitor *socer* est, *socrusque* genitrix.
Vitricus haud verus pater est, materque *noverca*.
 Ipse viri frater *levir*, sed *fratria* fratris
 Uxor: *glos* uxor fratris, soror atque mariti.

VI. Różne wicki.

Infantes (1 do 8 lat) *puerique* (9—16), *adolescentes*
 (17—28) *juvenesque* (29—38)
 Deinde *vir* (45) fiunt decrepitique *senes*;
 albo:
Infans post *puer* et *adolescens*, tunc *juvenis*, *vir*.
 Dicitur inde *senex*, postea *decrepitus*.

VII. Pory roku.

Poma dat *auctumnus*; formosa est messibus *aestas*
Ver praebet flores; igne levatur *hiems*. Ovid.

VII. Do Illoczasu.

Est ācer in sylvis, equus ācer Olympia vicit.
 Anus pars hominis, sed femina fit ānus annis.
 Dum sinet hora cānes: effeto corpore cānes:
 Grandaeque cānis candescunt tergora cānis.
 Sylva vetus cecīdit, ferro quam nemo cecīdit.
 (Cedo facit cessi, cecīdi cado, caedo cecīdi).
 Edūcat hic catulos, ut eos edūcat in agros.
 Fert ancilla cōlum, penetrat res humida cōlum.
 Si vis esse cōmes mihi mores indue cōmes.
 Ne cupidō noceat tibi prava cupidō, caveto.
 Oblitus decōris violat praecepta decōris.
 Dedēre cor divis par est, qui tanta dedēre.
 Qui sua scripta dīcant, patronis optima dīcant.
 Solvere diffīdit nodum qui diffīdit ense.
 Sanus ēdit carnem: carmen doctissimus ēdit.
 Egēre cum vomitu, ni vis medicamine egēre.
 Non ēs edax corvus, quia non ēs ossa luporum.
 Ut caput excīdit dextra quoque ei excīdit ensis.
 Nos, precor excusā, mala sit si excusā moneta.
 Fābula sermonis, fābula est faba parvula dicta.
 Fidē, sed ante vidē; qui fidit nec bene videt,
 Fallitur: ergo vidē, ne capiare fidē.
 Decepit iam saepe frētum minis aequore frētum.
 Fugēre hi: fugēre est melius, ne fuste fugēre.
 Per quod quis peccat, per idem punitur et idem.
 Haud levis ille lābor, cuius sub pondere lābor.
 Laevus erit, cui dextra manus non praebeat usum:
 Lēvis adhuc puer est, lēvis autem sermo puellae.
 Levītas levītas morum haud decet, ordine dignos.
 In sylvis lepōres, in verbis quaere lepōres.
 Deceptura viros pingit māla femina mālas:
 Malō tamen malō decerpere dulcia māla.
 Cernis triste mālum fractum iam turbine mālum?
 Omnis origo māli mālo descendit ab uno.
 Māla mālae mālo meruit māla maxima mundo.
 Matrōna augusta est mulier, sed Matrōna flumen.
 Judex sperne mīnas, sed et auri respue mīnas.
 Es praeclarus homo, mīseris si mīseris aurum.
 Mario mōratur, quocunque sub axe mōratur.
 Nītēre cum studio, si vis aliquando nītēre.
 Vir nōthus est spurius, nōtus auster, nōtus amicus.
 Haec nōta grammatici non mihi nōta fuit.
 Nil ego scribo nōvi, quia nōvi nil nisi nota.
 Oblītus est vino sed non oblītus amoris.
 Arcem obsīde, fidem donec grandi obsīde firmet.
 Occīdit latro, verum sol occīdit almus.

Stagnat quaeque p̄lūs, fixus stat p̄lūs acutus.
 Uxoris p̄rēre et p̄rēre, p̄rāre mariti est.
 Gaudet uterque p̄rens, si filius est bene p̄rens.
 Pendere vult iustus, sed non pendere malignus.
 Perfīdus absque fide est, contra perfīdus amicus.
 Ludo p̄la, p̄lam contorqueo; p̄la columna est.
 Pro reti et regione plāga est, pro verbere plāga.
 Pōpulus in sylvis, pōpulus reperitur in urbe.
 Si vitare pōtes, ne plurima pocula pōtes.
 Predicat ventura mihi, qui praedicat astra;
 Haud p̄fectā re nunc est ex urbe p̄fectā.
 Dat p̄pago merūm; surgit de patre p̄pago.
 Pluribus ille rēfert, quae non cognoscere rēfert.
 Decretum relēgat, qui sontem ex urbe relēgat.
 Si qua sēdē sēdes, atque est tibi comoda sēdes;
 Illa sēdē sēdē, nec ab illa sēdē recede.
 Sērō sērō, sērōque metam frumenta maniplo.
 Sōlus habere sōlum, sōlea vestitus eburna,
 Gestis, qui sōlium condecorare sōles.
 Filia sub t̄līā. nebat sub t̄līā fīla.
 Tam cito suffōcat laqueus, quam suffōcat ignis.
 Integer est tōtus; tōtus est, quotus ordine, quivis.
 Non fit, ūti censes; opus est melioribus ūti.
 Si transire v̄lis maris undas, utere v̄lis.
 Merx numis v̄nit, v̄nit huc aliunde profectus.
 Venīmus hesterna, et hodierna luce venīmus.
 Si v̄nēris apros, V̄nēris vitaveris aestus.
 Esto tenax ritus vet̄ris nisi rite vet̄ris.

096003

DUBLET
Bib. Jag.

40-

WYŻSZA SZKOŁA
PEDAGOGICZNA W KIELCACH
BIBLIOTEKA

66596

Biblioteka WSP Kielce

0182026

